

ISSN: 1302-6879

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
1982

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl University

SBED

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
The Journal of Social Sciences Institute

2021

**Uluslararası
Hakemli Dergi**
*International
Refereed journal*

Sayı/Issue: 53
Yıl/Year: 2021

53

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
the Journal of Social Sciences Institute

ISSN: 1302-6879

Yıl/Year: 2021 Sayı/Issue: 53

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
uluslararası hakemli bir dergidir.

Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute
is an international refereed journal.

Kapsam / Scope: Sosyal Bilimler / Social Sciences

Periyot / Period: Yılda dört kez (Mart, Haziran, Eylül, Aralık) yayımlanır. / The journal publishes four issues in a year (March, June, September, December).

Yayın Dili / Publication Language: Türkçe, İngilizce, Arapça, Farsça, Almanca, Fransızca ve Rusça / Turkish, English, Arabic, Persian, German, French and Russian.

Hakem Kurulu | Referee Board

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır.

Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute
Uses a double-sided blind referee system in which at least two referees serve.

İndeksler / Indexes

ULAKBİM TR Dizin, MLA (Modern Language Association), ICI (Index Copernicus), SIS (Scientific Indexing Services), MIAR (Information Matrix for the Analysis of Journals), InfoBase İndeks, ROOTINDEXING (Journal Abstracting and Indexing Service), JOURNAL FACTOR, BASE (Bielefeld Academic Search Engine), TEİ (Türk Eğitim İndeksi), İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi), SOBİAD (Sosyal Bilimler Atf Dizini)

Bu dergideki makaleler iThenticate programıyla taranmıştır.
The articles in the journal were processed through iThenticate program.

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
1982

T.C.

**VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

Yayıncı | Publisher

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Van Yüzüncü Yıl University Institute of Social Sciences

Sahibi | Owner

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına |
On Behalf of Van Yüzüncü Yıl University Institute of Social Sciences
Prof. Dr./Prof. Bekir KOÇLAR

Baş Editör | Editor in Chief

Doç. Dr./Assoc. Prof. Ömer OBUZ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Editörler | Editors

Doç. Dr./ Assoc. Prof. Tahir ZORKUL (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)
Arş. Gör./Res. Assist. Yunus ÖZDURĞUN (Siirt Üniversitesi/University)
Arş. Gör./Res. Assist. Kemal TEMİZER (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)
Arş. Gör./Res. Assist. İsa YALÇIN (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Tercüme ve Dil Editörleri | Translation and Language Editors

İngilizce Dil Editörleri | English Language Editors

Doç. Dr./Assoc. Prof. Aydın GÖRMEZ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Fransızca Dil Editörü | French Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Mustafa SOLMAZ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Almanca Dil Editörü | German Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Süleyman ERATALAY (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Rusça Dil Editörü | Russian Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Nükhet ELTUT KALENDER (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Arapça Dil Editörü | Arabic Language Editor

Doç. Dr./Assoc. Prof. Üyesi Ramazan ÖZMEN (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Farsça Dil Editörü | Persian Language Editor

Doç. Dr./Assoc. Prof. Soner İŞİMTEKİN (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr./Prof. Abed Elrahim Azzam Mohammad MARASHDEH	Jadara Üniversitesi/Jadara University, Ürdün/Jordan
Prof. Dr./Prof. Abdullah DUMAN	Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Alfina SİBGATULLİNA	Rusya Bilimler Akademisi/Russian Academy of Sciences, Rusya/Russia
Prof. Dr./Prof. Ali J. Al-ALLAQ	Al-Ain Üniversitesi/University Birleşik Arap Emirlikleri/United Arab Emirates
Prof. Dr./Prof. Bekir KOÇLAR	Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Faruq MAWASI	Al Qasimi Akademisi/Academy, Filistin/Palestine
Prof. Dr./Prof. Fuat GÜLLÜPINAR	Anadolu Üniversitesi/University
Prof. Dr./Prof. Ivan BALTA	Osijek Üniversitesi/ University of Osijek, Hırvatistan/Croatia
Prof. Dr./Prof. Hasan ÇİÇEK	Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi/University Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Medhat Saad Mohamed ELGAYAAR	Zagazig Üniversitesi/University, Mısır/Egypt
Prof. Dr./Prof. Kemal YAKUT	Anadolu Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Mehmet Şirin ÇIKAR	Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Munjid Mustafa BAHJAT	Uluslararası İslam Üniversitesi/International Islamic University, Malezya/Malaysia
Prof. Dr./Prof. Nimetullah HAFIZ	Balkan Tarihi Araştırmaları Merkezi/Center of Balkan History Research, Kosova/Kosovo
Prof. Dr./Prof. Öztürk EMİROĞLU	Varşova Yunus Emre Enstitüsü/Warsaw Yunus Emre Institute, Polonya/Poland
Prof. Dr./Prof. Sami Alı JABBAR	Basra Üniversitesi/University, Irak/Iraq
Prof. Dr./Prof. Serbo RASTODER	Karadağ Üniversitesi/University of Montenegro, Karadağ/Montenegro
Prof. Dr./Prof. Süleyman Turduyevic KAYIPOV	Sincan Pedagoji Üniversitesi/Xinjiang Pedagogical University, Çin/China
Prof. Dr./Prof. M. Salih ARI	Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Yakup CİVELEK	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. Ömer OBUZ	Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. Recep DEMİR	Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. Tahir ZORKUL	Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. Tamer BALCI	Teksa Üniversitesi/The University of Texas, ABD/USA
Doç. Dr./Assoc. Prof. Vitaliy POZNAHİREV	Rusya Bilimler Akademisi/Russian Academy of Sciences, Rusya/Russia
Doç. Dr./Assoc. Prof. Veysi SEVİNÇLİ	Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Abdurrahman ÇALIK	Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Dr. Salih Ahmad ABDULVEHHAB	Ezher Üniversitesi/University, Mısır/Egypt

Danışma Kurulu | Advisory Board

Prof. Dr./Prof. Abdulmenaf TURAN	Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Alfina SİBGATULLİNA	Rusya Bilimler Akademisi/Russian Academy of Sciences, Rusya/Russia
Prof. Dr./Prof. Ali Fuat DOĞU	Emekli Öğretim Üyesi/Emeritus Academician, Türkiye/Turkey
Pro. Dr./Prof. Bülent Cercis TANRITANIR	Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Cesur PEHLEVAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Erkan GÖKSU	Dokuz Eylül Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Hasan BABACAN	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Ivan BALTA	Osijek Üniversitesi/University of Osijek, Hırvatistan/Croatia
Prof. Dr./Prof. Mehmet AYĞÜN	Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Metin AYIŞIĞI	Beykent Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Necdet HAYTA	Gazi Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Nimetullah HAFIZ	Emekli Öğretim Üyesi/Emeritus Academician, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Orhan KILIÇ	Fırat Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Rafet ÇAVUŞOĞLU	Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Reha SAYDAN	Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Serbo RASTODER	Karadağ Üniversitesi/University of Montenegro, Karadağ/Montenegro
Prof. Dr./Prof. Suvat PARİN	Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Süleyman Turduyevic KAYIPOV	Sincan Pedagoji Üniversitesi/Xinjiang Pedagogical University, Çin/China
Prof. Dr./Prof. Tuncay ÖĞÜN	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Zafer KANBEROĞLU	Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Prof. Dr./Prof. Zeki TAŞTAN	Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. Güneş ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/University
Doç. Dr./Assoc. Prof. M. Akif ARVAS	Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. M. Rahmi TEKİN	Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. Soner İŞİMTEKİN	Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye/Turkey
Doç. Dr./Assoc. Prof. Tamer BALCI	Teksa Üniversitesi/The University of Texas, ABD/USA

Sekreteryaya | Secretary

Ahmet KÖKLÜ
Murat ÇABAZ

Dizgi ve Tasarım | Design

Baranoğlu Ofset Matbaacılık / VAN
0432 215 94 06 - 0505 438 11 03
baranogluofset@hotmail.com

Baskı | Print

Baranoğlu Ofset Matbaacılık / VAN
0432 215 94 06 - 0505 438 11 03
baranogluofset@hotmail.com

İletişim Bilgileri | Contact Details

e-posta/e-Mail: sbdergisi@yyu.edu.tr / yyu.sbe@yyu.edu.tr

e-Ağ/Web: <http://www.yyusbedergisi.com> / <http://dergipark.org.tr/tr/pub/yyusbed>

Tel /Phone: 0432 225 11 17- 0432 225 10 24

Faks / Fax: 0432 225 10 52

Adres / Address: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, 65080, Zeve Kampüsü, Tuşba/Van

Yayın Tarihi | Publication Date

30 Eylül / September 2021

Dergide yayımlanan makalelerin tüm sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları ise Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne aittir. Yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz ve çoğaltılamaz. Dergi Yayın Kurulu gönderilen yazıları yayımlayıp yayımlamama konusunda serbesttir. Dergiye gönderilen makaleler iade edilmez. Yayın Kurulu ve editöryal ekip makalelerle ilgili herhangi bir yasal yükümlülük kabul etmez.

All responsibility of the articles published in the journal belongs to the authors and the publication rights belong to the Van Yüzüncü Yıl University Social Sciences Institute. It can not be reproduced or reproduced in any form, in whole or in part, without the permission of the publisher. Editorial board of the journal is free to publish the articles. Articles submitted to the journal are not returned. Editorial board does not accept any legal liability for articles.

İçindekiler / Contents

■ Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Abdullah BADEM** Traditional Turkish Sweet Bread Discovered in Famine: Pear Bread
Kıtlık Zamanı Ortaya Çıkan Tatlı Bir Türk Ekmeği: Armut Ekmeği 11
-
- Abdullah EROL** Toplumsal Cinsiyet Kavramı Bağlamında Feminist Yaklaşımların Bir Analizi
An Analysis of Feminist Approaches in the Context of the Concept of Gender 31
-
- Bilal AKKÖPRÜ** Medyada Ütopik ve Distopik İmge Kullanımı: Örnek Reklam Analizleri
Use of Utopic and Distopic Images in the Media: Sample Advertising Analysis 55
-
- Saim Sabah KENDİR** Facebook Reklamlarının Satın Alma Niyeti ve İbrahim AYDIN Reklamın İlgi Çekiciliğine Yönelik Tutum Üzerindeki Etkisinin Araştırılması
Investigation of the Effect of Facebook Ads on Purchase Intention and Toward Attitude to Attractiveness of the Ad 91
-
- Sabri BALTA** Fuzûlî ve Yaman Dede'nin Şiirlerinde Hazreti Muhammed Övgüsü
The Praise to the Prophet Muhammad in the Poems of Fuzûlî and Yaman Dede 113
-
- Mustafa TÜRKMENOĞLU** Gazap Üzümleri Romanına Büyük Buhran Odaklı Bir Yaklaşım
A Great Depression Focused Approach to The Grapes of Wrath 137
-
- Muhammed TUNAGÜR** TSE Öncü Çocuk Dergisi Üzerine Bir İnceleme
A Review on TSE Pioneer Children's Magazine 155
-
- Hikmet Serdar MUTLU** Anadolu'da Ortaçağ Seramiklerinin Üretildiği Bir Merkez: Samsat
A Center in Anatolia Where Medieval Ceramics Are Produced: Samsat 183

Emrah PEK	Bauhaus Tasarım Okulu Yaklaşımında Seramik Tasarımı <i>Ceramic Design in the Bauhaus Design School Approach</i>	203
Işlay KONAK	Çini ve Sırlı Tuğla Onarımlarında Uygulanan Tamamlama Yöntemleri Üzerine Bir Değerlendirme <i>An Evaluation on Completion Methods Applied in Tile and Glazed Brick Repairs</i>	235
Mehmet GAYRETLİ	Erzincan Şer'iyye Sicillerine Göre Müslim-Gayrimüslim İlişkileri <i>Muslim-Non-Muslim Relations According to Erzincan Shar'iyya Court Registers</i>	257
Saliha TANIK	Üsküdar Hurufat Defterlerine Göre Gebze (Gekboze) Kasabasındaki (Nahiyesindeki) Vakıf Eserleri (1060-1061-1063-1065-1067-1068 Numaralı Hurufat Defterleri) <i>The Üsküdar Hurufat Registers and Foundation Works/Waqfs in the Gebze (Gekboze) District (The Hurufat Registers No: 1060-1061-1063-1065-1067-1068)</i>	281
Bülent YILDIZ Dilber Nilay KÜTAHYALI Ertuğrul ÇAVDAR	Şehir Lojistiği: Nicel Bir Araştırma <i>City Logistics: A Quantitative Research</i>	303
Burak ÖKDE	Bölgesel Kalkınma Açısından Yatırımlarda Devlet Yardımları Kararına Eleştiriler ve Çözüm Önerileri <i>Critical and Solution Suggestions to the Decision on Government Aid in Investments in Regional Development</i>	335
Aysel ÖZTÜRKÇÜ AKÇAY	Yönetim Kurulu Yapısı Çeşitliliği ve Entelektüel Sermaye Performansı: Borsa İstanbul Firmaları Üzerine Dinamik Panel Veri Analizi <i>Board Structure Diversity and Intellectual Capital Performance: Dynamic Panel Data Analysis on Borsa İstanbul Firms</i>	355

Kürşad Seçkin KARAHAN Abdurrahman ÇALIK	Organize Sanayi Bölgesi İşletmelerinin Kapasite Kullanım Oranları ve Rekabet Faktörleri Açısından Analizi: Van Organize Sanayi Bölgesi Örneği <i>Analysis of Organized Industrial Zone Enterprises in Terms of Capacity Utilization Rates and Competitive Factors: The Case of Van Organized Industrial Zone</i>	381
Sağbetullah MERİÇ Asef SUBAŞI Sedat ŞAHİN	Van Gölü Havzasının Glamping Turizmi Potansiyeli <i>Glamping Tourism Potential of the Van Lake Basin</i>	401
Hasan KÖŞKER	Ahlat Halkının Ahlat ve Turizm Kavramına Yönelik Metaforik Algıları <i>The Metaphoric Perceptions of the People of Ahlat Towards the Concept of Ahlat and Tourism</i>	419
Mehmet PINAR	Yunanistan'daki Darbe Teşebbüsünün (1935) Türk Siyasetine ve Basınına Yansıması <i>Reflection of the Coup Attempt in Greece on 1935 Turkish Politics and Press</i>	439
Handan HAYKIR	Tek Parti Döneminde Samsun'da Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1934-1950) <i>Republic Day Celebrations in Samsun in the One-Party Period (1934-1950)</i>	467
Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları	<i>Publishing Principles and Writing Rules</i>	501

Alan Editörleri / Area Editors

Arap Dili ve Edebiyatı Alan Editörü / Area Editor of Arabic Language and Literature
Doç. Dr./Assoc. Prof. Abdulhadi TİMURTAŞ / Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Arkeoloji Alan Editörü / Area Editor of Archeology
Prof. Dr./Prof. Rafet ÇAVUŞOĞLU - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Coğrafya Alan Editörü / Area Editor of Geography
Prof. Dr./Prof. Faruk ALAEDDİNOĞLU - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Eğitim Bilimleri Alan Editörü / Area Editor of Education Sciences
Doç. Dr./Assoc. Prof. Hüseyin ARTUN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Felsefe Alan Editörü / Area Editor of Philosophy
Doç. Dr./Assoc. Prof. Eren RIZVANOĞLU - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Fransız Dili ve Edebiyatı Alan Editörü / Area Editor of French Language and Literature
Dr. Öğr. Üyesi/ Asst. Prof. Gülşen TORUSDAĞ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Güzel Sanatlar Alan Editörü / Area Editor of Fine Arts
Doç. Dr./Assoc. Prof. Nergiz KARADAŞ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

İktisat Alan Editörü / Area Editor of Economics
Prof. Dr./Prof. Muhammed Şükrü MOLLAVELİOĞLU - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

İngiliz Dili ve Edebiyatı Alan Editörü / Area Editor of English Language and Literature
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Sezen ARSLAN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

İşletme Alan Editörü / Area Editor of Management
Prof. Dr./Prof. Mehmet AYGÜN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Alan Editörü / Area Editor of Public Administration and Political Science
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Sait EBİNÇ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Sanat Tarihi Alan Editörü / Area Editor of Art History
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Osman AYTEKİN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Sosyoloji Alan Editörü / Area Editor of Sociology
Doç. Dr./Assoc. Prof. Emin Yaşar DEMİRCİ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Turizm Alan Editörü / Area Editor of Tourism
Prof. Dr./Prof. Faruk ALAEDDİNOĞLU - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Tarih Alan Editörü / Area Editor of History
Doç. Dr./Assoc. Prof. Mehmet PINAR - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Türk Dili ve Edebiyatı Alan Editörü / Area Editor of Turkish Language and Literature
Doç. Dr./Assoc. Prof. Recep DEMİR - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Bu Sayının Hakemleri / Reviewers of The This Issue

Prof. Dr. /Prof. Arda ARIKAN	Akdeniz Üniversitesi/University
Prof. Dr. /Prof. Candan TERVİEL	Hacettepe Üniversitesi/University
Prof. Dr. /Prof. Erdal AÇIKSES	Munzur Üniversitesi/University
Prof. Dr. /Prof. Mehmet ÇEVİK	Fırat Üniversitesi/University
Prof. Dr. /Prof. Muhammet Muhsin KALKIŞIM	Trabzon Üniversitesi/University
Prof. Dr. /Prof. Sezer Cihaner KESER	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University
Prof. Dr. /Prof. Selçuk BALI	Selçuk Üniversitesi/University
Prof. Dr. /Prof. Tevfik ERDEM	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/University
Doç. Dr. /Assoc. Prof. Ahmet OĞUZ	Dumlupınar Üniversitesi/University
Doç. Dr. /Assoc. Prof. Ebru SEÇKİN	Yıldız Teknik Üniversitesi/University
Doç. Dr. /Assoc. Prof. Funda Naldan CİMİNLİ	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi/University
Doç. Dr. /Assoc. Prof. Zekai ERDAL	Mardin Artuklu Üniversitesi/University
Doç. Dr. /Assoc. Prof. Mehmet Emin KAHRAMAN	Yıldız Teknik Üniversitesi/University
Doç. Dr. /Assoc. Prof. Mehmet ÖZALPER	Muş Alpaslan Üniversitesi/University
Doç. Dr. /Assoc. Prof. Naile ÇEVİK	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/University
Doç. Dr. /Assoc. Prof. Nurtaç ÇAKAR	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University
Doç. Dr. /Assoc. Prof. Güneş ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/University
Doç. Dr. /Assoc. Prof. Oktay YANIK	Yüksek İhtisas Üniversitesi/University
Doç. Dr. /Assoc. Prof. Özlem ALTUNÖZ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/University
Doç. Dr. /Assoc. Prof. Öznur BOZKURT	Düzce Üniversitesi/University
Doç. Dr. /Assoc. Prof. Fatih YILDIRIM	Erzurum Teknik Üniversitesi/University
Doç. Dr. /Assoc. Prof. Fetullah YILMAZ	Gümüşhane Üniversitesi/University
Doç. Dr. /Assoc. Prof. Hasan Hüseyin TEKİN	Polis Akademisi Başkanlığı/University
Doç. Dr. /Assoc. Prof. Sağbetullah MERİÇ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University
Doç. Dr. /Assoc. Prof. Talat AYTan	Yıldız Teknik Üniversitesi/University
Doç. Dr. /Assoc. Prof. Yılmaz SEÇİM	Necmettin Erbakan Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi /Asst. Prof. Ayşegül KELEŞ ERİÇOK	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi /Asst. Prof. Caner GÜÇLÜ	Bitlis Eren Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Ersin DİKER	Gümüşhane Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Emin TOKSÖZ	Alanya Hamdullah Emin Paşa Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi /Asst. Prof. Merve Kılıç KARAMAHMUTOĞLU	Samsun Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi /Asst. Prof. Mehmet TOP	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Hatice Anıl DEĞERMen ERENKOL	İstanbul Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Cihan BECAN	Üsküdar Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Halit YABALAK	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Yılmaz FİDAN	Balıkesir Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi /Asst. Prof. Ruken KARADUMAN	Bayburt Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi /Asst. Prof. Şemsettin ÇİĞDEM	Gaziantep Üniversitesi/University
Dr. Öğr. Üyesi /Asst. Prof. Talip ÇUKURLU	Siirt Üniversitesi/University
Dr. Mehmet SEYHAN	Gaziantep Üniversitesi/University
Dr. Pınar ALÇİÇEK	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University
Dr. Emre ÖZCAN	Başkent Üniversitesi/University

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 53
Sayfa/Page: 11-30
ISSN: 1302-6879

Traditional Turkish Sweet Bread Discovered in Famine: Pear Bread*

Kıtlık Zamanı Ortaya Çıkan Tatlı Bir Türk Ekmeği: Armut Ekmeği

• Abdullah BADEM*

* Dr., Karamanoğlu Mehmetbey University, Vocational School of Social Sciences, Department of Hotel, Restaurant and Catering, Karaman/Turkey.
Dr., Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Otel, Lokanta ve İkrâm Hizmetleri Bölümü, Karaman/Türkiye.
abdullah_badem@yahoo.com
ORCID: 0000-0001-8518-6366

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
05/07/2021
Kabul Tarihi / Date Accepted:
01/09/2021
Yayın Tarihi / Date Published:
30/09/2021

Citation: Badem, A. (2021). Traditional Turkish Sweet Bread Discovered in Famine: Pear Bread. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 53, 11-30.

Atf: Badem, A. (2021). Kıtlık Zamanı Ortaya Çıkan Tatlı Bir Türk Ekmeği: Armut Ekmeği. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53, 11-30.

Abstract

Bread, one of the basic nutritional and staple foods for many societies today, is almost as old as the history of humanity. Loaf, yufka-phylo, bazlama-flatbread and tandır-tandoori varieties of bread are widely made in Turkey. Inherited from our ancestors, yufka is frequently made throughout Turkey. Wild pear, which is also known by names such as “ahlat, gray pear, etc.”, which grows in mountainous regions in Konya, was used in making phyllo bread, especially in times of famine. In this study, pear bread made in Konya, especially in the mountainous parts, was investigated. In this study, which is a qualitative research method, 14 semi-structured questions about the production and history of pear bread were asked to 13 people (8 women and 5 men) selected by purposive sampling method in May 2021. Pear bread can be used as an important gastronomic element and it is an important bread type in terms of health thanks to its bioactive compounds, and also its taste and aroma. It can be used to promote the region. Today, pear flour is also used in cake making. In this context, it is thought that different bakery products can be produced by using pear flour.

Keywords: Pear flour, sweet bread, fruit and vegetable flour, traditional bread, Turkish cuisine, cultural heritage.

* The ethics committee permission document required to collect the data used in this study was obtained from the Ethics Committee of Karamanoğlu Mehmetbey University (26.04.2021/52).

Öz

Günümüzde birçok toplum için temel besin ve temel gıdalardan biri olan ekme, neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir. Türkiye'de somun, yufka, bazlama ve tandır ekmekleri yaygın olarak yapılmaktadır. Atalarımızdan miras kalan yufka, Türkiye'nin her yerinde sıklıkla yapılır. Konya'nın dağlık bölgelerinde yetişen “ahlat, boz armut vb.” gibi isimlerle de anılan yabani armut, özellikle kıtlık dönemlerinde yufka ekme yapımında kullanılmış olup halen bu gelenek devam ettirilmektedir. Bu çalışmada Konya'da özellikle dağlık kesimlerde yapılan armut ekmeği incelenmiştir. Nitel bir araştırma yöntemi olan bu çalışmada, amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilen 13 kişiye (8 kadın ve 5 erkek) Mayıs 2021'de armut ekmeğinin üretimi ve tarihçesi ile ilgili 14 yarı yapılandırılmış soru sorulmuştur. Önemli bir gastronomik unsur olduğu düşünülen armut ekmeği, kendine has tat ve aroması, içerdiği biyoaktif bileşikler ile sağlık açısından önemli bir ekmektir. Bölgenin tanıtımı için kullanılabilirliği düşünülmektedir. Günümüzde armut unu kek yapımında da kullanılmaktadır. Bu bağlamda armut unu kullanılarak farklı unlu mamüllerin üretilebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Armut unu, tatlı ekme, meyve ve sebze unu, geleneksel ekme, Türk mutfağı, kültürel miras.

Introduction

Bread is one of the basic food sources that human beings cannot give up. There are very few places in the world where bread is not consumed (Betoret & Rosell, 2020: 9). Bread is one of the main ingredients of the daily diet in many countries (Yu et al., 2017: 3). With the beginning of agriculture and the discovery of fire, bread was started to be made as a result of cereals (especially wheat) being crushed and made into flour. In primitive living conditions, people were fed by collecting fruits and seeds, etc., and crushing them with stones. Over time, people cultivated grains such as wheat, barley, millet and oats, and bread varieties were derived from their flour.

Turkish cuisine has become one of the few cuisines of the world, with the process of change from Central Asia to the present day. While transitioning from a nomadic life to a settled life, nutrition activities started to be carried out with the foods obtained as a result of geographical and economic conditions (Göde et al., 2021: 217).

Yufka bread – phyllo bread

Many types of bread have emerged after the tradition brought by the Turks from Central Asia, where they used to live, and the interaction with the cultures of the nations that lived in the past in Anatolia. It is known that the Hittites, who used to rule in Anatolia in the past, made many breads, that the breads they made have reached the present day, and that they have influenced the formation of today's

bread (Karauğuz, 2007). There are many types of bread made in Turkey. The most common ones can be listed as loaf, *yufka*-phyllo, *bazlama*-flatbread, *tandır*-tandoori, corn bread and *lavaş*-lavash. It is known that bread types such as *yufka*-phyllo, *tandır*-tandoori, *pide*-pita, *bazlama*-flatbread, *fodula* etc. have been widely made in Anatolia since the Seljuk period, all over Turkey (Badem, 2021: 265). It is known that *yufka* is the most widely made and consumed bread in Central Asia (Çetinkaya, 2020: 128). The most well-known among the breads baked on the sheet metal “*sac*” is *yufka* bread. Information about *yufka* published by Badem (2021: 280):

Yufka, which originates as far back as Central Asia and is widely made in Anatolia, is a type of unleavened bread, 1-2 mm thick, 40-50 cm in diameter, cream colored, single layered, baked on a sheet metal. *Yufka*, which has a very dry structure, lasts for a long time with this feature. Before consumption, it is softened by wetting it with water sprinkled on it thinly. While the production of *yufka* is similar in most regions, its name changes locally, but the name “*yufka*” is widely used. In some regions, for examples, *yufka* is named as “*şebit*, *sepit*, *şipit*” in Tekirdağ, Afyonkarahisar, Konya, “*işkefe*” in Tokat, Amasya, “*gardalaç*” in Tokat, Eskişehir, Ankara and “*gartalaç*” in Bursa, Bolu and Eskişehir.

Yufka bread is a round or oval shaped thin bread that is rolled out by rolling pin “*oklava*” or by hand. In order to the dough to be rolled out, it must be made of flour that can develop well, so it is often made from flour that wheat species such as *Triticum aestivum*. Small pieces of dough called “*beze*” or “*künt*” are taken from the kneaded dough with a traditional kitchen tool called “*eyşiran*” or “*scrape*” and it is opened on a wooden opening board called “*senit*” or “*peşkin*”. In order to the dough to be more durable, it is made from unleavened dough and cooked on a sheet metal “*sac*”. A flat wooden kitchen tool called “*pişirgeç*” or “*evreağaç*” is used to turn the dough during cooking (Kültür ve Turizm Bakanlığı [KTB], 2021; Alyakut, & Küçükkömürler, 2018: 385).

“*Pişik umacı*”, “*tirit from yufka bread*”, “*ufalamaç*”, “*pasta with yufka bread*”, “*böreks and gözlemes - pastries*” prepared with minced meat, etc., “*mendil-handkerchief*” (reparation of *yufka* bread by soaking and stuffing cheese, etc. in Kocaeli region.), and “*yufka bread dessert*” are some of the dishes made from *yufka* bread (Alyakut, & Küçükkömürler, 2018: 388). It is a bread that is loved and consumed by

Turkish society. In addition to being consumed as a loaf bread, it is eaten by putting it among foods such as kebabs, *çiğ köfte*-raw meatballs, *dürüm with meat-chicken*, *tantuni*, *kokoreç*, also potatoes, cheese, roasting meat.

The word “*ekmek*-bread” is pronounced as “*etmek, ötmek*” in old Turkish. “*Yufka*”, which comes from the word “*yuwka*” in Central Asian Turkish, means weak, kind or merciful (Alyakut & Küçükkömürlü, 2018: 383-384). The name of the thin and crispy yufka must have been given for this reason.

Wild pear – *ahlat* pear

Wild pear (*Pyrus elaeagnifolia* subsp. *elaegnifolia* Pall.), Oleaster-leaved pear, which is usually known as “*ahlat, yaban armudu*” in Turkish (Sagbas et al. 2021: 1; Yılmaz et al., 2015: 179), a member of the *Rosaceae* family, naturally grown, more than 600 varieties, geographic distribution-site of origin Turkey, Ukraine, Albania, Bulgaria, Greece, Romania and Crimea (Erçetin et al., 2021: 675; Silva et al., 2014: 5; Ercisli 2004: 422), is commonly grown in cities in Turkey especially North, Central and South Anatolia; such as Amasya, Ankara, Antalya, Bolu, Eskişehir, Gümüşhane, İstanbul, Kahramanmaraş, Kars, Kastamonu, Kayseri, Konya, Kütahya, Mersin, Muş, Niğde, Sinop, Sivas, Van (Orman Genel Müdürlüğü [OGM], 2021; Baltas 2017: 585; Ercisli 2004: 422.). It dates back to ancient times. Civilizations using pear and wild pear: Hittites, Mesopotamia, Ancient Rome, Central Asian Turkish State, Anatolian Seljuk State, Ottoman Empire (Erçetin et al., 2021: 675). Wild pear tree and fruits is given Figure 1. The local names for wild edible pears vary from place to place “*yabani armut, boz armut, aklap, alfat, argun, banda, çördük, çötür, çövür, kerte, panta, ahlat and zingit*” in Turkish (OGM, 2021). The pear shows high drought and cold resistance (Ercisli 2004: 422). Wild pear is a tree growing up to a height of 10 m, its leaves and flowers are ovate, slightly serrate, small and white, respectively. Its fruit is small and roundish, growing up to 2 cm in length (Zbigniew et al. 2014: 337). Wild pear trees flower between April and May and the fruits mature in October and November (Sagbas et al., 2021: 2).

Figure 1: Wild pear fruits (Photo: OGM, 2021).

Wild pear is consumed as food (edible fruits; eaten fresh or dried, syrup-*pekmez*, preserves, pickles, alcoholic beverages, dried fruit is used in making compote), and is used as folk medicine, wood source and dietary supplements, rich salubrious biochemical compounds (Aydin et al., 2015; Yilmaz et al., 2015: 179; Yerlitürk et al., 2008: 369; Cansaran et al., 2007: 252). Pear seeds were roasted and then toasted (it is called as “*kavut*” in Turkish), used substitute for tea or coffee in Turkey. It is also used in traditional medicine such as treatment of diarrhea and detoxification of poisonous snake bites, intestinal ulcers, nausea and palpitations (Sagbas et al., 2021: 1; Baltas, 2017: 585; Yilmaz et al., 2015: 179; Yerlitürk et al., 2008: 369). Local people also brew the leaves and dried fruits are pestle and resultant coffee-like roasted powder is used in compote (Yilmaz et al., 2015: 180).

Pear leaf is rich in a glycoside called arbutin and is widely used in the treatment of freckles, spots and acne on the skin. A pear species that is endemic in Turkey contains high levels of arbutin (Kayhan et al., 2020: 91). Some genotypes of pear contain high phenolics, flavonoids, antioxidant activity. It has potential use in bio-industrial applications (Sagbas et al., 2021: 9). Wild pears contain 8,36-19,31 g /100 g total sugar, 42,79-119,14 mg/100 g total phenolics, and 0,20-1,40 g/100 g total acidity (Yilmaz et al., 2015: 183). The taste and aroma of the fruits have a refreshing effect on human and it has been stated that the leaves of the pear are brewed in Turkey (Yilmaz et al., 2015: 179).

“The characteristics of oleaster-leaved pear fruits relative to genetic background were evaluated from 16 wild grown oleaster-leaved pear genotypes at eastern Turkey. Genotype influenced ripening dates,

fruit weight, fruit length/width ratio, fruit pedicel length, fruit flesh texture, fruit firmness, the number of seeds per fruit, soluble solid content, titratable acidity, total phenolic content, total flavonoid content and antioxidant activity” (Sagbas et al., 2021: 1). “Fruit weight, total phenolics, total acidity and total sugar contents of the fruits (31 genotypes of wild pears) varied from 4.71 to 27.09 g, 42.79 to 119.14 mg GAE/100 g, 0.20 to 1.40 g/100 g and 8.36 to 19.31 g/100 g, respectively. Wild pear is rich source of phenolics” (Yilmaz et al., 2015: 179, 183).

Fruit and vegetable flours

Bread making process is easy, low cost, neutral taste, so it can be eaten with almost everything, and it also has a good structure for enriching its content. For the production of healthy bread, it is seen that many studies have been carried out to increase the content of bread with fruit and vegetables” additives such as bioactive compounds, dietary fiber, carotenoids, polyphenolics, tocopherols, minerals, organic acids, antioxidants, vitamins C (Rahman et al., 2021; Betoret & Rosell, 2020; Parafati, 2020; Gomez & Martinez, 2017; Mastromatteo et al., 2012). Various foods such as artichoke, asparagus, pumpkin, zucchini, tomato, yellow pepper, carrot, broccoli, spinach, eggplant, fennel, cauliflower and orange are used to enrich breads (Mastromatteo et al., 2012: 1314). Reasons for fruit and vegetable use: citrus; ascorbic acid, berries; flavonoids, anthocyanins, algae; fatty acid profile, pumpkin, yellow pepper, and tomato; carotenoids, beetroot and carrot; glycosylates and carotenoids, spinach, and chard; folic acid, pea; fiber, herbs and spices” extracts; polyphenol (Betoret & Rosell, 2019: 12).

While most of the bread additives are added in powder form, some of them can be added directly to the composition in fresh or puree or liquid form (from 0.5% of algae to 50% of pumpkin ratio) (Betoret & Rosell, 2019: 12)

Proteins in cereals have a serious role in bread making. Wheat proteins such as glutenin and gliadin take water and form bonds during the kneading of the dough, significantly affecting the properties of the dough and providing an elastic and plastic structure. Proteins form the main structure of the dough and keep the air added to the dough during kneading and the carbon dioxide (CO₂) gas created by the yeast (*Saccharomyces cerevisiae*) in the dough, allowing the bread to rise and have a porous structure.

In addition, bioactive components such as antioxidants and polyphenols originating from fruits and vegetables can affect the activity of yeast (*Saccharomyces cerevisiae*) positively or negatively.

This effect is caused by the pH, vitamin, protein, carbohydrate and mineral substances contained in the added fruit-vegetables (Parafati, 2020: 2). In addition, the formulation rich in bioactive compounds such as phytochemicals does not guarantee the functionality of the additive. For this reason, it is necessary to pay attention to the compatibility of the matrix such as the fruit and vegetable to be added and the flour to provide good stability (Betoret & Rosell, 2020: 12).

Adding fruits and vegetables is an effective technique to increase antioxidants to improve the antioxidant potential of bread, but the quality and biological effect of bread is affected by many factors such as phenolic and protein interactions. These interactions between added fruit-vegetable phenolics and flour proteins and starch affect the antioxidant capacity, protein and starch digestibility, and the quality and physical and functional properties of bread (Betoret & Rosell, 2019: 16-17; Gomez & Martinez, 2017: 1).

Soybean, beans, legumes, peanuts, oilseeds (cotton, sesame, sunflower, safflower, winged bean, lupine, and sunflower) and non-wheat flours (sorghum, millets, corn, oat, rye, triticale, rice, rice bran, amaranthus, tapioca flour, or barley) can be added to bread to enrich it (Chavan et al., 1993: 200-208). Amaranth, quinoa and buckwheat, which also contain health-rich nutrients such as fruits and vegetables, are other cereals used for bread making due to the absence of gluten protein. These cereals, which contain high amount and quality protein, dietary fiber, unsaturated fatty acids, vitamins, minerals, phytosterols and polyphenols, show anticholesterol, anticancer, anti-inflammatory and antidiabetic effects (Yaver & Bilgiçli, 2020: 42). Oat (*Avena sativa L.*), a source of high fiber, antioxidant and phenolic substances, which has attracted attention recently, is used in bread fortification due to its antioxidant, anti-inflammatory, hypoallergenic and anticarcinogenic properties (Topçu et al., 2019: 49). Milk and soybean proteins are the most used proteins in bread formulations as protein sources to improve the nutritional quality of gluten-free products (Marco & Rosell, 2008: 94).

Prickly pear peel flour (PF) is used to make bread as a bioactive and functional ingredient. The bread sample, containing PF at 10%, has showed the highest values in terms of the leavening dough capacity, bread specific volume (Parafati, 2020: 1).

In this study, the semi-structured questionnaire given in Table 1 was used to collect information about the making and history of pear flour bread.

Table 1: Semi-structured questionnaire used in the study.

No	Questions
1	How many years have you been making pear flour bread?
2	How often do you make pear flour bread?
3	When do you make pear flour bread? Are there any features of this period?
4	From whom/where did you learn how to make pear flour bread?
5	What are the tools used in making pear flour bread?
6	What ingredients do you use when making pear flour bread? Could you give information about the size of the ingredients?
7	Do the ingredients you use to make pear flour bread have any unique properties?
8	Can you tell us the stages of making pear flour bread?
9	When making pear flour bread, what should be considered in order to provide the desired color, taste and flavor?
10	How do you serve pear flour bread? Do you have a unique service style?
11	Is pear flour bread suitable for preservation? How should it be preserved?
12	Do you know how long pear flour bread has been made in Hadim in Konya?
13	Does pear flour bread have a local name/other name in your region? Does pear flour bread have a story/poem/mania?
14	Are there any other foods made with pear flour? What are they?

Method

Pear flour bread is a bread made in some regions and its production is decreasing day by day. For this reason, with this qualitative research, it is aimed to record the production, details and history of pear flour bread. For this purpose, one-to-one interviews were held in semi-structured format with 13 volunteers who know how to make bread, on May 2021. In unstructured interviews, it is stated that the sample size is between 6-8 people. Interviews were terminated by repeating the answers and reaching the saturation point (Creswell & Creswell, 2018: 298). In order to ensure reliability in qualitative research methods, it is necessary to specify how the data is analyzed (Kozak, 2018: 124). Strategies used to ensure validity and reliability in qualitative research are expressed as “long-term interaction, depth-focused data collection, diversification, expert review, participant confirmation, detailed description, purposeful sampling, consistency review, and confirmation review”. In this study, depth-oriented data collection, expert review, participant confirmation and purposive sampling were applied for validity and reliability. Pear bread is made by people living in mountainous regions where pears are grown. The interviewees were selected from people residing in Hadim, Konya, Turkey, and this constitutes the limitation of this research. During the interviews, video or voice recordings were taken with the permission of the participants, and some of them were made with pear bread. Interviews took between 20-30 minutes on average. The recorded interviews were transcribed. The collected data were transcribed, edited, and commented in the results and discussion section.

Descriptive analysis method was preferred as data processing approach. The questions prepared to be answered in the study (14 open-ended questions) were taken from a previous food research (Badem & Akturfan, 2020) of 7 academicians who teach in the field of gastronomy at three universities. The ethics committee permission document required to collect the data used in this study was obtained from the Ethics Committee of Karamanoğlu Mehmetbey University (26.04.2021/52).

Information about the participants interviewed in the study is given in Table 2. In the research, a total of 13 people were interviewed, 9 women and 4 men. One of them is 30 years old and the rest are between the ages of 44-86.

Table 2: Demographic information of the participants.

Part. Code	Name Surname	Gender	Birth Date	Hometown	Occupation	Education
P1	M.S.	F	1964	Hadim/Konya	Housewife	Primary
P2	F.V.	F	1967	Hadim/Konya	Housewife	Primary
P3	E.A.	F	1977	Hadim/Konya	Housewife	Primary
P4	M.Ç.	M	1952	Hadim/Konya	Retired	Primary
P5	E.M.T.	M	1935	Hadim/Konya	Retired	Primary
P6	H.A.	F	1968	Hadim/Konya	Housewife	Primary
P7	D.A.	M	1963	Hadim/Konya	Retired	High School
P8	K.Y.	F	1935	Hadim/Konya	Housewife	Primary
P9	E.Y.	F	1938	Hadim/Konya	Housewife	Primary
P10	N.G.	F	1953	Hadim/Konya	Housewife	Primary
P11	D.A.M.	M	1938	Hadim/Konya	Retired	Primary
P12	H.M.	F	1938	Hadim/Konya	Housewife	Primary
P13	L.A.	F	1991	Hadim/Konya	Teacher	University

Results

The information obtained from the questions asked in the interview is presented below:

How often do you make pear flour bread?

How many years have you been making pear flour bread?

This information was obtained from the participants: “Pear bread was done in times of famine.” (P1-12), “There was extreme famine in the 1930s-40s.” (P6), “It was also done before the time of famine, there was also pear flour in the 1900s.” (P5), “Today, it is rarely made for tasting (P6-9), mostly in the winter months.” (P1-9,11,12). “Since we can't grind the pear, we can't do pear bread anymore.” (P10).

Bread making was common in Turkish society until recently. This situation does not seem to have changed much, especially in rural areas, but it is observed that the increase in migration from the village

to the city, the increase in the level of welfare and the facilitation of transportation opportunities also affect the conditions of daily life. Even in the villages, it is seen that there are one or more groceries, markets, bakeries and restaurants-like businesses. In parallel with this, making bread at home and even grinding their own flour seems to have decreased considerably. It is known that even the production of their own eggs, milk, yoghurt, cheese and butter, which is natural in village life, has decreased.

From whom/where did you learn how to make pear flour bread?

All of the interviewed women and men living in Hadim in Konya stated that they learned how to make pear bread and meals either from their mothers or from elders such as their mother-in-law.

When do you make pear flour bread? Are there any features of this period?

Do you know how long pear flour bread has been made in Hadim in Konya?

It has been learned that while the winter was coming and the preparations for the winter were made, pear flour bread was also made with yufka bread, but today, pear bread is made at any time for pleasure (P1-13). It is also stated that “Pear bread is made and sold at festivals.” (P9). Winter preparations include activities such as drying vegetables, pickling, canning, making tomato paste and jam. In some regions, it is often seen that village women make tandoori bread and yufka bread together in turn. A participant (P3) stated that “They make 1 *direk*-pole of *şebit*-*shebit*; yufka bread and 1 pole pear bread (“*direk*”-pole: rowing 500-100 pieces of yufka on top of each other)”. In addition, it was determined that pear, which is named as “*ahlat*, *boz*-gray pear, *yaban*-wild pear, famine pear” (P1-13) and bread is made more after harvest months (P1-12), as it is harvested when it is ripe like October-November. It was stated that “the pear was named -famine pear-because the trees in only one region once bore fruit, and all peasants shared the pear in that mountain” (P6). In “times of famine” (P1,2, 4-12), especially “between 1930-1945” (P5-9, 11, 12), pear flour bread was made a lot, and “even pear flour bread was known in pre-famine dates, it was around 1900.” (P6, 11, 12). This information was given by the participant (P6); “My mom is now 90, she told me she remembers making pear bread at the age of 4 and her mother making bread from pear flour.”

What are the tools used in making pear flour bread?

In making pear flour bread, equipments such as “tray, basin, *oklava*, *senit*, knife, *pişirgeç*-cooker and *sac*-sheet metal” used when making normal breads are used, and no special equipment is needed.

What ingredients do you use when making pear flour bread? Could you give information about the size of the ingredients?

Pear flour is one of the main ingredients in making pear bread. Pears are collected from the mountain in October-November. There are different kinds of pears, “the sweeter ones are gathered to make flour, the others are gathered to feed animals” (P3), “there are many crazy pears in the mountains, we choose the best.” (P5). Pear stems, leaves, litter, etc. are separated (P1,2,3,4,6,8,9). The pears are pounded “to remain large pieces” (P4,5), “on a flat stone called a “*duvak*”-veil with sackcloth laid under it” (P4,5,6,9,11,12), “with a “*tokmak*”-mallet (hammer made of wood- Picture 2) (P1,2,4,5,6,9,11,12). “It is dried in the sun in 5-7 days by laying it on a sack, rug or mat.” (P6,8). It is ground in “watermills, black stone” (P4,5), “mills” (P6,9). Dried pear and pear flour images are given in Figure 2. While pear is called “wild pear, gray pear, *ahlat*” (P1-13), it is called “*kükürt*-sulfur for dried pear and pear flour” (P1-13), but no one knows why. Dried pear is mixed as “one measure with wheat flour” (P1,2,6,8,10,11,12), or “half measure with wheat flour” (P3,5). Flour is obtained by “grinding the mixture in the mill.” (P1,2,4,5,9,10). Essentially, the proportion of the mix was determined by the materials available, especially during times of extreme shortage. It has been stated that in some years, “flour was increased by mixing barley, rye and dried pear when there was no wheat” (P11,12). As many participants stated, different herbs were also mixed into the flour in order to increase the mixture of pear flour and wheat. For example, “corn stake-cob” was cut into small pieces (P4-7,9,11,12), “dried grass” (P5), “fin grass” (P5,7-9), “*curba* (seed pulp from which juice is separated in *pekmez*-molasses production)” (P6,8,11,12), “musket potatoes” (P6), and “barley, rye” (P11,12) were dried and often added to bread flour. In addition, edible herbs such as “*güneyik*-sage grass, *gelincik*-poppy grass” (P8), “potato leaves, fodder, spinach, beet leaves” (P9) are cut into the dough and the dough is increased, also “herbed bread, potato bread is often made” (P11,12).

1.

2.

3.

Figure 2: Tokmak-hammer, dried pear and pear flour (Photo: Abdullah BADEM).

Can you tell us the stages of making pear flour bread?

When making pear flour bread, what should be considered in order to provide the desired color, taste and flavor?

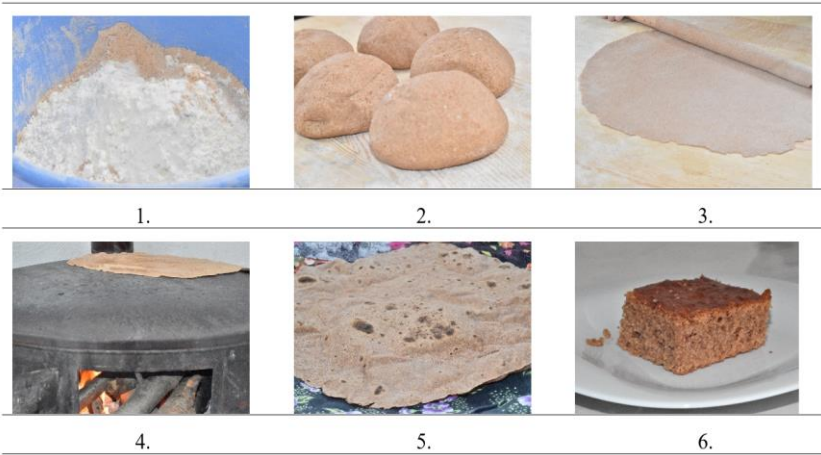
Do the ingredients you use to make pear flour bread have any unique properties?

The making of pear bread is as follows: “The dough is prepared by adding a little salt to the pear flour-wheat mixture and kneading with enough water to the consistency of an earlobe, and it is cooked on the sheet in a very short time.” (P1-3,6,8-10). Bread making steps are given in Figure 3. In addition to these, the following information was obtained: “It absorbs water more than wheat flour.” (P3), “If the amount of wheat flour is not high, there will be no bread, the “*beze*” (small pieces of dough) will not be tight and desired hardness.” (P5), “The whiter flour, the better it is opened dough. “...*hamur yazılır yani açılır.*” (P3,8,10), “Pear flour is not very “*özlü*”-elastic and plastic, it is not good for open-widen (P10), “It is made as much as flatbread.” (P10), “Pear bread is sweet.” (P5), “Pear kernels are also sweet, they are not separated during grinding.” (P5), “It will be more delicious if less white (wheat) flour is added.” (P3), “The bread mixed with fin grass would not taste good, it would smell a little bad, but we had to eat it because there was not wheat bread.” (P5,9), “Bread made with corncob is whiter in appearance, tastes better, but it has dry texture in its nature.” (P6), “Pear flour was stored in chests or in objects called “*dağarcık*” made of sheep skin. In the past, storage possibilities were limited. It was kept in *kıl çuval*-sacks or *heybe*-saddlebags, in the cool part of the house.” (P5).

How do you serve pear flour bread? Do you have a unique service style?

Is pear flour bread suitable for preservation? How should it be preserved?

Pear bread, which can be consumed as normal bread or yufka (P1-13), is eaten with “boiled potatoes, thyme, peppers, pickles and *ayran*” (P3), “keş cheese” (P6,9), “yoghurts” (P6). Like phyllo (yufka, shebit) bread, it is consumed “When wet, it lasts for 1 week in a cool place.” (P3) or “10-15 days” (P9), and also “dry bread is much more durable.” (P3).

Figure 3: Pear bread making stages (Photo: Abdullah Badem).

Are there any other foods made with pear flour? What are they?

Today, a kind of cake is made at home in some places using pear flour as a new product. “A cake is made from pear flour, it is also called chocolate cake because of its color.” (P1,2,6,13). “The necessary ingredients for making pear cake are: 3 eggs, ½ cup of oil, ½ cup of sugar, ½ cup of *pekmez*-molasses, ½ cup of yogurt, 1 packet of baking powder, 1 teaspoon of baking soda, 2 cups of pear flour, 1 cup of wheat flour. Cake making is follows as: Beat 3 eggs with sugar, and add yogurt, oil and molasses to it. Mix the flour, baking powder and baking soda. Bake in the oven at 180°C for 20-30 minutes.” (P13). Pear cake photo is given in Figure 3 (3.6.).

Does pear flour bread have a local name/other name in your region? Does pear flour bread have a story/poem/mania?

There is a story told about pear flour: "In times of famine, there is nothing to eat. Someone is tired of beating pears to make flour. He quit his job and took the pear flour-bread to the district governor: He said that this is the only bread we eat, we are starving, help us. The district governor took the pear bread in his hand and ate it, and he says: -This bread has a rich ingredient-". .*katiğı içinde.*", so what more do you want, be thankful! -. He did not help the man." (P5,6).

Wild edible plants are a significant food resource. The positive effects of wild vegetables and fruits, which have an important place in the Mediterranean food tradition, are known. Edible wild plants have minerals (García-Herrera, Sánchez-Mata, 2016), vitamins (Sánchez-Mata et al., 2016), fatty acids (Guil-Guerrero, Torija-Isasa, 2016), carotenoids, fiber, phenolics and other bioactive compounds (Cámara et al., 2016) that have many positive effects on health. Today, there is a tendency to research and consume wild edible products in order to be able to eat healthier (Molina et al., 2016: 102-103). It is thought that the necessary value should be given to the wild pear grown in many provinces in our country. More benefits can be obtained by culturing the species that are suitable for human consumption, especially in terms of taste.

Many foods can be added in bread making, as mentioned in the literature. Many traditional breads are made, especially as a result of mixing cereals and legumes with wheat. In particular, bioactive components found in foods such as fruits and vegetables are successful in enriching bread. Spontaneous sourdough is commonly prepared with cereal flours such as wheat flour and rye flour. Sourdough could improve the quality of gluten-free bread. It has been stated that bread with improved nutritional properties can be made with sourdough in the presence of pear (Yu et al., 2017: 1, 4). Yeast bread varieties of pear bread can be developed. In a study, cake was produced with the addition of pear flour. According to sensory analysis results, in terms of general taste, odor and appearance, the most popular cake contains 20% pear flour (Erçetin et al., 2021:674).

As the participants expressed, pear bread was made out of necessity and poverty, rather than a pleasure or other purposes. In a study, it was found that wheat production fell by half between 1939-1945 in Turkey (Mülayim, 2018: 57). Throughout history, people have had to eat different plants as agricultural production has declined.

The following statement made by Sagbas et al. (2021: 2) is very meaningful. “Today, despite this long gastronomic history, the use of oleaster-leafed pears is disappearing for various reasons. For example, cultivated pears do not need to be processed before being eaten. In addition, urban migration means that people are forgetting about oleaster-leafed pears and the associated recipes and preparation techniques.” People now tend to prefer ready-made, less hassle-free foods.

Conclusion

Since its existence, human beings have consumed bread almost as a basic food item. Bread is a nutritious, neutral-tasting food that is easy to produce, has a low cost, can be eaten with many foods. It can be said that the bread has a good structure in terms of carrying the raw materials from which it is produced and other food components.

Yufka, phyllo bread, dated back Central Asia, is one of the widely consumed breads in Anatolia in Turkey. Pear bread is a kind of phyllo bread. There are wild pears in Konya, especially in districts with mountainous terrain such as Hadim, Bozkır and Taşkent. Wild pear, which grows naturally in the mountains, is called by different names such as “*ahlat, boz armut, yaban armudu*” in Turkish. As the interviewees knew, it is thought that pear flour and bread were made only around Hadim. It has been determined that it is a local bread. Wheat flour and pear flour are mixed in making pear bread. Edible herbs and some foods such as “corn stake-cob, dried grass, fin grass, curba, musket potatoes, barley, rye, *güneyik*-sage grass, *gelincik*-poppy grass, potato leaves, fodder, spinach, beet leaves” were also often added to flour in bread making to increase the dough during times of extreme famine. While pear bread was made very often in the past, especially in times of famine, today it is produced mostly for pleasure at home and in Hadim Festival.

Wild pear contains many components that are valuable in terms of health and it is sweet due to its high sugar (8,36-19,31%). It is also called “sweet bread” because of the sweetness that comes from the pear. In an event in the past, it was stated that pear bread was called “*katığı içinde*” in Turkish, because of its sweet, nutritious and satisfying features. Pear bread or flour, which is loved by the local people, is also called “*kükürt-sulphur*”. This bread, which can be described as a kind of sweet bread and made unique to the region, is thought to be a very valuable gastronomic element. It can be used for the touristic promotion of the region. It is thought that different new products can be produced with pear flour, which is also used in cake making recently. Pear flour

can be used for fortification of foods, in the production of bread for people who are sensitive to sugar and gluten implications.

References

- Alyakut, Ö. and Küçükkömürler, S. (2018). A Traditional Bread Type: Yufka. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(3), 379-395. doi: 10.21325/jotags.2018.288.
- Aydin, E., Baysal, E., Toker, H., Turkoglu, T., Deveci, I., Ozcifci, A. and Peker, H. (2015). Decay Resistance, Physical, Mechanical, and Thermal Properties of Heated Oriental Beech Wood. *Wood Research*, 60 (6), 913-928.
- Badem, A. and Akturfan, M. (2020). A Local Soup: Arabaşı (Arab aşı, Ara aşı). M.C. Küçüktığı, Y. Seçim, M.M. Adabalı and M. Yılmaz (Ed.), In: *Inspirations from Anatolian Culinary Culture*. (p. 38-62). Konya: Konya Metropolitan Municipality Cultural Publications.
- Baltas, N. (2017). Investigation of a Wild Pear Species (*Pyrus Elaeagnifolia* subsp. *Elaeagnifolia* Pallas) from Antalya, Turkey: Polyphenol Oxidase Properties and Anti-Xanthine Oxidase, Anti-Urease, and Antioxidant Activity. *International Journal of Food Properties*, 20 (3), 585-595.
- Betoret, E. and Rosell, C. M. (2020). Enrichment of Bread with Fruits and Vegetables: Trends and Strategies to Increase Functionality. *Cereal Chemistry*, 97 (1), 9-19.
- Cámara, M., Fernández-Ruiz, V. and Ruiz-Rodríguez, B.M. (2016). Wild Edible Plants as Sources of Carotenoids, Fibre, Phenolics and Other Non-Nutrient Bioactive Compounds. M.C. Sánchez-Mata and J. Tardío (Ed.). In: *Mediterranean Wild Edible Plants Ethnobotany and Food Composition*. (p. 187-208). New York: Springer Publishing.
- Cansaran, A., Kaya, Ö.F. and Yıldırım, C. (2007). An Ethnobotanical Study (Amasya / Gümüşhacıköy) Between the Vicinity of Ovabaşı, Akpınar, Güllüce and Köselers Villages. *Science and Eng. J of Fırat Univ.*, 19 (3), 243-257.
- Chavan, J. K., Kadam, S. S. and Ramka Reddy, N. (1993). Nutritional Enrichment of Bakery Products by Supplementation with Nonwheat Flours, *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 33 (3), 189-226. doi: 10.1080/10408399309527620.
- Creswell, J. W. and Creswell, J. D. (2018). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. California: Sage Publications.

- Çetinkaya, N. (2020). Orta Asya'dan Selçuklu'ya Anadolu Mutfağı. A Akbaba ve N. Çetinkaya (Ed.). *Gastronomi ve Yiyecek Tarihi* içinde. (s. 125-137). İstanbul: Detay Yayıncılık.
- Erbas, M., Uslu, M. K., Demir, M. and Certel, M. (2010). Effects of Extraction Rates of Wheat Flour on Phyllo (Yufka) Properties at Different Storage Temperatures. *Cereal Chemistry*, 87 (5), 398-402.
- Ercisli, S. (2004). A Short Review of the Fruit Germplasm Resources of Turkey. *Genetic Resources and Crop Evolution*, 51 (4), 419-435.
- Erçetin, H. K., Güneş, E. and Olcay, G.S. (2021). Use of Ahlat Flour in Cookie Production, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 9 (2), 674-686. doi: 10.21325/jotags.2021.809.
- García-Herrera N. and Sánchez-Mata, M.C. (2016). The Contribution of Wild Plants to Dietary Intakes of Micronutrients: Mineral Elements. M.C. Sánchez-Mata and J. Tardío (Ed.). In: *Mediterranean Wild Edible Plants Ethnobotany and Food Composition*. (p. 111-140). New York: Springer Publishing.
- Gomez, M. and Martinez, M.M. (2017). Fruit and Vegetable By-Products as Novel Ingredients to Improve the Nutritional Quality of Baked Goods, *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 58 (13), 2119-2135. doi: 10.1080/10408398.2017.1305946.
- Göde, G., Kayaardı, S., Uyarcan, M. and Söbeli, C. (2021) Turkish Food Culture and Nutrition Habits in the Development of History. *Food and Health*, 7 (3), 216-226. doi: 10.3153/FH21023.
- Guil-Guerrero, J.L. and Torija-Isasa, M.E. (2016). Fatty Acid Profiles of Mediterranean Wild Edible Plants. M.C. Sánchez-Mata and J. Tardío (Ed.). In: *Mediterranean Wild Edible Plants Ethnobotany and Food Composition*. (p. 173-186). New York: Springer Publishing.
- Karauğuz, G. (2007). Hititler Döneminde Anadolu'da Ekmek. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 22 (2), 245-246.
- Kayhan, R., Korcan, S. E., Bulduk, I., Kargioğlu, M. and Şelli, E. (2020). Evaluation of Arbutin Content of Three Wild Pear Species Growing in Turkey. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 8 (1), 81-93.
- KTB, (2021). İnce Ekmek Yapma ve Paylaşma Kültürü: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka, *Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü*. <https://aregem.ktb.gov.tr/TR->

- 202366/ince-ekmek-yapma-ve-paylasma-kulturu-lavas-katirma-jupk-.html erişim tarihi: 30.06.2021.
- Kozak, M. (2018). *Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım ve Yayımlıkeleri*. İstanbul:Detay Yayıncılık.
- Levent, H. and Bilgiçli, N. (2012). Evaluation of Physical, Chemical and Sensory Properties of Turkish Flat Breads (Bazlama and Yufka) Supplemented with Lupin, Buckwheat and Oat Flours. *International Journal of Food Science and Nutrition Engineering*, 2 (5), 89-95.
- Marco, C. and Rosell, C.M. (2008). Functional and Rheological Properties of Protein Enriched Gluten Free Composite Flours. *Journal of Food Engineering*, 88 (1), 94-103.
- Mastromatteo, M., Danza, A., Guida, M. and Del Nobile, M.A. (2012). Formulation Optimisation of Vegetable Flour-Loaded Functional Bread Part I: Screening of Vegetable Flours and Structuring Agents, *International Journal of Food Science and Technology*, 47, 1313–1320. doi:10.1111/j.1365-2621.2012.02975.x.
- Molina, M., Pardo-de-Santayana, M. and Tardío, J. (2016). Natural Production and Cultivation of Mediterranean Wild Edibles. M.C. Sánchez-Mata and J. Tardío (Ed.). In: *Mediterranean Wild Edible Plants Ethnobotany and Food Composition*. (p. 81-110). New York: Springer Publishing.
- Mülayim, M. (2018). *Konya'da Ekmeğin Tarihi. Konastaş Ekmek Fabrikası*. Konya: Çetinkaya Ofset.
- OGM, (2021). T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü. <https://web.ogm.gov.tr/Lists/TibbiAromatikBitkiler/DispForm.aspx?ID=7andContentTypeId=0x0100D9FEA1544375754EB5878A903C35AD54> erişim Tarihi:02.07.2021.
- Parafati, L., Restuccia, C., Palmeri, R., Fallico, B. and Arena, E. (2020). Characterization of Prickly Pear Peel Flour as a Bioactive and Functional Ingredient in Bread Preparation. *Foods*, 9 (9), 1189.
- Rahman, T., Akter, S., Sabuz, A. A. and Rana, R. (2021). Characterization of Wheat Flour Bread Fortified with Banana Flour. *International Journal of Food Science and Agriculture*, 5 (1), 7-11.
- Sagbas, H. I., Ilhan, G., Ercisli, S., Anjum, M. A. and Holubec, V. (2021). Characterization of Oleaster-leafed Pear (*Pyrus Elaeagrifolia* Pall. subsp. *Elaeagrifolia*) Fruits in Turkey. *Agronomy*, 11 (3), 430.

- Sánchez-Mata, M.C., Matallana-González, M.C. and Morales: (2016). The Contribution of Wild Plants to Dietary Intakes of Micronutrients: Vitamins. M.C. Sánchez-Mata and J. Tardío (Ed.). In: *Mediterranean Wild Edible Plants Ethnobotany and Food Composition*. (p. 141-172). New York: Springer Publishing.
- Silva, G. J., Souza, T. M., Barbieri, R. L. and Costa de Oliveira, A. (2014). Origin, Domestication, and Dispersing of Pear (*Pyrus* Spp.). *Advances in Agriculture*, 541097, 1-8. doi: 10.1155/2014/541097.
- Spina, A., Brighina, S., Muccilli, S., Mazzaglia, A., Fabroni, S., Fallico, B. and Arena, E. (2019). Wholegrain Durum Wheat Bread Fortified with Citrus Fibers: Evaluation of Quality Parameters During Long Storage. *Frontiers in Nutrition*, 6, 13.
- Topçu, B., Tacer Caba, Z. and Nilüfer Erdil, D. (2019). Effects of Processing Steps on the Phenolic Content and Antioxidant Activity of Oat Breads. *Food and Health*, 5 (1), 48-63. doi: 10.3153/FH19006.
- Yaver, E. and Bilgiçli, N. (2020). Pseudocereals: Composition, Effect on Nutrition-Health and Usage in Cereal Products. *Food and Health*, 6 (1), 41-56. doi: 10.3153/FH20006.
- Yerlitürk, F.Ü, Arslan, O., Sinan, S., Gencer, N. and Özensoy G, Ö. (2008). Characterization of Polyphenoloxidase from Wild Pear (*Pyrus Elaeagnifolia*). *Journal of Food Biochemistry*, 32 (3), 368-383.
- Yilmaz, K. U., Ercisli, S., Cam, M., Uzun, A., Yilmaztekin, M., Kafkas, E. and Pinar, H. (2015). Fruit Weight, Total Phenolics, Acidity and Sugar Content of Edible Wild Pear (*Pyrus Elaeagnifolia* Pall.) Fruits. *Erwerbs-Obstbau*, 57 (4), 179-184.
- Yu, Y., Wang, L., Qian, H., Zhang, H. and Qi, X. (2017). Contribution of Spontaneously Fermented Sourdoughs with Pear and Navel Orange for the Bread-Making, *LWT - Food Science and Technology*, 89, 336-343. doi: 10.1016/j.lwt.2017.11.001.
- Zbigniew, S., Beata, Ž., Kamil, J., Roman, F., Barbara, K. and Andrzej, D. (2014). Antimicrobial and Antiradical Activity of Extracts Obtained from Leaves of Three Species of the Genus *Pyrus*. *Microbial Drug Resistance*, 20 (4), 337-343.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 53
Sayfa/Page: 31-54
ISSN: 1302-6879

Toplumsal Cinsiyet Kavramı Bağlamında Feminist Yaklaşımların Bir Analizi *An Analysis of Feminist Approaches in the Context of the Concept of Gender*

• Abdullah EROL*

*Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Van/Türkiye
Dr. Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, Van/Turkey
aerolh30@gmail.com
ORCID : 0000-0002-8882-5853

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
01/07/2021
Kabul Tarihi / Date Accepted:
17/08/2021
Yayın Tarihi / Date Published:
30/09/2021

Atrf: Erol, A. (2021). Toplumsal Cinsiyet Kavramı Bağlamında Feminist Yaklaşımların Bir Analizi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53, 31-54.

Citation: Erol, A. (2021). An Analysis of Feminist Approaches in the Context of the Concept of Gender, *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 53, 31-54.

Öz

Aydınlanma sonrası toplumsal değişim ve dönüşümü anlamaya çalışan birçok kuram; toplum, aile, kişi ve devlet gibi unsurlara da yeni roller belirlemeye yönelik söylemler geliştirdi. Söz konusu sosyal kuramlar toplumsal, ulusal ve uluslararası arenada önemli etkiler oluşturdu. Birçok açıdan etkili olan kuramlardan bir tanesi de feminizm ideolojisidir. Bu ideoloji homojen bir eleştiri kümesine sahip olmamakla beraber özellikle 1970'lerden sonra tanımlanan gender/toplumsal cinsiyet, sex/cinsiyet “ana akım” kavramlar üzerinden uluslararası hukuk ve sözleşmelerde daha fazla etkili olmaya başlamıştır. Toplumsal cinsiyet kavramının “hegemonik” okunuşu cinsiyet kavramının “anarşist” duruşu yeni anlam kümeleri oluşturarak önemli tartışmalar geliştirmiştir. Bu çalışmada ana akım olarak isimlendirilen toplumsal cinsiyet kavramı içinde kümelenen destekleyici kavramlar üzerinden çeşitli problem cümleleri tanımlanmıştır. Birinci problem cümlesinde özellikle temel argümanları oluşturan ana akım “toplumsal cinsiyet” kavramı ile ilişkili olduğu düşünülen cinsiyet, cinsellik, cinsel kimlik, cinsel yönelim, heteronormatif, non-binary gender, ataerkil, anaerkil, biyolojik determinizm gibi kavramların teorik yaklaşımları ile bu kavramların lokal ve derin analizlerdeki yeterliliği tartışıldı. Daha sonraki problem cümlesi “gender” kavramının hedonistçi tutumu ile biyolojik determinizmin istisnalardan yola çıkarak radikal şekilde reddi tartışıldı. Üçüncü problem cümlesi ise insan türünün devamını sağlayan üreme özelliğini kültürel tercih ya da zorlamaların bir sonucu olarak görme düşüncesinin gender kavramında ön plana çıkmasının sonuçları üzerinde düşünüldü.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, toplumsal cinsiyet, cinsel kimlik.

Abstract

Many theories trying to understand social change and transformation after the Enlightenment; He also developed discourses to determine new roles for elements such as society, family, person, and the state. These social theories have had significant effects in the social, national, and international arenas. One of the influential theories in many ways is the ideology of feminism. Although this ideology does not have a homogeneous set of criticism, especially after the 1970s, it has begun to be more influential in international law and conventions through the "mainstream" concepts of gender and sex. The "hegemonic" reading of the concept of gender and the "anarchist" stance of the concept of gender have created important debates by creating new meaning sets. In this study, various problem statements have been defined over the supporting concepts clustered within the concept of gender, which is called the mainstream. In the first problem sentence, the theoretical approaches of the concepts such as gender, sexuality, sexual identity, sexual orientation, heteronormative, non-binary gender, patriarchy, matriarchy, biological determinism, which are thought to be related to the mainstream concept of "gender", which constitutes the main arguments, and the local and cultural implications of these concepts. Its adequacy in the deep analysis was discussed. The next problem statement was the hedonistic attitude of the concept of gender and the radical rejection of biological determinism based on exceptions. In the third problem sentence, the consequences of seeing the reproductive feature, which ensures the continuation of the human species, as a result of cultural preference or coercion, came to the fore in the concept of gender.

Keywords: Feminism, gender, sexual identity.

Giriş

Aydınlanma sonrası kristalleşen sosyal kuramların bir kısmı zamanla kendilerini yenilemeye de devam etti. Feminist hareket de dinamik, geçirgen ve entegrasyona uygun özelliği ile ulusal ve uluslararası platformlarda etkili bir siyaset oluşturdu. "Çapraz kesen bir ideoloji" olarak feminizm modern, post modern ve psikanaliz gibi çeşitli fikirlerden beslendi (Heywood, 2011:256). Feminist hareketin kendi içindeki çeşitliliği zaman zaman sofistike, kaotik, iç içe geçmiş bir tartışma havuzu oluşturdu. Sistematik bir hareket olarak ilkin ABD'de kadınlara "oy hakkı" verilmesi çalışmaları ile kolektifleşen hareket siyasal bir tepki olarak ortaya çıktı. İkinci dalga olarak bilinen süreç, yeni kavramlarla daha önemli tartışmaların başlamasına yol açtı. Bu dönemde kadınların çalışma ve toplumsal yaşamda, normlarda eşitlik arayışı üzerinde duruldu. Özellikle üçüncü dalga ile cinsiyet, ırk, kültür, din, renk vb. kimlikler referanslı tartışmalar yapıldı. Bu süreçlerde "gender/toplumsal cinsiyet-sex/cinsiyet" ikilemi üzerinden geliştirilen tartışmalar her dönemde başvurulan ana kavramlar haline geldi. Sonraki süreçlerde sadece kadın hakları değil aynı zamanda "bio-

determinist” düşüncelere de karşı post modern savlar geliştirildi. Bu savlar ile beraber sadece kadınları değil aynı zamanda deontolojik tartışmaları hızlandıran bir trend oluşturulmuş ve genel geçer, kadim, normatif, statik değerler açısından “sapkın” olarak görülen “tercihler” için temel bir apoloji oluşmuştur. Günümüzde dördüncü dalga feminizm olarak isimlendirilen, “sosyal medya üzerinden gerçekleştirilen kadın aktivizmlerine bağlantılı şekilde tartışılmaktadır (Kowalska, 2017: 2).

Türkçe’ye “toplumsal cinsiyet” olarak çevrilen “gender”¹ genel olarak toplumun kişilere özelde kadına yüklediği rolün olumsuz etkilerinden bahsederken kavram meta düzeyde bütün insanların minimal ve özel olan “cinsel tercihlerinin” belirlemeye yönelik bir savunu olarak daha fazla ses getirdi. Toplumun iş bölümü, çalışma, paylaşma, mekân, söylem gibi konularda geliştirdiği değerlerin kadın aleyhine alanlar oluşturduğunu çeşitli akademik çalışmalar üzerinden dillendiren feminist hareket “gender” kavramı ile “gender expression”, “gender non-conforming”, “transgender”, “transsexual”, “trans”, “transitioning”, “sex”, “indeterminate sex”, “intersex”, “sexual orientation” gibi terimler ile daha fazla rağbet görmeye başladı. Bu tartışmanın popüler olması bununla beraber “gender” üzerinden yapılan tartışmaları önemli ölçüde “daralttı” ve yüzeysel ama “ucu açık” bir tartışma platformu geliştirmesine zemin oluşturdu.

Bu çalışmada “gender” kavramının farklı yansımalarının ve “sex” olarak doğumla gelen cinsiyetin her halükârda belirleyiciliğinde “dışsal” faktörlerin de etkili olabileceği yani “etkileşimle ve yönetimle” böyle bir tercihin şekillendiği mutlak anlamda “beden” üzerinde yapılan ve nötr gibi görünen profil taleplerinin aslında daha da “işlenmiş” olup olmadığı argümanı tartışıldı.

Bu tartışma “gender” kavramının “cinsellik” üzerinden belirginleşen argümanları üzerinden sürdürüldü. Kavram ile ilgili tartışmayı açabilmek için çeşitli soru başlıkları altında diyalektik tartışmalarda bulunuldu.

Öncelikle sosyal kuramların Batı’daki tezahürleri üzerinden düşünerek fraktal bakıldığında önemli bir mühendislik ve tasarımın olup olmadığı tartışa gelen bir sorundur. Bu bağlamda Marksistlerin toplumsal eşitsizliği; sınıfsız toplum, kolektif bir proletarya bilinci ve ortak mülkiyete geçme ile sağlanacağına olan inancı, liberallerin münferit serbest girişimlerinin birey üzerinden inşası ile adaletin /

¹ Türkçe’ye “toplumsal cinsiyet” olarak çevrilen “gender” kavramı makalede tercüme edilmeden aynı şekilde kullanıldı. Kavramın olduğu gibi kullanılması toplumsal cinsiyet ile ilgili tartışmaların bizim deneyim ve anlamlandırılmamızla sınırlı kalma olasılığından kaynaklanmaktadır.

mutluluğun sağlanacağına olan inancı, feministlerin kadın-erkek eşitsizliği üzerinden geliştirdiği ve özellikle gender tartışmaları ile başlayan cinsel kimlik argümanlarının ortaya koyduğu çözümlerinin birer toplumsal mühendislik örneği olup olmadığı önemli bir problemdir (Dembroff, 2016:3).

Toplumsal mühendislik sadece mevcut durumun eleştirisi olarak görülmez. Aynı zaman da mevcut durumun tasfiyesi olarak görülür. Bu tasfiye ile varolanın yerine tasarlanmış, devrimci/zorlayıcı ya da hegemonya/ikna edici (evrim içeren) yöntemlerle değişim-dönüşümün sağlanması amaçlanır. Toplum mühendisleri sadece “bir davet ya da bir açıklama” değil aynı zamanda ya evrimci ya da devrimci bir sürecin olmasına yönelik zorunlu, hegemonik determinist bir sonucu da içinde barındırır. Bu açıdan feminist hareketin tedrici bir yöntemin dönüşüm ve değişimi sağlayacağına ilişkin politikalar geliştirip geliştirmedeği önemlidir. “Zorlayıcılık” güç ve iktidar ile ilgili olduğundan dolayı Sosyalist ve Liberal deneyimler bu sürecin zorunlu-determinist politikalarını ulus ve uluslararası arenada geliştirdikleri politikalarla gerçekleştirmektedir. Feminist hareketin toplum tasarımı ise yeni bir anlama ve yorumlama üzerinden belirginleşir.

Özellikle 1970’lerden sonra feminist hareket uluslararası çalışmaları ve örgütler üzerinden ulusal politikaları da sarsacak etkili ama tasarım içerdiği de tartışılan bir platform oluşturdu. Bu bağlamda ulusal yönetimler çeşitli ulusal/iç düzenlemelerle ve uluslararası örgütler feminist talepleri dikkate almaya başladı. Şüphesiz bu taleplerin dikkate alınmasında en etkili olan “üçüncü dalga” olarak bilinen süreçte kadın-erkek arasındaki ilişkiyi anlamada üretilen anahtar kelimeler “sex/cinsiyet” ve “gender/toplumsal cinsiyet” kavramların yoğun şekilde kullanılması oldu.

Bu kavramlar üzerinden gelişen tartışmalar farklı kliklerin argümanlarının da eklektik bir dil ile platformda yer almasına imkân sağlamıştır. Bu süreçte “sex” ve “gender” kavramları homojen bir anlam üzerinden değil heterojen denilebilecek çok çeşitli anlama ve anlamlandırmalar yoluyla önemli diyalektikler doğurmuştur. İlk bakışta homojen bir platform gibi görünen zihinsel çabalar sofistike, kaotik ve tasnif etmeyi gerektiren araçlara ihtiyaç duymaktadır.

“Gender” kavramının Oakley’in “Sex, Gender and Society” (2016) çalışmasında kadın-erkek bağlamı üzerinden gelişen popülaritesi “non-binary gender” kavramlaştırması ile daha karmaşık bir mahiyet kazandı. Bu haliyle “gender” kavramının “hegemonik” içeriği “sex” kavramının “anarşist” duruşu yeni anlam kümeleri oluşturarak önemli tartışmalar geliştirdi. Aydınlanma sonrası kuramların “mutlu”, “adil”, “eşit” gibi kavramlar üzerinden

geliştirdikleri, tasarladıkları toplum modelleri metodolojik farklılıklara rağmen önemli inanılabilirlik gerektiriyordu. Marksizm'deki sınıfsız toplum fiziksel, biyolojik veya anatomik bir eşitliği değil "homo faber" ile müdahale edebileceği ekonomik bir eşitliği amaçlıyordu. Feminist hareketin ana akım kavramlarından olan "gender" önce iş bölümü, statü, sınıf gibi sosyal tabakalar için eşitlik tartışmaları geliştirirken daha sonra fiziksel, anatomik ve biyolojik farklılıklara karşı da "cinsel kimlik" kavramı üzerinden "tercih" eşitliği düşünölmeye başlandı. Dolayısıyla "gender" kavramı iki farklı anlam ve argümanın besleyici önemli bir arter damarı olarak şekillendi. Ana akım "gender" kavramının son tartışmaları "gender expression", "gender non-conforming", "transgender", "transsexual", "trans", "transitioning", "sex", "indeterminate sex", "intersex", "sexual orientation" gibi daha çok "verili" olan biyolojik, anatomik, fizyolojik koşulları tartışma ve tercih konusu olarak afişe eden bir argümanlar sundu. Doğal ve verili olana müdahale gerektiren bu "gender" yaklaşımı; aynı zamanda insan türünün devamlılığına ve ontolojik tartışmalara konu olabilecek önemli diyalektikler oluşturdu.

Bu çalışmada konuyla ilgili çeşitli kavramların lokal analizlerde ve genelleştirmelerde yeterliliği sorgulanarak "gender" kavramının "hedonizm" bağlamında geliştirilen anlamının oluşturduğu radikal yansımaları; insanın doğaya ve kendi doğasına müdahalesinin ihtimali ve olası sonuçları tartışılacak.

Gender/Toplumsal Cinsiyet & Sex/Cinsiyet

Türkçeye "toplumsal cinsiyet" ve "cinsiyet" olarak çevrilen "gender" ve "sex" kavramları güzel bir çeviriye sahip olmakla beraber her çevirinin daraltıcı ya da bulunduğu dildeki anlam zenginliği ve farklılığı oranınca kısıtlılığı, deneyim farklılığı anlamada önemli bir "önyargının" bulunduğu fikrini akla getirir. "Gender" kelimesinin kökeni üretme, doğurma anlamına gelen "gen" kelimesinden türetilmiştir. Bu çerçevede "gender" kelimesinin etimolojik olarak Batı akademik dünyasındaki gelişimine bakıldığında kelimenin önceleri tür, sınıf daha sonraları cinsiyet, karakter, ırk, rütbe anlamında kullanıldığı görülür. Kelime daha sonraları konuşma dilinde erotik çağrışımlar içermeye başladı. Feminist yazılarla beraber ise kelime biyolojik nitelikler kadar sosyal nitelikleri de içeren anlamlar kazandı.²

Böylece gender, feminist ideolojinin önemli bir kavramı olarak öne çıkmış ve kendi içinde heterojen açılımlara müsaade etmiştir. Gender kavramının belirginleşen cinsel ve cinsel kategoriler, kimlikler

² <https://www.etymonline.com/word/gender> (Erişim Tarihi: 11.07.2021)

üzerinden yapılan tartışmalar 1960'larda ABD ve Batı Avrupa'da politik feminizmin gölgesi altına kalmıştı. İkinci dalga olarak bilinen politik feminist hareket daha çok kadın hakları, kadın kimliği ve kadın-medya, kadın-kültür ilişkileri üzerinde durdu. Bu dönem ve sonrasında feminist düşünürler sadece post modern bir metodoloji benimsemedi. Aynı zamanda içten içe derinlemesine sosyal düzene müdahale etme, tasarlama ve yeni bir post epistemoloji ortaya koymaya yönelik aktivitelerde de bulundular. Gender/toplumsal cinsiyet teorisi geniş bir okur kitlesi elde etti ve ilk teorik titizliğini, Simone de Beauvoir, Luce Irigaray, Helene Cixous gibi düşünürler yaptı.³

Gender feminist hareketin ikinci dalga olarak ifade edilen dönemde iyice belirginleşmiştir. 1970'lerden itibaren kadınlık ve erkeklik algoritması üzerinden "sosyal cinsiyet", "erkek/kadın", "cinsiyet farkı" gibi çeşitli kavramlar üretilmiştir. Bununla beraber üretilmiş kavramlardan hiçbiri "gender" kavramı kadar etkili ve çalışmalarda mümbit olmamıştır. Kavramı geniş ve tartışılabilir anlamlar üzerinden işlevsel kılan düşünürlerden biri Joan Wallach Scott'tur. Scott, gender kavramı ile iki kavramı birbirine bağlar: ilki "sosyal ilişkilerinin kurucu bir unsuru olarak cinsiyet farklılığı", ikincisi ise "iktidar ilişkilerini göstermenin bir yolu" olarak. Bu anlam aslında Michel Foucault'un iktidar kavramını ele alışına yakındır. Bununla beraber Scott, kültürel olarak süregelen bütün semboller, imgelemeler, oluşturulan normatif kavramlar ve bunların inşacı siyaset, ekonomi, din gibi referansları esas aldı. Scott'un iktidar ve kadın bağlamından ele aldığı kavram çeşitli şekillerde eleştirildi fakat kavram çoklu okumalarla akademik dünyada anahtar bir işlev kazandı. Gender kavramı aslında 1950'li yıllarda psikolog ve seksolog John Money tarafından hermafroditizm bedenlerle ilgili çalışmalarında yer aldı (Doellinger von, 2018:2). Bu kavram Robert Stoller tarafından 1968 yılında "Sex ve Gender" kitap çalışmasında cinsiyet kimliği bağlamında yeniden ele alındı (Green, 2010:1457-1465). Kavramın ilk belirlendiği alan aslında hermfroditizm; bedensel özellikleri nedeniyle kişinin cinsiyeti hakkında şüphe oluşturan fizyolojik durumlara karşılık geliyordu (Cortez vd., 2019:4). Kavram daha çok hermafroditizm olarak adlandırılan bedensel özelliklere sahip insanlar üzerinde çalışma yaparken sonraki süreçlerde bu özelliklere sahip olmayan "tercihlerin" birleştiği bir çerçevede kullanılmaya başlandı.

Scott, kadın çalışmaları ile ilgili iddiaların, kadın-erkek arasındaki eşitsizliğin ele alındığı anlatımların tarih dışı ve indirgemeci yaklaşımını eleştirmiş; J.Derrida'nın "yapısökümcülüğünü ve

³ <https://iep.utm.edu/literary/#H8> (Erişim Tarihi: 05.07.2021)

Foucault'un "dağınık iktidar" kavramlaştırmasından esinlenerek çalışmalarını güçlendirmiştir (Meyerowitz, 2008: 1347). Scott maddi ve sembolik kaynaklar üzerinden farklı şekillerde kontrol sağlayan "dağınık iktidar"ın gender'in gücün kavranması ve inşasında yer aldığını düşünüyordu (Cortez vd., 2019:2). Gender kavramı sadece Scott'un belirlediği mahiyet içinde kalmadı. Jürgen Habermas ve Nancy Fraser gibi çeşitli düşünürlerin kavram üzerindeki analizleri daha fazla referans almaya başladı. Bununla beraber Scott'a eleştiri getiren yazarlarda da "gender" kavramı önemli bir tesir oluşturdu (Meyerowitz, 2008: 1348-1349). Böylece eleştirilere rağmen "gender" heterojen tartışmaları içinde barındıran feminist hareket için önemli bir ana akım kavram olarak günümüze kadar etkili olmaya devam etti.

Gender kavramı kendi içinde iki önemli tartışmayı da barındırmaktadır. İlk tartışma kavramı, toplumsal cinsiyet olarak algılayıp kültürel, dini, ekonomik birçok faktörün özellikle kadın cinsiyetine eşit olmayan, dışlayıcı, ezici, baskılayıcı roller yüklediği savı etrafında toplanır. İkinci tartışma ise kavramın aynı zamanda cinselliği de belirlediği savıdır. Dolayısıyla bu tartışmalarda gender cinsellik ve toplumsal cinsiyet üzerinden şekillenmektedir. Tartışmanın odağında yatan yaklaşım doğmuş bir çocuğun hastanede ya da evde önce genital organları üzerinden cinsiyetinin belirlendiği ve daha sonra tıbbi standartlara göre erkek veya kadın olarak tespit edildiği ve bu kişinin yaşamı boyunca cinselliği ile ilgili işlevini de belirlediği iddiasıdır (Daniel, 2021: 20). Cinsellik ve cinsiyet farklı ve birbirinden kopuk iki kelime olarak algılanmıştır. Cinsiyet; fizyolojik, biyolojik ve anatomik bir duruma karşılık gelirken cinsellik bundan bağımsız sadece ampirik bir algılamının hedonist bir memnuniyeti olarak ortaya çıkmıştır. Deneyim sonucu cinsel kimliğin bulunacağına ilişkin yaklaşım ucu açık her türlü tercih olasılığını da artırmaktadır.

Özelde gender kavramı genelde diğer kavramların birer sınıflandırma aracı olduğu bilinen bir durumdur. Bu bağlamda sosyal bilimlerde sınıflandırma, kavramlaştırma kolay anlama avantajı sağlarken aynı zamanda sığ, lineer, daraltılmış bir düşünmeye de kapı aralayabilir. "Biz" kimliği üzerinden geliştirilen politikalar homojen, standart, karşıtlık oluşturarak antagonistik diyalektiği besler. Yaşamın içinden mikro veya makro her düzeyde biyolojik, fizyolojik, anatomik farklılıkların olması olağandır. Dahası yaşam şartları açısından, kabiliyetler açısından, yaşanan coğrafya ve imkanlar açısından da insanların birbirinden farklı durumda olduğu bilinen bir husustur. Bu farklılıkların yaşamın herhangi bir yerinde imtiyaz, itibar, başkasının aleyhine bir durum geliştirmesi eşitlik ve adalet ile ilgili duyarlılıkları önemli şekilde harekete geçirir.

Toplumsal işleyişi anlama adına yapılan kavramlaştırmalar reflektif olarak yeni kavramların ortaya çıkmasına da yol açabilir. Toplumsal analizlerde kullanılan metodoloji çoğu zaman “zıtlıklar” üzerinden antagonistik diyalektik barından bir muhteva içerebilir. Bu metodolojik yaklaşım Aydınlanma sonrası toplum çalışmalarında kendisini daha da hissettirmiştir. Toplumun kendi dinamiklerini, etkileşimleri ve girift, indirgenemez bağlantıları “zıtlıklar” üzerinden açıklamak kolaylaştırıcı bir yöntem olarak görünmekle beraber kendi içinde önemli sıkıntıları da barındırmaktadır. Sosyal kuramların önemli bir kısmı “zıtlıklar” üzerinden argümanlar geliştirdi; “birey- toplum”, “sermaye sınıfı-işçi sınıfı”, “kadın-erkek”, “beyaz-zenci”, “Hıristiyan-pagan” gibi zıtlıklar önemli birer örnektir. Bu “ötekinin” sadece farklı olmayı içeren bir anlama, bir tanımaya yönelik ikilem üzerinden anlatımı olmamakta aynı zamanda “itibar”, “imtiyaz”, “antagonistik diyalektik”, “karşıtlık” oluşturdu. Bu metodoloji önemli ölçüde endokrinci yaklaşımların artmasına yol açmıştır.

Toplumsal tabakalar: statü, meslek, sınıf, mülkiyet, aşiret, grup, coğrafya, bir devlete vatandaş olma, beyaz-siyah tenli olma, kadın-erkek, güçlü-zayıf, fakir-zengin gibi birçok farklılıklardan kaynaklanabilir. Bu sosyal tabakaların adaletsizlik, eşitsizlik geliştirmesi birinin ya da birilerinin lehine itibar, imtiyaz oluştururken başkalarının aleyhine bir durum oluşturması durumunda mümkün olabilmektedir.

Cinsiyet farklılıklarının lehine ve aleyhine bir durum tesis etmesi erkek veya kadın cinslerinin kolektif bir “biz” kimliği içinde homojen, standart ilişkilere sahip olmasını gerektirir. Bu durumun tespiti çok zor olmakla beraber lokal analizlerde söz konusu farklılıkların lehine veya aleyhine olacak bir sonuç doğurması için tek tek olaylar zincirini değerlendirmek gerekir.

“Gender” kavramının etimolojik olarak cinsiyete yakın durması temel sorgulamaların cinsiyet üzerinden tartışılması zorunluluğunu kolaylaştırmaktadır. Meta bir perspektif takınıldığında toplumda yaş, statü, servet, estetik, sınıf gibi çok fazla rollerin karmaşık şekilde birbiri ile etkileşim halinde olduğu ve rol üstlenmelerinin çoklu etkileşimler sonucu belirlendiği söylenebilir. Bütün bu etkileşimler içinde ataerkil düşüncenin etkisi ve görünürlüğünü ölçmek mümkün mü? Gelişen baskın/zülüm içeren ilişkilerin “erkekçi” davranış ve düşünüşün bir sonucu olduğuna tekçi, lineer bir analiz ile ulaşmak sıhhatli olur mu?

Feminist çalışmalarda anahtar kavramlardan iki tanesi “gender” ve “ataerkil” kavramlarıdır. “Gender” kendi içinde heterojen tartışmaları taşımakla beraber toplumun/kültürün/tarihin/dinin vb. unsurların hepsinin etkileşimle kişiye yüklediği rolü ifade eder. Bu

rolün kadın aleyhine şekillendiğini ifade eden ataerkil kavramı ise “erkek” baskın düşüncenin analizini esas alır.

Çok çeşitli, girift bir ataerkillikten bahsetmek mümkün mü? Şüphesiz böyle bir tespit bile lokal analizler sonucunda elde edilebilecek bir çalışmayı gerektirir. Dolayısıyla genelleştirilebilecek eril ve dişil ikilemesi üzerinden bir değerlendirme kolektif bir “bize” karşılık gelir. “Farklı bağlamlarda işleyen çoklu ataerkillikler” (Akgul, 2017:61) olduğuna olan inanç “ataerkil” kavramının “baskın olanı” her zaman, olay ve şartta “erkek” olduğuna olan kanaatin gerekçelerinin postulat olarak düşünülmesi sonucu olabilir. “Baskın” olan farklılığın fiziksel açıdan, servet açısından, estetik açıdan, sanatsal açıdan, cinsiyet açısından, bürokratik açıdan ve her türlü yukarıdan aşağıya hiyerarşik bağlantı oluştuğuna olan inanç/ön kabul birçok kimliği farklı ortamlarda üzerinde taşıyacak olan aktörler değerlendirirken düşünmek sofistike bir çaba oluşturacaktır. Şüphesiz “gücün” “baskı” oluşturmaya daha müsait olduğu bilinmektedir. Bununla beraber neyin hangi şartlarda “güç” olabileceği tartışmalıdır. Yeri geldiğinde “yaşlı olmak”, “bebek olmak”, “çocuk olmak” fiziksel olarak zayıflığa karşılık gelse de “yapabilirlik” açısından bir “güç” olarak ortaya çıkabilmektedir.

Cinsiyet & Cinsel kimlik & Cinsel Yönelim

Cinsiyet kavramı ilk imgelemede akla erkek-kadın ve bunlar arasındaki ilişkileri getirmektedir. Bununla beraber cinsiyet kelimesinin “cinsel itkilere, arzulara, isteklere, umutlara, bedenlere, hazlara, davranışlara ve pratiklere” atıfta bulunulmadığını “bedenlerin morfolojisi” meselesine atıfta bulunduğu kimi feminist düşünür tarafından ileri sürülmektedir (Grosz, 2011:18). Post modern bir düşünür Foucault da cinselliği sistemlerin/rejimlerin bir ürünü olarak görür (Grosz, 2011:18). Cinselliğin dışsal bir diyalektiğin ürünü olduğu savı cinselliğin cinsiyet kavramından soyutlanmasını gerçekleştirirken aynı zamanda cinsiyet rolü ya da kimliğinin nasıl olması gerektiği üzerine tartışmaları da hızlandırmıştır. Yapılan klinik çalışmalarda “bir çocuğun belirli bir cinsiyetin üyesi olarak büyüme hissi için en önemli faktörün” anne-baba veya birincil bakıcıların cinsiyet hususundaki inancına” dayandırıldı ve bu husus kavramlaştırılarak cinsel kimlik anlamı oluşturuldu (Doellinger von, 2018:2).

Cinsel kimliğin oluşmasında ebeveyn veya bakıcıların geliştirdiği cinsel eğilim yeni bir kavramlaştırmaya da imkân sağlamıştır. Cinsel yönelim, bir kişinin cinsel eğilimini gösterir. Cinsel yönelim, bir kişinin cinselliğin üç boyutunda nasıl konumlandığını

ifade eder: cinsel çekim, cinsel davranış ve cinsel yönelim cinsel kimliğini belirler. Türkçe 'ye "cinsel yönelim" olarak giren "sexual orientation" kişinin cinsel eğilimlerin tümünü kapsar. "Cinsel yönelim" kişi cinselliğini gerek aksiyon gerekse duygusal yönden olsun herhangi bir cinsiyet tarafından uyarılması olarak görülür. "Cinsel yönelim" kavramı içerik olarak oldukça geniş, kapsayıcı olarak görülüyor. Cinsel yönelim kimliği ise kişinin eğilimleri üzerinden kendini konuşturması olarak tanımlanır. Bu kavramlar cinsiyet ve cinselliği birbirinden ayırarak tercih edilen eğilimi de cinsel kimlik olarak belirler. Bu kapsamda 1960'larda da çeşitli cinsel kimlik tanımlamaları yapılmaya başlandı ve cinsiyet yönelimi üzerinde durularak cinsiyet kimliği üzerinde yoğunlaşma yaşandı (Green, 2010:1457-1465). Cinsiyet rolü gelişiminde bilişsel büyümenin etkisi üzerinde duruldu ve "7 yaş civarında ortaya çıkan istikrarlı bir cinsiyet kimliği kavramının oluşturulmasının, daha sonraki cinsiyet rolü davranışlarının kritik bir düzenleyicisi olduğu" ileri sürüldü (Marcus ve Overton, 1978:434). Minimal düzeyde kimlik tanımlanması üzerinden yoğunlaşan bu kavram tümleşik ve sofistیک bir insanın bir yönünü ve kesitine karşılık olarak geliştirildi. Bununla beraber "gender" kavramına meta bir anlam yüklenerek; mikro düzeylerden makro düzlemde betimlemeye tabi tutuldu. Şüphesiz iç içe geçmiş ve girift bir durumda olan insan kimliğinin anlaşılma çabası uğruna kozmik bir boyuttan mikro bir boyuta indirgeme zorlayıcı olup olmadığı düşünülmesi gereken bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel olarak fiziksel, biyolojik ve anatomik olarak farklılığın var olması olağan bir durumdur. Bu farklılıkların ürettiği "anomalilerin" varlığı da verimli bir tartışma ortamına oluşturmaktadır. Bununla beraber bu farklılıkları ıskalamak sadece "duygusal biliş" (Bratianu, 2015:43). "üzerinden cinsel disfori (gender dysphoria) geliştirerek ana problem oluşturmak problem içermektedir. Cinsel disfori kavramı 1973'lerde Morman Fisk tarafından kavramlaştırıldı. Kavram "doğumda atanan cinsiyete uymayan bir cinsiyet deneyimine sahip olmakla ilişkili psikolojik sıkıntı veya rahatsızlık durumunu ifade eder." Bu psikolojik sıkıntılar kişilerin "kendilerini nasıl algıladıkları ile uyumlu hale getirmek" için profesyonel yardımların yapılması gerektiği savına dayanır (Nadal, 2017). Böyle bir durumun kliniğe uzanan hikayesi ve olağanlaştırma çabaları aklın anlamada zorlanacağı bir perde örebilir.

Cinsel kimlik gelişiminde psikolojik ve sosyal faktörlerin belirlemesinde oluşturulan deneyler öncelikle Çift Cinsiyetlilik (Psödohermafroditizm) hususunda yapılmıştır. Olağan erkek ve kadın olma durumunda farklı bir kimliğe sahip bu kişilerin biyolojik

cinsiyetleri yerine doğum sonrası anne-baba belirlenen cinsiyetlere uygun bir cinsel kimlik geliştirdikleri tespiti; kadın ve erkekler için bir genelleme yapmak yanlış bir analogiye yol açabilmektedir. Queer olarak bilinen sivil toplum kuruluşların dünya üzerinde önemli bir güç kazandıkları ve bilim dünyasını baskı oluşturdukları söylenebilir. Nitekim “Transeksüalite ya da homoseksüalite ile ilgili sivil toplum kuruluşlarının toplum içinde giderek önemli bir güç kazandıkları ve bilim dünyasında bir baskı oluşturdukları” vurgulanmakta ve “tepkisel değil bilimsel kararların alınması gerektiği ileri sürülmektedir (Özsungur, 2010: 172). Kimi çalışma da bu yaklaşımları baştan beri bilimsel olmaktan “nefret” ettiği fakat güç kazanması ile gelişen trendin “bilim adamlarının toplumsal cinsiyet hususunda bağımsız davranmadan uzak kıldığı bu durumda ikna edici olmadığı ileri sürmektedir (Kaneko, 2016:1041).

Buna karşın insanın cinsel kimlik çeşitliliğine imkân veren bir yapıya sahip olduğu dolayısıyla daha sağlıklı, daha doğal, daha üstün ve normal gibi kelimelerin toplum tarafından üretildiği argümanı bu tartışmalarda karşıt bir fikir olarak ortaya çıkmaktadır (Başar, 2020:264).

Özelikle gender tartışmalarının heterojen özelliği eleştirel yaklaşımların çok fazla özenli olmasını gerektirmektedir. Kadın-erkek ilişkilerinin önce “eşitlik ve adalet” açısından değerlendirilmesi düşüncesi sonraki dönemlerde cinsiyet ve cinsellik açısından sorunsallaştırma şeklinde ön plana çıkmıştır. Bu çerçevede cinsiyet ve cinsellik ile ilgili çalışmalara ağırlık verilmiş 1980’e kadar sosyal faktörlerin yeni doğan bir çocuğun erkek veya kadın olarak düşünmesi fikri çeşitli çalışmalar sonucunda etkililiğini kaybetmiştir. Nitekim bir çalışma da 1960 ve 1970’lerde “cinsiyet organları belirsiz olan yeni doğanların hemen ameliyat edilmesine yol açmış ve beynin intrauterin cinsel farklılaşma olasılığı dikkate alınmadığından birçok hayatı mahvetmiştir”. Ayrıca “doğum sonrası sosyal faktörlerin cinsiyet kimliğinin veya cinsel yönelimin gelişiminde önemli bir rol oynadığına dair hiçbir kanıtın” olmadığı da ileri sürmektedir (Castellanos vd., 2017: 288).

Cinsel yönelim anahtar bir kavram olarak bu eğilimi olağanlaştırmaya yönelik “cinsiyet açısından bireysel ve sürekli bir inşayı hedefleyen”; “erkek, dişi veya interseks olsun, insan, ifadesi farklı olabilen (ve yaşam boyunca değişebilen) eril ve dişil özelliklere sahip” olduğu kanaatine dayanmaktaydı (Doellinger von, 2018:4). Bu kanaate göre cinsel kimlik aslında farklı yönelimlerin yer aldığı “çok fazla heterojen” bir muhtevaya sahiptir (Hall, 2019:2). Bu “bedenlerimizi nasıl tasarladığımız ve içinde yaşadığımız konusunda

sınırlar olmalı mı? Bize mi aitler yoksa ödünç mü verilmişler?” (Goldner, 2011:159-171) sorusunu problemleştirmekteydi. Böyle bir sorunsallığın tartışılması kimi zaman korelasyonu kopuk, endokrin içeren aforizmaların belirmesine de imkân sağlamıştır. Mogan Holmes, interseks üzerindeki çalışmasında başta anne-babanın kliniklerle ortaklaşa cinsiyet belirlediğini vurgularken temel argümanını “heteroseksüel ve homoseksüel” ayrımı üzerinden düşünmeye sevk etmektedir (Holmes, 2011:107). Bu kapsamda “heteroseksüel-homoseksüel” diyalektiği “olağan ve olağan olmayan” ayrımını ortadan kaldırmıştır. Cinsel yönelim ve cinsel kimlik kavramları zıt, itibarlı ve normal düşünce, tutum, davranış ve inançları nötrleştirmekte, değersiz kılmaktadır. Nitekim Butler da toplumsal cinsiyetin ortaya çıkardığı ihlallerin cezalandırılması gerektiğini söylerken heteroseksüellik kavramının toplumsal cinsiyet için mümbit bir alan olduğunu vurgulamıştır (Butler, 2004:55).

Ataerkil & Anaerkil

Ataerkil ve anaerkil kavramları özellikle birçok feminist düşünürün toplum analizlerinde başvurdukları önemli kavramlardır. Aydınlanma sonrası antropologlar ve sosyologlar başta olmak üzere “evrimsel” anlamda anaerkil ve ataerkil varlığı hakkında tartışmalar ortaya koydular. Aslında bu iki kavramın birbirine asimetric ve karşıt olması bu kavramların geniş şekilde “tanımlayıcı, analitik ve pedagojik” sebeplerle kullanılmasına imkân sağlamıştır.⁴ Bununla beraber kavramların genel geçerliği, bütün olguları, zaman dilimlerini analiz etmedeki ampirik yetersizliği önemli tartışmaları da beslemiştir.

Kronolojik olarak bakıldığında ataerkil kavramın anaerkil kavramdan önce ortaya çıktığı söylenebilir. Ataerkil kavramı kültürel, dinsel, ekonomik gibi birçok faktörün beslediği baba/erkek egemen bir sosyal yapının kadın üzerindeki baskısını ifade ediyordu. Kate Millet’e göre ataerkil iki boyutlu bir mahiyete sahipti. O’na göre erkekler kadınlara hükmederken aynı zamanda yaşlılarda da gençlere hükmetmekteydi (Millet, 1977:36).

Gerda Lerner ise ataerkilliğin tarihsel değişimine dikkat çekiyordu. Lerner, “Ataerkilliğin Yaradılışı” adlı eserinde ataerkilliğin doğadan, insan doğasından ya da biyolojik nedenlerden değil tarihsel gelişmelerle köklendiğini ileri sürdü.⁵ Lerner, ataerkilliğin Antik Yunan ve Antik Roma hukukunda erkeğin baskın, kadının bağımlı olduğu ve erkeğin aile üyeleri içinde hukuki ve ekonomik bir güce sahip olduğu

⁴ <https://www.britannica.com/topic/matriarchy> (Erişim Tarihi: 03.07.2021)

⁵ <https://wunrn.com/2018/03/feminist-theories-of-patriarchy/> (Erişim Tarihi: 03.08.2021)

örnekleri üzerinden değerlendirme yaptı (Lerner,1986:217). Ataerkillik konusu Susan Morrissey tarafından da “baba tarafından yönetim ilişkisi” (Morrissey, 2003:24) şeklinde ön plana çıktı. “Baba” figürü daha sonraları “güç”, “iktidar” çalışmalarında da kullanılabilir bir çerçeve kazandı. Nitekim Joan Williams yaptığı çalışmada “baba” figürünü güç/iktidar üzerinden genişleterek “beyaz-siyah” derili ilişkisi bağlamında ele aldı (Williams, 2001). Bununla beraber ataerkillik kavramı, ilk ortaya çıkışından farklı olarak meta bir anlam yüklendi ve bütün ilişkiler düzeyinde gücün etkisi test edilerek kullanılabilirliği ihtimali üzerinde duruldu. Nihayetinde kavramın mikro anlatımlarda “erkek” baskın vurgusu kaybolmadan devam etti. Bu yüzden de kavram dolaylı olarak bu işlevi gerçekleştirmedi. Sir Henry Maine ataerkilliğin İbrani geleneği ile ilişkisini ve geleneğin babanın evde ve çocuklar üzerinde mutlak üstün gelen bir güce sahip olduğunu vurgulayarak açıkladı (Powell, 1885: 345-346). Walby Sylvia ataerkillik kavramını “belirli erkeklerin” kadınları egemenliği altına alarak baskıladığı, sömürdüğü bir dizi yapılandırılmış ve organize olmuş sosyal ilişkiler olarak gördü. Walby, “belirli erkeklerin” hem biyolojik determinizmi hem de ezen erkek-ezilen kadın ikilemini sınırladığı görülür. Walby, modern yaşamda ataerkilliğin hane içinde, ücretli çalışma ilişkilerinde, devlette, erkek şiddetinde, cinsel ilişkilerde ve kültürel kurumlarda belirginleştiğini ileri sürdü (Walby, 1990’dan aktaran Murray, 1990:473).

Ataerkillik toplumların yazılı tarih ve öncesinde var olduğuna ilişkin anlatımlar Lewis Henry Morgan’ın antik toplumlar üzerinde yaptığı çalışmalarla ortaya koyduğu ampirik verilerle zayıflamış anaerkillik tartışmalarını önemli kılmaya başlamıştı. Fakat Morgan’ın metodolojisi ve ilerlemeci yaklaşımının tartışmalı durumu elde ettiği/ampirik verileri gölgede bırakmış; ataerkillik kavramının akademik çalışmalarda cazibesi varlığını önemli şekilde devam ettirdi (Powell, 1885:346). Frideric Engels, Morgan’ın çalışmalarından esinlenerek ilkel toplumların komün yaşamında kadınların etkililiğine dikkat çekerken kapitalizme geçişte ataerkillik bir yapıya dönüşüm değerlendirmesini yapar (Engels, 2019). Bu bağlamda kapitalizm ve ataerkillik üzerinden kurulan korelasyon Feminist Marksistlerin önemli argümanları içinde yer almıştır.

Kurtarıcı bir kavram olarak tarihsel deneyimler ışığında itibarlı olarak geliştirilen ataerkillik ve anaerkillik kavramları birbirine zıt olmakla beraber feminist çalışmaların önemli referansları içinde yer aldı. Anaerkillik kavramı feminist perspektif üzerinden daha güçlü şekilde ilk olarak Peggy Reeves Sanday tarafından ele alındı. Sanday, Endonezya’nın en büyük etkin topluluğu Minangkabau’yu inceleyerek

anaerkillik kelimesi üzerinden kadın ve erkek arasında sosyal-politik eşitliğin varlığına dikkat çeker (Sanday, 2002). Anaerkillik kavramı Feminist düşünür ve aktivistlerin toplumsal dönüşüm, değişim taleplerinin tarihsel deneyimlerin destekleyici olması ile mümkün görünmekteydi. Bu nedenle anaerkillik kavramının tarihsel bağlantılara azami şekilde önem verilmektedir. Marksist kuram için “komin toplum” nasıl önemli bir kavram ise feminist düşünürler içinde de “anaerkillik” kavramı o şekilde önem kazanmıştır. J.F.McLenman gibi çeşitli düşünürler ataerkillik kavramının yanlışlıklarını belirleyerek Romalılar arasında olduğu düşünülen evrensel ataerkillik toplumunun aslında istisnai bir duruma karşılık geldiğini ortaya koydu (Powell, 1885:346).

Ataerkillik ve anaerkillik kavramları sosyal bilimlerde analiz etme becerisini artırıcı olarak görünmemekle beraber ortak bir postulat üzerinden hareket etmektedir. Bu kavramlar birçok çalışmada genel geçer bir merkez doğru olarak kabul görüp sıkça başvurulan bir değer kazanmıştır. Bununla beraber kavramların bütün ilişkiler ağını analiz etmede eksik ve yetersiz olduğu bununla beraber lokal durumları, olayları, koşulları analiz etmede bir aparat olarak kullanılabilmesi yukarıdaki eleştirilerden söylenebilir.

Tarihte “ezen erkekler- ezilen erkekler, ezen kadınlar-ezilen kadınlar dikotomisini görmezden gelerek bir an için tarihin “ezilen kadınların tarihi” olduğunu düşünelim. Bu cümlemin anahtar kelimesi olan “kadın” yerine herhangi bir kelimeyi mesela “sınıf”, “fakir” ya da “yaşlı” ibaresi ile değiştirerek yazdığımızı farz edelim. Böyle bir yaklaşımın bizi tek düze, indirgemeci, homojenleştirici ve endokrinci davranmaya itip itmediğini ve böyle bir argümanın bize derinlemesine, çok boyutlu, non-lineer bir düşünce sunup sunmadığının düşünülmesi gerekmektedir. Bu tartışmanın “erkek” lehine ya da “kadın” lehine okuma şeklinde “biz” kimliği oluşturarak yapılmasının birçok ayrıntıyı da ıskalama riskini oluşturacağını söyleyebiliriz.

Queer Teorisi

“Queer terimi genellikle “heteroseksüel olmayan çeşitli kimlikler için bir şemsiye terim” olarak kullanılmaktadır (Kolker vd., 2020: 1337). Bununla beraber Queer teorisinin yapıbozucu/deconstruction metodolojisi ve ampirik epistemoloji üzerine konuşlanması; sadece “kurtarıcı” değil aynı zamanda tasarımcı bir projeye sahip olduğu fikrini düşünmeye itmektedir. Modern tıbbın verdiği imkânlar kromozom, gen ve DNA indikatörleri üzerinden cinsiyetin dişil ya da eril olduğu dışında interseksin/hermafroditizm olduğu gerçeği aslında sadece modern tıp ile bilinen bir durum değildir.

Zaten çift cinsiyet anlamında Antik Yunan'dan kalma hermafroditizm kavramı bunun önemli bir ispatıdır. Çift cinsiyetli olma durumunu iktidarın baskısına tabi olması ve ötekileştirmesi ile ilgili iddia; “eril ve dişil” özelliklerin olmaması gerektiğine dönük bir iddiaya dönüşmesi tuhaf bir analogidir. Butlerci perspektif toplumsal cinsiyet ve cinsiyet kavramlarını ret eder. Bu ayrımları heteronormatif kültürün bir ürünü olarak görür. Dolayısıyla onun cinsiyetin anatomik, kromozomlarla ilgili olması ya da hormonal olması (Şeker, 2011:125) pek de önemli değil. Foucault'un “gerçekten hakiki bir cinsiyete ihtiyacımızın olup olmadığı” (Foucault, 2011:132) farklılığın sadece bir inadın ürünü olduğu savı temelde çift cinsiyetli kişilerle ilgili analizlerle desteklenip genelleştirilen argümanlar olarak görülmektedir.

“Cinsiyetsizlik” ya da “uniseks” projesi olarak ortaya konulan “doğru” sosyal, ekonomik, politik, kültürel birçok veçheye sahip olmakla beraber daha çok merkez aldığı husus “cinsel yönelimler” olmuştur. Queer kuramı normal ve normatif olana karşı sorgulayan, temelden ayrılan bir kuram olarak görülürken (Colebrook, 2011:214) aslında biraz da bu “anarşist” duruşu derinlemesine yeni normlar sunmaktan geri kalmamıştır. Yaptığı her kavramlaştırma ile yeni bir form ve norm belirlendiği kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımızda durmaktadır.

Post modern bir bağlamda şekillenen post yapısalcı feminist hareketin cinsiyet teorisyenlerinden biri olan ve “queer kuram”ın kurucusu olarak görülen Judith Butler” (Direk, 2011:37) “Cinsiyet Belası” adlı kitabının önsözünde “Toplumsal cinsiyet artık normatif cinsellik üzerinden pekişen bir şey olarak kavranmayacaksa, queer bağlamlara özgü bir toplumsal cinsiyet krizi bulunduğu söylenebilir mi?” sorusuyla aslında bir “kriz” başlatır. Butler “cinsel pratiğin toplumsal cinsiyeti istikrarsızlaştırabilecek güçte olduğu fikrine” inanıyordu (Butler, 2014:15). Bu bağlamda Butler, başta kadın ve erkek ve diğer sınıflandırmaların cinsel hiyerarşi oluşturduğunu ve bunun da toplumsal cinsiyeti ürettiğini ve pekiştirdiğini ileri sürer (Butler, 2014:17). Bu aslında her türlü aynı cins ya da farklı cins sınıflandırmalar için ileri sürülecek bir sav gibi görünmektedir. Çünkü her türden isimlendirmeler birer hiyerarşi üretebilir. Bu cümlelerin zıddı olan birer hiyerarşi üretmeyebilir de doğrudur. Bu tamamen yapılan isimlendirmeden çok yapılan isimlendirmenin hangi korelasyona sahip olduğu ile ilgilidir. Ayrıca bu cümle korelasyonlara bağlı olduğu içinde genelleştirilemeyecek kadar verimsiz bir alana sahiptir.

Queer kelimesi aslında önce “tuhaf”, “şüpheli” 1920’lerde “sapkın” anlamında kullanılırken daha sonra “1980’lerde LGBTQ topluluğu, cinsellik ve cinsiyete ilişkin ikili fikirlerin sınırlarını kırmak

için kelimeyi bir kimlik etiketi olarak geri aldı” ve “pozitif” bir kelime olarak popüler oldu. Bu bakımdan benzersiz bir tarihe sahip olduğu ve cinsel kimlik hususunda da bir aforizma geliştirdiği düşünüldü (Kolker, vd., 2020:1340). Bununla beraber cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği değiştirme çabaları çeşitli ciddi zararlar oluşturmaktadır. Çeşitli çalışmalar bilim adamların cinsiyet değiştirmek ile ilgili “onarıcı” veya “dönüşüm” tedavisi olarak ortaya koydukları söylemlerin yanlışlığına dikkat çekilmiştir. Bu tür bir dilin etik olmayan ve zararlı uygulamaları “terapi” olarak ortaya koymaya dönük riskleri barındırdığına dikkat çekilmiştir (Fish ve Russell, 2020:1114).

Butler’ın “İdeal morfoloji adına insan bedenine dayatılan kısıtlamaları yeniden nasıl düşünmeliyiz ki norma uymayanlar yaşam içinde ölüme mahkûm edilmesinler?” cümlesi cinsel kişi bozukluklarının stigmatizasyona uğramışlığından kaynaklanan “trajedinin” psikiyatrik bozukluk sonucu olmadığı olağan olduğuna dair çabası “psikiyatrik bozukluk ya da fiziksel hastalık için de geçerli olan ve savaşılmaması gereken” bir durumu ıskalatmakta mıdır? (Özsungur, 2010:172).

Butler, toplumsal cinsiyetin eleştirisini yaparken “zımnen önemli toplumsal cinsiyet çekirdekleri ya da kimlikleri olarak hizmet eden şeyleştirilmeleri açığa” çıkarmak ve “yaşadığımız sürece toplumsal cinsiyeti aynı anda oluşturan ve gizleyen inkâr eylemini ve stratejisini” aydınlatmak için yeniden bir betimleme yapılması gerektiğine inanıyordu (Butler, 1988:530).

Butler, bu betimleme inancının felsefe tarihinde yer alan birçok düşünürü gönderme yaparak ulaşmaya çalıştı. O, Hegelci dialektiği öz bilincin bir başka öz bilinci tanımasını duygusal biliş üzerinden yeniden düşünerek öz bilince “arzu” demeyi tercih etti. “Bu durum da arzu evrensel öznelğin ta kendisidir. Bu arzudan öz bilinçlerin çoğulluğu ortaya çıkar. Bu ikileşme veya çoğullaşmada cinsiyet farklılığına hiç atf yapılmamış olması dikkate değerdir. Arzu cinsiyet açısından nötr müdür? Cinsiyetsiz midir? Arzu bakımından cinsiyet kategorisi ne ifade eder?” Butler, Foucault’un “öznesini” de “arzu öznesi” olarak tasarlar (Direk, 2011:38-41). Foucaultçu argümanlarda “özne” iktidar üzerinden kurulmuştur. Butler da ise Heiddigerci bir ontoloji üzerine iktidarın etkisi söz konusudur. “Butler’a göre bedeni ancak heteroseksüel matrisi kuran sembolik, kültürel yasayla karşılaştığı uğrakta cinsiyetlenen bir varlık gibi düşünebiliriz. Ama bu yasa yalnızca heteroseksüel bireyleri değil, kendisine uymayan örnekleri de yani LBGT bireyleri de üretebilmektedir” (Direk, 2011:41). Butler, mevcut siyasi diyalektiğin “özne” olmayan başarısız “kimliklerin” ötekileştirilmesi ile var olduğunu vurgulayarak “özne” ve “temsil”

kavramlarını ıskalayarak yeni bir siyaset arayışına sahip (Oralgül, 2016:49) bir gelenek oluşturdu. Bununla beraber Butler, “öznellik” analizi değişerek siyasi bir amaç için kimlik biçimlerini tartıştığı da görüldü. Butler’in “özne” ve “temsil” üzerine yaklaşımları “kimlikler ve eşyalar ister cinsiyetli ister başka bir renkte olsun, asla güvenli bir şekilde sabitlenemeyeceği” fikrinin de ortaya konulmasını sağladı (Segal, 2008:392). Butler’in yeni bir “özne” arayışı aynı zamanda yeni bir toplum, aile arayışdır. Butler, yapısalcıların, psikanalistlerin ve Lacancıların normatif olarak akrabalık ilişkilerini şemalarla tasvirleri sembolik bir yasa olarak gördü. Butler’a göre sembolik ve toplumsal yasa arasındaki ayırım sürekli şekilde devam edemez ve akrabalığın günümüz toplumsal yasalarına göre yeniden düzenlenmesi gerekiyordu (Direk, 2011:50). Butler, “özne” ve “arzu” arasındaki ilişkiyi “kişinin bedenini nitelemesini” “bedenin psişik bir deneyimine” dayandırdı (Butler, 2011:86). Böylece “arzu” bedeni yönlendiren en önemli kimlik örucüsü olarak skalanın en başına oturtuldu.

Bu çerçeve “sex” /cinsiyet unsurun “verili” olduğu konusunda önemli bir tartışma geliştirilemeyeceği daha çok bu konudaki tartışmaların “işlev” açısından yapıldığı söylenebilir. Biyolojik “beden”in işlevini belirleyebilir miyiz? Böyle bir talep herhalde bedene yapılan önemli bir müdahaleye ihtiyaç göstermektedir. Çünkü insana ait ontolojik herhangi bir hususiyet ancak müdahale ile değişebileceği açıktır. Bu tartışmayı duygu-haz, hedonizm ekseninde yapmakta mümkündür. Bununla beraber “hedonizm” eksenli bir tartışmanın da neticelendirmesi mümkün değildir. Cinsel tercih olarak beliren “gay, transseksüel, lezbiyen” gibi taleplerin (Butler, 2014:25) “fetişizm, sadizm, zooflili” gibi benzer “haz kovalayanlarından” nasıl bir farka sahip olduğu önemli bir sorudur? Burada belki “özne” olma ve irade gösterme konuyu açıklamada anahtar bir kavram olabilir. Bu “özne” ile ilgili tartışmaların yoğunluğuna ve derinliğine göre de şekillenebilir. Bununla beraber bu farklı tercihlerin minimal düzeyde bir toplumsal cinsiyet tasarımı olduğu da düşünülebilir. Genel olarak tasarımı “cinsel aktivitenin sağlamlasını beklediğimiz şeyi, genellikle cinsel hazzı sağlıyorsa, cinsel aktivite ahlaki açıdan iyi olmayabilir ve bu gerçeğin gerekli ahlaki sonuçları yoktur” (Soble, 2002: xxvi) ana argümanı üzerinde şekillenmektedir.

Bu çerçevede “gender” kavramı bağlamında biyolojik determinist düşünce kabul edilmemekte geliştirilen eleştiriler “verili olana/yaratılışa” bir müdahale şekline dönüşmektedir. Bu müdahalenin temel çıkış noktalarından biri cinsel disfori (gender dysphoria) ile sorunsallaştırılmış alandır. “Duygusal biliş” ile oluşturan korelasyon biyolojik ya da anatomik olmasa bile fizyolojik müdahaleyi haklı

göstermeye yönelik bir eğilim beslemektedir. Doğuştan verili olan- çift cinsiyet istisna olmak kaydı ile- insana ait biyolojik özelliklerin değişmez olduğuna dair maddi hususa eleştiriler geliştirilmiştir. Biyolojik determinizm olarak ifade edilen açıklamaların “indirgemeci”, “köktenci”, “değişmez” ve “küçük parçalara bölücü” olduğu bu dört özelliğin, “biyolojik determinizmi tarihsel (ve çağdaş) bilimsel (ve laik olmayan)” özellik içerdiği ileri sürülmektedir (Ellison ve Wet, 2018:1). Canlı türlerinin molekül, hücre, doku, organ ve organ sistemlerini konu alan biyolojinin tarihsel, bilimsel ve seküler bir bağlantı üzerinden anlaşılması zor bir konseptle sorunsallaştırıldığı da söylenebilir.

“Kültürel, soysal vb. etkiler dışında da “gender”i etkileyen doğuştan gelen özellikler var mı?” şeklinde de düşünebiliriz. Şüphesiz kültürel, sosyal, koşullu vb. her türlü faktörün toplumsal cinsiyetin şekillenmesinde etkili olduğu söylenebilir. Bu sorunun temel argümanı biyolojik olan durumun toplumsal cinsiyetin şekillenmesinde etkili olup olmadığıdır. Böyle bir sorunun oluşturulmuş “kimlik” / “aidiyet” üzerinden homojenleştirilmiş bir kesim için tek doğru cevap içerip içermediği de müşkül bir soru olarak karşımızda durmaktadır.

Sonuç

Toplumun işleyişine dair 19. yüzyıl sosyal çözümlemeleri ilerleme modeli üzerinden determinist bir metodoloji kullandı. Daha sonraları post modern düşünürler determinist çözümlemelerin yerine daha çok tarihsel mitolojik, antropolojik, arkeolojik ve sosyolojik çalışmalardan beslenen yeni tartışmalar geliştirildi. Birey veya kolektif bilinç üzerinden düşünülen ve geliştirilen determinist paradigmanın aksine toplumun çözümlemesini cinsiyet farklılığı üzerinden tahlil eden ve çevreyi referans alan yeni yaklaşımlar tarihin okunmasını ve yazılmasını, olanı ve olması gerekeni yeniden tartışmaya açtı.

Bu tartışmaların temel tetikleyici ögesi cinsiyet eşitsizliği olarak belirdi. Bununla beraber eşitsizliğin nedenleri, boyutları tartışılmalıydı. Kültür, din, tarih gibi birikimlerin ve de biyolojik fizyolojik farklılıkların eşitsizliği oluşturduğu tartışmalar “gender” kavramı üzerinden dile getirilirken aynı zamanda bu kavrama dayanarak cinsellik tercihinin cinsel kimliği belirlediği; biyolojik, anatomik ve fizyolojik farklılıkların bir anlam ifade etmediği görüşleri de daha baskın olmaya başladı. Bu süreçte tarih, sosyoloji kültür arkeoloji çalışmalarında elde edilen ampirik veriler “ataerkil” ve “anaerkil” gibi kolektif davranışları tümleşik şekilde tanımlayan kavramlar da referans alındı. Cinsiyet üzerinden toplumun yeniden okunması önemli bir metodoloji geliştirmektedir. Böyle bir okuma

bütün bir tarihin, din, kültür vb. ilişkilerin yeniden bir okumaya tabi tutulması gerektiği ile ilgili bir savunu idi.

Heidiggerci bir ontolojik savrulma olarak düşünülebilecek bu apoloji meta ontolojik bir kurgudan uzak olmakla beraber kendi içinde heterojen savrular yaşadı. Kadın erkek eşitliğinin iş bölümü, ekonomi, mekân kullanımı, hak hukuk kullanımı üzerinden ele alanlar dışında “özne” “nesne” üzerinden “beden” üzerinden tartışmayı farklılaştıran tartışmalar da oluşturdu.

İktidar/güç bağlamından erkek-kadın, devlet-kadın, tarih-kadın, kültür-kadın gibi ikilimler üzerinden tartışma alanları geliştirilirken aynı zamanda beden ve cinsellik bağlamında daha genişletilmiş ve baskın tartışma alanları da geliştirildi.

Gender kavramı bağlamında ve çevresinde yapılan tartışmalarda iki belirgin tartışma ön plana çıktı. İlk belirgin tartışma toplumsal cinsiyetin kültür, din, tarih gibi çeşitli unsurlar tarafından kadına ve erkeğe roller biçtiği; bunun üretimde, iş bölümünde, mekân kullanımında, mikro-makro organizasyonlarda görünürlüğü tartışıldı. İkinci tartışma ise daha spesifik bir konu olan cinsellik üzerinden genişletildi. Genel olarak cinsel kimliğin ancak ampirik kazanımlar sonucunda belirlenebileceği ileri sürüldü. Gender bağlamında şekillenen bu iki belirgin argüman aslında birbirinden farklı tartışmalardan beslenmekteydi. İlk tartışma eşitliğe aykırı rol dağılımını etkileyen faktörleri ele alırken ikinci tartışma biyolojik determinizmi cinsellik-kimlik açısından değerlendirerek ampirist bir metodoloji benimsedi. Daha çok queer teorisi ile ön plana çıkan bu tartışmalar aslında bilimsel veriler ışığında değil duygusal biliş içinde geliştirildi. Bu nedenle hem klasik hem de modern bilimin anatomi, fizyoloji ve biyoloji verilerinden kopuk ve karşıt bir argümanlar dizisi oluşturuldu. “Beden” üzerinde geliştirilebilecek her türlü “baskı”nın varlığına karşı “birey”in ampirik metodoloji üzerinden geliştirdiği deneyimler yegâne “gerçeklik” olarak vurgulandı. İnsanın alt sistem ve üst sistemlerin içinde olduğu savı icabında bir sistemin rol yüklemesine karşılık geldiği düşünülürse insanın her halükârda “bağımlılığı” ve “rol yüklenmesi” kaçınılmaz olarak görülür. Bununla beraber “insanın şartların ürünü” olduğu açıklaması “insanın homo faber” özelliği şartlara yönelik korelasyonu mutlaklaştırmamaktadır. İnsan iradesi koşullarla diyalektiğinde farklı sonuçların doğmasına yol açabilmektedir. Özellikle bu ikinci tartışma aslında birinci tartışmanın epey uzağına düşmüş bir argümandır. Çünkü ilk tartışma kadın hakları üzerinden şekillenirken ikincisi hedonist metodoloji ile duygusal bilişler geliştirmiş ve cinsellik konusuna yoğunlaşmıştır. Gender bağlamında oluşturulan bu argümanlar doğrusu iç içe geçmiş ortak tümleşik şekilde

de varlığını sürdürmekte bu da önemli ölçüde eleştirel yaklaşımların minimize edilmesine yol açmaktadır. Tümüyle bu düşünceleri ayırtmak, minimal seviyelerde ele almak özellikle okuyucu açısından zorluklar barındırmaktadır. İç içe geçmiş girift açıklamaların ana, tali başlıklar üzerinden eleştirilmesinin daha doğru bir yöntem olduğunu söylemek mümkündür. Böyle bir yöntemin gerekliliği gender bağlamında geliştirilen argümanların birbirleri ile anlam korelasyonlarının kopukluğu olasılığına dayanır. Çünkü anatomik, fizyolojik ve biyolojik farklılıkların ıskalanarak üretim ilişkileri, iş bölümü, hukuk açısından oluşan eşitsizliklerin bir tarafa bırakılarak tartışmanın, deneyimler üzerinden varılan bir sonuçla bağlanması indirgemeci, sığ ve hazcı ucu açık eklentilerde geliştirebilir. Dolayısıyla gender ile ilgili tartışmalarda ikinci tartışmanın daha çok eklektik olarak geliştiğini söylemek mümkündür.

Bu çerçevede çalışmada feminist hareketin belirli dönemlerde kullandığı ya da geliştirdiği kavramların etkililiği ve geçerliliği ele alınırken gender kavramına eklektik şekilde geliştirilen cinsel kimlik ve sonrasında queer tartışmalarının etkinliği ve dezenformasyonu tartışıldı.

Gender kavramının kadın-erkek eşitsizliği üzerinden geliştirdiği ve sorguladığı argümanlar önce cinsel kimlik, sonrasında da queer tartışmaları ile önemli bir değişim yaşamıştır. Feminist hareketin daha önce referans aldığı ataerkil ve anaerkil kavramları erkek-kadın ilişkilerinin analizinde yetersiz ve kısıtlı bir alan oluşturmuş gender kavramının ortaya çıkması ile tartışma tekrar zenginleşmiştir.

Bununla beraber “gender”in kavram olması çeşitli kısıtlılıklar da oluşturabilmektedir. Sosyal bilimlerde sınıflandırma, kavramlaştırma kolay anlama avantajı sağlarken aynı zamanda sığ, lineer, daraltılmış bir düşünmeye de kapı aralayabilir. “Biz” kimliği üzerinden geliştirilen politikalar homojen, standart, karşıtlık oluşturarak antagonistik diyalektiği de besleyebilir.

Sonuç olarak feminist hareketin toplumsal cinsiyet kavramı üzerinden başlattığı tartışmalar yaşama ait ve üretilmiş olan ne varsa yeniden anlamaya ve analiz edilmeye önemli bir davet oluşturmuştur. Tarih boyunca kadın-erkek ilişkilerinin niteliğine yönelik okumaların yeniden düşünülmesi gerektiği geliştirilen argümanlar güçlendirilmek üzere çeşitli kavramlara ihtiyaç duyulmuştur. Ne var ki kavramların anlamlandırılmış olması ve kısıtlılığı çoğu zaman ifade edilen kadın-erkek ilişkilerinin ve konularının analizinde yetersiz kalmıştır. Aslında kadın-erkek ilişkisini bir cümle içinde özetlemeyi kolaylaştırıyor olsa bile bu kavramlardan “ataerkil” ve “anaerkil” kavramları tümleşik bir bütünü analiz etmede yetersiz olduğu kadar

derinlemesine inceleme yapmak için de çeşitli kısıtlılıklara sahiptir. Bir kadın ve bir erkek üzerinden yapılacak analizlerde bile ilişkinin mahiyetini anlamak için olay, mekân ve statü gibi birçok faktörün etkisinin ele alınması gerekir. Bu çerçevede kadın-erkek arasındaki ilişkilerde imtiyaz, itibar ve birinin aleyhine oluşacak bir durumun bütün ilişkilerde aynı olduğuna ilişkin varsayım “toptancı” bir “biz” siyasetine bağımlı kılabilir. Kadın-erkek arasındaki ilişkilerde oluşan eşitsizliklerin, adaletsizliklerin daha kapsayıcı kavramlar üretilerek tahlil edilmesi gerekir. Bu açıdan “gender” kavramı bu ilişkileri açıklamada daha mahir bir kavram olarak ortaya atılmış fakat kavramın önceki kavramlara bağımlılığı dezavantaj olabilecek tartışmaları devam ettirmiştir. “Gender” kavramı ile ilgili bir başka önemli husus da eklektik bir tartışmanın kavramın bütünü üzerinde oluşturmuş olduğu etkidir. Cinsellik algısına yönelik beklentilerin, eğilimlerin, yönelimlerin “gender” kavramının asli bir cüzü gibi “parlatılması” kadın-erkek arasındaki eşitsizliklerin tartışılmasını gölgede bırakmıştır. “Özne” üzerinden yapılan bu tartışmaların “özneyi” “hazza” eşitleyen bir denklem üzerinden yeniden şekillendirilmesi insanlığa ait birçok değerın kadın-erkek denklemi açısından tartışmasını yarım bıraktırmış ya da manipüle ettirmiştir. Eklektik bir tartışmanın henüz psikanalist, biyolojik, fizyolojik ve tıbbi soru ve sorunları devam ederken “gender” kavramını kendine indirgeyerek sonuçlandırması bir zenginlik oluşturmamıştır. Toplumsal cinsiyet kavramının kültürel, fizyolojik, biyolojik ve anatomik gibi birçok yönden eklektik çalışmalardan ayrı şekilde yeniden ele alınması zengin bir diyalektik oluşturacaktır. Bu yaklaşım “gender” kavramını daraltmaktan çok eklektik düşüncelerin havzası içinde kalarak totoloji oluşturmasını engelleyecektir.

Kaynakça

- Akgul, F. (2017). *Patriarchal Theory Reconsidered: Torture and Gender-Based Violence in Turkey*. Springer.
- Başar, K. (2020). Cinsel Kimlik ve Sağlıkta Eşitsizlik: Bireyin ve Kliniğin Ötesinde Tıp. *Toplum ve Hekim Dergisi*, Temmuz-Ağustos 35(4), 252-268.
- Bratianu, C. (2015). Emotional Knowledge, Chapter 3, *Organizational Knowledge Dynamics: Managing Knowledge Creation, Acquisition, Sharing, and Transformation*. Hershey: IGI Global.
- Butler, J. (1988). Performative acts and gender constitution: An essay in phenomenology and feminist theory. *Theatre journal*, 40(4), 519-531.

- Butler, J. (2011). Maddeleşen/Sorunlaşan Bedenler (Bela Bedenler). *Cogito*, (65-66), 52-86.
- Butler, J. (2014). *Cinsiyet Belası, Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, Ertür, B. (Çev). İstanbul: Metis Yayınları.
- Butler, J. (2004). *Undoing gender*. New York and London: Routledge.
- Castellanos-Cruz, L., Bao, A. M. Ve Swaab, D. F. (2017). Sexual identity and sexual orientation. *Hormones, Brain, and Behavior*, 5(3rd edition), 279-290.
- Colebrook, C. (2011). Queer Kuramın Olasılığı Üzerine. *Cogito*, (65-66), 213-227.
- Cortez, M., Gaudenzi, P. ve Maksud, I. (2019). Gender: pathways and dialogues between feminist and biomedical studies from the 1950s to 1970s. *Physis: Revista de Saúde Coletiva*, 29(01).
- Daniel W. (2021) "Gender, Sex, and Other Nonsense", *commonweal*, march, 1-20 Erişim: <https://www.scielo.br/j/physis/a/p4dXbydkK3jShSKdxxpgpCm/?lang=en&format=pdf>
- Dembroff, R. A. (2016). What is sexual orientation? *Philosophers*, 16 (3), 1-27.
- Direk, Z. (2011). Butler ve Hegel: Arzu, Tanıma ve Akrabalık. *Cogito*, (65-66), 37-50.
- Doellinger von, O. (2018) From Gender Binarism To Gender... Binarism: Gender Identity And New Expressions Of Gender Stereotypes, *International Journal Of And Clinical Neurosciences Mental Health*, 1-4. Erişim: <http://www.chts.min-saude.pt/wp-content/uploads/sites/4/2019/01/from-gender-binarism-to-gender-binarism.pdf>
- Engels, F. (2019). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. Özalp E. (Çev.). İstanbul:Yordam Kitap.
- Ellison, G. T. ve Wet, T. (2018). Biological determinism. *The International Encyclopedia of Biological Anthropology*, 1-4.
- Fish, J. N. ve Russell, S. T. (2020). Sexual orientation and gender identity change efforts are unethical and harmful. *American Journal of Public Health*, 110(8), 1113-1114.
- Foucault, M. (2011). Herculine Barbin'e Giriş. *Cogito*, (65-66), 132-139.
- Goldner, V. (2011). Trans: Gender in free fall. *Psychoanalytic Dialogues*, 21(2), 159-171.
- Green, R. (2010). Robert Stoller's sex and gender: 40 years on. *Archives of sexual behavior*, 39(6), 1457-1465.

- Grosz, E. (2011). Deneyisel Arzu: Queer Öznelliğini Yeniden Düşünmek. *Cogito*, (65-66),7-36.
- Hall, W. J. (2019). Sexual orientation. In Encyclopedia of Social Work. Erişim: <https://www.leedsconservatoire.ac.uk/media/3423/student-additional-protected-characteristics-analysis-1718.pdf>
- Heywood, A. (2011). *Siyasi İdeolojiler* (3. Baskı). Bayram, A.K., Tüfekçi, Ö., İnaç H., Akın, Ş. ve Kalkan, B.K. (Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Holmes, M. (2011). İnterseks: Tehlikeli Bir Farklılık. *Cogito*, (65-66), 99-122.
- Kaneko, Y. (2016). The History of Biology and its Importance for Gender Studies. *GÉNEROS–Multidisciplinary Journal of Gender Studies*, 5(2), 1039-1067.
- Kolker, Z. M., Taylor, P. C., & Galupo, M. P. (2020). “As a Sort of Blanket Term”: Qualitative Analysis of Queer Sexual Identity Marking. *Sexuality & Culture*, 24(5), 1337-1357.
- Kowalska, D. (2017). *The Fouth Wave of American Feminism: Ideas, Activism, Social Media*. Master Thessis, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Warsaw University, Warsaw.1-73.
- Lerner, G. (1986). *The Creation of Patriarchy*. Oxford: Oxford University Press.
- Marcus, D. E. ve Overton, W. F. (1978). The Development of Cognitive Gender Constancy and Sex Role Preferences. *Child Development*, 49(10), 434-444.
- Meyerowitz, J. (2008). A history of “gender”. *The American Historical Review*, 113(5), 1346-1356.
- Millet, K. (1977). *Sexual Politics*, London: Virago Press.
- Morrisey, S. (2003). Patriarchy on Trial: Suicide, Discipline and Governance in Imperial Russia, *The Journal of Modern History*, 75 (March), 23-58.
- Murray, M. (1990). Theorizing Patriarchy. Book Reviews, *Work, Employment & Society*, September 1990, 4(3), 473-475.
- Nadal, K. L. (Ed.). (2017). *The SAGE encyclopedia of psychology and gender*. Sage Publications.
- Oakley, A. (2016). *Sex, Gender And Society*. London: Routledge.
- Oralgül, E. D. (2016). Judith Butler'ın Kimlik ve Siyaset Anlayışı. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 9(1), 47-62.
- Özsungur, B. (2010). Cinsel Kimlik Gelişimi ve Cinsel Kimlik Bozukluğunda Psikososyal Değişkenler: Gözden Geçirme. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 17(3), 163-174.

- Powell, J. W. (1885). The patriarchal theory. *Science*, 5(116), 345-348.
- Sanday, P. R. (2002). *Women at the center: Life in a modern matriarchy*. Ithaca: Cornell University Press.
- Segal, L. (2008). After Judith Butler: identities, who needs them?. *Subjectivity*, 25(1), 381-394.
- Şeker, B. (2011). İnterseksüellik ve Cinsiyetin İnşası. *Cogito*, (65-66),124-131.
- Soble, A. (Ed.). (2002). *The philosophy of sex: contemporary readings*. New York: Rowman & Littlefield Publisher.
- Williams, J. (2001). *Unbending Gender: Why Family And Work Conflict and What To Do About It*. London: Oxford University Press.
- <https://iep.utm.edu/literary/#H8>
- <https://wunrn.com/2018/03/feminist-theories-of-patriarchy/>
- <https://www.britannica.com/topic/matriarchy>
- <https://www.etymonline.com/word/gender>

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 53
Sayfa/Page: 55-90
ISSN: 1302-6879

Medyada Ütopik ve Distopik İmge Kullanımı: Örnek Reklam Analizleri* Use of Utopic and Distopic Images in the Media: Sample Advertising Analysis

• Bilal AKKÖPRÜ*
Ömer ALANKA**

* Öğr. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van Meslek Yüksekokulu, Görsel-İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü, Van/Türkiye. Lecturer, Van Yüzüncü Yıl University Van Vocational School, Department of Audio-Visual Techniques and Media Production, Van /Turkey. bilalakkopru@yuu.edu.tr ORCID: 0000-0002-9546-6326

**Doç. Dr., Erzurum Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Erzurum/Türkiye. Assoc. Prof., Ataturk University, Faculty of Communication, Journalism Department, Erzurum / Turkey. omer.alanka@atauni.edu.tr ORCID: 0000-0002-5558-1848

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

07/06/2021

Kabul Tarihi / Date Accepted:

10/09/2021

Yayın Tarihi / Date Published:

30/09/2021

Atf: Akköprü, B., Alanka, Ö. (2021). Medyada Ütopik ve Distopik İmge Kullanımı: Örnek Reklam Analizleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53, 55-90.

Citation: Akköprü, B., Alanka, Ö. (2021). Use of Utopic and Distopic Images in the Media: Sample Advertising Analysis. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 53, 55-90.

Öz

İnsanlar öğrendikleri ya da ürettikleri bilgileri aktarmak ve anlamlandırabilmek için tarihleri boyunca çok çeşitli araçlar kullanmıştır. Özellikle bilgiye ve iletişim araçlarına ulaşabilmenin güç anlamına geldiği yaşadığımız çağda bu aktarımın önemi ve çeşitleri artmıştır. İmgeler bu bilgi aktarımının tarihsel sürecinde, onlara yüklediğimiz ortak anlamlar bakımından önemli görevler üstlenmiştir. İmgeler nerede nasıl üretilmiş olursa olsun, ya da kimler tarafından nasıl okunursa okunsun binlerce yıldır anlam dünyamızın temel taşları olmuştur. İnsanlar yaşadığı hayatın daha iyisi ve daha kötüsü üzerine çokça düşünmüş ve bu düşünceler çerçevesinde yenedünyalar tasarlamıştır. Bu tasarımların en bildiklerileri olan ütopya ve distopyalarda da düşüncelerin aktarılması için imgelerden yararlanılmıştır. Ütopyanın vaat ettiği 'mükemmel dünya' hayali de, distopyanın öngördüğü 'en kötü' dünya kurgusu da, dijital çağın olanakları ile bir araya geldiğinde reklam sektörü için, hedef kitlenin dikkatini çekerek satın alma davranışı sağlayacak yeni ve eğlenceli yöntemler oluşturmaktadır. Bu düşünceden yola çıkılarak çalışmada, reklam sektöründe imgelerin ütopik ve distopik evren temsilleri oluşturmak amacıyla etkin bir şekilde kullanıldığı ileri sürülmüştür. Bu hipotezin doğruluğunu araştırmak amacıyla üç televizyon reklamı, niteliksel içerik analizi yöntemi ile görsel ve sözel kodları çerçevesinde analiz edilmiştir. Elde edilen verilerin, yorumlanması sonucunda, reklamlarda kullanılan imgelerin çalışmanın hipotezini doğrular nitelikte, ütopik ve distopik evrenleri temsil ettiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Reklam, imge, ütopya, distopya, medya.

* Makale, 19-21 Şubat 2021 tarihinde "Karadeniz Zirvesi - 5. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan "Türkiye'deki Reklam Sektöründe İmgelerin Ütopik Ve Distopik Temsili" başlıklı özet bildirinin genişletilmiş halidir.

Abstract

People have used various tools to transfer and interpret the information they learned or produced. The importance and variety of this transfer increased especially in the age we live in when access to information and communication tools mean power. All through history, images have had significant roles in this transfer process in terms of the common meanings we attach to them. Images have been the keystones of our semantic world for thousands of years regardless of where or how they are produced or by whom or how they are read. People have thought a lot about a better or a worse life and designed new worlds in the frame of these thoughts. In also utopias and dystopias, which are the best-known of these designs, images have been used for the transfer of these thoughts. When both the dream of a 'perfect world' promised by utopia and the fantasy of 'the worst' predicted by dystopia come together with the opportunities of the digital world, they constitute new and entertaining methods for the advertising sector to catch the attention of the target audience and create buying behaviour. Based on this thought, this study argues that images are used effectively in advertisements for the purpose of creating utopic and dystopic universes. In order to analyse the validity of the hypothesis, three television advertisements which are thought to be using images in this way have been analysed through qualitative content analysis within the framework of visual and verbal codes. As a result of the interpretation of the data in the light of the information given within the conceptual frame, it has been found out that images are used in advertisements to create utopic and dystopic fantasies, which verifies the hypothesis.

Keywords: Advertisement, image, utopia, dystopia, media.

Giriş

Yaşantılarımızın her aşamasında karşımıza çıkan ve bilgi aktarımımızın önemli bir bölümünü oluşturan imgeler, reklam sektörü üretimlerinde de çok yaygın kullanılmaktadır. Ürün ve hizmetlerin tercih edilmesini sağlamak amacıyla öncelikle onları görünür kılmak, faydalı ve gerekli olduklarına yönelik inanç oluşturmak, dolayısıyla suni bir ihtiyaç duygusu yaratmak ve ardından da satın alma davranışının gerçekleştirilmesini sağlamak için kullanılan pazarlama stratejilerinden en önemlisi olan reklamlarda, bu amaçların gerçekleştirilmesi için sıklıkla imgelerden yararlanmaktadır. Oldukça etkili bir kitle iletişim aracı haline geldiği kabul edilen reklamlar artık sadece ürün ve hizmetlerin satışı ile ilgili değildir. Kitle iletişim araçlarının giderek yaygınlaşması ve özellikle dijitalleşen medya ile birlikte reklamlar artık sadece bir pazarlama stratejisi değil, insanların sosyal statülerini, kimlik yapılarını etkilemeyi hedefleyen sosyal bir süreç haline gelmiştir. Alıcılar ürün ve hizmetleri sadece ihtiyaçları olduğu için değil, aynı zamanda yapılan alışveriş ile bireyselliğin arttığı küreselleşen dünyada kendine yeni bir kimlik oluşturabilmek veya bu

dünyada kendine yer bulabilmek adına satın alırlar. Reklam aracılığıyla özgüven, statü, toplumsal kabul ve sonuçta bir kimlik alınıp satılır olmuştur. Reklamlar, bu etkiyi oluşturabilmek için her zaman imgelerden güçlü bir şekilde yararlanmışlardır. Ancak bu imgeler artık, çağdaş teknolojinin sunduğu olanaklar ile birlikte, bizler için ulaşılması zor mükemmel hayatların ve en büyük kâbuslarımızın hayat bulduğu, yaşam tasarımlarının yer aldığı kurgusal evrenlerin oluşturulması konusunda da etkin birer araç haline gelmektedir. Çünkü aynı zamanda özgür bireysel tercihlerimizin karşısındaki en büyük engellerden biri olan reklamların, gerek 'mükemmel dünya' kurgusuna işaret ettiği ütöpik imge temsilleri gerekse korkularımızı kullanarak kurguladığı distöpik imge temsilleri aracılığıyla tercihlerimizi ipotek altına aldığı düşünülmektedir.

Bu düşünce çalışmanın temel varsayımını oluşturmaktadır ve bu varsayımın doğruluğunun araştırılması amacıyla imgelerin ütöpik ve distöpik evrenlerin temsil biçimi olduğu düşünülen üç televizyon reklamı, görsel ve sözel kodları çerçevesinde niteliksel içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiş ve elde edilen veriler eleştirel bir perspektif çerçevesinde yorumlanmıştır. Çalışmanın kavramsal çerçevesinde imge, ütopya, distopya ve reklam kavramları genel bir çerçevede ele alınmış, bu alanlardaki fikir üretiminin kaynakları açıklanmaya çalışılmıştır. Analiz bölümünde ise, yukarıda da değinildiği gibi, içerdiği imgeler aracılığı ile ütöpik ve distöpik evrenleri temsil ettiği düşünülen üç televizyon reklamı, niteliksel içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Ulaşılan bulgular, çalışmanın temel varsayımlarını doğrular niteliktedir.

Anlam Dünyamızın Temel Taşları: İmgeler

İnsanoğlunu diğer canlılardan ayıran temel kavram olan düşünebilme yetisi onun doğa ile mücadelesinde bir adım önde olmasını sağlamıştır. Düşünen insan çevresini değiştirmiş, değişen çevre yeni düşünme biçimlerinin yolunu açmıştır. İnsan bu süreçte isteklerini, hissettiklerini, amaçlarını çeşitli şekillerde dile getirmiş; semboller, şekiller ve rakamlar ile başlayan, daha sonra yazıya evrilen bu bilgi aktarımı, dijital dünyada birler ve sıfırlar ile ifade edilir olmuştur. Mağaralara on beş bin yıl önce çizilen resimlerden yazıya, sanattan kitle iletişim araçlarına kadar uzanan bu uzun bilgi aktarımı daima, imgelere yüklenen ortak anlamlar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu anlamları içinde barındıran imgeler nerede nasıl üretilmiş olursa olsun, ya da kimler tarafından nasıl okunursa okunsun binlerce yıldır anlam dünyamızın temel taşları olmaya devam etmektedir. Tarih boyunca imge, dinin ya da gerçeküstücü sanatın

başvurduğu bir anlatım biçimi olarak kullanılabilirdiği gibi Sümer dilinde olduğu gibi bir dil unsuru olarak da kullanılmıştır (Kramer, 1999). Bundan binlerce yıl önce Sümerler iki bin farklı imgeyi kullanarak (temsil ettikleri nesnelere benzeyen ikonlara “piktogram”, soyut fikirlere ise “ideogram” denilen) oluşturdukları dil ile duygularını, düşüncelerini görsel mesajlar ve imgelerle dışa vurmuştur (Parsa, 2007: 3). Bu kökenleri çok eskilere dayanan görsel iletişimin önemi özellikle fotoğraf, sinema ve televizyonun iletişimin birer aracı olarak kullanılmaya başlanması ile arttırmıştır. Çalışmada incelenen reklamlarda da görüldüğü üzere zaman ve mekân imgenin dönüşüm ve değişimi üzerinde derin izler bırakmıştır.

İçinde çok fazla kavramı barındıran imgenin tanımlanması oldukça zordur. Nesnelere zihnimizdeki yansıması diye kabaca tarif edebileceğimiz imge, birçok şekilde tanımlanmış ve kategorize edilmiştir. Türk Dil Kurumuna (<https://sozluk.gov.tr/> - Erişim Tarihi: 02.11.2020) göre İmge: “*Zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, hayal, hülya; Duyu organlarının dıştan algıladığı bir nesnenin bilince yansıyan benzeri; Duyularla algılanan, bir uyarıcı söz konusu olmaksızın bilinçte beliren nesne ve olaylar*” şeklinde tanımlanmaktadır. Yaşar ve Onur (2016: 21) imgeyi, Türkçedeki anlamı bağlamında ele alarak, zihinde üretilen bir yansıma olarak değerlendirilmiştir; kavramı hem dilbilimsel hem de felsefi açıdan değerlendirerek ortak bir noktada birleşen Yaşar ve Onur imgenin Latince kökü olan Imago kelimesinin, sadece zihinsel bir tasarımı değil aygıtlarla elde edilmiş resim ve heykel gibi tasarımları da tanımladığını belirterek, kavrama başka bir yön vermişlerdir. İşgüven (1995: 98) “*Duyu ile elde edilen güzelliklerin, deneyimin dil aracılığı ile ortaya konulmasıdır*” şeklindeki tanımı ile imgeyi şiir dili açısından tariflerken; William John Thomas Mitchell (1986: 7) “*Benzer olma, taklit gibi olma, andırma*” şeklinde tanımlamaktadır. Görüldüğü gibi imge kavramı çok çeşitli yönleri ile ele alınarak tarif edilebilecek bir kavramdır. Fakat bu tanımlamaların daha anlaşılır olabilmesi için bu kavramı sınıflandırmak da gerekmektedir. Mitchell (1986: 10) görüntüler arasındaki sınırlar temelinde bakıldığında ancak aşağıdaki gibi bir soy ağacına ulaşabileceğimizi ifade eder ve geniş bir sınıflandırma yapar. Bu sınıflandırmayı aşağıdaki tablo ile ifade eder.

Tablo 1: İmge Soyağacı

Grafik İmge	Optik İmge	Algısal İmge	Zihinsel İmge	Sözlü İmge
Resimler	Aynalar	Duyu Bilgileri	Rüyalar	Eğriltmeler
Heykeller	Projeksiyonlar	Cinsler	Anılar	Tasvirler
Tasarımlar		Dış Görünüşler	Fikirler	
			Düşsel Fikirler	

Mitchell (1986: 7) bu ağacın her bir kolunun ayrı bir entelektüel disiplinin söylemine ait olduğunu ifade ederek zihinsel imgelemin, psikoloji ve epistemolojiye; optik imgelemin fiziğe; grafik, heykel ve mimari imgelemin sanat tarihine; sözlü imgelemin edebiyat eleştirisine; algısal görüntülerin de fizyologların, psikologların, nörologların, sanat tarihçilerin, optikçilerin ve eleştirmenlerin ortak alanına girdiğini söyler. Ayrıca soyağacında, grafik imge dalı içinde resim, heykel ve tasarım sanatları; optik imge dalında aynalar ve çeşitli projeksiyon görüntüleri, algısal imge ile de duyu bilgileri, cinsler ve dış görünüşler sınıflandırılmıştır. Dallarda ayrıca rüyalar, anılar ve düşsel fikirler gibi zihinsel süreçlerin üretimi olan imgeler ile eğretilme ve tasvirler gibi, sözcükler ile üretilen imgelere de yer verilmiştir. Bu bağlamda içinde bulunduğumuz dijital çağ düşünüldüğünde, hayatın her alanında karşımıza çıkan imgelerin, görsel kültürün başat iletişim unsuru haline gelmesi ve bizi ortak bir paydada birleştirmesi kaçınılmaz olmuştur. Özellikle etkileyici bir iletişim dili için imgelerin kullanımı gerekli olmaktadır. Ayrıca analizde ortaya koymaya çalışacağımız şey de tam olarak imgelerin yukarıda bahsettiğimiz etkileyici dilinin reklamlarda ütöpik ve distöpik evren temsilleri oluşturmada etkin bir şekilde kullanıldığıdır.

İmkânsız Tasarım Ütopya

Çalışmada reklamlara yansımaları irdelenecek kavram olan ütopyanın da imgede olduğu gibi tanımlanması zordur. Türk Dil Kurumu* ütopyayı, gerçekleştirilmesi imkânsız tasarı veya düşünce olarak tanımlar. Ekseriyetle daha iyi bir dünya yaratma fikri olarak tanımlayabileceğimiz ütopya kavramının geçmişi çok eski tarihlere dayanmaktadır. İdeal devleti anlatan Platon'dan (M.Ö. 427-347), Ütopya'nın isim babası olan Rönesans düşünürü Thomas More'a

* <https://sozluk.gov.tr/> - Erişim Tarihi: 15.11.2020

(1478-1535) kadar pek çok düşünür, gününün koşullarında uygulanması neredeyse imkânsız olan fikirler ortaya atmışlardır. Ütopya Sözlüğü adlı kitapta, eski Yunanlılardan beri bilinen ideal site fikrini ele alan Thomas More'un, 'eşitlikçi, adil ve mutlu bir toplum nasıl gerçekleştirilebilir' sorusunu sorarak, yeni bir toplum türü yarattığı anlatılmıştır (Sarcey vd. 2003: 256.). Yine aynı kaynakta "kurmaca" ile siyaseti birleştiren More'un, eski Yunancadaki yoksunlayıcı "u" öneki ile yer anlamına gelen "topos" sözcüklerini bir araya getirerek ütopya sözcüğünü oluşturduğu belirtilir: burada kelime anlamı üzerinden yorumlanan ütopya yer-olmayandır.

Ütopya kavramını, Rothstein, Muschamp ve Marty (2003: VIII) "Visions of Utopia" adlı eserlerinde, inanç ve kişisel deneyim kavramları ile açıklanmaya çalışılmıştır. Edward Rothstein, ütopyanın tehlikelerine rağmen "arayışın kendisinin" hala yaratıcı olduğu fikrini dile getirmiştir. Herbert Muschamp ise kişisel deneyimlerin geliştirilmesi yoluyla, kusurları fark edilen dünya ile bir bağ kurulabileceğini ve böylece ideal gerçekliğin nesnel olarak yaratılma olasılığının oluşabileceğini savunur. Martin E. Marty de, ütopik tasarımların özünde başarısızlığa mahkum olduğunu öne sürerek "insancıl ironi" ile mükemmel bir toplum gerçekleştirme girişimlerini hayal olarak görür. Keith Booker (2012: 38) "Ütopya, Distopya, Toplumsal Eleştiri" başlıklı makalesinde ütopyanın genel bir çerçevesini çizerken, Jacques Derrida'nın ve E.M. Cioran'ın görüşlerinden yararlanmışır. Booker makalesinde; Derrida'nın çok da itimat etmediği ütopya fikrinin imkânsızlık kavramı ile farkını ortaya koyduğunu ve tercihini 'imkânsızlık' tan yana kullandığını; E.M. Cioran'ın ise ütopyanın insanı ve hayatını tekdüzeleştiren yönüne odaklandığını alıntılarla aktarır.

Ütopya siyasetten yönetime, cinsellikten aileye, ekonomiden mimariye, din ve ahlaka kadar birçok kavram ile birlikte var olabilmektedir. Bu düşünce metinleri bazen düşünürün aklındaki ideal toplumu, düzeni, insanı anlatmak için tasarlanırken bazen de toplumsal eleştirinin bu mükemmelin içine gizlenerek yapılmasının bir yolu olarak oluşturulmuştur. Ütopya sınırları belirlenmesi zor bir kavramdır, bu nedenle doğru anlaşılması, belirli bir sınıflandırmaya sokmaktan geçer. Bu anlamda Murad Omay (2009: 11) yaptığı sınıflandırmada, ütopyaların temelde biçimsel ve içeriksel olarak iki şekilde ele alınabileceğini savunmuştur; biçimsel ütopyaların yazım tarzına göre sanatsal/edebi, felsefi/bilimsel, ideolojik ve mitolojik/dini ütopyalar olarak üçe ayrılabilceğini belirten Omay, bu üç alanda ideale nasıl ulaşılacağına ayrıntılı olarak verilmediği ifade etmiştir. Yazara göre içeriksel ütopya da yine iki şekilde incelenebilir: idealdeki payına göre

ütopyalar hiyerarşik, eşitlikçi, kapitalist, totaliter, anarşist, erkek egemen, feminist şeklinde türlere ayrılırken, işleyişinde etkili olan şeye göre de bilimsel, teknolojik, siyasal, dini vb. türler şeklinde ele alınabilir. Ayrıca Yıldırım (2016: 23-25) “*Ütopyanın Kadınları-Kadınların Ütopyası*” isimli kitabında, farklı bir kategorizasyona yer verilmiştir. Eserde ütopyalar; *fantastik öyküleri anlatan ütopya*, geçmişte var olmuş ve kaybedilmiş bir dünyayı anlatan *insan çabası olmadan yaratılmış ütopyalar*, hayal ürünü olsa bile yazıldığı zamana karşı bir duruş bir eleştiri olarak yazılan ve bazen kendisini de eleştiren *eleştirel (critical) ütopyalar* ve *distopyalar* gibi türlere ayrılır.

Ütopya kavramı aynı zamanda birçok bilim dalı için bir araştırma alanı olmuş ve önem arz etmiştir. Kavramın sosyal bilimler açısından da öneminin vurgulandığı çalışmalar yapılmıştır. Ütopya kavramının bu öneminin, erken modernitenin bireyselleştirme yönelimlerine karşı ortaya çıkan ilk eleştirilerden biri olmasından kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Bu değerlendirme, ütopya kavramını düşünürken toplumsal bir bakış açısını olanaklı kılan bir yol açmıştır (Çelik, 2010: 3). Aslında en iyiyi ya da toplumsal iyiyi konu edinen çok sayıda düşünür vardır. Bu düşünürler de idealin peşinden koşmuş ya da yaşadıkları toplumun eksiklerini ortaya koyarak eleştirmişlerdir. Fakat ütopist düşünürlerin farkı, yazılarında sadece ütopik düşüncelere yer vermeyip, aynı zamanda bu düşünceler uygulandığı takdirde toplumun bunlara nasıl uyum sağlayacağına dair görüşlere de yer vermiş olmalarıdır (Akdeniz, 2019: 2). Yani bu düşün eserleri sadece fikri ortaya atmaz nasıl uygulanabileceğine dair bir önerme de ileri sürer. Nail Bezel (1984: 7) ütopyanın hayal ürünü, gerçeküstü bir fikir gibi algılanmasının nedenini, yazıldığı dönemin sorunları için alternatif çözümler üreten ütopistlerin, kendilerince kurguladıkları bir dünya yaratmalarından ve bu kurgunun da gerçekleştirilebilir olduğunu iddia etmelerinden kaynaklandığını belirtmektedir. Ütopistlerin yaşadıkları dönemin sorunlarına yaklaşımları, ütopyaları şekillendirir, Bezel’in ifade ettiği gibi sorunlar için alternatif çözümler üretmeleri yaratılan ütopya ile farklı bir döneme geçileceği, eski düzenin tamamen ortadan kalkacağı algılanır. Krishan Kumar (2005: 168) bu düşüncüyü kabul etmez. Ona göre ütopyacı düşünce, var olanın ömrünü tamamladığı şeklinde bir algıya temel oluşturmaz. Kumar bu düşüncesini “Bizim tarihsel dönemimizde, ilerlemeye kuşku ile bakmanın ve aklın dünyayı yeniden biçimlendirmedeki gücüne güvenmenin nedenleri vardır. Aynı tarihin başka bir noktasında, ütopyanın yenilenmesini teşvik etmek ve beklemek için de nedenler vardır” şeklindeki sözleriyle desteklemiştir. Bu olumlu bakış açılarının yanında kavramın çeşitli yönlerine yapılan eleştiriler de vardır. Firdevs Canbaz Yumuşak da (2012: 47) ütopyaları

yapısal nedenler ile eleştirmiştir. Yumuşak, mutluluğa ve eşitliğe kavuşmak için özgürlüğün feda edildiği ütopyaların bu nedenle totaliteryan bir karaktere sahip olduğunu belirtmekte ve bunun aynı zamanda ütopyanın kaşı ütopyasını da beraberinde getirdiğini ifade etmektedir. Ortaya çıkan bu distopya fikrinin toplumlara gelecekte bekleyen tehlikelere işaret ettiğini vurgulamaktadır. Becan da (2019: 149) ütopyalar ile iletilen düşüncelerin, ev sahibi toplumun çürümüş yanlarını ele verdiğini, bu sorunları belgeleyen metinlerin ise zamanla, ütopyanın tam karşısının ifade edildiği distopyalara dönüştüğünü anlatmaktadır. Ütopyalar ister olumlu ister eleştirel bir bakış açısı ile değerlendirilsin yine de birçok düşünceye, akıma öncülük etmiştir. Bizim de ortaya koymaya çalıştığımız ütopya fikrinin reklamlarda izleyicileri etkilemekte kullanıldığı düşüncesi de bu öncülüğün bir dışavurumu olarak düşünülmektedir. Öncülük ettiği düşüncelerden biri de distopyadır. Yıldırım (2016: 23-25) “*Ütopyanın Kadınları-Kadınların Ütopyası*” adlı kitabında bu düşünceyi destekler nitelikte yaptığı sınıflandırmada distopyayı, ütopyanın bir alt kategorisi olarak belirtilirken; Becan (2019: 149) da distopyanın kaynağını ütopya metinleri olarak göstermiştir.

Distopya – Ütopya karşıtlığı Üzerine

İnsanoğlunun geleceğe dair öngörülleri hep olmuştur fakat bu öngörülleri her zaman ütopyada olduğu gibi ideal ve güzel değildir. İşte burada ütopyanın çoğunlukla tam tersi olarak tanımlanan distopya kavramı devreye girmektedir. İnsanoğlunun geleceğe dair korkuları ile temellenen distopyalar çalışmanın ilerleyen kısımlarında görüşlerini aktaracağımız bazı düşünürlere göre genel inanışın aksine ütopya ile paralel bir gelişim çizgisi izlemiştir. Distopya-ütopya karşıtlığı temelde kavramların kelime anlamları üzerinden yapılan tanımlamalar ile ortaya çıkmaktadır. Kavram ancak ütopyanın zıttı olarak görülen kakotopya (cacotopia), distopya (dystopia) ve karşı-ütopya (anti-utopia) kavramlarının anlamını bilerek anlaşılabilir. Bu kavramlar aynı zamanda ütopya ile yakın bağlara sahiptir. Distopya kavramının kapsamına giren ve Yunancada ‘kötü yer’ anlamına gelen ‘kakotopya’ terimi Jermy Bentham tarafından ortaya atılmışsa da, ‘zor yer’ anlamına karşılık gelen ‘dystopia’, John Stuart Mill tarafından bulunmuştur (Omay, 2009: 5). Distopya fikri ütopyadan büyük ölçüde etkilenmiştir. Özellikle bilim ve teknolojiye gelişimin tetiklediği distopya fikri, düşünürlerin kendi etik bakış açıları ile en kötü toplumsal yapıları çizdikleri bir tasarım olarak çıkmaktadır. Aldous Huxley (1932) tarafından kaleme alınan “*Cesur Yeni Dünya*” bu eleştirel karşı çıkışın temellendiği distopya türünün en önemli örneklerinden birini

oluşturmaktadır. Geleceğe dair bir öngörü niteliğindeki bu eser, dönemin sorunları hakkında eleştirel bir bakış açısı sunmaktadır. Karşı-ütopyanın, ütopyanın karşıtı olarak tanımlanamayacağını savunanlar bu düşüncelerini, “karşı-ütopyalar da ütopyaların anti-tezi olmaktan çok, ütopyanın ideallerinin sonunda varacağı noktayı öngörme çabasıdır” şeklinde anlatmaktadır (Kurtıylmaz, 2014: 154.). Bu tanımlama bize kavramların karşıtlıktan çok bir birliktelik ifade ettiği, ütopya fikrinin süreç sonrasında ortaya çıkacak hali olduğunu anlatmaya çalışır. Yine ütopya-distopya kavramlarının algısal boyutlarına vurgu yapan bir bakış ise Eligüzel’in (2016: 34-35) “*Distopya yazınını tam da ütopya yazınına dönük iyicil algının kırılması bakımından “karşı bir ayna tutma” çabası olarak okumak gerekir. Böylece fotoğraf şu şekilde oluşmaktadır: çağın kendisine eleştirel bir ayna tutan ütopyanın kendisine eleştirel bir ayna tutan distopya*” şeklindeki yaptığı tanımda ortaya çıkar.

Bu tanımlama bir karşıtlığın var olduğunu ve toplum eleştirisine yapılan bir eleştiri olarak bakılan distopyanın temellerini ütopyadan aldığını ifade eder. Sonuç olarak zamanın, mekânın, toplumun, kültürün ve daha birçok unsurun birlikte yoğurduğu kişisel iyi ve kötü algılarımızın oluşturduğu yapı, bizim hayallerimizi ve öngörülerimizi de şekillendirmektedir. Toplumsal yapı olarak idealize ettiğimiz güzel ile daha sonra ortaya çıkan ve korkularımızın şekillendirdiği gelecek projeksiyonu olarak kötü, çok uzun zamandır hayatımızda yer kaplamaktadır ve muhtemelen bundan sonrada varlığını devam ettirecektir. Bu bağlamda reklam sektörü de kendisine fikirsel üretimde muhteşem avantajlar sağlayan bu iki kavramı yaratımlarında kullanarak etkisini artırma yoluna gitmiştir.

Tercihlerimiz ve Reklam

Gelişim süreci boyunca, farklı bakış açılarının ön plana çıkartıldığı, içinde barındırdığı unsurların çeşitliliğine bağlı olarak pek çok tanımlanmış olsa da, gerek hammaddesi olan fikrin varlığı, gerekse bir üretim süreci sonucunda ortaya çıkması nedeniyle bir endüstri olma niteliğinin, reklamın en belirleyici özelliklerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. Reklamın neredeyse beş bin yıldır hayatımızda olduğu düşünülmektedir. Değiş tokuş yapıldığı ticaretin en erken dönemlerinde de, ilk çağ ve ortaçağda çığırtaçlar ve tellallar aracılığıyla yapılan tanıtımlar dönemine de de bir şekilde reklamın varlığından söz etmek mümkündür. Daha sonra ticaretin gelişmesine paralel bazı zorunlu değişimler yaşanmıştır. Gutenberg’in matbaa makinesini bulması (1450) iletişimde de reklamcılıkta da yeni bir dönemin kapılarını açmıştır. Tarihsel süreç içerisinde kitle iletişim

araçlarının yardımıyla geniş halk kitlelerine ulaşabilen reklamlar etkisini giderek arttırmıştır (Ersu, 2008: 98). Satıcıların mallarını yüz yüze övdüğü zamanlardan 1525'te Almanya'da ilk gazete ilanının yayınlanmasına, radyo ve televizyondan internet reklamlarına kadar uzanan süreçte reklamın serüveni uzun ve karmaşık bir seyir izlemiştir (Karabağ, 1998: 15). Bu seyir içinde tüketim kültürünün bir metası olan reklam aynı zamanda da bir iletişim metodudur. Kitle iletişim araçlarını yaygınlaşması bu iletişim yönteminin etkisini de arttırmıştır. Reklamın belirttiğimiz bu iki yönünü de vurgu yapan Ayson Karabağ (1998: 18) “*Reklamcılığa Yeni Bakış*” adlı kitabında, reklamın bir iletişim olayı olduğunu; tüketicieye seçenek, tercih hakkı, bilgi sunduğunu; ticari bir haber olduğunu ve arz ile talebi buluşturarak piyasa oluşturduğunu ifade eder. Reklamın tüketim kültürünün bir metası olması yönüne bakacak olursak, bu konudaki en net görüşlerden birini sunan Adorno'ya göre (1991: 100), “*Dünya için üretilen reklamlar eleştirisiz fikir birliğidir, böylece kültür endüstrisinin her bir ürünü kendi reklamı haline gelir*”. Bu eleştirel bakışta da anlatıldığı gibi, günümüzde artık ürün de, satıcı ve alıcı da reklam sürecinin birer metasıdır. Adorno'nun görüşlerine paralel olarak yeni düzende kitle iletişim araçlarının izleyicileri metalaştırdığını ve reklamcılara sattığını vurgulayan Levent Yaylagül (2016: 145), aslında reklamcılarının izleyicilerin dikkatini satın aldığını savunur.

Günümüz koşullarında reklam içinde yaşadığımız topluma ait mesajlar verirken, taşıdığı gösterge -imge, nesne, sözcük veya bir resim olsun- bir kişi veya hedeflenen özel bir grup insan için manası olan özel bir görünüm haline gelmiştir. Reklamlar sosyal, kültürel ve görsel metinler olarak tüketim toplumuna ait göstergeleri ve yaşam biçimlerini empoze edip satmaya çaba harcamaktadır (Williamson, 2000: 15). Çağımızda bu toplumsal göstergeler ve empoze edilen yaşam biçimleri insanları yeni kimlik arayışına sokmuş ve tabi ki bu ihtiyacı yine reklamlar karşılamıştır. Baudrillard (2017: 157-158) ise postmodernist bir bakış açısı ile reklamların kitle iletişim aracı olarak sahip olduğu işlevinin, ne içeriklerinden, yayın biçiminden, görünür amaçlarından ve hacminden ne de gerçek izleyicisinden kaynaklandığını söyler. Bu işlevin daha çok reklamın gerçek nesnelere, gerçek bir dünyaya, bir göndergeden değil, bir göstergeden diğerine, bir nesneden bir diğerine gönderme yapan araç mantığından kaynaklandığını belirtmektedir. Genel bir tanımlamayla reklam, tüketicilerin mevcut düşünce, eğilim ve alışveriş alışkanlıklarını etkileyen, onların dikkatlerini belli bir ürün veya düşünceye çekme amacı güden, genellikle kitle iletişim araçları yoluyla ve belli bir ekonomik bedel karşılığında yapılan yayın olarak tanımamak mümkündür (<https://reklam.nedir.org/> - Erişim Tarihi:

03.11.2020). Reklama konu olan bu unsurlar bazen bir ihtiyacı karşılamak üzere geliştirilirlerken bazen de ürün, mal ve hizmete yönelik gerçek bir ihtiyaç olmadığı halde, onların piyasaya girmesini ve tutunmasını sağlar. Yani reklamlar var olmayan bir ihtiyacı yaratma konusunda da kullanılabilirler. Tosun (2015: 85), reklamların tüketim kültürünün en önemli araçlarından biri olduğunu ve insanları gerçekten ihtiyaçları olmayan malları satın almaya ittiğini belirtmiş; “reklam mal ve hizmetin tanıtımını üstlenmekte, aynı zamanda bireyleri gerçeklikten uzak kurgusal imgeler dünyasına davet etmektedir” sözleri ile reklam ile imge arasındaki bağlantıya dikkatleri çekmiştir.

Kitle iletişim araçlarının çoğunda sıklıkla karşımıza çıkan reklamların, bilgi vermek ve bu bilgiler ışığında tercihleri şekillendirmek ile kalmadığı açıktır. Reklamların tüketici alışkanlıklarını değiştirmede en çok kullandığı unsurlardan biri de özellikle kimlik arayışındaki genç kuşaklara, tüketim temelli yeni kimlikler sunma vaadidir. Üstelik bu yeni kimlik vaatleri, tüketicilerin gerçekliklerinden kopuk ve dolayısıyla hayali kimliklerdir (Yaylagül, 2016: 146). Bu yeni kimliklenme süreci ürünlerin marka kimliği oluşturması ile başlamaktadır. Markalar kendi kimliklerini ve imajlarını oluşturmakta ve daha sonra bu imajları reklamlar aracılığı ile pazarlamaktadırlar. Marka kimliği yaratmanın, geçerli bir marka olmanın temeli olduğunu savunan Gökaliç ve Arslan (2015: 241), alıcıların zihinleri üzerinde oluşturulan marka imajı ve kimlik yapısının, ürünü, sadece ürün olmaktan çıkardığını belirtmektedir. Kurumsal iletişim açısından bakıldığında organizasyonel ve bütünleşik pazar iletişimi gibi bileşenlerinin amaçlarına ulaşmak için reklamdan farklı şekillerde faydalandığını görülmektedir. Reklamın bazen bu amaçları gerçekleştirmede ağırlıklı rol oynarken bazen sadece destekleyici unsur olarak kullanıldığı ifade edilmektedir (Tosun, 2003:180). Her ne şekilde olursa olsun reklamların kurumsal iletişim bakımından belirleyici bir rol üstlendiğinin altı çizilmektedir (Tosun, 2003: 190). Reklam sektörü açısından bakıldığında, reklamlar hakkında yapılan değerlendirmelerin çoğunda eleştirel bir tutum açık bir şekilde görülmektedir. Fakat unutulmaması gereken bir şey vardır ki o da bu sürecin tek taraflı işleyen bir süreç olmadığıdır. Baudrillard (2017: 161) “*Tüketim Toplumu*” isimli kitabında, Boorstin’in reklamcıları aklamak gerektiği düşüncesini yaydığını; ona göre ikna etme ve yutturmaya, reklamcıların utanma eksikliklerinden çok bizim aldatılma arzumuzdan geldiğini ifade ettiğini belirtmektedir. Bu da sürecin tek taraflı olmadığını önemli göstergelerinden birisidir. Reklamlar ütopya düşüncesini çok uzun yıllardan bu yana amaçları doğrultusunda kullanmıştır. Bu düşünsel tasarımlar, oluşturulduğu zaman ve coğrafya

ile yakından bağlantılıdır ve dönemin sorunları, öngöruları ya da hayal dünyasının kapasitesine göre oluşturulmaktadır. Reklam için de benzer bir süreç söz konusudur; o da günün koşullarına göre şekillenmektedir. Burada devreye teknolojinin hızı girer; günümüzde hızına yetişemediğimiz teknoloji, reklamlar için büyük olanaklar sağlarken, hayal dünyamızı da yeniden şekillendirmektedir. Boris Frankel (1991: 16), sanayi sonrası kuramcılara ideolog, ütopyacı ya da romantik demenin ve onları dikkate almamanın doğru olmadığını ama yazınların çoğunun burjuva ideolojisi ve ütopyacılığını desteklediğini ifade etmektedir. Frankel, “*Ama bu, beraberinde getirdiği mesleki değişiklikler ve sosyopolitik ilişkiler bütünündeki genel kaymaları yaratan yeni teknolojideki önemli değişikliklere gözlerimizi kapamamız için bir gerekçe olamaz*” demiştir. Evet, teknoloji artık günümüz düşününde kaymalara, kırılmalara neden olmaktadır ve bunun en önemli göstergelerinden biri de reklam endüstrisidir.

Araştırmanın Yöntem ve Tasarımı

Literatür araştırması sonucu ütopya, distopya, imge ve reklam kavramlarının tanımlarının yapılması, bu süreçlerin incelenmesi ve bu kavramlar ile ilgili destekleyici veya eleştirel görüşlerin ele alınması yoluyla genel bir çerçevesi çizilen çalışmanın hipotezini, “*imgeler reklamlarda ütopyik ve distopik evrenlerin temsilinde kullanılabilir*” fikri oluşturmaktadır. Bu hipotezi desteklemek adına kavramsal çerçevede bahsedilen ayrıntılar da göz önünde bulundurularak nitel bir araştırma yöntemi olan içerik analizi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemini genel olarak, “*bir araştırma sorusunu yanıtlamak amacıyla sayısal olmayan verileri toplayan*” bir yöntemdir şeklinde tanımlamak mümkündür (Christensen, Johnson, Turner, 2015: 30). Nitel araştırma yöntemi film, reklam, resim, yazılı metin gibi görsel unsurların analizinde yorumlamaya dayalı bir analiz olanağı sağlaması nedeniyle, özellikle sosyal bilimlerdeki çalışmalarda tercih edilmektedir. Nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan içerik analizi ise, araştırmada analiz edilecek temel görsel ve/veya sözel malzemelerin, araştırma hipotezine uygun sorular çerçevesinde sınıflandırılarak, yorumlanmasıdır. Bu yorumlama araştırmacının öznel görüşlerini taşıması nedeniyle araştırmanın objektifliği açısından risk taşımaktadır; ancak metin içine gizlenmiş olan ideolojinin ortaya çıkarılması da ancak bu yorumlama ile mümkün olmaktadır (Yıldırım, Şimşek, 2013: 259). Özellikle kitle iletişim araçları ve reklam çalışmalarının ideolojik etkileri göz önünde tutulduğunda, içerik analizinin bu çalışma için doğru bir yöntem olduğu düşünülmüştür. Örneklem seçimi de araştırma açısından önem arz etmektedir. “Nitel

araştırmada kullanılan örneklem modeline “amaçlı örneklem” ismi verilmektedir. (...) amaçlı örneklem modelinde temel amaç, araştırmının konusunu oluşturan kişi, olay ya da durum hakkında ve belirli bir amaç doğrultusunda derinlemesine bilgi toplamaktır (Maxwell, 1996’dan aktaran Özdemir, 2010: 327).

Çalışmada metin içine yedirilmiş olarak bazı soruların yanıtları aranacaktır. Reklamların analizi:

Reklamalarda ütöpic ve distöpic evrenlerin kurgulanması için hangi imgelerden yararlanılmıştır?

Bu ütöpic ve distöpic evrenlere ilişkin temsil biçimlerinin ortak yanıtları var mıdır?

Bu ortak temsiliyet biçimi teorik çerçevedeki ütöpic ve distöpic dünyalara ilişkin imajları yeniden üretir nitelikte midir yoksa alternatif dünyalar mı önermektedir?

Sözel kodlar ve başkaca unsurlar bu kurguyu destekleyici bir nitelik taşımakta mıdır? sorularının yanıtları ile temellendirilmiştir.

Araştırmının analiz çalışmasında 8-23 Kasım 2020 tarihleri arasında 15 günlük bir süreçte Türkiye’de yayın yapan ulusal televizyon kanalları olan Kanal D, Show TV, Star TV, TRT 1, Fox TV ve ATV’de gösterilen televizyon reklam spotları izlenmiş ve not edilmiştir. Araştırmada bu reklam türünün tercih edilmesi bir rastlantı değildir çünkü ilk olarak görsel bir temsilin incelenmesi bizi görselliği başat özelliği olan böyle bir kitle iletişim aracına götürmüştür. Diğer bir tercih nedeni ise ulaştığı hedef kitlenin büyüklüğüdür. Bu tercih aynı zamanda reklam gibi büyük bir mecrada araştırma yapan araştırmacılar için bir kısıtlamadır ve bu kısıtlama neredeyse zorunludur.

İncelenen televizyon reklamları arasından 38 reklam, görsellerinde kullanılan imgeler aracılığıyla ütöpic ve distöpic evrenler oluşturulduğu gerekçesi ile ilk aşamada incelenmeye değer bulunmuştur. Daha sonra bu reklamlar YouTube internet platformu aracılığı ile yeniden izlenmiş ve araştırmının sınırlılıkları da göz önünde bulundurularak, belirlenen kavramsal çerçeve içerisinde tartışılabilir, ütöpic ve distöpic imgelerin daha net izlenebileceğinin düşünüldüğü 3 reklam, analiz için tercih edilmiştir. Tercih edilen reklamlar en çok veri alınabileceği düşünülen reklamlardır. Söz konusu reklamlarda, ütöpic ve distöpic evrenlerin temsiliğini oluşturmak amacıyla imgelerden nasıl yararlandığını anlayabilmek için görsel imgeler ve onları destekleyen sözel unsurlarla, belirlenen içerik analizi temaları çerçevesinde analiz edilmiş ve elde edilen veriler, teorik çerçeve kapsamında eleştirel bir perspektifle değerlendirilmiştir

Distopik ve Ütopik Reklam Analizleri

Analiz 1: Koton Reklamı

“Etiketini çıkar” sloganı ile kalıpları kırmak, alışılmış olanın dışına çıkmak için giyim tarzının değiştirilmesi gerektiği vurgusu yapılan reklam, “Etiket Fabrikası” tabelalı, gri, karanlık ve çevreye zehirli gazlar saçan gibi görünen sanayi devrimi dönemi fabrikalarına benzeyen büyük bir yapının görüntüsü ile başlar. Buradaki ilk imgesel gönderme etiket fabrikası ismi ve bu fabrikanın görseli ile yapılmıştır. Bu gönderme insanların kıyafetleri ve kıyafet renkleri ile etiketlendiği bir distopyaya ön gönderme gibidir. Fabrikada görülen etiketlerin bazıları ise “Bunu mu Giyeceksin”, “Gece Gece Böyle mi Çıkacaksın”, “Fazla Göze Batıyorsun”, “Bu Gömlek Apaçı”, “Kapalı Kadın Pantolon Giyemez” etiketleridir.

Resim 1: Koton Televizyon Reklamı (Etiket Fabrikası Teması)

Fabrika görseli ile işleyen, süregelen ve değiştirilmesi mümkün olmayan bir düzene işaret edilmektedir. Reklam özgürlük, mutluluk, düşünme, karar verme, dil, eğitim gibi birçok hakkı kullanabilme gücünün iktidarın tekelinde olduğu birçok distopyada, tekdüzeliğin, umutsuzluğun göstergesi olan ve imgesel olarak kullanılan tek tip-tek renk giysiler giyen insanların görüntüsü ile devam eder. Bu insanlar düşünme yetisi elinden alınan, mutlak güç tarafından kontrol edilen, robotlaşmış, senkronize hareketler yapan fabrika çalışanlarıdır. Fabrika çalışanları onlara dikte edilen, ne yapmaları ve ne giyinmeleri gerektiğini söyleyen plakalar taşımaktadırlar. Reklamın bu bölümünde insanları, *Modern Zamanlar* (Charlie Chaplin – 1929) filmindeki gibi

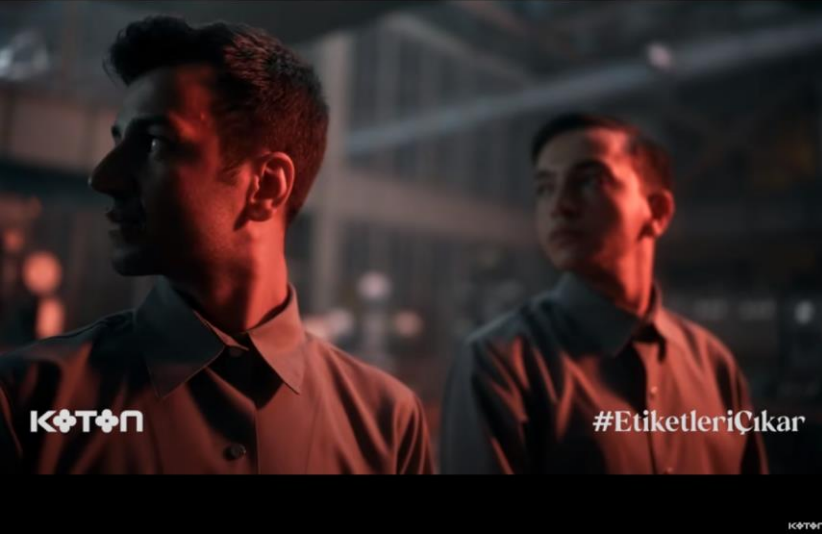
ruhsuz ve makineleşmiş bir şekilde sorgulamaksızın işlerini yaptıkları distopik bir evrende görmekteyiz.

Resim 2: Koton Televizyon Reklamı (Robotlaşmış İnsanlar Teması)

Üretilen etiketler, özellikle kadınlara yönelik kalıplaşmış yargıları yeniden üretir niteliktedir. Aynı zamanda etiketlerin üzerinde yazanlar da robotik bir erkek ses tarafından mekanik bir şekilde ağır ve otoriter bir tonla okunmaktadır. Bu distopik evren, yoğun olarak rutini simgeleyen gri tonlar ile aktarılmıştır. Söz konusu olan, rutinin egemen olduğu, eril ve otoriter bir dünyadır. Düzeni temsil eden fabrikanın şalterleri dışarıdan gelenler tarafından kapatılır, sirenler çalar, yasak giriş anonsu yapılır ve fabrika çalışanlarının dikkatleri başka bir yöne kayar. Burası reklamın dönüm noktasıdır. Siren sesi ve ışıkları, girişin yasak olması, insanların tepkisi baskıcı bir ortamın varlığına, distopyalardaki gibi düzenin sadece mutlak güç tarafından değiştirilebileceği fikrine işaret eder.

Şimdi Herkese Saygı Moda #etiketleriçikar

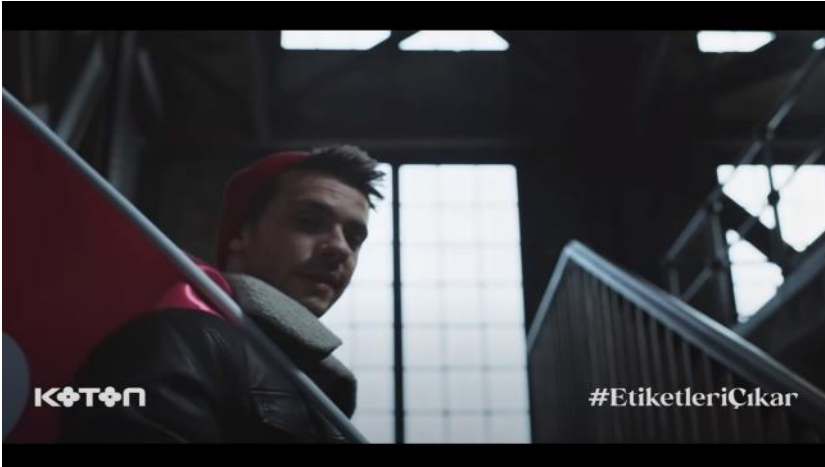
Resim 3: Koton Televizyon Reklamı (Değişim Teması)

Bu kareden sonra reklamın bize gösterdiği dünya distopyadan ütopyaya döner. Çalan alarm ile birlikte, içeride tüm bu görsel ve sözel temsile aykırı bir sunum ile karşı karşıya kalırız: Kamera birden, bakımlı ve mini etekli, neşeli bir kadına döner; kadının elindeki kırmızı balonlar, vaat ettiği renkli dünyanın ve özgürlüğün temsili niteliğindedir. Ekranda kadının görünmesi ile birlikte, otoriter erkek sesinin yerini de ritmik bir müzik eşliğinde konuşan bir kadın sesi alır. Böylece, distopik bir evrenden ütopyik bir dünyanın kuruluş aşamasına geçiş sürecine tanık olmaya başlarız. Ritmik kadın sesinin “o ne der, bu ne söyler” yakışmaz ki bize etiketler, etiketleri yırt” şeklindeki sloganvari sözleri, distopik evrende üretilen etiketlere isyan niteliği taşımaktadır. Müziğin ritim ve temposu da müjdeli bir yeniliği haber verir niteliktedir. Aynı anda etrafta rengarenk ve eski etiketlere aykırı kıyafetlerle neşe içinde dolaşan ve farklılıkları temsil eden genç kadın ve erkekler görünür. Kimi beli açık kısa bluz giyinmiş, kimi tesettürlü ancak beyaz giyinmiş ve pantolonludur. Bazıları distopik dünyanın etiketlerini yırtıp atarken, bazıları da dalga geçercesine bu etiketlerin üzerine sarı gülen suratlar yapıştırmaktadırlar. Adeta gri renkli eril ve otoriter distopik evrenin yıkılıp yerine tam tersi bir nitelikte, renkli, eğlenceli ütopyik bir dünyanın kurulduğu neşeli bir devrim yaşanmaktadır. Merdivenin başındaki bereli genç bir erkeğin tuttuğu

kırmızı bayrak, bu devrimi simgeler niteliktedir. Bu devrimi başlatan kırmızı balonlu kadının en önde koştuğu, arkasından diğer kadınların geldiği ancak erkeklerin de bayrağı taşıyarak bu devrime katıldığı görsel temsile eşlik eden dış kadın sesi, “yakışmaz ki bize hiçbir etiket”, “giydikleri yüzünden insanları etiketlemek bitsin mi artık” diye sormaktadır. “Şimdi herkese saygı moda” sloganı eşliğinde koton yazısı ve zafer kazanmış, çoğunluğu kadınlardan oluşan insanların alt açığı görüntüsü sunulmakta, böylece kazanılan zafer vurgulanmaktadır. En tepedeki kadın ve erkek temsili ile reklam, ütopyik evrende eril düzenin yıkılıp kadın erkek eşitliğinin sağlanması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Resim 4: Koton Televizyon Reklamı (Kırmızı Balonlu Kadın Teması)

Resim 5: Koton Televizyon Reklamı (Değişim Teması)

Reklamın araştırmamız açısından en can alıcı noktalarından birisi, güvenlik kameralarının izlendiği televizyon ekranlarında beliren gencin görüntüsüdür. Bu görüntü ile reklamın, George Orwell'in *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört (Nineteen Eighty-Four /1948)* adlı distopya eserinde iktidarın gözü ve denetim aracı olarak yer alan *tele ekranlara* göndermede bulunduğu düşünölmektedir. Tele ekranda görünen genç diğerlerinden farklı giyinmiştir ve gülümsemesinde bir karşı duruş vardır. Distopyaların temelinde yer alan gözetim ve denetim kavramının en önemli temsillerinden biri olan tele ekranın burada ele alınması ve değişimin temeli olarak gösterilmesi, ütopya ve distopya düşüncesinin imgesel olarak reklamlarda ne ölçüde kullanıldığını ortaya koyan önemli bir bulgu niteliği taşımaktadır. Reklamda iktidarın el değiştirdiği tele ekran aracılığı ile iletilmekte ve yeni iktidara yönelik algı da yine bu görüntü aracılığı ile izleyiciye aktarılmaktadır.

Resim 6: Koton Televizyon Reklamı (Tele-Ekran Teması)

Resim 7: Koton Televizyon Reklamı (Söyleme Karşı Eylem Teması)

Reklam, reklamda tasarlanan distopyanın göstergelerinden biri olan iktidarın söylemlerini temsil eden direktiflerin yazılı olduğu plakaların kırılması ile devam eder. Burada da imgesel olarak distopik güce başkaldırarak ütopyanın hayata geçirilmesi anlatılmıştır. Reklamda, saç ve ten renkleri, giyim tarzları, saç stilleri ve inançları birbirinden farklı olan genç kadın ve erkeklerin yere aldığı bir kare ile son bulmaktadır. Bu tür bir görsel imge tercihi ile distopyalardaki tekdüzeliğe ve sınıf farkına karşı çıkılmakta, ütopyalardaki farklılık ve çoğulculuk yansıtılmaktadır. Mine Urgan (2000: 7), Thomas More'un Utopia'sını incelediği "Utopia" isimli eserinde, Ortaçağ Avrupası'nın bağnazlıkla uğraştığı zamanlarda, Ütopya'nın düşünce özgürlüğü ve çeşitlilikten yana olduğunu ifade etmektedir. Yazar, Thomas More'un din reformlarına karşı çıkmasına rağmen tüm dinlere karşı hoşgörülü olduğunu belirtmiştir. Ütopyanın isim babası olan More ve diğer ütopyacıların, eserlerinde işledikleri eşitlik, düşünce özgürlüğü, farklılıklara ve inançlara yönelik hoşgörünün modern versiyonu, reklamda bu görselle hayat bulmuş gibidir.

Resim 8: Koton Televizyon Reklamı (Çeşitlilik vurgusu Teması)

Aslında kapitalist sistemlerin kontrol ve denetleme araçları arasında yer alan reklamların, bu örneğinde hedef kitlesindeki insanlara denetleme ve kontrolün dışına çıkarak kendi benliklerine kavuşmaları gerektiği mesajı verilmiştir. Öte yandan söz konusu reklam, sunduğu ütöpik dünyayı işaret edip, o dünyaya ait olmak için gerçekleştirilmesi gereken tüketim davranışını belirterek, bizzat kendisi yeni bir denetim mekanizması olarak işlev görmektedir. Dolayısıyla reklamda sunulan distopik ve ütöpik evren temsilleri de son noktada, tüketicuyu belirli bir

yönde davranmaya yönelen bir satış pazarlama tekniği olma işlevini görmektedir. Günümüz tüketim toplumunda reklamın en önemli fonksiyonlarından biri olan kimlik inşası bu reklamda da en belirgin unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Reklamda marka üzerinden bir kimlik oluşturma çabası ve bu çabayla bir ayartma vardır. Çimen (2020:149), Fransız düşünür ve sosyolog Jean Baudrillard'ın (1929-2007) düşüncelerini konu aldığı kitabında düşünürün ayartma ve üretim zıtlığı üzerine düşüncelerini şöyle yorumlamaktadır:

“Ayartma evreniyle üretim evreni birbirinden zıt şeylerdir. Değer üstüne kurulu bir dünyada önemli olan, şeylerin imalatı değil ayartılabilmesidir; amaç ürünlerin bir değer/kimlik sahibi olmasının önüne geçilerek buldukları gerçeklik evreninden onları koparmak, görünüm oyununa ve simgesel bir değiş-tokuş sürecine tabi kılmaktır”.

Bizler günümüz dünyasında artık sadece reklama konu olan ürünün değil onun simgesel temsilinin de alıcılarıyız.

Analiz 2: Skoda Suv Reklamı

“Hayatta bir duruşun varsa fark edilirsin.”

Bu slogan da tıpkı önceki reklamda olduğu gibi, reklamın kimlik inşa etme işlevine örnek oluşturmaktadır. Reklam, orta yaşlarında, kentli, giyim tarzı ve mekândan anlaşıldığı üzere bir iş insanının görüntüleri ile başlar. Çevrede benzer şekilde giyinmiş kadın ve erkekler vardır. Yüksek binalar ve temiz sokakların olduğu alanda yürüyen adamın ayaklarını kadrāja alan kameraya sarı ayakkabılar yansır. Sarı ayakkabılar aslında adamın koyu renkli takım elbisesi ile hiç uyumlu değildir. Görselde, ütopyalardaki refahın ve huzurun temsili olan binaların ve temiz sokakların yanında, farklılığın ve bu farklılıklara hoşgörünün temsili sarı ayakkabılar vardır.

Resim 9: Skoda Suv Televizyon Reklamı (Kentli Adam Teması)

Resim 10: Skoda Suv Televizyon Reklamı (Sarı Ayakkabılar Teması)

Sonraki karelerde kentli adamın yolu onu diğer insanlardan farklı kılacak araç ile kesişir. Araç adamı zenginliği temsil eden mekânlardan geçirek ütopyalarda olduğu gibi diğerlerinden farklı ve yalıtılmış mimarisi ile huzur duygusu veren geniş camlara sahip şeffaf bir eve ulaştırır. Suyun üzerinde bulunan bu huzur adası evde, adamı genç ve güzel bir kadın beklemektedir.

Resim 11: Skoda Suv Televizyon Reklamı (Zenginliğin Temsili Marina Teması)

Resim 12: Skoda Suv Televizyon Reklamı (Huzurun Evi Teması)

Başarı, görsellerde hem işyerindeki hem de spordaki başarı şeklinde yansıtılır. Bir çiftin Skoda araçlarında güneşin batışını izledikleri sahne adeta başarı ve huzurun olduğu güneşin ülkesine bir yolculuk gibidir. Özkan (2017: 611) makalesinde Tommaso Campanella'nın Güneş Ülkesi'nin eşitsizliğin, zorbalığın, sahte sevgilerin ve skolâstik bilgi anlayışının hâkim olduğu bir dönemde yazıldığını söylemektedir. Bu nedenle "Campanella, toplumları sefalete sürükleyen sebepleri belirledikten sonra onları "Altın Çağ"a ulaştıracak çözüm yollarını da sunmuştur" der. Bizim reklamımız da bize toplumda kabul görmenin bir sorun olduğu tespitini yapıp, çözüm olarak da farklı olmayı sunar. Farklı olabilmenin yolu da bir Skoda arabaya sahip olmaktır.

Resim 13: Skoda Suv Televizyon Reklamı (Güneşe Doğru Teması)

Bu kareden sonra reklamda farklı insanlar ve kullanımlar görülmeye başlar. Aracın insanlara verebileceği farklılık ve özgürlük hissini yansıtan mekânların görsellerine yer verilir. Bu hayal dünyası ütopyada aracınız, teknolojiyi kullanarak, sizin refahınız ve rahatlığınız için çalışır.

Resim 14: Skoda Suv Televizyon Reklamı (Teknoloji Farklılaştırır Teması)

“Skoda Karoq.. şimdi Türkiye’de” şeklindeki dış ses ile reklam, Türkiye’deki insanları da bu ütopyaya davet etmektedir”.

Analiz 3: Şekerbank Reklamı

Reklam dingin ve kararlı bir kadın sesinin görüntüleri eşliğinde dünyayı anlattığı bölüm ile başlar. Burada iyisiyle – kötüsüyle, doğasıyla – kent karmaşasıyla, doğumuyla – ölümüyle, mutluluk, yorgunluk, emek, gece ve gündüzüyle zıtlıklarla dolu bir dünya gösterilir. Ama bu dünya insana dair ve güzeldir. Dış sesin, “*bankaya git; para için, ev için, araba için*” cümlelerini söylediği sırada, kadraja dünyanın değişimini yansıtan görüntüler de girmeye başlar; bu değişim bir tür ütopyadan distopyaya geçiş niteliğindedir: İlk karelerde art arda bir banka binası ve modern bir gökdelenin yakın plandaki itici görüntüsünün hemen ardından pastoral renklerle eşliğinde eşiği ile yol alan yaşlı bir adam görülmektedir. İlk iki karede banka ve gökdelen ile simgelenen modernizmin bir diğer metaforu olan lüks otomobil görüntüsü, sanki bu son karedeki yaşlı adamın, ütöpik doğa alanını işgal etmektedir. Bankadan çekeceğimiz kredi ile satın almak isteyeceğimiz bu lüks araba, tozu dumana katarak, gürültülü bir şekilde, bu pastoral ütopyayı yıkar. Böylece reklam, yaşlı çiftçi ve eşiğinin görüntüsü ile temsil ettiği doğanın karşısına, kapitalizmin ve modernizmin temel unsurları olarak para, gökdelen ve otomobili koymaktadır. Bu şekilde kurulan doğa-kültür dikotomisi, aynı zamanda bir ütopya – distopya dikotomisinin de metaforunu oluşturmaktadır.

Resim 15: Şekerbank Televizyon Reklamı (Kırılma Teması)

Nitekim bu kareden itibaren, insanoğlunun kendi eliyle yok ettiği dünyaya - distopyaya giriş başlar: Ağaçları kesen makineler, yanmış ormanlar, doğaya zehirli gazlar saçan fabrikalar el birliğiyle dünyayı yok eder.

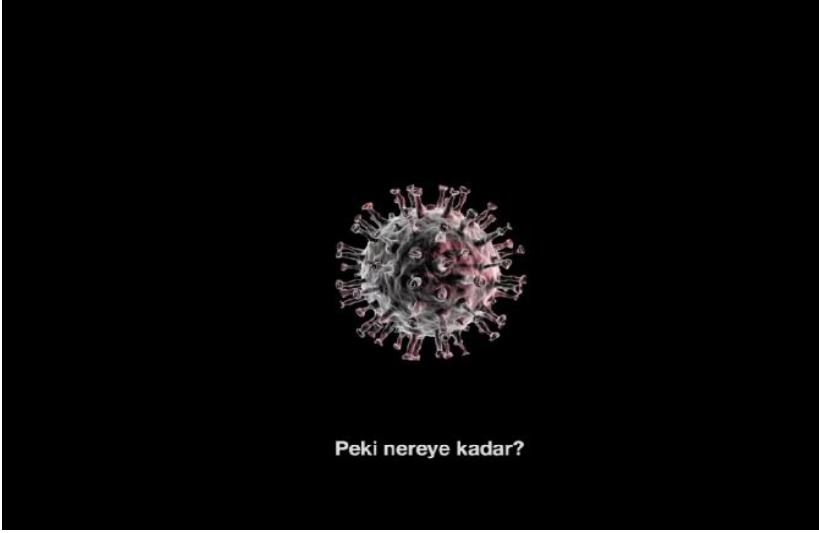

Resim 16: Şekerbank Televizyon Reklamı (Yok Ediş Teması)

Bu yok oluş, uzaydan çekilen dünya görüntüsünün birden bir virüse dönmesi ile temsil edilir.

Resim 17: Şekerbank Televizyon Reklamı (Dünya Teması)

Resim 18: Şekerbank Televizyon Reklamı (Virüs Teması)

Virüs görüntüsü ile birlikte “*Peki nereye kadar?*” cümlesi duyulur. Yönetmen kendi kurgusal dünyasında, bu yok oluşun en önemli temsili olarak son dönemde yaşadığımız Covid 19 salgını görüntülerini paylaşır bu bölümde. Aslında çıplak gözle görülmesi mümkün olmayan virüsün görselinin herhangi bir açıklama yapılmadan dünyanın görüntüsü ile yer değiştirmesi bizi imgesel olarak kurgulanan distopya evrenine götürür. Bu temsil ile imgenin reklamlarda distopya oluşturma konusundaki gücü bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Doğanın sömürülmeye karşı son direnişini yaptığı bu dispotik evrende renkler grileşir ve müzik, bu değişime uygun olarak gerilmeye başlar. Müzik ve dışarıdan gelen sesler bu kötü gidişi destekler gibidir. Dış sesin ‘peki nereye kadar?’ diye sorduğu noktada, geri sayımın başladığını düşündüren bir saat sesi de bu felaket görüntülerine eşlik etmeye başlar.

Resim 19: Şekerbank Televizyon Reklamı (Yeni Dünya Teması)

Resim 20: Şekerbank Televizyon Reklamı (Tükenen Kaynaklar Teması)

Distopyalar insanların korkuları üzerinde temellenmektedir. Reklamda kurgulanan bu distopyada da, insanlığın son dönemde en büyük korkusu haline gelen salgın hastalıklar kullanılmıştır. Fakat reklamın distopyasından ütopyasına bir geri dönüş yolu da vardır. Akan görüntü üstüne yazılan ve seslendirilen; *“Kaynaklarımızın sürdürülebilirliği, yoksulluğun azaltılması, herkese eşit yatırım fırsatları ve kendi kendine yetebilmeyi, konuşma zamanı gelmedi mi artık?”* ifadeleri ile görüntüler de değişmeye başlar. Bu bahsedilen özellikler aslında neredeyse tüm ütopyalarda iyiyi anlatan özelliklerdir. Reklamda bu kez yeniden bir dönüşüm başlar: distopyadan ütopyaya. Artık kadrajda, kapitalist sistemin ekonomik prensiplerinin dışında ‘eşitlik’ ilkesini ön plana çıkaran, doğayla uyumlu görüntüler yer almaktadır.

Resim 21: Şekerbank Televizyon Reklamı (Eşitlik Teması)

Resim 22: Şekerbank Televizyon Reklamı (Kendi Kendine Yetebilme Teması)

Resim 23: Şekerbank Televizyon Reklamı (Dönüşüm Teması)

Güneşin parladığı, uçsuz bucaksız verimli toprakları sulandığı bu karede, özgürlüğün ve ilerlemenin temsili olarak köylü bir çocuk koşmaktadır. Böylece reklam, en başta görülen pastoral doğa görüntüsünün yıkılması ile girdiği distopik evrenden, başka bir pastoral görüntü aracılığıyla ütopyaya geçer. Dış sesin “*Bir banka da çıksa, sırf kredi değil, sadece ekonomik durum değil, çevre ve hayat için yaptıklarımız için belirlenen sürdürülebilirlik desteği verse*” şeklindeki dileğine yanıt niteliği taşıyan çevre temizliği ve ağaç dikme görselleri, Şekerbank’ı bu ütopyanın anahtarı olarak konumlamaktadır.

Resim 24: Şekerbank Televizyon Reklamı (Çalışmaya Destek Teması)

Resim 25: Şekerbank Televizyon Reklamı (Çevreye Destek Teması)

Bankanın verdiği destek ile artık herkes eşit fırsatlara sahip olarak ve emeğinin karşılığını alarak çalışmakta, doğa korunup gözetilmektedir. Artık kadraja yeniden gün ışığı ve yeşil renkler hâkimdir.

Resim 26: Şekerbank Televizyon Reklamı (Mutlu İşletmeler Teması)

Resim 27: Şekerbank Televizyon Reklamı (Doğanın Yenilenmesi Teması)

Reklamın başlangıcında sadece ayaklarını gördüğümüz ve doğumu imgeleyen çocuğun görüntüsü, yeniden doğan ütopyanın anlatıldığı reklamın sonlarında yarınları için umut olarak imgenlenmiştir. Bu umut, görüntüler üzerine bir kadın sesi tarafından okunan “*yarınlarımız için bankacılık bu günden değişse*” ifadeleri ile desteklenmektedir.

Resim 28: Şekerbank Televizyon Reklamı (Doğum Teması)

Resim 29: Şekerbank Televizyon Reklamı (Yarınlar ve Ümit Teması)

Reklam, kurgu ütopyasının temeline oturttuğu pastoral yaşam ve mutluluk temasına uygun bir görsel ile son bulur. Şekerbank ütopyasında, teknolojinin kirlettiği dünyada kentin karmaşasından bir kaçış gibi gösterilen kır hayatı ön plana çıkarılmıştır. Reklamın son karesinde, güneşi arkasına almış kökleri geçmiş, dalları geleceği ve soyu temsil ettiği düşünülen bir ağacın altında toplanan bir aile vardır. Ailenin birkaç kuşağı aynı yerde, mütevazı ama mutlu bir şekilde gösterilmektedir.

Resim 30: Şekerbank Televizyon Reklamı (Banka ve Ütopya Teması)

Reklam izleyicisinin algısını yönlendirmiştir. Aile bağları güçlü ve gelişen, doğa ile barışık, emeğin karşılığının alındığı mutlu bir yaşam isteniyorsa, kredi almak için tercih edeceği bankanın hangisi olduğu izleyiciye, imgeler aracılığı ile oluşturulan ütopyik ve distopik evren temsilleri ile aktarılmıştır.

Sonuç

Ütopya ve distopya çok farklı yönlerden ele alınmış ve tanımlanmış kavramlardır. Bu tanımlamalar genel olarak bu kavramların belirli yönleri temel alınarak yapılmıştır. Ütopyanın yanlış anlaşılmaya müsait olma özelliğine vurgu yapan tanımı en dikkat çekicilerinden biridir (Ağkaya, 2016: 25). Bahsedilen bu yanlış anlaşılmaya müsait olma durumu galiba en çok reklam sektörünün işine yaramıştır. Reklamlarda yaratılan kurgusal hayal dünyası tasarımları, bu yanlış anlaşılmaları kullanarak insanların tercihlerini ipotek altına almak, değiştirmek amacıyla kullanılmaktadır. Son yüzyılda kapitalizmin benzetmek, tükettirmek, kontrol altına almak gibi isteklerini yerine getirmedeki en büyük kitle iletişim silahı reklamlar

olmuştur; reklamlar ütöpic ve distöpic dünyalar yaratıp bizi yönlendirmek için ümitlerimizi ve korkularımızı kullanmaktadır. İhtiyacı karşılamanın çok ötesine geçen günümüz tüketim toplumunda, insanlar için en büyük amaç toplumsal sistemde bir yer bulmak, kabul görmek olmuştur. Bu ütopyanın distopyası, yani en büyük endişemiz ise dışlanma korkusu olmuştur.

Ütopya-distopya yazınları çağının koşullarının bir tür yansımasıdır. Günümüzde teknolojik gelişmelerin ulaştığı boyut bu nedenle önem arz etmektedir. Ütöpic ve distöpic imgeler teknolojinin olanakları sayesinde reklamlarda, alıcı tercihlerinde büyük etkiler bırakan araçlara dönüşmektedirler. Çalışmada elde edilen veri ve bulgular ise bize, reklamlarda imgelerin ütöpic ve distöpic temsillerinin etkin olarak kullanıldığını göstermektedir. Reklamlarda kullanılan bazı görsel imgelerin kökenlerinin ütopya ve distopya yazınlarına kadar uzandığı bazıların ise bu çağın üretimi olduğu görülmektedir. Ayrıca ütöpic ve distöpic imgeler müzik, ses ve metin gibi yan unsurlarla desteklenerek mesajın daha güçlü bir şekilde aktarılmasını sağlamaktadır.

Çalışmada cevabı aranan sorulardan ilki “*ütöpic ve distöpic evrenlerin kurgulanmasında hangi imgelerden yararlanılmıştır*” sorusudur. İncelenen reklamların ütopyalarında özgürlükler, farklılık, eşitlik, hoşgörü gibi ütöpic yaşama gönderme yapan unsurlar: giyim tarzları, otomobil ve doğa ile temsil edilmiştir. Distopyalarında ise genel olarak korkularımız ya da eksikliklerimiz üzerinde durularak: doğanın yok oluşu, salgın hastalıklar, dışlanma gibi korkular, virüs, özel kıyafetler, zehirli gazlar saçan fabrika, kesilmiş ormanların imgeleri ile temsil edilmiştir. Bizi en büyük korkularımız ile yüz yüze getiren reklamlarda toplumda kabul görmeyen ya da kapitalist toplumda yeniden kimliklenebilmenin yolu alışveriş yapmak olarak gösterilmiştir. Ayrıca eğer belirli markalara sahip değilseniz dışlanmamanız mümkün değildir mesajı verilmektedir. Şekerbank reklamında var olan dünyanın bir distopya evrenine dönüşü bir virüs imgesi ile temsil edilmiştir. Bir araç yardımı olmadan çıplak gözle görülmesi mümkün olmayan virüsün imgesini biliyor olmamız ve bu imgenin hiçbir yardım, destekleyici unsur olmadan zihnimizde bir distopya evreni canlandırması imgesel temsilin gücüne örnek olarak verilebilir. Koton reklamındaki ütöpic evren, gençlik, güzellik, farklılık ve eşitlik temeline dayalı bir dünya iken, Skoda reklamında önerilen ütöpic evren, modern kent hayatından uzak doğa ile iç içe, yalıtılmış bir dünya hayaline gönderme yapmaktadır.

Analiz sorularından bir başkası da evrenlerin temsil biçimlerinde bir benzerlik olup olmadığıdır. Reklamlarda distopya ve

ütopya evreni zaman zaman ortak imgelerle temsil edilmiştir. Şekerbank reklamında pastoral renkler eşliğinde eşiği ile yol alan yaşlı bir adam ile temsil edilen ve doğa vurgusu taşıyan ütopik dünya, Skoda reklamındaki “ulaşılması gereken ev” imgesinin su yüzeyinde, yalıtılmış ve huzurlu niteliği yine ‘doğa’ya atıfta bulunmaktadır. Böylece ütopik çağdaş dünyada, kapitalist sistemin yok etmekte olduğu doğa ve doğanın içinde bir hayat sürme özlemi, reklamlarda ütopik bir dünyanın temel unsuru olarak temsil edilmektedir. Bu doğa imgelerinin yanı sıra, Skoda reklamındaki üst sınıf erkeğin ayakkabıları ile simgelenen ‘farklı olma’ düşüncesi de ütopik evrenin niteliği olarak temsil edilirken, aynı ‘farklı olma vurgusu’, Koton reklamında ‘ütopik devrimi’ gerçekleştiren gençlerin renkli ve birbirinden farklı görüntüleri ile de desteklenmektedir. Bu örnekler de göstermektedir ki reklamlarda ütopik evrenler oluşturulurken, doğa ve farklılıklar vurgusu ön plana çıkarılmaktadır.

Distopik evrenlerin kurgulanmasında da benzerlikler tespit edilmiştir. Şekerbank reklamında kurgulanan ütopik dünya, modernizmin tüketim unsurunun metaforu olan lüks otomobil görüntüsü ile yıkılmaktadır. Skoda reklamındaki distopik evren ise, modern dünyanın bir diğer temsili olan apartman blokları ile temsil edilmiştir. Koton reklamının distopik imgesi ise yine kapitalist sistemin buyurgan ve tek tipleştirici tüketim anlayışını temsil eden işçiler ve etiketlerle birlikte, tümüyle fabrika imgesidir. Ancak Koton reklamının önerdiği ütopik evrenin de, tıpkı diğer reklamların ütopik evrenlerinin temsilinde olduğu gibi, bir ürünün tüketimi ile mümkün olabileceği önermesini taşıdığı unutulmamalıdır. Bu durumda kapitalist sistemin yeniden üretilmesinin temel aracı olan reklamlar, kurguladıkları ütopik evrenlere ulaşmanın yolunun, ‘verili’ tüketim anlayışından vazgeçerek, ‘kendi önerdikleri’ tüketim anlayışına geçiş ile mümkün olacağını ima etmekte ve böylece kapitalist sistemi yeniden üretmektedirler.

Reklamlarda, teorik çerçevede anlatılan bazı imgeler kullanılmakla birlikte yeni imgelerle yeni ütopyalar da üretilmektedir. Kavramsal çerçevede de bahsedildiği üzere bu yazınlar oluşturuldukları zamanı referans alırlar. Değişen bu yeni dünyada hayal dünyamız da evrimleşmiş ve yeni imgelerle kurgu dünyalar yaratır olmuştur. İncelenen reklamlarda gördüğümüz, gri tek tip tulumlar, gözetleme ve denetimi temsil eden tele ekran imgesi daha önce yazılan bazı distopyalarda karşımıza çıkmaktadır. Bazı mimari ve doğa görselleri de daha önce gördüğümüz ütopya imgeleri ile benzeşmektedir. Bunun yanında analiz aşamasında distopik imgeler alanındaki yeni bir kullanım virüs imgesi olmuştur. Distopik imgelerin reklamlarda insanların korkularını kullandığı hatırlandığında, bu imgenin hala

içinde bulunduğumuz Covid-19 virüsüne atıfta bulunarak, hedef kitlenin davranışını yönlendirmek için oldukça başarılı bir distopik evren temsili kurguladığı düşünülmektedir. Bu reklamlarda ayrıca imgesel temsiller, diğer bazı kodlar ile de desteklenmektedir. Sözler, ses, müzik, ışık ve renkler gibi bu destekleyici unsurlar reklamları amaçlarına uygun kurguları yaratmada sıklıkla kullanılmaktadır. Koton reklamında distopya temsiliinde kullanılan direktifler ya da ütopyaya geçişteki sloganlar ve Şekerbank reklamında, ütopyaya ulaşmanın yolları, izleyiciye göz ardı edilmemesi gereken sözel kodlar ile aktarılmıştır. Bu sözel temsilde kullanılan seslendirmeler ve müzik, kurgu dünyalara altyapı hazırlamaktadır. Koton reklamında distopya kurgusunda erkek seslendirmeci kullanılırken, ütopyaya geçilirken bir kadın seslendirmecinin tercih edilmesi, kıyafet renklerindeki değişimin geçiş unsuru olarak kullanılması buna örnektir. Analiz edilen reklamlarda müzik ve ışık da geçişlerde, vurgu amacıyla çokça kullanılmıştır.

Araştırmada reklam analizinde kullanılan tüm sorular bir yanıt bulmuş ve genel bir çerçeve çizilmiştir. Ortaya çıkan veriler bize Türkiye’de reklam sektörü tarafından yapılan reklamlarda ütopyik ve distopik imgelerin temsillerinin kullanıldığını göstermektedir. Ortaya çıkan bu sonuç literatür taramasında karşılaşılan ve yapılan çalışmaya yakın Türkiye’de yapılmış tek akademik yayın olan Cihan Becan tarafından yapılan “Reklamcılıkta Distopya Gerçeği: Reklamlara Yönelik Bir Analiz” başlıklı çalışmanın sonuçları ile paralellik taşımaktadır. Geniş bir örneklem kümesini kapsayan bu çalışmada, üç reklamın analiz edilmesi sonucunda elde edilen veriler çerçevesinde ulaşılan sonuç genellenebilir bir nitelik taşımamakta, araştırma kapsamına dâhil edilen reklamlarla ilgili yargıları barındırmaktadır. Her biri başlı başına geniş bir araştırma alanı olabilecek nitelikteki bu dört kavramın birleşimi ile oluşan alan halen derinlemesine incelenmeye açıktır. Bu çalışmanın tıpkı kendisine rehber olan çalışmalar gibi, bu alanda daha sonra yapılacak çalışmalara bir katkı sağlaması umut edilmektedir.

Kaynakça

- Adorno, T.W. (1991). *The Culture Industry*. Londra and New York: Routledge Classics.
- Ağkaya, O. (2016). Ütopya ve Distopya: Siyasetin Edebiyat Üzerindeki Etkisi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (4).
- Akdeniz, S. (2019). *More’un Ütopya’sı ve Huxley’in Cesur Yeni Dünya’sı Ekseninde, Etik Açısından Ütopya ve Distopya*

- Karşılaştırması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Baudrillard, J. (2017). *Tüketim Toplumu*. Deliceçaylı, H. ve Keskin, F. (Çev). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Becan, C. (2019). Reklamcılıkta Distopya Gerçeği: Reklamlara Yönelik Bir Analiz. *Akdeniz İletişim Dergisi*, 31, 147-170.
- Bezel, N. (1984). *Yeryüzü Cennetleri Kurmak: Ütopyalardan Seçmeler*. İstanbul: Say Yayınları.
- Booker, MK. (2012). Ütopya, Distopya, Toplumsal Eleştiri. Tecimen, O. (Çev). *Notos Öykü Dergisi*, 36.
- Christensen, L.B., Johnson ve R.B., Turner, L.A. (2015). *Araştırma Yöntemleri Desen ve Analiz*. Aypay, A. (Çev). Ankara: Anı Yayınları.
- Çelik, A.B. (2010). *Distopyalarda İletişim Araçlarının Kullanımı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çimen, Ü. (2020). *Kötülüğün Terlemesi-Tüm Yönleriyle Jean Baudrillard*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Edward, R., Herbert, M. ve Marty, ME. (2003). *Visions of Utopia*. New York: Oxford University Press.
- Eligüzel, A.H. (2016). Bir İhtimal Olarak Ütopyacılık. *İhtimal Dergisi*, (1), 34-35.
- Ersu, D. (2008). *Markalaşma ve Reklam*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Frankel, B. (1991). *Sanayi Sonrası Ütopyalar*. Durand, K. (Çev). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gökaliç, E. ve Arslan, Z. (2015). Geçmişle Bağ Kuran Bir Pazarlama Yaklaşımı: Retro Pazarlama Perspektifinden Tüketicilerin Marka Kimliği ve Marka İmajına Bakış Açılımları Üzerine Bir Araştırma. *Global Media Journal TR Edition*, 6, 11.
- İşgüven, M.M. (1995). Şiir Dilinde İmge. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 12, 1-2.
- Karabağ, A. (1998). *Reklamcılığa Yeni Bakış*. İstanbul: Akba Yayıncılık.
- Kramer, S.N. (1999). *Tarih Sümer'de Başlar*. Koyukan, H. (Çev). İstanbul: Kocabalı Yayınevi.
- Kumar, K. (2005). *Ütopyacılık*. Somel, A. (Çev). Ankara: İmge Kitapevi.
- Kurtyılmaz, D. (2014). *Ütopyalar ve Karşı-Ütopyalar Bağlamında Modern Felsefi Düşünce ve Eleştirisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

- Mitchell, W.J.T. (1986). *Iconology: Image, Text, Ideology*. Chicago And London: The University of Chicago Press.
- Omay, M. (2009). Ütopya Üzerine Genel Bir İnceleme. *Sosyoloji Dergisi*, 3, 18.
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 324-343.
- Özkan, M.S. (2017). Thomas More, Francis Bacon ve Tommaso Campanella'nın Ütopyalarında Bilim ve Eğitim Felsefesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 609-624.
- Parsa, A. F. (2007). İmgenin Gücü ve Görsel Kültürün Yükselişi. *Fotografya Dergisi*, 19, 1-10.
- Sarcey, M.R., Bouchet, T. ve Picon, A. (2003). *Ütopyalar Sözlüğü*. Ilgaz, T. (Çev). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Tosun, A.E. (2015). *Postmodern Gerçekliğin Kadın Dergilerinde Temsili: Reklam Fotoğrafları İncelemesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Tosun, N.B. (2003). Kurumsal İletişim Sürecinde Reklamın ve İmaj Yönetiminin Bütünleşik Konumu. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 1, 190.
- Urgan, M. (2000). *Utopia - Thomas More (Mina Urgan'ın incelemesiyle)*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Williamson, J. (2000). *Reklamın Dili Reklamlarda Anlam ve İdeoloji*. Fethi, A. (Çev). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Yaşar, N.U. ve Onur, Ö.H. (2016). Reklam ve Sanat Bağlımlarında 21. Yüzyıl İmgeleri. *Sanat - Tasarım Dergisi*, 7, 21-25.
- Yaylagül, L. (2016). *Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*. Ankara: Dipnot Yayınevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, Y.T. (2016). *Ütopyanın Kadınları-Kadınların Ütopyası*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Yumuşak, F.C. (2012). Ütopya, Karşı-Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği. *Bilig Dergisi*, 61, 47-70.

İnternet Kaynakları:

- Nedir.org. <https://reklam.nedir.org>. E.T: 03 Kasım 2020.
- Türk Dil Kurumu. <http://tdk.gov.tr/>, <https://sozluk.gov.tr/>. E.T: 15 Kasım 2020.

Türk Dil Kurumu. <http://tdk.gov.tr/>, <https://sozluk.gov.tr/>. E.T: 2 Kasım 2020.

Youtube.com. Koton Reklamı.

<https://www.youtube.com/watch?v=dhxSpMtqmGk>.

E.T:10.11.2020.

Youtube.com. Şeker Bank Reklamı.

<https://www.youtube.com/watch?v=b2WyOiPw37o>.

15.11.2020.

Youtube.com. Skoda Reklamı.

<https://www.youtube.com/watch?v=UtmOIxFGpn4>.

25.11.2020.

Ek Beyan

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 53
Sayfa/Page: 91-112
ISSN: 1302-6879

Facebook Reklamlarının Satın Alma Niyeti ve Reklamın İlgili Çekiciliğine Yönelik Tutum Üzerindeki Etkisinin Araştırılması*
Investigation of The Effect of Facebook Ads on Purchase Intention and Toward Attitude to Attractiveness of the Ad

• Saim Sabah KENDİR*
İbrahim AYDIN**

* Bilim Uzmanı, Erciş Nüfus Müdürlüğü,
Van/Türkiye.
Science' Master, Erciş Registry Office,
Van /Turkey.
saimkendir@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7809-3305

**Dr.Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl
Üniversitesi, Erciş İşletme Fakültesi,
İşletme Bölümü, Van/Türkiye.
Assistant Professor, Van Yüzüncü Yıl
university, Ercis Faculty of Business
Administration, Department of Business
Administration, Van / Turkey.
aydnibrhm@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-0720-364X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

05/07/2021

Kabul Tarihi / Date Accepted:

11/09/2021

Yayın Tarihi / Date Published:

30/09/2021

Atf: Kendir, S. S. & Aydın, İ. (2021).
Facebook Reklamlarının Satın Alma
Niyeti ve Reklamın İlgili Çekiciliğine
Yönelik Tutum Üzerindeki Etkisinin
Araştırılması. *Van Yüzüncü Yıl
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi*, 53, 91-112.

Citation: Kendir, S. S. & Aydın, İ. (2021).
Investigation of The Effect of Facebook
Ads on Toward Attitude to Attractiveness
of The Ad and Purchase Intention, *Van
Yüzüncü Yıl University the Journal of
Social Sciences Institute*, 53, 91-112.

Öz

Bu çalışmanın amacı Facebook reklamlarının, reklamın ilgi çekiciliğine (FRİÇ) yönelik tutum ve satın alma niyeti (SAN) üzerindeki etkilerini farklı demografik değişkenleri de ele alarak araştırmaktır. Çalışmanın evreni Van'ın Erciş ilçesinde yaşayanlardır. Örneklem ise basit seçkisiz yöntem ile ulaşılan 427 kişidir. Çalışmanın bağımlı değişkenleri Facebook reklamlarının ilgi çekiciliği ve satın alma niyeti iken bağımsız değişkenleri cinsiyet, eğitim durumu, yaş ve elde edilen gelirdir. Elde edilen sonuçlara göre Facebook reklamlarının ilgi çekici olmadığı ve satın alma niyeti üzerinde olumlu etkisinin olmadığı görülmüştür. Kadınlar ve erkekler arasında Facebook reklamlarının ilgi çekiciliğine yönelik tutum ve satın alma niyetine olan etkisine yönelik bir farklılığa rastlanmamış, farklı gelir düzeylerine sahip olanlarda ise Facebook reklamlarının ilgi çekiciliğine yönelik tutumda ve satın alma niyetine olan etkide farklılığın olduğu görülmüştür. Elde edilen verilerin analizi için tek örneklem t testi, tek yönlü çok değişkenli varyans analizi ve tek faktörlü varyans analizi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan ölçekler, bu amaca uygun çalışmalardan alınıp, uyarlama yapılarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Facebook reklamları, reklamın ilgi çekiciliği, satın alma niyeti.

* Bu çalışma, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda Saim Sabah Kendir tarafından "Facebook Reklamlarının Reklama Yönelik Tutum, Reklamdaki Bilgilere Yönelik Tutum ve Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisinin Araştırılması" ismiyle tamamlanarak 05.01.2021 tarihinde savunulan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Abstract

The purpose of this study is to investigate the effects of Facebook ads on the attitudes towards the attractiveness of the advertisement and the purchase intention by taking into account different demographic variables. The population of the study consists of people who live in Erciş district of Van and its sample consists of 427 people selected by simple random method. The dependent variables are the attractiveness of Facebook ads and the purchase intention while the independent variables of the study are gender, age, education level, and income. There was no difference between men and women in attitude towards attractiveness and purchase intention of Facebook ads, and in those with different income levels, there was a difference in the attitude towards attractiveness and purchase intention of Facebook ads. One sample t-test, one-way multivariate analysis of variance, and one-factor analysis of variance were used for the analysis of the data obtained. The scales used for the study were taken from the studies suitable for the purpose of the study and used after adaptation.

Keywords: Facebook ads, attractiveness of advertising, purchase intention.

Giriş

Tüketiciler internet vasıtasıyla hemen her yerdeki firmalar ve insanlarla, günün her saatinde iletişim kurabilmekte, çeşitli şekillerde bilgiyi kontrol edebilmekte ve içerik oluşturabilmektedir. İnternet sayesinde elde edilen bu avantajlar çeşitli mecralarda kullanılmakta ve bu mecralar yeni medya olarak adlandırılmaktadır (Aydın, 2020: 116). Günümüzün iletişim araçları içerisinde yer alan internetin en önemli uygulamaları arasında hiç şüphesiz sosyal medya yer almaktadır. Günlük hayatımızda internetin gittikçe daha fazla yer alması ile birlikte bu durum sosyal medyanın sıklıkla kullanılmasına yol açmakta ve sosyal medya; bilgi edinme, eğlence, arama yapma gibi birçok konuda da insanların ihtiyacını karşılamaktadır (Hazar, 2011: 153). Sosyal ağlarda bilgiler, deneyimler ya da fikirler tüketiciler tarafından başka insan ya da örgütlerle hızlıca paylaşılabilir. Tüketicilerin olumlu ya da olumsuz deneyimleri hızlıca bloglanır, twitlenir veya Facebook'ta paylaşılabilir. Bu şekilde birçok insanın bu deneyimlerden haberi olur (Dibb ve Simkin, 2013: 24). Bu etkileşimler, tüketicilere fırsatlar sunduğu gibi firmalara da fırsatlar sunmaktadır (Hajli, 2014: 399). Sosyal medyada firmalar, hedef kitleleri ile iletişimi koparmamak, tüketicilerin istek, ihtiyaç ve fikirlerini öğrenmek, hedef kitleleri ile hiçbir aracı olmadan ve kişiselleştirilmiş etkileşimde bulunma fırsatına sahiptirler (Constantinides ve Fountain, 2008: 233). Sosyal medyada firmalar, kolay bir şekilde içerik oluşturup bu içerikleri yayınlamaya milyonlarca insana ulaşabilir. Sosyal medya vasıtasıyla milyonlarca insana ulaşabilmek geniş ölçekli yayıncılık, müşteri ilişkileri ya da

tanıtımdan daha hızlıdır ve daha az maliyetlidir (Funk, 2013: 1). Sosyal medya platformlarının tutundurma ve bütünlük pazarlama iletişimi bakımından oldukça önemli olduğunun anlaşılmasıyla Facebook, Instagram, LinkedIn, Twitter gibi platformlar firmalar açısından vazgeçilmez reklam mecraları hâlini almıştır (Kazançoğlu vd., 2012: 177). Facebook'ta verilen reklamlar, tüketiciler için bu reklamlarla etkileşime girme, paylaşma, beğenme gibi olanaklar sağlayıp aynı reklamların kimler tarafından beğenildiği ya da paylaşıldığının görüntülenmesine olanak tanır (Dehghani ve Tumer, 2015: 598). Sosyal platformlarda verilen reklamlar, elektronik ağızdan ağıza iletişime neden olmaktadır (Hudson vd., 2015'ten aktaran Delafrooz vd., 2019: 4; ntmedya.com, 2020). Reklamlarda verilen ürünler iyi bir performans gösterirse, bu durum sosyal platformlarda viral olarak yayılıp, reklamın başarısına katkı sağlayacaktır.¹ Ayrıca beğenilecek sosyal medya reklamlarının da paylaşılması ya da beğenilmesi ile bu reklamlar daha fazla kişi tarafından görülecek, bu reklamlar beğenildiği için dijital ortamın yanında günlük yaşamda da ağızdan ağıza iletişime neden olacak ve böylece reklamın etkinliği artacaktır.

Bu çalışmanın amacı; son verilere göre 2 milyar 700 milyonu aşan ve bu sayıyla en çok kullanıcıya sahip sosyal ağ olan Facebook'ta (Statista, 2020) verilen reklamların, satın alma niyetleri üzerindeki etkilerini ve reklamın ilgi çekiciliğine yönelik tutumlarına olan etkilerini araştırmaktır. Bu etkiler araştırılırken yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve aylık gelir değişkenleri göz önünde bulundurulmuştur. Böylece bu değişkenlerin, reklamın ilgi çekiciliğine yönelik tutumlarda ve satın alma niyetinde bir farklılık oluşturup oluşturmadığı ortaya çıkarılmak istenmektedir.

Yapılan literatür incelemesinde, Facebook reklamlarının satın alma niyeti ve reklamın ilgi çekiciliğine olan etkisinin farklı eğitim ve gelir durumu değişkenlerine göre araştırıldığı herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu yönüyle çalışmanın literatürdeki bir boşluğu dolduracağı ve literatüre katkı sağlayacağı beklenmektedir. İş dünyası için büyük kitlelere ulaşma fırsatı veren Facebook gibi bir platformdaki reklamlardan tüketicilerin nasıl etkilendiğinin anlaşılmasının iş dünyası açısından da önemli olacağı düşünülmektedir.

1. Literatür ve Hipotezler

Çalışmanın amaçlarına hizmet edeceği düşünülen ve hipotez kurulabilmesine yardımcı olacağı için literatürde Facebook reklamlarının tüketiciler üzerinde neden olduğu etkiler ile birlikte,

¹ ntmedya.com (Erişim Tarihi: 12.11.2020)

Facebook reklamlarının; sosyal medya, internet ve sosyal medyada gerçekleştirilen pazarlama iletişiminin içinde yer aldığı değerlendirildiğinden, bu mecralardaki reklamların da tüketicilerde neden olduğu etkilerin araştırıldığı çalışmalara da bakılmıştır. Bunun başka bir nedeni de literatür incelendiğinde Facebook reklamlarının tüketiciler üzerinde neden olduğu etkiler ile ilgili çok az sayıda çalışmanın yapılmasıdır.

Barreto (2013: 134-135)'nin gerçekleştirdiği çalışmasında, göz takip teknolojisi kullanarak yaptığı deney ve daha sonra gerçekleştirdiği anket uygulaması sonucunda, Facebook'ta verilen banner reklamların dikkat ve ilgi çekmediği kadınlar ile erkekler arasında Facebook reklamlarına yönelik tutumlarda herhangi bir farklılığa rastlanmadığı anlaşılmıştır.

Duffett (2015: 514) tarafından gerçekleştirilen Güney Afrika'da yaşayan 3500 kişiden fazla katılımcının olduğu çalışmada, Facebook reklamlarının satın alma niyeti üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu fakat yaş ve cinsiyet değişkenlerinde bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bannister vd. (2013: 16)'nin çalışmasında, Facebook reklamlarına yönelik duyguların ya olumsuz olduğunu ya da katılımcıların bu reklamlara karşı kayıtsız kaldığı sonucuna varmışlardır. Facebook reklamlarının alakasız olduğu ve ilgi çekici olmadığı araştırmanın başka sonuçları arasındadır. Bir mecra olarak Facebook'a yönelik tutumlar olumlu olsa da bu olumlu tutum reklama ve satın alma davranışına olumlu yönde dönüşmediği belirtilmiştir. Çalışmada kadınların erkeklere göre daha olumlu görüşlerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Diker ve Gencer (2017: 275-276)'in çalışmalarında, 388 üniversite öğrencisinden elde edilen verilerin kullanılması sonucunda Facebook reklamlarının satın alma niyetinde olumlu tutumlara neden olmadığı görülmüştür.

Duffett (2017: 15)'in Facebook'taki ticari iletişimin tüketiciler üzerinde oluşturduğu etkileri anlamak için yaptığı çalışmada, bu iletişimin iletişime yönelik tutum ve satın alma niyetinde tüketicileri olumlu etkilediği sonucuna varmıştır. Aynı çalışmada, kadınların erkeklere göre Facebook'taki ticari iletişimden satın alma niyeti bakımından daha olumlu etkilendikleri ve yaşlı büyük olanların küçük olanlara göre Facebook'taki iletişime yönelik tutum ve satın alma niyeti bakımından daha olumlu etkilendikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Chandra vd. (2012: 4) tarafından yapılan çalışmada, sosyal medyada verilen reklamlara karşı olumsuz tutumların olduğu

görülmüştür. Yine aynı çalışmada, sosyal medyadaki reklamların satın alma kararına yardımcı olduğu şeklinde başka bir sonuca ulaşılmıştır.

Mir (2012: 279-280)'in çalışmasında, sosyal medyada verilen reklamlara karşı olumlu yönde tutumların olduğu ve bu reklamların satın alma niyetine yönelik olumlu tutumlara neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Chioma vd. (2016: 95)'nin Nijerya'nın Covenant Üniversitesi'nde 248 sosyal medya kullanıcısı öğrenci ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında, internet reklamlarının dikkat çekici ve cezbedici olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca çalışmanın başka bir sonucuna göre, internet reklamlarının satın alma davranışı üzerinde olumlu yönde etkisi olmuştur.

Balakrishnan vd. (2014: 183)'nin Y kuşağında bulunan kimselerde, sosyal medya pazarlamasının marka sadakati ve satın alma niyeti üzerinde etkisinin olup olmadığını anlamak için gerçekleştirdikleri çalışmalarına, Malezya'daki üniversitelerden yaklaşık 150 kişinin katılımı olmuştur. Çalışmada sosyal medyadaki online reklamlar, online topluluklar ve E-WOM'un satın alma niyetinde olumlu etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Balakrishnan vd. (2014: 183)'nin çalışmasına benzer şekilde Godey vd. (2016: 5836) da sosyal medyadaki pazarlama çabalarının satın alma niyeti üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu ayrıca bu çabaların tüketicilerde olumlu tutumlara neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Dülek ve Aydın (2020: 283)'in Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde 375 öğrencinin katılımı ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında, sosyal medya pazarlaması ve satın alma niyeti arasında doğrudan bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Fakat aynı çalışmada sosyal medya pazarlamasının elektronik ağızdan ağıza pazarlamaya (E-WOM) ve marka sadakatine olumlu yönde etkisinin olduğu görülmüştür. Yazarlar bu durum için: “Sosyal medya pazarlamasının satın alma niyetine doğrudan etkisi olmamakla beraber, marka sadakatine etkisi ile dolaylı yünden satın alma niyetini artırmaktadır.” şeklinde yorumda bulunmuştur.

Akar ve Topçu (2011: 52-60)'nun yaptığı çalışmada, sosyal medya pazarlamasına yönelik tutumlarda erkekler ve kadınlar arasında herhangi bir farklılığa rastlanmamış, sosyal medya pazarlamasına yönelik yüksek gelire sahip olanların düşük gelire sahip olanlara göre daha olumlu tutumlara sahip oldukları sonucuna varmışlardır. Diğer bir sonuca göre, tüm katılımcılar birlikte ele alındığında sosyal medya pazarlamasına yönelik olumlu tutumların olduğu görülmüştür.

Cha (2009: 85)'nin Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bir üniversitede 2 ön testte 78 öğrenci ile ve ana testte 167 öğrenci ile

gerçekleştirdiği çalışmasına göre, kadınlar erkeklere göre sosyal ağlarda alışveriş yapma konusunda daha olumlu bir tutuma sahiptir. Yine aynı çalışmada elde edilen bir sonuca göre, her ne kadar çalışmaya sadece üniversite öğrencileri katılsa ve bu durum dar bir yaş aralığı olmasına neden olsa da, yaşı daha küçük olanların yaşı daha büyük olanlara göre sosyal ağlarda alışveriş yapma olasılıklarının daha fazla olduğu görülmüştür.

Dittmar vd. (2004: 440)'nin Birleşik Krallık'taki bir üniversitede öğrenciler üzerinde gerçekleştirdiği, nitel ve nicel yöntemler kullanarak elde ettikleri verilerle yaptıkları çalışma sonucunda hem erkek hem de kadınların online satın alma niyetine yönelik olumlu düşündükleri, kadınlarda erkeklere göre daha fazla online satın alma niyeti olduğu anlaşılmıştır.

Jen-Hung ve Yi-Chun (2010: 854) Tayvan'ın Taipei şehrinden, yaşları 16-18 arasında değişen, 325 erkek ve 314 kız lise öğrenci ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında, genç kızların genç erkeklere göre internette alışveriş yapmadan önce olabildiğince çok bilgi toplama eğiliminde olduğu sonucuna varılmıştır.

Dünyada kadınlar erkeklere göre perakende internet sitelerinde yüzde 20 daha fazla vakit geçirmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde kadınlar erkeklere göre internette daha fazla satın alma işlemi gerçekleştirmektedir (comScore, 2010).

Li vd. (1999)'nin gerçekleştirdikleri çalışmanın sonuçlarına göre erkeklerin kadınlara göre, yüksek eğitilmiş olanların düşük eğitimlilere göre ve geliri yüksek olanların düşük gelirlilere göre internette alışveriş yapmadan önce olabildiğince çok bilgi toplama eğiliminde olduğu sonucuna varılmıştır. Fakat farklı yaş grupları arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Lenhart vd. (2007: 28)'nin yaptıkları çalışmaya göre, aile geliri daha fazla olan gençlerin aile geliri daha düşük olanlara göre online alışveriş yapma ihtimali daha yüksektir.

Blogların ve online gazetelerin satın alma niyetindeki tüketicileri nasıl etkilediklerini karşılaştırmalı olarak araştıran Colliander ve Dahlen (2011: 317)'in, bir batı Avrupa ülkesinde yayında olan, genç moda meraklılarına hitap eden ve en çok ziyaret edilen 7 blog ve 7 online dergiyi karşılaştırdıkları çalışmalarına 374 kişinin katılımı olmuş ve çalışmada blogların online dergilere göre satın alma niyetinde daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yukarıda verilen çalışmalardaki bilgiler ışığında aşağıdaki hipotezler kurulmuştur.

H1. Facebook reklamlarının, reklamın ilgi çekiciliği üzerinde anlamlı etkisi vardır.

H2. Facebook reklamlarının, reklamın ilgi çekiciliği üzerindeki etkisi erkekler ve kadınlar arasında anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

H3. Facebook reklamlarının, reklamın ilgi çekiciliği üzerindeki etkisi yüksek ve düşük gelirli arasında anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

H4. Facebook reklamlarının, reklamın ilgi çekiciliği üzerindeki etkisi farklı yaş grupları arasında anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

H5. Facebook reklamlarının, reklamın ilgi çekiciliği üzerindeki etkisi farklı eğitim düzeyleri arasında anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

H6. Facebook reklamlarının, satın alma niyeti üzerinde anlamlı etkisi vardır.

H7. Facebook reklamlarının, satın alma niyeti üzerindeki etkisi erkekler ve kadınlar arasında anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

H8. Facebook reklamlarının, satın alma niyeti üzerindeki etkisi yüksek ve düşük gelirli arasında anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

H9. Facebook reklamlarının, satın alma niyeti üzerindeki etkisi farklı yaş grupları arasında anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

H10. Facebook reklamlarının, satın alma niyeti üzerindeki etkisi farklı eğitim düzeyleri arasında anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

2. Araştırma Metodolojisi

2.1. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, Van'ın Erciş ilçesinde gerçekleştirilmiş olup başka yerlerde yaşayan tüketicileri kapsamamaktadır. Zira sosyal, kültürel ve ekonomik farklılıklar nedeniyle başka yerlerde yapılacak çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilebilir.

Çalışmada, sadece Facebook reklamlarının etkileri araştırılmıştır. Dolayısıyla bu çalışma, diğer sosyal medya platformlarındaki reklamları ve diğer mecraları kapsamamaktadır.

Araştırmada cinsiyet, yaş, gelir ve eğitim durumu gibi değişkenlerde farklılıkların olup olmadığı araştırılmış olup, medeni durum gibi diğer değişkenler araştırılmamıştır.

2.2. Evren ve Örneklem, Veri Toplama Süreci ve Veri Toplama Araçları

Bu çalışmanın evreni 2019 yılının ekim ve kasım aylarında Van'ın Erciş ilçesinde yaşayan 175.108 kişiden oluşmaktadır.² Araştırmanın örnekleme ise; ilk etapta evren içerisinden basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen 507 kişiden oluşmuştur. Örneklemin evreni temsil derecesinin geçerliliği için Krejcie ve Morgan (1970:

² Nufusu.com (Erişim Tarihi: 12.11.2020)

608)'ın gerekli örneklem büyüklüğünü belirlemede kullandıkları formülden yararlanılmıştır. Yapılan hesaplamada yüzde 95'lik güven düzeyi için 175.108 kişilik evrende 384 kişilik örneklemin yeterli olacağı belirlenmiştir. 2019 yılında gerçekleştirilen anket çalışmasında Facebook reklamları ile karşılaşmadığını ifade eden 43 kişi ile anketin geri kalanına devam edilmemiş ve bu anketler çalışmadan çıkarılmıştır. Facebook reklamları ile karşılaşan kişi sayısı 464 olup katılımcıların yüzde 91,5'ini oluşturmaktadır. Elde edilen anketler incelendikten sonra anket koşullarına uymayan 36 anket ve uç değer kapsamında yer alan 1 anket çalışmadan çıkarılmış, veri analizine uygun olan 427 anket ile sonraki analizlere devam edilmiştir. Sonuç olarak örneklem Facebook reklamları ile karşılaşmış olan 427 kişiden oluşmaktadır. Çalışmaya katılanların 117'si (%27,4) 18-23, 96'sı (%22,5) 24-29, 120'si (%28,1) 30-35, 52'si (%12,2) 36-41, 28'i (%6,6) 42-47, 10'u (%2,3) 48-53 yaş aralığında ve 4'ü (%0,9) 54'ten daha büyük yaşadılar. Katılımcıların 118'i (%27,6) kadın, 309'si (%72,4) ise erkektir. 70 (%16,4) katılımcı ilköğretim, 159 (%37,2) katılımcı lise, 184 (%43,1) katılımcı üniversite ve 14 (%3,3) katılımcı lisansüstü eğitim mezunudur. Katılımcılardan 192'si (%45) 0-2000 TL, 103'ü (%24,1) 2001-3000 TL, 60'ı (%14,1) 3001-4000 TL, 42'si (%9,8) 4001-5000 TL aralığında ve 30'u (%7) ise 5000 TL üzeri bir gelire sahiptir.

Çalışmanın amacına uygun olan literatürdeki ölçeklerden faydalanılarak anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu ölçekler için faydalanılan yazarlar, satın alma niyetine etki için (Mikalef vd., 2013: 33-34; Erkan ve Evans, 2016: 53) ve reklamın ilgi çekiciliğine yönelik tutum için (Mir, 2012: 275-276) şeklindedir.

Çalışmada kullanılan veriler 2019 yılında toplandığı için etik kurul izni alınmamıştır.

2.3. Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizleri

Çalışmada kullanılan tüm ölçek için Cronbachs Alpha değeri ,856 bulunmuştur. Bu değere göre ölçek yüksek güvenilirliğe sahiptir. İki alt ölçek için güvenilirlik değerleri tablo 1'de verilmiştir.

Faktör içerisinde yer alan maddeler aşağıdaki gibidir:

Facebook reklamları eğlencelidir (FRİÇ-1).

Facebook reklamları hoşuma gider (FRİÇ-2).

Facebook reklamları ilgi çekicidir (FRİÇ-3).

Facebook reklamları keyif verir (FRİÇ-4).

Facebook reklamları heyecan vericidir (FRİÇ-5).

Facebook reklamlarında verilen ürünleri satın almak isterim (SAN-1).

Son alımlarımın bazıları, Facebook reklamları aracılığıyla bulunduğum bilgilere dayanıyordu (SAN-2).

Facebook'ta reklamı yapılan ürünler bana lazımsa, bu ürünleri satın alırım (SAN-3).

Aşağıdaki tabloda faktör maddelerinin yükleri, her bir faktörün açıklanan varyans yüzdesi ve güvenilirlik analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 1: Faktör ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Faktör İsmi	Faktör İfadeleri	Faktör Yüğü	Açıklanan Varyans %	Cronbachs Alpha
FRİÇ	FRİÇ-2	,905	52,046	,917
	FRİÇ-1	,896		
	FRİÇ-3	,894		
	FRİÇ-4	,864		
	FRİÇ-5	,763		
SAN	SAN-2	,831	19,872	,731
	SAN-1	,831		
	SAN-3	,771		
Açıklanan Toplam Varyans %		71,9		
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örnekleme Yeterliliği Ölçütü			,852	
Bartlett's Küresellik Testi			Yaklaşık Ki-Kare	1845,127
			Df	28
			P	,000

Faktör analizi için örneklem büyüklüğünün yeterli düzeyde olup olmadığını anlamak için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri ve Bartlett Küresellik Testi incelenmiştir. KMO değerinin ,852 ve Bartlett Küresellik Testi'nin anlamlı sonuç verdiği ($\chi^2 (28) = 1845,127$; $p < ,001$) görülmüştür. Buna göre veri setinin Açıklayıcı Faktör Analizine uygun olduğu anlaşılmıştır.

Temel bileşenler analizi ve eğik döndürme yöntemlerinden biri olan Direct Oblimin yöntemi kullanılarak ölçeğin faktör yapısı belirlenmiştir. Bu işlemler neticesinde toplam varyansın yüzde 71,9'unu açıklayan 2 faktörlü bir yapıya ulaşılmıştır. Alt faktörlerin her birinin toplam varyansın yüzde 5'inden fazlasını açıkladığı belirlenmiştir. Buna göre ölçeğin yapı geçerliliği sağlanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Cinsiyet bağımsız değişkenin, reklamın ilgi çekiciliğine yönelik tutum ve satın alma niyetine etki bağımlı değişkenlerinde meydana getirdiği farklılıkların belirlenebilmesi amacıyla tek yönlü MANOVA analizi kullanılmak istenmektedir. MANOVA testinin kullanılabilmesi birçok ön şarta bağlıdır (Akbulut, 2010: 156; Alpar,

2011: 204; Tabachnick ve Fidell, 2015: 279; Stevens, 2009: 217). Uygulamalı çalışmaların çoğunda ön şartların bazıları ya da tamamı ihlal edilebilmektedir. Ancak güvenilir sonuçlara ulaşılabilmesi, ön şartlara bağlıdır (Sharma, 1996: 374). Bu şartların yerine getirilip getirilmediğini öğrenebilmek için aşağıda verilen işlemler gerçekleştirilmiştir.

MANOVA analizinin yapılabilmesi, her grupta en az bağımlı değişken sayısı kadar katılımcı olmasına bağlıdır. Bu şartın yerine getirildiği anlaşılmıştır.

Tek değişkenli normallik şartının sağlanabildiğinin anlaşılması amacıyla bağımlı değişkenlerin çarpıklık-basıklık değerlerine bakılmış ve bu değerlerin -1 ile 1 arasında olduğu görülmüştür. Buna göre tek değişkenli normallik şartı sağlanmıştır.

Çok değişkenli normal dağılım şartının yerine getirilip getirilmediğinin anlaşılması için Mahalanobis uzaklık değerleri incelenmiştir. Mahalanobis uzaklıkları baz alınıp çok değişkenli uç değer analizi ($p < 0,001$) yapılmış ve Mahalanobis uzaklığı değeri $\chi^2(2) = 13,82$ 'nin üzerinde olan 1 veri uç değer olarak belirlenmiş ve veri setinden çıkarılmıştır.

Saçılma diyagram matrisleri incelenmiş, saçılım grafiklerinin elips şeklinde olduğu görülmüştür. Buna göre çok değişkenli doğrusallık şartının sağlandığı anlaşılabılır.

Hata varyanslarının homojenliği şartı için, bağımlı değişkenlerin her biri için hata varyanslarının homojenliği Levene F testiyle test edilmiş ve elde edilen değerler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2: Hata Varyanslarının Homojenliğine İlişkin Levene F Testi Sonuçları

	F	Sd1	Sd2	P
FRİÇ	,810	1	425	,369
SAN	,989	1	425	,321

Tablo 2'de görüldüğü gibi iki değişkende de varyans eşleşliği şartı sağlanmıştır. Zira iki değişken için anlamlı olmayan bir sonuca ulaşılmıştır.

Tablo 3: Varyans - Kovaryans Matrisinin Homojenliği Testi

	Box' s M	Sd1	Sd2	F	P
Değer	8,164	3	901315,965	2,703	,044

Tablo 3’te görüldüğü üzere Box’s M testi sonucunda anlamlılık değerinin 0,044 bulunması varyans-kovaryans matrislerinin homojenliği şartının sağlandığı anlamına gelmektedir. Bu test muhafazakar bir test olduğu için 0,025 veya 0,01 gibi katı anlamlılık değerleri kullanılır (Mertler ve Vannatta, 2005’ten aktaran Çokluk vd., 2010: 32).

Manova testinin yapılabilmesi için çoklu doğrusal bağıntı ve tekillik koşulunun sağlanması gerekmektedir. Bu koşulun sağlanması bağımlı değişkenler arasındaki korelasyon değerinin orta düzeyde olmasına bağlıdır. Bağımlı değişkenler için Pearson korelasyon testi yapılmış 0,348 korelasyon değerine ulaşılmıştır. Buna göre bağımlı değişkenler arasında tekillik sorunu yoktur.

Cinsiyet değişkeni için MANOVA testinin uygulanmasında herhangi bir engel bulunmamıştır.

Yaş, gelir ve eğitim düzeyi bağımsız değişkenlerinin, reklamın ilgi çekiciliğine yönelik tutum ve satın alma niyetine etki bağımlı değişkenlerinde meydana getirdiği farklılıkların belirlenebilmesi amacıyla tek yönlü MANOVA analizi kullanılmak istenmiştir. Fakat bu değişkenlerin hiçbirinde varyans-kovaryans matrislerinin homojenliği şartının tutturulamadığı görülmüştür. Varyansların eşleşliği şartına bakıldığında yaş değişkeninde SAN için sağlanmış fakat FRİÇ için sağlanamamıştır. Gelir değişkeninde Hem SAN için hem de FRİÇ için varyans eşleşliği şartı tutturulamamıştır. Eğitim düzeyi değişkeninde ise Hem SAN için hem de FRİÇ için varyans eşleşliği şartı tutturulmuştur. Dolayısıyla yaş, gelir ve eğitim düzeyi bağımsız değişkenleri için tek yönlü ANOVA testi gerçekleştirilmiştir.

Sonuç olarak değişkenlerin özelliklerine göre uygun olan; tek örneklem t testi, tek yönlü MANOVA ve tek faktörlü ANOVA analizleri kullanılacaktır.

3. Bulgular

Facebook reklamlarının, tüm katılımcılarda reklamın ilgi çekiciliğine yönelik tutum üzerine ve satın alma niyetine etkisinin anlaşılabilmesi amacıyla tek örneklem için t-testi uygulanmış, veriler 0,05 anlamlılık düzeyinde analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular tablo 4 ve tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 4: Facebook Reklamlarının Reklamın İlgi Çekiciliğine Yönelik Tutum Ölçeğine İlişkin Tek Örneklem t Testi

Bağımlı değişken	Test Value: 3			
	$\bar{x}$	Sd	T	P
FRİÇ	2,09	426	-20,47	,000

Yukarıdaki tabloda görüleceği gibi Facebook reklamlarının, reklamın ilgi çekiciliğine yönelik tutumlarda olumlu veya olumsuz yönde etkilenme düzeylerini anlamlı bir farklılaşmaya neden olacak şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır ($t_{426} = -20,47, p < ,05$). Ortalama değerine bakıldığında bu farklılaşmanın olumsuz yönde olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 5: Facebook Reklamlarının Satın Alma Niyetine Etki Ölçeğine İlişkin Tek Örneklem t Testi

Bağımlı değişken	Test Value: 3			
	$\bar{x}$	Sd	T	P
SAN	2,41	426	-13,65	,000

Tablo 5'te görüldüğü gibi Facebook reklamlarının katılımcıların satın alma niyetine yönelik olumlu veya olumsuz yönde etkilenme düzeylerinde anlamlı bir farklılaşmaya neden olduğu görülmüştür ($t_{426} = -13,65, p < ,05$). Ortalama değerine bakıldığında bu farklılaşmanın olumsuz yönde olduğu anlaşılmıştır.

Facebook reklamlarının erkekler ve kadınlar arasında, reklamın ilgi çekiciliğine yönelik tutumda ve satın alma niyetindeki etkisi bakımından bir farklılığın olup olmadığı anlaşılmaması amacıyla gerçekleştirilen MANOVA testi ile ilgili bilgiler tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Cinsiyet Değişkenine Göre Reklamın İlgili Çekiciliğine Yönelik Tutum Ölçeği ve Satın Alma Niyetine Etki Ölçeği Ortalama Puanlarına İlişkin MANOVA Testi Sonuçları

Varyansın kaynağı	Bağımlı değişken	KT	Sd	KO	F	p	η^2
Cinsiyet	FRİÇ	,000	1	,000	,001	,981	,000
	SAN	,012	1	,012	,016	,916	,000
Hata	FRİÇ	356,810	425	,840			
	SAN	337,222	425	,793			
Toplam	FRİÇ	356,810	426				
	SAN	337,234	426				

Reklamın ilgi çekiciliğine yönelik olumlu veya olumsuz yönde etkilenme düzeylerinin cinsiyet değişkeninin etkisine göre anlamlı olarak farklılaşmadığı sonucuna varılmıştır (Wilks' $\Lambda = ,1000, F(1, 425) = ,001, p > ,05, \eta^2 = ,000$).

Tablo 6’da görüldüğü gibi, satın alma niyetine yönelik olumlu veya olumsuz yönde etkilenme düzeylerinin de cinsiyet değişkeninin etkisine göre anlamlı olarak farklılaşmadığı sonucuna varılmıştır (Wilks' $\Lambda=,1000$, $F(1, 425)=,016$, $p>,05$, $\eta^2=,000$).

Facebook reklamlarının farklı eğitim düzeyleri, gelir düzeyleri ve yaş grupları arasında, reklamın ilgi çekiciliğine yönelik tutumda ve satın alma niyetindeki etkisi bakımından bir farklılığın olup olmadığının anlaşılması amacıyla gerçekleştirilen ANOVA testi ile ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir.

Tablo 7: Eğitim Durumu Değişkenine Göre “Reklamın İlgi Çekiciliğine Yönelik Tutum”a İlişkin Bağımsız Gruplar İçin Tek Faktörlü ANOVA Testi Sonuçları

Varyansın kaynağı	KT	Sd	KO	F	p
Gruplararası	20,270	3	6,757	8,493	,000
Gruplarıçi	336,540	423	,796		
Toplam	356,810	426			

Yukarıdaki tablo 7’de görüldüğü gibi, Facebook reklamlarının ilgi çekiciliğine yönelik tutumda olumlu veya olumsuz yönde etkilenme düzeylerinin eğitim durumu değişkeninin etkisine göre anlamlı olarak farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır ($F_{(3,423)}=8,493$; $p<,05$). Farkın kaynağının anlaşılabilmesi amacıyla izleme testi yapılmıştır. Eşleş varyans şartı sağlandığından Scheffe değeri yorumlanmıştır. Buna göre reklamın ilgi çekiciliğine yönelik tutumda ilköğretim, lise ve üniversite mezunları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Fakat lisansüstü mezunları ile ilköğretim, lise ve üniversite mezunları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Ortalamalar arasındaki farklılıklara bakıldığında lisansüstü mezunlarının ($\bar{x}=3,26$); ilköğretim ($\bar{x}=1,97$), lise ($\bar{x}=2,08$) ve üniversite ($\bar{x}=2,07$) mezunlarına göre Facebook reklamlarının ilgi çekiciliğinden daha olumlu etkilendikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 8: Eğitim Durumu Değişkenine Göre “Satın Alma Niyetine Etki”ye İlişkin Bağımsız Gruplar İçin Tek Faktörlü ANOVA Testi Sonuçları

Varyansın kaynağı	KT	Sd	KO	F	p
Gruplararası	18,979	3	6,326		

			8,408	,000
Gruplarıçi	318,256	423	,752	
Toplam	337,234	426		

Tablo 8’de görüldüğü gibi, Facebook reklamlarının satın alma niyetine etkisine yönelik olumlu veya olumsuz yönde etkilenme düzeylerinin eğitim durumu değişkeninin etkisine göre anlamlı olarak farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır ($F_{(3,423)}=8,408$; $p<,05$). Farkın kaynağını anlayabilmek için izleme testi yapılmıştır. Eşleş varyans şartı sağlandığından Scheffe değeri yorumlanmıştır. Buna göre reklamın satın alma niyetine etkisine yönelik tutumda ilköğretim, lise ve üniversite mezunları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Fakat lisansüstü mezunları ile ilköğretim, lise ve üniversite mezunları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Ortalamalar arasındaki farklılıklara bakıldığında lisansüstü mezunlarının ($\bar{x}=3,33$); ilköğretim ($\bar{x}=2,5$), lise ($\bar{x}=2,2$) ve üniversite ($\bar{x}=2,47$) mezunlarına göre Facebook reklamlarının satın alma niyetine etkisinden daha olumlu etkilendikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 9: Yaş Değişkenine Göre “Reklamın İlgi Çekiciliğine Yönelik Tutum”a İlişkin Bağımsız Gruplar İçin Tek Faktörlü ANOVA Testi Sonuçları

Varyansın kaynağı	KT	Sd	KO	F	p
Gruplararası	5,987	6	,998	1,195	,308
Gruplarıçi	350,823	420	,835		
Toplam	356,810	426			

Tablo 9’da görüldüğü gibi, Facebook reklamlarının ilgi çekiciliğine yönelik tutumda olumlu veya olumsuz yönde etkilenme düzeylerinin yaş değişkeninin etkisine göre anlamlı olarak farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır ($F_{(6,420)}= 1,195$; $p>,05$).

Tablo 10: Yaş Değişkenine Göre “Satın Alma Niyetine Etki”ye İlişkin Bağımsız Gruplar İçin Tek Faktörlü ANOVA Testi Sonuçları

Varyansın kaynağı	KT	Sd	KO	F	p
Gruplararası	8,664	6	1,44		

			1,846	,089
Gruplarıçi	328,570	420	,782	
Toplam	337,234	426		

Tablo 10’da görüldüğü gibi, Facebook reklamlarının satın alma niyetine etkisine yönelik olumlu veya olumsuz yönde etkilenme düzeylerinin yaş değişkeninin etkisine göre anlamlı olarak farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır ($F_{(6,420)}=1,846; p>,05$).

Tablo 11: Gelir Değişkenine Göre “Reklamın İlgili Çekiciliğine Yönelik Tutum”a İlişkin Bağımsız Gruplar İçin Tek Faktörlü ANOVA Testi Sonuçları

Varyansın kaynağı	KT	Sd	KO	F	p
Gruplararası	22,996	4	5,749	7,268	,000
Gruplarıçi	333,814	422	,791		
Toplam	356,810	426			

Tablo 11’de görüldüğü üzere, Facebook reklamlarının ilgili çekiciliğine yönelik tutumda olumlu veya olumsuz yönde etkilenme düzeylerinin gelir değişkeninin etkisine göre anlamlı olarak farklılaştığı anlaşılmıştır ($F_{(4,422)}=7,268; p<,05$). Farkın kaynağını anlayabilmek için izleme testi yapılmıştır. Eşleş varyans şartı sağlanamadığından Tamhane’s T2 değeri yorumlanmıştır. Buna göre reklamın ilgili çekiciliğine yönelik tutumda 0-2000 TL, 2001-3000 TL, 3001-4000 TL ve 4001-5000 geliri olanlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Fakat 5000 TL üzeri geliri olanlar ($\bar{x}=2,9$) ile daha düşük gelir elde edenler [0-2000 TL ($\bar{x}=2,1$), 2001-3000 TL ($\bar{x}=1,9$), 3001-4000 TL ($\bar{x}=2,04$), 4001-5000 ($\bar{x}=1,9$)] arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Ortalamalar arasındaki farklılıklara bakıldığında; 5000 TL üzeri geliri olanların diğer gelir düzeylerinde olanlara göre Facebook reklamlarının ilgili çekiciliğinden daha olumlu etkilendikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 12: Gelir Değişkenine Göre “Satın Alma Niyetine Etki”ye İlişkin Bağımsız Gruplar İçin Tek Faktörlü ANOVA Testi Sonuçları

Varyansın kaynağı	KT	Sd	KO	F	p
Gruplararası	11,885	4	2,971		

			3,854	,004
Grupları	325,350	422	,771	
Toplam	337,234	426		

Tablo 12’de görüldüğü üzere, Facebook reklamlarının satın alma niyetine yönelik etkisinin olumlu veya olumsuz yönde etkilenme düzeylerinin gelir değişkeninin etkisine göre anlamlı olarak farklılaştığı anlaşılmıştır ($F_{(4,422)}=3,854$; $p<,05$). Farkın kaynağını anlayabilmek için izleme testi yapılmıştır. Eşleş varyans şartı sağlanamadığından Tamhane’s T2 değeri yorumlanmıştır. Buna göre reklamın satın alma niyetindeki etkisinde 0-2000 TL, 2001-3000 TL, 3001-4000 TL ve 5000 TL üzeri geliri olanlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Fakat 4001-5000 TL geliri olanlar ile 3001-4000 TL geliri olanlar hariç diğer gelir grupları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Ortalamalar arasındaki farklara bakıldığında; 4001-5000 TL geliri olanların ($\bar{x}=2,09$); 0-2000 TL ($\bar{x}=2,48$), 2001-3000 TL ($\bar{x}=2,44$) ve 5000 TL üzeri olanlara ($\bar{x}=2,78$) göre Facebook reklamlarının satın alma niyetindeki etkisinden daha olumsuz etkilendikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen bulgular neticesinde tüm hipotezlerin kabul veya ret edilme durumları tablo 13’te verilmiştir.

Tablo 13: Hipotez Testlerinin Sonuçları

Hipotezler	Sonuç
H1. Facebook reklamlarının, reklamın ilgi çekiciliği üzerinde anlamlı etkisi vardır.	Kabul Edildi.
H2. Facebook reklamlarının, reklamın ilgi çekiciliği üzerindeki etkisi erkekler ve kadınlar arasında anlamlı olarak farklılaşmaktadır.	Reddedildi.
H3. Facebook reklamlarının, reklamın ilgi çekiciliği üzerindeki etkisi yüksek ve düşük gelirli olanlar arasında anlamlı olarak farklılaşmaktadır.	Kabul Edildi.
H4. Facebook reklamlarının, reklamın ilgi çekiciliği üzerindeki etkisi farklı yaş grupları arasında anlamlı olarak farklılaşmaktadır.	Reddedildi.
H5. Facebook reklamlarının, reklamın ilgi çekiciliği üzerindeki etkisi farklı eğitim düzeyleri arasında anlamlı olarak farklılaşmaktadır.	Kabul Edildi.
H6. Facebook reklamlarının, satın alma niyeti üzerinde anlamlı etkisi vardır.	Kabul Edildi.
H7. Facebook reklamlarının, satın alma niyeti üzerindeki etkisi erkekler ve kadınlar arasında anlamlı olarak farklılaşmaktadır.	Reddedildi.
H8. Facebook reklamlarının, satın alma niyeti üzerindeki etkisi yüksek ve düşük gelirli olanlar arasında anlamlı olarak farklılaşmaktadır.	Kabul Edildi.

H9. Facebook reklamlarının, satın alma niyeti üzerindeki etkisi farklı yaş grupları arasında anlamlı olarak farklılaşmaktadır.	Reddedildi.
H10. Facebook reklamlarının, satın alma niyeti üzerindeki etkisi farklı eğitim düzeyleri arasında anlamlı olarak farklılaşmaktadır.	Kabul Edildi.

Sonuç

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre tüketicilerin Facebook reklamlarını ilgi çekici görmedikleri ve Facebook reklamlarının satın alma niyetinde olumlu bir etkiye neden olmadığı görülmüştür. Literatürdeki çalışmalarla benzer olan bu sonuçlara göre Facebook reklamları firmalar açısından istenilen sonuçları doğurmamaktadır. Bunun nedeni insanların Facebook'ta keyifli vakit geçirirken, karşılıklarına çıkan reklamlardan rahatsızlık duymaları olabilir. Fakat tüketicilerin neden bu reklamlara karşı olumsuz tutumlar içinde olduklarını araştıran çalışmaların yapılması ve bu konuda daha kapsamlı ve kesin bilgilere ulaşılmasının literatüre ciddi katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Özellikle derinlemesine mülakat yöntemiyle yapılacak bir araştırma insanların Facebook reklamlarına yönelik olumsuz tutumlarının tüm yönleriyle anlaşılmasına neden olabilecektir. Hedef kitleye zaman ve mekân sınırı olmadan ulaşabilmek yönüyle büyük avantajı olan, sosyal medya platformları arasında en çok kullanıcıya sahip olan Facebook gibi devasa bir platformda verilen reklamların hangi etkenlerden dolayı olumsuz tutumlara neden olduğunun öğrenilmesi, ileride bu reklamlar yapılırken bu etkenlerin göz önünde bulundurulup, ona göre uyarlamalar yapılarak reklamların hazırlanmasıyla, tüketicilerin Facebook reklamlarına karşı olumlu tutumlar sergilemesine neden olabilir. Pazarlama iletişimi amaçlarına ulaşılması bakımından Facebook reklamlarının ilgi çekici hâle getirilmesi ve satın alma niyetinde olumlu etkilere neden olacak şekilde reklamlarda uyarlamalar yapılması firmalar açısından oldukça önemli kazanımların elde edileceği anlamı taşımaktadır. Facebook reklamlarının bu hâliyle nasıl daha etkili olabileceğiyle ilgili şunlar söylenebilir: Çalışmadan elde edilen başka bulgularda bu reklamların ilgi çekiciliğine ve satın alma niyetine olan etkisinde bazı demografik farklılıklara bağlı olarak farklılaşan etkilerin olduğu, buna göre iyi bir pazar bölümlendirme sonucu yapılacak reklamların pazarlama iletişimi amaçlarına ulaşmada oldukça etkili olacağı düşünülmektedir.

Elde edilen başka sonuçlarda, yaş ve cinsiyet değişkenleri göz önüne alındığında farklı yaş grupları arasında ve erkekler ile kadınlar arasında Facebook reklamlarının ilgi çekiciliğine yönelik tutumlarda ve bu reklamların satın alma niyeti üzerindeki etkisinde herhangi bir farklılığa rastlanmamıştır. Literatürde de benzer şekilde yaş ve cinsiyet

değişkeninin herhangi bir farklılığa neden olmadığı görülmüştür. Eğitim durumu değişkeni ile ilgili sonuçlarda, lisansüstü mezunlarının diğer eğitim gruplarında olanlara göre Facebook reklamlarının daha ilgi çekici olduğunu düşündükleri ve bu reklamların satın alma niyetinde daha fazla olumlu etkisinin olduğunu düşündükleri görülmüştür. Eğitim düzeyinin artması ile birlikte Facebook reklamlarına yönelik daha olumlu tutumların görülmesi, bu reklamların daha iyi anlaşılması ile beraber daha fazla olumlu tutumların da oluştuğu şeklinde yorumlanabilir.

Facebook reklamlarının satın alma niyeti üzerinde olumlu bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bulunan sonuç Diker ve Gencer (2017: 276)'in bulduğu sonuç ile paralellik göstermekte fakat Duffett (2015: 514)'in bulduğu sonuç ile çelişmektedir. Bu çelişkili sonucun, Duffett'in çalışmasının, çalışmamız ile kıyaslandığında tamamen farklı bir sosyo-kültürel ve ekonomik çevrede yapılmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Zira Duffett (2015)'in çalışması Güney Afrika'da gerçekleştirilmiş olup, Güney Afrika ile Türkiye karşılaştırıldığında sosyal ve kültürel bakımdan çok fazla farklılığın olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada elde edilen başka bir sonuca göre Facebook reklamları ilgi çekici değildir. Bu sonuç, Barreto (2013: 134), Bannister vd. (2013: 16)'nin buldukları sonuçlar ile paralellik göstermektedir.

Facebook reklamlarının ilgi çekiciliğine yönelik tutumda kadınlar ve erkekler arasında herhangi bir farka rastlanmamıştır. Bu sonuç, Barreto (2013: 135)'nin bulduğu sonuç ile paralellik göstermektedir.

Çalışmada elde edilen başka bir sonuçta, Facebook reklamlarının satın alma niyetine etkide kadınlar ve erkekler arasında herhangi bir farka neden olmamasıdır. Bulunan sonuç Duffett (2015: 514)'in bulduğu sonuç ile benzerlik göstermektedir.

Facebook reklamlarının satın alma niyetine etkide farklı yaş grupları arasında herhangi bir farka neden olmamıştır. Bulunan sonuç Duffett (2015: 514)'in bulduğu sonuç ile paraleldir.

Elde edilen sonuçların, neredeyse literatürdeki tüm çalışmalarla benzerlik göstermesiyle, Facebook reklamlarının ilgi çekiciliğine yönelik tutum ve satın alma niyeti üzerindeki etkiler ile ilgili sonuçların çalışmamız ile bir kez daha teyit edildiği düşünülmektedir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre aşağıda bazı öneriler verilmiştir:

Araştırma, Erciş ilçesinde gerçekleştirilmiş olup farklı sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklere sahip yerlerde benzer çalışmalar yapılabilir. Çalışmada, yalnızca Facebook reklamlarının etkileri

araştırılmış olup diğer sosyal medya platformlarındaki reklamların, reklamın ilgi çekiciliğine yönelik tutum ve satın alma niyeti üzerindeki etkilerini araştıran çalışmalar yapılabilir.

Araştırmada; cinsiyet, yaş, gelir ve eğitim durumu gibi değişkenlerde farklılıkların olup olmadığı araştırılmış olup medeni durum gibi çalışmada yer almayan değişkenlerin ele alınıp Facebook reklamlarının, reklamın ilgi çekiciliğine yönelik tutum ve satın alma niyeti üzerindeki etkilerini araştıran çalışmalar yapılabilir. Farklı bir ülkede tamamen farklı bir kültürde olan insanlar ile yapılacak benzer bir çalışma ile Türkiye’de gerçekleştirilecek bir çalışma karşılaştırılarak, ortaya çıkacak farklılık veya benzerliklerin sebeplerini araştıran bir çalışma yapılabilir.

Çalışmada, Facebook reklamlarının reklamın ilgi çekiciliğine yönelik tutum ve satın alma niyeti üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Facebook reklamlarının reklam veren markaya yönelik tutum ya da fiili satın alma üzerindeki etkileri gibi farklı değişkenlerin araştırıldığı çalışmalar yapılabilir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar neticesinde, Facebook reklamları ile eğitim düzeyi yüksek olanlara ulaşılmasının, eğitim düzeyi düşük olanlara göre daha olumlu sonuçlar doğuracağı anlaşılmıştır. Bundan ötürü firmaların eğitim düzeyi yüksek olanlara yönelik daha fazla Facebook reklamı yapması önerilmektedir.

Kaynakça

- Akar, E. ve Topçu, B. (2011). An Examination of The Factors Influencing Consumers' Attitudes Toward Social Media Marketing. *Journal of İnternet Commerce*, 10(1), 35-67.
- Akbulut, Y. (2010). *Sosyal Bilimlerde SPSS Uygulamaları*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Alpar, R. (2011). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aydın, İ. (2020). Geleneksel ve Yeni Mecralar. Aytuğ Mermer Üzümlü (Ed.), *Tüm Yönleriyle Bütünleşik Pazarlama İletişimi* içinde (s. 107-124). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Balakrishnan, B. K., Dahnil, M. I. ve Yi, W. J. (2014). The Impact of Social Media Marketing Medium Toward Purchase Intention and Brand Loyalty Among Generation Y. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 148: 177-185.
- Bannister, A., Kiefer, J. ve Nellums, J. (2013). College Students' Perceptions of and Behaviours Regarding Facebook Advertising: an exploratory study. *The Catalyst*, 3 (1), 1-20.

- Barreto, A. M. (2013). Do Users Look At Banner Ads on Facebook?. *Journal of Research in Interactive Marketing*, 7(2), 119-139.
- Cha, J. (2009). Shopping on Social Networking Web Sites: Attitudes Toward Real Versus Virtual Items'. *Journal of Interactive Advertising*, 10(1), 77-93.
- Chandra, B., Goswami, S. ve Chouhan, V. (2012). Investigating Attitude Towards Online Advertising On Social Media – an Empirical Study. *Management Insight: The Journal of Incisive Analyzers*, 8 (1), 1-14.
- Chioma, P. E., Omonyı I. ve Onuırı E. E. (2016). Attitude of Social Media Users to Internet Advertising. *Journal of Applied Science*, 2(1), 83-96.
- Colliander, J. ve Dahlen M. (2011). Following the Fashionable Friend: The Power of Social Media - Weighing the Publicity Effectiveness of Blogs versus Online Magazines. *Journal of Advertising Research*, 51(1), 313-320.
- ComScore, (2010). Social Networking Sites Reach a Higher Percentage of Women than Men Worldwide. <https://www.comscore.com/Insights/Press-Releases/2010/7/Social-Networking-Sites-Reach-a-Higher-Percentage-of-Women-than-Men-Worldwide> (Erişim Tarihi: 08.11.2020)
- Constantinides, E., & Fountain, S. J. (2008). Web 2.0: Conceptual Foundations and Marketing Issues. *Journal of Direct Data and Digital Marketing Practice*, 9(3), 231-244.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dehghani, M. ve Tumer, M. (2015). A Research on Effectiveness of Facebook Advertising on Enhancing Purchase İntention of Consumers. *Computers in Human Behavior*, 49, 597-600.
- Delafrooz, N., Rahmati, Y. ve Abdi, M. (2019). The Influence of Electronic Word of Mouth on Instagram Users: An Emphasis on Consumer Socialization Framework. *Cogent Business & Management*, 6(1), 1-14.
- Dibb, S. ve Simkin, L. (2013). *Marketing Essentials*. United Kingdom: Cengage Learning.
- Diker, E. ve Gencer, Z. T. (2017). Facebook Reklamlarının Tüketicilerin Satın Alma Niyetleri Üzerindeki Rolü: Üniversite Öğrencilerinin Satın Alma Davranışları Üzerine Bir Araştırma. *1. Uluslararası İletişimde Yeni Yönelimler Konferansı*.

- Dittmar, H., Long, K. ve Meek, R. (2004). Buying on the Internet: Gender Differences in On-line and Conventional Buying Motivations. *Sex roles*, 50(5-6), 423-444.
- Duffett, R. G. (2015). Facebook Advertising's Influence on Intention to Purchase and Purchase Amongst Millennials. *Internet Research*, 25(4), 498-526.
- Duffett, R. G. (2017). Influence of Facebook Commercial Communications on Generation z's Attitudes in South Africa. *The Electronic Journal of Information Systems in Developing Countries*, 81(1), 1-22.
- Dülek, B. ve Aydın, İ. (2020). Effect of Social Media Marketing on E-Wom, Brand Loyalty, and Purchase Intent. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 271-288.
- Erkan, İ. ve Evans, C. (2016). The Influence of eWOM in Social Media on Consumers' Purchase Intentions: An Extended Approach to Information Adoption. *Computers in Human Behavior*, 61, 47-55.
- Funk, T. (2013). *Advanced Social Media Marketing: How to Lead, Launch, and Manage a Successful Social Media Program*. apress.
- Godey, B., Manthiou A., Pederzoli, D., Rokka, R., Aiello, G., Donvito R. ve Singh, R. (2016). Social Media Marketing Efforts of Luxury Brands: Influence on Brand Equity and Consumer Behavior. *Journal of Business Research*, 69(12), 5833-5841.
- Hajli, N. M. (2014). A Study of The Impact of Social Media on Consumers. *International Journal of Market Research*, 56 (3), 387-404.
- Hazar, M. (2011). Sosyal Medya Bağımlılığı Bir Alan Çalışması. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (32), 151-175.
- Jen-Hung, H. ve Yi-Chun, Y. (2010). Gender Differences in Adolescents' Online Shopping Motivations. *African Journal of Business Management*, 4(6), 849-857.
- Kazançoğlu, P., Üstündağlı, E. ve Baybars, M. (2012). Tüketicilerin Sosyal Ağ Sitelerindeki Reklamlara Yönelik Tutumlarının Satın alma Davranışları Üzerine Etkisi: Facebook Örneği. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 4(8), 159-182.
- Krejcie, R. V. ve Morgan, D. W. (1970). Determining Sample Size for Research Activities. *Educational and Psychological Measurement*, (30), 607-610.
- Lenhart, A., Madden M., Macgill, A. R. ve Smith, A. (2007). Teens and Social Media. Pew Internet and American Life Project.

- https://www.pewinternet.org/wpcontent/uploads/sites/9/media/Files/Reports/2007/PIP_Teens_Social_Media_Final.pdf.pdf
(Erişim Tarihi: 04.11.2020)
- Li, H., Kuo, C. ve Rusell, M. G. (1999). The Impact of Perceived Channel Utilities, Shopping Orientations, and Demographics on The Consumer's Online Buying Behavior. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 5(2).
- Mikalef, P., Giannakos, M., ve Pateli, A. (2013). Shopping and Word-of-Mouth Intentions on Social Media. *Journal of theoretical and applied electronic commerce research*, 8(1), 17-34.
- Mir, I. A. (2012). Consumer Attitudinal Insights about Social Media Advertising: A South Asian Perspective. *The Romanian Economic Journal*, 15(45), 265-288.
- NTmedya (2020). Sosyal Ağ Reklamcılığı. <https://ntmedya.com/sosyal-ag-reklamciligi/> (Erişim Tarihi: 27.10.2020)
- Nufusu.com (2020). Erciş Nüfusu – Van. https://www.nufusu.com/ilce/ercis_van-nufusu#:~:text=Erci%C5%9F%20n%C3%BCfusu%202019%20y%C4%B1%C4%B1na%20g%C3%B6re,%2C%20%48%2C39%20kad%C4%B1nd%C4%B1r (Erişim Tarihi: 21.11.2020).
- Sharma, S. (1996). *Applied Multivariate Techniques*. New York: John Wiley & Sons Inc.
- Statista (2020). Most Popular Social Networks Worldwide as of October 2020, Ranked by Number of Active Users. <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/> Erişim Tarihi: 26.01.2021
- Stevens, J. P. (2009). *Applied Multivariate Statistics for the Social Science*. New York: Routledge, Taylor and Francis Group.
- Tabachnick B. G. ve Fidell, L. S. (2015). *Çok Değişkenli İstatistiklerin Kullanımı*. çev. Mustafa Baloğlu, vd., Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

Ek Beyan:

1. yazar %60 oranında, 2. yazar %40 oranında katkı sağlamıştır.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 53
Sayfa/Page: 113-136
ISSN: 1302-6879

Fuzûlî ve Yaman Dede'nin Şiirlerinde Hazreti Muhammed Övgüsü The Praise to the Prophet Muhammad in the Poems of Fuzûlî and Yaman Dede

• Sabri BALTA*

*Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Dilbilimi Bölümü, Van/ Türkiye.
Asst. Prof., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Letters, Department of Linguistics, Van / Turkey
sabri55balta@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-7357-0560

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
03/05/2021
Kabul Tarihi / Date Accepted:
01/07/2021
Yayın Tarihi / Date Published:
30/09/2021

Atf: Balta, S. (2021). Fuzûlî ve Yaman Dede'nin Şiirlerinde Hazreti Muhammed Övgüsü. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53, 113-136.

Citation: Balta, S. (2021). *The Praise to the Prophet Muhammad in the Poems of Fuzûlî and Yaman Dede*. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 53, 113-136.

Öz

Klasik Türk şiirinde geçmişten günümüze çok sayıda şair Hz. Muhammed hakkında övgü dolu şiirler yazmışlardır. Yazdıkları şiirlerde Hz. Muhammed'e olan sevgilerini, özlemlerini ve duygularını mısralara dökmüşlerdir. 15. yüzyıl sonları ile 16. yüzyıl başlarında yaşamış olan Fuzûlî (?-1556) bu şairlerinden birisidir. Klasik Türk şiirleri arasında onun Hz. Muhammed'e deruni sevgisini sunduğu “Su Kasidesi” çok meşhur olmuştur. Fuzuli, şiirinde su'yu bir motif olarak kullanarak, akıcı bir üslupla Hz. Muhammed'in üstün niteliklerini dile getirmiştir. Şiiri, söz güzelliği, anlatım ve manâ derinliği bakımından zirve örneklerle doludur. Bununla birlikte, yakın dönem Türk şiirinin aşk şairlerinden olan ve “Yamandı Molla” lakabıyla anılan Yaman Dede (Mehmed Abdülkadir Keçeoğlu 1887-1962) de, Hz. Muhammed'e derin sevgi besleyen şairlerdendir. O, gönlüne düşen Hz. Muhammed sevgisinden dolayı “Yanar Dede” olarak anılmaktadır. O'nun “Dahilek Yâ Rasulallah” na'ti, yakın dönem klasik Türk edebiyatında peygamber sevgisini anlatan na'tlerden biridir. O, şiirinde Hz. Muhammed sevgisini hal diliyle ifade etmiştir. Bu çalışmamızda Fuzûlî'nin “Su Kasidesi” ve Yaman Dede'nin “Dahilek Yâ Rasulallah” şiirlerinde iki şairin Hz. Muhammed'e bakış tarzları, sevgileri, övgüleri ve onun vasıflarını anlatış üslupları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fuzûlî, Yaman Dede, na't, Hz. Muhammed.

Abstract

In classical Turkish poetry, many poets from past to present have written praiseworthy poems about the prophet Muhammad. In the poems they wrote, they expressed their love, longing and feelings for the Prophet Muhammad into verses. Fuzûlî, who lived between the fifteenth and sixteenth centuries, is one of these love poets. Among the classical Turkish poems, his "Su Eulogy", in which he expressed his deepest love for the Prophet Muhammad, is very famous. By using water as a motif, in a very sincere and fluent style, he praised the Prophet Muhammad's superior qualities. His poetry is full of examples in terms of beauty of words, expression and depth of meaning. On the other hand, Yaman Dede (Mehmed Abdulkadir Keçeoğlu 1887-1962), known as "Yamandı Molla", one of the love poets of the recent Turkish poetry, is also one of the poets who have a deep love for the Prophet Muhammad. He is known as "Yanar Dede" because of his love for the prophet Muhammad. His na't entitled "Dahilek Ya Rasulallah" is one of the na'ts describing the love of the Prophet Muhammad in recent classical Turkish literature. In this article, these two poets' perspectives on the Prophet Muhammad, their love, praise and the way of expressing his qualities in Fuzuli's "Su Eulogy" and Yaman Dede's "Dahilek Yâ Rasulallah" poems were examined.

Keywords: Fuzûlî, Yaman Dede, poem, Prophet Muhammad.

Giriş

Bir kelâm hâdisesi olan şiir, tarihteki hâdiselerin cereyanına çoğu kez yön vermiştir. Hz. Muhammed'in (sav) dünyaya gelişi zamanında da revaçta olan şiir, günlük hayatın bir parçasıdır. Hz. Muhammed (sav) henüz beş-altı yaşlarındaiken bizzat anneleri Hz. Amine tarafından "Rüyalarımda gördüğüm gerçek... Oğlum, sen insanlığa gönderilecek Peygambersin!" mısralarıyla övülmüştür (Demirbağ, 1991: 7). O zamandan beri bir övgü ifadesi olarak kullanılan na't, klasik Türk edebiyatı içinde de Hz. Muhammed'e (sav) ilişkin en çok eser verilen türlerden biri olmuştur. Na't, Türk edebiyatında sadece şiirin konusu olmamış, müelliflerin içindeki sevginin tezahürü olarak da anlaşılmıştır (Atik, 2018: 161). Türk-İslam edebiyatı içerisinde Hz. Muhammed'e (sav) ithafen pek çok övgü şiiri yazılmıştır. O (sav), yaşamış olduğu asr-ı saadet döneminden günümüze kadar İslam şairleri tarafından hiç bitmeyen bir aşk ve vecd içerisinde övülmüştür. Asr-ı Saâdet döneminde Hassan bin Sâbit ve Kâab ibni Züheyr Hz. Muhammed'e (sav) olan övgülerinden dolayı bizzat Hz. Peygamber'in (sav) iltifatlarına nail olmuşlardır (Akar, 2017: 7). Hatta Hz. Muhammed (sav), sadece Müslüman şairler tarafından değil, Batı düşüncesini ve edebiyatını temsil eden George Bernard Shaw, Puşkin, Rilke, Lamartine (Demirbağ, 1991: 15-16), Goethe gibi büyük şairler tarafından da övülmüştür (Mommssen, 2012: 59).

Klasik şiirimizin tartışılmaz en büyük şairlerinden biri olan Fuzûlî (Yeşilyurt, 2019: 1; Taşkesenlioğlu, 2020: 388) de, Hz. Muhammed'i (sav) öven şairler arasındadır. Fuzûlî, kaside de maharetini sergilerken (Demirbağ, 2018: 149), Hz. Muhammed'e (sav) olan iştihakından dolayı onun üstün vasıflarını anlattığı (Dilçin, 2000: 145) şaheser niteliğindeki (Karahan, 1996: 244) "Su Kasidesi" şiirinde lirizmin doruklarına çıkarak büyük bir aşkla Hz. Muhammed'e (sav) övgüler dizmiştir. Klasik Türk edebiyatı içerisinde kendisini tesirli bir şekilde hissettiren ve bütün varlığını aşktan alan (Kabaklı, 2016: 131), aşk ve ıstırap şairi Fuzûlî (Cançelik, 2016: 31), İnal'ın de ifade ettiği gibi varlığın hakikatine ancak aşk ile varılacağını düşünmektedir (İnal, 2014: 74). O, şairliğinin yanında döneminin gerektirdiği ilim dallarının da yetkin bir âlim portresi çizerek, şiirin temelini ilime dayanması gerektiğini ifade etmiş (Kabaklı, 2016: 130), bunun yanında sanattaki bilgi ve ustalığını da göstermiştir (Kaplan, 2020: 47-49). Fuzûlî'nin Hz. Muhammed'e (sav) olan derin aşkını ilk kez "Su" motifi üzerinden dile getirmiş olduğu "Su Kasidesi" (Tok, 2006: 145) üzerinde pek çok çalışma yapılmış ve şiir defalarca şerh edilmiştir (Kaplan, 2020: 60). Hayatını "Su Kasidesi" ile özetleyen Fuzûlî (Cançelik, 2016: 31), bir rahmet olan suyu, âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed (sav) ile ilişkilendirerek, kendini basit, şartlı ve bileşik yapılu cümlelerle ifade etmiş, su ve su çağrışımı uyandıran sözcüklerle ses ve söz tekrarlarını yerinde ve ustaca kullanıp, hem anlama derinlik kazandırmış, hem de mısraları musıkileştirmiştir (Esin, 2020: 85). Çöl ikliminde suya hasret gönüllerin hararetiyle Hz. Muhammed'e (sav) duyulan özlem "Su Kasidesi'nde" en yüksek seviyede ifadesini bulurken, kasidenin sırf adı bile insana kendi varoluşunun ana unsurlarını hatırlatmaktadır (Yılmaz, 2020).

Yine günümüz aşk ve çile şairlerinden bir Peygamber aşığı olan Yaman Dede'nin şiirlerinde de, Hz. Muhammed (sav) sevgisi ve övgüsü en ileri safhada kendisini göstermiştir. Şiirleri az sayıda olmasına rağmen, güçlü kalemi ve yoğun duygusu ile edebiyat çevresinin dikkatini çekmeyi başaran (Demirci, 2018: 21) Yaman Dede, Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin meşhur çağrısının yankı bulduğu bir gönül eridir (Tok, 2014: 59). Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sini okuduktan sonra İslam'la şereflenen Yaman Dede, nam-ı diğer Diyamandı, Hz. Peygamber'i (sav) sevmeyi hâl ve kâl diliyle göstermiştir (Oral, 2015: 21). O, Mevlânâ'nın himmetinin zaman ve mekânı aşmış, istidatlı bir gönlü nasıl mayalandırıldığına ilişkin tipik bir örnektir (Küçük, 2010: 1). O, hatıratında Müslüman oluşunu anlatırken, hidayet tohumunun kalbine düşüşünün kendisinde bir infilak oluşturduğunu, derinden sarsıldığını ve o andan itibaren yanmaya başladığını ifade etmiştir. Zira,

Mevlânâ ismi kendisine pek tatlı gelmiştir ve Mevlânâ'nın beyitleri onun iç âlemini derinden kaplamıştır (Özdamar, 2015: 20). Bıraktığı eserler arasında çok meşhur olup (Şahin, 2013: 312), bir şaheser niteliği taşıyan (Demirci, 2018: 34) ve diğer bütün na'atler içerisinde en çok okunan ve seslendirilen manzumlar arasında yer almış olan (Demirci, 2018: 22) na'ti "Dahilek Ya Resûlallah" isimli na'tidir. Na'tinde söylediği "Yandım Ya Resûlallah" ifadesi, Mevlânâ'nın "Hamdim, piştim, yandım." demesinden esinlendiğine işaret etmektedir. Yahya Kemâl Beyatlı da, onun Resûl-i Ekrem'e (sav) duyduğu derin aşkı fark etmiş olmalı ki, ona olan hayranlığını ve onda sezdiği tesirli Müslümanlığını "Yüz sürdü gerçi pâyine çok Müslüman Dede/Mollâyı Rûm görmedi bundan Yaman Dede" dizeleriyle dile getirmiştir. O, Osmanlı tebaasına mensup Rum Ortodoks bir aileden "Diyamandı" olarak geldiği dünyadan Yaman Dede olarak göçmüştür (Yazgıç, 2017: 181).

1. Fuzûlî'nin Su Kasidesi Manzumesi

Saçma ey göz eşkten gönlümdeki odlare su
Kim bu denlü dutuşan odlare kılmaz çâre su

Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

Ey göz, gönlümdeki ateşlere gözyaşından su saçma ki bu türlü tutuşan ateşlere (karşı) su çaresizdir. (Demirbağ, 1991: 88)

Şair, gözleriyle bizzat Hz. Muhammed'i (sav) görmemiştir. Bu gözleri bu yüzden ne kadar ağlasa yeridir. Gönlü Hz. Muhammed'e (sav) o kadar hasret içerisindedir ki, bu uğurda gözünden yaşlar akıtmaktadır, ancak bu akıttığı yaşlar dahi bu hasreti dindirmeye kâfi gelmemektedir. Öyle bir aşk yangınıdır ki bu, onun karşısında cehennem ateşini söndürmeye kâdir olan gözyaşı bile âciz kalmaktadır.

Âb-gündür günbed-i devvâr rengi bilmezem
Yâ muhît olmuş gözümden günbed-i devvâra su

Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

Bilmem ki (şu) dönen gök kubbe mi su (yun) rengindedir; yoksa gözümden (akan yaşlar) mı dönen gök kubbeyi istilâ etmiştir. (Demirbağ, 1991: 88)

Hasretten gözleri su döken, mütemediyen ağlayan şair, gökyüzünü su renginde görmektedir. Gözlerinden boşalan yaşlar

gökyüzündeki su gibidir. Nasıl ki gözünden akan yaşlar gözlerini istila etmişse, tıpkı gözlerine benzeyen gökyüzü de suyla dolmuştur.

Zevk-ı tığünden aceb yoh olsa gönlüm çâk çâk

Kim mürûr ilen bırağur rahneler divâra su

Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

(Senin) kılıç gibi keskin ve müessir nazarının bahşettiği feyiz ve hidâyetin zevkinden gönlüm parça parça (da) olsa (buna) şaşılmaz. (Değil mi) ki su (da durmadan) akarken (sert) duvarda bile çatlaklar meydana getirir. (Demirbağ, 1991: 88)

Şairin gönlü, Hz. Muhammed'in (sav) kılıç gibi keskin ve tesirli bakışlarının bahşetmiş olduğu feyiz ve zevkten o kadar parça parça olmuştur ki, buna şaşmamaktadır. Tıpkı suyun durmadan akarken duvarlarda çatlaklar meydana getirmesi gibi, Hz. Muhammed'in (sav) su gibi bakışları kendisini parça parça etmiştir. Şair, Hz. Muhammed'in (sav) kendisini parça parça eden bakışlarını övmektedir.

Vehm ilen söyler dil-i mecruh peykânun sözün

İhtiyât ilen içer her kimde olsa yara su

Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

(Aşkınla) yaralı gönül, (senin, ruha nüfuz eden) ok temreni (gibi keskin ve müessir nazar)ını  ekinererek söyler. Hasta olan (ın) suyu temkinle içmesi (gibi). (Demirbağ, 1991:88)

Şairin gönlü o kadar yaralıdır ki, Hz. Muhammed'in (sav) ok gibi keskin ve tesirli bakışları karşısında kendi gönül yarasını dindirmesi için sözlerini  ekinererek söylemektedir. Nasıl ki ateşler içindeki hasta suyu temkinle azar azar içiyorsa, tıpkı şair de onun gibi Hz. Muhammed'in (sav) ok gibi keskin ve tesirli bakışlarının kendi gönül yarasına yavaş yavaş nüfuz etmesini istemektedir. Şair yine burada Hz. Muhammed'in (sav) ok gibi kirpiklerini övmektedir.

Suya virs n b ğ-b n g l-z rı zahmet  ekmes n

Bir g l açılmaz yüzün tek verse min g l-z ra su

Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

Bahçivan g l bahçesini suya versin (ve boşuna) zahmet çekmesin. ( ünkü) bin g l bahçesini sulasa (da artık senin) yüzün gibi bir g l açılmaz. (Demirbağ, 1991: 88)

Bahçıvan gül bahçesini artık suya sele versin. Onu sulamakla boşuna zahmet çekmesin. Bahçıvan değil bir, bin tane dahi gül bahçesini sulasa, o bahçede Senin gibi bir gülün açması mümkün değildir. Şair, Hz. Muhammed'in (sav) yüzünü gülü benzeterek onun mübarek yanağının güzelliğini övmekte ve onun gibi bir güzelliğin asla bir daha cihana gelemeyeceğinin ifade etmektedir.

Ohşadabilmez gubârını muhharir hattuna
Hâme tek bahmakdan inse gözlerine kara su
Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

Hattâtın, (sana) bakmaktan, kalem gibi gözlerine kara su (bile) inse, (gayet ince) gubârî (hattı)nı, (senin hüsnünün) nakşına benzetemez. (Demirbağ, 1991: 88)

Sana bakarak, senin yüzündeki tüylerin güzelliğini resmetmeye uğraşan hattat, boşuna uğraşmasın. Bu uğurda hattat kalemini ne kadar oynatırsa oynatsın, hatta bunu yapmaktan gözlerine kara su insin, yine de senin yüzündeki o mübarek tüyleri çizmeye güç yetiremez. Senin yüzündeki tüyler o kadar güzeldir ki, asla tasvir edilemez. Şair, Hz. Muhammed'in (sav) yüzündeki mübarek tüylerini övmektedir.

Ârızın yâdıyla nem-nâk olsa müjgânım n'ola
Zâyî' olmaz gül temennâsıyla vermek hâra su
Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

(Gül) yüzünü anmaktan kirpiklerim ıslanırsa ne zararı var? Gül arzûsuyla dikene verilen su boşa gitmez (ki)... (Demirbağ, 1991: 88)

Şair, kendi kirpiklerini dikene benzeterek, sevgilinin gül yüzünü anmaktan dikensi kirpiklerinin ıslandığını, gözünden yaş geldiğini vurgulayarak bu ağlamanın boş yere olmayacağını ve bunun sevgiliye bir kavuşma sebebi olduğunu dile getiriyor. Zira, güle kavuşmak için dikene su verilmesinin zaruri olduğunu ifade ediyor. Gülü yanağı översen, dikensiz gül olmayacağını, dikenin güle su verme sebebi olacağını belirtiyor.

Gam günü etme dil-i bîmârdan tîgun dirîğ
Hayrdur vermek karanu gicede bîmâra su
Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

Gam günü kılıç (gibi keskin olan şefâat nazar)ını (bu) hasta gönülden esirgeme. (Zîrâ) karanlık gecede hastaya su vermek hayırdır. (Demirbağ, 1991: 88)

Doktor hastasına hastalığında şefkatle yaşayıp onu nasıl tedavi ederse, tıpkı o da en zor gününde sevgilisinin kendisine tesirli bakışlarıyla bakmasını, kendisine iltifat etmesini ve onu bir nebze olsun gönlünü ferah kılmasını istemektedir. Bunun en zor zamanda hastaya sanki su vermek kadar hayırlı bir şey olduğunu ifade etmektedir.

İste peykânın gönül hecrinde şevkum sâkin it
Susuzem bir kez bu sahrâde menümçün are su

Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

Gönül, susamışım, bir kez bu (ayrılık) çöl(ün)de benim için su ara, ayrılık (tan doğan) iştiyakımı teskin et(mek için O'nun) ok temreni (gibi kalbe işleyen müessir nazarının feyiz ve coşkunluğunu) iste. (Demirbağ, 1991: 88)

Şair, gönlüne seslenerek sevgiliden ayrı düştüğü için bir ayrılık çölünde olduğunu, susuz kaldığını, bu ayrılıktan ve susuzluktan kaynaklanan iştiyakını teskin etmek için sevgilinin ok gibi kalbe işleyen tesirli bakışlarının feyzine ve coşkunluğuna ihtiyacı olduğunu ifade etmektedir. Şair burada Hz. Muhammed'in (sav) bakışının feyzinin tesirini ve coşkunluğunu övmektedir.

Men lebün müştâkıyam zühhâd kevser tâlibi
Nitekim meste mey içmek hoş gelür huş-yâre su

Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

Ben (senin hak ve hikmet saçan) dudağının hasretindeyim. Zâhidler (ise cennetteki) Kevser'(in) isteklisidir. Mest (olan)a mey içmek, aklı başında olana (da) su içmek hoş geleceği gibi. (Demirbağ, 1991: 89)

Senin hakikati ve hikmeti dile getiren dudakların öyle bir dudak ki, ben onun hasreti içerisindeyim. Ben ondan çıkan hak ve hikmeti arzuluyorum. Zâhidler her ne kadar cennetteki Kevser havuzunun peşinde olsalar dahi, ben Kevser'den de geçerek senin mübarek dudağının ve oradan gelecek olan manevi Kevser'in arzusundayım diyerek, sevgilinin mübarek dudağını övmektedir. Bırak ta zâhidler

arzularının peşinde olsunlar, benim tek gayem vahdet suyum sensin demektedir.

Ravza-i kûyına her dem durmayup eyler güzâr
Âşık olmuş galibâ ol serv-i hoş-reftâre su
Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

Galiba su (O'nun) o hoşça salınan selvi endâmına âşık olmalı ki her ân (ve) durmaksızın (O'nun) bahçesine yönelir. (Demirbağ, 1991: 89)

Şair sevgiliyi hoşça salınan endamlı selviye benzetmiştir. Ona âşıktır. Tıpkı, kendisi gibi su da o sevgiliye âşıktır ve her an durmaksızın o selvinin bulunduğu bahçeye doğru akmaktadır. Zira, selvi susuz olmaz.

Su yolın ol kûydan toprağ olup dutsam gerek
Çün rakîbümdür dahi ol kûya koyman vare su
Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

(O'nun bulunduğu) yerin toprağı olup suyun yolunu kesmeliyim. Çünkü su (da benim gibi o sevgiliye âşık olduğu için) rakîbimdir, oraya varmasına izin vermem. (Demirbağ, 1991: 89)

Hem şair, hem de su sevgiliye âşıktır. Şair, suyun sevgiliye olan aşkını kıskanmaktadır. Suyu kendine rakip olarak görmektedir. Fakat şair sevgilinin bulunduğu yerin toprağı olursa, su sevgiliye yaklaşamaz. Şair, sevgiliye kendisinden başka hiçbir varlığın ulaşmasını istememekte, bu uğurda gerekirse kendisini feda edebilmeyi göze almaktadır.

Dest-bûsu ârzûsiyle ger ölsem dostlar
Kûze eylen toprağım sunun anınla yâre su
Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

Dostlar, (O'nun) elini öpmek arzûsu ile ölürsem, toprağımdan (bir) testi yapın (ve) suyu o (toprağımdan yapılmış testi) ile sevgiliye sunun. (Hiç değilse toprağım O'nun elini öpmüş olsun). (Demirbağ, 1991: 89)

Şair burada dostlarına seslenerek, sevgilinin mübarek elini öpme arzusunda olduğunu dile getirmektedir. Şayet bu arzuya kavuşmadan

ölürse, bir an bile bu istekten vazgeçmeyeceğini, çürüyen ve toprak olan bedeninden bir testi yapılmasını ve bu testiyle sevgiliye su sunulmasını; şayet sevgili bu testiden su içerse böylece sevgilinin elini öpmüş sayılacağını belirtmektedir.

Serv serkeşlik kılur kumrî niyâzından meger
Dâmenin duta ayağına düşe yalvare su

Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

Selvi, kumrunun yakarmasına (karşı, red mânâsına gelen salınmasıyla) dik başlılık ediyor. (Dilerim ki) su, (selvinin) eteğini tutup, ayağına kapanarak yalvarır (da onu yola getirir). (Demirbağ, 1991: 89)

Kumru selviye âşıktır. Ona aşkını arz eder. Ancak selvi dik başlılık etmekte ve kumrunun halinden anlamamaktadır. Ama o halden anlamaz selviyi yola getirmek için su araya girmekte ve selviye yalvarmaktadır. Aynı şekilde şair kendi yalvarması karşısında cevap alamaması durumundan dolayı Hz. Muhammed'in (sav) kendisine şefaatçi olmasını ve onu kurtarmasını dilemektedir.

İçmek ister bülbülün kanın meger bir reng ile
Gül budağının mizâcına gire kurtare su

Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

(Kırmızı) gül meğerse bir yolunu bulup, (kızıl rengi ile bülbülü kendine çekerek, dikenini ile de) kanını içmek istiyor. (Dilerim ki) su, gül budağının damarına girsin, (gülün bülbüle tuzak olan rengini açarak onu "beyaz gül" haline getirsin ve böylece) bülbülü kurtarsın. (Demirbağ, 1991: 89)

Kırmızı gül kendisine âşık olan bülbülü türlü hilelerle kendine çekip, dikenini ona batırıp, onun kanını içmek ister. Dikenli gülün bunu yapmasına ancak su mani olabilir. Şayet su gülün damarlarına girerse, gülün bülbülü kandırıp da kızıla boyayacağı rengini açar ve gül beyaz gül haline gelir ve böylece bülbül kurtulur. Şayet su buna mani olamazsa, gül bülbülün kanını dökecektir. Kurtuluş ancak suyun yardımına bağlıdır.

Tînet-i pâkini rûşen kılmış ehl-i âleme
İktidâ kılmış tarîk-i Ahmed-i Muhtâr'e su

Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

(Hz.) Ahmed-i Muhtâr'ın yoluna uymakla su, temiz yaratılışını (bütün) âlem ehline açıklamış (oldu). (Demirbağ, 1991: 89)

Su temiz yaratılmıştır. İnsanların temizliği yolunda kendisini hizmetkâr kılmıştır. Ümmet-i Muhammed'i de temizleyerek Hz. Ahmed-i Muhtar'ın yoluna uyduğunu göstermiş, temiz yaratılışını ispat etmiştir. Hz. Muhammed'e (sav) uyan insan nasıl ki temizse, tıpkı onun gibi Hz. Muhammed'e (sav) uyan su da tertemizdir.

Seyyid-i nev'-i beşer deryâ-yı dürr-i ıstifâ
Kim sepihdür mu'cizâtı âteş-i eşrâre su

Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

(Hz. Peygamberin) mucizeleri şer (sahiplerinin) ateşine su serpmiştir; çünkü (O, bütün) insanlığın efendisi (ve) seçilmiş incilerin denizidir. (Demirbağ, 1991: 89)

Hz. Muhammed (sav) öyle bir insandır ki, onun göstermiş olduğu mucizeler, fitne ateşi çıkaran şer sahiplerinin ateşlerini söndürür. Bütün insanlığın ve âlemlerin efendisi olan Hz. Muhammed (sav) en seçilmiş inci tanelerinin denizidir. Bütün inciler o denizdendir. Şair, Hz. Muhammed'in (sav) mübarek vücudunu denize benzeterek, bütün peygamberlerin ve velilerin o denizden geldiğini ifade etmektedir.

Kılmağ için tâze gülzâr-ı nübüvvet revnakın
Mu'cizinden eylemiş izhâr seng-i hâre su

Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

(Hz. Peygamber) nübüvvet bahçesinin parlaklığını tâzelemek için mucizesiyle sert taştan su çıkarmıştır. (Demirbağ, 1991: 89)

Peygamberlik bahçesinde nice peygamberler gelerek orada güllerini yetiştirmişlerdir. Ancak o güller solmaya durmuş, matlaşmış ve tazeliğini yitirmiştir. O öyle bir peygamberdir ki, onun mucizesiyle sert taştan çıkan su bu bahçenin solmaya durmuş güllerini yeniden en güzel bir şekilde diriltmiştir.

Mu'cizi bir bahr-ı bî-pâyân imiş âlemde kim
Yetmiş andan min min âteşhâne-i küffâre su

Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

(Hz. Peygamber'in) mucizeleri âlemde (nasıl) sonsuz bir deniz imiş ki, o (mucizelerden) kâfirlerin binlerce ateşgedesine su eriş(ip söndür)müş. (Demirbağ, 1991: 89-90)

Hız. Muhammed'in (sav) mucizeleri tüm kâinatta bitmeyen, ucu-bucağı görülmeyen öyle bir denizdir ki, o denizin mübarek suyu o hakikati örten kâfirlerin küfür ateşini ebediyen söndürür.

Hayret ilen barmağın dişler kim itse istimâ'
Barmağından verdiği şiddet günü Ensâr'e su
Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

(Hz. Peygamber'in, ilâhî bir mûcize olarak mübârek) parmaklarından (su akıttığı o) şiddet(li hararetin olduğu) günde Ensâr'a su verdiğini her kim işitse hayretten parmağını ısıtır. (Demirbağ, 1991: 90)

O yakıcı sığağın ve harbin olduğu o günde Hz. Muhammed'in (sav) susuzluktan ve hararetten kavrulan ensar'a Allah tarafından bir mucize olarak mübarek parmaklarından akıttığı su pınarlarını her kim işitse, bu mucize karşısında hayretler içerisinde kalarak parmaklarını ısıtır. Şair, Hz. Muhammed'in (sav) bu mucizesini övmektedir.

Dostı ger zehr-i mâr içse olur âb-ı hayât
Hasmı su içse döner elbette zehr-i mâre su
Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

(O'nun) dostu yılan zehrini içse (o zehir) hayat suyu olur. Hasmı (ise) su (bile) içse elbette (o su) yılan zehrine döner. (Demirbağ, 1991: 90)

O öyle bir peygamberdir ki, onun dostu olanlar, onu sevenler farkında olarak veya olmayarak en şiddetli zehri dahi içseler bundan zarar görmezler. Ancak ona buğz edenler tertemiz olan suyu bile içseler, o su onlar için zehir olur, onları öldürür. Şaire göre onu sevenler, yolunda olanlar ebedi ölmeyeceklerdir, unutulmayacaklardır. Ama onun yolundan gitmeyenler yaşasalar da ölüdürler, ebediyen de hatırlanmayacaklardır.

Eylemiş her katreden min bahr-ı rahmet mevc-hiz
El sunup urgaç vuzû-'i çün gül-i ruhsâre su
Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

(Hz. Peygamber) abdest için gül yüzünü yıkadığında (O'nun mübârek yüzünden süzülen) her damlada binlerce rahmet denizi dalgalanmıştır. (Demirbağ, 1991: 90)

Onun mübarek gül yüzünü yıkamış olduğu abdest suyundan dökülen her damla, binlerce mümine rahmet olmuştur. O her damla bir merhamet vesilesidir.

Hâk-i pâyine yetem der ömrlerdür muttasıl
Başını daşdan daşa urup gezer âvâre su
Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

Su, (O'nun) ayağı toprağına ulaşayım diye ömürler boyunca başını taştan taşa vurup derbeder (bir hâlde) gezer. (Demirbağ, 1991: 90)

Hz. Muhammed'e (sav) meftun olan su, onun ayağının başmış olduğu toprağına bile ulaşmak istemektedir. Aslında, su bu uğurda dereden, tepeden, dağlardan aşır, başını derbeder bir şekilde çaresizce, taştan taşa vurup o toprağına kavuşmayı arzulamaktadır. Heyhat buna bir türlü gücü yetmez.

Zerre zerre hâk-i dergâhına ister sala nur
Dönmez ol dergâhtan ger olsa pâre pâre su
Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

Su, (Hz. Peygamberin) eşiğı toprağına zerre zerre nurlandırmak ister. (Bir kez ulaşınca) parça parça (da) olsa (artık) o dergâhtan (geri) dönmez. (Demirbağ, 1991: 90)

Su, parça parça olma uğruna da olsa, Hz. Muhammed'e (sav) olan aşkıdan dolayı onun toprağının eşiğini zerrecikler halinde bir daha geri dönmemesine aydınlatmak istemektedir. Oraya bir kez ulaşınca kadar her şeyi göze almaktadır

Zikr-i na'tim virdini dermân bilür ehl-i hatâ
Eyle kim def'-i humâr için içer mey-hâre su
Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

Sarhoşlar (ayıldıklarında) baş ağrılarını gidermek için nasıl su içer (lerse, öyle de) günahkârlar (Hz. Peygambere olan bu)

övgümü dillerinde tekrâr etmeyi (derde) dermân bilirler.
(Demirbağ, 1991: 90).

Temiz saffetiyle su, nasıl ki kirlere bulaşmış kimseleri temizleyerek kendine getiriyorsa, tıpkı Hz. Muhammed'e (sav) yapılacak olan övgüler de günahkârlar için bir şefaate vesile olacak, onları günah kirlerinden arındıracaktır. Bu yüzden müminler mütemediyen Hz. Muhammed'i (sav) övmelidirler.

Yâ Habîballâh yâ Hayre'l beşer müştâkınam
Eyle kim leb-teşneler yanup diler hemvâre su
Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

Ey Allâh'ın Habîbi! Ey insanlığın hayrî! Susamış dudakların yanıp (yakılarak) su dilemesi gibi (senin) iştiyâkın içindeyim.
(Demirbağ, 1991: 90).

Ey Allah'ın sevgilisi, ey insanlığın kurtuluşuna hayır vesilesi olan peygamber! Benim sana öyle şiddetle ihtiyacım var ki, tıpkı susuzluktan dudakları kupkuru olmuş suya hasret kimseler gibi ben de sana susamışım, senin hasretin içerisinde yanıp kavrulmaktayım. Derdimin dermanı yalnız sensin. Senden başka hiçbir kimse benim sana olan iştiyakımı gideremez.

Sensen ol bahr-ı kerâmet kim şeb-i mi'râc'da
Şebnem-i feyzün yetürmüş sâbit ü seyyâre su
Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

Ya Resûlallâh! Sen o kerem deryâsısın ki mi'râc gecesinde feyzinin çiğ damlaları yıldız ve gezegenlere su ulaştırmıştır.
(Demirbağ, 1991: 90)

Ey Allah'ın elçisi! Sen öyle bir kerim deryâsın ki, senin feyzinin çiğ damlaları Mirac'a çıktığında gökyüzündeki yıldızlara ve gezegenlere o kerem denizinden su ulaştırmıştır.

Çeşme-i hurşidden her dem zülâl-i feyz iner
Hâcet olsa merkadin tecdîd iden mi'mâre su
Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

(Ey Allâh'ın Resûlü! senin) türbeni (inşâ edip) yenileyen mimâra su lazım olsa, güneşin çeşmesinden her ân duru feyz (yağmurları)iner. (Demirbağ, 1991: 90)

Ey Allah'ın elçisi! Senin yattığın mübarek türbeni yeniden onarmak isteyen mimara su lazım olsa, seni bilen, senin uğrana ışığını dünyaya gönderen güneşin çeşmesinden daima dupduru, tertemiz feyz yağmurları iner de, mimar bu feyz yağmurunun saf ve tatlı suyundan senin türbeni onarır.

Bîm-i dûzah nâr-ı gam salmış dil-i sûzânıma
Var ümîdüm ebr-i ihsânın sepe ol nâre su
Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

Cehennem korkusu yanık gönlüme gam ateşini salmış (ise de senin) bağış (ve cömertlik) bulutunun o ateşe su serpeceğine (dair) ümîdim var(dır). (Demirbağ, 1991: 90)

Şair burada ruz-i mahşerde Hz. Muhammed'in (sav) kendisinin şahsında müminlere şefaet etme ümidini dile getirerek, her ne kadar cehennem korkusu gönlünü sarmış olsa bile, Hz. Muhammed'in (sav) şefaatinin cehennemden ateşini söndüreceğini, ilahi huzurda yapılan şefaatin inananların gönlüne su serpeceğini ve onları cehennemden kurtaracağını ifade etmektedir.

Yümn-i na'tünden güher olmuş Fuzûlî sözleri
Ebr-i nîsîndan dönen tek lü'lü-i şeh-vâre su
Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

(Yâ Resûlallâh!) Suyun, Nisan bulutu(nun yağmuru)ndan, iri ve pahalı incilere dönüşmesi gibi Fuzûlî'(nin) sözleri (de senin) na'tinin bereketinden (dolayı birer) cevher olmuştur. (Demirbağ, 1991: 91)

Ey Allah'ın elçisi! Benim bu kıymetsiz sözlerim ancak seni övmemin bereketi hürmetine sıradanlıktan kurtularak, diriltici Nisan yağmurundan olan paha biçilemez inciler gibi değerli olmuştur.

Hâb-ı gafletten olan bîdâr olanda rûz-ı haşr
Eşk-i hasretten tökende dîde-i bîdâre su
Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

Mahşer günü geldiğinde, gaflet uykusundan uyanınca, hasretin gözyaşları (gafletten) uyanan gözleri suya gark ederken. (Demirbağ, 1991: 91)

Mahşer günü gelip, gaflet uykusundan uyanınca sana olan hasretimden hasret gözyaşları dökeceğim.

Umduğum oldur ki rûz-ı haşr mahrum olmayam

Çeşme-i vaslun vere men teşne-i dîdâre su

Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 31-33)

(Ey Allâh'ın Resûlü!) Umduğum odur ki (o) haşir günü(nde) mahrûm olmayayım. (Sana) kavuşmanın çeşmesi, cemâli(ni görmeye) susamış (olan) bana su versin. (Demirbağ, 1991: 91)

Ey Allah'ın elçisi! Öyle bir ümit içindeyim ki, yeniden yaratılış gününde güzel yüzünü görmeye müştak olan ben bu arzuma kavuşurum da, sana kavuşmanın çeşmesi beni o günde susuz bırakmaz ve umarım mübarek yüzünü görürüm.

2. Yaman Dede'nin 'Dahilek Yâ Resulallah' Manzumesi

Gönül hûn oldu şevkinden boyandım yâ Rasûlallah!

Nasıl bilmem bu nîrâna dayandım yâ Rasûlallah!

Ezel bezminde bir dinmez figândım yâ Rasûlallah!

Cemâlinle ferahnâk et ki yandım yâ Rasûlallah.

Yaman Dede (Özdamar, 2015: 94)

Sana sığındım Ey Allah'ın Elçisi

Ey Allah'ın elçisi! Benim gönlüm seni şiddetle arzulamaktan dolayı baştan ayağa kana boyandı. Ey Allah'ın elçisi! Ben bu ayrılığın ateşine şimdye kadar nasıl dayandım, bilmiyorum. Ey Allah'ın elçisi! Ben ezeldeki senin sohbet meclisinde feryad u figan eden bir aşığıyım. Yandım, ey Allah'ın elçisi! Ne olur güzel yüzünle beni ferahlat, o güzel yüzünü bana göster!

Şair, Hz. Muhammed'e (sav) şiddetli bir şekilde kavuşma arzusundadır ve onun güzel yüzünü görme şerefine şiddetle nail olmak istemektedir. Fakat bu şiddetli kavuşma arzusuna rağmen maksadına bir türlü ulaşamamakta ve bundan dolayı gönlü kan ağlamaktadır. Ondandır mahrum kalma, ayrı kalma ateşine nasıl tahammül ettiğine hayret etmektedir. Oysaki o daha ezeldeki peygamber sohbetinden beri bu büyük sevgiliye âşıktır. O zamandan beri onun aşkıyla yapıp

tutuşmakta, inlemekte, hasretle kavrulmaktadır. Yalnızca Hz. Muhammed'in (sav) güzel yüzünü görmek bu ezeli aşk ateşini, yangını ve hasretini dindirecektir. Ancak bu şekilde gönlü ferahlayacaktır. Şair, Hz. Muhammed'e (sav) gönlünü ferahlatması için iltica etmektedir. Hiçbir şey onun güzel yüzü kadar şairi teskin edemez.

Yanan kalbe devâsın sen, bulunmaz bir şifâsın sen,
Muazzam bir sehâsın sen, dilersen rûnümâsın sen,
Habîb-i Kibriyâ'sın sen, Muhammed Mustafâ'sın sen,
Cemâlinle ferahnâk et ki yandım yâ Rasûlallah.

Yaman Dede (Özdamar, 2015: 94)

Sen benim yanan kalbimin ilâcısın, biricik bulunmaz şifâsısın.
Sen cömertlikte o kadar büyüksün ki, bu hususta tek yol gösterici sensin. Sen, Cenab-ı Allah'ın sevgilisisin. Sen övülmüşsün, seçilmişsin. Yandım, ey Allah'ın elçisi! Ne olur güzel yüzünle beni ferahlat, o güzel yüzünü bana göster!

Hz. Muhammed (sav), şairin yanan kalbinin yegâne ilâcıdır. Onun için tek şifa kaynağı odur. Hz. Muhammed (sav) cömertlikte, kereminde, yol göstericiliğinde eşsizdir. O, Allah'ın yarattığı insanlar içinde övülmüş ve seçilmiş yegâne sevgilidir. Onun yüzünü görmek şairin aşk yangınlarını ve hasretini dindirecektir. Şair, Hz. Muhammed'e (sav) gönlünü ferahlatması için iltica etmektedir. Hiçbir şey onun güzel yüzü kadar şairi teskin edemez. Yine şair yukarıdaki dörtlükte olduğu gibi Hz. Muhammed'i (sav) bir devâ, bir şifâ muazzam bir sehâ ve rûnümâ olarak görmüş; onu Allah'ın övülmüş, seçilmiş sevgilisi olarak yüceltmıştır.

Gül açmaz, çağlayan akmaz, ilâhî nûrun olmazsa,
Söner âlem, nefes kalmaz felek manzûrun olmazsa,
Firâk ağlar, visâl ağlar ezel mestûrun olmazsa,
Cemâlinle ferahnâk et ki yandım yâ Rasûlallah.

Yaman Dede (Özdamar, 2015: 94)

Hz. Muhammed (sav) ilâhî nurun başlangıcıdır. Her şey varlığını o nurun kaynağına borçludur. O nurun sayesinde güller açar, çağlayanlar akar. Onlar bu kuvveti ancak ondan alabilirler. O nurun yansımaları, bakışı göklere aksetmeseydi, âlem nursuz kalıp sönecek ve varlıklar nefes alamayacak hale gelecekti. Ona kavuşma vaağinin ezeli sevinci olmasaydı, ayrı kaldıklarından dolayı inananlar hep ağlayacaklardı. Yandım, ey Allah'ın elçisi! Ne olur güzel yüzünle beni ferahlat, o güzel yüzünü bana göster!

Eriş canlar o gülbü-yi revânbaşşın hevâsından;
Güneş titrer, yanar, dîdârının, bak, ihtirasından;
Perîşân bir niyâz inler hayâtın müntehasından;
Cemâlinle ferahnâk et ki yandım yâ Rasûlallah

Yaman Dede (Özdamar, 2015: 94)

Hz. Muhammed'in (sav) hayat veren gül kokulu vücudunun esintisini alanların canları, bu güzel kokuya dayanamayıp erirler. Güneş dahi Hz. Muhammed'in (sav) yüzünü görme hasretinden ve şevkinden titreyerek yanmaktadır. Ben de hayatımın bu son dönemlerinde tıpkı bu güneş gibi yanmakta ve perişan bir halde yüzünün güzelliğini görmek için yalvarıp durmaktayım. Yandım, ey Allah'ın elçisi! Ne olur güzel yüzünle beni ferahlat, o güzel yüzünü bana göster! Hiçbir şey onun güzel yüzü kadar şairi teskin edememektedir.

Susuz kalsam yanan çöllerde can versem elem duymam;
Yanar dağlar yanar bağrımında, ummânlarda nem duymam;
Alevler yağsa göklerden ve ben masseyleşem duymam;
Cemâlinle ferahnâk et ki yandım yâ Rasûlallah.

Yaman Dede (Özdamar, 2015: 94)

Hz. Muhammed'in (sav) aşkından dolayı şair öyle yanmaktadır ki, ateş gibi kızgın çöllerde dahi susuz kalmaktan ve can vermektan ıstırap duymamaktadır. Kızgın çöllerin ateşi bile benim bu yanmamı etkilemez. Benim bağrımında öyle yanar dağlar yanmakta ki, ben sana öyle şiddetli bir ateş içerisindeyim ki, okyanuslar bile bu ateşi söndürmeye muktedir değildir. Benim içime göklerden alevler yağsa ve ben bu alevleri emsem dahi, onu hissetmeyecek derecede yangınlar içerisindeyim. Yandım, ey Allah'ın elçisi! Ne olur güzel yüzünle beni ferahlat, o güzel yüzünü bana göster!

Ne devlettir yumup aşkınla göz, râhında cân vermek;
Nasîbolmaz mı Sultânım Haremğâhında cân vermek;
Sönerken gözlerim âsân olur âhında cân vermek;
Cemâlinle ferahnâk et ki yandım yâ Rasûlallah.

Yaman Dede (Özdamar, 2015: 94)

Senin yolunda can vermek benim için bulunmaz bir mutluluktur. Ben senin yanı başında bu canımı teslim etmeyi arzuluyorum. Gözlerim solup son nefesimi verirken senin mübarek ismini zikrederek canımı vermek istiyorum. Yandım, ey Allah'ın elçisi! Ne olur güzel yüzünle beni ferahlat, o güzel yüzünü bana göster!

Boyun büktüm, perîşânım, bu derdin sende tedbiri;
Lebim kavruldu âtşından, döner pâyinde tezkîri;
Ne dem gönlün murâdeyleirse taltif eyle Kıtımî'r'i;
Cemâlinle ferahnâk et ki yandım yâ Rasûlallah.

Yaman Dede (Özdamar, 2015: 94)

Senin karşında boynumu büktüm, perişan bir haldeyim, ayağına düştüm, derdimin dermanı sende. Dudaklarım senin ateşinden kavruldu, her an seni zikretmekteyim. Ben ne yapayım, elimden bir şey gelmiyor, olur da şayet murad edersen bu zavallıyı taltif et, zira ben senin yolundayım. Yandım, ey Allah'ın elçisi! Ne olur güzel yüzünle beni ferahlat, o güzel yüzünü bana göster.

3. İki Şairin Anlatımıyla Hz. Muhammed

İsmi Dîvân edebiyatıyla adeta aynileşmiş olan ve klasik Türk edebiyatının aşk şairlerinden olan Fuzûlî, Hz. Muhammed'e (sav) olan hayranlığını ve övgüsünü dile getirmiş olduğu bu na'tinin başlangıç beytinde, Hz. Muhammed'i (sav) dünya gözüyle görmediğini ifade etmekte ve ona olan hasretinden dem vurarak, Hz. Muhammed'i (sav) görememenin ıstırabıyla gözlerinden yaşlar geldiğini; bu akan yaşların ise içindeki hasreti dindirmeye kâfi gelmediğini bildirmektedir. Gözyaşının cehennem ateşini bile söndürmeye kâdir olduğunu ifade ederek, akıttığı gözyaşlarının kendi aşk ateşi karşısındaki çaresizliğini dile getirmektedir. Yine, klasik Türk şiirinin bilindik simalarından olan ve Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin tesiriyle gönlü Hz. Muhammed (sav) aşkıyla yanmış olan, aşk eri Yaman Dede, içerisinde yıllarca biriktirdiği iman yangınlarının dışı vurumunu Hz. Muhammed'e (sav) olan iştihak ve övgüsü çerçevesinde dile getirdiği "Dahilek Yâ Rasulallah" na'tinin başlangıç kısmında, onun mübarek ruhaniyetine sığınarak, ona şiddetli bir şekilde kavuşma arzusunu ifade etmektedir. Na'tinin devam eden diğer bir beytinde, hasretinden dolayı gözlerinden devamlı yaşlar akıtan Fuzûlî ise gökyüzünü adeta su renginde görmekte, suyun gözlerini istilâ etmesinden söz ederek, tıpkı kendi gözlerine benzeyen gökyüzünün de suyla dolu olduğunu ifadeyle, gökyüzünün de sanki kendisi gibi hasret çektiğini dile getirmektedir.

Yaman Dede ise kavuşma arzusuna rağmen maksadına ulaşamamanın vermiş olduğu ıstıraptan dolayı gönlünden kan akıtmaktadır ve Hz. Muhammed'den (sav) mahrum kalma ateşine hayret ettiğini beyan etmektedir. Onun tek arzusu Hz. Muhammed'i (sav) görmektir. Zira o, ezelde Hz. Muhammed'in (sav) sohbetinin vermiş olduğu rayihanın adeta tesiriyle aşk ateşiyle yanmaktadır. Onun

bu yangınına ise sadece Hz. Muhammed'i (sav) görmesi söndürecektir. Bu yüzden Yaman Dede sürekli Hz. Muhammed'e (sav) iltica halindedir.

Fuzûli, kasidesinin devamında Hz. Muhammed'in (sav) bakışlarını kılıç gibi keskin ve tesirli olarak tasvir etmiştir. Onun bakışlarını adeta suya benzeterek, suyun akarken aktığı yere vurmasıyla çatlaklar meydana getirmesi gibi, Hz. Muhammed'in (sav) su gibi bakışlarının kendisini parça parça ettiğini belirtmiş ve Hz. Muhammed'in (sav) bakışlarını övmüştür. Yine şiirin akışı içerisinde gönlü yaralı olan Fuzûli, Hz. Muhammed'in (sav) ok gibi keskin ve tesirli bakışları karşısında, gönlünün yarasının dinmesi için sözlerini çekinerek söylediğini anlatmaktadır. Fuzûli, sanki Hz. Muhammed'in (sav) ok gibi tesirli ve keskin bakışlarının gönlü yarasına nüfuz etmesini istemekte ve Hz. Muhammed'in (sav) ok gibi kirpiklerini övmektedir.

Yaman Dede, şiirinin devamında Hz. Muhammed'i (sav) yanan kalbinin ilâcı ve şifası olarak nitelemiştir. Onun cömertliğini, büyüklüğünü, tek yol gösterici oluşunu dile getirerek, Hz. Muhammed'in (sav) Allah'ın sevgilisi olduğunu ifade etmiş; onun övülmüş ve seçilmiş bir peygamber olduğunu söylemiştir. Onun kereminin eşsiz oluşunu beyan ederek, onun güzel yüzü sayesinde aşk ve hasret yangınlarının dinebileceğini söylemiştir. Yaman Dede burada Hz. Muhammed'i (sav) devâ, şifâ, sehâ, rûnümâ olarak tasvir etmiş ve onun cömertliğini, büyüklüğünü, yol göstericiliğini, seçilmişliğini, övülmüşlüğüne övmüştür. Yaman Dede bir önceki dörtlükte olduğu gibi ifadelerinin sonunda yine Hz. Muhammed'e (sav) iltica halindedir.

Fuzûli, şiirinin bir diğer beytinde hiçbir gül bahçesinin Hz. Muhammed (sav) gibi bir gülü açmayacağını beyanla, onu güle benzetmekte, yanağının güzelliğini övmekte, böyle bir güzelliğin bir daha cihana gelemeyeceğini ifade etmektedir. Diğer bir bentte ise hattatların Hz. Muhammed'in (sav) yüzündeki tüylerin güzelliğini boş yere resmetmeye uğraşmamalarını, bu mübarek tüyleri çizmeye güç yetiremeyeceklerini beyan ederek, Hz. Muhammed'in (sav) tüylerini övmüştür. Yaman Dede ise devam eden kısmında Hz. Muhammed'i (sav) ilâhî gücün başlangıcı olmasıyla övmüş ve her şeyin, varlığını o nurun kaynağına borçlu olduğunu beyan etmiştir. Güllerin ve çağlayanların Hz. Muhammed (sav) vesilesiyle açtığını ve çağladığını beyanla, bu kuvvetin ancak ondan olabileceğini söylemiştir. Onun nurunu, bakışını methetmiş ve âlemlerin nurunun onsuz sönük kalacağını ve varlığın nefessiz kalacağını ifade ederek onu övmüştür. İnsanların, onun ezeldeki kavuşma vadinin sevinciyle avunarak beklediklerinden dem vurarak, yine Hz. Muhammed'den (sav) kendisine yüzünü göstermesini ummuştur.

Fuzûlî, şiirinin devamında Hz. Muhammed'in (sav) gül yüzünü anmakla, kendi dikensi kirpiklerinin ıslanarak gözünden yaş geldiğini vurgulamış ve bunun boşa gitmeyeceğini ifade etmiştir. Yani, güle kavuşmak için dikenin de sulanması gerektiğini beyan etmiştir. Güle benzeyen Hz. Muhammed'in (sav) karşısında kendisini bir diken gibi görmüş, dikenin ise güle su verme sebebi olacağını dile getirmiştir. Yine Fuzûlî, kendisinin hasta olduğundan bahsederek, doktorun hastasını şefkatle tedavi etmesi gibi, kendisi de gam gününe geldiğinde, Hz. Muhammed'in (sav) kendisine tesirli bakışlarıyla bakmasını, kendisine iltifat etmesini ve bir nebze olsun gönlünü ferah kılmasını istemiştir. Bunu tıpkı hastaya zor zamanlarda su vermek kadar hayırlı görmüştür. Şair, burada Hz. Muhammed'in (sav) tesirli bakışlarını, iltifatının değerini övmüştür. Yaman Dede ise bir diğer dörtlükte Peygamber'in hayat veren gül kokulu vücudunun esintisini alanların bu kokuya dayanamayıp eridiklerini belirtmiştir. Şair, Hz. Muhammed'in (sav) burada gül kokulu vücudunu övmüştür.

Fuzûlî, diğer bir beyitte Hz. Muhammed'in (sav) bakışının feyzinin tesirini ve coşkunluğunu methetmektedir. Kendisinin bir ayrılık çölünde susuz kaldığını, susuzluk iştiyakını dindirmek için Hz. Muhammed'in (sav) kalbe işleyen tesirli bakışlarının coşkunluğuna ihtiyacı olduğunu ifade etmektedir. Yaman Dede ise yine dörtlüğünün içerisinde Hz. Muhammed'in (sav) yüzünü görme hasretinden ve şevkinden güneşin dahi titrediğini belirtmektedir. Kendisini de bu yanan güneşe benzetmekte, Hz. Muhammed'in (sav) yüzünün güzelliğine olan iştiyakını dile getirmektedir.

Bir diğer beyitte Fuzûlî Hz. Muhammed'in (sav) dudaklarını överek, oradan çıkan hak ve hikmeti arzuladığını beyan etmekte ve cennetteki Kevser havuzu dahi olsa, ondan da vazgeçerek, Hz. Muhammed'in (sav) dudağından çıkan mânevi Kevser'in arzusunda olduğunu söylemektedir. Yani, onun dudağını mânevi Kevser'e benzetmektedir. Şair, şiirin devamında Hz. Muhammed'i (sav) hoş bir selviye benzetmekte ve suyun selviye olan aşkıdan bahsetmektedir. Zira, suların daima selvinin bulunduğu bahçeye aktığını ifade etmektedir. Aşkıdan dolayı yanan Yaman Dede ise aşk yangınının Hz. Muhammed'in (sav) güzel yüzü sayesinde dineceğini belirtmektedir.

Fuzûlî, şiirin bir diğer beytinde adeta kendisinden başka hiçbir şeyin Hz. Muhammed'e (sav) kendisi gibi ulaşmamasını dilemektedir. Bu hususta suyun ona olan aşkını kıskanmaktadır. Yaman Dede ise ateş gibi kızgın çöllerde dahi can vermekten ve susuz kalmaktan ıstırap duymamaktadır. Fuzûlî, Hz. Muhammed'in (sav) elini överek, kendisinin çürüyen bedeninden bir testi yapılmasını ve bu testiyle ona su sunulmasını ve böylelikle onun elini öpmüş olacağını dile

getirmektedir. Diğer bir beyitte ise Hz. Muhammed'in (sav) kendisine şefaati olmasını dile getirerek, onun şefaati övmüştür. Yaman Dede ise bağrında yanardağlar yandığını ve kendisini sadece Hz. Muhammed'in (sav) güzelliğinin teskin edeceğini ifade etmektedir. Yine Fuzûli, suyun Hz. Muhammed'in (sav) yoluna uyarak temiz yaradılışı olduğunu ispat ettiğini ifade ederek, Ümmet-i Muhammedi de temizlediğini bildirmiştir. Hz. Muhammed'i (sav) seçilmiş inci tanelerinin denizi olarak niteleyen Fuzûli, onun vücudunu denize benzetmiş, bütün peygamberlerin ve velilerin o denizden geldiğini söylemiştir. Onun mucizelerini öven şair, bu mucizelerin tüm kâinata bitmeyen bir deniz olduğunu ve kâfirlerin küfür ateşini söndürdüğünü ifade etmiştir. Hz. Muhammed'in (sav) dostu olanların ve onu sevenlerin en şiddetli zehri dahi içseler bile, bundan zarar görmeyeceklerini beyanla, onu sevmeyenlerin ve yolundan gitmeyenlerin ise tertemiz suyu bile içseler, bu suyun onları öldüreceğini ve ebedi hatırlanmayacaklarını dile getirmiştir. Yine şair, onun abdest suyundan dökülen her bir damlanın rahmet olduğunu ifade ederek, Hz. Muhammed'in (sav) abdest suyunu övmüştür. Yaman Dede ise göklerden alevler yağsa ve kendisi bu alevleri emse bile, o alevleri hissetmeyecek derecede yangınlar içerisinde olduğunu ve bu yangını yalnızca Hz. Muhammed'in (sav) dindirebileceğini belirtmiştir.

Fuzûli'ye göre su Hz. Muhammed'in (sav) toprağına ulaşmak için ömür boyu başıboş gezmektedir. Bu uğurda parça parça da olsa onun toprağının eşliğini ona olan aşkıdan dolayı aydınlatmak istemektedir. Suyun kirlere bulaşmış kimseleri temizlemesi gibi, Hz. Muhammed'e (sav) yapılacak övgüler de günahkârlara bir şefaati vesilesi olacaktır. Şair, burada Hz. Muhammed'i (sav) bir şefaati vesilesi olarak övmektedir. Onu bir kerem deryası olarak görmektedir. Mahşer gününde müminlere şefaati etme ümidini dile getirerek, onun şefaatinin cehennem ateşini söndüreceğini, bu şefaatin inananların gönlüne su serpeceğini bildirmektedir. Şair, kendi kıymetsiz sözlerinin Hz. Muhammed'i (sav) övmekle sıradanlıktan kurtulacağını, Hz. Muhammed'e (sav) olan hasretinden hasret gözyaşları dökceğini ve yeniden yaratılış gününde Hz. Muhammed'in (sav) yüzünü görme arzusu içerisinde olduğunu dile getirmektedir.

Yaman Dede ise Hz. Muhammed (sav) yolunda can vermenin kendisi için bulunmaz bir mutluluk olduğunu ifade ederek, Hz. Muhammed'in (sav) yanı başında canını teslim etmeyi arzuladığını söylemektedir. Son nefesinde Hz. Muhammed'in (sav) ismini zikrederek can vermek istediğini, bu yüzden boynu bükük, perişan bir halde olduğunu, derdinin dermanının yalnızca Hz. Muhammed (sav) de olduğunu, kendisini lütfen taltif etmesini niyaz etmektedir.

Fuzûlî şiirinin ilk beytinden itibaren bir hasret ve aşk ateşi içerisinde Hz. Muhammed'e (sav) ulaşmayı arzulamaktadır. Bu uğurda şairlik yeteneklerinin tüm unsurlarını şiirinde kullanarak suyu Hz. Muhammed'e (sav) ulaşmada bir aracı unsuru olarak görmüştür. Suyun şahsında Hz. Muhammed'in (sav) dile getirebildiği tüm vasıflarını ifade ederek aslında baştan sona kadar onu olabildiğince övmüştür. Yaman Dede ise şiirinin ilk kıtasından itibaren Hz. Muhammed'e (sav) olan hasretini, iç yangınlarını dile getirerek, onun ferahlatıcı yüzünü methetmiştir. Özellikle, ikinci kıtadan itibaren bu övgüler farklı ifadelerle dile getirilmiştir. Ayrıca şair, şiiri boyunca her kıtanın son cümlesinde Hz. Muhammed'in (sav) ferahlatıcı yüzünü övmektedir. Birbirlerinden çok farklı zaman dilimlerinde yaşamış olmalarına rağmen her iki şair de Hz. Muhammed'e (sav) olan muhabbetlerini, aşklarını, duygularını, hasretlerini zarif cümleleriyle ifade etmişler, Hz. Peygamber'in vasıflarını ortaya çıkararak onu övmüşler ve kıyamet gününde şefaatinin ummuşlardır.

Sonuç

Klasik Türk edebiyatının temsilcilerinden biri olan Fuzûlî bu şiirinde su redifini kullanarak şairliğinin ve ilminin inceliklerini ortaya dökmeye çalışmıştır. O, Hz. Muhammed'e (sav) olan bağlılığını, muhabbetini, iştiağını onun vasıflarını övmek suretiyle, içinden gelen coşkulu bir anlatımla sergilemiştir. Bu yönüyle şair zarif ifadelerle doludur. Fuzûlî bu şiirinde kendisini etkili bir şekilde hissettirmiştir. Yaman Dede ise yine son dönem klasik Türk şiirinin simalarından biridir. Sonradan Müslüman olmasına rağmen, derin bir iman ve vecd eridir. Bu yüzden şiiri de kendisi gibi oldukça coşkundur. İçinde gizlemiş olduğu Peygamber sevgisi adeta bir yanardağ halini andırmaktadır. Bundan dolayı o "Yanar Dede" olarak anılmaktadır.

Bu çalışmamızda, Fuzûlî'nin şiiri ayrı ayrı bentler halinde ele alınarak şiirlerin açılımı yapılmıştır. Aynı şekilde Yaman Dede'nin şiiri de kıtalar halinde incelenerek manâlandırılmış ve yorumlanmıştır. Bu çalışmamızın sonunda her iki şiirle ilgili şunları ortaya koyabiliriz:

- 1- Her iki şair de Hz. Muhammed'e (sav) hayrandırlar.
- 2- Her iki şair de Hz. Muhammed'i (sav) gönül coşkunluğu içerisinde övmüşlerdir.
- 3- Her iki şair de Hz. Muhammed'i (sav) dünya gözüyle göremedikleri için onun hasreti içerisindeyler.
- 4- Her iki şair de Hz. Muhammed'in (sav) ruhaniyetine sığınmışlardır.
- 5- Her iki şair de Hz. Muhammed'e (sav) şiddetli bir kavuşma arzusu içerisindeyler.

- 6- Fuzûli, Hz. Muhammed'e (sav) olan iştîyakını su redifiyle dile getirmiştir.
- 7- Yaman Dede ise, Hz. Muhammed'e (sav) olan iştîyakını şiirinin her bir kıtasının sonunda "Cemâlinle ferahnâk et ki yandım yâ Rasûlallah " niyaz cümlesiyle ifade etmiştir.
- 8- Her iki şair de maksatlarına ulaşamamanın vermiş olduğu ıstırap içerisindeyler.
- 9- Her iki şairin de arzusu Hz. Muhammed'i (sav) bizzat görmektir.
- 10- Her iki şair de Hz. Muhammed'in (sav) vasıflarıyla ilgili unsurları şiirlerine konu edinmişlerdir.
- 11- Fuzûli, suyun şahsında Hz. Muhammed'i (sav) överek, gönül yangınını bir nebze olsun suyla giderme yolunu tutarken, Yaman Dede, ateş yangınlarının bile kendi aşk ateşini söndüremeyeceğinden dem vurmıştır.
- 12- Her iki şair de kıyamet günü şefaât arzusu ve taltifi içerisindeyler.
- 13- Fuzûli bir aşk şairi, Yaman Dede ise bir aşk ve vecd eridir.

Kaynakça

- Akar, M. (2017). *Su Kasidesi Şerhi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Akyüz, K., Beken, S., Yüksel, S. ve Cunbur, M. (1990). *Fuzuli Divanı*. Ankara: Akçay Yayınları.
- Atik, H. (2018). *Türk İslam Edebiyatı*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları.
- Cançelik, A. (2016). Fuzûli, Mülhim Şehir ve Su Kasidesi. *Şehir ve Düşünce Dergisi*, 9, 21-31.
- Demirbağ, Ö. (1991). *Divan Şiirinde Hz. Muhammed*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Demirbağ, Ö. (2018). Fuzûli'nin Bir Murabbâsı Üzerinde Şerh Çalışması. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 146-164.
- Demirci, M. (2018). Yaman Dede'nin Türk Musikîsindeki Yeri. *Turkish Studies Comperative Religious Studies*, 13 (9), 17-44.
- Dilçin, C. (2000). Su Kasidesi'nin Bir Beytindeki 'Yaygın Yanlış' Üzerine. *Türkojoloji Dergisi*, 8(1), 145-166.
- Esin, O. (2020). Fuzuli'nin Kaside Der-Na't-i Hazreti Nebevi'sinin Üslup Özellikleri ve Şairin Su Redifini Kullanma Nedenleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 (72), 85-101.

- İnal, G. N. (2014). Fuzûlî'nin Tasavvufî Aşk Söylemi. *Mavi Atlas GŞÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 73-82.
- Kabaklı, A. (2016). *Divan Edebiyatı*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Karahan, A. (1996). Fuzûlî, *İslâm Ansiklopedisi* içinde. (Cilt. 43, ss. 240-246). İstanbul: TDV Yayınları.
- Kaplan, M. (2020). Fuzulî'nin Türkçe Divanı'nda Tevhid ve Naatlar. *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, 9, 45-79.
- Küçük, O. N. (2010), Yaman Dede. *Aşkın Sultanları Son Dönem İstanbul Mevlevîleri Ulusal Sempozyum Tam Metini* içinde (s.1-18). <https://docplayer.biz.tr/24857610-Yaman-dede-yrd-doc-dr-osman-nuri-kucuk.html> (Erişim Tarihi: 15.09.2020).
- Mommsen, K. (2012). *Goethe ve İslam*. Özkan, S. (Çev.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Oral, O. (2015). Peygamber Aşığı Yaman Dede, Mehmed Abdülkadir Keçeoğlu. *Uluslararası Rusya Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 10-22.
- Özdamar, M. (2015). Yaman Dede. İstanbul: Kırkkandil Yayınları.
- Şahin, H. (2013). Yaman Dede (1887-1962). *İslâm Ansiklopedisi* içinde. (Cilt. 43, ss. 311-312). Ankara: TDV Yayınları.
- Taşkesenlioğlu, L. (2020). Eski Türk Edebiyatında Türk Dili Bilinci ve Zevki. *Milli Eğitim*, 49 (226), 371-399.
- Tok, V.A. (2006). Su Kasidesi'nden Beş Beyit Üzerine Bir Şerh Denemesi. *Yedi İklim*, 19 (194), 145-147.
- Tok, V. A. (2014). Dahîlek Yâ Resulullah. *Diyanet Aylık Dergi*, 285, 58-60.
- Yazgıç, S. K. (2017). Yaman Dede'den mektuplar. *Türk Dili*, 782, 181-183.
- Yeşilyurt, Ö. (2019). *Fuzûlî'nin Türkçe Dîvân'ında İnanç Unsurları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Yılmaz, H. K. (2020). Fuzûlî'nin Su Kasidesinde Sevgi. <http://hasankamilyilmaz.com/fuzulinin-su-kasidesinde-sevgi.html> (Erişim Tarihi: 10.10.2020)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 53
Sayfa/Page: 137-154
ISSN: 1302-6879

Gazap Üzümleri Romanına Büyük Buhran Odaklı Bir Yaklaşım A Great Depression Focused Approach to The Grapes of Wrath

• Mustafa TÜRKMEÑOĞLU*

* Araş. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Van/Türkiye.
Res. Assist., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Van /Turkey.
mustafaturkmenoglu@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8556-6959

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

07/07/2021

Kabul Tarihi / Date Accepted:

12/09/2021

Yayın Tarihi / Date Published:

30/09/2021

Atf: Türkmenoğlu, M. (2021). Gazap Üzümleri Romanına Büyük Buhran Odaklı Bir Yaklaşım. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53, 137-154.

Citation: Türkmenoğlu, M. (2021). A Great Depression Focused Approach to The Grapes of Wrath, *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 53, 137-154.

Öz

1929 yılında yaşanan Büyük Buhran yaklaşık on yıl boyunca Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere bütün dünyayı etkilemiştir. 24 Ekim 1929 Perşembe günü Amerikan borsası dibe vurur. Bu sebeple bu tarih Kara Perşembe olarak anılır. Krizin yansımaları toplumun her kesiminde derinden hissedilir. Yüz binlerce insan işini ve evini kaybeder. Tarım ürünü fiyatlarında çok ciddi düşüşler yaşanır. Çiftçiler bu süreçte büyük mağduriyetler yaşarlar. Birçok banka kapanır ve toplumda büyük bir kaos oluşur. Dönemin genel havasına bakıldığında bu krizin birçok alanda etkisini gösterdiği söylenebilir. Sanat ve edebiyat da bu alanlar arasındadır. Büyük Buhran, Amerikalı yazar John Steinbeck'in Gazap Üzümleri romanına da konu olmuştur. *Gazap Üzümleri* romanı, Büyük Buhran sürecini çiftçi bir ailenin yaşam mücadelesi üzerinden ele alır. Romanda kuraklık, işsizlik, göç, mülteci olma durumu, ötekileştirilme, işçinin sömürülmesi, açlık, sefalet ve daha birçok mesele Joad ailesi üzerinden verilir. Bu çalışmada iktisadi bir bakışla Büyük Buhran'ın Gazap Üzümleri romanına yansımaları ele alınmıştır. Romandan hareketle dönemin iktisadi durumu roman kurgusu üzerinden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Büyük Buhran, Gazap Üzümleri, roman, iktisat, kriz.

Abstract

The Great Depression, which took place in 1929 and lasted about ten years, affected the whole world, especially the United States. On Thursday, October 24, 1929, the American stock market hits the bottom. For this reason, this date is known as Black Thursday. The repercussions of the crisis are deeply felt in every segment of society. Hundreds of thousands of people lose their jobs and homes. There are serious decreases in agricultural product prices. Farmers experience great grievances in this process. Many banks close and chaos ensues in society. When we look at the general atmosphere of the period, it can be said that this crisis showed its effects in many areas. Art and literature are also among these fields. The Great Depression was also the subject of John Steinbeck's novel *The Grapes of Wrath*. The Grapes of Wrath novel deals with the Great Depression process through the struggle for survival of a farmer family. Drought, unemployment, immigration, being a refugee, marginalization, exploitation of workers, hunger, misery, and many other issues are given through the Joad family in the novel. In this study, the reflection of the Great Depression on the Grapes of Wrath will be discussed from an economic point of view. Based on the novel, the economic situation of the period will be evaluated through the fiction of the novel.

Keywords: Great Depression, The Grapes of Wrath, novel, economics, crisis.

Giriş

Kriz kelimesi; tıp, ekonomi, siyaset gibi alanlarda kullanılabilir. Bu kelime etimolojik köken olarak Yunanca “krisis” kelimesine karşılık gelir. Özellikle tıp biliminde yaygın bir kullanıma sahip olan bu kelime, aniden ortaya çıkan bir hastalık belirtisi ya da bir hastalığın çok ileri bir safhaya ulaşması anlamlarına gelmektedir (Aktan ve Şen, 2001: 1225). İktisat biliminde kriz, “hasta bir ekonomik organizmanın eski biçiminde varlığını sürdürmemesi ve yeni bir yaşama olanağı elde edebileceği değişiklikleri yapmak zorunda olduğu zaman dilimi” (Ataman, 2001: 227) şeklinde tanımlanır.

Dünya tarihinde pek çok ekonomik kriz yaşanmış ve bu krizler toplumları derinden etkilemiştir. Ekonomik anlamda tam manasıyla bir dibe vuruşun yaşandığı kriz süreçleri bazen kısa bazen de çok uzun sürebilmektedir. Krizler tarihine bakıldığında en uzun süren ve küresel anlamda etkisi olan krizlerden biri de 1929 yılında yaşanan ve çok uzun yıllar dünyayı etkileyen ekonomik krizdir. 1929 krizi, ‘büyük sıkıntı’, buhran ve ‘bunalım’ gibi kelimelerle eş anlamda” (Aktan ve Şen, 2001: 1225) kullanıldığı için bu ekonomik kriz dönemi Büyük Buhran veya Büyük Bunalım gibi muhtelif isimlerle anılır. Bu çalışmada Büyük Buhran ifadesi kullanılacaktır.

Büyük Buhran, bütün dünyayı etkileyen çok derin bir kriz olarak ticarethanelerin ve fabrikaların kapanmasına, bankaların iflasına

yol açmıştır. Toplumun büyük bir kesimini oluşturan çiftçilerin ürettiği ürünlerin fiyatlarının düşmesi neticesinde çiftçiler, karınlarını doyuramayacak bir sefalete sürüklenmiştir. Bu olaylar toplumun içine düştüğü trajedi ve yoksulluk bakımından daha önce benzeri görülmemiş bir ekonomik kriz olarak tarihte yerini almıştır. İnsanlığı etkileyen her olayda olduğu gibi Büyük Buhran'ın yansımaları da hayatın her alanında olmuştur. Bu sebeple bu krizin yansımaları edebiyat, resim gibi sanatın farklı alanlarında da görüldür. Bu çalışmada 1929 Büyük Buhran'ın edebiyata yansıyan yönü roman üzerinden incelenecektir. John Steinbeck'in, yayımlandığı dönemde hayli ilgi gören ve gerek yazıldığı dönemde gerekse sonraki yıllarda en çok okunan romanlar arasında yer alan *Gazap Üzümleri* Büyük Buhran merkezli bir okumayla değerlendirilecektir.

1. Büyük Buhran'ın Ortaya Çıkışı

Krizler, olduğu karmaşık süreçlerin bir yansımasıdır. İktisadi anlamda bir ekonomik krizin ortaya çıkışı irdelenirken salt bir sebepten söz etmek mümkün değildir. Bununla birlikte "krize yol açan nedenlerin irdelenmesi, sorunun çözümünde en etkin yaklaşım olarak görülebilir" (şendoğdu ve Öztürk, 2009: 424). Bir iktisadi dengesizliğin neticesi olan krizlerin birçok nedeni olabilir. Ancak genel anlamda krizlerin ya darlıktan ya da bolluktan meydana geldiğini ifade edebiliriz. Darlık krizlerinde aşırı fiyat yükselişi ile tüketici, bolluk krizlerinde aşırı fiyat düşüşü neticesinde ise üretici sınıfı etkilenmektedir. Darlık krizi içindeyken durumu daha vahim hâle getiren, stokçuluğu yönelmedir. Bu durum fiyatların daha çok yükselmesine sebep olur. Bolluk krizinde ise gelecekte fiyatların daha da düşeceği öngörülür. Stoklara rağbet edilmez, bu da fiyatların düşüşüne neden olur. Her iki krizin mekân şartlarını ortaya koyacak olursak darlık krizlerinde mağazalar, fırınlar ve diğer mekânlar önünde birikmeler ve kuyruklar; bolluk krizlerinde ise kredi için bankalar, spekülâtif kazançlar için borsalar önünde birikmeler söz konusudur (Ülgener, 2006: 109-111). 1929 Büyük Buhran, kıtlıktan ziyade, bolluktan doğmuş bir kriz (Nevins ve Commager, 2017: 482) olarak tarihe geçer. Aslında Büyük Buhran'ın hemen öncesine bakıldığında da 1920'lerden itibaren "otomobil üretiminin hızla artması ve anayolların gelişmesiyle birlikte ülkenin büyük bölümünün elektriğe kavuşması ve evlerde telefon kullanımının yaygınlaşması" (Kindleberger ve Aliber, 2013: 43) ülkede bir refahın ve bolluğun var olmaya başladığının göstergesi şeklinde görülebilir.

Büyük Buhran'ın başlangıç tarihi olarak "Dow Jones Sanayi Ortalaması'nın tek bir gün içinde yüzde 12.8 düştüğü 28 Ekim 1929,

Kara Pazartesi günü olarak belirtilir. Bununla birlikte Almanya bir yıl önce durgunluğa girmiş ve İngiltere 1920-1921 bunalımından asla tam olarak çıkamamıştır. Bu bilgiler ışığında Kara Pazartesi, aslında deflasyonun etkisiyle mücadele eden bir dünyada ABD varlık balonunun patlamasını temsil ediyordu” (Rickards, 2013: 90). Borsadaki çöküşün boyutunu anlamak açısından Kara Pazartesi olarak ifade edilen günde yaşanan kayıp ise 4 milyar doların üzerinde gerçekleşmiştir (Eğilmez, 2018: 121). Yaşanan kriz sonucunda Amerika'nın en önemli firmalarının hisseleri bir hafta içinde yüzde iki yüz civarında değer kaybına uğramıştır (Nevins ve Commager, 2017: 480).

Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) 1929 Büyük Buhran'ına girmeden kısa bir süre önce başkan olarak Herbert Clark Hoover (1929-1933) seçilmiştir. Herbert Clark Hoover 1921-1928 yılları arasında da Ticaret Bakanlığı yapmıştır. Hoover'ın döneminde ülke hiç olmadığı kadar müreffeh hâle gelmiştir. Cumhuriyetçi Parti'nin adayı olarak Hoover, 1928 yılında “Bugün Amerika'daki bizler, yoksulluk üzerindeki nihai zafere, herhangi bir ülkenin tarihinde hiç olmadığı kadar yakınız.”¹ demek suretiyle seçim vaadi olarak refah içinde yaşamı garanti etmiş ve bununla övünmüştür. Ancak kendisinin bile hesaba katmadığı şey, birkaç ay sonra aniden borsanın çökmesi ve bunalım döneminin başlamış olmasıdır. Bu süreçte Amerika'da yaşanan bolluk durumu şu şekilde özetlenebilir: Hisse senetlerinin çok hızlı yükseldiği, fabrikaların artan talebi karşılayamadığı, modern mimari yapıların ve evlerin arttığı bir süreç oluşmuştur. Sosyal faaliyetler büyük ölçüde artmış, sinema ve benzeri mekânlar dolup taşmıştır. Reklamcılık sektörü bir sanat seviyesine yükselmiştir. Her geçen gün teknoloji ve bilim alanındaki ilerlemeler artmıştır. Bu süreç, her bakımdan yeni bir çağın habercisi durumundadır. Bu ortam içinde 1929'da buhran beklenmedik ve yıkıcı bir şekilde (Nevins ve Commager, 2017: 479-480) gelmiştir.

2. Büyük Buhran'ın Ortaya Çıkışına İlişkin Farklı Görüşler

Büyük Buhran'ın çıkış yeri olarak hemen hemen bütün araştırmacılar, ABD'yi işaret etmekle birlikte farklı görüş bildirenler de vardır. Kindleberger ve Aliber (2013: 260-262) bu dönemde dolarda yaşanan değer kaybı neticesinde ABD ekonomisinin dibe vurmasına

---

¹<https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/presidents/herbert-hoover/>, Erişim: 15.07.2021

dikkat çeker ve bu durumun Büyük Buhran'ın çıkış merkezi olarak ABD'nin görülmesini gerektirmediğini ileri sürer. Kindleberger ve Aliber, bu çıkarımlarını ortaya koyarken Avrupa'nın savaş sonrasında yeniden üretime başlamasının küresel bir aşırı arzı meydana getirdiğini, Birinci Dünya Savaşı sonrası tazminat ve savaş borçlarından kaynaklanan komplikasyonları, İngiliz sterlininin aşırı değerlendirilmesi ve Fransız frangının değer kaybetmesi gibi nedenleri sayarlar.

Büyük Buhran'ın ortaya çıkışını Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşan temel dengesizliklerin aşılmasına bağlayan Şevket Pamuk (2014: 185) ise gelişmiş ülkelerdeki hatalı iktisat politikalarının dünya ekonomisini 1929 yılından itibaren ciddi bir bunalıma sürüklediğini belirtir. Bu tespitten de anlaşılacağı üzere küresel çapta bir yıkıma sebep olan Büyük Buhran, yalnızca Amerika'da değil, Avrupa'da da uygulanan yanlış politikalar neticesinde hız kazanmıştır. Bununla birlikte Amerika'da çöküşe sebep olan bazı faktörler dikkat çeker. Nevins ve Commager'e göre (2017: 481) ülkede üretim tüketim talebini aşmaktadır. Bunun üç temel sebebi vardır. Birincisi, millî gelirden halkın küçük bir bölümünün daha fazla pay alması ve bu küçük kesimin ellerindekinin de tekrar tasarruf ve yatırıma çevrilmesi; böylece işçi, çiftçi, memur gibi kesimlere gelirin yeterli derecede dağıtılamamasıdır. İkinci neden, hükümetin gümrük tarifesi ve savaş borçları siyaseti uygulaması sebebiyle yabancı pazarları Amerikan malları için fiilen kapatmasıdır. Üçüncüsü krediye kolay ulaşabilmenin kredinin ölçüsüz genişlemesine yol açması, taksitli alışverişleri artırması ve nihaî olarak spekülasyonları doğurmasıdır. Bu düzensiz ve plansız ilerleyiş krizin derinleşerek ilerlemesine sebep olmuştur. 1929 krizini Galbraith (2013: 185-192) ise beş sebebe dayandırmaktadır. Galbraith, bu sebepleri; gelirin kötü biçimde dağılımı, şirket yapısının kötü oluşu, kötü banka yapısı, dış ticaret bilançosunun kötü yapısı ve ekonomi bilgisinin zayıf oluşu şeklinde ifade etmiştir.

İktisatçılar, krizin nedenleri konusunda farklı görüşler ileri sürmekle birlikte uzun sürmesinin İngiltere ve ABD'nin izlediği politikaların farklılığından kaynaklandığı konusunda hemfikirdirler (Güran, 2017: 251). "Eğer İngiltere 1928'e kadar işsizlik ve deflasyonda kritik noktayı atlatmış olsaydı dünya bir bütün olarak I. Dünya Savaşı öncesinden beri görülmeyen kalıcı bir küresel ekonomik büyümeye ulaşabilirdi" (Rickards, 2013: 89) şeklinde değerlendirmelerde yapılmıştır.

1929 Büyük Buhran'ı iktisat politikalarının nasıl uygulanacağına ilişkin yaklaşımlarda da değişimi getirmiştir. Bunalıma kadar geçerli klasik ekonomi yaklaşımında ekonomiye müdahale edilmemesi gerektiği ve "bir görünmez elin" ekonomiyi düzelterceği

anlayışı hâkimdi. Ancak meydana gelen krizin geçici bir sapma olmadığı ve giderek daha ağırlaşmaya başladığı anlaşılınca bu ekonomi anlayışına karşı duyulan güven sarsıldı. Zamanla ülke yönetimlerinde ekonominin düzeltilmesi için devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiği fikrinin ağırlık kazandığını söyleyebiliriz (Güran, 2017: 252).

ABD’de de ekonominin kendiliğinden eski dengesine dönemeyeceği anlaşılmıştır. Şartlar, devleti ekonomiyi düzeltmek için geniş ölçüde rol almaya itmiştir. ABD’de bu anlayışı Herbert Hoover sonrası başkan seçilen Franklin Roosevelt² (1933-1945) benimsemiş ve bunu Yeni Düzen (New Deal) denilen politikalarla gerçekleştirmiştir. Roosevelt’in Yeni Düzen’inde birtakım reformlar ve yardımlar söz konusu idi. Yeni Düzen ile gerçekleştirilmek istenen

İlk amaçlardan biri, tarım ürünlerinin çok düşmüş olan fiyatlarını yükseltmek ve bu yoldan tarımsal kesimde yaşayanların satın alma güçlerini artırarak sınai ürünlerinin de talebini çoğaltmak olmuştur. Bunun için üreticilerin üretim serbestliği kısıtlanmış, tarımsal alanda üretim hacmine fiziksel sınırlamalar getirilmiş, dolar devalüe edilmiş ve banka sisteminin bozuk yapısı yeniden düzenlenmiştir (Talas, 1980: 69).

Çiftçilerin bu yeni uygulamadan etkilenmemesi için para yardımı yapılmıştır. Çiftçiler dışında diğer kesimler için de bazı düzenlemeler getirilmiştir. Bunlar; işçiler için yardım sistemi, işçilerin işveren karşısında haklarını güvence altına alma, işsizler, yaşlılar ve sakatları korumak için sosyal güvenlik yasası kabulü, sanatçılara ve müzisyenlere yardım gibi düzenlemelerdir. Özellikle de devlet kaynak yaratarak istihdamı artırmak amacıyla inşaat, demiryolu, telgraf ve elektrik alanında yatırımlar için girişimlerde bulunmuştur. Bunlara ek olarak, bütçe, enflasyon ve menkul kıymetlerin işleyişine ilişkin düzenlemeler de yapılmıştır. Örneğin zenginlerin ve büyük şirketlerin vergileri artırılarak vergi yasalarında var olan açıklar kapatılmış, altın standardı terk edilerek kontrollü enflasyon ortamı sağlanmaya çalışılmış, hisse senetleri ve diğer kıymetli kâğıtların satışında kontrol sağlanmıştır. Yönetimle ilgili reformlar yapılarak devletin savurgan ve verimsiz çalışması kontrol altına alınmıştır (Nevins ve Commager, 2017: 487-492).

---

²<https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/presidents/franklin-d-roosevelt/> (Erişim: 15.07.2021).

3. Büyük Buhran'ın Romanı: *Gazap Üzümleri*

Gazap Üzümleri romanının yazarı John Ernst Steinbeck (1902-1968) Salinas Kaliforniya'da dünyaya gelir. Ailenin dört çocuğundan üçüncüsü olan Steinbeck, tek erkek çocuktur. Steinbeck çocukluğu ve ergenliği boyunca komşuları ve akrabaları tarafından tembel, yaramaz ve şımarık biri olarak görülür. Üç kız kardeşin yanında tek erkek çocuk olduğu için şımarık büyütülür. Ergenliğinde de kendisinden beklenen sorumlulukları çok fazla yerine getirmez. Steinbeck, 1919 yılında Kaliforniya'daki Standford Üniversitesi'ne girer. O yaşlarda bir yazar olma arzusu içindedir. Bu sebeple üniversitedeki dersleri düzenli takip etmez. Yalnızca yazarlığı için faydalı olacağına inandığı derslere devam eder. Altı yıl boyunca derslerine düzenli devam edemez ve öğrenimi boyunca para kazanmak için pamuk işçiliği ve çiftlikle ilgili işlerde çalışır. Bu iş deneyimleri Steinbeck'te işçilere bir sempati ve yakınlık geliştirir. 1925'te Steinbeck, üniversite diploması alma çabasından vazgeçer. Yazarlık kariyerinde ciddi bir ilerleme kaydetmeyi umduğu New York City'e gitmek için para biriktirir. Bir yük gemisiyle yola çıkar. New York'a vardığında çok az parası vardır. Burada çok çeşitli işlerde çalışır. 1928 yılında bir süre bekçilik yapar. Bu sırada ilk evliliği gerçekleşir. 1929 yılında *Altın Kupa* adlı kitabı yayımlanır. 1930 yılında ikinci kez evlenir. Bu dönemde bir yazar olarak daha fazla tanınma imkânı bulur. Çeşitli kitaplarıyla muhtelif ödüller alır. En önemli ödülü ise 1940 yılında *Gazap Üzümleri* romanıyla aldığı Pulitzer ödülüdür. *Gazap Üzümleri* romanı onu bir hayli yıpratır. Sağlık sorunları yaşamaya başlar. İkinci eşinden de ayrılır. Başka bir kadınla evlenir. Bu sırada İtalya'da Nazi güçlerine karşı çeşitli özel harekât görevlerine silahlı bir savaşçı olarak katılır. Bu olaydan sonra hafif yaralanmalar onda birtakım psikolojik sorunlara yol açar (Schultz ve Li, 2005: 1-19). Hayatının özellikle son dönemlerinde farklı ülkelere çeşitli seyahatler gerçekleştirir. Son olarak 1967 yılında Vietnam'a savaş röportajcısı olarak katılır ve 1968 yılında hayata gözlerini yumar.

Gazap Üzümleri (1939), hem dünya hem de Amerika için bir kırılma noktası olan önemli bir tarihî olayı, Büyük Buhran dönemi olarak anılan 1929 ekonomik krizini fon olarak kullanan bir romandır. Roman, teknoloji ve tarımda makineleşme ile işgücüne duyulan ihtiyacın azalması, yoksulluk, göç, daha iyi bir hayat arzusu, ezen ezilen ilişkisi, grev, yabancı düşmanlığı, polis zorbalığı, bankaların ezici güç haline gelmesi gibi konuları işler. Bu geniş yelpazeye o dönemin çevre felaketlerinden olan kum fırtınaları da dâhil edilir. Romanın içinde bu kadar çeşitli mesele işlenirken acının, yoksulluğun ve çaresizliğin insanı birleştirip kenetlemesi vurgusu da öne çıkarılır. Hem aile bağları

hem de çevredeki insanlarla olan ilişkiler bakımından vurgu yapılan bu durum, romanın imlemek istediği ortak insanî değerler, insan olma paydasında birleşme gibi olguların da altını çizer. Roman, Oklahama’da çiftçilikle uğraşan Joad ailesinin on üç kişiden oluşan fertlerinin topraklarını terk ederek Kaliforniya’ya göç etme süreçlerini anlatır.

Joad ailesi, yeni bir hayata “Yepyeni, zengin bir toprakta... Kaliforniya’da. Meyvelerin boy attığı yerde. Yeni baştan” (Steinbeck, 2020: 107) başlamak ister. Joad ailesinin topraklarını terk etmesinin birkaç sebebi vardır. Bunlardan bir tanesi özellikle 1930’lu yıllarda başlayıp etkisini birkaç yıl sürdüren ve bir çevre felaketi olan kum fırtınalarıdır. 1930’lu yıllar Amerika için oldukça zor yıllardır. O dönem yaşanan ekonomik krizin yanında o zamana kadar görülmemiş büyüklükte bir kuraklık yaşanır. Devrin AP muhabiri Robert Geiger kuraklıkla birlikte ABD’de farklı bölgelerde yaşanan korkunç kum fırtınaları için Dust Bowl ifadesini kullanır. Bu sebeple de “(...) bölge 1930’lu yıllar süresince – özellikle 1935’ten 1938 yılına kadar – “Toz Çanağı” (Dust Bowl) olarak ünlen[ir]³. 1930’ların Dust Bowl dönemi, Amerikan Ovaları’ndaki aşırı toprak erozyonlarından biri olarak şiddetli kuraklık ve yoğun arazi kullanımının bir araya gelmesiyle beklenmedik bir şekilde ortaya çıkmıştır. Güçlü rüzgârlar, büyük toz fırtınaları ve ara sıra şiddetli yağmurlar halinde üst toprağı karadan süpürerek oyuklar oluşturmuştur. Bu erozyonlar sonucunda 1940’lara gelindiğinde toprağın verimli kısmının yüzde 75’ten fazlası kaybedilmiştir (Hornbeck, 2009: 1). Böyle bir ortamda geçen romanda Joad ailesinin tarlalarının bulunduğu Oklahama’daki kum ve toz bulutu günlerce devam eder ve tarlaların üzerini kaplar. Romanın başlangıcında Oklahama’daki bu tarlalar tasvir edilirken gün boyunca gökten toz yağdığı ve bunun ertesi gün de devam ettiği anlatılır. Tozun, yerleri adeta bir battaniye gibi örttüğü, mısırları, otları ve ağaçları (Steinbeck, 2020: 7) kaplayarak üretime büyük zarar verdiği dikkat çekilir. Bu vesileyle toz fırtınalarının tarlalara verdiği zayıat vurgulanır. Bu doğa olayı da ailenin göç etme kararını tetikler

Yine romanın yazıldığı dönemlerde “yetersiz yağış, yüksek sıcaklıklar ve şiddetli rüzgârların yanı sıra bu koşullara eşlik eden böcek istilaları ve toz fırtınaları nedeniyle birçok ürün zarar gör[ür].”⁴ Romanda bu zarara dikkat çekilir. Oklahama’daki tarlaların toz fırtınası altında kalışı ve tarlalardaki mahsulün nasıl zarar gördüğü ise:

³ <http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAAnaHatlar/Tarih.htm>, (Erişim 15.07.2021).

⁴ <https://drought.unl.edu/dustbowl/Home.aspx>, (Erişim 15.07.2021).

Geceleri rüzgâr toprağın üzerinde daha da hızla yarışa kalktı, mısırların küçük köklerinin çevresine kurnazca dalışlar yaptı, mısırlar zayıflamış yapraklarını kullanıp rüzgârla savaştılar ama sonunda kökleri söküldü, her bir mısır bitkisi toprağın üzerine yorgun argın serilip rüzgârın yönünü işaret eder biçimde kaldı (Steinbeck, 2020: 7) şeklinde dile getirilir.

Romanda susuzluk ve kuraklık yüzünden “mısır tarlalarındaki kabuklaşmış topraklar” (Steinbeck, 2020: 6) dikkat çeker. Romanın başlangıcındaki kuraklığın öne çıkarılması aslında çiftçiler için Büyük Buhran’dan çok önce bir sıkıntının başlamış olduğuna vurgu yapmak içindir. Kuraklık, çiftçileri topraklarından ayıracak ilk işaretlerden biri olmuştur. *Gazap Üzümleri*’nin başında Joad ailesi kendi halinde bir ortamda hayatını sürdürmektedir. Aile, Oklahoma’da köydeki topraklarını ekip biçerek birkaç kuşaktır yaşamlarını sürdürmektedir. Ortakçılıkla⁵ tarlalarını ekip biçen Joad ailesi “1932-1935 arasında çiftçilerin üretim yaptıkları toprakları azaltmaya teşvik edildikleri ve böylece kiracıların ve ortakçılardan devreden çıktığı bir döneme”⁶ girildiği için topraklarını terk ederek Kaliforniya’ya göç etmeye karar verirler. Onları ve kendileri gibi on binlerce insanı bu göçe ikna etmede hükümet tarafından Kaliforniya’nın tam yaşanılacak bir yer olduğuna dair dağıtılan binlerce el ilanı etkili olur. Büyükanne, büyükbaba, baba, anne, John amca, Noah, Rose of Sharon, Tom Joad, damat Connie, çocuklar Ruthie, Winfield, eski bir rahip olan Casy ve Al Joad’dan oluşan on üç kişilik aile yolda çeşitli sıkıntılar çeker. Büyükanne ve büyükbaba zorlu göç yolculuğuna dayanamayıp yolda ölürlere. Noah ve Connie aileden ayrılır. Rahip Casy, Tom’un işlediği bir suçu üstlenerek hapse girer. Diğer kayıplarla birlikte aile, göç yolculuğu bittiğinde yedi kişi kalır. Kaliforniya’ya varış yolunda kaldıkları yerler arasında en fazla mutlu oldukları ve nispeten konforlu sayılabilecek yer, bir devlet kampıdır. Burada sıcak su ve az da olsa yiyecek bulabilme şansları olur. Onun dışındaki konaklamalarda hep büyük sıkıntılar vardır. Kaliforniya’ya varıldığında ise onları göç etmeye teşvik için hükümet tarafından dağıtılan el ilanlarında bahsedilen Kaliforniya’dan eser yoktur.

Kaliforniya’da had safhada olan bir işsizlik, binlerce göçmenin iş için birbirleriyle yarıştıkları, açlıktan ölmeyecek kadar para

⁵ Ortakçılık (share cropping): Tohum, gübre ve öteki girdilerin toprak sahibi, buna karşılık emeğin, üretimi yapacak köylü tarafından konulması ve sonunda elde edilen ürünün toprak sahibi ile çiftçi arasında paylaşılması esasına dayanan bir tarımsal üretim ilişkisi. (Seyidoğlu, 1999: 445).

⁶<http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAnaHatlar/Tarih.htm>, (Erişim 15.07.2021).

kazanabilecekleri bir ortam vardır. Burada bir banliyöde terk edilmiş vagonların içinde kalırken bir sel baskını olur. Hem çalıştıkları tarlalar hem de kaldıkları vagonun olduğu bölge sular altında kaldığı için buradan ayrılmak zorunda kalırlar. Yolda yağmurdan korunmak için bir ambara sığınır ve burada yaşlı bir adamla karşılaşırlar. Adam orada yaşayan pek çok göçmen gibi açlıktan ölmek üzeredir. Romanın en etkileyici kısmı olan bu son kısımda Joad ailesinin iki gün önce bebeğini ölü doğuran kızı Rosa of Sharon, herkesi dışarı çıkararak açlıktan ölmek üzere olan yaşlı adamı, hayatta kalması için emzirir.

3.1. İnsan Gücüne Duyulan İhtiyaçın Azalması ve Tarımda Makineleşme

Büyük Buhran döneminde üretimde yaşanan düşüş bütün dünyayı ve özellikle ABD'yi derinden etkilemiştir. ABD'nin millî gelirinde, 1929 yılında yüzde elli oranında kayıp gerçekleşmiş ve millî gelir 80 milyar doların üstündeki bir seviyeden 40 milyar dolar civarına gerilemiştir. Toprak işlenerek yapılan üretim Amerikan tarihinin en alt seviyelerine kadar düşmüştür. Bu üretimi gerçekleştiren orta sınıf üretimin daralması sebebiyle tamamen ortadan kalkmak üzeredir (Nevins ve Commager, 2017: 483). Bunun yanında makineleşme ile insan gücüne duyulan ihtiyaç azalır ve bu durum yine çiftçi için büyük bir yıkım olur. Romanda bu duruma dikkat çekilirken özellikle ortakçı olarak bilinen ve bu sistemle çalışan kesimin bu durumdan bir hayli etkilendiği göze çarpar. Romanda kamyon şoförünün aşağıdaki sözleri bu durumu vurgular: “bir traktör geliyor, on aileyi yerinden ediyor. Her yer traktör dolu. Yıka döke giriyorlar, ortakçıları söküp atıyorlar” (Steinbeck, 2020: 13).

Toprağın traktör tarafından işlenmesi anlatılırken yazarın üslubundaki öfke hemen dikkat çeker. Bu öfkenin sebebi, makinenin mekanik yapısının toprakla birleşmesi ve emek ile insan gücünün bir arada iken oluşturduğu uyumun makinelerde olmayışıdır. Makine toprağı sürmek yerine adeta keser. Toprağı sürme işini büyük bir hoyratlıkla yapar. Bu sebeple aşağıdaki bölümde traktörün işleyişi vahşi bir tecavüz sahnesi tasvir edilir gibi anlatılır. Yazarın üslubuna öfke hâkimdir:

Traktörün ardında pırl pırl diskler dönüp duruyor, bıçaklarıyla toprağı kesiyorlardı. Bu, toprağı sürmek değildi, ameliyat etmektir. Kesilmiş toprağı sağa atıyor, sonra ikinci sıra dişliler onu tekrar kesip bu sefer sola atıyordu. Dilimleyen bıçaklar pırl pırlıydı. Kesilmiş toprak cilalıyordu onları. Dişlilerden sonra da toprağı demir dişleriyle tarayan taraklar geliyordu. Tarakların ardında upuzun tohumlayıcılar... on iki tane kıvrık, demirden penis. Ereksiyonu dökümhaneden, orgazmları

şanzımandan geliyor, sistemli biçimde hiçbir ihtiras duymaksızın ırzına geçiyorlardı toprağın (Steinbeck, 2020: 45).

Traktör “durmadan ortakçılarını dışarı at[an]” (Steinbeck, 2020: 287) acımasız bir mekanizmanın aracı hâline gelmiştir. Çiftçileri topraklarından eden sebeplerden biri traktörün sebep olduğu insan gücüne olan ihtiyacın azalması durumudur. Yazar bunu: “insanoğlu, kendi yetiştirmediği şeyi yiyecekti. Ekmeğiyle arasında bir yakınlık olmayacaktı.” (Steinbeck, 2020: 45) ifadesiyle dile getirir. O zamana kadar geleneksel tarım yöntemleriyle toprağı işleyen ve geçimini bu şekilde sağlayan köylüler için traktör büyük bir yıkım olmuştur. Romanda çiftçiler traktörü kendilerini topraklarından eden bir düşman olarak görürler. Traktörler o dönemde yaygın bir biçimde işleyen ortakçılık sistemi ile topraktan geçim sağlayan kesim için yıkıcı bir etkiye sahiptir. “19.yüzyılın büyük buhranı sırasında (1873-1896) tarım fiyatları baş aşağı yuvarlandığında ve yine 20. yüzyılda 1929 buhranında” (Keyder, 2016:265) yaygınlaşan ortakçılık traktörün tarlalara girmesiyle ortadan kalkarken Joad ailesini de vatanından ayırır.

3.2. Büyük Buhran’ın Trajik Sonucu: Göç

Romanda, mahsulün verimsiz olması sebebiyle zaten zor durumda olan Joad ailesi, diğer pek çok çiftçi aile gibi buldukları toprakları terk edecek duruma düşer ve Kaliforniya’ya doğru yola çıkarlar. Romanın aktığı ana mecra bu göç hikâyesidir. Bilindiği üzere Büyük Buhran’ın önemli sonuçlarından biri de göçtür. Bu süreçte yüz binlerce kişi, buldukları yeri terk ederek göç etmek zorunda kalmıştır.

1930’lar ve 1940’lı yıllarda, genellikle “Okie” diye adlandırılan yaklaşık olarak 800.000 kişi, Arkansas, Texas, Missouri ve Oklahoma’dan ayrıldı. Ayrılanların çoğu, batıda yer alan ve daha müreffeh yaşamayı vaat eden bir ülke olarak gördükleri Kaliforniya’ya gittiler.⁷ Çünkü ortakçılık sistemi ile topraklarını ekip biçen çiftçilerin topraklarını ellerinden almak isteyen mal sahiplerinin onlara sürekli telkin ettikleri düşünce, Kaliforniya’da müreffeh bir hayat yaşayabilecekleri fikridir. Bu sebeple onları topraklarından çıkarırken bu fikri sürekli dile getirirler:

“Batıya, Kaliforniya’ya gitsenize! Orada iş bol, hava da hiç soğumuyor. Nereye elinizi uzatsanız, avucunuza bir portakal düşüyor.

⁷ <http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAnaHatlar/Tarih.htm>, (Erişim 15.07.2021).

Her an, hasat işçiliği sağlayacak bir ürün var. Ne diye gitmiyorsunuz oraya?” (Steinbeck, 2020: 43).

Sürekli bu fikir telkinine maruz bırakılan Joad ailesi de tıpkı diğer ortakçılar gibi bir an önce Kaliforniya’ya varıp, refah içinde yaşamının hayalini kurar: “Bir varabilesek Kaliforniya’ya! Portakallar diyarına bir varabilesek bu düldül altımızda dağılmadan... Bir varabilesek!” (Steinbeck, 2020: 146) ifadeleri iyi bir hayata duyulan özlemi dile getirir. Joad ailesinin de dâhil olduğu “Missisipi’den Bakersfield’e kadar olan kısmı” (Steinbeck, 2020: 144) haritadan bakıldığında hafif hafif dalgalanan bir çizgiye benzeyen bir göç kervanı 66 numaralı karayolundan yollara düşer. 66 numaralı karayolu romanda göçün sembolü haline gelir.

Joad ailesinin göç yolu çok büyük zorluk ve sıkıntılarla doludur. Her şeyden önce aile on üç kişi olarak başladığı yolculukta yavaş yavaş kayıplar vermeye başlar. İlk önce ailenin büyüğü olan büyükbaba, ardından da büyükanne yolda ölür. Her ikisinin de defnedilmeleri bir hayli trajik olur. Bu da göç olgusunun beraberinde getirdiği trajedinin bir yansımasıdır. Bu definler esnasında yazar devlet mekanizmasına eleştirel bir tavır takınır. Büyükbabanın gömülmesini yasalar gereği bildirmek zorundadırlar. Ancak bildirilince de cenaze masrafı olarak kırk dolar ödemek gerekmektedir. Yoksul aile bu durum karşısında ne yapacağını düşünürken babanın sarf ettiği sözler dikkat çekicidir:

“Bazen yasaya uyulamaz. Yani vicdanlı biri uyamaz. Çoğu zaman böyledir bu. Floyd kaçak gezerken yasa bize onu ihbar etmemizi emrediyordu... ama kimse etmedi. İnsan bazen yasanın çevresinden dolaşmak zorunda kalır” (Steinbeck, 2020: 172).

Bu ifadelerle yasalar ve vicdan arasında bir bağ kurularak eleştirel bir tavır takınılmıştır. Ayrıca, devlet müessesesinin vatandaşına değer vermemesi vurgusu da yine bu diyalogun devamında ailenin diğer ferdi Tom’un: “Bazen işçiler bir şey için kazı yaparken bir ceset buluyorlar, cinayet sanıp patırtı koparıyorlar. Hükümetin ölüye duyduğu ilgi, diri insana duyduğundan fazla nedense” (Steinbeck, 2020: 172) ifadesiyle dile getirilir.

Bütün bu trajediye rağmen “yersiz yurtsuz kalanlar, göçmenler Kaliforniya’ya akıp duru[r]. İki yüz elli bin, üç yüz bin. (...) Gruplar halinde yersiz yurtsuzlar, evsiz barksızlar, katılmış, hırslı, tehlikeli insanlar” (Steinbeck, 2020: 287) göç yolunda ilerlemeye devam eder.

Göç yollarında ailenin yaşadığı en büyük zorluklardan biri göçmenlerin sürekli aşağılanmasıdır. Bu sebeple oldukça zorlu olan göç yolcuğu boyunca aileler kenetlenir ve âdeta çok kalabalık bir aileye dönüşürler. Bütün göçmenler ortak noktaları olan mültecilik ile

birbirlerine bağlanırlar. Göçmenlerin bu halleri Şu Şekilde ifade edilir: “Hepsi yapayalnız ve korku dolu olduğu için, hepsi hüzünlü yerlerden, kaygılardan, yenilgilerden geldiği için, hepsi yeni ve esrarengiz bir yere doğru gittiği için birbirlerine sokulup dur[urlar]” (Steinbeck, 2020: 238). Göçmenlerin maruz kaldığı aŐađılanma onların “Okiler” olarak tanımlanmasıyla başlar. Bu aŐađılanmayı Teksaslı bir göçmen dile getirir:

“Eskiden Oklahoma’dan gelen adam demekti Oki. Şimdi ise hayvanın biri demek. Oki dendi mi aŐađının aŐađısısın demek. Kendi başına bir anlamı yok da, asıl iş nasıl söylediklerinde” (Steinbeck, 2020: 253).

Joad ailesi g yolunda bir benzin istasyonunda durduğunda istasyonda çalışan ocuk, Oklahoma’dan gelen göçmenleri aŐađılayıcı ifadeler kullanır:

“Eh, bizim aklımız var. Bu lanet olası Oki’lerdeyse ne akıl ne de duygu var. İnsan değil bunlar. İnsan olsa böyle mi yaşar? İnsan olsa bu kadar pisliğe ve sefalete nasıl dayanır? Gorillerden daha hırlı değil bunlar” (Steinbeck, 2020: 271).

Joad ailesinin yolcuğu esnasında yollarını kesen bir grup da “Biz bu kentte pis Oki’leri istemiyoruz!” (Steinbeck, 2020: 343) derler.

Romanda, Büyük Buhran’ın yıkıcı ortamında hayatta kalma mücadelesi ve bir ailenin direnci ön plana çıkar. Yazar, bazı metaforlarla buna vurgu yapar. Bu metaforlardan biri romanın başında dikkat çeken kaplumbağadır. Romanın kahramanlarından Tom Joad, yolda ilerlerken bir kaplumbağa görür. AŐırısı sıcakta bin bir güçlükle ilerleyen kaplumbağa yolda yüksek bir beton çıkıntıya denk gelir. Oradan da büyük bir mücadeleyle geçmeye çalışır. Bu zorlu mücadeleyi geçip yoluna devam ederken yoldan geçen bir kamyon tarafından savrulurken tekrar yola fırlatılır. Bu sırada ters döner. Bacakları boŐlukta sallanırken güçlükle tekrar düzelebilir ve düzeldikten sonra yoluna devam eder. Kaplumbağanın bu mücadelesi romanda iki sayfa boyunca uzun bir Şekilde anlatılır. Kaplumbağa doğrulduktan sonra Tom Joad onu, yıllardır görmediği ailesine hediye olarak götürmek için alıp ceketinin içine koyar. Kaplumbağanın mücadelesi metaforik olarak zorlu yollardan geçecek olan Joad ailesinin mücadelesine bir gönderme gibidir. Joad ailesi de tıpkı kaplumbağanın mücadelesi gibi ağır ve çaresizliğin ne çıktığı bir mücadele verir. Tom Joad’ın aileye kaplumbağayı hediye olarak götürmek istemesi de bu yönüyle anlamlıdır.

Romanda metaforik anlam yüklenebilecek bir figür de roman kiŐilerinden “anne”dir. Romandaki kişilerin tamamının isimleri verilirken adı verilmeden sadece “anne” diye tanımlanan kadın, ailenin

en güçlü, zorluklara karşı aileyi en fazla ayakta tutmaya çalışan ferdi olarak öne çıkar. Anne figürü, Joad ailesinin zorlu yolculuğunda aileyi bir arada tutabilmek için çok büyük sıkıntılara ve fedakârlıklara katlanır. Göç yolunda kamyonun üstünde hasta yatmakta olan büyükanne ölünce bunu aile üyelerine söylemez ve böylece güvenlik görevlilerinin denetimleri esnasında yoldan alıkonmamayı sağlamış olur (Steinbeck, 2020: 281). Bir kanun kaçağı olan oğlu Tom'u polisten saklar. Büyük sıkıntılarla biriktirdiği parasını oğluna verir (Steinbeck, 2020: 512). Anne, bir metafor olarak Joad ailesinin harcı gibidir. Yoldaki kayıplara rağmen aileyi büyük ölçüde savrulmaktan kurtarır.

3.3. İşsizlik ve Fiyat Hareketleri

Büyük Buhran döneminde işsizliğin çok ileri boyutlara vardığı ve bütün dünyayı etkilediği bilinmektedir. Büyük Buhran: Üretim, istihdam ve kişi başına gelirlerde önemli düşmelere neden olan dünyanın karşı karşıya kaldığı ilk gerçek uluslararası ekonomik felaketti. 1929 ile 1932 yılları arasında gayrisafi hâsıla Batı Avrupa'da %9,1, Latin Amerika'da %13.7 ve Kuzey Amerika'da ise %28.6 düştü. 1929'daki üretim düzeylerine geri dönülebilmesi İngiltere ve Almanya'da 6, Fransa ve ABD'de 10 yılda mümkün oldu. Sanayi üretimi ABD, Avusturya, Belçika, İsviçre, Çekoslovakya ve Polonya'da %35'in, Almanya'da %40'ın üzerinde düştü. 1929'u izleyen yıllarda işsizlik oranı, Avustralya ve Kanada'da %19'un, Belçika ve İsveç'te %23'ün, ABD'de %25'in, Danimarka, Almanya ve Hollanda'da %30'un üzerine çıktı (Güran, 2017: 251).

Bu göstergelerden de anlaşılacağı üzere işsizlik, dönemin en büyük meselelerinden biridir. "Mart 1933'te, ABD'deki işsizlerin mutlak sayısının 11-12 milyona ulaştığı tahmin edilmektedir]" (Gazier, 2018: 28). Bunun temel sebeplerinden biri topraktan elde edilen mahsulün kâr getirmemesi, çiftçinin herhangi bir kazanç sağlayamamasıdır. Çünkü Büyük Buhran döneminde "satılmamış envanterler depoları ve ambarları dolduruyordu; pamuk, buğday, şeker, yün, kahve, ipek, kauçuk, tereyağı, pirinç, tütün ve mısır fiyatları bir hasattan diğerine kadar aynı kalıyordu" (Appleby, 2012: 279).

Romanda da mahsulün son birkaç yıldır iyi olmadığına dikkat çekilir. Tom Joad, Rahip Casy ile aralarında geçen konuşmada: "ben kendimi bildim bileli her yıl iyi ürün geliyor olur, ama hiç gelemez" (Steinbeck, 2020: 35) der.

Büyük Buhran döneminde "tarım mallarının fiyatlarındaki büyük düşüşler nedeniyle" (Pamuk 2014: 186) çiftçiler para kazanamaz. Bahsedilen tarımsal fiyatların düşüşüne ilişkin durum Tablo 1'de gösterilmiştir. Özellikle tarımsal ürünler tarımsal olmayan

ürünlere göre daha çok düşüş göstermiştir. Tarımsal olmayan ürünler 1929 yılında 93,3'ten 1932 yılında 68,3'e düşmüştür. Tarımsal ürün fiyatları ise 1929 yılında 104,9'dan 1932'de 48,2'ye kadar düşmüştür.

Tablo 1: 1929 Buhranında ABD'de Fiyat Göstergeleri

Yıllar	Tarımsal Fiyatlar	Olmayan	Tarımsal Fiyatlar	Fiyatların Tümü
1929	93,3		104,9	95,3
1930	85,9		88,3	86,4
1931	74,6		64,8	73
1932	68,3		48,2	64,8

Kaynak: Nere, J., 1980: 64

Tarımsal ürünlerin fiyatlarında yaşanan düşüşler sebebiyle üreticiler para kazanamaz. Diğer taraftan, göçler sebebiyle iş talep eden insanların sayısında artış olur. Dolayısıyla hem tarımsal fiyatların düşmesi hem de göç olgusu işsiz sayısını daha da artırır. Bu durum romanda kendine yer bulur. Özellikle, tarım sektöründe çalışmak isteyen yüz binlerce insan iş için kapıda bekler. Ancak iş talebi o kadar çoktur ki işçiler karınlarını doyurmaya yetecek kadar bile yevmiye alamazlar. Bu durum beraberinde bir trajediyi getirir. Aşağıdaki diyalog iş ile ilgili vahameti gösterir:

“Kaç erkek var?”

“Bir tek biz. Üç. Kaç para veriyorsunuz?”

“İki buçuk sent.”

“Lanet olsun, insan karnını bile doyuramaz!”

“O kadar veriyoruz. Güneyden iki yüz adam geliyor. Bu paraya can atıyorlar.”

“Ama, Tanrı aşkına, bayım!”

“Haydi, çabuk ol. Ya kabul et, ya defol. Tartışacak vaktim yok” (Steinbeck, 2020: 483).

İşsizliğin trajediye döndüğü kısımlar Kaliforniya'ya gelindikten sonra, Joad ailesinin çalışmaya başladığı kısımlardır. Büyük Buhran döneminde yaşanan işsizlik oranı %15'i aşmıştır ve “(...) sefaletin çok sık yaşandığı ve sosyal korumanın genel olarak var olmadığı bir dünyada, %15'i aşan genel bir işsizlik oranı devasa bir rakamdı[r]” (Gazier, 2018: 29). 1933 yılına gelindiğinde işsizlik %25'e ulaşır (Eğilmez, 2018: 122). Diğer bir deyişle, çalışabilir her dört kişiden biri işini kaybeder.

Romanda topraklarını terk edip Kaliforniya'ya gelen Joad ailesi ve binlerce işçi, dağıtılan el ilanları ile tarım işçisi arayan toprak sahiplerini bulmaya çalışır:

Kamplarda bir fiskostur gidiyor. Shafters'de iş varmış. Gece vakti kamyonlar yükleniyor, otoyollar doluyor. Altına hücum gibi gidiliyor işe. Shafters'de millet yığılıyor. İstenen işçi sayısının beş katı. Altına hücum gibi, işe hücum. Gece karanlığında, birbirinden kaçarak, yarışarak gidiyorlar hevesle. Yolların iki yanında da o tahrik etkenleri yatıp duruyor öylece... yiyecek verebilecek boş tarlalar (Steinbeck, 2020: 289).

İşsiz insanlar çaresiz bir şekilde yollara düşer ve bu sayı her geçen gün katlanarak artar: “Üç yüz bin kişi Kaliforniya’da, arkası da geliyor. Kaliforniya’da yollar dolusu çaresiz insan karıncalar gibi koşuyor, çekmeye, itmeye, kaldırmaya, çalışmaya. Kaldırılacak her yük için hevesli beş çift kol uzanıyor. Her öğün yemeği bekleyen beş açık ağız var” (Steinbeck, 2020: 292).

İnsanların tek istekleri göçmenlerden biri olan Casy'nin ifadesiyle “doğru dürüst bir ömür sürmek, çocuklarını adam gibi büyütme[tir]” (Steinbeck, 2020: 307). İşverenler de işçiyi sömürmekte ve işsizlik oranı çok yüksek olduğu için de işçilere hak ettiklerinin altında ücret ödemektedir. Bu süreçte büyük iş sahipleri, patronlar el ilanlarıyla daha çok insan getirmeye başlarlar. Hatta şu yöntem işsizler ordusunu daha da sıkıntıya sokar:

Mal sahiplerinden biri bir konserve tesisi satın almıştı. Şeftalilerle armutlar olunca, meyvenin yetiştirme maliyetinden daha aşağı bir fiyat verdi. Konserve tesisi sahibi olarak kendisi, meyve yetiştiricisi olan kendine düşük fiyat ödüyor, meyveleri alıyor, fakat konserve fiyatı yüksek olduğundan yine kârını cebe atıyordu. O zaman konserve tesisine sahip olmayan küçük çiftçiler topraklarını kaybetmeye başladılar. O çiftlikleri büyük toprak sahipleri kaptı, bankalar kaptı, konserve tesisi olan şirketler kaptı. Zaman geçtikçe çiftliklerin sayısı azaldı. Küçük çiftlikler bir süre için kentlere taşındılar, derken kredileri bitti, sonra dostları tükendi, sonra akrabaları da kalmadı. O zaman onlar da yollara döküldüler. Yollar iş bulmak için birbirini yiyen, birbirini öldürmeye hazır insanlarla doldu (Steinbeck, 2020: 348).

Romandaki vurgulardan biri de artık köyde kalıp tarımla uğraşmak istemeyen gençlerin şehirde yaşama arzusudur. Daha iyi şartlarda, daha rahat bir biçimde yaşamının hayalini kuran gençler için öncelik, güzel bir hayattır. “Erkek ve kadınlar -genellikle genç yaşta- çiftçilik gibi kırsal iş ve hizmetlerden kentlerdeki sanayi merkezlerine taşınmış”tır (Appleby, 2012: 279). Romanda bu durum da dikkat çeker. Ailenin evli kızı Rose of Sharon, doğacak olan bebeği ve kocasıyla

birlikte Kaliforniya'ya vardıklarında artık köyde değil şehirde yaşamak istediğini annesine söyler. Çünkü kocasıyla birlikte hayal ettikleri hayat köy hayatından çok daha iyi şartlara sahiptir:

İkimiz konuştuk Connie'yle. Anne, biz artık kentte oturmak istiyoruz.” Heyecanla devam etti. “Connie ya bir dükkânda, ya bir fabrikada işe girecek. Evde de ders çalışacak. Belki radyoculuk. Uzman olacak işinde. Daha sonra belki kendi dükkânını açabilir. Canımız istedi mi, kalkar bir sinemaya gideriz. Hem Connie diyor ki; bebeğim doğacağı zaman doktor gelecekmış yanıma. Durum nasıl bakacaktınız, belki de hastaneye gidecektiniz. Arabamız da olacak... (Steinbeck, 2020: 203)

Büyük Buhran döneminde çiftçilerin yaşadığı derin yoksulluk onları çiftçilikle uğraşmaktan soğutur. Daha modern bir hayat yaşama arzusuna sevk eder. Ancak yine de göçe zorlanan çiftçi ailelerinin temel isteği konfordan önce açlıktan kurtulmak ve insani şartlarda yaşamaktır.

Sonuç

1929 Büyük Buhran, büyük bir ekonomik kriz olarak tarihteki yerini alır. Etkileri İkinci Dünya Savaşı'na kadar süren bu krizin yansımaları ve sonuçları özellikle Amerika için son derece derin olmuştur. *Gazap Üzümleri* romanında 1929 buhranı yalnızca bir ekonomik kriz olarak değil, toplum yapısında kırılmalara neden olan bir olay olarak yer alır. Her dönem olduğu gibi bu dönemde de gelir dağılımındaki adaletsizliğe bağlı olarak bu krizden en çok düşük gelirli kesim etkilenmiştir. *Gazap Üzümleri* romanında trajediye dönüşen bu etkilenmeye yer verilir. Yoksulluk sefalet boyutuna varmışken, insanın bu sefalet karşısındaki mücadelesi, tutumu, tepkisi romana yansır. Roman toplumsal boyutuyla adaletsizliğe karşı isyanın öne çıktığı bir kurguya sahiptir. Ele aldığı meselelerin tamamında bu adaletsizliğe bir gönderme vardır. Yoksulluk ve çaresizliğin insanları birleştirip kenetlenmelerine sebep olduğuna dikkat çekilir. Çaresizliğin içinde bile mücadele ve yaşam kavgasından yılmamanın önemine yer verilir. Romanın başından sonuna kadar aile kavramının ehemmiyeti ve aileyi korumada özellikle kadının yeri öne çıkarılır. Finansal bir krizin sebep olduğu trajedi anlatılırken insani değerlerin önemine vurgu yapılır. Bu değerlerin sıkıntılı zamanlarda daha da anlam kazandığına dikkat çekilir.

Kaynakça

Appleby, J. (2012). *Amansız Devrim- Kapitalizm Tarihi*. Akkoyunlu, A., C. (çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.

- Aktan, C. C. ve Şen, H. (2001). Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri. *Yeni Türkiye, Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, 2(42), 1225-1230.
- Ataman, G. (2001). *İşletme Yönetimi, Temel Kavramlar ve Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Eğilmez, M. (2018). *Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Galbraith, J. K. (2013). *Büyük Kriz 1929*. Akbaş, E. N. (çev.), İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Güran, T. (2017). *İktisat Tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Hornbeck, R. (2009), The Enduring Impact of The American Dust Bowl: Short And Long-Run Adjustments To Enviromental Catasrophe, *National Bureau Of Economic Research*, 1050 Massachusetts Avenue Cambridge, MA 02138 December
- Keyder, Ç. (2016). *Toplumsal Tarih Çalışmaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kindleberger, C., P. ve Aliber, R. Z. (2013). *Çılgınlık, Panik ve Çöküş Finansal Krizler Tarihi*. Şensoy, Ü. (çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nevins, A. ve Commager, H. S. (2017). *ABD Tarihi*. İnalçık, H. (çev.). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Nere, J. (1980). *1929 Krizi*. Toprak, N. (çev.). Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No: 134.
- Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Rickards, J. (2013). *Kur Savaşları Bir Sonraki Küresel Krizin Oluşumu*. İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Schultz, J. ve Li, L. (2005). *John Steinbeck A Literary Reference to His Life and Work*. New York: Facts on File inc.
- Seyidoğlu, H. (1999). *Ekonomik Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Steinbeck, J. (2020). *Gazap Üzümleri*. Dişbudak, B. (çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Şendoğdu, A. ve Öztürk, Y. E. (2009). Küresel Krizin Büyüyen Etkisi ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranı Bağlantıları Işığında Türk Bankacılık Sektörü. *Journal of Azerbaijani Studies, Bakü-Azerbaycan*, 423-431.
- Talas, C. (1980). *Ekonomik Sistemler*. Ankara: S Yayınları.
- Ülgener, Sabri F. (2006). *Tarihte Darlık Buhranları ve İktisadi Muvazenesizlik Meselesi*. İstanbul: Derin Yayınları.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 53
Sayfa/Page: 155-182
ISSN: 1302-6879

TSE Öncü Çocuk Dergisi Üzerine Bir İnceleme A Review on TSE Pioneer Children's Magazine

• Muhammed TUNAGÜR*

* Arş. Gör. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Ağrı/Türkiye.
Res. Assist. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education, Ağrı/Turkey.
mutunagur@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-6427-6431

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

30/04/2021

Kabul Tarihi / Date Accepted:

28/08/2021

Yayın Tarihi / Date Published:

30/09/2021

Atrf: Tunagür, M. (2021). TSE Öncü Çocuk Dergisi Üzerine Bir İnceleme. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53, 155-182.

Citation: Tunagür, M. (2021). A Review on TSE Pioneer Children's Magazine. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 53, 155-182.

Öz

Sürelî yayınlar kapsamında ele alınan çocuk dergilerinin çocukların bilişsel ve duyuşsal becerilerine uygun bir şekilde ele alınması önem taşımaktadır. Bu kapsamda çocuk dergilerinin hazırlanmasında gereken birtakım ölçütler bulunmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda Türk Standartları Enstitüsü (TSE) tarafından yayımlanan Öncü Çocuk Dergisi'nin çocuk dergilerinde bulunması gereken içerik ve biçimsel özelliklere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma materyalini TSE Öncü Çocuk Dergisi'nin 2018, 2019 ve 2020 yıllarına ait 12 sayısı oluşturmaktadır. Derginin sayıları; biçimsel kapsamda boyut (büyüklük), kâğıt, sayfa düzeni, harfler, resimler, kapak ve cilt açısından incelenirken içerik kapsamında tema, konu, üslup ve dil anlatım bakımından incelenmiştir. Araştırmanın veri analizinde içerik analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre incelenen sayıların genel olarak ebat, kullanılan kâğıt türü, sayfa düzeni, satır aralıkları, harflerin puntoları, görsellerin oranı, kapak seçimi, yazım ve noktalama, tercih edilen metin türü, işlenen temalar, konu ve dil anlatım açısından çocuklara uygun olduğu belirlenmiştir. Ulaşılan sonuçlar doğrultusunda birtakım öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, TSE Öncü Çocuk, çocuk dergileri, içerik, biçimsel boyut.

Abstract

It is important that children's magazines, which are included in the periodicals of children's literature, be handled in accordance with the cognitive and affective skills of children. In this context, a number of criteria have been established for the preparation of children's magazines. In this direction, it is aimed to examine Öncü Çocuk Magazine, published by the Turkish Standards Institute (TSE), according to the content and formal features that should be found in children's magazines. In this direction, the document analysis method was used in the research. The study material of the research consists of 12 issues belonging to 2018, 2019, and 2020 in Öncü Children's Magazine. Journal issues; while examining in terms of size (size), paper, page layout, letters, pictures, cover and volume in the formal context, theme, subject, heroes, plan, style, and language were examined in terms of expression. The content analysis method was used in the data analysis of the research. According to the results obtained from the research, it has been determined that the numbers examined are generally suitable for children in terms of size, type of paper used, page layout, line spacing, font size of letters, the proportion of images, cover selection, spelling and punctuation, preferred text type, themes covered, subject, and language expression. Some suggestions were made in line with the results obtained.

Keywords: Children's literature, TSE Vanguard Child, children's magazines, content, formal dimension.

Giriş

Eğitim-öğretim sürecinde istendik hedef, davranış ve becerileri kazandırma amacıyla alternatif ortam, yöntem ve materyaller geliştirilmektedir. Bu eğitim-öğretim paydaşlarının yanında bu sürece katkı sunan ve çocukların bilgi ve becerilerini geliştiren materyallerden biri de çocuk dergileridir.

Çocuk edebiyatı çocukların zihinsel gelişimlerine, duyu, düşünce ve ilgi dünyalarına hitap eden ve aynı zamanda çocukları eğlendiren yazılı ve sözlü ürünler olarak ifade edilmektedir (Yalçın ve Aytaş, 2016). Aynı zamanda “çocuk edebiyatıyla çocukların düşünme sorumluluğu kazanmaları, insana, çevreye, doğaya karşı duyarlı olmaları, okuma kültürü edinmeleri, zihinsel yetilerini ve beğeni düzeylerini geliştirmeleri” hedeflenmektedir (Tunagür, 2021). Çocuk edebiyatı yayınları bir yaşından ergenlik dönemine kadar çocukların duyu ve düşünce dünyalarına hitap eden ve gelişmesine katkı sunan eserlerden oluşmaktadır (Sever, 2015). Bu yayınların içerisinde en önemli ve sürekli güncellenen yayınlardan biri ise çocuk dergileridir (Demirdal, 2019). Bu dergilerin çocuklara bilgi verme, eğlendirme, dil becerilerini kazandırma gibi amaçları bulunmaktadır. Dergiler, çocukların okuma alışkanlığı kazanmalarında, güncel konular hakkında bilgi sahibi olmalarında ve kalıcı bilgilere ulaşmalarında önemli

işlevlere sahiptir (Gürel, Temizyürek ve Şahbaz, 2007). Aynı zamanda çocuk dergileri, çocukların bilgi, beceri ve yeteneklerini gösterebilmelerine ve sosyalleşmelerine katkı sunan eğitim araçlarından biridir. Dahası çocuklara ders kitapları aracılığı ile verilmesi mümkün olmayan güncel gelişmeler ve bilgiler çocuk dergileriyle verilebilmektedir (Demiryürek, 2012). Nitekim Tanrıkulu (2014) dergilerin resmî müfredatın resmî yaklaşımından uzak bir şekilde çocukların eğitiminde etkin bir materyal olarak kullanılabileceğini ifade etmektedir. Oğuzkan (2001) da yetkinlik sahibi yayımcıların denetiminde ilgi çekici bir tasarım ve içerikle hazırlanan ve uygun fiyatlarla satışa sunulan dergilerin güncel gelişmelerin takibinde işlevsel okuma materyalleri hâline gelebileceğini belirtmektedir.

Çocuk edebiyatının süreli yayınlar kapsamında bulunan çocuk dergileri belirli periyotlarla (haftalık, aylık, üç aylık) çocuklara yönelik hazırlanan çocukları bilimsel, teknolojik, güncel gelişmelerden haberdar eden iletişim araçlarıdır (Turan, Kurt ve Arslan, 2016). Çocukların birçok uyarana karşı karşıya kaldığı 21. yüzyılda okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesinde önemli bir yere sahip olan çocuk dergilerinin çocukların beklenti ve ihtiyaçlarına uygun olarak hazırlanmaları ve içeriklerini bu doğrultuda planlamaları önem taşımaktadır (Oruç ve Ateş, 2019). Çocuk dergileri, temel dil becerilerinin gelişmesini sağlayan, çocukların sevmeye yönelik tutumunu geliştiren, geleceğe ilişkin umut ve güven duygularını arttıran, üretme ve paylaşma becerileri kazandıran, şiddetten uzak barışçıl bir yaklaşım benimseyen ilke ve anlayışa sahip olmalıdır (Demirdal, 2019). Çünkü dergiler, çocukların genel kültür seviyelerinin artmasında, edebî duyarlılığın oluşmasında ve süreli yayınları takip etme becerilerinin gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Balcı, 2014). Dilizdüzgün (2012) çocuklara hitap eden yayınların çocuklara değer katmasını, yazınsal ürünler aracılığı ile iletişim kurmalarını, okuma alışkanlığı kazandırmalarını ve eleştirel düşünmeye yönlendirmesini beklemektedir. Çocuk dergilerinde yer alan çeşitli metinler, çocukların öğretim süreçlerini zenginleştirme ve belirli alanlarda yoğunlaşabilmelerine katkı sunmaktadır. Bu doğrultuda dergilerde yazım, imla ve noktalamaya, cümle ve paragrafların kısa olmasına, dil anlatımın açık ve yalın olmasına, farklı yazınsal türlere yer verilmesine dikkat edilmesi gerekmektedir (Oğuzkan, 2001).

Çocuk dergileri birçok farklı yazınsal türü, görsel unsuru, bilimsel yazıları, bulmaca, bilmece, boyama, resim tamamlama, maket yapma gibi etkinlikleri içerisinde barındırır (Aytan ve Çalıcı, 2020). Özellikle son çeyrek yüzyılda yaşanan teknolojik gelişmeler

doğrultusunda çocuk dergileri, fotoğraflarla, çizimlerle farklı görsel tasarımla daha renkli ve ilgi çekici bir hâl almış ve çocukların dikkatini çekmeye başlamıştır (Başaran, 2008). Çocuk dergilerini çocuklar için ilgi çekici kılan etkenlerden biri de dergiler tarafından verilen armağanlardır. Dergilerin çoğunluğunda bulunan bu armağanlar; poster, oyun materyalleri, kitaplar, takvimler, ayraçlar gibi farklı türlerden oluşmaktadır. Nitekim bu armağanların da çocukların seviyelerine, yaş gruplarına, bilişsel ve duyuşsal becerilerine uygun olması gerekmektedir (Demirdal, 2019).

Çocuk dergilerinin hazırlanması sürecinde alanında uzman ve yetkin kişilerin olması oldukça önemlidir. Nitekim dergiler çocukların dil gelişimlerine, dil becerilerine zihinsel ve duyuşsal süreçlerine doğrudan ya da dolaylı olarak etki etmektedir (Ungan ve Yiğit, 2014). Çocuk dergilerinin bir kısmının çocukların bilişsel ve duyuşsal becerilerinin geliştirilmesinin yanında daha fazla tiraj elde etme amaçları vardır. Daha fazla kar elde etme amacıyla yürütülen bu süreçte dergiler, konu seçiminde bazı sınırlamalara gitmekte birtakım düşünce ve fikirleri dergi aracılığı ile aktarmaya çalışmaktadır (Dedeoğlu vd., 2011).

Çocuk dergilerinin içeriğinde bulunan görsel, resim, fotoğraf ve çizimlerle çocukların görsel becerileri; ülke, şehir, doğa ve güncel konularla kültür düzeyleri; bilimsel ve teknolojik yazılarla bilimsel becerileri; edebiyat, tarih, coğrafya, müzik gibi alanlara ilişkin konularla kültür ve sanat becerilerinin geliştirilmesinin hedeflendiği düşünüldüğünde dergilerin belirli özellik, ölçüt ve ilkeleri taşıması gerekmektedir.

Çocuk edebiyatı yayınlarında bulunması gereken özellikler, içerik ve biçimsel olarak sınıflandırılmaktadır. Yayınlar biçimsel kapsamda boyut (büyüklük), kâğıt, sayfa düzeni, harfler, resimler, kapak ve cilt açısından incelenirken içerik kapsamında tema, konu, kahramanlar, plan, üslup ve dil anlatım bakımından incelenmektedir (Sever, 2003; Oğuzkan, 2001; Demiryürek, 2012). Nitekim çocuk dergileri çocuklara eleştirebilmeyi, tartışabilmeyi, bilim ve sanata saygı duyabilmeyi, okuma kültürü ve alışkanlığı kazandırabilmeyi sağlayacak nitelikte ve işlevde olmalıdır (Sever, 2017).

İlgili alan yazında çocuk dergilerinin içerik, tür, anlatım, değer, eğitime katkı, çocuğa olan bakış açısı ve çocuk edebiyatı ilkeleri gibi birçok farklı açıdan incelendiği araştırmalar bulunmaktadır (Ağan, 2020; Akbaba, Kökçü ve Demirel, 2018; Atmaca, 2011; Aydın, 2015; Aytan ve Çalıcı, 2020; Barutçu, 2010; Başaran Taş, 2008; Dedeoğlu vd., 2011; Demirdal, 2019; Demiryürek, 2012; Gezmen, 2019; Gümüşkılıç, 2016; Güran Yiğitbaşı, 2014; Kahraman ve Fidan, 2019;

Kaptan ve Sürmeli, 2011; Kaya, 2015; Kırış, 2007; Kıymaz, 2011; Küçük, 2010; Latifoğlu, 2013; Oruç ve Ateş, 2019; Över, 2013; Şahin, 2009; Tanrikulu, 2008; Tanrikulu, 2020; Urgan ve Yiğit, 2014; Ünlü, 2011; Yıldırım, 2006; Yıldırım, 2013; Yıldız ve Karaca, 2020; Yollu, 2010). Fakat ilgili alan yazında TSE Öncü Çocuk Dergisi'nin içerik ve biçimsel ölçütlere göre incelendiği herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu doğrultuda araştırmada Türk Standartları Enstitüsü (TSE) tarafından yayımlanan Öncü Çocuk Dergisi'nin çocuk dergilerinde bulunması gereken içerik ve biçimsel özelliklere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda şu problem sorularına yanıt aranmaya çalışılmıştır:

- TSE Öncü Çocuk Dergisi, çocuk dergilerinde bulunması gereken biçimsel özellikleri ne ölçüde karşılamaktadır?
- TSE Öncü Çocuk Dergisi, çocuk dergilerinde bulunması gereken içerik özelliklerini ne ölçüde karşılamaktadır?

Yöntem

Araştırmada, Türk Standartları Enstitüsü (TSE) tarafından yayımlanan Öncü Çocuk Dergisi'nin 2018, 2019 ve 2020 yıllarında yayımlanan sayıları çocuk edebiyatının biçim ve içerik ilkeleri bağlamında incelenmiştir. Bu doğrultuda araştırmada, doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Doküman incelemesi veya analizi tek başına bir araştırma yöntemi olabildiği gibi, diğer nitel yöntemlerin kullanıldığı durumlarda ek bilgi kaynağı olarak da işe yarayabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Araştırmanın Materyali

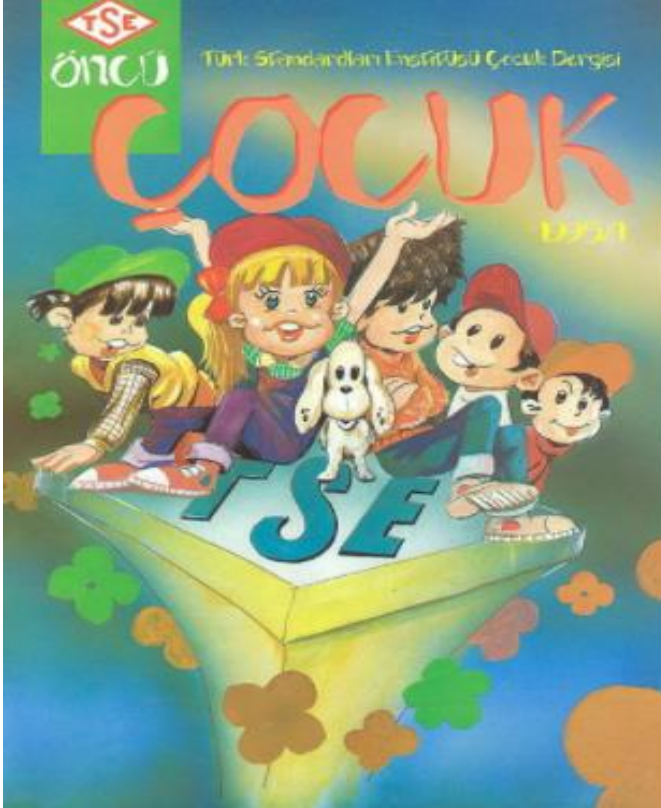
Araştırmanın çalışma materyalini Türk Standartları Enstitüsü (TSE) tarafından yayımlanan Öncü Çocuk Dergisi'nin 2018, 2019 ve 2020 yıllarına ait 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95 ve 96. sayıları oluşturmaktadır.

Tablo 1: Derginin Tanıtımı

Derginin Adı	TSE Öncü Çocuk Dergisi
İlk Sayının Tarihi	1995
Derginin Bağlı Olduğu Kurum	Türk Standartları Enstitüsü
İncelenen Sayılar	85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96
Yayınlanma Sıklığı	3 Aylık
Derginin İnternet Sitesi:	https://tse.org.tr

TSE Öncü Çocuk Dergisi Üzerine Bir İnceleme

Online Erişim	Var
Fiyatı	Ücretsiz
Hedef Kitle	3, 4, 5, 6, 7'inci sınıflar

Görsel 1: Derginin 1995 Yılında Yayımlanan İlk Sayısı

TSE Öncü Çocuk Dergisi, Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın ilgili kuruluşu Türk Standartları Enstitüsü'nün çocuklar için hazırladığı bir yayındır. İlk sayısı 1995 yılında yayımlanan dergi üç aylık periyotlarla Ocak-Şubat-Mart, Nisan-Mayıs-Haziran, Temmuz-Ağustos-Eylül ve Ekim-Kasım-Aralık olmak üzere yılda dört kez yayımlanmaktadır. İnternet üzerinden ücretsiz erişim ve abonelik imkânı bulunan derginin tüm sayılarına aynı zamanda Eğitim Bilişim Ağı (EBA) üzerinden de ulaşılabilir. Derginin hitap ettiği yaş grubu dergi tarafından 3, 4, 5, 6, 7'inci sınıflarda okuyan öğrenciler olarak belirtilmiştir. Derginin içeriği bilim, teknoloji, doğa, hayvanlar âlemi, kültür sanat, güncel konular, spor, sağlık gibi konulardan oluşmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada incelenen dergilerin sayılarına hem temin yoluyla hem de derginin internet adresinden online erişim ile ulaşılmıştır. Çocukları hedef kitle olarak ele alan yayınların çocukların bilişsel ve duyuşsal gelişimlerine uygun olması gerekmektedir. Bu nedenle çocuklara yönelik eserlerde bulunması gereken içerik ve biçim kapsamında birtakım ölçütler geliştirilmiştir. Bu araştırmada Sever (2017) ile Geçgel ve Güleç Çakmak (2006)'ın çocuklara yönelik eserlerde belirlediği kriterler esas alınmıştır. Bu doğrultuda derginin sayıları; biçim boyutunda ebat, kâğıt, sayfa düzeni, yazı düzeni, resimler ve kapak içerik boyutunda ise bölümler, metin, tema ve dil ve üslup açısından incelenmiştir. Bu kriterler alt başlıklarıyla şu şekilde yer almaktadır:

Tablo 2: Dergilerin İncelenmesinde Kullanılan Kriterler

Biçimsel Özellikler	İçerik Özellikleri
1. Boyutlar ve Sayfalar	1. Derginin Bölümleri
2. Kâğıt	2. Metin
3. Sayfa Düzeni	3. Tema
4. Yazı Özellikleri	4. Dil ve Üslup
5. Resimler	
6. Kapak	

Araştırmada Türk Standartları Enstitüsü (TSE) tarafından yayımlanan Öncü Çocuk Dergisi'nin 2018, 2019 ve 2020 yıllarında yayımlanan sayıları içerik analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu analiz türünde amaç, elde edilen verileri açıklayacak kavram ve bağıntılara ulaşmaktır. İçerik analizi ile birbirine benzeyen veriler belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilerek okurların anlayabileceği bir şekilde yorumlanarak sunulur (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Araştırmada derginin bahsedilen sayıları çocuk edebiyatının biçim ve içerik ilkeleri bağlamında incelenerek tablolarla sunulmuştur.

Nitel araştırmalarda araştırmacı tarafından hem verilerin toplanması hem de bu verilerin yorumlanması işlemleri gerçekleştirildiği için araştırmacının öznel tutum, düşünce ve davranışları araştırmanın sonucunu etkileyebilir (Büyükoztürk vd., 2016). Bu nedenle çalışmada sağlıklı sonuçlara ulaşabilmek için çalışmanın iç geçerliğini ve güvenilirliğini sağlamak gerekmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın iç geçerliğini sağlamak amacıyla veriler herhangi bir yorum ve değişikliğe uğratılmadan olduğu gibi aktarılmıştır. Kodlayıcılar arasındaki güvenilirlik katsayısı, Miles & Huberman'ın (2015) formülüyle hesaplanarak %85 olarak bulunmuştur. (Görüş birliği/ Görüş birliği + görüş ayrılığı= güvenilirlik)

(Uzlaşılabilir kazanımlar/ uzlaşılabilir + uzlaşılabilir olmayan kazanımlar). Kodlayıcıların görüş birliğine vardığı veriler ile kodlara ilişkin tespitlere bulgular kısmında yer verilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde dergi sayılarının ebat, kâğıt, sayfa yapısı, yazı düzeni, resim, kapak, bölümler, metin, tema ve dil ve üslup hakkında erişilen bulgular yer almaktadır.

Tablo 3: Dergilerin Ebatları ve Sayfaları

	2018				2019				2020			
	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96
Derginin ebatı ne ölçüdedir?	21X27	21X27	21X27	21X27	21X27	21X27	21X27	21X27	21X27	21X27	21X27	21X27
Dergi taşınabilir mi?	Evet (E)	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Dergi kaç sayfadan oluşmaktadır?	65	66	67	6	6	6	6	6	6	6	6	6
				7	7	7	7	6	7	7	7	7

Öncü çocuk dergisinin ebatları diğer dergi ebatlarına yakın olan 21x27 ebatındadır. Derginin ebatı çocukların rahatça ince motor becerileri ile kavrayabileceği, tutabileceği, saklayabileceği ve taşıyabileceği boyuttadır. Sayfa sayısı genel olarak incelenen tüm sayılarda 65-67 sayfa aralığındadır. İncelenen tüm sayılarda derginin sayfa sayısına dikkat edildiği ve bu anlamda bir tutarlılığın olduğu söylenebilir. Derginin sayfa sayısının derginin taşınmasını zorlaştırmayacak ağırlıkta olduğu ifade edilebilir.

Tablo 4: Dergilerde Kullanılan Kâğıtlar

	2018				2019				2020			
	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96
Dergide kullanılan kâğıt nedir?	Kuşe (K)	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K
Derginin sayfaları parlak mı mat mı?	Parlak (P)	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P
Derginin sayfalarına yazı yazılabiliyor mu?	Evet (E)	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Derginin sayfaları yazılan yazıları düzeltmek için uygun mu?	Evet (E)	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E

Derginin incelenen sayılarının tamamında kuşe kâğıdı kullanılmıştır. Dergide kuşe kâğıt kullanılması ve sayfaların parlak oluşu derginin üzerinde yazı yazma imkânı tanımaktadır. Fakat kâğıdın

yapısından kaynaklı kurşun kalemin kullanılması kısmen yer yer yazılanların silik çıkmasına ve silme durumunda kâğıdın renginin değişmesine neden olmaktadır.

Tablo 5: Dergilerin Sayfa Düzeniyle İlgili Bilgi

		2018			2019			2020					
		85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96
Sayfa kenarlarında boşluklar bırakılmış mı?	Evet(E)	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Yazılarda aralarında yeterince boşluk bırakılmış mı?	satır Evet(E)	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Yazılar yerleştirilirken kaç sütundan yararlanılmış?	Bir, iki, üç sütun (1,2,3)	1, 2,3	1, 2,3	1, 2,3	1, 2,3	1, 2,3	1, 2,3	1, 2,3	1, 2,3	1, 2,3	1, 2,3	1, 2,3	1, 2,3
Yazılarda hizalama yapılmış mı?	Evet(E)	E	E	E	E	E	K	E	E	E	E	E	E
Paragraflar kısa tutulmuş mu?	Kısmen (K)	K	E	E	E	E	K	K	E	K	K	E	E
Zemin rengi kolaylığı sağlıyor mu?	ile yazı okuma kolaylığı sağlıyor mu? Evet (E)	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E

İncelenen sayılarda sayfa kenarlarında ve satır aralarındaki boşluklara dikkat edildiği, metinlerin bazı sayfalarda tek sütun olarak bazı sayfalarda ise iki ya da üç sütun olarak yer aldığı, sayfanın ve yer alan görsellerin konumuna göre metinlerin yer yer iki yana yaslı yer yer sola dayalı olarak hizalandığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bazı metinlerde paragrafların kısmen uzun tutulduğu görülse de genel anlamda paragrafların kısa olarak yer aldığı ve zemin ile yer yer siyah yer yer beyaz olarak değişen yazı renginin okumaya herhangi bir zorluk oluşturmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Aşağıda derginin sayfa düzenine ilişkin örneklere yer verilmiştir.

Görsel 2 ve 3: Dergi Sayfa Düzeni

Dergi sayfalarında zemindeki renk durumuna göre yazının rengi değiştirilerek okuyucuya sunulmuştur. Sol görüntüde zeminin rengine göre yazı rengi beyazlaştırılırken sağ görseldeki yazının rengi zemine göre siyahlaştırılmıştır. Paragrafların uzunlukları da yer yer uzun cümlelerle tamamlansa da genel anlamda kısa olmasına dikkat edilmiştir.

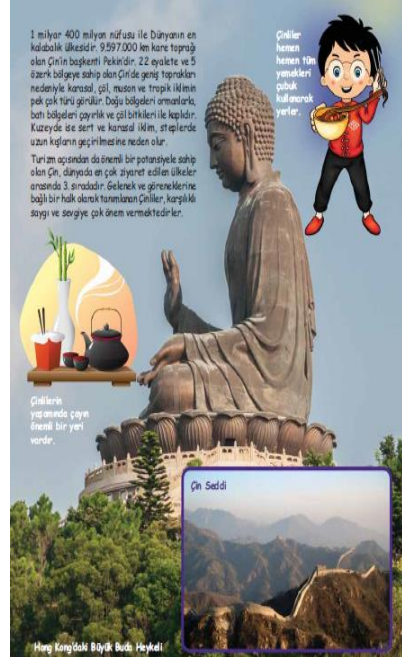
Tablo 6: Dergide Yer Alan Yazı Özellikleri

	2018				2019				2020			
	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96
Yazı çocuklar için uygun mu?	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Yazılar okunabiliyor mu?	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Yazıda önemli yerlerde vurgulama yapılmış mı?	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Yazıda imla kurallarına dikkat edilmiş mi?	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Yazıda noktalama işaretlerine dikkat edilmiş mi?	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Yazıda büyük küçük harf kullanımına dikkat edilmiş mi?	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E

Sayfada yer alan yazı ve resim uyumu okurların dikkatini ve algısını çeken önemli ve dikkat edilmesi gereken ayrıntılardan biridir. Derginin 85. 86. 87. ve 88. sayılarının sayfalarında yazı ve resim dengesine dikkat edilse de ağırlıklı olarak yazıların yer aldığı, 89. sayı itibari ile de sayfa içerisinde genellikle resimlerin kullanıldığı ifade edilebilir. Çoğu yerde resimlerin ağırlıklı olarak yer aldığı görülse de bazı yerlerde resim ve yazının yer verilme durumunun birbirine yakın olduğu resim ve çizim oranının dengeli bir şekilde olmasına özen gösterildiği söylenebilir. Derginin her sayısında konuların farklılaşması sayılardaki fotoğraf ve çizim oranı arasındaki değişikliğin en temel nedenlerinden biri olarak görülebilir. Çünkü konu içeriğine göre kimi yerde çizim kimi yerde ise fotoğraf kullanımı gerekli olabilir. Bazı sayfalarda hem çizim hem de fotoğrafların kullanıldığı görülse de genel anlamda sayılarda fotoğrafların ağırlıklı olarak kullanıldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Aşağıda bu durumla ilgili sayılardaki sayfa örneklerine yer verilmiştir.

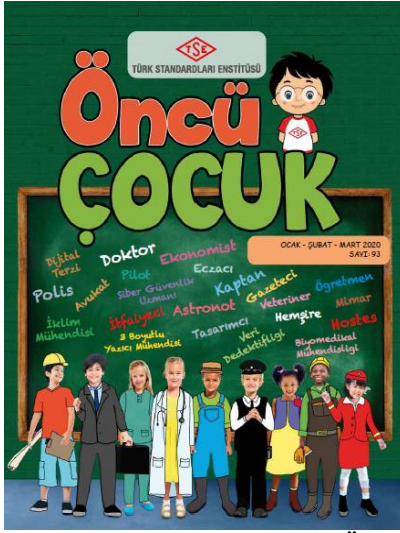

Görsel 6 ve 7: Dergi Resim Örnekleri

Tablo 8: Dergi Kapaklarının İncelenmesi

		2018		2019				2020					
		85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96
Derginin kapağı içerik hakkında bilgi veriyor mu?	Evet(E) Hayır(H)	E	E	E	H	E	E	E	E	E	E	E	E
Derginin yayımlandığı ay kapağında belirtilmiş mi?	Evet(E) Hayır(H)	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Derginin kapağında fiyatı belirtilmiş mi?	Evet(E) Hayır(H)	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H
Derginin kapağında sayısı belirtilmiş mi?	Evet(E) Hayır(H)	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Derginin kapağında hitap ettiği grup belirtilmiş mi?	Evet(E) Hayır(H)	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H

Kapak kalınlığının ve kalitesinin kolayca yırtılmayan ve tahrip olmayan bir nitelikte olması gerekmektedir. Dergilerde kapak konusuna ilişkin her sayıda bir metin yer almaktadır. İçindekiler ve metin kısmındaki yazı başlığının “Kapak Konusu” şeklinde adlandırılarak belirtme ihtiyacı duyulduğu görülmektedir. 90. sayıdan itibaren derginin içindekiler kısmında kapak konusu diye bir bölüm açılarak kapak resmi ile metin arasında bir bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. 85. sayıda kapağın üzerinde “Tüketici Hakları” şeklinde bir yazıya yer verilerek kapak resminin açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Oysa incelenen diğer sayılarda böyle bir duruma yer verilmemiştir. Kapaklarda ise sayı içerisindeki metin başlığı hakkında herhangi bir bilgiye değinilmemiştir. Kapak ve içerikler incelendiğinde ise metin ve kapaklar arasında uyumun olduğu ve kapakların metnin konusu hakkında bilgi verdiği bulgusuna ulaşılmıştır. Derginin yayımlandığı döneme ilişkin sayı ve aylara yönelik bilgilere kapak kısmında yer verilmiştir. Dergi ücretsiz olduğu için herhangi bir fiyatlandırma ibaresine rastlanılmamış ve derginin hitap ettiği yaş grubuna ilişkin herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir. Aşağıda derginin 92. ve 93. sayılarının kapak resimlerine yer verilmiştir.

Görsel 8 ve 9: Dergi Kapak Örnekleri

Tablo 9: Derginin Bölümleri

	2018	2019	2020
	85	86	87
Dergi Çalışanlarının Adları	E	E	E
İçindekiler	E	E	E
Kitap Kurdu	E	E	E
Konuk Yazar	E	E	E
Eğlence Zamanı	E	E	H
Bunları Biliyor musunuz?	E	E	E
Sözün Kısası	E	E	E
Tarihin Penceresi	E	E	E
Gündem	E	E	E
Poster	E	E	E
Bulmaca ve Cevapları	E	E	E

Derginin içindekiler kısmının yer aldığı sayfada derginin editörü, yayın yönetmeni, yönetim yeri, yayına hazırlayan kişilerin bilgilerine değinildiği görülmüştür. Her sayıda içerik ve konuları farklı olan posterlere, bulmacalara ve gündem kısmı altında derginin üç aylık periyodları sürecine denk gelen önemli gün ve haftalara yer verildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Konuk yazar başlığı altında okurlara her sayıda farklı bir yazarın bilgilerini ve eserlerini içeren tanıtıcı ve açıklayıcı bilgilere yer verilmiştir. Eğlence zamanı bölümünde ise yiyeceklerin tarifi ve yapımına ilişkin eğlenceli bilgi aktarımı gerçekleştirilmiş fakat bu bölüme 90. sayı itibari ile yer verilmemiştir. Ayrıca her sayıda

çocukların ilgi, yaş ve seviyelerine uygun olduğu düşünülen kitap önerileri “Kitap Kurdu” bölümü altında verilmiştir. Aşağıda derginin 96. sayısının içindekiler kısmına ve kitap kurdu bölümünde tanıtımı yapılan kitapların olduğu örnek sayfaya yer verilmiştir.

SAYI 96
EKİM - KASIM - ARALIK 2020

Sahibi
Türk Standartları Enstitüsü Adına
Prof. Dr. Adem ŞAHİN

Sorumlu Yazı Şefi
Ediştir
Ethem LAYLA

Yapın Yönetmeni
Fatih AYDINALP

Ediştir
Serilay ÜZÜN

Yönetim Kurulu
Türk Standartları Enstitüsü
Kurumsal Eğitim ve Pazarlama Müdürlüğü
Nispetiye Çarşısı No:112
Beşiktaş / Ankara
Telefon: 0 312 438 85 47
E-posta: sarun@tas.org.tr

Abonelik
Dilem ÇETİP
Telefon: 0 312 438 87 47
E-posta: dilet@tas.org.tr

Yayın Kurulu
Başkan: Yücel ŞEKER
Başkan Yardımcısı: 2020

Başarı
Değerli Okurlarımız, Sayın Yazarlarımız,
Bütün Mah. 448. Cd. 478. Sk. No: 2
Çankaya - Ankara
www.dergitartar.com.tr

Yayın Kuruluşu
DETA Nakliyat ve Tanıtım Ltd. Şti.
Zaferan Mah. Ç. 285. Sk. No: 26/19
Çankaya / Ankara
www.rct.co

İçindekiler

- **KÜTÜPHANE** 4
- 4 Ekim Hıyavelleri Kuruma Günü 5
- 14 Ekim Dünya Standartları Günü 6
- Dilem Kalite Günü 6
- 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı 7
- **KARAK KOKUSU** 8
- Benim Sans Eder misin? 8
- **KÜLENDEN İZLENİM** 14
- Dünyadaki Kayıplar 14
- **OHAD YOLLARINA** 22
- Tekiler Üstün Zihnedir 22
- **KITAP KURDU** 28
- Süleyman İsmail Kaya Kitap Tanıtımı 28
- **BULMACA BELİZİYOR MUSUNUZ?** 24
- Dişin Hacı 24
- **ONCEKİ AKLA** 25
- Tişik 25
- **YAZDAN FENKİREYE** 30
- Zeynep Öncüden Yayıncı Ressamlar 30
- **POSTER** 34
- Üniversitelerden Üstün Eserler 34
- **BULMACA-BULMACA** 36
- Bulmacadan Öğrenim Bulmacaları 36
- **BULMACA-BULMACA** 38
- Yazdandan Üstün 38
- **BULMACA-BULMACA** 42
- 64 Yıllık Üstün Yazarın Hıyavelleri 42
- **OHAD BELİM** 46
- Dünyanın En İyi Üstün 46
- **SPOR YAP SAĞLIKLI KAL** 48
- Amirhan Bul Bul 48
- **KONULUZ STANBUL** 52
- "Okunmaz Tarih" Standartları 52
- **KONULUZ** 56
- Okunmaz Tarih 56
- **BULMACA-BULMACA** 58
- Seyhan Üstün Yazarın Hıyavelleri 58
- **BULMACA-BULMACA** 60
- Bulmacadan Öğrenim Bulmacaları 60
- **NE İZLENİM OLURDU?** 62
- Bulmacadan Öğrenim 62
- **BULMACA-BULMACA** 66
- Hıyavelleri 66
- **BULMACA-BULMACA** 67
- Okunmaz Tarih 67

Kitap Kurdu

Kraliçeyi Kurtarmak - Vladimir Tumanov

Matematikle anlaşılmayan bir olayın ardındaki gizli hikayeyi keşfetmek için bu kitabı okuyun. Matematiksel problemleri çözümleri keşfetmek için bu kitabı okuyun. Matematiksel problemleri çözümleri keşfetmek için bu kitabı okuyun. Matematiksel problemleri çözümleri keşfetmek için bu kitabı okuyun.

İzindeki Müzik - Şerhan M. Dreyer

"Sindiyeli kadınlık kelime kurgusundan. Neredeyse on bir yarıya kadar." 11 yarıya kadar Melody'nin hastalığının adı Spastik İleri Koadiplegi yani beyin felci. Yürüyemiyor, konuşmuyor, tek kelime söyleyemiyor. Hiçbir uzvuna kontrol veremiyor ve küçük kız beyini ise müdahale ediyor. Hıyavelleri Müzik'in sigortacılarıdır, arkadaşlarıdır, komşularıdır. Kızın dünyaya kendisini keşfetmesi için bir hayat. İncelikli, nazik, akıcı, komik ve ilham verici bir eser. Seccirisi ailesi unutmamalıdır ve cesur kızla tanışmaya hazır mısınız?

Dedem Bir Kiraz Ağacı - Angela Nascetti

Tonino, kayıyıp yavaş yavaş dedesiyle anımsamasına düşkün bir çocuk. Onların kayıyıp sevgi ve güven dolu yaşamı. Tonino için anımsaması dedesinden çok. Zengin günler anımsamasıdır. Anımsaması dedesinin dilim dilim kiraz ağacı Felice ve anımsamasının beslediği akıllı kız Alfonsina. Tonino için çok değerli. Hıyavelleri dedesinin anımsaması dedesinin anımsamasıdır. Felice ve Alfonsina ya yavaş yavaş gözle görmemesine neden oluyorduk...

Özellik Çocuk 96-2020

Görsel 10 ve 11: Dergi Bölüm Örnekleri

Bulmacalar ve cevapları derginin aynı sayısı içerisinde yer almaktadır. Bir sonraki sayıya cevapların bırakılmamasının nedeni derginin üç ayda bir yayımlanması ve daha sonraya bırakılmasının çocukların merak ve ilgi düzeylerini azaltmasına neden olabileceği ile ilgili olduğu söylenebilir. Derginin sayılarında herhangi bir etkinliğe yer verilmediği görülmektedir. Dergide öğrencilerin becerilerini işe koşmalarının mümkün olabileceği etkinlik bölümünün olmaması dikkat çekicidir. Nitekim okur yaş grubu derginin belirttiği üzere 3. 4. 5. 6. ve 7. sınıflar olduğu için bu yaş grubunda yer alan öğrencilerin dikkat ve ilgilerini çekme adına etkinliklerin yer alması oldukça önem taşımaktadır. Ayrıca derginin 96. sayısının içindekiler kısmında 56. sayfada konuk yazar olarak “Italo Calvino” adı geçerken içerikte yazar olarak 56. sayfada “Aytül Akal” yer almaktadır. Derginin içindekiler ve içerik arasındaki bu tutarsızlık dikkat çekmektedir.

Tablo 10: Dergilerde Yer Alan Metin Türleri

	2018		2019				2020					
	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96
Metin Türleri												
Bilgilendirici Metin	16	18	18	19	18	18	18	18	18	18	18	18
Hikâye Edici Metin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Şiir	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

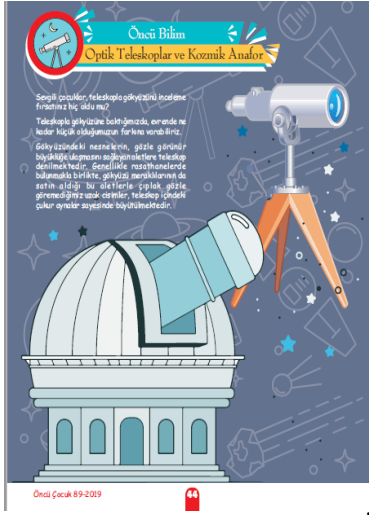
Dergilerde yer alan sayılar bilgilendirici metin, hikâye edici metin ve şiir olarak sınıflandırılarak incelenmiştir. Öncü çocuk dergisinde hikâye edici metin ve şiir türüne dayalı herhangi bir metne yer verilmediği bulgusuna ulaşılmıştır. Dergide yer alan metinlerin bilgi vermeye dayalı metinlerden oluştuğu tespit edilmiştir.

Tablo 11: Dergilerde Yer Alan Temalar

	2018		2019				2020					
	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96
Temalar												
Hayvanlar Âlemi	1	-	1	1	1	1	1	1	-	-	1	1
Gündem	1	3	3	5	4	3	3	4	4	4	4	4
Doğa ve Çevre	1	2	1	1	1	-	1	1	1	1	2	1
Sağlık	1	-	1	1	-	-	-	1	-	3	-	1
Bilim ve Teknoloji	4	6	4	6	7	8	6	7	7	5	6	7
Tarih	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Kitap tanıtımı	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Meslek	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1
Ülkeler ve Şehirler	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Yiyecek Tarifi	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-
Biyografi	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Spor	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

İncelenen dergi sayılarında en çok bilim ve teknoloji temasına yer verildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Bilim ve teknoloji temasını ise gündem teması, gündem temasını da doğa ve çevre teması takip etmiştir. Dergilerde hayvanlar âlemi, sağlık, tarih, sanat, meslek dalları, ülke ve şehirlerin tanıtımı, kitap tanıtımı, yiyecek tarifleri, biyografiler ve spor temalarına yer verildiği görülmüştür. En az yer verilen temalardan biri sağlık teması olmuştur. Yiyecek vb. tarifleri içeren eğlence temasına ise 89. sayıdan sonra yer verilmemiştir. Aşağıda “Bilim ve Teknoloji” temalarının yer aldığı sayfalardan örnekler verilmiştir.

Görsel 12 ve 13: Dergi Tema Örnekleri

Tablo 12: Dil ve Üslup

	2018		2019		2020	
Dil ve Anlatım						
Dergide yer alan sözcükler çocukların dil gelişim düzeyine uygundur.	85	86	87	88	89	90
Dergide yabancı sözcükler yerine Türkçe sözcüklerin kullanımı tercih edilmiştir.	+	+	+	+	+	+
Dergide yer alan cümleler ve uzunlukları çocuğun gelişim düzeyine uygundur.	+	+	+	+	+	+
Dergideki anlatım çocuğun ilgisini çekecek nitelikte akıcı, sürükleyici ve anlayabilecekleri ölçüde yalındır.	+	+	+	+	+	+
Dergi, Türkçenin yazım ve noktalama	+	+	+	+	+	+

kurallarına
uygundur.

Dergideki dil ve anlatım çocukların sözcük dağarcıklarını zenginleştirecek niteliktedir.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
--	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

İncelenen dergi sayılarında yer alan sözcüklerin öğrencilerin seviye ve yaşlarına genel anlamda uygun olduğu, Türkçe sözcüklerin kullanımına önem verildiği, cümlelerin kısa ve öz tutulmaya çalışıldığı, yazım ve imla kurallarına dikkat edildiği, cümlelerin genellikle kurallı olduğu ve çocukların kelime hazinelerine katkı sağlayacak kelime ve kelime gruplarından yararlandığı söylenebilir.

Sonuç

TSE Öncü Çocuk Dergisi'nin son üç yılda yayımlanan sayıları çocuk edebiyatı ölçütleri kapsamında içerik ve biçimi kapsayan birtakım kriterler doğrultusunda incelenmiştir. Derginin sayıları boyut, kullanılan kâğıt kalitesi, sayfa düzeni, yazı biçimi, resimler, çizimler ve sayı kapakları, derginin bölümleri, tema, metin türleri ve dil üslup açısından incelenmiştir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre TSE Öncü Çocuk Dergisi'nin çocuk edebiyatı ilkeleri ve ölçütlerine uygun olarak hazırlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Aytan ve Çalıcı (2020) İsa ve Nisa adlı çocuk dergisini inceledikleri araştırmalarında derginin %80 oranında çocuk dergileri için belirlenen ölçütleri karşıladığı sonucuna ulaşmışlardır. Benzer bulgulara ulaşan Yıldız ve Karaca (2020) da inceledikleri dergilerin genel anlamda belirlenen ölçütleri karşıladığını belirtmişlerdir. Bu araştırma sonuçlarının çalışmanın sonuçları ile örtüştüğü görülmektedir.

Derginin ebatlarının çocukların taşıyabileceği boyutta olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yıldız ve Karaca (2020) Araştırmacı Çocuk, Bilge Çocuk, Bilim Çocuk, Kafa Çocuk ve Bilim ve Mavi Kırangıç dergilerini biçim ve içerik yönünden inceledikleri araştırmada incelenen dergilerin çocukların rahatlıkla taşıyabileceği ve saklayabileceği ebatta olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Demiryürek (2012) de araştırmasında benzer sonuçlara ulaşmış, TRT Çocuk dergisinin çocukların taşıyabileceği boyutta olduğunu bulgusuna erişmiştir. Ağan (2020) Meraklı Minik dergisinin 132 sayısını incelediği araştırmasında boyut, şekil ve ağırlık bakımından incelenen sayıların okul öncesi döneminde bulunan çocukların gelişim özelliklerine uygun olduğunu tespit etmiştir. Demirdal (2019) Araştırmacı Çocuk, Bilge Çocuk, Bilim Çocuk,

Minika Go, National Geographic Kids Türkiye, Süper Penguen, TRT Çocuk Dergisi, Uçurtma Çocuk Dergilerini inceledikleri çalışmada dergi boyutlarının çocuklar için uygun olduğu sonucuna ulaşmıştır. Demiryürek (2012) Türkiye Çocuk Dergisinin bir yıl içerisindeki bütün sayılarını incelediği araştırmasında derginin boyutlarının çocuklara uygun olduğu sonucuna varmıştır. Bu sonuçların araştırmanın sonuçları ile benzer olduğu söylenebilir.

Derginin sayılarında kuşe kâğıt kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim Aytaş ve Yalçın (2016) dergilerde kullanılan kâğıtların mat ve birinci hamur olması gerektiğini belirtmektedir. Ağan (2020) Meraklı Minik dergisinde kullanılan kâğıt türünün 3-6 yaş grubundaki çocuklar için olumsuz bir durum teşkil etmeyeceği bulgusuna ulaşmıştır. Yıldız ve Karaca (2020) inceledikleri dergilerin tamamında kuşe kâğıdın kullanıldığını tespit etmişlerdir. Demiryürek (2012) Türkiye Çocuk Dergisini incelediği araştırmasında dergide kullanılan kuşe kâğıt türünün çocuklara yönelik olmadığı bulgusuna erişmiştir. Aynı zamanda kuşe kâğıdın ışık altında parlama yapması nedeniyle çocukların okurken zorluklar yaşadığını belirtmektedir. Demirdal (2019) da dergilerde parlak kuşe kâğıt kullanımının ışığı yansıtmasından ötürü okumayı zorlaştırdığını ifade etmektedir.

Derginin incelenen sayılarında yazıların bulunduğu sayfaların kenar boşlukları ile yazıların satır arası boşluklarının uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Metinlerin bazı sayfalarda tek sütun olarak bazı sayfalarda ise iki ya da üç sütun olarak yer aldığı, sayfanın ve yer alan görsellerin konumuna göre metinlerin yer yer iki yana yaslı yer yer ise sola dayalı olarak hizalandığı sonucuna ulaşılmıştır. Yıldız ve Karaca (2020) araştırmalarında dergilerin sayfa kenarlarında boşlukların olmasına özen gösterdikleri sonucuna ulaşmış, yazıların daha kolay ve rahat okunabilmesi için yazıların tek sütundan oluşması gerektiğini aksi takdirde okumayı güçleştirdiğini belirtmişlerdir. Ayrıca sayfaların daha düzenli olması için yazıların her iki tarafa hizalanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Demiryürek (2012) araştırmasında yazıların tek sütun halinde sıralanmasının daha uygun olacağını vurgulamaktadır. Nitekim Kahraman ve Fidan (2019) gözün harfleri tanınması kadar harflerin satır içindeki dizilişinin oldukça önemli olduğunu belirtmektedir. Gezmen (2019) Mavi Kırılmalı Çocuk Dergisini incelediği araştırmasında satır arası boşluklara dikkat edildiği ve biçim olarak çocuklar için uygun olduğu sonucuna ulaşmıştır. Demiryürek (2012) Türkiye Çocuk Dergisini incelediği araştırmasında harf ve yazı karakterlerinin çocukların okumakta zorluk yaşayabilecekleri şekilde tercih edildiği bulgusuna ulaşmıştır. Derginin incelenen sayılarında paragrafların uzun olmamasına dikkat edilmiştir. Yıldız ve Karaca (2020) da benzer

sonuçlara ulaşmış ve çocukların dikkatlerinin dağılmaması için paragrafların kısa olması gerekliliğinden bahsetmiştir. Ağan (2020) Meraklı Minik dergisinin sayfa düzenlenmesinin, kenar boşluklarının ve satır aralıklarının yeterli olduğunu belirtmiştir.

Derginin sayılarında yazı puntolarının çocuklar için uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Yıldız ve Karaca (2020) da benzer sonuçlara ulaşmış, inceledikleri dergilerin tamamında vurgulanmak istenen yerlerin farklı yöntemlerle yapıldığı bulgusuna ulaşmışlardır. Nitekim bu vurgulamaların çocukların dikkatlerini çekmek ve önemli yerlerin gözden kaçırılmaması adına önemli olduğu belirtilmektedir. Gezmen (2019) Mavi Kırılma Çocuk Dergisini incelediği araştırmasında harflerin puntolarının çocukların seviyelerine uygun olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Kaptan ve Sürmeli (2011) de incelediği Diyanet Çocuk, Türkiye Çocuk ve Ebe Sobe dergilerinin yazı harf seçimlerinde okunuşu süslü ve zayıf karakter kullanımının okunabilirliği zorlaştırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Demirdal (2019) harflerin puntolarının okunabilir boyutta olduğunu belirtmiştir.

Araştırmanın sonucuna göre incelenen dergilerde sayfa içerisinde yazı ve resim dengesine dikkat edildiği söylenebilir. Çoğu yerde resimlerin ağırlıklı olarak yer aldığı görülse de bazı yerlerde resim ve yazının yer verilme durumunun birbirine yakın olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca fotoğraf ve çizim oranının dengeli bir şekilde yer almasına özen gösterildiği ifade edilebilir. Yıldız ve Karaca (2020) 'ya göre dergilerin sayfa yapılarında resimler ve yazılar belirli bir oran dâhilinde yerleştirilmektedir. Yaş grubu yükseldikçe sayfalarda yer alan resim oranı azalmakta ve yazı oranı azalmaktadır. Nitekim araştırmacılar yaptıkları araştırmalarında dergilerde resimlerin daha ağırlıkta kullanıldığı sonucuna ulaşmışlardır. Dedeoğlu, Ertem, Şahin ve Ulusoy (2011) Bilim Çocuk ve National Geographic Kids dergilerini inceledikleri araştırmalarında dergilerin bazı bölümlerinde çizimlerin ön planda olmasının bilgilendirici metinlerdeki gerçek resim ve fotoğraf kullanmanın önüne geçtiğini ve dergilerde fotoğrafların kullanılacağı yerlerde çizimlerin kullanılmasının bir eksiklik olduğunu belirtmişlerdir. Kahraman ve Fidan (2019) ise çocuk dergilerinin günlük yaşamda sayısız görsele maruz kalan çocuklar düşünüldüğünde tasarımlarında etkili olmalarının bir zorunluluk olduğunu belirtmektedir. Oruç ve Ateş (2019) TRT Çocuk Dergisini inceledikleri araştırmalarında derginin resim çeşitlerinin fotoğraf, çizgi roman, infografik, konu tabanlı resim, animasyonel resim ve karikatürlerden oluştuğu bulgusuna ulaşmıştır. Kurt ve Arslan (2016) araştırmasında metinlerde kullanılan görsellerin metinle uyumlu olduğunu fakat resimler ile çizimlerin gerçeği yansıtmada biraz zayıf kaldığını

belirtmiştir. Demiryürek (2012) araştırmasında görsellerin sayfa içerisinde dizayn edilme durumlarının başarılı olduğunu belirtmektedir. Ağan (2020) ise Meraklı Minik dergisinde yer alan resimlerin, fotoğrafların ve şekillerin içerikle uyumlu olduğunu ifade etmektedir.

Derginin incelenen sayılarında kapakların içerik hakkında çoğunlukla bilgi verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Derginin kapağında hedef kitleye ilişkin herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Yıldız ve Karaca (2020) inceledikleri dergilerin kapaklarında içerik hakkında bilgi verildiği sonucuna ulaşmışlardır. Demiryürek (2012) incelediği TRT Çocuk Dergisinin bazı sayılarının kapağında içerikle ilgili bilgilerin yer aldığı bazılarında ise yer almadığı sonucuna ulaşmıştır. Oruç ve Ateş (2019) TRT Çocuk Dergisini inceledikleri araştırmalarında, araştırmaya dâhil edilen sayıların kapak resimlerinin ve içeriklerinin birbiri ile uyumlu olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Demirdal (2019) dergilerin ön kapağında yer alan derginin adı, yayımlandığı ay ve yıl, fiyat, derginin yanında verilen armağanların neler olduğuna ilişkin bilgilerin çocukların dergi içeriğine ilişkin zihinsel ön hazırlık yapmalarında, dergiye ilgili duymalarında ve okumaya istekli olmalarında oldukça önemli olduğunu belirtmektedir.

Derginin iç kapak kısmında derginin editörü ve yayıma hazırlayan kişilerin isimlerine yer verildiği görülmüştür. Yıldız ve Karaca (2020) da inceledikleri dergilerin tamamında bu bilgilere yer verildiği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca inceledikleri dergilerin ikisinin sadece tam anlamıyla içeriği yansıttığına ilişkin bulguya ulaşmışlardır. Demirdal (2019) dergilerin iç kapaklarında dergiyi hazırlayanların isimleri ve derginin internet adresi gibi tanımlayıcı bilgilerin olmasının çocuklara yazarları tanıma ve yayınları takip etme bilinci kazandırdığını ifade etmektedir. Bu nedenle bu bölümlerin sistemli bir şekilde düzenlenmesinin önemli olduğunu ve dergilerin bazılarında içindkiler kısmı ile içerik kısmının uyuşmadığını belirtmektedir.

Derginin bulmaca kısmının cevaplarının aynı sayıda yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Yıldız ve Karaca (2020) dönütlerin aynı sayıda olmasının çocukların yanlış bilgi edinmelerinin önüne geçeceğini belirtmektedir. Tanrıku (2014) çocukların bir problemi veya bir bilmeceyi çözme isteklerinin çocuklar açısından bulmaca ve bilmece ilgi çekici kıldığını ifade etmektedir.

Araştırmada incelenen dergilerde etkinliklere yer verilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Etkinliklerin dergilerde olmaması bir eksiklik olarak ifade edilebilir. Çünkü etkinliklerin öğrencileri bilişsel ve duyuşsal açıdan daha nitelikli kılabilecek bir işleve sahip olduğu söylenebilir. Balcı (2003) dergilerde verilen etkinliklerin çocukları hem eğittiğini hem de eğlendirdiğini belirtmektedir. Yıldız ve Karaca (2020)

inceledikleri dergilerde metin bölümünden sonra en çok yer verilen bölümün etkinlik olduğu sonucuna ulaşmışlardır

Araştırmada derginin her sayısında kitap tanıtımına yönelik bir bölümün yer aldığı ve bu şekilde çocuklara kitap tanıtımlarının yapıldığı görülmüştür. Yıldız ve Karaca (2020)'ya göre dergilerde çocukların estetik gelişimlerinin sağlanabilmesi için kitap, film ve tiyatro önerileri oldukça önemlidir. Ayrıca sayılarda önemli gün ve haftalara yer verilmesinin bugünlere ilişkin farkındalık oluşturması açısından önem taşıdığını belirtmiştir.

İncelenen dergi sayılarının tamamında poster bölümüne yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Yıldız ve Karaca (2020) Araştırmacı Çocuk, Bilge Çocuk, Bilim Çocuk, Kafa Çocuk ve Bilim ve Mavi Kırlangıç adlı dergiler içerisinde poster bölümüne yalnızca Bilim Çocuk adlı dergide yer verildiği bulgusuna ulaşmışlardır.

Araştırmada incelenen sayılar metin türleri açısından da incelenmiş, şiir ve hikâyeye dayalı türlere yer verilmediği, metin türlerinden yalnızca bilgilendirici metin türüne değinildiği sonucuna ulaşılmıştır. Yıldız ve Karaca (2020)'da araştırmalarında benzer sonuçlara ulaşmış, en çok bilgilendirici metin türüne yer verildiği bulgusuna erişmiştir. Ayrıca olaya dayalı metinlere yer verildiği görülürken şiir türüne ilişkin herhangi bir örneğe rastlanılmadığı ifade edilmiştir. Gezmen (2019) açıklayıcı metinlerin çocukların bilgi düzeylerini ve okuma becerilerini geliştirdiğini belirtmektedir. Demirdal (2019) çocukların buldukları gelişimsel dönem itibari ile yazınsal türleri anlayacak ve anlamlandırabilecek düzeyde oldukları için farklı yazınsal türlerle karşılaşmalarının gerektiğini ifade eder. Nitekim Oğuzkan (2001) ile Temizyurek (2007) de bilgilendirici metin türünün çocuk dergilerinde önem taşıyan bir konumda olduğunu belirtmektedir. Tanrıku (2020) ise dergilerde şiir türüne çok az yer verildiği sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmada incelenen sayılarda en çok bilim ve teknoloji temasına yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Yıldız ve Karaca (2020) araştırmalarında konu alanlarının uzay ve bilim teknoloji temalarında yoğunlaştığı sonucuna ulaşmıştır. Aytan ve Çalıcı (2020) İsa ve Nisa adlı çocuk dergisini inceledikleri araştırmalarında derginin güncel ve farklı birçok alanla ilgili konulara yer verdiği bulgusuna ulaşmıştır. Ağan (2020) Meraklı Minik dergisine seçilen temaların çocukların gelişim özelliklerine ve ilkelerine uygun olduğunu belirtmektedir. Demirdal (2019) dergilerde bilim, doğa, hayvanlar gibi günlük yaşamda yer bulan konulara değinildiğini ifade etmektedir. Ayrıca dergilerin sayılarında o aya ilişkin önemli gün ve hafta varsa bunlara yer verildiği görülmektedir. Akbaba, Kökçü ve Demirel (2018) bilim çocuk dergisini

inceledikleri araştırmada derginin konu ve tema açısından çocuklara bilimi sevdirecek ve bilimi tanıtacak nitelikte metinlerin yer aldığı sonucuna ulaşmışlardır. Tanrıkulu (2020) araştırmasında dergilerin hayvanların ilgi çekici yönlerine, ülke ve şehirlerin tanıtım yazılarına sıklıkla yer verdiğini tespit etmiştir. Dergilerde uzay, gezegen, astronomi, teknoloji ve biyografilere de değinildiğini belirtmektedir. Nitekim biyografilerin özenme çağında olan çocuklar için doğru seçilmiş bir metin türü olduğunu ifade eder. Ayrıca incelenen sayılarda yazım ve imla kurallarına dikkat edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Yıldız ve Karaca (2020) da araştırmalarında dergilerin noktalama işareti kullanımına dikkat ve zen gösterdikleri bulgusuna erişmiştir.

Araştırmada incelenen dergilerin dil ve üslup açısından çocukların yaş ve seviyelerine uygun olduğu sonucuna ulaşıldığı söylenebilir. Yıldız ve Karaca (2020) araştırmasında dergilerin dil ve anlatım açısından çocukların seviyelerine uygun olduğu, noktalamaya dikkat edildiği ve bazı dergilerde bilinmeyen kelimelerin anlamlarının verilmesinin çocuklara dil bilinci ve dil sevgisi kazandıracadığını belirtmişlerdir. Aytan ve alıcı (2020) İsa ve Nisa adlı ocuk dergisini inceledikleri araştırmalarında derginin çocukların kelime hazinelerini geliştirebilecek nitelikte hazırlandığı bulgusuna ulaşmıştır. Ayrıca dergide yer alan metinlerin dil ve üslup açısından açık ve anlaşılır olduğu sonucuna ulaşmıştır. Fakat imla ve noktalama kurallarına kısmen uyulduğu ve geliştirilme ihtiyacının gerekli olduğu bulgusuna erişilmıştir. Ağan (2020) Meraklı Minik dergisinin dil ve anlatım açısından yeterli olduğu, kullanılan sözcüklerin herhangi bir aykırılık taşımadığı, kullanılan kelimelerin çocukların sözcük hazinelerini geliştirecek nitelikte olduğu ve yazım noktalamaya dikkat edildiği sonucuna ulaşmıştır. Demirdal (2019) araştırmasında dergilerin dil anlatım yönünden açık ve anlaşılır olduğunu belirtmiştir. Anlamı bilinmeyen çok az sayıda sözcüğün olduğunu ve bunun da anlamı zorlaştırmayan lde olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca dergilerde genellikle yazım ve imlaya dikkat edildiği ve anlatım bozukluklarından uzak durulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Demiryürek (2012) ise Türkiye ocuk Dergisinin dil ve üslup açısından titiz bir yaklaşım sergilediği ve zengin anlatım olanakları sunduğu sonucuna ulaşmıştır. Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda birtakım öneriler getirilmiştir:

- Dergilerin hazırlanma süreçlerinde ocuk edebiyatı alan uzmanlarından yararlanılabilir.
- Dergiler ğretmen, veli ve ğrenci görüşleri doğrultusunda tasarlanabilir.

- Ücretsiz olarak dağıtılan dergiler Milli Eğitim Bakanlığı koordinasyonu ile daha yaygın bir şekilde öğrencilere ulaştırılabilir.
- Çocuk dergilerinde olması gereken biçimsel ve içerik özellikleri konusunda bir görüş birliği oluşturularak tüm dergilerin belirlenen kriterlere uymaları sağlanabilir.
- Dergilerin kapak sayfalarında derginin hangi yaş grubu için olduğu belirtilmelidir. Böylece dergiyi alacak kişi ya da kişilere derginin hitap ettiği yaş grubu hakkında bilgi verilebilir.
- Çocuklarda estetik duygularının gelişmesine yardımcı olacağı düşünülen kurmaca metinlere yer verilebilir.

Kaynakça

- Atmaca, G. (2011). *Çocuklara Mahsus Gazete’de Değerler Eğitimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aydın, K. (2015). *Türkiye’de Çocuk Dergiciliği: Diyanet Çocuk Dergisinin İçerik Analizi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kocaeli Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Aytaş, G. ve Yalçın, A. (2016). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aytan, T. ve Çalıcı, A. M. (2020). İsa ile Nisa Adlı Çocuk Dergisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 5 (1), 250-267
- Akbaba, S. R., Kökçü, Y. ve Demirel Ş. (2018). “Bilim Çocuk” Adlı E-Dergi Üzerine Bir İnceleme. *Tarih Okulu Dergisi (TOD) XXXVII-2*, 704-728.
- Ağan, S. (2020). *Meraklı Minik Adlı Çocuk Dergisinin Yapısal Özellikler Açısından Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Başaran Taş, E. (2008). *Türkiye’de Çocuk Dergilerinin Çocuk Eğitimine Katkısı ve Milliyet Kardeş Dergisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Barutçu, T. (2010). *Çocuklara Kıraat (1881) ve Sevimli Mecmua (1925) Dergilerindeki Çeviri Metinler ve Dış Dünya Üzerine Bir İnceleme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016) *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

- Dedeoğlu, H., Ertem, İ. S., Şahin, A. E. ve Ulusoy, M. (2011). Çocuk Dergileri Üzerine Bir İçerik Analizi: Bilim Çocuk ve National Kids. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 9, 27-38.
- Demirdal, A. (2019). *Çocuk Dergilerinin Çocuk Edebiyatının Temel İlkeleri Bağlamında İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.
- Demiryürek, G. (2012). TRT Çocuk Dergisi'nin Yapısal Özellikler Bakımından Değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20 (3) 1017-1034.
- Dilidüzgün, S. (2012). *Çağdaş Çocuk Yazını Yazın Eğitimi Atılan İlk Adım*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Geçgel, H. ve Güleç Çakmak, H. (2006). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Gezmen, B. (2019). Bir Eğitim Aracı Olarak Çocuk Dergileri: Mavi Kırlangıç Çocuk Dergisi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6 (1), 59-80.
- Gümüskılıç, Z. (2016). *Bahçe Dergisinin (1880-1881) Çocuk Edebiyatı ve Eğitimi Katkısı Bakımından İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güran Yiğitbaşı, K. (2014). Türkiye'de Çocuk Dergiciliği: TRT Çocuk Dergisi Örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 37-56.
- Gürel, Z., Temizyürek, F. ve Şahbaz, N.K. (2007). *Çocuk edebiyatı*. Ankara: Öncü Kitap.
- Kahraman, M. E. ve Fidan, E. (2019). Dergi Tasarımında Tipografi: TSE Öncü Çocuk Dergisi Örneği Üzerine Bir İnceleme. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 14 (1), 117-150.
- Kaptan, A. Y. ve Sürmeli, K. (2011). Çocuk Dergilerinde Karşılaşılan Tipografi Sorunları ve Çözüm Önerileri. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(2), 183-197.
- Kaya, D. (2015). *Çocuklara Yönelik Dergi ve Kitaplarda Tipografi Sorunları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kırış, F. (2007). *Türkiye Çocuk ve Ebe-Sobe Dergilerinin Edebiyat ve Eğitim Değerleri Açısından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Kıymaz, M. S. (2011). *İleri Yavrutürk dergisinin çocuk edebiyatı açısından incelenmesi (1976-1977)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

- Küçük, S. (2010). İlk Türkçe Çocuk Dergileri ve Çocuklara Mahsus Gazete. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 221-257.
- Latifoğlu, N. (2013). *Çocuklara Mahsus Gazete'de Değerler Eğitimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (2015). *Genişletilmiş Bir Kaynak Kitap: Nitel Veri Analizi*. Altun, S. A. ve Ersoy, A. (Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
- Oğuzkan, A. F. (2001). *Çocuk edebiyatı*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Oruç, Ş. ve Ateş, H. (2019). Ders Materyali Olarak TRT Çocuk Dergisinin Sosyal Bilgiler Programı Açısından İncelenmesi. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 2 (1), 76-103.
- Över, S. (2013). "Çocuk Dostu" İsimli Eski Harfli Çocuk Dergisinin Yeni Alfabe Aktarımı ve İncelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sever, S. (2003). *Çocuk ve Edebiyat*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Sever, S. (1995). Çocuk Kitaplarında Bulunması Gereken Yapısal ve Eğitsel Özellikler. *ABECE Eğitim, Ekin ve Sanat Dergisi*, 107, 14-15.
- Sever, S. (2015). *Çocuk Edebiyatı ve Okuma Kültürü*. İzmir: Tudem.
- Sever, S. (2017). *Çocuk ve Edebiyat*. İzmir: Tudem.
- Şahin, G. (2009). *Mektepli Gazetesi'nin İçerik ve Biçim Özellikleri İle Gazetede Hikâyelerin Çocuğa Sunduğu Bilişsel ve Ahlaki İletiler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Tunagür, M. (2021). Tarihi seyir içerisinde çocuk ve çocuk edebiyatı. Muhammed Tunagür ve Mehmet Nuri Kardaş (Ed.). *Çocuk Edebiyatı* içinde (s. 1-22) Ankara: Pegem Akademi
- Turan, E. D., Kurt, E. ve Arslan, N. (2016). Mini Kumbara Dergisi'nin Popüler Bilim Kaynakları Kapsamında Biçim ve İçerik Bakımından İncelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 4(3), 326-336.
- Tanrıkulu, F. (2008). *Mehmet Şemseddin'in Çocuk Dergiciliği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Tanrıkulu, F. (2014). *Medya Okuryazarlığı Bağlamında Çocuk Dergileriyle Zenginleştirilmiş Türkçe Dersinin Etkililiği: Bir Eylem Araştırması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Çanakkale Üniversitesi / Eğitim Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

- Tanrıkulu, F. (2020). Çocuk Dergisi İçeriklerinin Derslerle İlişkilendirilebilirliği. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 837-852.
- Ungan, S. ve Yiğit, F. (2014). Geçmişten günümüze Türkiye'de Süreli Çocuk Yayınları. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 2(10), 184-189.
- Ünlü, S. (2011). *Mektebli Dergisindeki Şiir ve Manzûmelerin Çocuk Edebiyatı Açısından Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yalçın A. ve Aytaş G. (2016). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Yıldız, D. ve Karaca, Ş. (2020). Çocuk Dergileri Üzerine Bir İnceleme. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 455-477.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, H. (2006). *Doğan Kardeş Dergisinde Yer Alan Metinlerin Tür, İçerik ve Anlatım Özelliklerinin Çocuk Eğitimine Katkısı Açısından İncelenmesi (76-150. Sayı)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Yıldırım, İ.O. (2013). *Eski Harfli Çocuk Dergilerinden Resimli Dünya Dergisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kilis 7 Aralık Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis.
- Yollu, P. (2010). *Bir Çocuk Yayını Olan Yeni Harfli Mektepli Gazetesi Nüshalarındaki Manzumelerin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 53
Sayfa/Page: 183-202
ISSN: 1302-6879

Anadolu'da Ortaçağ Seramiklerinin Üretildiği Bir Merkez: Samsat A Center in Anatolia Where Medieval Ceramics Are Produced: Samsat

• Hikmet Serdar MUTLU*

* Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Seramik Bölümü Malatya/Türkiye.

*Assoc. Prof., İnönü University Faculty of Fine Arts and Design Ceramics Department Malatya/Turkey.
hsmutlu@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8609-9077

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

03/07/2021

Kabul Tarihi / Date Accepted:

04/09/2021

Yayın Tarihi / Date Published:

30/09/2021

Atf: Mutlu, H.S. (2021). Anadolu'da Ortaçağ Seramiklerinin Üretildiği Bir Merkez: Samsat. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53,183-202.

Citation: Mutlu, H.S. (2021). A Center in Anatolia Where Medieval Ceramics Are Produced: Samsat. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 53, 183-202.

Öz

Güney Doğu Anadolu bölgesinde stratejik bir noktada konumlanmış olan Samsat, arkeolojik kazılar sonucunda ele geçen zengin ve bol çeşitli malzemelerle burada yerleşimin M.Ö. 5000-3000 yıllarına kadar uzadığı kanıtlanmıştır. Samsat Höyük kazılarında anlaşıldığına göre Orta Çağ, Helen ve Roma Dönemleri başta olmak üzere Demir Çağı, Geç ve Orta Tunç Çağları'na kadar uzanan dört dönem tespit edilmiştir. Bu dönemlerde Samsat kentinin önemli olmasının nedeni; Fırat Nehri'nin ulaşımı kolaylaştırması sayesinde hem bir ticaret merkezi hem de askeri bir merkez olmasıdır. Çalışmada, Anadolu'da Orta Çağ Hristiyan ve İslam öncesi seramik üretimi yapan Samsat Höyük'te yapılan kazılarda bulunan seramiklerin üretim ve süsleme teknikleri araştırılmıştır. Adıyaman Müzesi'nde sergilenen seramikler ve depoda korunan parçalardan işlevsel, estetik değeri yüksek ve süsleme motif özellikleri bakımından dikkat çekenler incelenmiş ve müze kayıtları ile karşılaştırılmıştır. Samsat Höyük kazılarında seramik buluntulara dair bilgilere, Samsat'ın tarihi ve Orta Çağ İslam öncesi ve sonrası seramiklerin tanım ve kıyaslamaları yapılmış, araştırmacılara toplu değerlendirebilecekleri bir kaynak olabilmesi için çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Samsat, ortaçağ islam seramikleri, islami devir seramikleri, süsleme.

Abstract

Samsat, which is located at a strategic point in the Southeastern Anatolia region, is where the settlement was found in the BC, with the rich and varied materials found as a result of archaeological excavations. It has been proven to be as long as 5000-3000 years. As understood from the Samsat Höyük excavations, four periods have been identified ranging from the Middle Ages, Hellenic and Roman Periods to the Iron Age, Late and Middle Bronze Ages. The reason why the city of Samsat was important in these periods; The fact that the Euphrates River facilitates transportation is both a trade center and a military center. In this study, the production and decoration techniques of the ceramics found in the excavations in Samsat Höyük, which produced medieval Christian and pre-Islamic ceramics in Anatolia, were investigated. The ceramics exhibited in the Adıyaman Museum and the pieces preserved in the warehouse that attract attention in terms of their functional, aesthetic value and ornamental motif features were examined and compared with the museum records. The information about the ceramic finds in Samsat Höyük excavations, the history of Samsat and the definitions and comparisons of the ceramics before and after the Middle Ages Islam were made, and it was studied so that it could be a resource for researchers to evaluate collectively.

Keywords: Samsat, medieval islamic ceramics, islamic period ceramics, ornamentation.

Giriş

Eski ve Orta Çağda farklı devletlere başkentlik yapmış önemli kalelerden biri olan Samsat (Gör.1), İslam öncesinde Samosata (Demirkent, 1970) ve İslami devirde Sümeysat olarak bilinmektedir (Bulut, 1991). Aşağı Fırat bölgesinin batı sahilinde konumlanan Samsat, Adıyaman'a 35 km uzaklıkta bir ilçe olup, 250x150m ölçülerinde anıtsal bir höyük niteliği taşımaktadır (Özgüç, 2009). Samsat'ın eski tarihi hakkında yeterli bir bilgiye ulaşılamamış olsa da Kummuh ismiyle Geç Hitit döneminde önemli bir merkez olduğu anlaşılmıştır (Weisbach, 1960). Samsat kazılarında bulunan yüzeydeki zengin ve bol çeşitli seramik malzemeler, yerleşimin M.Ö. 5000-3000 yıllarına kadar uzandığını, Samsat'ın çok eski ve yoğun bir tarihi geçmişe sahip olduğunu kanıtlamıştır.

Gör. 1: Samsat'ın eski durumu (<http://samsat.gov.tr/eski-samsat>, Erişim Tarihi: 2019)

Samsat, Fırat nehri sayesinde kolay ulaşılan bir ticaret merkezi ve askeri bir üs olarak yüzyıllarca çeşitli devletlerin kısa aralıklarla sürekli istilasına uğramıştır (Öney, 1982). Bu devletler; Hitit, Hurri, Asur, Med ve Pers, Urartu, Babil, Arami, Yunan ve Roma, Bizans, Ermeni, Haçlı, Arap, Emevi ve Abbasi, Hamdani, Selçuklu, Artuklu, Eyyubi, Moğol, Memluk ve Osmanlı Devleti'dir (Goell, 1967; Runciman, 1986; Demirkent,1970; Öney, 1982; Özgüç, 1992; Hellenkemper,1976; Turan, 1980).

1. Samsat Höyük Kazıları

Samsat, İslam öncesi Türk seramik ve çini tarihini aydınlatan önemli bir üretim merkezi olarak bilinmesi, 1939 yılında Dörner ve Naumann tarafından yapılan ilk arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkmıştır (Özgüç, 2009). 1964 yılında Goell'in yaptığı kazıda tepenin ortasında Selçuklu sarayının birkaç odasının bulunması Atatürk Barajı suları altında kalacak Samsat'ı kurtarma çalışmaları, 1967'de başlatılmış ve daha geniş bir alanda incelemelerin yapılması ile höyüğün topografik haritası çizilmiştir (Goell, 1967). 1975 yılında Serdaroğlu, 1977'de Özdoğan (Özgüç, 2009) ve 1978-1989 yıllarında Özgüç tarafından Samsat kazılarına devam edilmiştir (Salman, 2008; Yıldız, 2011). Bu kazılarda çok farklı yerleşim katmanlarına rastlanmış ve seramik eserlerin çoğu sağlam, sırsız ve sırlı olarak bulunmuştur (Özgüç, 1985). Bu eserler hem İslam seramiklerinin hem de Türk seramik ve çini sanatının daha iyi anlaşılmasını sağlaması bakımından önemli görülmüştür (Öney, 1982). Kazılarda Goell tarafından bulunan seramikler Adıyaman, Gaziantep ve Ankara Arkeoloji müzelerinin depolarında korunmuş ve yeterince araştırılıp yayınlanmadığı belirtilmiştir (Öney, 1982).

Bu çalışma kapsamında Adıyaman Müzesinde teşhir salonunda sergilenen ve deposunda korunan Samsat kazılarında çıkarılan Orta Çağ, Helenistik, Roma ve İslami devir dönemlerine ait seramikler üretim ve süsleme teknikleri açısından incelenmiş ve kıyaslamaları yapılmıştır.

2. Samsat Seramikleri

Anadolu'da farklı bölgelerde yapılan bir çok arkeolojik kazılarda bulunan, İslam öncesine ait seramik ve çini eserler günlük kullanımın dışında, kültürel ve sanatsal ihtiyaçları da karşılamak için üretildikleri anlaşılmaktadır. Bu kazı alanlarından biri olan Samsat Höyük'de ele geçen seramikler Orta Çağ, Helenistik, Roma ve İslami devir dönemlerine ait seramiklerdir.

Samsat'ın Türk egemenliğine geçmesi Selçuklu dönemine rastlamakta ve kazılarda bulunan bu döneme ait seramiklerin üretim ve süsleme tekniklerinde çok çeşitlilik görülmektedir. Özellikle yüzey süslemelerinde tek ve çok renkli geometrik biçimler, insan ve hayvan figürleri, bitkisel ve Arapça yazı kuşaklı motifler sıkça kullanılmıştır.

3. Orta Çağ Samsat Seramikleri

Samsat, Orta Çağ'da çok kısa aralıklarla Hristiyan ve İslam devletlerinin egemenliğine geçmiş bir seramik üretim merkezi olmuştur. Bu nedenle, kazılarda ele geçen seramiklerin hangi uygarlık ve hangi döneme ait olduğuna dair bazı zorluklar yaşanmıştır. Samsat seramikleri, çoğunlukla ilk Orta Çağ tabakasında bol çeşitlilikte bulunmuş ve tarihlendirilmeleri aynı döneme ait mezar taşlarının kitabelerinden, fildişi, cam ve paraların İslam eserleriyle kıyaslanması sonucunda belirlenmiştir. Bunların çoğu 12. ve 13. yüzyıl Suriye Atabek ve Eyyubi geleneğini yansıtan Anadolu Selçuklu ve Artuklu seramikleri olduğu anlaşılmıştır (Bulut, 1991). Orta Çağda Hristiyan ve İslam stilinde üretilen bu seramikler, Hristiyan ve Müslüman ustaların aynı atölyelerde üretim yaptıkları için benzer teknik ve biçimlerden etkilendikleri tespit edilmiştir. Bugüne kadar kaynaklarda Bizans seramiklerinde görülen sgraffito süsleme tekniği sıkça tanıtıldığı için, İslam seramiklerinin süsleme teknikleri ihmal edilmiş ve birbirleriyle kıyaslanmaları bu nedenle zorlaşmıştır (Wallis, 1971; Rice, 1932).

İslami Devir Orta Çağ seramikleri Samsat'ta 13. yüzyıl sonlarına kadar Anadolu'daki merkezlerin hiç birinde görülmeyen çeşitlilikte ve zenginlikte üretildiği saptanmıştır (Öney, 1982). İslam öncesi devre ait kazılarda bulunan sınırlı sayıdaki sırsız kapların, Emevi ve Abbasilere ait dönemlerde üretildiği ve bir benzerlerinin de olmadığı anlaşılmıştır (Koechlin, 1928). Bitlis ilçesi Ahlat kazılarında ele geçen parça seramikler, fırınlar, fırın malzemeleri ve fırın artıkları Orta Çağ Anadolu'sunda bu merkezde seramik üretildiğini kanıtlamıştır (Karamağaralı, 1981). Buna benzer bir yaklaşımın Samsat'ta yapılan 1964 kazılarında 12. ve 13. yüzyıl Selçuklu ve Artuklu döneminde kil havuzlarının ve fırınlarının bulunması (Rosen-Ayalon, 1971), seramiğin üretildiğini ortaya çıkarmıştır. Ancak, Abbasi ve Emevi Dönemlerinde herhangi bir fırın kalıntısına rastlanmayışı, burada ele geçen seramiklerin Irak ve Suriye bölgesinden ithal edildiğini düşündürmekte ve bu bölgede üretimin yapıldığına dair henüz kesin bir bilgiye de ulaşılammıştır (Bulut, 1991). Samsat kazılarında ele geçen seramikler çoğunlukla tek renkli çanak, maşrapa, tabak ve testi olduğu anlaşılmıştır (Özgüç, 2009).

Samsat seramikleri üretim yöntemlerine göre sınıflandırıldığında; sırsız düz ve kabartmalı olarak tek renkli sırlı, sır akıtmalı, lüster, sır altı, Sgraffito, champleve ve slip tekniği şeklinde sıralanabilir. Bu seramikler, biçim ve süsleme teknikleri açısından çok çeşitlilik göstermekle birlikte aynı dönem Suriye Rakka, Hama ve Rusafa seramikleriyle de benzer üretim özelliklerine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle, Suriye ile ticari ve siyasi ilişkiler düşünüldüğünde; seramik buluntuların çoğu Suriye tarzında üretilen seramiklerin olduğu veya Suriyeli ustaların Samsat atölyelerinde üretim yaptığı olasılığını kuvvetlendirmektedir (Bulut, 1991).

Anadolu'da yapılan kazıların çoğunda Orta Çağ Dönemine ait seramikler detaylı araştırılmadığı için Samsat seramiklerinin de önemi anlaşılamamıştır. Samsat'ta bulunan seramikler; sırsız, desensiz, sırlı ve desenli olan çanak, küp, testi, çömlek, vazo, sürahi, tabak, matara ve kandil gibi sağlam ürünler ve çok sayıda kırık seramik parçalardan oluştuğu görülmektedir (Öney, 1982).

3. Helenistik ve Roma Dönemi Samsat Seramikleri

Samsat'ın Urfa kapısı bölgesinde yapılan kazılarda, çoğunluğu parçalardan oluşan kırmızı astarlı seramikler ele geçirilmiştir (Zoroğlu, 1986). Roma dönemine ait bu seramikler, devetüyü renginde kum ve mika karışımı bünyeden yapılmış ve farklı pişirim tekniklerinde kandillerin üretildiği görülmüştür (Özgüç, 2009). Kazılarda, bir arada bulunan bu kandiller (5,7x8,1cm) elde ve kalıpta şekillendirerek üretilmiştir. Kandillerin süslemelerinde genellikle geometrik, bitkisel ve figüratif motifler kullanılmıştır. Kırmızıya yakın kahverengi astarla kaplanmış olan bu kandiller yuvarlak karınlı ve dip kısmı düz bırakılmıştır (Gör. 2). Aydınlatma için fitil konulan deliği dairesel gövdenin dirsek hizasında üçgen şeklinde yapılmıştır (Özgüç, 2009). Bazılarında açık devetüyü renkli bünye üzerine kahverengi astar uygulanmış ve kabartma medusa başı işlenmiş kalıpta üretilmiştir (Gör.3).

Helenistik dönemde boya ile süsleme yapılan seramikler az olmasına rağmen, kahverengi astarlı seramikler çoğunlukla kâse ve tabaklarda görülmektedir (Özgüç, 2009). Devetüyü renkli seramikler, ince ve kuars katkılı olarak yüzeyleri düzleştirilmiş şekilde üretilmiştir. Biçim olarak halka dipli, şişkin gövdeli, kısa boyunlu ve dışarı doğru uzayan bilezik ağız kenarlı kandilde, süsleme olarak geometrik ve bitkisel motifler siyah renkli boyayla yapılmıştır (Gör. 4). Roma devri yapılarında süsleme elemanı olarak kullanılan geometrik ve bitkisel motifle süslenmiş olan heykel parçaları,

Helenistik ve Roma devri seramiklerinde de özenle işlendiği görülmektedir (Özgüç, 1983).

Gör. 2: Roma Kandili (Mutlu, 2019)

Gör. 3: Roma Kandili (Müze/ 2989)

Gör. 4: Vazo (Mutlu, 2019)

4. Orta Çağ Döneminde Samsat Sırsız Seramikleri

Orta Çağ İslam seramik sanatına ait buluntularda farklı tekniklerde üretilmiş çok sayıda örneklerin bulunması, Samsat seramiklerinin çeşitliliği açısından mutfak ve günlük kullanım seramikleri olarak iki başlık altında toplanmasına neden olmuştur. Anadolu'da 12. ve 13. yüzyıl Artuklu ve Selçuklu devrine ait seramikler çoğunlukla sarayın ileri gelenleri için üretilmiş ince ve kaliteli seramiklerdir. Bu grubun yanında asker ve hizmetkârların kullandığı günlük ve kaba seramikler de bulunmuştur (Okatan, 2004).

4.1. Mutfak Seramikleri

Samsat kazılarında çok az bulunan ince yapılı ve kaliteli maşrapalar zarafette ender bir sınıfı oluşturmaktadır (Özgüç, 2009). Bunun yanında Selçuklu surundaki “Şirin Kule” de ele geçen maşrapalar, kâseler, küpler, testiler ve kapaklar bu kulenin erzak deposu olduğunu düşündürmektedir (Bulut, 1991). Bu seramikler kahverengi, kırmızı ve devetüyü renklerinde astarsız, gövde ve boyunları çarkta, kulp kısımları ise elde biçimlendirilmiştir (Gör. 5).

Mutfak seramiği grubuna giren bu seramiklerin pişirme ve ısıtma amaçlı kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bazılarının dış yüzeyleri iyice kararmış olması, sıkça ateşte pişirme kabı olarak kullanıldığını (Bulut, 1991), bu durumun seramik fırınındaki indirgen pişirim atmosferinden de kaynaklı olabileceği veya bilinçli olarak da seramik kilinin siyah renkle boyanarak o dönem metal eşyaların taklidi olarak da üretildiğini düşündürmektedir (Gör. 6). Bu durum, kazı ekibinin seramikleri gözle fiziksel olarak değerlendirmesi sonucunda kaynaklara geçmiş bir bilgi olmakla birlikte, seramik alanında çalışanlar başta olmak üzere disiplinler arası işbirliği kurularak günümüz teknolojisi ile daha detaylı laboratuvar incelemelerinin yapılması ve bu sayede daha net bilgilere ulaşılması gerektiğine inanılmaktadır.

Gör. 5: Maşrapalar (Mutlu, 2019)

Gör. 6: Kat Maşrapalar (Mutlu, 2019)

4.2. Günlük Kullanım Seramikleri

Günlük kullanım seramik grubuna; sıvı kapları, kandiller, mataralar, güvercinlikler, pipolar, uçayaklar, parfüm ve civa kapları girmektedir. Bunlara benzer örnekler başta Anadolu olmak üzere, yakın doğu ve birçok bölgede ele geçirilmesi (Bulut, 1991), üretimin kolaylıkla ve seri olarak yapıldığını göstermektedir.

Samsat sırsız seramikleri arasında daha önce Anadolu'da ve dışında (İslami Devir ve sonrasında) benzeri görülmemiş, üzerinde iki pencere boşluğu olan kapaklı güveç tipi kap dikkat çekmektedir. İşlevi tam olarak anlaşılamayan bu kap, devetüyü veya kırmızı renklere astarsız olarak üretilmiş ve kuş gübresi toplamak amacıyla, güvercinlik veya kuş kafesi olarak kullanıldığı, pencere, kapak ve ağız kenarlarındaki deliklerden ipler bağlanarak kuşun burada tutulduğu varsayılmaktadır (Gör. 7). Diğer bir örnek ise, kandil olduğu tahmin edilen ancak gövdesinde is ve yanık izi görülmemeyen (Bulut, 1991), kabın kuş ve keklük tuzağı için kullanıldığı, kare şeklinde dört açıklığı olan düz dipli ve kapaklı çömlektir. Bu tür kapların kale

muhafızlarının kullandığı ve günlük yaşamlarını yansıtan değerli kaplar olduğu belirtilmiştir (Özgüç, 2009).

Sırsız seramikler arasında, işlevi sanat tarihçiler tarafından çok tartışılan küçük şişecikler de önemli bir grubu oluşturmaktadır. Dairesel ve yumurta gövdeli olarak iki farklı formda üretilen bu şişeciklerden dairesel biçimli olanlar, kızıl ve kiremit kırmızısı renginde, yumurta biçimli olanlar ise, pekişmiş bünyeli, yeşilimsi gri renkte ve kaba olarak üretilmiştir.

Gör. 7: Güvercinlik (Mutlu, 2019) **Gör. 8 :** Civa-Parfüm Kabı (Mutlu, 2019)

Tepelerinde, içlerine konan sıvıyı ancak damla damla akıtabilecek genişlikte dairesel çerçeveli bir boşluk bulunmaktadır (Gör. 8). Her iki seramiğin alt kısımlarının sivri olması nedeniyle kum kaplara gömülerek veya hepsinin boyun kısmında bulunan oyuk çizgilere monte edilmiş iplerden asılarak kullanıldığı düşünülmektedir (Bulut, 1991).

5. İslam Öncesi Samsat Seramiklerinin Üretim ve Süsleme Özellikleri

Orta Çağ Dönemi seramikleri üretim, süsleme ve sır özellikleri bakımından zengin çeşitlilik göstermekte ve üretim tekniklerine göre sekiz gruba ayrılmaktadır (Öney, 1982; Mutlu, 2019). İlk olarak sırsız seramikler grubunu çoğunlukla günlük kullanım kapları basit ve sade olarak üretilmiş kaba çömlekler, güveçler, mataralar, kandiller, parfüm ve cıva kapları oluşturmaktadır (Özgüç, 2009). Süslemelerinde çiziktirme, yapıştırma ve kalıp baskı gibi teknikler kullanılan Samsat sırsız seramikleri en büyük grubu oluşturmakta ve kabartma süslemeli olanlar özel bir grupta toplanmaktadır. Kabartma süslemeler, seramik kalıpta şekillendirilirken veya daha sonra üzerine baskı kalıpla motifler uygulanarak üretilmiştir. Kalıp malzemesi olarak maden, ahşap, alçı veya seramik kili kullanılmış ve motifler kalıba negatif olarak

işlenmiştir. Adıyaman ve bölgesinde Selçuklu ve Artuklu dönemine ait çeşitli madenden yapılmış eserlerde de bu kabartma süsleme tekniğinin görülmesi (Bulut, 1994), madeni eşyaların seramik formlarda taklit edildiğini düşündürmektedir (Gör.9).

Adıyaman Müzesinde sergilenen ve sırsız seramik grubunda yer alan kabartma süslemeli matara, ince yapıda üretilmesiyle dikkat çekmektedir (Gör. 9). Her iki yüzeyinde simetrik olarak aynı süsleme uygulanan matara gövdesinin merkezinde, dilimli kenarlı bir rozet ve meandırla çevrelenmiş saç örgülü bordür kullanılmıştır. Bordür içinde kabartma Kufi Arapça yazı ile “Sürekli şeref, kuvvet, üstünlük kuşatan talih, bol rızık benim sahibim için olsun, e Abdullah” ibaresi bant şeklinde uygulanmıştır (Bulut, 1994).

Gör. 9: Kalıp Baskılı Matara
(Özer, 2019)

Gör. 10: Sırsız Kandil (Bulut, 2007)

Diğer bir örnek ise oval formulu sırsız kabartma desenli kandildir. Kandil yüzeyinde belirgin şişkin yapıları alanlar ve yağ deliği, çerçevesel bantlarla kuşatılmış ve içlerine kabartma badem şekilleri, rozet veya diyagonal motifler işlenmiştir (Gör. 10). Anadolu’da Orta Çağ yerleşim merkezleri olan ‘Gritille’ ve ‘Avşan Kale’sinde ayrıca, Hama ve Abbasi dönemi kandillerinde de buna benzer kandiller görülmüştür (Bulut, 1994).

Samsat Höyük kazılarında bulunan Abbasi ve Büyük Selçuklu Dönemlerine ait Lüsterli Seramikler, 12. yüzyıl sonu ve 13. yüzyıl başında ithal edildiği düşünülmekte ince, sert, beyaz bünye üzerine astarlı ve sırlı olarak üretilmiştir. Daha sonra sır üstü tekniğinde metal oksit içeren renkli lüster boyalarla süslemeler yapılarak düşük sıcaklıkta indirgen atmosferde pişirilmiş, sarı-yeşil ve kızıl-kahverengi tonlarda parlak yüzeyler elde edilmiştir (Gör.11). Samsat’ta bulunan bu grup seramikler beyaz, mavi, mor ve kobalt mavi lüster olmak üzere kendi içinde dört gruba ayrılmıştır (Bulut, 2000). Beyaz Lüster grubunda, kirli beyaz ve kuarşlı bünye üzerine ince astarla kaplanmış kâse, vazo, tabak ve kandil formları yer almaktadır. Kâseler sır altı

örneklerle benzerlik göstermektedir (Bulut, 2007). Süslemede, enine sıralı bordürler kullanılmış ve 450-550°C gibi düşük sıcaklıklarda pişirildikleri anlaşılmıştır. Bordür içleri ve araları soyut bitkisel ve yazı taklidi motiflerle, içi süslü halkalı beneklerle doldurulmuştur (Gör.12). Benzer desenli lüsterli seramiklere Suriye'de de rastlanmış, kâselerin iç yüzeyleri tamamen stilize edilmiş bitkisel ve balık figürleri ile süslenmiştir. Adıyaman Müzesi'nde sergilenen dışa dönük ağız kenarlı ve yayvan formlu kâsede olduğu gibi, iç yüzeyi altı madalyona bölünmüş ve bunların içine aynı yönde ilerleyen kuşlar ve bu kuşları saran soyut bitkisel motifler işlenmiştir (Gör. 11). Bazı örneklerde ise kahverengi lüster boyalar üzerine detaylı motifler sivri uçlu aletle kazınarak işlendiği görülmüş (Bulut, 2000), böylelikle alt beyaz bünye rengi açığa çıkarılmıştır.

Diğer bir örnekte ise, kirlili beyaz bünyeden kabaca üretilmiş ve haki renk lüsterli form üzeri (Özgüç, 2009), yedi şeritle bölünerek araları zikzak biçimli yapraklar ve noktalarla süslenmiştir (Gör. 12). Abbasi Dönemi 9. ve 10. yüzyıl örneklerine benzer bu formun ithal edildiği düşünülmektedir. Bu grup seramikler, 12. ve 13. yüzyıl Selçuklu lüsterli seramikleri ile karşılaştırıldığında düşük kalitede oldukları anlaşılmıştır. Daha kaliteli seramikler ise Fatimiler döneminde üretildiği belirtilmiştir (Bulut, 2000).

Gör. 11: Beyaz Lüsterli Kâse
(Mutlu, 2019)

Gör. 12: Beyaz Lüster Vazo
(Mutlu, 2019)

Mavi-Beyaz Lüsterli seramikler ise, kırık beyaz bünyeli, beyaz astarlı ve bisküvi pişirimi yapılmış ve üzerine sır altı dekorla bakır oksit ve kobalt mavi ile bantlar, benekler, stilize motifler ve spiral şeklinde kıvrımlı bordürler kâselerin dış yüzeylerini süslemiştir. Pişirimleri 450-550°C sıcaklıkta yapılan bu grup seramiklerde; kâselerin iç yüzeyleri, vazoların dış yüzeylerini saran zengin kıvrımlı dallar, rumiler, palmetler, noktalı ve benekli madalyonlar, Arapça yazı ve yazı taklidi süslemeler görülmektedir (Gör. 13, 14).

Mor Lüsterli seramikler, kirli beyaz bünye üzerine beyaz astar uygulanmış ve mor renkli lüsterli boyalarla süslenerek 600-680 °C sıcaklıkta pişirilmiştir (Özgüç, 2009). Mor lüsterler, koni biçimli kâselerin iç yüzeyleri sarımsı ve yeşilimsi lüster boyalı motiflerle süslenmiştir. Daha çok yatay bordür sıraları ve bunlar arasında stilize edilmiş bitkisel süslemeler, balıklar ve kenarlarında diyagonal kısa çizgiler kullanılmıştır (Bulut, 2000).

Kobalt Mavi Lüsterli seramiklere çok az rastlanılmıştır. Kirli beyaz bünye, beyaz astarlanmış ve kobalt mavi şeffaf sırla kaplanarak 650-730°C sıcaklıkta pişirilmiştir. Süsleme düzeni açısından stilize edilmiş bitkisel şekiller ve Arapça yazılar görülmektedir. Samsat dışında Anadolu'da pek görülmeyen bu tür seramikler, 12. ve 13. yüzyılda İran'da Büyük Selçuklu döneminde ve Şam bölgesinde sır altı tekniğinde kobalt mavi sırlı çinilerin kullanıldığı bilinmektedir.

Gör. 13: Mavi Lüsterli Kâse (Mutlu, 2019) **Gör. 14:** Mavi Lüsterli Kâse (Mutlu, 2019)

Sgraffito (kazıma) tekniğinde süsleme uygulanan seramikler, Adıyaman Samsat kazılarında fazla sayıda bulunmuş ve çoğunlukla kırmızı killi bünyeler üzerine beyaz astar uygulanarak üretilmiştir. Müzede sergilenen sgraffito vazo, beyaz astar üzerine baklava dilimli dikey şeritlerle bölünmüş ve aralarına stilize edilmiş motifler kazınarak, açık-koyu yeşil ve açık kahverengi şeffaf sırlı şeritler akıtma tekniğinde uygulanmıştır (Gör. 16). Kazıma tekniğinde; deri sertliğine gelen seramik ürünler beyaz astarla kaplanmış ve motifler bu yüzeye sivri uçlu bir metal aletle kazınarak işlenmiştir. Kazınan bu çizgilerden alttaki bünye renginin görülmesi sağlanmış, motifler renklendirildikten sonra ürünler fırınlanmış ve motifli yüzeyler kalın şeffaf sırla kaplanarak pişirilmiştir. Nadiren sarı, kahverengi ve yeşil renk sırla süslenen kâselere de rastlanılmıştır (Gör.17). Küpler, testiler, çanaklar ve kâselerin yüzeyleri stilize edilmiş kıvrımlı bitki motifleri, soyutlanmış insan ve hayvan figürleri kazıma tekniğiyle üretilen formlarda kullanıldığı belirtilmiştir (Mutlu, 2019). Sgraffito seramikler genellikle Orta Çağ İslam, Ermeni ve Gürcü sanatında da

sıkça üretildiği için bu seramiklerin hangi merkezlerde ve hangi dönemlerde üretildiklerini saptamayı zorlaştırmıştır. Samsat'ta bulunan seramikler 12. ve 13. yüzyıl Suriye seramikleri ile daha çok benzerlik göstermektedir (Öney, 1982).

Gör. 16: Sgraffito Vazo (Mutlu, 2019)

Gör. 17: Sgraffito Derin Kâse (Mutlu, 2019)

Champleve süsleme tekniği, daha çok küçük seramik ürünlere uygulandığı, Samsat kazılarında çıkarılan parçalardan anlaşılmaktadır. Kazıma (sgraffito) tekniği ile benzerlik gösterse de aralarında bazı farklılıkların olduğu görülmüştür. Champleve süsleme tekniği, kırmızı ve gri renkte pekişmiş bünyeler üzerine kalın beyaz astar uygulanmış (Bulut, 2007) ve üzerine genellikle stilize edilmiş bitkisel süslemeler sivri uçlu bir aletle kazınarak üretilmiştir (Öney, 1982). Kazınan motiflerin çizgileri kahverengi ya da siyah sır altı renkle boyanmıştır (Gör.18). Champleve tekniği daha çok yüksek ayaklı kâselere, vazo ve kulplu testilere uygulanmıştır. 12. ve 13. yüzyıla ait bu tür seramikler Elazığ Korucu Tepe'de ve Anadolu'nun farklı yerleşim merkezlerinde de çok sayıda bulunmuştur (Bakırer, 1979).

Gör. 18: <https://i.pinimg.com> Erişim Tarihi:7.08.2020, Erişim Saati:15.34.

Rakka Tipi Seramikler, Suriye-Rakka şehrinde yapılan kazılarda çok sayıda bulunduğu için bu isimle anılmıştır. Kirli beyaz bünye çömlekçi tornasında şekillendirilmiş, beyaz astar üzerine yeşil,

mor, bordo, siyah, kobalt mavi ve kahverengi tonlarında sır altı tekniğinde boyanmış ve şeffaf sır kaplanmıştır. Kullanım amaçlı üretilen bu grup seramikler daha çok dışa dönük kenarlı tabaklar, kâse, çukur kâse, maşrapa ve vazo formlarında üretilmiştir. Samsat ve Anadolu'nun farklı merkezlerinde çok sayıda ve zengin çeşitlikte bulunması, hatalı ürünlere rastlanması, sırsız bünyelerin süslenmesi ve kazılarda uçayak gibi fırın malzemelerine rastlanması bu bölgede üretildiği düşüncesini güçlendirmiştir (Bulut, 2007; Öney, 1982).

Gör. 19: Kâse (Mutlu, 2019)

Gör. 20: Kâse (Özgüç, 2009)

Gör. 21: Kâse (Mutlu, 2019)

Adıyaman Müzesinde sergilenmekte olan Rakka tipi seramik kase, Samsat kazısında bulunmuş, beyaz astarlı zemin üzerine sır altı boyama tekniğinde çizgisel, bitkisel, kuş figürlü ve şeffaf sırlı olarak üretilmiştir (Gör.19). Ağız kenarından içe doğru kalın dört bant şeklinde ve tam merkezinde ince çizgili dairesel çerçeveyi iki eşit parçaya bölen serbest tarzda stilize edilmiş hayat ağacı ve etrafında sırt sırta dönmüş iki kuş figürü, kobalt mavi ve siyah renkle boyanmıştır (Özgüç, 2009). Diğer bir kase örneğinde ise (Gör. 20), merkezine kobalt mavi ve siyah renkle sır altı boyama tekniğinde dilimli dairesel çerçeve içinde, birbirine ters-yüz duran iki balık figürü işlenmiştir (Bulut, 2000). Bu gruba son örnek olarak ağız kenarı dışa dönük derin tabak verilmiştir. Çömlekçi tornasında şekillendirilen beyaz astarlı tabak siyah, kobalt mavi ve kırmızı kahverengi sır altı boyama tekniğinde zincir motifi, rozet, palmet ve Arapça yazı taklidi bordür şeklinde süslemeler yapılarak yeşilimsi şeffaf sırlı üretilmiştir (Gör. 21).

13. yüzyıl Suriye-Rakka tipi seramik grubunda çok sayıda görülen sır altı siyah boyamalı Turkuaz Renkli Şeffaf Sırlı Seramikler genellikle çukur kâse, vazo ve kavanoz şeklinde çömlekçi tornasında üretilmiş ve kaideden yukarı doğru genişleyen ters armut formunda biçimlendirilmiştir. Özellikle Samsat kazılarında bulunan bu tip seramikler, kirlili beyaz bünyeler astarlanmadan iyice parlatılmış, pişirilmiş, siyah sır altı tekniğinde; palmet, yaprak, damlalar, stilize arabesklerle kaynaştırılmış kufi yazılar ve bu yazılardan geliştirilen stilize bordürler ile güneş ışınları şeklinde motifler kullanılmıştır. Şeffaf turkuaz sırla üretilen bu tip seramiklerde süslemeler genellikle iç yüzeylere uygulanmıştır. 1981 yılında Samsat kazılarında ele geçen bu tür seramiklerin çok sayıda olması bölgede üretimin yapıldığı olasılığını güçlendirmiştir (Öney, 1982).

Gör. 22: Tukuaz Sırlı Çukur Kâse (Özgüç, 2009) **Gör. 23:** Tukuaz Sırlı Kâse (Mutlu, 2019)

Adıyaman Müzesinde sergilenen Rakka tipi kase örneğinde (Gör. 22), şeffaf turkuaz sır altına siyah boyanmış merkezinde stilize edilmiş hurma ağacı ve bunu çevreleyen daireler “Allah” yazısıyla tekrar edilerek süslenmiştir (Özgüç, 2009). Diğer bir örnekte ise (Gör. 23), krem renkli geniş ağızlı konik tabak, halka dipli olup iç yüzeyine lacivert sır altı boya ile çizgisel ve dairesel süslemeler yapılmış ve şeffaf turkuaz sırla kaplanarak üretilmiştir. İç kısmında kıvrık dalgalı bitkisel zemin üzerine taklidi kufi yazı “la ilahe illallah” ibaresini anımsatan serbest süsleme ve tabağın dış yüzeyinde “S” motif tekrarları görülmektedir (Bulut, 2000).

Müzedede başka bir seramik grubunu da Mor Sırlı Seramikler oluşturmaktadır. Bu grup seramikler, kirlili beyaz bünye yapısında olup beyaz astarlı, fırınlanmış ve üzerine mor renkli sır uygulanarak pişirilmiştir. Kazılarda bulunan parçalara göre bu tip seramikler ince, kalın ve büyük formlar şeklinde kullanım seramikleri olduğu anlaşılmış ve genelde kufi yazılar palmet biçimli motiflerle süslenerek

üretilmiştir. Orta Çağ İslam seramik sanatında ve 13. yüzyıl Anadolu Selçuklu seramik sanatında bu grup seramiklerin beğenilerek kullanıldığı bilinmektedir (Öney, 1982). Diğer bir kase örneğinde ise; kirli beyaz ve ince gözenekli bünye beyaz astarlı ve şeffaf turkuaz sırlı olarak üretilmiştir (Gör. 24). İç yüzeyine kalıp baskı ile kabartma desenler uygulanan kâsenin merkezinde, kenarı dilimli bir rozet ve kufi yazıyla kaynaşan kıvrık bitkisel dallar görülmektedir (Bulut, 1994).

Gör. 24: Tukuaz Sırlı Kâse (Mutlu, 2019) **Gör. 25:** Tukuaz Sırlı Sehpa (Mutlu, 2019)

Samsat kazısında bulunan ve müzede sergilenen çok ender parçalardan biri de seramik sehpadır. Kalıp baskı ile üretilen altıgen biçimli bu sehpa, kare biçimli ve kafesli pencereler ve geometrik desenler bir arada kullanılmıştır (Gör. 25). Her bir yüzeyinde tekrar edilen bu süslemelerde pencerenin üst kısmında daire içinde geçmeli haç motifi ve pencerenin iki yanına üçer rozet dizisi işlenmiştir. Sehpanın ikinci bir örneğinin İran'da bulunması, buradan ithal edildiğini düşündürmektedir (Bulut, 1994).

Adıyaman Müzesinde orta çağ seramiklerine ait başka bir grubu da Yeşil, Sarı ve Kahverengi Tek Renk Sırlı Seramikler oluşturmaktadır. Tek renk sırlı seramikler, beyaz astarlı veya astarsız üretilen testi, çanak, küp ve vazo formlarında üretilmiş ve Anadolu Selçuklu devrinde çok sevilerek kullanılmıştır. Samsat kazılarında ele geçen bu tip seramikler, çok çeşitli bünyelerden ve farklı renklerde sırlı olarak bulunması, Anadolu'da belirli merkezlerde üretildiğini kanıtlamaktadır (Öney, 1982). Müzede sergilenen bu grup seramiğe konik kâse örnek verilebilir. İç tabanda dairesel madalyon, beyaz grift bitkisel motiflerle süslenmiş ve zemini kobalt mavi ile boyanmıştır (Gör. 26). Orta kısmında görülen irice bir yaprak motifinin kenarları

mavi ve siyah kıvrık dallar ve palmet motifleri ile süslenmiştir (Bulut, 2000: 41).

Gör. 26: Konik gövdeli Kâse (Mutlu, 2019)

Sonuç

Araştırma, Adıyaman Müzesi'nde yürütülmüş, ancak çalışmanın başlayacağı zaman aralığında müzenin sayım ve düzenlenme sürecine girmesi nedeniyle çalışma süresi uzamıştır. Bu süreçte ise çalışmanın kaynak taraması yapılmış ve Anadolu'da Ortaçağ seramiklerinin üretildiği merkezler İslam öncesi ve sonrası dönemlerle ilgili çeşitli veriler toplanmıştır. Daha sonra çalışmanın uygulama alanı olan Adıyaman Müzesi'nde bu dönemlere ait seramikler tespit edilmiş ve incelenmiştir.

Atatürk Barajı suları altında kalacak olan Samsat Höyük'ü kurtarma kazı çalışmaları 1978-1990'lı yıllar arasında devam etmiş, ele geçen Orta Çağ Hristiyan ve İslami Devirlere ait bütün ve parça seramikler Adıyaman Müzesi'ne taşınarak koruma altına alınmıştır. Müzenin sergi salonunda ve etüt malzemeleri olarak depoda korunan bu seramik parçaların üretim ve süsleme teknikleri çalışma kapsamında incelenmiş ve kıyaslamaları yapılmıştır.

Kaynaklara göre İslam seramiklerinin sınıflandırılması, üretim ve süsleme tekniklerinde bazı eksikliklerin, kazı ekibi dışında seramik alanında yetkin kişilere başvurulmadığı ve bu nedenle seramik bünye, renkli boyalar, lüsterler ve sırlarla ilgili uygulamaların tanımlanmasında ve fırın atmosferinden kaynaklı pişirilmeye değinilmediği veya yanlış yorumlandığı anlaşılmıştır. Özellikle süsleme tekniklerinde Orta Çağ Hristiyan ve İslam seramiklerinde kullanılan sgraffito ve champeve dekor teknikleri, sır içi ve sır üstü lüsterlerin uygulama ve pişirim koşullarından kaynaklı bilgilerinde de karışıklıklar olduğu görülmüştür.

Orta Çağ Anadolu'sunda Türk seramik sanatının doğuş yeri sayılabilecek Samsat hem çeşitli devletlerin kültür ve sanatından etkilenmiş hem de seramik üretim merkezi olduğu kaynaklardan

anlaşılmıştır. Bu dönemde Hristiyan ve İslam devri seramiklerin Samsat'ta benzer ve zengin çeşitlilikte bulunması, Hristiyan ve Müslüman ustaların aynı atölyelerde çalıştığını, yeni üretim ve süsleme teknikleri geliştirerek Türk ve dünya seramik sanatına eşsiz eserler kazandırdıkları bilinmesine rağmen, İslam Dönemi seramiklerinden kaynaklarda söz edilmeyişi dikkat çekicidir.

Bu araştırmada, Samsat'ın kısa tarihi, Samsat kazılarında ele geçen seramiklere dair bilgilere, Orta Çağ İslam öncesi ve sonrası seramiklerin tanımına ve kıyaslarına yer verilmiş, ayrıca araştırmacılara toplu değerlendirebilecekleri bir kaynak olabilmesi için çalışılmıştır. Müzenin depolarında korunan bu döneme ait çok sayıda seramik parçalar araştırmacılar tarafından keşfedilmeyi beklediği görülmüştür. Bu keşifler sonucunda Samsat Orta Çağ İslam seramiklerinin günümüz ileri teknoloji olanaklarıyla daha detaylı ve kapsamlı araştırmalarının yapılması için sanat tarihçiler, arkeologlar ve seramik alanında yetkin kişilerin birlikte çalışmaları ile daha güvenilir ve daha kesin bilgilere ulaşılması için gerekli çabaların gösterilmesi umut edilmektedir.

Kaynakça

- Bakırer, Ö. (1979). *The Medieval Pottery And Baked Clay Objects. Korucutepe 3. Studies In Ancient Civilisations*, Ed. M. Van Loon, Cat. No. W 54, Amsterdam.
- Bulut, L. (1991). *Samsat İslami Devir Sırsız Ve Tek Renk Sırlı Seramikleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Bulut, L. (2007). Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı, Gönül Öney ve Zehra Çobanlı (Ed.), *Samsat Kazısı Buluntuları* içinde s.198, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, Sanat Eserleri Dizisi 469, İstanbul.
- Bulut, L. (1994). Kabartma Desenli Samsat Orta Çağ Seramikleri. *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Dergisi*, 7 (7), 1-18, İzmir.
- Bulut, L. (2000). Samsat Orta Çağ Seramikleri Lüster ve Sıraltılar. *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları* No.108, İzmir.
- Çobanlı, Z. (1996). *Seramik Astarları*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:919, Eskişehir.
- Demirkent, I. (1970). Sümeysat Maddesi, *İslam Ansiklopedisi* C. II, s. 202-204, 213-214, İstanbul.

- Goell, T. (1967). Samosata, News Notes. The Archaeology Society Of Staten Island And The Staten Island Society. *Archaeological Institute Of America*. Vol. I, No. 2,
- Hellenkemper, H. (1976). Burgen Det Kreuzritterzeit In Det Grafsrhait Edessa Und Im Königreich Kleinarmenien. *Geographica Historica* I. Bonn.
- Karamağaralı, B. (1981). Ahlat'ta Bulunan Bir Çini Fırını. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk ve İslam Sanatları, Enstitüsü Yıllık Araştırma Dergisi*, S: III: 67-94.
- Koechlin, S. (1928). *Syria*. Les Ceramiques Musulmanes De Suse Au Musée Du Louvre. *Archéologie, Art et histoire Année 1928 9-1* pp. 40-58.
- M. Rosen-Ayalon. (1971). Islamic Pottern From Susa. *Archaeology*. Vol. 24, Ho. 3, June, s.204-208.
- Mutlu, H. S. (2019). Gelenekselden Çağdaşa Seramik. H. Serdar Mutlu (Ed.), *Samsat Kâsesi'nin Çağdaş Yaşama Kazandırılması*, Bölüm-2 içinde (s. 21-47) İksad Yayınları, Ankara.
- Okatan, Ö. (2004). *Anadolu Selçuklu Dönemi Sırsız Küpleri Üzerine Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Öney, G. (1982). 1978-79 Ve 1981 Yılı Samsat Kazılarında Bulunan İslam Devri Buluntularıyla İlgili İlk Haber. *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, I, İzmir.
- Öney, G. (1992). *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Özdoğan, M. (1977). *Aşağı Fırat Havzası 1977 Yüzev Araştırmaları*. ODTÜ Aşağı Fırat Projesi Yayınları Seri: 1, No:2, İstanbul.
- Özgüç, N. (1983). Samsat Kazıları. *V. Kazı Sonuçları Toplantısı, T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü*, s.117-387, Ankara.
- Özgüç, N. (1985). Sümeysat Definesi. *Bulleten* XLIX/195, Ankara.
- Rice, D.,T. (1954). Byzantine Polychrome Pottery, A Survey of Recent Discoveries. *Cahiers Archéologiques*, Vol.7, s. 69-77.
- Runciman, S. (1986). *I.Haçlı Seferleri ve Kudüs Krallığının Kuruluşu*. Işıltan, F. (Çev). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları ; X. Dizi (9), s. 269-309.
- Salman, B. (2008). *Adıyaman Müzesi Mozaikleri Ve İstanbul Müzelerinde Bulunan Edessa Mozaikleri*,

- Kültür Ve Turizm Bakanlığı, Dösim Basımevi, Ankara.
- Wallis, H. (1971). *Byzantine Ceramic Art. London 1907. V.H. Eltern, Eine Byzantinische Patene Mit Ritzzeichnungen In Den Berliner Museen, Nf. 21, 2, Berlin.*
- Weisbach, F. H. (1960). *Samosata. Pr, Seri 2, Stuttgart.*
- Yıldız, H. (2011). *Koloniler Çağında (M.Ö. 1975-1725) Hahhum Krallığı. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.*
- Zoroğlu, K. L. (1986). *Samsat'ta Bulunan Doğu Sigilataları İlk Raporu. Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, Konya.*

Görsel kaynaklar

- Gör.1. <http://samsat.gov.tr/eski-samsat>. (Erişim tarihi: 10.07.2019, Erişim saati: 18: 30)
- Gör.18. <https://i.pining.com>. (Erişim Tarihi:7.08.2020, Erişim Saati:15.34)
- Özer, D. (2020). *Çağdaş Tabak Tasarımında Samsat Motiflerinin Kullanımı ve Örnek Uygulamaları. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.*

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 53
Sayfa/Page: 203-234
ISSN: 1302-6879

Bauhaus Tasarım Okulu Yaklaşımında Seramik Tasarımı *Ceramic Design in the Bauhaus Design School Approach*

• Emrah PEK*

*Arş. Gör. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim İş Eğitimi A.B.D., Van/Türkiye.
Res. Asst. PhD. Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Education, Department of Fine Art Education, Department of Painting-Job Training Education, Van /Turkey.
pek.emrah@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2656-052X

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
07/05/2021
Kabul Tarihi / Date Accepted:
10/06/2021
Yayın Tarihi / Date Published:
30/09/2021

Atf: Pek, E. (2021). Bauhaus Tasarım Okulu Yaklaşımında Seramik Tasarımı. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53, 203-234.

Citation: Pek, E. (2021). Ceramic Design in the Bauhaus Design School Approach. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 53, 203-234.

Öz

Varlığını on dört yıl sürdürmesine karşın tasarım tarihinde önemli yer tutan Bauhaus'un endüstri ile sanatı buluşturma yöntemi açısından izlediği yolun; yeni bir teknoloji çağına giren günümüz tasarım dünyası için örnek oluşturacak özellikler taşıdığı düşünülmektedir. Asırlık tarihi ile Bauhaus'un üslubunun küçük bir sanatçı grubunun fantezisi olmaktan çıktığı, Gropius manifestosunun kapsamının ötesine geçtiği ve küresel dünya kültürünün malı haline geldiği açıktır. Bauhaus'u son derece ünlü kılan ve zamana meydan okuyan özelliği, sanatı zanaatla ve sonra mimariyle bütünlendirmeyi içeren temel felsefesidir. Bauhaus, "seçkin" eğitim olarak kabul edilen sanat öğretimini zanaatla birleştirmiştir. Bu, dünyada bir ilktir ve bugün bilinen şekliyle tasarım; yeni bir çalışma alanı olarak tasarlanmıştır. Bauhaus'un belirlediği görsel malzeme kültürünün birliği kavramı, zamani için çok radikal ve avangart kabul edilmektedir. Bauhaus seramik sanatçılarının gerçekleştirdiği, büyük ölçekli üretimde ortaya çıkan birleşik modellerin, seri olarak yeniden üretimi için temel geometrik prototip kombinasyonları günümüze de kullanılmaktadır. Tasarım dünyası için bir dönüm noktası olarak kabul edilen Bauhaus okulunun fikirleri ve radikal yaklaşımı bağlamında, seramik tasarımında gerçekleşen yenilikleri araştırmayı amaçlayan çalışmada; incelenen literatürdeki çok sayıda kaynağın verilerinden yararlanılmıştır. İnceleme sonucunda, elde edilen veriler ile çok sayıda kaynağın benzer bilgileri içerdiği gözlenmiştir. Bu nedenle analitik bir yaklaşımla kaynaklar tasnif edilerek yararlanılacak kaynak sayısı sınırlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bauhaus okulu, endüstri-sanat ilişkisi, Bauhaus yaklaşımında seramik tasarım, form içeriği diyalektiği.

Abstract

Bauhaus has an important place in the history of design despite its existence endured just for 14 years. However, the path opened by Bauhaus is thought to be exemplary for today's design world, which has been shaped by a new technology era. With its century-old history, it is clear that the style of the Bauhaus has been beyond the fantasy of a small group of artists, and the scope of the Gropius manifesto, and as well as become property of the global world culture. Its fundamental philosophy, including integrating art with craft and then with architecture, is what makes Bauhaus so famous and time-defying. Arts teaching, which is considered to be “distinguished” education, is combined together with crafts by Bauhaus. It is a first in the world and design as we know it today; It was designed as a new workspace. The concept of the unity of visual material culture determined by Bauhaus is considered very radical and avant-garde for its time. The concept of the unity of visual material culture determined by Bauhaus is considered very radical and avant-garde for its time. The basic geometric prototype combinations are still used today for the mass reproduction of the combined models produced by Bauhaus ceramic artists. The study aims to investigate the innovations in ceramic design in the context of the ideas and radical approaches of the Bauhaus school, which is considered as a turning point for the design world; The data derived from many sources in the reviewed literature were used for this aim. As a result of the analysis, it was observed that the obtained data presents similarities in many sources. Therefore, the number of sources to be used is limited by classifying the sources with an analytical approach.

Keywords: Bauhaus school, industry-art relation, ceramic design in Bauhaus approach, form content dialectics.

Giriş

Bauhaus, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından gelen büyük sosyokültürel değişimlerin zor ama iyimser yıllarında filizlendi. Yeni Avrupa'nın yenilenme ve yeniden yapılanma yıllarında, sanat ve mimaride o dönemin avangardı ilan edilen fikirlerin birleşiminden doğdu. Zamanın değişim ve dönüşümleri ile artan sorgulamalar, geleneksel akademik hegemonyanın aşılmasını ve endüstriyel ilerlemenin geleceğinin gerçek ihtiyaçlarına odaklanan yeniliklerin zorunluluğuna ilişkin görüşlerin güçlenerek arttığı bir dönemi ortaya çıkardı. On dokuzuncu yüzyılın ilk on yılında, mühendisler ve mimarların dikkatlerinin neoklasik üzerindeki kısır tartışmaya odakladığı bilinir. Yeni toplumun endüstriyel tasarım ve mimaride yeni yanıtlar gerektiren zorluklarının aşılması ile ilgili tamamlayıcı yaklaşımlardan, kavramsal olarak daha çelişkili olanların dâhil edildiği tartışmalar, artık tepkiyle karşılanmak yerine giderek kalabalıklaşan kentlerin yaşam zorluklarını bilen kent insanları tarafından merakla izlenir hale gelmişti.

Alman mimar Walter Gropius, yüz yıl önce Weimar'da efsanevi Bauhaus okulunu açtı. Yirminci yüzyıl boyunca tasarım ve mimarinin gelişiminde şaşırtıcı bir etkiye sahip olan okulun fikirleri ve radikal yaklaşımının, bugün bile yaratıcı tasarımcı beyinlere ilham vermeye devam ettiği söylenebilir. Kendisine; herkes için mutlu bir gelecek inşa etme hedefini koyan bu girişim; tasarım dünyası için bir dönüm noktasıdır.

Her ilerici girişim gibi, Bauhaus da bir manifestoyla projesini başlattı: Okulun kurucusu ve ilk ideologu Walter Gropius 1919'da “Geleceğin yeni bir binasını birlikte ortaya çıkarmak ve yaratmak istiyoruz, burada her şey tek bir imgede birleşecek: mimari, heykel, resim... Tapınaklar gibi zanaatkârların elleriyle gökyüzüne yükselen bu bina, yaklaşmakta olan yeni bir inancın kristal bir sembolü olacak” (Pragmatika, 2019) sözleriyle okulun açılışını ilan etmişti. Gropius, Bauhaus binasının inşasını kavramsal bağlamın fiziksel düzenlemesi olarak görmüştü. “Bauhaus İnşaat ve Sanatsal Tasarım Yüksek Okulu” eğitim kurumunun resmi adıydı. Gropius; yeni yapıcı düşünceye yol açacak olan mimariyi; resim, şehir planlaması ve sosyal disiplinlerin birliği olarak kabul ediyordu. Mimarlık, sanat ve endüstrinin sentezi Bauhaus' un felsefi doktrininin ana ilkesi haline gelmişti. Bauhaus kelimesinin tam anlamıyla “bir ev inşa etmek” anlamına gelir. Ancak Gropius' un fikri yalnızca bina inşa etmek veya mimarları eğitmekle ilgili değildi. Onun fikri, her şeyi tasarlayabilecek, yaratabilecek yeni bir sanatçı sınıfı yaratmaktı.

Bauhaus, en saf haliyle bir eğitim kurumu değildi. Uzunca bir süredir tartışılan, sanatçı, zanaatçı, üretim ve üretim-tüketim kültürü gibi kavramların içerisinde, yeni üretim kültürüne düşman bir anlayış ile başlayan, sonraları endüstri ile barışık bir şekilde devam eden sanatçı kimliğini tartışmaya açarak, endüstri ile barışık tasarımcı kimliğine dönüştürmeyi amaçlamıştı. Bu amaçla Gropius, benzersiz bir yaratıcı birlik, bir laboratuvar oluşturmayı başardı. Atölyelerde mobilya, kumaş, lamba, seramik prototipleri yapıldı. En iyi tasarımlar montaj hattına gönderildi, bunlar satıldı, hatta kısmen okul kendi kendini finanse ediyordu. Mimari projeler hayata geçirildi, evler ve tüm köyler Bauhaus tasarımlarına göre inşa edildi. Bunlar öğretmenler ve öğrenciler için son derece verimli yıllardı. Yaratıcı bir havuz içinde bir araya gelerek yeni sanatın felsefesini ve dilini yarattılar. Dünyanın algısı ile; mekânı, rengi, mimariden heykele ve modaya, fotoğraftan baleye kadar çeşitli türlerdeki sesleri değiştirdiler. Böylelikle Bauhaus tek bir hareket değil, bir dönemin ifadesi haline dönüştü.

Bauhaus'un Kısa Tarihi

Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgisi, Alman monarşisinin çöküşü ve yeni liberal Weimar Cumhuriyeti'nde sansürün kaldırılması, eski rejim tarafından bastırılan tüm sanatlarda radikal deneylerin yoğunlaşmasına izin verdi. Bu dönemde, sanatın toplumun gereksinimlerini karşılaması gerektiğini ve biçim ile işlev arasında hiçbir ayırım olmamasını savunan 19. yüzyıl İngiliz tasarımcı William Morris'in etkisi de kayda değer önem taşır. Yüzyılın sonunda gelecek vaat eden Almanya, bu noktada Avrupa'nın önde gelen ekonomik gücü olarak Büyük Britanya'nın yerini aldı. Birleşik Krallık'tan birçok endüstriyel üretim yöntemi ve zanaat süreci örnekleri benimsendi. O güne kadar tamamen sanatsal olan Prusya sanat ve zanaat okulları, İngiliz modeline göre yeniden tasarlanarak, okullara yeni atölyeler eklendi. Peter Behrens veya Henry van de Velde gibi modern sanatçılar, Düsseldorf ve Weimar'daki sanat ve zanaat okullarının liderliğini öğretmen olarak üstlendiler. Genel olarak iyi tasarlanmış endüstriyel malların önemli bir ekonomik faktör olabileceği kabul edilmişti. Her yerde Almanya'nın üstünlüğünü Avrupa pazarına getirecek bir tarz aranıyordu. Bu kültürel-teorik görüş alışverişleri ve tartışmalara dayanarak, amacı tek tip bir Alman üslup dili oluşturmak, sanatı, endüstriyi ve el sanatını birleştirmek olan "Deutsche Werkbund" Münih'te 1907'de kuruldu. Savaş sonrası dönemin ilk kargaşasında, Walter Gropius, Henry van de Velde'nin halefi olarak "Grand Ducal Saxon Güzel Sanatlar Üniversitesi" direktörü olarak atandı.

Bauhaus birdenbire ortaya çıkmadı. Radikal bir şekilde basitleştirilmiş biçimler, akılcılık ve işlevselliğin yanı sıra seri üretimin bireysel bir sanatsal ruhla birleştirilebileceği fikri Bauhaus'un kuruluşundan önce Almanya'da zaten kısmen geliştirilmişti. Bauhaus'u oluşturan diğer eğilimlerin etkisi, okulun orijinal eğitsel çözümlerinde izlenebilir. Okulun kurucusu Alman mimar Walter Gropius, geleneksel sanatsal değerleri ve teknolojik gelişmeleri birleştirmeye çalıştı. Benzer bir yaklaşım, daha önce İngiliz Sanat ve El Sanatları hareketinin temsilcileri ve tabii ki sadece tuvaleri boyamakla kalmayıp aynı zamanda binaları da süsleyen Art Nouveau ustaları tarafından uygulandı. Amacı düşük üretimli tüketim mallarının seri üretimi çağında, el sanatlarını canlandırarak reform yapmak olan *Arts and Crafts Movement* 19. yüzyıl hareketi olarak ortaya çıktı. Bu hareket Wiener Werkstätten'i ve ardından Art Nouveau'yu etkiledi. William Morris (1834-1896), teknolojik dönüşümün kültürü olumsuz etkilemesi karşısında, estetikten ödün vermeyen el üretimlerini insancıl buluyordu. Morris, endüstri devrimini reddederek üretimde tamamen eskiye dönüşü savunmuştur. Bu nedenle el işini destekleyen ve *Arts and Crafts*

akımına adını veren atölyeler kurmuştur (Baktır, 2006: 5). Art Nouveau, 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başında Fransa'da ortaya çıkmış kısa ömürlü bir akım olmakla beraber Avrupa'daki hemen hemen bütün ülkelere yayılmıştır. Sadece seramikte değil mimaride, heykelde, resimde ve tüm uygulamalı sanatlarda modern gelişmelere sebep olmuştur. Temelde *Arts and Crafts* hareketindeki sanatların bütünlüğünü savunmuş, ancak *Arts and Crafts*' da ki herkes için güzel tasarım fikrinden vazgeçip daha seçkin ve daha pahalı tasarım anlayışını benimsemiş, özellikle el yapımı üretime önem vermiştir. Kendisinden önceki mimari dekorasyonlarda kullanılan geometrik şekillerden vazgeçerek, düz çizgiler kullanmaya başlamıştır. Bu akım, tasarımı seri üretimle nasıl birleştireceğine dair bir çözüm bulamamıştır. (Aslıtürk, 2009: 19).

Ayrıca, sanatçılar, zanaatkârlar ve zanaat satıcılarının bir derneği olan Viyana Atölyeleri, Bauhaus üzerinde önemli bir etki yarattı. Kurucu ortaklar arasında olan Josef Hoffman, yüksek sanat ve günlük yaşam arasındaki çizgiyi kırmak istedi. Endüstriyel tasarım modeli öncüleri arasında yer alan, Hoffman tarafından üretilen sandalyeler, Bauhaus' tan önce bu dönemde üretilmişti. Art Nouveau ve diğer tasarım eğitimi savunucuları, Walter Gropius üzerinde belirleyici bir etkiye sahip oldu. Gropius, Güzel Sanatlar Akademisi ile Henry von de Veldes Uygulamalı Sanatlar Okulu'nu birleştirerek 1919'da Weimar'da Bauhaus'u kurdu. Kuruluş yılları, ilk büyük Avrupa savaşının sonucu olarak bir ekonomik kriz durumunun eşlik ettiği, çeşitli siyasi ve sosyal fikirlerin gözden geçirme ve çatışma süreçlerine girildiği bir dönemdi.

Endüstriyel estetik oluşturmak için yüksek sanat ve işlevsel tasarımı birleştirmek Bauhaus'un kuruluş amacıydı. Baktır'a göre "Gropius, Bauhaus'u içerisinde zanaatçıların ortak projeler üretecekleri ve en önemlisi de kendi bünyesinde zanaat ve sanatı buluşturan binalar yapan bir tür modern zanaatçı loncası olarak düşünmüştür." (Baktır, 2006: 9). On dört yıllık varlığında Bauhaus maruz kaldığı, pek çok ekonomik zorluğa, resmî kurumlar tarafından reddedilmeye ve öğretmenler arasındaki farklılıklara rağmen dikkate değer bir kültürel olgu olarak, günümüze kadar ulaşan tasarım savlarıyla; Modernizmin ilham kaynağı oldu.

Bauhaus kurulduğunda tasarımın araç ve olanaklarının tüm alanlarını sorgulamak görevini yüklenmiştir. Bir arada ve artan bir iş birliği içinde çalışma sağlanarak, bir ölçüde ortak bir anlayıştan yola çıkarak, zamanın endüstrisi, zanaatları, bilim dalları ve yaratıcı tasarım güçleri arasındaki bağlantıyı kurmayı başarmıştır. Bauhaus potasında oluşan bu sentez, temel tasarım uygulamasının yönlendirmesiyle ışınlanmış ve

günümüze kadar ulaşmıştır. (Bulat.S, Bulat.M, Aydın, 2014: 105).

Sektörle ilişkiyi kolaylaştırmak için Bauhaus, modellerinin satışıyla ilgilenen bir ticari organizasyon yaratmış olsa da ekonomik etkisi önemsizdi. Bu mütevazı işletmenin ürettiği ekonomik girdi, atölye çalışmalarını genişletmeye ve çalışan öğrencilere ücret ödemeye hizmet etti. Okulun ana finansmanı, Weimar'da da Dessau şehrine taşındıktan sonra da yerel yönetimin finansmanına bağlı olmaya devam etti.

Bauhaus tarihinin 14 yıllık öyküsünü, kronolojik bir çizelgede özetlemek¹; gelişmeleri ve etkili öğretmen, sanatçı ve teorisyenlerin izlerini takip etmeyi kolaylaştıracaktır. Bauhaus'un bu süre içerisinde üç yöneticisi oldu: 1919'dan 1928'e kadar görevde kalan Walter Gropius'un ardından; 1930'a kadar Hannes Mayer ve 1933'te Nasyonal Sosyalist hükümet tarafından kapatılması sürecine kadar Ludwig Mies van der.

Tablo 1: Bauhaus Tarihi

	Yönetimsel Gelişmeler	Eğitsel Gelişmeler	Edimsel Gelişmeler
19	Walter Gropius, 12 Nisan 1919'da eski adıyla Weimar' daki Grand Ducal Saxon Güzel Sanatlar Üniversitesi olan Bauhaus'un yöneticisi olarak sözleşmesini imzaladı. Okulun resmi adı: Staatliches Bauhaus' tur.	Bauhaus ustaları olarak üç sanatçı, atandı: ressam Lyonel Feininger, heykeltıraş Gerhard Marcks ve ressam ve sanat öğretmeni Johannes Itten. Bunlara ek olarak, eski sanat kolejinde dört profesör çalışmalarına devam etti.	Sanat dersleri öğretmenlerin bireysel sınıflarında başlayıp, atölyelerde sanatçı ve öğretmenlerin eşliğinde uygulamalar yapılarak sürdürüldü.
19	Tasarımın temel koşullarının tematikleştirildiği, malzeme şekillendirme ve temsil olasılıklarının öğretildiği, her öğrencinin kişiliğini ve yaratıcılığını keşfetmeye hizmet eden "Ön Kurs" Johannes Itten yönetiminde gerçekleşti.	Georg Muche usta zanaatkar olarak atandı. Lyonel Feininger Okulun matbaasını yönetmeye başladı. Johannes Itten; Bauhaus ürünlerinin resmi estetik dilini belirledi.	Altın-gümüş-bakır dövme, ciltçilik, dokuma ve grafik baskı atölyesine ek olarak, ahşap ve taş oymacılığı atölyesi, dekoratif boyama, metal doğrama ve çanak-çömlek atölyesi kuruldu.

¹ (Wingler, 2008) Bauhaus kısa tarihçesi için Wingler, Hans M. (2008). "Das Bauhaus Weimar, Dessau" kitabı taranmış, eserden elde edilen bilgiler doğrultusunda kronolojik tablo araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

19 21	Gropius ve Adolf Meyer, Berlin'de "Ekspresyonist Sommerfeld Evi" ni inşa ettiler.	Paul Klee resim ve ciltçilik, Oskar Schlemmer heykel ve taş oymacılığı, Lothar Schreyer ise sahne bölümlerinin başkanlığına atandı.	Yeni, teknolojiyi onaylayan, yapılandırmacı tasarım konseptini yaymaya çalışın; De Stijl'in üyesi Theo van Doesburg konuk öğretici oldu. Okulun endüstriyel tasarıma dönüşünü teşvik ederek, endüstriyel tasarım estetiğinin belirlenmesinde etkin rol aldı.
19 22	Walter Gropius, Bauhaus'un hedefleri hakkındaki fikirlerini yeniden şekillendirdi: Endüstrinin incelenmesi ve tasarım açısından sonuçlarının irdelenmesini öne çıkardı. Ayrıca bir Bauhaus yerleşim topluluğu kuruldu.	Wassily Kandinsky öğretmen olarak duvar resmi atölyesine atandı. Theo van Doesburg; Weimar'da Kurt Schwitters, Hans Arp, Hans Richter ve Bauhaus öğretmeni László Moholy-Nagy'nin de yer aldığı Dadaist ve Yapılandırmacı Kongresi'ne başkanlık ediyor.	Usta ve çıkarların çalışmalarının ilk halka açık sergisi yapıldı. Gropius ve Adolf Meyer'in mimarlık sergisi açıldı. Ayrıca bir Bauhaus yerleşim topluluğu kuruldu.
19 23	Bauhaus, Leipzig Sonbahar Fuarı'na ilk kez dokuma fabrikaları, seramikler ve metal atölyeleri ile katılıyor.	Walter Gropius, "Sanat ve teknoloji- yeni bir birlik" sloganıyla, endüstrinin zamanın belirleyici gücü olarak kabul edildiği yeni bir konsept formüle ediyor. Endüstri ve makine üretimiyle uğraşmak, daha sonraki tüm Bauhaus çalışmaları için bir ön koşul haline getiriliyor.	Sahne etkinlikleri, konserler ve konferanslarla "Bauhaus Haftası" organizasyonları başlatılıyor. Josef Albers "Çalışma Teorisi", László Moholy-Nagy "Malzeme ve Uzay", Kandinsky "Analiz ve Tasarım teorisi", Kandinsky ve Paul Klee "Tasarım teorisinde Form" ve "Renk" dersleri ilgilenenlere açık konferanslar olarak tekrarlanıyor.
19 24	Şubat ayında Thüringen eyalet parlamentosunda yapılan seçimlerde Bauhaus dostu hükümet değiştirildi. Eylül ayında, yeni hükümet Bauhaus ustalarının sözleşmelerini Nisan 1925 de "bir önlem" olarak feshetti. Kasım ayında, KPD, SPD ve DDP' nin yalnızca bir azınlığı, sübvansiyonları onaylamak için bütçe komitesinde oy kullandı.	Ekonomik güçlüklerin aşılmasında, öğretim sürecinde üretilen ürünlerin sergilenmesi ve gösterilerden gelir sağlama yollarını genişletilmesi	Okula moral ve pratik destek sağlamak için "Bauhaus Dostlar Çemberi" kuruldu. Mütevelli heyeti arasında Marc Chagall, Albert Einstein ve Gerhart Hauptmann yer alıyordu.

19 25	Belediye Başkanı Fritz Hesse'nin girişimiyle, Dessau belediye meclisi Bauhaus'u belediye okulu olarak devralmaya karar verdi. Dessau'daki Bauhaus; Nisan ayı başında derslerine başladı.	Walter Gropius, tasarım için endüstri ve bilimin öneminin baskın hale geldiği yeni bir programı duyurdu. Bauhaus'un, basit ev aletlerinden bitmiş eve kadar genişlemesi gereken çağdaş konut gelişimi ni açıklıyor. Gropius "teori ve pratikte- biçimsel, teknik ve ekonomik alanlarda sistematik deneysel çalışma" çağrısı yapıyor. Atölyeleri, endüstriyel modeller yapmak için "laboratuvarlar" olarak tanımlanıyor.	"Bauhaus Kitapları"nın ilk serisi, Gropius, László Moholy-Nagy, Paul Klee, Wassily Kandinsky ve Piet Mondrian'ın yayınları da dâhil olmak üzere haziran ayından itibaren yayınlamaya başladı. Kasım ayında ürünlerin ticari kullanımı için Bauhaus "GmbH" kuruldu.
19 26	Saksonya-Anhalt eyalet hükümeti, Bauhaus'un üniversite karakterini tanıdı ve Bauhaus ustaları profesör olarak atandı. Bauhaus "Tasarım Üniversitesi" alt adını aldı.	Walter Gropius tarafından tasarlanan ve Bauhaus atölyeleri tarafından döşenen yeni okul binasının açılış töreni, Dessau'da 1000'den fazla konuk ile gerçekleştirildi. Dessau'daki binalar günümüze kadar Bauhaus tasarım konseptini şekillendiriyor.	4 Aralık'ta, üç ayda bir yayımlanması sürdürülecek Bauhaus dergisinin ilk sayısı yayımlandı.
19 27	Mimarlık bölümü açıldı ve mimar Hannes Meyer bölüm başkanı atandı.	Georg Muche, temmuz ayında Bauhaus'tan ayrıldı ve Gunta Stözl, dokuma fabrikasının yönetimini ondan devraldı.	Paul Klee ve Wassily Kandinsky, ilk kez tamamen sanatsal bir eğitim sağlayan ücretsiz resim dersleri düzenleniyor.
19 28	Walter Gropius, Berlin'de mimar olarak çalışmak üzere Nisan ayında müdürlükten istifa etti. László Moholy-Nagy, Herbert Bayer ve Marcel Breuer onunla birlikte okuldan ayrılır. Gropius' un önerisiyle Hannes Meyer yeni yönetmen olur.	Meyer, iş ve eğitimin bilimselleştirilmesini savunuyor. O' na göre tasarım, nesnel bir süreç olarak anlaşılmalı ve mantıklı olarak anlaşılabilir bilgiye dayanmalıdır. Meyer, Bauhaus'un önceki çalışmasını biçimsel olduğu için eleştiriyor ve tüm estetik yönlerin ortadan kaldırılması çağrısında bulunuyor.	İki lamba fabrikası, ışık modellerini seri üretime alıyor.
19 29	Berlin yakınlarındaki Bernau'da yapılacak tüm atölyeler, yönetici Hannes Meyer yönetimindeki en önemli bina projesine dâhil oldu.	Fotoğrafçı Walter Peterhans başkanlığında fotoğraf bölümünü kuruldu. Mimar ve şehir plancısı Ludwig Hilberseimer, inşaat bölümüne atandı.	Oskar Schlemmer, Bauhaus danslarıyla Almanya ve İsviçre'yi gezdi. Schlemmer, Kasım ayında Dessau'dan ayrıldığında sahne bölümü resmen feshedildi.
19 30	Mies van der Rohe, kesinlikle apolitik bir yönetimle okulu kamusal siyasi tartışmanın dışında	Mimarlık eğitimi önem kazanıyor. Yapısal mühendislik konuları ele aldıktan sonra,	Walter Gropius, Herbert Bayer, Marcel Breuer ve László Moholy-Nagy, "Société des artistes décorateurs français" Paris

	tutmaya çalışır. Ayrıca Hannes Meyer'e karşı çıkan öğrencileri okuldan uzaklaştırarak okul içindeki apolitik duruşu güçlendirildi.	güçlü bir şekilde estetik konulara yöneliyor Atölyelerin ve dolayısıyla endüstriyel tasarım çalışmalarının önemi giderek azalmaktadır.	sergisinin Almanya bölümünü tasarladı.
19 31	Dessau' da yerel meclis seçimleri yapılır ve NSDAP en güçlü parti oldu. Seçim beyanlarında önce Bauhaus'un sübvansiyonlarının kaldırılması ve Bauhaus binalarının yıkılması çağrısında bulundu.	Paul Klee ve Gunta Stözl, Düsseldorf Akademisi çağrısını kabul ederek Bauhaus'tan ayrıldılar.	Ekonomik nedenlerle; öğretim süresi beş yarıyıl olarak kısaltıldı.
19 32	22 Ağustos'ta, NSDAP' nin 1 Ekim'de Bauhaus'ta öğretimi durdurma önerisi, KPD ve Belediye Başkanı Hesse tarafından Dessau belediye meclisinde 5'e karşı 20 oyla onaylandı. Ludwig Mies van der Rohe, Berlin'deki okula özel bir enstitü olarak devam etmeye karar verdi.	Bauhaus'un 114 öğrencisi var.	Wassily Kandinsky, Josef Albers, Ludwig Hilberseimer, Lilly Reich ve Walter Peterhans öğretmenliğe devam ediyor.
19 33	11 Nisan'da, Berlin'deki Bauhaus binası polis tarafından arandı ve mühürlendi. 32 öğrenci geçici olarak tutuklandı.	20 Temmuz'da bir öğretmen konferansı toplanarak, Bauhaus'u feshetmeye karar verdi. Gizli Devlet Polisinin 21 Temmuz tarihli bir mektubunda, Bauhaus'un yeniden açılması çeşitli şartlara bağlı hale getirildi. "Yeni devletin okulun içyapısı üzerindeki talepleri karşılmalıdır" uyarısı kabul görmedi.	László Moholy dâhil olmak üzere, ünlü Bauhaus öğretmenleri başka ülkelere göç etti. Josef Albers (1933 / ABD), Wassily Kandinsky (1933 Fransa), Paul Klee (1933 İsviçre), Walter Gropius (1934 / İngiltere, 1937 / ABD), Nagy (1934 / Hollanda, 1935 / İngiltere, 1937 / ABD), Marcel Breuer (1935 / Büyük Britanya, 1937 / ABD), Ludwig Mies van der Rohe (1937 / ABD), Herbert Bayer (1938 / ABD) ve Walter Peterhans (1938 / ABD), gittiler.

Bauhaus'un tarihi en kısa biçimde şöyle özetlenebilir: Walter Gropius tarafından 1919'da Weimar'da kuruldu, 1925'te Dessau'ya transfer edildi ve 1933'te Berlin'de feshedildi. Bu kısa var oluş sürecinde, öğretilerini tüm dünyaya iletebilmeyi başardı.

Paradoksal olarak, Bauhaus'un dünya çapında ün kazanmasına yol açan şey okulun kapanmasıydı. Nazi Almanya'sından,

öğretmenlerin çoğu Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etti ve neredeyse anında Amerikan sanat topluluklarına kabul edildiler. 1938'de New York Modern Sanat Müzesi, Bauhaus öğretileriyle o zamana göre tamamen yeni stile adanmış bir sergiye ev sahipliği yaptı. Sergi sonrasında Bauhaus, nihayet küresel bir modernist hareket olarak mimari, resim ve tasarımdaki konumunu pekiştirdi.

Bauhaus'un Savları

Bauhaus'un Eğitim Anlayışı

Bauhaus'daki eğitim süreçleri üç bölüme ayrılırdı. Altı aylık form dersleri ve malzeme egzersizlerinden oluşan hazırlık (Vorkurs). Vorkurs sonrası Werklehre'ye (İş teorisi) kabul edilen öğrenciler farklı eğitim atölyeleri arasından seçim yapabiliyordu. Üçüncü bölüm olan Baulehre ile eğitim tamamlanıyordu. Baulehre, inşaat çalışmalarına, şartlı ve süreli katılımdan ibaretti. Sonuç olarak, usta bir zanaatkâr ve özel bir yeteneğe sahip olan Bauhaus mezunu ödüllendirilirdi. Bazı Bauhaus öğrencileri mesleki eğitimlerini tamamladıktan sonra Bauhaus'ta zanaatkâr olarak çalışmaya devam ettiler. Atölye çalışmalarının büyük kısmı Werklehre' de yer aldı. Burada öğrencilere malzemeler ve önemli tasarım ilkeleri tanıtıldı.

Bauhaus'un tasarım anlayışı “hazırlık kursu” (Vorkurs) veren Johannes Itten tarafından ana çizgileri ile öğrencilere benimsetiliyordu. Tüm öğrenciler, çeşitli materyallerin biçim, renk ve özelliklerini kapsayan, katılımcı yaratıcılıklarını geliştirmeye teşvik eden, altı aylık bir kursla çalışmalarına başlamak zorundaydı. Itten'nin, pedagojik fikirleri, özellikle Münih'teki Der Blaue Reiter grubu ve Avusturyalı Ekspresyonist Oskar Kokoschka gibi güçlü bir şekilde Alman Ekspresyonizminden etkilenen sanatçıların görüşleriyle örtüşüyordu. Renk eğitimi veren Itten, öğrencilerin gizli kalmış yaratıcı gücünü, ortaya çıkarmak için yeni yöntemler kullanmıştır. Burada da Itten'in amacı, her öğrenciye kendi yaratıcı niteliklerini geliştirme olanağı tanımak, malzemelerin fiziksel yapılarını anlamayı geliştirmek ve tüm görsel sanatların temelini oluşturan tasarımın temel ilkelerini öğretmek olmuştur (Bulat vd., 2014: 112-113).

Johannes Itten “Kitaplardan veya öğretmenlerden bilgi almak, bir vagona seyahat etmek gibidir... Ama vagon sadece ana yolda hizmet verebilir. Sonuna ulaşan; el arabasıyla incek ve yürüyerek daha ileri gidecek” (Wingler, 2008: 22) sözleriyle eğitim anlayışında, öğrencinin yaratıcı yetilerini geliştirirken özgür iradelerinin rolünün önemini vurgulamıştır.

“Vorkurs” kursunu daha güçlü bir uygulamalı sanat estetiğini yansıtacak şekilde değiştiren Macar tasarımcı Laszlo Moholy-Nagy;

Itten' den sonra görevlendirilmiştir. Bu dönem Bauhaus ilkelerinin keskin çizgilerle belirlendiği dönemdir. Bu dönemde yenilikçi malzemelerle farklı şekillerde çalışılarak, yaratıcı ve bazen de deneysel bir eğitim yaklaşımı ile yeni teknikler keşfetmek için yöntemler öğretildi. Bundan sonra farklı atölyelerde hem teori hem de uygulamalı eğitim verildi.

Bauhaus (...)sanat ve zanaatın birleşmesini, sanatçının zanaatçı ile kutsal ayrımının ortadan kalkmasını, özellikle üstünde durulması gereken ifadeyle “endüstriye geçişte ürünlerin yozlaşmasını” önlemesi gibi hassasiyetlerle modern dünyaya uyumu hedeflemiştir. Bir diğer etkileşim, öğretme şekliyle ilgilidir; ezberci eğitim terk edilmiş, iş aracılığıyla, yaparken öğrenme, zorunluluk yerine teşvik, kişiyi kendinden etkin hale getirmeyi amaçlayan davranış hâkim kılınmıştır. (Beyazova, 2012: 36)

Gropius, güzel sanatlar ve uygulamalı sanatlar arasındaki standart ayrımı ortadan kaldırmak için hem sanatçılar hem de usta zanaatkarlar tarafından ortaklaşa yönetilen sınıflarla Bauhaus'u atölye temelli bir okula dönüştürmüştü. Tüm eğitim faaliyeti bu temel üzerinde yükseltiliyordu. 1923'ten itibaren odak, endüstri ile iş birliği üzerindeydi. Gropius, “Sanat ve teknoloji- yeni bir birlik” (Bellevue.NZZ, 2019) sloganı ile artık seri üretim için prototip geliştirme zamanı geldiğini öğrencilerine ve çalışma arkadaşlarına duyurmuştu.

Bauhaus, disiplinler arası bir müfredat sunarak tasarım kültüründe reform yaptı ve okulun modernizm ile kesişme noktasını birleştirdi. Bauhaus'ta çalışan sanatçılar, tasarımcılar, öğretmenler ve öğrenciler, mevcut Batı dünyasının kültürü üzerinde o güne kadar ki tüm diğer okul veya hareketlerden daha doğrudan ve kapsayıcı bir etkiye sahipti.

Bauhaus'un, Biçim İçerik Diyalektiğine Bakışı

Bauhaus, biçim içerik diyalektiğinde; işlevselliği savundu. Bir ürünün verimliliği ve kullanılabilirliği Bauhaus tasarımı için belirleyiciydi. Estetik ve sanatsal ifadenin, yalnızca ürünün işlevi ile şekillenmesi gerekiyordu. Okul, yirminci yüzyılın başlarında mimaride ve nesnelere bulunan belirli bir işlevi yerine getirmeyen dekoratif unsurları, yalnızca doğru ve gerekli malzemelerle yapılmış çıplak nesnelere yaratmak için reddetti. Okulun disiplinler arası çalıştaylarında öğrenciler önce söz konusu nesnenin doğasını ve işlevini pratik ve akılcı bir şekilde nasıl yerine getirmesi gerektiğini inceliyorlardı. Böyle bir bakış açısının oluşturmuş olduğu tasarım felsefesine uygunluk, ürün üzerinde cevaplandırılacak belirli sorulara yanıt

oluşturulması ile mümkün olabilecektir.

- Ürün sanat ve zanaatın üstün niteliklerini ortaya koyuyor mu?
- Kullanılan malzemenin formla olan uyumu nasıl?
- Kullanılan form basit, geometrik, estetik ve aynı zamanda işlevsel mi?
- Ürün seri üretime elverişli mi?

“Ürettikleri yüzlerce ürünle bu sorulara cevap bulmaya çalışan Bauhaus Okulunun görevi modern teknolojiyi, yalın ve işlevsel formlarla buluşturarak, gündelik ev hayatına sokmak olmuştur” (Baktır, 2006: 72).

Okulun temsilcileri gündelik nesnelere tasarımına, neredeyse ideolojik bir yaklaşımla bakılması konusunda ısrarcıydı. Bu ilkenin tüketici beğenisine de benimsetilmesi, beraberinde bir sadeleştirmeyi getirdi. Bu sadeleşme formların ve normların daha basit, okunaklı olmaları sonucu ortaya çıkan, rafine edilmiş estetik ve etik bir paradigma ile birlikte oluştu. Orta sınıf beğenisi ve estetik normu oluşturulurken; basitlik ve verimliliğin, estetikten ödün vermeyi gerektirmediği; konferanslarda, okul dergilerinde anlatıldı.

Okulun amacı; sanatta birlik ve süslemeden arındırılmış teknolojik formların, fonksiyonla buluşturulmasıdır. Öğretim yöntemlerinin altında çok güçlü ideolojik düşünceler yer alan Bauhaus'ta süsleme, burjuvanın çöküşü olarak gösterilmiştir. Gropius'un bu düşüncelerinin habercisi olan Viyanalı mimar Adolf Loose, 1908 yılında kaleme aldığı Süs ve Suç adlı eserinde, süslemeyi bir cinayet olarak nitelendirmiştir (Baktır, 2006: 27).

Bauhaus kuramcıları yeni bir şey oluşturmak değil, gerçek değer yaratmayı hayal ediyorlardı. Herkes tarafından eşit olarak kabul edilecek ve anlaşılacak, herkes için faydalı olacak bir değer. Bauhaus, her türden yaratıcı çalışmanın eşitliğini ve modern dünyadaki mantıksal ilişkilerini destekledi. Walter Gropius'un dediği gibi: “Amacımız, sanatçıyı kopukluk durumundan çıkarmak ve günlük gerçeklik dünyasıyla bağını yeniden kurmaktır. Bu, endüstriyel ürünleri şekillendirme tutkumuzu açıklıyor.” (Beatrice Magazine, 2018)

Bauhaus, bir stil olarak, geometrik şekillerin ve düzlemlerin kullanımına yeni bir anlayış geliştirdi ve onu kapsamlı bir felsefi kavram haline getirdi. Amacı, ortak bir pratik tarza sahip ve endüstriyel üretime uygun çok yönlü nesnelere ve binalar yaratmaktır. Dessau'daki okul kapatıldıktan sonra meyveleri olgunlaştı ve yenisünyada işlevselciliğin nasıl olması gerektiğinin canlı bir uygulaması oldu.

Bauhaus yeniliğinin inşasıdır. Modernizmin bu inşadaki rolü, evdeki en küçük nesneden başlayarak tüm eşyayı dönüştürmek ve bir yaşama

biçimi yaratmak, bu değişimlerden alışlageldiği üzere sadece aristokrasinin değil, gittikçe bir tehdit olarak yükselen orta sınıfın da ulaşabileceği değerler biçimdir. Bu haliyle imlediği tek şey demokrasinin kendisidir. (Beyazova, 2012: 34)

Bauhaus bir endüstri sanat buluşmasıdır. Teknolojiyi; sanatın sosyal işlevini kucaklayan bir programa dönüştürdü. Bununla birlikte, Bauhaus, kısa tarihi boyunca tasarımlarında estetik etkilerin bir karışımını korudu. Moholy-Nagy gibi sanatçı öğretmenler, Konstrüktivizm ile teknolojik değerleri ilişkilendirdi. Bunun yanında diğer önemli atamalar arasında yer alan Wassily Kandinsky ve Paul Klee gibi Ekspresyonist sanatçı öğretmenler sanat-teknoloji ilişkisinde estetik bağ oluşturma konusunda etkili oldular.

Bauhaus için yeni bir slogan olan “Sanat ve Teknoloji: Yeni Birlik” endüstriyel tasarımın yolunu açan bir söylemdir. Makineyi değiştiren toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için zanaatla buluşturmak ve ortaya çıkan ürünleri seri üretim yoluyla pek çok insana ulaştırmayı hedeflemek o günün şartlarında ütöpik bir düşüncedir. Gropius, farklı düşünce sistemiyle endüstriyel tasarım kavramının temellerini atmıştır. (Baktır, 2006: 27)

Bauhaus, kurucusu Walter Gropius tarafından sanatçılar ve zanaatkârlar arasındaki ayrımın kaldırılması gereken bir çalışma grubu olarak tasarlandı. Bauhaus çalışanları, yaptıkları işle sosyal farklılıkları ortadan kaldırmak ve insanlar arasında karşılıklı anlayışı teşvik etmek istediler. Burada deneyimler formüle edildi ve sınılandı. Sanat, zanaatkârlık ve tasarımın; endüstriyel süreçlere, daha büyük ölçekli bir üretime eklenecek çalışılmış formlar olarak, yeni bir kavrayış biçiminde uygulanabilir olmasına çalışıldı. Gündelik nesnelerin endüstriyel üretiminin, kültürel bağlamda bir tüketici devrimine yol açabileceği beklentisi güçlüydü. Ayrıca, okulun ekonomik istikrarından çok endişe duyan yöneticiler, Bauhaus' ta hayal edilen ürünlerin çoğunu ticarileştirildiler. Böylece, yerel zanaatkârlık geleneği avangart bir ruhla zenginleştirildi.

Bauhaus'un Endüstriyel Tasarım Yaklaşımı

Okulun birkaç şehir değiştirmesi ve idaredeki isimlerin farklılaşması; odak, teknik, eğitimler ve politikada sürekli bir değişime neden oldu. Bauhaus'a belirleyici bir ivme kazandıran, endüstriyel ve nesne tasarımına doğru olan geçişi süreci olmuştur. Bauhaus'un tarihinde önemli bir yer edinen 1923 sergisine, mimari resimlerin yanı sıra Bauhaus'ta tasarlanan ve inşa edilen nesnelerin bazı resimlerini de içeren kapsamlı bir katalog eşlik etti. Fotoğraf teknolojisinin okulun çalışmaları için faydalı olduğu kısa sürede

anlaşıldı. Fotoğrafçılık sayesinde artık yaratılan objelerin daha geniş bir kitleye sunulması mümkün hale geldi.

Bauhaus her zaman yeni teknikler, yeni malzemeler, yeni inşa yöntemleri ve yeni yaklaşımla ilgiliydi. “Endüstri Devriminin açtığı ‘Makine Çağı’ ve beraberinde gelen makine ürününü reddetmek yerine, teknolojiyi değişen dünyanın bir sonucu olarak gören okul, her şeyin tasarlanabilir olduğunu ısrarla savunmuştur.” (Baktır, 2006: 13) Mimarlar, tasarımcılar ve sanatçılar her zaman yeni bir şeyler bulmak zorundaydı. Böylece Bauhaus yeni tasarım biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açtı. Zanaata dönüşle birlikte yaratıcı hedef; deneysel ve yapısal olarak yeni bir biçim dilinin geliştirilmesiyle ilişkilendirildi. Bu bakış açısı, endüstriyel üretim sürecini doğru bir şekilde ifade etti. Yaklaşımın özü; Erdoğan’ın (2002: 41) aktarımıyla, yönetici Gropius’un açıklamalarında açıkça izlenebilmektedir. Gropius, 1926’da Bauhaus üretiminin ilkeleri isimli yazısında işlevle ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmektedir.

Bir nesneyi doğası tanımlar. Bir kap, bir iskemle, ya da bir konutu doğru işlev görmesi için tasarlarlarken öncelikle doğasını incelemek gerekiyor; çünkü amacını kusursuzca karşılamalı, diğer bir deyişle, kullanışlı, dayanıklı, ekonomik ve güzel olmalı. Nesnelerin doğası üzerine bu araştırmadan çıkan sonuca göre, modern üretim yollarının, yapım ve malzemelerinin kararlılıkla düşünülmesiyle ortaya çıkan biçimler çoğu kez değişik ve şaşırtıcı olacaktır, çünkü bunlar alışıldagelden farklıdır (örnek olarak, ısıtma ve aydınlatma donatımları tasarımındaki değişimleri düşünün).

Gropius’un da belirttiği gibi herhangi bir nesnenin yapısı kullanım amacıyla ilgilidir. Her nesnenin biçimi gördüğü işe göre belirlenir.

Okulun yönü büyük ölçüde Gropius tarafından belirlenmişti. Müfredat, zamanın ruhunu ve toplumun gelecekteki ihtiyaçlarını yansıtacak şekilde düzenli olarak güncellendi. Ama her yenilikte endüstri ile oluşturulan bağ güçlendi ve endüstrinin alanı genişledi. Bauhaus, her zaman yeni teknolojiler, yeni malzemeler, yeni yapım yöntemleri ve yeni yaklaşımlarla ilgilendi. Mimarların, tasarımcıların ve sanatçıların üretimlerinin yanı sıra, yayınlarıyla da Bauhaus; ileriye dönük hareketini, güçlü ilerlemesini ve sürekli gelişimini vurgular. Gelişim yeni, sıradışı ve şaşırtıcı derecede ilginç keşifleri, orta sınıfın kullanımına soktu.

Sıradan İzleyicinin Estetik Algısına Cevap Verebilme Tutumu

Bauhaus’un ana prensibi sezgisel tasarıma dayalıydı. Ürünün karmaşık formülü ile dikte edilen teknolojik detaylar, sofistike ancak

sade ve zarif bir tasarımla birleştirilmişti. Tasarımda Bauhaus markası üç temel renkten oluşuyordu: Sarı, kırmızı ve mavi. Ayrıca temel geometrik şekiller: daire, kare, üçgen. Tüm tasarımlarda geometrik yapı ve temel renkler; süslemelerden uzak, yalın bir beğeniye teşvik ediyordu. Artun, (2009: 189) bu durumu

Bauhaus bir tasarlama, dizayndan çok bir model yaratır. Bu model bakmaya alışa gelinen en sıradan gündelik şeyi dahi estetize ederek, bir günün her evresinde, bir evin her odasında yalın, sindirilmiş bir stil haline gelmek ister. Bu yüzden estetik ile şeyi, sanat ile işlevselliği, soyut ile kesinliği buluşturan geometrik formdadır şeklinde ifade etmiştir.

Bauhaus'un Modernist tasarımın gündelik hayata uyarlanması yaklaşımı, reklam kampanyalarının konusu olmuştu. Yüksek katılımlı halka açık sergiler ile yaratılan ilginin bir nedeni de Beyazova'nın (2012: 33) ifadesiyle: "Bauhaus bu eksende toplumcu bir üretim tarzı önermektedir; kolay erişilebilir, ucuz, dayanıklı tasarım" yaklaşımıyla açıklanabilir.

Bauhaus, mimari, resim ve heykeli tek bir birim olarak ilan etmenin yanı sıra, uygun fiyatlı konutların tanımlanmasında da önemli bir rol oynadı. Bunun en iyi örneği, Walter Gropius tarafından tasarlanan Dessau-Törtten yerleşim bölgesidir. Bölge, 57-75 m² arasında değişen üç yüz on dört beyaz ev ve bunların sebze ve meyve yetiştirme bahçelerinden oluşmaktaydı. Elbette binalar dekordan yoksun yalın estetiği yansıtıyordu. Öztürk' ün de (2010: 36) belirttiği gibi: "Yeni bir dünyanın inşasını bir gereklilik olarak gören bu sanatçılar, giderek tasarıma yöneldikleri bir süreç içinde sanatı alışlagelmiş işlevinin dışında, toplumsal bir zeminde anlam ifade etmesi gereken bir olgu olarak düşünmeye başlamışlardır". Bauhaus, ürünlerin seri üretimine ve tasarımın günlük hayata nasıl yardımcı olabileceğine odaklanıyordu. Bu ürünlere ruh katmak ve sanatın toplumsal değerini artırmak için özel çaba harcanması, sıradan izleyici ile de bağ kurmayı kolaylaştırdı.

Bauhaus İdeolojisinde Gelecek Algısı

Başka hiçbir tarz, modernite ile bu kadar mükemmel ve sıkı bir şekilde ilişkilendirilmez. Okulu ortak bir amaç duygusu ve paylaşılan ideallerle birleştirme, müfredatının ve çalıştaylarının görünmez yönlerini yansıtan güçlü bir ideoloji yaratma fikri; bugüne kadar tüm tasarım okulları için bir örnek olmuştur. Bugünün gerçekliği Bauhaus'un gelecek fikri ile kolayca ilişkilendirilebilir. Bauhaus'un gündeme getirdiği; Tasarım ve yaşam nasıl eşanlamlı hale gelebilir? Tasarım okulları nasıl aynı sorunlarla karşı karşıya kalır? En verimli eğiticiler okul bünyesine nasıl çekilebilir? Bürokrasinin sorunlarıyla yüzleşirken

aynı zamanda vizyonların da kararlılığını sürdürmek olası mı? soruları ve aranan cevaplar bugün de güncelliğini korumaktadır.

Tüm dünyada 2. Dünya savaşından sonra yaygınlaşan tasarım okulları için Bauhaus kuşkusuz etkili bir ilham kaynağı oldu, Bulat (2014: 119) tarafından da belirtildiği gibi:

Mimar Van Der Rohe'nin 1957'de söylediği, “Bauhaus bir fikirdi. Onun dünyadaki tüm ilerici okullar üzerindeki büyük etkisinin temelinde, onun bir fikir olma gerçeğinde yatmaktadır. Böyle bir etkiye ne bir organizasyonla ne de propagandayla ulaşılabilir. Yalnızca bir fikrin böyle bir etki yapma gücü vardır ki, geniş yankılar uyandırabilsin” sözleri bu olguyu en iyi özetleyen ifadelerdir.

Bauhaus'un ilkeleri ve ilerici fikirleri, okul öğrencileri tarafından dünyaya taşındı. Genellikle öğretmen olan öğrencilerin arasındaki bağ uzun süre kopmadı. Örneğin, Marianne Brandt, Marcel Breuer, Herbert Bayer gibi öğretmenler ve öğrenciler arasında sürekli deneyim alışverişi; Walter Gropius'un ideal okul hayalinin gerçekleştiğini kanıtladı. Bauhaus'un resmi olarak ilan edilen hedefi olan; sanatın yardımıyla, toplumun gelişimine katkıda bulunmak fikri zenginleşerek günümüze kadar ulaştı.

Bauhaus'un Nasyonal Sosyalizm ile Çelişkisi

Avangart sanata karşı savaştan ve geleneksel değerleri destekleyen gruplar 1920'lerin sonlarında ve 1930'ların başlarında, ülkenin farklı şehirlerinde ortaya çıktı. Bu guruplardan büyüklüğü ve etkisi açısından “Kampfbund” Bauhaus'un en önemli düşmanıydı. Pek çok tanınmış isim ve ünlü “Kampfbund” a üye oldu; gurubu destekleyen sergiler, konserler, gösteriler düzenlendi, gazete ve dergiler yayınlandı. “Kampfbund” un ajitasyonu ve teşviki ile eşzamanlı olarak, Nasyonal Sosyalizmin ideolojik düşmanlarını açığa çıkarmak için aktif olarak çalışmaya çağrıldı. Saldırılarının ana hedefleri, “ulusal fikre ihanet eden ve ulusun yozlaşmasına katkıda bulunan” modernist sanatçılar, komünistler, pasifistler ve nefreti mümkün olan her şekilde kamçılanan Yahudilerdi. Naziler iktidara gelmeden önce bile, Bauhaus üzerindeki siyasi baskıyı arttırmıştı. Nazi hareketi başından beri Bauhaus'u “yozlaşmış sanatı” iddiası nedeniyle kınadı ve Nazi rejimi “kozmpolit modernizm” in yabancı, muhtemelen Yahudi etkisi olarak gördüğü şeyi bastırmaya karar verdi.

Mies van der Rohe, yöneticisi olarak 1930'da atandığı Bauhaus'u mümkün olan en kısa sürede tamamen profesyonel bir okula dönüştürmeyi amaçlıyordu. Okulun siyasetle herhangi bir temasın olmasını istemiyordu. Gayreti sayesinde, dönemin etkin güçlerinin baskılarına rağmen okulun son on yılda gelişen itibarını korumayı

başardı. 1931’de Nazi Partisi, Dessau parlamentosunda oyların mutlak çoğunluğunu kazandığında, Bauhaus’a yeni bir baskı dalgası, daha önce görülmemiş bir güçte geldi. 1932’de okul, yakın gelecekte yerle bir edilmesine karar verilecek binalarından tahliye edildi. Bauhaus, şehir tarafından kendisine tahsis edilen tüm sübvansiyonlardan ve bir devlet eğitim kurumu statüsünden mahrum bırakıldı. Bauhaus’u özel bir okul olarak yeniden kaydettikten sonra, Mies van der Rohe onu Berlin’e taşıdı ve bir şekilde terk edilmiş bir telefon fabrikasının tesislerinde atölyeler kurdu.

Çok kültürlü, yaratıcı ve özgür düşünceyi teşvik etmelerinin yanı sıra, yeni ve zorlu sanat tarzlarına verdikleri destek, Bauhaus'u tüm baskın Nazi ideolojileriyle karşı karşıya gelmesine neden oldu. “Berlin’e taşınan Bauhaus okulunun, resmi makamlar tarafından sol eğilimli bulunması ve Nazi’lerin bu okul için Bolşevik yuvası olduğu ideası kapatılmasında etkili olmuştur” (Bulat vd., 2014: 108). Polisin Berlin Bauhaus binasına baskın yapmasının ve birçok öğrenciyi tutuklamasının ardından, Ludwig Mies van der Rohe sonunda 1933 yazında Bauhaus'u kapatmak zorunda kaldı.

Seramik Tasarımı Bağlamında Bauhaus Bauhaus Seramik Atölyeleri Tarihi

Bauhaus’un faaliyetleri aynı anda birkaç yönde gelişti. Temelde yedi büyük atölye vardı (marangozluk, dokuma, vitray, seramik, heykel, duvar resmi ve tiyatro). Bauhaus atölyelerinde, 20. yüzyılın başlarından ikonik tasarım nesnelere yaratıldı.

Bauhaus seramik atölyesi kurulurken, 1920 yılında Gropius tarafından tasarım ustası (formmeister) olarak ilk görevlendirilen kişi Gerhard Marcks olmuştur. Daha önce Schwarzburg Porzellan Manufaktur (Schwarzburg Porselen Fabrikası) seramik üretim deneyimi olan Gerhard Marcks ile Max Krehan da usta öğreticilik (Lehrmaster) yapmak üzere göreve getirildi (Öztürk, 2010: 39).

Atölye ilk olarak Weimar’da kurulmaya çalışılmış fakat başarısız olunmuş, çalışmalar Max Krehan’ın Dornburg’ta bulunan atölyesine taşınmıştır. Weimar’dan 30 kilometre uzak olan atölyede çalışmalar zor koşullar altında başlamasına rağmen bölgenin önceden çömlekçilik geleneğine sahip olması ve altyapısı, seramik atölyesinin burada kurulmasına olanak sağlamıştır (Şan Aslan, 2019: 428). Daha sonra Theodor Bogler ve Otto Lindig katılımı ile kuruluş kadrosu tamamlanmıştır. Kuruluşu açısından güçlü sayılabilecek bir kadroya sahip seramik atölyesi, kuruluş aşaması tamamlandıktan sonra 1925 yılından itibaren Bauhaus amaçlarına en uygun ve yaratıcı atölye haline dönüşmüştür.

Krehan ve Marcks seramik atölyesinin programını 3 yıl olarak düşünmüşlerdi. Başlangıçta yirmi öğrencinin başvurduğu atölye eleme süreci sonrasında birkaç öğrenci ile çalışmalarına devam etmiştir. İlk öğrenciler arasında Marguerite Friedlaender, Lydie Foucar, Gertrud Coja, Johannes Driesch gibi isimler yer almıştır. Süreç içerisinde Ellen Mogelin, Eva Overdieck ve son olarak 1924 yılında Franz Wildenhein katılmıştır. Eğitimlerini tamamlayan bu isimler mezun olduktan sonra seramik çalışmalarını devam ettiren stajyer (çırak) öğrenciler arasında sayılabilirler.

Öğrencilerin eğitim süreçlerinin başlangıcında kendilerine özgü deneysel işler üretmelerine izin verilmiyordu. Marcks'ın eğitim sürecine dair inancı gereği öğrenciler, ustaların yaptıkları tasarımlara destek oluyorlardı. Bunun yanında öğrenciler iyi organize edilmiş bir ortamda temel becerilerini geliştiriyorlar, basit çömlekçilik yaparak atölyeye ekonomik katkı oluşturmaya çalışıyorlardı. Dornburg'daki atölye temel ihtiyaçları karşılayacak biçimde düzenlenmişti. Öğrencilerin barınma ihtiyaçlarının karşılandığı bir ortamda basit fırın, çömlekçi tornaları, gerekli temel hammaddeler ile donatılmış atölyede, üretim odaklı bir yaşam ortamı oluşturulmaya çalışılmıştı. Seramik çalışmaları dışında öğrenciler kil ve yakıt olarak kullanılan odunu ormandan temin ederken, boş zamanlarında sebze yetiştiriciliği, okumalar, yemekler gibi çeşitli aktiviteler ile günlük hayatlarını kolektif bir yaşam sürdürüyorlardı (Droste, 2002: 68).

Lehrmaster (usta öğretici) ve Formmeister (tasarım ustası) arasındaki iş paylaşımının gözlemlenebildiği ortamda, öğrencilere çömlekçi tornası, sırlama, pişirme gibi pratik eğitimlerin yanı sıra seramik tarihi eğitimi de veriliyordu (Öztürk, 2010: 40). Toplam olarak değerlendirildiğinde Bauhaus felsefesinin etkin bir biçimde yaşandığı eğitim süreçlerinden biri olarak seramik atölyesini işaret etmek yanlış olmaz.

Theodor Bogler'in 1924 yılında Reklam/Pazarlama ve tanıtım faaliyetlerini üslenmesi ve Otto Lindig'in de katılımı ile endüstriyel ticari üretim ile bağ kurması sağlanmıştır. Bu tarihten sonra Lindig ve Bogler seri üretimle gerçekleştirilmek üzere tasarımlar yapmışlardır. Bölgenin seramik – porselen fabrikaları ile bağlantı kuran Lindig ve Bogler basit çömlekçilikten başlayarak, döküm ile üretim yapan endüstriye kadar teknoloji, tasarım ve üretim hedefini gerçekleştirmiş oldular. Ayrıca Thüringen eyalet yönetimi desteği ile Bauhaus'un etkinliklerinin tanıtılması için bir sergi düzenlenir. 1923 yılında gerçekleşen sergi Avrupa'da ses getirerek Bauhaus tarihinde önemli bir yer edinir. Sergide göz dolduran seramik atölye çalışmaları nedeni ile Bogler, Haus am Horn'da gösterilen mutfak gereçleri için ilk örnekleri

geliştirdi (Siebenbrodt, Schöbe, 2009: 63).

Bauhaus Okulu var olduğu sürece, usta öğreticiler arasındaki görüş farkından doğan iç tartışmalar sürmüştür. Bu durumun en belirgin çıktılarını 1923-24 yılları arasında gözlemlemek mümkündür. Seramik atölyesinin de içinde bulunduğu bu tartışmalara en önemli örnek Gropius'un 1923'te Marcks'a yazdığı mektubunda görülmektedir: Dün, yaptığın yeni çömlere baktım neredeyse hepsi benzersiz ve tekrar edilemez; bu objelerin üstünde harcanmış yoğun emeği geniş kitlelerce erişilebilir kılmamanın yollarını aramamak iyimser bir yaklaşımla yanlış olurdu. Bazı seramiklerin makine yardımı ile çoğaltılmasının yollarını aramak gerek. Marcks'ın cevabı görüş farkını ortaya koyacak açıklıkta olması tartışma ortamının demokratik yapısı hakkında fikir vermektedir. Bizler Bauhaus'un bir eğitim öğretim yeri olduğunu akıllarımızdan çıkartmamalıyız. Bize göre pratik üretim bu amaca giden doğru yoldur. Ama üretimin kendisinin amaç haline gelmesine izin vermemeliyiz yoksa Bauhaus sadece başka bir fabrika haline dönüşür. (Öztürk, 2010: 41).

Bauhaus seramik atölyesi, endüstri ile bağları açısından başarılı olan ilk Bauhaus atölyesi olmasına karşın okulun diğer bölümlerinin aksine dünyada tasarım bakış açısının ve endüstriyel üretimlere katkısının devamlılığı açısından istenilen sonuca ulaşmadığı görülmektedir. Endüstri ile seramik ilişkisinin kurulduğu ilk dönem sayılabilecek bu dönem başarılı sayılabilecek çalışmalar içerse değerlendirilmeye muhtaçtır.

Malzeme eksikliği, yer sıkıntısı ve uygun fırınlama yapılamaması gibi üretim olanaklarının zorlayıcı koşullarının yanı sıra, Almanya'da Nazilerin 1924'te seçimlerle başa geçmesi Bauhaus Okulu ve seramik atölyesi için sonun başlangıcının tetiklenmesi anlamına gelmekteydi. Son zamanlarında Bauhaus okulunun açıklanan manifestosunun adeta kanıtı sayılabilecek çalışmalar ile zenginleşen seramik atölyesi; ekonomik kaynaklarının yarı yarıya düşmesi problemi ile boğuşuyordu. Bauhaus 1925'te Weimar'dan Dessau'ya taşındı. Burada okul yönetimi seramik atölyesini tekrar kurmak için istekli olsa da atölye bir daha açılmamak üzere kapandı.

Bauhaus'un Seramik Tasarıma Yaklaşımı

Bauhaus'a kadar bir zanaat ürünü olan seramik malzeme, Bauhaus ile endüstriyel üretimin ve sanayi dünyasının malzemesi haline gelmiş, günümüze kadar varlığını kabul ettirmiştir. Seramik atölyesi mezunları, şekillendirme alanındaki deneyleri sayesinde projelerini seri üretime sokarak seramik tasarımının gelişiminde büyük bir adım attılar. Bu adım, seramikçiler Margarita Friedlönder, Theodor

Bogler ve Margaret Heimann-Löbenstein tarafından kolaylaştırıldı.

Modern obje tasarımının temelini atan Bauhaus' un anahtar ilkesi işlevselciliğe dayanıyordu. Günlük kullanım nesnelere üretme yeteneğine sahip yeni nesil mimarlar ve sanatçılar seramik tasarımına da bu yönde bakmayı seçtiler. Yenilikçi okulun öğretmenleri ve öğrencileri, seramik ürünü büyük ölçüde çoğaltmak için bunu zamanımızın bağlamına ve koşullarına çevirmeye çalıştı. Bunu yapmak için alçı kalıpları dökmek için kullanılan, evrensel ana modeller haline gelen “kap yapılarını” geliştirmeleri gerekiyordu. Bauhaus seramik kaplarının çok yönlülüğü, nesnenin işlevine en uygun şekilde kullanılması amacıyla belirlenen formların detaylandırılmasıyla oluşmuştur. I. Itten, V. Kandinsky, P. Klee ve V. Gropius tarafından geliştirilen formla yapılan eğitim oturumlarına dayanarak, üç ana geometrik şekil belirlendi (daire, kare ve üçgen). Belirlenen formlarla çalışan seramikçiler, deneysel modeller kurguladılar. Temel geometrik nesnelere kombinasyonu, tasarlanan ürünün amacı, işlevi ile belirlendi. Otto Lindig (1895-1966), Theodor Bogler (1897-1968), Margarita Heimann-Löbenstein (1899-1990) dâhil olmak üzere ilk nesil mezunlar Bauhaus'un seramik formlarının gelişimine değerli katkılar yaptı (Rössler ve Otto, 2018: 22).

Görsel 1: Otto Lindig, (1920) Bauhaus-style teapot with iron handle (Demir saplı Bauhaus tarzı çaydanlık)

Görsel 2: Theodor Bogler (1922) Krug mit 2 Fächern
(iki bölmeli sürahi).

Görsel 3: Margarita Heimann (1933) Purchase, (Çaydanlık).

İkinci nesil öğrencilerinden, Margarita Friedlönder'in (1896-1985) çalışmaları da başarılı bir proje uygulama deneyimiydi. "Sanat ve teknoloji- yeni bir birlik" sloganına uygun olarak, eğitim sürecinde uzman sanatçılar, tasarladıkları modelleri seri üretime sokmak için fabrikalarla temas kurdular. Bu nedenle, farklı zamanlarda Dornburg atölyesinin öğrencileri; projelerini uygulamak için Welten-Wordamm fabrikalarına, Berlin Kraliyet Fabrikalarına, Hedwig Bollhagen atölyelerine davet edildi.

Görsel 4: Margarita Friedländer,1931.

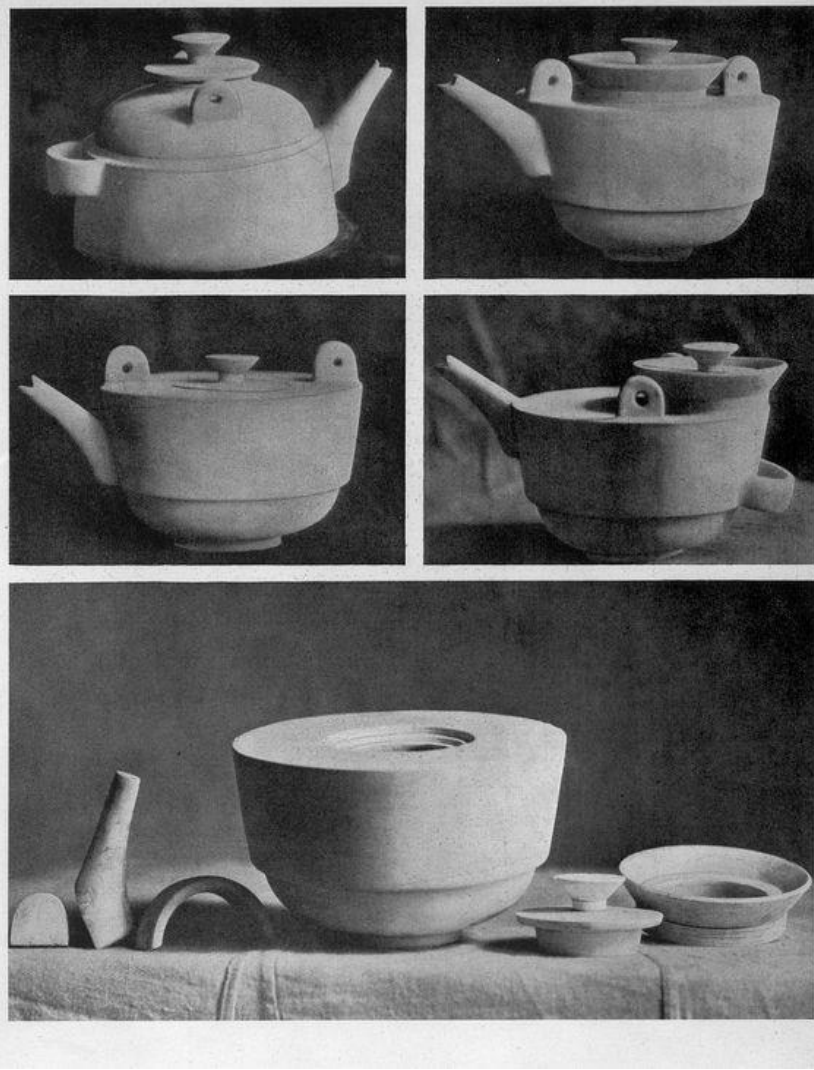
Görsel 5: Margarita Friedländer,1931.

Görsel 6: Margarita Friedländer,1923.

Dornburg atölyesi sanatçıları, bir nesnenin bütünleyici biçimini, bileşen öğelerine ayırdı. Bu tür elemanlar veya parçalar, aynı serideki diğer ürünlere ait benzerleri ile değiştirilebilir özelliğe sahiptiler (kapak, tutacak gibi). Bu yöntemle, tüm öge yerine belirli bir eksik parçayı yeniden üreterek, üretme maliyetinden de tasarruf edildi. Bauhaus seramik atölyelerinde tasarlanan böyle bir ürüne örnek, Theodor Bogler'in 1923 Kombi Çaydanlık tasarımı gösterilebilir.

Bu modelin aynı unsurları kullanan dört farklı çeşidi vardı. Bogler, temel olarak silindirik bir şekil aldı ve çeşitli ek elemanlar, (kapakların kaldırılması için çıkıntılı bir kısmı olan yassı ağızlıklar, pabuçlar ve düz olanlar) oluşturarak, dört çeşit çaydanlıktan birini yarattı. Üretilen çaydanlık, sabit düz tabanlı veya gövdeye dönüşen küçük tabanlı bir model olabilirdi. Örgülü tutamaklar ayrı ayrı yapılmıştı: Bunlar, seramik olanlara göre daha fazla savunmasızlardı ve kırılma durumunda kolayca değiştirilebiliyorlardı. Alçı ana modelin montajı aşamasında, ateşlemeden önce “modifikasyon” gerçekleştirildi. Dört çeşit demlikte de her detay kullanılabilir durumda tasarlanmıştı. Dekoratif ve uygulamalı sanat eserlerinde, değiştirilebilir bileşenler fikri Gropius'un akıl hocası Peter Berens'e (1868-1940) aitti. AEG şirketi için, Behrens'in 1909'daki metal çaydanlıkları, onları Bogler'in projesine yaklaştıran detaylar içeriyordu. Behrens, Bauhaus'tan farklı olarak, parça kombinasyonlarından kaçınarak yalnızca şekil ve dokuyu değiştirdi. Bir durumda, su ısıtıcısı aerodinamik, damla şeklinde, pürüzsüz bir şekle sahip olabilirken, diğerinde, basılmış bir ağır silindirik hacme sahip olabiliyordu. Birleştirme ve tek sıralı kurucu unsurlar sistemine indirgeme, Bauhaus atölyesinin ilk nesil mezunlarının ayırt edici özelliklerinden biriydi.

Görsel 7: Gypsum model of a combinable teapot, four variants assembled from the same individual parts for industrial mass moulding. Design Theodor Bogler. (Birleştirilebilir çaydanlığın dört çeşit alçı modeli, endüstriyel toplu kalıplama için aynı ayrı parçalardan monte edilmiş. Tasarım Theodor Bogler.)

Bauhaus'ta seramiğin gelişmesinin doruk noktası, 1923'te Theodor Bogler'in birkaç modelini sunan "Büyük Weimar Sergisi" idi. Serginin amacı, Bauhaus atölyelerinin Weimar'da dört yıllık varoluşlarında nesne formlarının gelişiminde elde ettiği başarıları

kamuoyuna sunmaktı. Georg Mucha (1895-1987) tarafından 1923 sergisi için özel olarak tasarlanan ve Am Horn evindeki mutfak'ta kullanılmak üzere çeşitli dökme ürünler (baharat, şeker, tuz vb.) ve “standart” bir seramik kap seti geliştirildi. Bu tasarımlar, iki tipte kapaklı (kavanozlar ve şişeler), beyaz silindirik kaplardı.

Görsel 8: Theodor Bogler, 1923, Kitchen Set for the 'Haus am Horn', (5 pieces), design: 'Haus am Horn' Mutfak Seti, (5 parça), tasarım).

Setin kullanım kolaylığı, kapakların genişliği üzerinde tek elle tutuş için uygun tutacağı bulunması, hacmin “kademeli” bileşimi çıkıntılı orta kısım, elin pürüzsüz yüzeyi üzerinde kaymasını engelliyordu. Setin unsurlarından birine ciddi hasar verilmesi durumunda, bileşenlerin ayrılabilme özelliği nedeni ile o parçayı benzerleriyle değiştirebilmek mümkündü. Tüm kaplar, hem aynı renkteki Am Horn mutfak takımı hem de diğer renk şemaları için uygun olan tarafsız beyaz renkte tasarlandı. Kapların şekil ve renklerinin tüm çok yönlülüğü için, bu kompakt set; üç asma dolap, iki birleşik kaide, dört gömme çekmeceli bir masa üstü ve bir tabure içeren Am Horn mutfak takımı için özel olarak tasarlanmıştı. Mutfak takımı grubunun, her bir öğenin kullanım kolaylığına dayanan böylesine bütünsel bir çözümü, tüm Bauhaus atölyelerinde (özellikle marangozluk ve seramik) işlevsellik fikrinin önceliğinden bahsetmeyi mümkün kıldı.

Aynı yıl Bogler'in kombine çaydanlık projesi, seramik fabrikası Welten-Vordamm'ın temsilcilerinden özel ilgi gördü. Şirket yönetimi, alıcı ana model aşamasında aynı tipte bir su ısıtıcısından dört farklı varyasyon elde etmeyi mümkün kılan katlanabilir tasarımla ilgilendi. Ancak Bogler ürünü, Am Horn evinin kendisi gibi deneysel bir proje olarak kaldı.

Görsel 9: Theodor Bogler (1923) Mocha Machine (Kashve Makinesi), (German. Kunstsammlungen zu Weim - creation).

Dornburg atölyesi öğrencilerinin diğer görevi: seramik hacimlerini basitleştirmek, daha hızlı ve daha uygun toplu çoğaltma imkânı için karmaşık sıva motiflerinden ve ikincil dekoratif öğelerden yoksun katı bir geometriye indirgemektir. Dekor genellikle, sadece sırnın muhafaza edildiği veya kabın tek tip mat yüzeyinin yaratıldığı noktaya sınırlıydı. Margarita Heimann-Löbenstein'in çalışması, endüstriyel ölçekte başarılı bir üretim örneğiydi. 1929 yılında yapılan konik "Çay Servisi"nde, çaydanlık, süt kabı, şekerlik ve dört fincan ve tabaklar, tabana doğru azalan ve düz bir desteğe geçen bir hacimle karakteristik bir külah şekline sahipti. En üst kenara, iki parmağı kavramak için gereken kalınlıktaki birbirine bağlı iki disk şeklinde kulplar yerleştirildi. Fakat bu parçanın kullanımı uygun değildi: düz, yuvasız tutamak, su ısıtıcısının ağır hacmini kaldırmayı zorlaştırıyordu (Rössler vd., 2018: 23).

Görsel 10: Margarita Heimann-Löbenstein 1929, Cup and saucer from a tea service.

Görsel olarak Margarita Heimann-Löbenstein'in çalışmaları, dekorun reddi veya silueti yansıtan geometrik bir süslemeyle birleşen inşa edilmiş geometrik formları, ciddiyeti açısından diğer Bauhaus mezunlarının eserlerinden daha radikaldir.

Bauhaus mezunlarından Friedlönder ise, Royal Porselen Fabrikası için yaklaşık 59 kalıp tasarladı. 1933'te Amerika'ya göç ettikten sonra kurduğu "Gölet Çiftliği" nde çalışmalarına devam ederken, Bauhaus fikirlerinin endüstriyel gerçeklikle tanışmasına ve okulun "dış dünyada" yaygınlaştırmasını büyük katkı sağladı.

Bauhaus okulunun üretim tekniği hedefi, enerji, güzellik, işlevsellik ve felsefenin bir arada olmasıydı. Bu hedef seramik tasarımında da uygulanmak istenmiş fakat eğitim süreci Dessau'ya taşınmadığı için projelerin büyük bölümü hayata geçirilemeden katalog görüntüleri arasında kaldı.

Sonuç

Bauhaus'un önemini kabul etmek, temel olarak, insanlığın tarihsel değer taşıyan bir dönemi olan, yeni teknolojik ve endüstriyel zamanlarına değişim ve uyum sağlayabilme çabasının önemini kabul etmektir. Söz konusu uyum, aynı zamanda yaşama ve üretme biçimiyle ilgili olarak da köklü bir ideal amaç ya da ütopya değişikliği getiriyordu. Bauhaus kendisini endüstriyel tasarım, mimarlık, sanat ve toplumsal estetik seçki konularındaki tartışma ve denemelere adanmasının yanı sıra hem öğretmenlerini hem de öğrencilerini yeni bir çağa uyandıran, okulun kendi üretimine yansıyan politik ve felsefi ideolojik savlarını yeniden düşünmeye yönlendiren, bir okuldu. Başka

bir deyişle, insanlar için derin bir eğitim ve bütünsel bir dönüşüm alanıydı.

Yirminci yüzyılın başında, sanattaki yeni eğilimlerin aktif olarak büyümesi ve gelişmesi olan yaratıcı bir atılım gerçekleşti. Bazıları savaş sonrası kaos ve yıkım ortamına tepki oldu (De Stijl ve Dadaizm gibi). Ancak Bauhaus doğası gereği kültürel bir görüngüdür. Okul, bir devrim yapmak değil, mimariyi ve çevreyi bir bütün olarak yeni bir evrimsel düzeye getirmek amacıyla yeninin bir üreticisi olarak yaratıldı. 20. yüzyılın tamamı gerçekçilikten soyutlamaya doğru giden bir harekettir. Bauhaus ve Rus avangardı olmasaydı her şey farklı olurdu. Rengin doğası üzerine düşünmek, bir noktanın düzlemdeki yeri, ritmi ve biçimleri hakkında yeni düşünceler, daha sonra olan her şeyi etkiledi. 20. yüzyılda sanat anlayışımız dramatik bir şekilde değişti: bir resmin doğrudan ya da bir şekilde gerçeklikle ilişkili olması gerekmedi. Bauhaus'un bu uzun yolculuğun başlangıcında olduğunu ve diğerlerinin sadece onu takip ettiğini söylemek yanlış olur. Ancak Bauhaus olmadan, tam da bu yolda tanık olunan gelişmelerin gerçekleşmesinin daha uzun süreceğini tahmin edebilmek olasıdır.

Bu projenin mevcut yeni teknolojiler aracılığıyla ilan ettiği kapsam, daha önce küçük ve seçkin bir sosyal katmanla sınırlı olan mimarlık, sanat ve tasarım gibi disiplinlerin erişilebilir ve kolektif fayda sağlamasına izin verdi. İnsanlar ve toplumlar için yeni yaşam biçimleri ve yaşam kalitesi ideallerinde değişiklikler yaratabilecek, değişmez gibi görülen kuraları sorgulayabilme özelliğine sahip, özerk düşünceye dayalı bir eğitim kurumunun bize bıraktığı, bugün bildiğimiz dünyaya katkıda bulunan, değişimin kaçınılmazlığı bilincinin kazanımı olmuştur.

Bauhaus, fiyatın düşürülmesine, daha fazla sayıda tüketiciye ulaşılmasına (1923'ten 1930'a) yol açan arzın artırılmasına yönelik üretken bir mantık yürüttü ve üretimin, ölçek ekonomisi yoluyla maliyetleri düşürerek rasyonelleştirilebileceğini gösterdi. Bu da kitlesel tüketime yol açtı. Üretime ve rekabete odaklanan bir proje olarak tasarımı damgalayan akılcı düşüncenin ortaya çıkmasının ilk adımlarından biriydi. Bu unsur, tasarımcının sanatsal idealizasyondan, ürünlerini pazarlaması gereken endüstrilerin rasyonel gerçekliğine geçmesinde belirleyici oldu. Tasarım, geliştirme ve ticarileştirme arasındaki zinciri bütünleştirerek üretim sistemine girilmesinin örneği oldu.

Bauhaus, kapatılmasından sonraki on yıllarda Batı Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve İsrail'de sanat ve mimarlık üzerinde büyük bir etkiye sahipti. Çünkü katılan sanatçıların çoğu Nazi rejimi nedeniyle kaçtı ya da sınır dışı edildi. Tel Aviv, Bauhaus

mimarisinin bolluğu nedeniyle 2004 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Mirası Alanı seçildi; 1933'ten beri yaklaşık 4.000 Bauhaus binası inşa ettirdi.

Günümüzde, çağların birleştirici bir teoriye uyamayacak kadar karmaşık olduğu fikri her zamankinden daha fazla tartışılıyor. yüz yıl önce Bauhaus, tasarım kavramını değiştirdi. Şimdi onun mirasıyla, farkında bile olmadan yan yana yaşıyoruz. Bauhaus'un zamanının bir tür laboratuvarı olduğu fikrinin, kamu söyleminde aktif olarak yeniden konuşuluyor olması tesadüf değildir. Küresel bilgi toplumunun bir parçası olarak gelecek kuşaklara bir taahhütte bulunma yükümlülüğümüz olduğunu kabul edersek; insanoğlunun maddi kültürünün yansımaları olan endüstri ve sanatta sürdürülebilirlik stratejilerini, insanlık yararı göz ardı edilmeden, oluşturmamız gerekiyor.

Kaynakça

- Artun, A. (2009). Türkiye’de Mimarlık, Sanat, Tasarım Eğitimi ve Bauhaus. Artun, A. ve Aliçavuşoğlu, E. (Ed.) *Bauhaus: Modernleşmenin Tasarımı* içinde (s. 1-13). İstanbul: İletişim.
- Aslıtürk, G. E. (2009). *20. Yüzyılda Çağdaş Türk Seramik Sanatında Avrupa Kaynaklı Etkiler* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Baktır, Ö. (2006). *Bauhaus Felsefesi ve Endüstriyel Tasarımdaki İşlevsellik Boyutu* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Gromov, D., (2018). *Bayxayz, Эстетика Геометрии (Bauhaus, Geometri Estetiği)* Beatrice Magazine, <http://beatricemagazine.com/bauhaus-estetica-geometry/> sayfasından erişilmiştir (02.03.2021),
- Mack, G. (2019). *Was wir vom Bauhaus lernen können – auch 100 Jahre danach (Bauhaus’tan Öğrenebileceklerimiz-100 yıl sonra bile)*, Bellevue. NZZ, <https://bellevue.nzz.ch/design-wohnen/hintergrund-was-wir-vom-bauhaus-lernen-koennen-auch-100-jahre-danach-ld.1465759> sayfasından erişilmiştir. (10.03.2021)
- Beyazova, P. (2012). Bauhaus Geleneğine Bakış. *Sosyoloji Notları* Ocak 2012. 9, 33–39.
- Bulat S., Bulat M. ve Aydın B. (2014). Bauhaus Tasarım Okulu. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 18 (1): 105-120
- Droste, M. (2002). *Bauhaus: 1919-1933*. Köln. London: Taschen.
- Öztürk, A. (2010). *Modern Sanat Hareketleri Etkisinde Seramik Sanatı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi / Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.

- БОГАТАЯ Н., (2019), *BAUHAUS 100. Философия тотального счастья, (Bauhaus 100. Toplam mutluluk felsefesi)*, Pragmatika, 10. Sayı, <https://pragmatika.media/bauhaus-100-filosofija-totalnogo-schastja/> sayfasından erişilmiştir. (28.03 2021)
- Rössler P. ve Otto E., (2018). *Frauen am Bauhaus. Wegweisende Künstlerinnen Der Moderne*, Munchen, Knesebeck Von Dem GmbH
- Siebenbrodt M. ve Schöbe L., (2009). *Bauhaus: 1919-1933, Weimar-Dessau-Berlin*. New York: Parkstone Press International.
- Şan Aslan, P. (2019). Bauhaus Ekolü ve Endüstriyel Seramik Tasarımına Etkileri. *İdil*, 8 (55), 427-431.
- Trancik, R. (1986). *Finding Lost Space : Theory of Urban Design*. Canada: John Wiley & Sons Inc.
- Whitford, F. (1992). *The Bauhaus: Masters and Students by Themselves*. London: Conran Octopus
- Wingler, Hans M. (2008). *Das Bauhaus Weimar, Dessau, Berlin 1919-1933*. Berlin: Dumont Buchverlag GmbH & Co.

GÖRSELLER İÇİN KAYNAKLAR

- Görsel 1. Otto Lindig, (1920) Bauhaus-style teapot with iron handle (Demir saplı Bauhaus tarzı çaydanlık), <http://www.matthiaskaiser.com/index.php?n=1|6&d=96> (Erişim Tarihi: 02.02 2021)
- Görsel 2. Theodor Bogler (1922) Krug mit 2 Fächern (iki bölmeli sürahi), <https://www.apollo-magazine.com/bauhaus-museum-weimar/> (Erişim Tarihi: 02.02 2021)
- Görsel 3. Margarita Heimann (1933) Purchase, (Çaydanlık), <https://www.jmberlin.de/en/topic-margarete-heyman-marks/> (Erişim Tarihi: 02.02 2021)
- Görsel 4. Margarita Friedländer (1931), <https://www.bukowskis.com/sv/auctions/570/555-vaser-3-st-marguerite-friedlaender-wildenhain-samt-tekopp-med-fat-och-assiett-staatliche-porzellanmanufaktur-berlin> , (Erişim Tarihi: 02.02 2021)
- Görsel 5. Margarita Friedländer (1931), <https://www.porzellanikon.org/museum/presse/allgemeine-presse-meldungen/detailansicht/851-marguerite-friedlaender-bauhaus-pionierin-schrieb-porzellangeschichte/>, (Erişim Tarihi: 02.02 2021)
- Görsel 6. Margarita Friedländer,(1923),

<http://www.artnet.com/artists/marguerite-friedlaender-wildenhain-and-gerhard-marcks/jukthu0pGl8JoEXoT9WO3aKg2>,
(Erişim Tarihi: 02.02 2021)

Görsel 7. Gypsum model of a combinable teapot, four variants assembled from the same individual parts for industrial mass moulding. Design Theodor Bogler. (Birleştirilebilir çaydanlığın dört çeşit alçı modeli, endüstriyel toplu kalıplama için aynı ayrı parçalardan monte edilmiş. Tasarım Theodor Bogler.)

<https://www.bauhaus-bookshelf.org/first-bauhaus-book-weimar-1919-1924.html> , (Erişim Tarihi: 02.02 2021)

Görsel 8. Theodor Bogler, (1923), Kitchen Set for the 'Haus am Horn', (5 pieces), design: 'Haus am Horn' Mutfak Seti, (5 parça), tasarım)

<https://www.bauhauskooperation.com/knowledge/the-bauhaus/works/ceramics/kitchen-set-for-the-haus-am-horn-5-pieces/>, (Erişim Tarihi: 02.02 2021)

Görsel 9. Theodor Bogler (1923) Mocha Machine(Kashve Makinesi) (German. Kunstsammlungen zu Weim.- creation),

https://images.lib.ncsu.edu/luna/servlet/view/all/who/Bogler%252C%2BTheodor/Bogler%252C%2BTheodor?sort=family_species ,
(Erişim Tarihi: 02.02 2021)

Görsel 10. Margarita Heimann-Löbenstein 1929, Cup and saucer from a tea service,

<https://collections.artsmia.org/art/40601/cup-and-saucer-from-a-tea-service-margarete-heyman-marks-loebenstein> ,
(Erişim Tarihi: 02.02 2021)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 53
Sayfa/Page: 235-256
ISSN: 1302-6879

Çini ve Sırlı Tuğla Onarımlarında Uygulanan Tamamlama Yöntemleri Üzerine Bir Değerlendirme An Evaluation on Completion Methods Applied in Tile and Glazed Brick Repairs

• Işlay KONAK*

* Öğr. Gör. Dr., Kastamonu Üniversitesi
Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi,
Kastamonu/Türkiye.
Lec. Dr., Kastamonu University Faculty of
Fine Arts and Design, Kastamonu
/Turkey.
isilaykonak6@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1443-243X

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
05/07/2021
Kabul Tarihi / Date Accepted:
10/09/2021
Yayın Tarihi / Date Published:
30/09/2021

Atrf: Konak, I. (2021). Çini ve Sırlı Tuğla Onarımlarında Uygulanan Tamamlama Yöntemleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53, 235-256.

Citation: Konak, I. (2021). An Evaluation on Completion Methods Applied in Tile and Glazed Brick Repairs. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 53, 235-256.

Öz

Anadolu Türk mimarisinde özgün değere sahip önemli yapıların iç ve dış yüzelerinde sıklıkla kullanılan çini ve sırlı tuğla malzemeler, sahip olduğu estetik değeri, ham maddesi, üretim teknolojisi ve kullanım kolaylığıyla mimari dekorasyonun vazgeçilmez ögesi olmuştur. Çini ve sırlı tuğla malzemeler varlık süreçlerinde karşılaştıkları farklı etkenler (iklim etkileri, afetler, zaman, Vandalizm, bakımsızlık, hatalı onarım, terk vb.) sonucunda yapısal bütünlüklerini etkileyen eksilmelere/kayıplara maruz kalmaktadırlar. Bu eksilmeler/kayıplar aşınma-ufalanma, çatlak-kırık, parça kaybı, birim malzeme kaybı, taşıyıcı duvar bozulmaları, vb. olarak isimlendirilmektedir. Tarihi süreçte, çini ve sırlı tuğla malzeme eksikliklerinin giderilmesinde farklı malzeme kullanımına gidildiği, nitelikli ve niteliksiz pek çok tamamlama uygulaması yapıldığı görülmektedir. Bu uygulamalar dönemin mevcut imkânları ve koruma-onarım bilinciyle orantılı olarak değişiklik göstermiştir. Bu çalışmada Akşehir Taş Medrese, Konya Sahip Ata Cami, Konya Sahip Ata Hankah, Konya Sahip Ata Türbe, Konya İnce Minareli Medrese, Konya Tahir ile Zühre Mescidi, Sivas Gök Medrese, Erzurum Çifte Minareli Medrese, Erzurum Yakutiye Medresesi, Bursa Yeşil Cami, Erzurum Lala Paşa Cami yapılarının çini ve sırlı tuğla malzeme bozulmalarına yönelik tamamlama uygulamalarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda ulaşılan kaynaklar ve yerinde yapılan incelemelerden elde edilen mevcut durum bilgileri doğrultusunda şekillenen değerlendirme ile Türkiye'deki çini ve sırlı tuğla restorasyonunda tamamlama uygulamalarının genel değerlendirmesine katkı sunulması da amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Restorasyon, onarım, mimari, çini, sırlı tuğla.

Abstract

Ceramic and glazed brick materials, which are frequently used on the interior and exterior surfaces of important buildings with original value in Anatolian Turkish architecture, have become an indispensable element of architectural decoration with their aesthetic value, raw materials, production technology and ease of use. Tile and glazed brick materials are exposed to deficiencies or losses that affect their structural integrity as a result of different factors (natural factors- climate effects, disasters, time- and human factors - Vandalism, neglect, faulty repair, abandonment) they encounter during their existence processes. These reductions-losses are abrasion-chip, crack-fracture, piece loss, unit material loss, load-bearing wall deterioration, etc. is named. It is understood that the structures exposed to the mentioned deteriorations were intervened many times during the historical course, and qualified and unqualified completions were applied to eliminate the deficiencies of tile and glazed brick materials during these interventions. These practices have changed in proportion to the existing possibilities and protection-repair awareness within the current time period. In the historical process, it is seen that quite different materials are used and finishing applications are made in the deficiencies of tiles and glazed bricks, specific to our study subject. In this study, Akşehir Taş Madrasa, Konya Sahip Ata Mosque, Konya Sahip Ata Hantah, Konya Sahip Ata Tomb, Konya İnce Minareli Madrasa, Konya Tahir and Zühre Masjid, Sivas Gök Madrasa, Erzurum Double Minaret Madrasa, Erzurum Yakutiye, built in different regions of Anatolia. It is aimed to evaluate the completion practices for the deterioration of tile and glazed brick materials used on almost the same elements of the Madrasa, Bursa Yeşil Mosque, Erzurum Lala Paşa Mosque structures. In this context, it is also aimed to contribute to the general evaluation of the finishing practices in tile and glazed brick restoration in Turkey, with the evaluation shaped in line with the current situation information obtained from the sources reached and on-site investigations.

Keywords: Restoration, repair, architecture, tile, glazed brick.

Giriş

Dayanıklılığı ve estetik üstünlüğü ile iç ve dış mekanlarda çokça kullanım alanı bulan çini ve sırlı tuğla¹; sahip olduğu yapıım

---

¹ “Çini sanatı teknikleri incelendiğinde, ilgili yayınlarda da yer alan ve dikkat çeken bir husus, aslında tam olarak aynı malzeme olmayan sırsız ve sırlı tuğla malzemenin de çini teknikleri içerisinde sıralanıyor olmasıdır. Bu durum bazı kesimler tarafından yanlış bir sınıflandırma olarak değerlendirilse de tuğla malzemenin ve çininin; üretim teknolojisi, pişirim teknikleri, kullanım alanı ve amacı, bünye malzemeleri ve şekillendirilmeleri açısından çok yakın özelliklere sahip olduğu kesindir. Söz konusu sırlı tuğla olduğunda ise durum daha da özdeş ve yakın bir hal almaktadır. Tuğla yüzeyine uygulanan ve çininin ana unsuru olan sır, bu durumda çini ve tuğlayı birlikte anılır hale getirmektedir. Buradan yola çıkarak şöyle bir değerlendirme yapılabilir; tuğla ve çini malzeme aslında bünye olarak ayrı nitelikte iki ürün olmamakla birlikte, üretim teknolojileri ve kullanım alanları, malzeme ortaklığı vb. özellikleri bakımından

malzemesi, teknolojisi gereği üretiminde başlayan, sıcaklık, rüzgâr, yağış, nem, afetler gibi doğal etkenler ve Vandalizm, bakımsızlık, hatalı onarımlar, terk edilmek gibi insani etkenler ile de beslenen bir bozulma süreci içerisinde. Bahsi geçen etkenler sonucunda çini ve sırlı tuğlalar ve üzerinde buldukları destek duvarlarında görülen en önemli bozulmalar aşınma-ufalanma, çatlak-kırık, parça kaybı, çoklu-tekli birim malzeme kaybı ve taşıyıcı duvar bozulmaları şeklinde meydana gelmiş; zaman içinde bu bozulmaların giderilmesi için tamamlamalara ihtiyaç duyulmuştur. Tamamlama, çini ve sırlı tuğlalardaki bütüncül ya da kısmi eksiklik ve kayıpların giderilmesi amacıyla onarımlarda yapılan tümleyici müdahaleler olarak tanımlanır (Bakırer, 1985: 50).

Çalışma konumuz özelinde çini ve sırlı tuğla tamamlamalarını inceleyeceğimiz yapılar *Akşehir Taş Medrese*, *Konya Sahip Ata Cami*, *Konya Sahip Ata Hankah*, *Konya Sahip Ata Türbe*, *Konya İnce Minareli Medrese*, *Konya Tahir ile Zühre Mescidi*, *Sivas Gök Medrese*, *Erzurum Çifte Minareli Medrese*, *Erzurum Yakutiye Medresesi*, *Bursa Yeşil Cami* ve *Erzurum Lala Paşa Camidir*. Bu yapılardan en geç tarihlisi 1250 yılına ait *Akşehir Taş Medrese* (Uğur vd., 1934: 87) ve en erken tarihlisi ise 1562-63 yıllarına ait *Erzurum Lala Paşa Camisi*dir (Gündoğdu, 1992:16). Anlaşılacağı üzere, bu yapıların en erken tarihlisi dikkate alındığında bile en az beşyüze yıllık olan yapı çini ve sırlı tuğlalarının fazlasıyla bozucu faktörlere maruz kaldığı ve sonucunda bozulduğu görülmektedir. Bahsi geçen mimari yapıların çini ve sırlı tuğlalarının kaynaklarda ulaşılan en geç tarihli onarımının 1719 yılında *Sivas Gök Medrese*'de gerçekleştiği (Erdoğan, 1968: 164), en erken tarihli onarımının ise 2019 yılında yine *Sivas Gök Medrese*'de gerçekleştiği tespit edilmiştir (Vakıflar Genel Müdürlüğü [V.G.M.], Dosya No:58-01-16). Kayıtlarda tespit edilemeyen müdahalelerin varlığı da muhakkaktır. Bu bağlamda yapıların çini ve sırlı tuğlalarının mevcut durumları yerinde incelenmiş, yapılara ait restorasyon geçmişleri ile ilgili kaynaklar taranmış ve sonucunda yapıların çini ve sırlı tuğlalarına farklı zamanlarda, farklı tekniklerde ve farklı malzemelerle nitelikli-niteliksiz pek çok tamamlama yöntemi uygulandığı tespit edilmiştir².

Tespit edilen tamamlama uygulamaları incelenirken dikkat çeken bir nokta, uygulamaların ihtiyaçlar ve gereklilikler temelinde yapısal bütünlük arayarak başladığı devamında, estetik, görsel bütünlük

aynı kategoride sınıflandırılabilir durumdadır” (Konak, 2021: 25-26). Çalışmamız kapsamında bu bakımdan çiniler ve sırlı tuğla malzemeler birlikte değerlendirilmiştir.

² Akşehir Taş Medrese ve Sivas Gök Medrese yapıların restorasyon geçmişlerine ilişkin detaylı bilgi için bkz. Konak, 2021

istek ve beklentisiyle devam ettiği. Bu değişkenler sonucu yapılan uygulamalarda farklılık göstermiştir. Yapısal bütünlük ihtiyacı olan durumlarda yapılan uygulamalar -ki bu uygulamalar, çoğunlukla ilk dönem uygulamalarıdır- yapıların temel statik sorunları üzerine gelişmiş ve yoğunlaşmıştır. Ancak daha sonraki uygulamalarda yapısal sorunların kısmi de olsa çözülmesi ve kullanıcıların beklentileri sonucunda estetik kaygı ve görsel bütünlük amaçlı uygulamalar gerçekleştirilmiştir (Konak, 2021: 441-445)

Bu çalışmaya konu edilen yapıların çini ve sırlı tuğlalarının tamamlama uygulamaları malzeme ve yöntem temelinde tasnif edilmiştir.

1. Tespit edilen ilk ana uygulama, yeniden üretim çini ve tuğla malzemeyle tamamlama tipindedir. Uygulama, taşıyıcı duvarlar ve üzerindeki çini ve sırlı tuğlalarda oluşan eksikliklerin giderilmesinde yapısal ve/veya görsel bütünlük amaçlanarak yeniden üretim malzemelerin kullanılması olarak tanımlanır. Bu özellikte üç farklı uygulama tespit edilmiştir.

1.1. İlk uygulama, yapıların yapısal denge sorunlarına yönelik gerçekleştirilen tamamlama uygulamalarıdır. Yapıların eski tarihli onarımlarında çini ve sırlı tuğlaların bağlı bulunduğu taşıyıcı unsurlarda (duvarlarda, kemerlerde, minarelerde vb.) görülen eksikliklerin yeni üretim malzemesi ile giderilmesi olarak tanımlanır.

İnce Minareli Medrese ana eyvan kemerinde ve minaresinde bu tip tamamlamalar görülür. Eyvan kemer uygulamasında, tuğla malzemenin boyutlarına dikkat edilmediği ve harç malzemesinin de özgün tuğlalara taşkın kullanılarak yüzeyde oldukça özensiz kötü görüntüye sebep olduğu görülmektedir. Bu uygulamada eksikliği gidermek üzere müdahale edilen alanların doldurması ve yeni sorunların oluşmasının önlenmek istendiği anlaşılmaktadır. Minaredeki uygulama ise aynı özellikte ancak daha özenlidir (Resim 1, 2).

Resim 1: İnce Minareli Medrese, batı eyvan kemer karnı, kuzey cephe

Resim 2: İnce Minareli Medrese minare, şerefe altı kuşak, kuzey-doğu cephe

Akşehir Taş Mescit minaresi, İnce Minareli Medrese kubbesi ile minaresi ve Konya Sahip Ata Türbe duvarlarındaki uygulamalar ise daha özenli olup; tamamlamalarda özgün malzeme boyutlarına, kompozisyon düzenine ve harç malzemesinin taşkınlıklarına dikkat edilerek yeni üretim malzeme kullanıldığı tespit edilmiştir (Resim 3, 4).

Taşıyıcı eksikliklerinde kullanılan yeniden üretim tuğlaların özgününe kıyasla daha belirgin görülen renk ve doku farkı ile derz harçlarında görülen malzeme izlerinin diğerine oranla daha temiz ve açık renk olması onarım alanlarını belirginleştirmektedir. Bu tamamlamalar yapıldıktan sonra alanların üzerine herhangi bir müdahalede bulunulmadan bırakılmıştır.

Resim 3: Akşehir Taş Mescit minare

Resim 4: Sahip Ata Türbe giriş koridor, kuzey duvar

1.2. İkinci tip uygulama, çini ve sırlı tuğlaların bağlı bulunduğu taşıyıcı unsurlarda (duvarlarda, kemerlerde, minarelerde vb.) görülen sorunlara yönelik yapılan yeni üretim malzeme ile eksikliklerin giderilmesi, yüzeylerin sıvanması ve beyaz badana ile renklendirilmesi şeklinde tanımlanır.

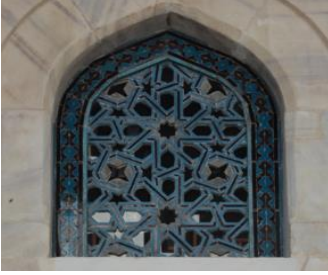
Bu uygulama Sahip Ata Türbe duvarlarda tespit edilmiş olup, eksiklikleri tamamlanan yüzeyler sıvanarak boyandığı için tamamlamada kullanılan yenileme malzemesinin cinsi tespit edilememiştir. Ancak tamamlamanın diğer duvarlarda kullanılan tuğla malzeme ile yapıldığı muhtemeldir (Resim 5).

Resim 5: Sahip Ata Türbe, giriş koridor, batı duvar

1.3. Üçüncü tip uygulamada, eksi çini ve sırlı tuğlaların bağlı bulunduğu taşıyıcı unsurlarda görülen bütüne yakın kayıp ve eksiklikler tipindeki bozulmaların, yeniden yapım (yeniden inşa) türünde tamamlanması ve üzerindeki çini birim malzeme eksikliklerinde de özgününe uygun yeniden üretim çiniler kullanılarak giderilmesi olarak tanımlanır.

Farklı etkenler sonucu nerdeyse tamamı yıkılmış olan Sivas Gök Medrese duvarları, pencere şebekeleri, sanduka, kubbe dış yüz kasnağı taşıyıcı eksiklikleri bu tipte tamamlanmıştır (Resim 6, 7).

Resim 6: Sivas Gök Medrese, güney cephe, 3. oda pencere şebekesi
Resim 7: Sivas Gök Medrese, türbe giriş duvarı

2. Taşıyıcı eksikliklerinde yeniden üretim çini ve tuğlalar ile tamamlamanın ardından ikinci ana uygulama birim malzeme eksikliklerinin tamamlanması olarak tespit edilmiştir. Uygulama farklı etkenler sonucu kısmi ya da tamamıyla bütünlüğünü kaybetmiş birim malzeme eksikliklerinin yeniden üretim çini ve sırlı tuğla malzemelerle tamamlanması olarak tanımlanır.

Bu tip birim malzeme yenilemelerinde de iki farklı uygulama görülmektedir.

2.1. Uygulamalardan ilki özgün çinili panolar üzerinde oluşan birim malzeme eksikliklerinde malzeme, boyut, renk, form bakımından özgününe oldukça yakın olan yeniden üretim çini ve sırlı tuğlalar ile tamamlanması tipindedir ve bu uygulamalar son dönem onarımlarında tercih edilmiştir.

Sivas Gök Medrese minarelerinde, duvarlarda, sandukada, pencere şebekelerinde, kubbe dış yüz kasnaklarında ve kubbede görülen uygulamalarda kullanılan yeni üretim çiniler gayet özenli olup özgün çini malzeme boyutlarına, kompozisyon düzenine ve harç malzemesinin taşkınlıklarına dikkat edilerek yapıldığı tespit edilmiştir (Resim 8, 9, 10).

Sahip Ata Hankah eyvan duvarlarının yenilenen çinileri, özgün çinilerle çok yakın tonlarda renklendirilmiş, aynı ölçü ve formda

üretilmiştir. Turkuazın maviden yeşile pek çok tonunu içeren özgün çini karolar, tek renk olarak yenilenen çinilerden rahatlıkla ayıt edilebilmektedir. Bu farkın uzaktan bakıldığında fazlaca belli olmaması sayesinde de duvarlarda görsel bütünlük sağlamıştır (Resim 11, 12).

Resim 8: Sivas Gök Medrese Mescit (güney) kubbe kasnağı

Resim 9: Sivas Gök Medrese minare kaidesi

Resim 10: Sivas Gök Medrese, mescit kubbe göbeği

Resim 11: Konya Sahip Ata Hankah, batı eyvan, sağ duvar pano

Resim 12: Sahip Ata Hankah, batı eyvan, sol duvar pano

Erzurum Çifte Minareli Medrese, Erzurum Yakutiye Medresesi ve Sivas Gök Medrese minarelerinde de bu uygulama mevcuttur. Uygulamalarda kullanılan yeni üretim çini ve sırlı tuğlalar renk ve formlardaki detaylar yoluyla ayıt edilmektedir. Gök Medrese mescit iç kubbesinde yapılan tamamlamalar özgünüyle aynı olup ayrıştırmayı güçleştirmektedir. Ancak kubbe eteklerinde var olan özgün sırsız tuğla yüzeylerindeki renk farkı ve eskimişlik görüntüsü üst kısımdaki yeni üretimlerden ayrıştırmayı destekler niteliktedir (Resim 13, 14, 15).

Resim 13: Erzurum Çifte Minareli Medrese, minare

Resim 14: Erzurum Yakutiye Medresesi minare

Resim 15: Sivas Gök Medrese, minare

2.2. İkinci tip uygulama ise panodan ayrılan ancak yerinde bulunan özgün parçaların kullanılmasıyla gerçekleştirilen tamamlama uygulamaları olarak tanımlanır. Özgün malzemeli birim tamamlamalarda, malzemenin bire bir aynı olmasından dolayı tamamlama ayıt edilemeyecek durumdadır. Ancak bozulmanın görüldüğü eski resimlerden uygulama yapılan alanlar tespit edilebilir.

Bu tip tamamlamanın yapıldığı Sahip Ata Cami minaresinde, restorasyon raporlarında aktarıldığı üzere birim malzeme eksikliklerinde yıkılmış olduğu düşünülen sol minare kovanından çıkan iyi durumdaki çini parçalar kullanılmıştır (Vakıflar Genel Müdürlüğü [V.G.M.], Dosya No: 42-01-01/2). Sahip Ata Hankah ve Türbe pencere şebekelerinde ki birim malzeme eksikliklerde de çok büyük ihtimalle ele geçen diğer özgün çinilerin kullanılmış olması, renk ve desen farkının olmayışı sayesinde anlaşılmaktadır. Ancak yapılan bu işleme dair bilgiye kayıtlarda ulaşılammıştır (Resim 16, 17, 18).

Resim 16: Sahip Ata Cami, taç kapı pano

Resim 17: Sahip Ata Hankah, kuzey eyvan, pencere şebekesi, restorasyondan önce (V.B.M.)

Resim 18: Sahip Ata Hankah, kuzey eyvan, pencere şebekesi, restorasyondan sonra

3. Yapı çini ve sırlı tuğlalarında tespit edilen tamamlamalarda üçüncü ana tip uygulama ise harç (alçı, çimento katkı, hidrolik kireç vb.) malzemeyle tamamlamalardır. Uygulama taşıyıcı duvarlarda ve çini ve sırlı tuğla birim malzemelerde oluşan eksikliklerin harç (alçı, çimento katkı, hidrolik kireç vb.) malzeme kullanılarak giderilmesi olarak tanımlanır.

Bu uygulamalar da kendi içinde çeşitlilik göstermektedir.

3.1. Harçlı tamamlamaların ilk ana tip uygulaması taşıyıcı duvarlarda tespit edilen ve çini panoların sadece duvara tutturulmasını amaçlayan müdahaleler olarak tanımlanır.

Akşehir Taş Medrese türbe eyvanında tespit edilen bu tip uygulamada, çini panolar derz dolgusu olarak kullanılan ve niteliği anlaşılmayan harç malzemeyle tamamlanmıştır. Tamamlamada, özgün malzemenin biçim-form, yön, desen bütünlüğü ve dekor özelliklerini dikkate almadan, çini panoların taşıyıcı duvara sabitlenmesini gözetilen niteliktedir. Tamamlamalar duvarla genelde hemyüzey seviyede ancak kenarlarda harç altında kalan özensiz bir işçilikle derz harcı ile tutturulmuştur (Konak, 2021: 423) (Resim 19).

Resim 19: Akşehir Taş Medrese, türbe eyvan doğu duvar

3.2. Harçlı tamamlamaların ikinci tip uygulaması harç malzeme kullanılarak taşıyıcıdaki ve çini-tuğla birim malzemedeki eksikliklerin tamamlandığı dolgu nitelikli müdahaleler olarak tanımlanır.

Yapıların Türk üçgenlerinde, minarede, pencere alınlık ve köşeliklerinde, eyvan kemerinde tespit edilen bu eksiklikler yapısal bütünlüğe etki etmeyecek ölçüdedir. Erzurum Yakutiye Medresesi minaresi hariç diğer yapıların dekorasyon bütünlüğünde oluşan kayıplar olduğu gibi bırakılmış, hatta geçiştirilmiştir. Bu tamamlamalar sadece boşluk doldurmak ve kısmi görsel bütünlük sağlamak için yapılan uygulamalardır. Erzurum Yakutiye Medrese minaresindeki tamamlamalar ise oldukça özenlidir. Akşehir Taş Medrese Türbe Türk üçgenlerinde tespit edilen ve oldukça özensiz yapılan tamamlamada gri-beyaz renkli kireç bağlayıcılı harç malzemenin diğer örgü malzemelerin üzerlerine taşacak şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır (Resim 20).

İnce Minareli Medrese minaresinin çokgen gövde dikey silmelerinde, pencere alınlık-köşelik panolarında ve ana eyvan kemerinde de benzer uygulama görülür. Minare silmelerindeki eksikliklerde özgün tuğlaların rengine uygun harçlar ile tamamlama yapılmıştır. Dikey silmelerdeki eksikliklerin bir kısmı özgün sırlı tuğla formları ve derz boşlukları gözetilmeden oldukça özensiz bir sıvama şeklinde dolgulanmışken, diğer kısım eksikliklerde özgün sırlı tuğlaların yarım daire formu ve derz boşlukları yine özensiz bir şekilde taklit edilmiş ve tamamlama yapılmıştır. Kullanılan harç malzemenin niteliği anlaşılammakta ancak rengi özgün malzemeye uygunluk göstermektedir. Tamamlanan alanın yüzeyine renklendirme yapılmadan bırakılmıştır (Resim 21).

Resim 20: Akşehir Taş Medrese Türbe, Türk üçgenleri, doğu cephe
Resim 21: İnce Minareli Medrese Minare, dilimli gövde, kuzey-batı cephe

Bu tip uygulamayı gördüğümüz ancak diğer örnekler nazaran çok daha özenli bir işçilikle tamamlanan Erzurum Yakutiye Medresesi minaresi diğer bir örnektir. Müdahalelerde minare gövdesini tamamen kuşatan örgü düzenlemenin alçak zeminlerinde kalan, özgününde sırsız tuğla olan alanlarda özgün malzemeye uygun renkte harç kullanılmış, zeminler dolgulanmıştır ve üzerlerine renkli sırlı tuğlalar yerleştirilmiştir. Zeminlerde özgününe uygun tuğla görüntüsü harç üzerine çizilerek taklit edilmiştir (Resim 22, 23)

Resim 22: Erzurum Yakutiye Medresesi, minare gövde
Resim 23: Erzurum Yakutiye Medresesi, minare gövde detay

Ayrıca İnce Minareli Medrese pencere alınlık çinilerinin orta eksene denk gelen derin çatlak-kırıklarında ve birim malzeme kayıplarında da haçla kısmi dolgu uygulaması yapılmıştır. Dolgu uygulamasında estetik kaygıdan ziyade, özgün çinilerin güçlendirilmesini amaçlar niteliktedir. Tamamlamada kullanılan harç içeriği bilinmemekte ancak gri-krem rengi, ince taneli yüzey dokusu ile çimento veya hidrolik kireç harç izlenimi vermektedir. İnce Minareli Medrese ana eyvan kemerindeki çatlakta uygulanan tamamlama da durum benzerdir. Tamamlamada kullanılan kırmızı-kahve harçla geliş güzel sıvama türü bir uygulama yapılmıştır. Tamamlama ile alınlıkta oluşan dikine çatlak hattın kapatılması amaçlanmıştır (Konak, 2021: 424) (Resim 24, 25).

Resim 24: İnce Minareli Medrese, pencere alınlık

Resim 25: İnce Minareli Medrese, pencere alınlık

3.3. Harçlı tamamlamaların üçüncü tip uygulaması en fazla alt tipi olan ve son dönem onarımlarında çokça tercih edilen çini ve sırlı tuğla birim malzeme ve parça kayıplarının estetik kaygı güderek giderilmesini amaçlayan özenli müdahalelerdir. Uygulama duvarlarda, mihraplarda, geçiş kapı açıklıklarında, kubbelerde, kubbe kasnaklarında, sandukalarda, pencere alınlıklarında tespit edilmiştir.

Uygulama, temelde eksikliklerin özgün malzemeye zarar vermeyecek nitelikte olan alçı-harç malzemeyle tamamlanması ve bir kısım örneklerde yüzeylerin renklendirmesi olarak tanımlanır.

Uygulamalarda, özgün birim malzemenin yön, renk, biçim-form özellikleri genelde dikkate alınmış, eksikliklerin tamamlanması ve yapısal-görsel bütünlüğün sağlanması amaçlanmıştır.

3.3.1. Birinci tip uygulama, çini ve sırlı tuğla eksikliklerinin sadece alçı-harç ile tamamlanması olarak tanımlanır.

Uygulama, Akşehir Taş Mescit mihrabın mukarnaslı kavsarasında görülür. Kavsara özgün çinilerinin kenar-köşe kayıpları alçı-harç ile tamamlanmış, özgün çinisi bulunmayan diğer kavsara sıralarında alçı-harç ile sadece mukarnas formlarının işlenmiştir. Tamamlanan kavsara renklendirilmeden sade bırakılmıştır. Mevcut parçaların farklı düzene sahip olması ve genel düzen hakkında yeterli kesin bilgi bulunmadığından dolayı doğru bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Sahip Ata Cami mihrap sütuncelerinde görülen oldukça küçük ölçülü bir alanda yapılan benzer uygulama da tespit edilmiştir (Resim 26, 27, 28).

Resim 26: Akşehir Taş Mescit, mihrap mukarnaslı kavsara

Resim 27: Akşehir Taş Mescit, mihrap, mukarnas mevcut çiniler detay

Resim 28: Sahip Ata Cami, mihrap sağ sütünce

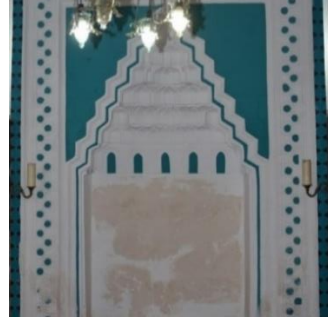
Erzurum Lala Paşa Cami pencere alınlıklarında da tespit edilen uygulamada, özgün çinilerin bulunduğu pencere alınlıklarının alçı-harç ile alçak zemin seviyesinde tamamlandığı ve üzerinin sıvanarak renklendirilmeden sade bırakıldığı görülmektedir. Özellikle dış mekân pencere alınlıklarındaki çoklu kayıplarda bu uygulama yapılmıştır. Mevcut parçaların farklı yazılı düzene sahip olması ve özgün düzen hakkında yeterli kesin bilgi bulunmamasından dolayı doğru bir uygulamadır (Resim 29, 30).

Resim 29: Erzurum Lala Paşa Cami, doğu cephe, dış duvar pencere alınlık

Resim 30: Erzurum Lala Paşa Cami, güney cephe, dış duvar pencere alınlık

Tahir ile Zühre Mescidi giriş kapı açıklığı kitabelik kısmı ve sivri kemer kuşağı, mihrap kitabelik kısmı ile kavsara ve altındaki göbek alanında da bu tip tamamlamaya rastlanmaktadır. Tamamlama hidrolik kireç harcı malzemeyle yapılarak sıvanmış ve yüzeyler boyanmadan düz bırakılmıştır (Vakıflar Genel Müdürlüğü [V.G.M.], Dosya No:42-01-01/54). Aşırıya gitmeyen bir uygulama olduğu düşünülse de mihrap kitabe panosu ve köşeliklerinde özgün çinili yüzeylerin sıvanarak kapatıldığı anlaşılmaktadır. Yüzeyde halen özgün çinilerin varlığına işaret eden izler bu fikri desteklemektedir. Bu yönüyle eleştirel bir uygulamadır. Yapılan uygulamada özgün çini boyut, form değerleri göz ardı edilmiş, görsel bütünlüğü yakalamak amaç edinilmiştir (Resim 31, 32) (Konak, 2021: 425).

Resim 31: Tahir ile Zühre Mescit, giriş kapı açıklığı, kitabelik ve sivri kemer kuşağı

Resim 32: Tahir ile Zühre Mescit, mihrap

Çini ve sırlı tuğla eksikliklerinin alçı-harç ile tamamlanması uygulamalarında da farklı alt tip tamamlamalar tespit edilmiştir.

3.3.1.1. Bunlardan ilki, düz yüzeyli zeminlerde uygulanan hemyüzey seviyede yapılan ve özgüne uygun tek renkte boyanan (düz) tamamlamalar olarak tanımlanır.

Sahip Ata Türbe sandukalarında uygulanan bu tip tamamlamada bazı alanlarda eksiklikler tek parça halinde birim malzeme formu gözetilmeden tamamlanmış, bazı alanlarda ise çini formlarına ve derz işaretlerine dikkat edilmiştir (Resim 33, 34).

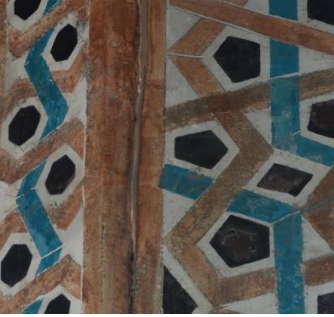

Resim 33: Sahip Ata Türbe, beşinci sanduka

Resim 34: Sahip Ata Türbe, birinci sanduka

3.3.1.2. İkinci uygulama, kabartmalı zeminlerde görülen eksikliklerin düz yüzey olarak tamamlandığı, özgüne uygun düz ya da çok renkli ve mimetik boyama tipinde uygulama olarak tanımlanır.

Bu uygulama Tahir ile Zühre Mescidi geçiş kapı açıklığının ana kuşağında görülür. Kabartmalı ve tuğla malzemeli olan alan özgün kapı kuşak eksikliklerinde hemyüzey seviyede alçı-harç malzemeyle tamamlama yapılmış ve yüzey özgün malzemeye uygun renklerde boyanarak tamamen renklendirilmiştir. Yapılan uygulamada birim malzeme formları, derz boşlukları ve kompozisyon düzeni özenle taklit edilmiş ancak az miktardaki özgün parçaların ayıt edilmesi güçleşmiştir. Sahip Ata Türbe sandukalarında da benzer uygulama tespit edilmiştir ancak burada tamamlama yüzeyi özgüne uygun tek renkte boyanmıştır (Resim 35, 36).

Resim 35: Tahir ile Zühre Mescit, kapı açıklığı kuşağı

Resim 36: Sahip Ata Türbe, ikinci sanduka

3.3.1.3. Tamamlamaların üçüncüsü ise kabartmalı zeminlerin kabartmalı olarak tamamlandığı ve özgün renklerde boyandığı uygulamalar olarak tanımlanır.

Tahir ile Zühre Mescidi mihrap ana kuşağında tespit edilen uygulamada, zeminleri çinili olan alçı kabartma kuşaktaki eksiklikler özgüne uygun biçimde kabartmalı olarak tamamlanmış ve görsel bütünlük sağlanmıştır. Ancak özgün kabartmalar ve aralardaki özgün çiniler ile sonradan yapılan tamamlamalar bütünüyle beyaz ve mavi renge boyandığından onarımda gereken belirtme esası yitirilmiştir. Uygulama özgünün korunmasından çok özgün biçimin kazandırılmasına ve görsel bütünlüğe ulaşmaya hizmet etmiştir (Resim 37).

Resim 37: Tahir ile Zühre Mescidi Mihrap

3.3.1.4. Dördüncü tip uygulama, eksikliklerin alçı-harç malzemeyle tamamlanması, yüzeyin özgüne uygun düzende ve çoklu renklerde boyanması (mimetik tamamlama) olarak tanımlanır.

Bu uygulama minarede, taç kapıda, kubbede, kubbe geçiş elemanlarında, sandukalarda, mihrapta, duvarda, pencere şebekelerinde ve kemerde görülen birim malzeme ve parça kayıplarında uygulanmıştır.

Tamamlamada eksiklikler özgün çiniler ile hemyüzey seviyesinde olmak üzere alçı-harç ile tamamlanmış, yüzeyler özgüne oldukça yakın mimetik renklendirilmiş, özgün birim malzeme ölçü-formlarına, derz izlerine birebir uygunluk gösterilmiştir. Bu uygulamada tamamlamalar özgünden zor ayırt edilmekte iken görsel bütünlük yüksek oranda sağlanmıştır.

Mevcut haliyle Sahip Ata Cami ve Akşehir Taş Medrese taç kapı ve minare tamamlama uygulamaları özgün malzemeden yüzeylerde gelişen renk solmaları sayesinde rahatça ayırt edilmektedir (Resim 38, 39).

Resim 38: Sahip Ata Cami, minare

Resim 39: Akşehir Taş Medrese, minare

Sahip Ata Hankah ve Türbe duvar karolarındaki ve kubbe kasnağındaki tamamlamalarda da renklendirmeler yakın tonlu ancak özgününden ayrıştırılır niteliktedir. Ayrıca tamamlamalar genelde form, ölçü, birim malzeme sınırı bakımından oldukça özenlidir. Ancak duvarlarda yer alan birim malzemeler, onarım adı altında tahrip edilmesinden dolayı oldukça fazla parçalı duruma gelmiş, bu alanlarda yapılan tamamlama uygulamalarında da zorluk yaşanmıştır. Buna bağlı olarak tamamlamalarda yüzey seviye farklılıkları ya da eşleştirme sorunları yaşanmış, karo sınırları bazı alanlarda belirlenememiştir (Resim 40, 41).

Resim 40: Sahip Ata Hankah, kuzey eyvan, sol duvar

Resim 41: Sahip Ata Hankah, kubbe kasnak

Bursa Yeşil Cami duvar çinilerinde ve Erzurum Lala Paşa Cami iç mekân pencere alınlıklarındaki özgün parçalar üzerindeki parça kayıplarında da bu tip tamamlama uygulaması görülmekte, uygulamalardaki mimetik tamamlamalar özgün parçaların ayrımını zorlaştırmakta, ancak estetik algıya hizmet ederek görsel bütünlüğü sağlamaktadır (Resim 42, 43).

Resim 42: Bursa Yeşil Cami, doğu eyvan duvar

Resim 43: Erzurum Lala Paşa Cami, doğu duvar, iç mekân pencere alınlığı

3.3.1.5. Tamamlamaların beşincisi ise çinilerin ve sırlı tuğlaların yüzeylerinde ve kenar köşelerinde oluşan aşınma-ufalanma ve parça kaybı sonucu oluşan eksikliklere herhangi bir tamamlayıcı müdahalede bulunulmadan yüzeyin doğrudan özgüne uygun renkte boyanması olarak tanımlanır.

Uygulamalar yoğunlukla kubbeler, minareler ve tonoz tepe kuşakları gibi yüksek alanlarda olup eksiklikler küçük ölçekli olarak tespit edilmiştir. Göz seviyesinden yüksekte olan alanlardaki uygulamalarda detaylar fazla fark edilmeyeceğinden uygulamadaki amacın birim malzeme bütünlüğünü sağlamak çok renk-dekor bütünlüğünün sağlanması olduğu anlaşılmaktadır.

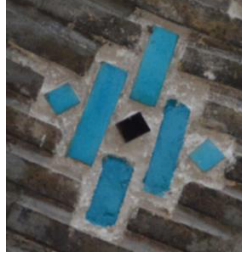
Akşehir Taş Mescidi son cemaat yeri kuzey tonozunun tepe kuşağında ve minare kuşaklarındaki sırlı tuğla yüzeylerde var olan sırlı kayıpları, sadece özgüne uygun renklerle boyanarak oldukça özensiz bir uygulamayla tamamlanmıştır. Tonoz tuğlaları arasındaki derz boşlukları da kahverengiye boyanmış ve birim malzemenin ayıt edilmesi güçleşmiştir. Ayrıca kenar ve köşelerden taşın boyalar görsel nizami bozmaktadır (Resim 44, 45).

Resim 44: Akşehir Taş Mescit, kuzey tonoz tepe kuşak

Resim 45: Akşehir Taş Mescit, minare

İnce Minareli Medrese kubbesinde de benzer uygulamalar mevcuttur. Uygulamada üst açıklığa yakın ve orta kısımlarındaki sırlı tuğların eksiklikleri giderilmeden yüzeyler direk boyanmıştır (Resim 46, 47, 48).

Resim 46: İnce Minareli Medrese, kubbe detay

Resim 47: İnce Minareli Medrese, kubbe detay

Resim 48: İnce Minareli Medrese, kubbe detay

3.3.1.6. İncelenen yapılardan sadece birinde tespit edilen ve harçlı tamamlamaların sonucusu, çizgisel desen ile tamamlama uygulamasıdır.

Tamamlama, çinilerde oluşan eksikliklerin alçı-harç ile hemyüzey seviyede tamamlanması ve üzerine özgün düzenlemeye uygun şekilde boyamaya yer verilmeden sadece motif sınırlarının çizgisel olarak verilmesi olarak tanımlanır.

“Uygulama Akşehir Taş Medrese Mescidi mihrabında görülür. Mihrabın sol sütuncesinin zemine yakın alt kısmında küçük bir alanda yapılan uygulamada, eksik alan özgün parçaya göre alçı-harç ile tamamlanmış ve yüzey sıvanmıştır. Özgün desen renklendirilerek değil sadece kontör olarak belirtilmiştir” (Konak, 2021: 426) (Resim 49).

Resim 49: Akşehir Taş Mescit, mihrap, sol sütünce.

Değerlendirme

İncelenen yapılardaki tamamlama uygulamaları kısaca aşağıdaki gibi değerlendirilebilir;

-Kültür varlığı olarak tanımlanan çini ve sırlı tuğla malzemenin, mimaride çok uzun zamandır tercih edilen önemli dekorasyon unsurlarından olduğu anlaşılmaktadır. Bu değerlerin tarihi süreçte varlıklarını devam ettirmesinde tamamlama uygulamalarının önemi tartışılmazdır.

-Tamamlamaların niteliği (seçilen malzeme, uygulama tekniği, koruma-onarım algısı, vb.) çini ve sırlı tuğlaların varlığını doğrudan etkilemektedir.

-Çini ve sırlı tuğla malzemeli yapıların restorasyon geçmişleri, özgün halleri ve mevcut durumları toplu olarak ele alındığında yapılan onarımların ilk önce taşıyıcı sorunlarına yönelik gerçekleştiği son dönem onarımlarında ise dekorasyon unsurlarının öncelendiği anlaşılmaktadır.

-Ancak özellikle son zamanlarda yapılan uygulamaların sıklığı ve onarılan yapılardaki bozulmaların aktifliği, bozulmalara karşı onarım uygulamalarının bütüncül olarak ele alınmadığını göstermektedir³.

-Onarımlar dahilinde yeniden üretim malzemeyle tamamlama adı altında çini ve sırlı tuğlalara kasti zararın gerçekleşmesi gibi kötü bir örneğin kayıtlarda (Küçük, 2009: 143) bulunması da tamamlama uygulamaların uzman kişiler tarafından yapılması gerekliliğinin ve öneminin altını çizmektedir⁴.

-Uygulamalar incelendiğinde son dönemde zararsız malzeme, uygun teknik, uzman kişi gibi kritik öneme sahip kriterler oturmuş olmakla birlikte, çini ve sırlı tuğla malzeme tamamlamalarında tamamlama sınırlarının tam olarak bir standardının olmadığı görülmektedir. Uygulamalardaki fazla çeşitlilik bu fikri destekler niteliktedir.

-Çini tamamlamaları, dekorasyona yönelik uygulamalar olmasından dolayı görsel bütünlük, yüksek estetik ve yenilik beklentisinin yüksek olması anlaşılabilir bir durumdur. Uygulamalarda görülen birebir (mimetik) tamamlamalar da bunun sonucudur. Ancak yoğun birebir (mimetik) tamamlamalar, görsel bütünlük isteğinin özgün malzemenin korunması gerekliliğinin ve belirtme esasının önüne geçtiğini gösterir.

³ Koruma onarımında bütüncül bakış açısı hakkında bkz. (Şener, 2011: 874).

⁴ Sahip Ata Hankah duvar çinilerinin 2005 yılında onarımlar esnasında tahrip edilmesi hakkında geniş bilgi için bkz. (Küçük, 2009: 143).

-Yapılacak tamamlamaların uluslararası kabul gören tüzüklerde⁵ de belirtildiği üzere bilgi ve belgeye dayalı ve ayırt edilebilir nitelikte olması gerekmektedir. Aksi takdirde yapılan uygulama yanıltıcı olabilir (Eskici, 2018: 137).

Sonuç

Kültür varlığı niteliğindeki çini ve sırlı tuğla malzemelerin korunması ve onarılmasında tamamlama uygulamaları büyük öneme sahiptir ve önemli yer tutar. Bu bağlamda tamamlama uygulamaları deneysel değil bilimsel temele dayandırılarak ve dikkate alınarak yapılmalıdır. Tamamlama uygulamalarında çini ve sırlı birim malzemelerin ve üzerinde buldukları mimari yapının özgün haline ulaşmasından ziyade mevcut durumunun iyileştirilerek korunması amaçlanmalıdır. Her ne kadar uluslararası kabul gören tüzüklerde estetik kaygının özgün malzemeye zarar vereceği sınır belirlenmiş olsa da tamamlama uygulamaları da bu sınıra göre şekillenmelidir. Bu sayede sorumluluğunu taşıdığımız kültür varlıklarına karşı yapılacak en doğru uygulamalar gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

- Gündoğdu, H. (1992). *Erzurum Lala Paşa Külliyesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları /1408, Tanıtma Eserleri Dizisi 150.
- Bakırcı, Ö. (1985). Onarımlarda Özellikle Mimari Süslemeye Yönelik Tamamlamalar Üzerine Düşünceler. *Vakıf Haftası Dergisi*, (2), 49-64.
- Erdoğan, M. (1968). Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri. *Vakıflar Dergisi*, (VII), 149-205.
- Eskici, B. (2018). Seramik Onarımlarında Bütünleme Yöntemleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Sanat ve tasarım Dergisi*, (22), 135-153.
- Özerhan, Y. (2016). Yerel Finansal Raporlama Çerçevesi Taslağındaki Ölçümleme Esasları Üzerine Bir

---

⁵ Carta Del Restauro (Restorasyon Tüzüğü)'nun 2. maddesinde: "Madde 2- Sanatsal nedenler veya mimari bütünlük sağlama kaygısından kaynaklanan restorasyon sorunları tarihi ilke ve ölçütlerle sıkı sıkıya bağlıdır; bir anıtın bütünlüğüne birtakım varsayımlara değil, anıtın sağladığı kesin verilere ve büyük ölçüde anıtın özgün öğelerine dayandığı takdirde gündeme gelebilir." Şeklinde açıklanmaktadır. Bkz. İnternet: Carta Del Restauro (1931) (URL-1). Venedik Tüzüğü Madde 12'de, "Madde 12- Eksik kısımlar tamamlanırken, bütünlüğe uyumlu bir şekilde bağdaştırılmalıdır; fakat bu onarımın, aynı zamanda sanatsal ve tarihi tanıklığı yanlış bir biçimde yansıtmaması için, özgünden ayırt edilebilecek bir şekilde yapılması gereklidir." şeklinde açıklanmaktadır. Bkz. İnternet: Venedik Tüzüğü (1964) (URL.2).

Değerlendirme. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18 (2), 307-336.

Konak, I. (2021). *Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahrettin Ali'nin Vakıf eserlerindeki Çinilerin Geçirdiği Onarımlar ve Mevcut Korunma Durumlarının Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü eğitim Enstitüsü, Ankara.

Küçük, C. (2009). Sahip Ata Hangahı ve Türbesi Çinilerinin Restorasyonu. *Kagir Yapılarda Koruma ve Onarım Semineri*, Tam Merin içinde (s.143-153).

Şener, Y.S. (2011). Mozaiklerin Korunmasında Temel Kriterler. *XI. Uluslararası Antik Mozaik Sempozyumu*. Tam Metini içinde (s. 873-882).

İnternet kaynakları

URL1.

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0660878001536681682.pdf, (Erişim Tarihi: 17-02-2020).

URL2.

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf, (Erişim Tarihi: 17-02-2020).

Arşiv kaynakları

Vakıflar Genel Müdürlüğü. *Konya Sahip Ata Külliyesi Restorasyon Kayıtları*. (Dosya No: 42-01-01-./2).

Vakıflar Genel Müdürlüğü. *Konya Tahir ile Zühre Mescidi Restorasyon Kayıtları*. (Dosya No: 42-01-01./54.).

Vakıflar Genel Müdürlüğü. *Sivas Gök Medrese Restorasyon Kayıtları*. (Dosya No: 58-01-16).

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 53
Sayfa/Page: 257-280
ISSN: 1302-6879

Erzincan Şer'iyye Sicillerine Göre Müslim-Gayrimüslim İlişkileri *Muslim-Non-Muslim Relations According to Erzincan Shar'iyya Court Registers*

• Mehmet GAYRETLİ*

* Dr. Öğr. Üyesi., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Erzincan/Türkiye. Asst. Prof., Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Erzincan/Turkey.
gayretlim@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3621-1398

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
03/08/2021
Kabul Tarihi / Date Accepted:
12/09/2021
Yayın Tarihi / Date Published:
30/09/2021

Atf: Gayretli, M., (2021). Erzincan Şer'iyye Sicillerine Göre Müslim-Gayrimüslim İlişkileri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53, 257-280.

Citation: Gayretli, M., (2021). Muslim-Non-Muslim Relations According To Erzincan Shar'iyya Court Registers. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 53, 257-280.

Öz

Şer'iyye mahkemelerinde kâdılar veya nâibleri tarafından tutulan mahkeme kayıtları anlamındaki şer'iyye sicilleri, kendi dönemlerine ilişkin pek çok veri sundukları için tarih araştırmalarında çok önemli bir yer tutmakta, başta hukuk olmak üzere kültür, demografi, ekonomi gibi farklı alanlarda önemli bilgiler edinmemize imkân tanımaktadır. Arşivlerde Erzincan'a ait toplam 40 adet şer'iyye sicil defteri bulunmaktadır. Asılları milli kütüphanede bulunan bu sicillerin 36'sı Kemaliye (Eğin) ilçesine, 4'ü ise Erzincan Merkez'e aittir. Bu makalede Erzincan Merkez'e ait olan şer'iyye sicillerinde yer alan ve taraflardan en az birinin gayrimüslimlerin olduğu dava kayıtları incelenmektedir. Söz konusu siciller, 1915 tarihli Ermeni tehcirine denk geldiği, sonrasında da Rus işgaline maruz kaldığı için, Ermeni nüfusun yoğun olarak yaşadığı bir bölge olmasına rağmen nispeten az sayıda belge içermektedir. Dönemin özellikleri sebebiyle, 1914 tarihinde yapılan Osmanlı nüfus sayımı bilgileri de verilmiştir. Belgeler, alacak, veraset, vesayet, kayyım atama ve nikah konularıyla ilgilidir. Konuyla ilgili olması sebebiyle Osmanlı'nın son dönemine ait resmi arşivlerde yer alan genel ve yerel nüfus bilgileri de paylaşılmış, değerlendirme ve sonuç makalenin sonunda birlikte ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam hukuku, Erzincan, şer'iyye sicili, Osmanlı, müslim, gayrimüslim.

Abstract

Shar'iyya registers, which means court records kept by qadis or their naibs in shar'iyya courts, occupy a very important place in historical studies as they provide a lot of data about their own period, and allow us to obtain important information in different fields such as law, culture, demography, and economy. There is a total of 40 shar'iyya registry books belonging to Erzincan in the archives. 36 of these registers, the originals of which are in the national library, belong to Kemaliye (Egin) district and 4 belong to Erzincan Center. In this article, the case records in the shar'iyya registers of Erzincan Center and in which at least one of the parties is non-Muslim are examined. The aforementioned records contain relatively few documents, despite the fact that it is a densely populated area since it coincided with the 1915 Armenian deportation and was subsequently occupied by the Russians. Due to the characteristics of the period, the Ottoman census information of 1914 is also given. The documents are related to receivables, inheritance, guardianship, the appointment of trustees, and marriage. Since it is related to the subject, general and local population information in the official archives of the last period of the Ottoman Empire was also shared, and the evaluation and conclusion were discussed together at the end of the article.

Keywords: Islam law, Erzincan, sharia register, Ottoman, muslim, non-muslim.

Giriş

Osmanlı hukuku ve adli sistemi, Tanzimat'a kadar tamamen dini ve örfî karakterlidir. Tanzimat sonrasında ise bu özelliğini büyük ölçüde muhafaza etmekle beraber reform çabaları kapsamında batıdan yararlanma yoluna gidilmiş, bazı kanunlar tamamen veya kısmen alınarak hukukta ve adli sistemde yenilikler yapılmıştır. Bu çerçevede yeni mahkemeler kurulmuş ve şer'iyye mahkemelerinin alanı daraltılmıştır. Bununla birlikte medeni hukuk alanına giren pek çok dava şer'iyye mahkemelerinde görülmeye devam etmiştir. Bu nedenle toplumun durumu hakkında en sağlıklı verileri, şer'iyye mahkemelerinin dava kayıtları olan sicil defterlerinde bulmak mümkündür.

Şer'iyye sicilleri sadece toplum yapısı hakkında değil, aynı zamanda hukuk ve adalet sistemini anlamak için de önemli bir kaynaktır.

Müslim-Gayrimüslim İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı

Müslümanların gayrimüslimlerle olan ilişkileri Hz. Muhammed (sav)'in Mekke'de peygamberlik vazifesiyle görevlendirilmesiyle başlamaktadır. Medîne dönemine kıyasla az sayıda kişinin iman ettiği, çoğunluğun ise inkâr ederek karşı koyduğu ve başta Hz. Peygamber olmak üzere iman edenlere ağır eziyetlerin reva görüldüğü Mekke

döneminde Müslümanların gayrimüslimlerle ilişkileri çok sıkıntılı geçmiştir. Müslümanların bir bölümü Habeşistan'a, büyük bir bölümü ise Medîne'ye göç etmek zorunda kalmışlar, buna rağmen müşriklerin baskısı devam etmiştir.

Peygamberliğin 10 yılında Hz. Muhammed'in de Medîne'ye hicret etmesiyle durum değişmiştir. Müslümanlar devlet kurmuş, güçlenmiş, gayrimüslim unsurlarla baş edebilecek duruma gelmişlerdir. Bu dönemde Mekke'den farklı olarak müşriklerden ayrı Yahudi ve Hıristiyan çevrelerle de muhatap olmuşlar ve gayrimüslimlerle ilişkiler farklı boyutlar kazanmıştır. Medîne döneminde Hz. Peygamber'in dikkat çekici faaliyetlerinden biri, gayrimüslim unsurlarla ilişkileri hukuki bir zemine oturtma çabalarıdır. Daha sonraki dönemlerde tarih boyunca İslam devletlerince az veya çok dikkate alınan ve tarihçiler tarafından "Medîne Vesikası/Sözleşmesi/Anayasası" olarak adlandırılan muâhede, gayrimüslimlerin bir İslam devletinde sahip olabilecekleri hak ve salahiyetleri göstermesi bakımından önemlidir. Daha sonraki İslam devletleri de Hz. Peygamber'in uygulamalarını esas alarak gayrimüslim unsurlara karşı gayet olumlu davranmışlar, onlara geniş hak ve salahiyetler tanımışlardır (Kaya, 1994: 516-519).

Hz. Peygamber'den sonra hulefa-i râşidîn döneminde Hz. Ömer (ra)'in uygulamaları dikkat çekicidir. Naslarda olmamasına rağmen müellefe-i kulûbü zekât verilecekler arasından çıkarması, Müslüman erkeklerin ehl-i kitaptan kadınlarla evlenmesini yasaklaması dikkat çekicidir. Ancak Kudüs muahedesiyle ehl-i kitabın mallarını ve canlarını teminat altına alması, hac ve kilise konusunda serbestlik tanınması (Şiblî Nu'mânî, 1965: II / 209, 217; Kaya, 1994: 516-519), gayrimüslim fakire beytülmalden yardım sağlaması gibi uygulamaları da gözden kaçmamalıdır. Gayrimüslimler aleyhine şartlar içeren ve "eş-Şurûtu'l-Ömeriyye" veya "Ahidname-i Ömer" adlarıyla, aidiyeti zayıf olmasına rağmen Hz. Ömer'e isnad edilen belgenin, sonraki dönemlerde bazı uygulamalara referans yapıldığı görülmektedir. (Hz. Ömer dönemi uygulamaları için bkz. Fayda, 2007: 44-51)

Hulefa-i râşidîn sonrası İslam devletlerinin tamamında gayrimüslimlerin haklarının büyük ölçüde korunduğu söylenebilir. Bazı zamanlar ortaya çıkan olumsuzluklar yanında tarihin büyük bir kısmında gayrimüslimler dini, kültürel, sosyal haklara sahip olarak huzur içinde yaşayagelmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde bakanlık gibi üst düzey görevlere getirilmiş olmaları bunun göstergelerinden biridir (Detaylı bilgi için bkz. Erkan, 2012: 9-14).

Müslim-Gayrimüslim İlişkilerinde Fıkhi Çerçeve

Müslümanların gayrimüslimlerle olan ilişkilerinde ilk adımlar Kur'an ayetleriyle ve Hz. Peygamber'in sünnetiyle atılmış ve temel ilkeler belirlenmiştir. Hulefa-i râşidin dönemi uygulamalarıyla da bu ilişkiler gelişerek müçtehit imâmlar döneminde belirli bir olgunluğa ulaşmıştır. Bu bağlamda gayrimüslimlerle olan ilişkileri devletlerarası ve devlet içi şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutmak mümkündür. Her iki yönüyle de bu ilişkileri tanımlayan hukuki metinler hicri ikinci asırdan itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Fıkıh literatüründe “siyer” adı verilen eserler başta olmak üzere, “el-ahkâmu's-sultaniyye”, “el-harac” türü eserlerle birlikte genel fıkıh kitaplarının muhtelif başlıkları altında konuya ilişkin hükümler ortaya konmuştur. Bu eserlerde hem gayrimüslim ülkelerle olan ilişkiler hem de İslam devletinde yaşayan gayrimüslimlerle olan ilişkiler düzenlenmektedir. “Darulharb”, “darüislam”, “zimmi”, “müste'men”, “harbi” kavramları bu hukukun temel kavramlarıdır.

İslam devletini anlatmak üzere kullanılan darüislamda yaşayan gayrimüslimler, vatandaşlık haklarına sahipse “zimmi” olarak adlandırılmakta, vatandaş olmamakla birlikte geçici koRûmaya sahipse “müste'men”, bunun dışında kalanlar ise “harbi” olarak tanımlanmaktadır.

İslam devletinde yaşama hakkına sahip olan gayrimüslimlere İslam hukuku, dini, kültürel, sosyal, ekonomik, hukuki ve adli pek çok hak tanımıştır. İslam devletinde bir gayrimüslim dinini rahatça yaşayabilir, dilini konuşabilir, ticaretini yapabilir, özel hukuk alanında kendi dinine göre davranabilir hatta özel hukuka ait bazı konularda kendi cemaat mahkemelerinde yargılanabilir. Batı dünyasında ise kendilerinden olmayanların birtakım haklara sahip olabilmesi, ancak 18 ve 19. yüzyıldan itibaren mümkün olmuştur (Özel, 1996: 418-427).

Osmanlı'da ve Erzincan'da Demografik Yapı

Araştırma konumuz gayrimüslimleri de içerdiği için sicillerin ait olduğu dönemde demografik yapının bilinmesinde fayda bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nde son nüfus sayımı 1905 yılına ait olup 1914 yılında yapılan hesaplamalara göre ortaya konan nüfus rakamları 1920 yılında yayımlanan kitapçıkla duyurulmuştur. Dolayısıyla elimizde Osmanlı dönemine ait son nüfus bilgileri 1914 yılı bilgileridir. Bu hesaplamada Osmanlı Devleti sınırları içinde olan bazı bölgeler nüfus hesaplamaları dışında kalmıştır. Yemen, Hicaz, Musul, Basra, Bağdat vilayetleri ile Medîne-i Münevvere, Cebel-i Lübnan ve Asir sancaklarında nüfus sayımı yapılmadığından söz konusu bu vilayet ve sancaklara istatistikte yer verilmemiştir. Ayrıca şark vilayetlerinin

bir kısmında göçebe hayatı yaşayan aşiretler ile bölgenin dağlık kesimlerinde yerleşik olan Kürtler ve Hakkâri Sancağı bölgesinde aşiret halinde hayat süren bazı Nesturiler, sayım ve kayıt işlemleri kapsamına dahil olamamışlar, bu yüzden her sene düzenli bir biçimde yapılan istatistiklerin dışında kalmışlardır. 1915 Ermeni tehcirinden önce 1914 yılına ait nüfus hesaplamalarına göre, yukarıda sınırları ifade edilen Osmanlı Devleti'nin vilayet ve sancaklarında yaşamakta olan etnik/dini grup veya topluluklarının toplam nüfus sayıları ise şu şekildedir:

Tablo 1: 1914 yılındaki nüfus hesaplamalarına göre Osmanlı Devleti'ndeki etnik/dini grup veya toplulukların toplam nüfus sayıları

İslam	15.044.846	Ermeni	1.161.169
Protestan	65.844	Süryani-i Kadim	4.133
Rûm	1.729.738	Musevi	187.073
Rûm Katolik	62.468	Latin	24.845
Süryani	54.850	Ermeni Katolik	67.838
Marunî	47.406	Yezidi	6.957
Keldani	13.211	Bulgar	14.908
Kıpti	11.169	Yakubi	6.932
Nesturi	8.091	Samiri	164
Kazak	1.006	Ulah	82
Dürzî	9.385	Sırp	1
Toplam: 18.520.016			

Yine aynı sayımda Erzincan'ın nüfus yapısı, aşağıdaki tablodaki gibi yer almaktadır (T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 2005: I / 629):

Tablo 2: 1914 yılındaki nüfus hesaplamalarına göre Erzincan'ın nüfus yapısı

	İC M AL	Y E K Ü N		İ S L A M		E R M E N İ		R Ū M		P R O T E S T A N		S Ū R Y A N İ	
		E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
ERZİNC AN	70518	35.352	35.166	27.088	26.810	8.018	8.126	143	132	79	68	24	30
P Ū L Ū M Ū R	12266	5669	5333	6422	264	247							

Erzincan Şer'iyye Sicillerine Göre Müslim-Gayrimüslim İlişkileri

REFAHİ YE	25985	12421	13554	11107	12201	608	662	696	698				
KURUÇ AY	14115	7220	6895	5884	5582	1336	1313						
KEMAH	26043	12720	13323	10110	10632	2286	2311	271	289				
YEKÜN	148927	73310	75607	59522	61647	12512	12659	1110	1119	79	68	24	30

Erzincan Şer'iyye Sicilleri

Şer'iyye sicillerinin toplu olarak bulunduğu Milli Kütüphane kayıtlarında Erzincan ve ilçelerine ait toplam 40 adet şer'iyye sicili bulunmaktadır. Bunlardan 36 tanesi bugünkü adıyla Kemaliye olan Eğin'e aittir. Diğer 4 tanesi ise Erzincan merkez ve merkeze bağlı köylere ait olup incelememize konu olanlar da bu 4 sicildir ve Rûmi takvime göre 1332-1342, miladi takvime göre 1914-1926 tarihlerini kapsamaktadır. Bunların dördünde de konumuzla ilgili belgeler bulunmaktadır.

Erzincan merkeze ait sicil defterleri, hayli geç döneme ait olup daha öncesine ait şer'iyye sicilleri elimizde bulunmamaktadır. Erzincan'ın deprem bölgesi olmasının yanında Rus işgaline maruz kalmış olmasının da bunda etkili olduğunu düşünmek mümkündür.

Şer'iyye Sicilleri ve Gayrimüslimlere İlişkin Bilgiler

1. Hicri 1332-1338 (Miladi 1914- 1920) Tarihli C52 Numaralı Sicil Defteri:

Defter 194 varak olup hüccet ve ilam muhtevalı 616 belge vardır. Talik yazısıyla yazılmış, 22x35 ebadında, sırtı deri olup kapaklar

mukavva üzerine siyah bezle kaplanmıştır. Bu belgelerden 6'sı gayrimüslimlerle ilgilidir.¹

Sevil Öztürk tarafından yapılan transkripsiyonundaki numaralandırmada 58, 59, 123, 165, 219 ve 551 numaralı belgeler gayrimüslimlerle alakalıdır. 58, 59 ve 219 numaralı belgeler Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki meselelere ilişkindir. Diğerlerinde ise tarafların tamamını gayrimüslimler teşkil etmektedir. 58 ve 59 numaralı belgelerin konusu alacak davasıdır. 219 numaralı dava ise nikâh yenilemeyle ilgilidir. 123 numaralı dava kendi aralarındaki alacak davasıdır. 165 numaralı dava vesayet, 551 numaralı dava ise kayyım tayiniyle ilgilidir (Öztürk, 1998: 618)².

58 Numaralı Belge:

Erzincan'ın Şeyh Celi mahallesi ahâlîsinden ve teb'a-i Devlet-i 'Aliyyenin Ermeni milletinden yazmacı esnafından Agopoğlu Parnak veledi Manuk veledi Agop meclis-i şer'îde Erzincan Emvâl-i Eytâm müdürü Yusuf Ziya Efendi ibni Ömer Arif muvâcehesinde bervech-i âtî iddia eyledi: Erzincan'ın Hüsni Efendi Mahallesi ahâlîsinden iken bundan akdem vefât eden Topçuoğlu Şükrü Efendi bin Süleyman bin Abdullah zimmetinde hatib ve esmâsından olarak 105 kuruş 10 pâre alacak hakkım olup meblağ-ı mezkûru kablet-tesviye vefât etmekle meblağ-ı mezkûru terekesinde vaz-ı yed olan işbu hâzır-ı mûmâ ileyh dahî cevabında müteveffâ-yı mezbûrun terekesine bil-memûriye vaz-ı yed olduğu halde ikrar edüb lakin müddeî-i merkumun bervech-i muharrer alacak davasını inkar eyledi. 25 Cemaziyelülâ 1333 ve 28 Mart 1331.

Müdde-i aleyh (mühür), Müdde-i merkum müma ileyh (mühür)

Müdde-i merkum bervech-i muharrer müddeâsıyla beyan havale olundu. Mah 25 ve mah 28, Kâdı-imza

59 Numaralı Belge:

Müdde-i merkumdan şahidleri kimler olduğu sual olundukda Taşçı mahallesi ahâlîsinden Edhem oğlu Mehmed ve Şerif oğlu Halis şahidleri olduğunu ve başka şahidi olmadığını beyan ve ifade ettikten

¹ Bu sicille ilgili, 1998 yılında İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Sevil Öztürk tarafından yüksek lisans tezi olarak transkripsiyon ve değerlendirme çalışması yapılmıştır. Biz de bu çalışmadan istifade ettik.

² Bu çalışmada incelenen Şer'iyye sicilinin tarihlerine ilişkin hatalı bilgi bulunmaktadır. Tezin başlığında bulunan H.1332'nin karşılığı M.1916 şeklinde verilmiş olup doğrusu M.1914 olmalıdır. Bkz. <http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/> (Erişim Tarihi: 25.12.2019).

sonra meclis-i şer'imize göre hâzır olan Taşçı mahallesi ahâlîsinden Hacı Ahmed oğlu Mehmed Ağa ibni Edhem bin Mahmud istişhad olundukda işbu şahs-ı malum olan Şeyh Celi mahalleli Agopoğlu Parnak veledi Manuk'un müteveffâ Topçuoğlu Şükrü Efendi ibni Süleyman bin Abdullah zimmetinde 105 kuruş 10 pâre talep etmesinden alacak hakkı vardır, ben böyle şehadet eylerim deyü edâ-yı şehadet ettikten sonra meclis-i şer'e hâzır olan mahalle-i mezkûreli Halis Ağa ibni Şerif ibni Şeyh Mustafa istişhad olundukda işbu şahs-ı malum Şeyh Celi mahalleli Agop oğlu Parnak veledi Manuk'un müteveffâ Topçuoğlu Şükrü bin Süleyman bin Abdullah zimmetinde matlûb etmesinden 105 kuruş 10 pare alacak hakkı vardır, ben böyle bilir ve böyle şehadet ederim.

Müddea aleyh (Mümaileyh), Müddei-i merkum, şahid-i mezbûr (Mehmed), şahid-i mezbûr (Halis)

Mesture yazıldı.

İşbu alacak ilanı suret edilmiştir.

123 Numaralı Belge:

Medîne-i Erzincan'ın Yeni Mahalle ahâlîsinden ve tebea-i Devlet-i 'Aliyye'nin Ermeni milletinden Agob oğlu Kirkor veledi Nazaret veledi Garabet Erzincan Liva Mahkemesi'nde meclis-i şer'imizde Hasan Efendi mahallesi ahâlîsinden iken bundan mukaddem vefât eden Karatuşlu Hacı Süleyman oğlu Kebabçı Topçu Şükrü Efendi ibni Süleyman'ın veresesinde sağır olmakla terekesine vaz'iyet olub kibel-i şer'iden hususen re'y olunan medîne-i mezbûre Eytâm müdürü Yusuf Ziya Efendi ibni Ömer Arif muvâcehesinde ber vech-i âti dava eyledi. 1328 ve 27 sene-i rûmîsi eylülü zarfında benden iştirâ eylediği Malatya kaysısı olarak beher batmanı 15 kuruştan 59,5 batman kayısı yani eşbabiye satışından 922 kuruş 10 pare ve def'aten Malatya eşbabiyesi olarak beher batmanı 38'er kuruştan 6 batman 2 kıyye eşbabiyye satışından 24 kuruş 30 pare ve Malatya eşbabiyesi olub beher batmanı 29'ar kuruştan 10 batman 100 dirhem eşbabiye satışından 291 kuruş 10 pare ve yine beher batmanı 25'er kuruştan 11 batman 4,5 kıyye kuru siyah üzüm satışından 235 kuruş ve yine batmanı 38'er kuruştan 8,5 batman 700 dirhem asel satışından 324,5 kuruş ve yine beher batmanı 15'er kuruştan 12 batman 1,5 kıyye sarı üzüm satışından 208 kuruş 10 pare ve yine beher batmanı 16,5 kuruştan 9 batman 2 kıyye 100 dirhem siyah üzüm satışından 154 kuruş 30 pare ve altmış sekiz buçuk sandık ve teliz satışından ve bir top şitari satışından 48 kuruş ki cem'an cihât-ı mezkûrun 2493 kuruş 10 pare zimmetinde deyni olup meblağ-ı mezkûrdan 2263 kuruş 10 paresini 329 senesi kanunuevvelinin 31. günü tarihine kadar meblağ-ı mezkûru teslim edüb

fi bâkî 230 kuruş eşyayı mezkûre satışından zimmetinde alacak hakkım olup kablel-edâ vet-tesviye vefât edüb meblağ-ı mezkûru tereke-i vâfiyesinde vaz'-ı yed olan işbu hâzır-ı mûmâ ileyh Eytâm müdürü Yusuf Ziya Efendi'den halen taleb ederim. Bana edâ ve teslime tenbih olunması matlubum olur deyü dava ve müdir-i mûmâ ileyh dahî cevabında müteveffâ-i mezbûr Şükrü Efendi'nin terekesine vaz'-ı yed olduğunu ikrar edüb lakin müddei-i merkur Kırkor Efendi'nin davasını inkâr eyledi. 25 Cemaziyelahire 1333 ve 27 Nisan 1331 (Miladi 10 Mayıs 1915).

165 Numaralı Belge:

'An asıl Medîne-i Erzurûm'un Kavak mahallesi ahâlîsinden iken bundan akdem veledi Karabet'in sabî sağır oğulları Mihran ve Ara ve Dipran ve Dikran ve sağire kızları Sati'nin ve Aderine'nin babaları müteveffâ-yı merkurdan mûres ve müntakil bilcümle emvâl ve eşyalarını ahz ve kabz ve ifrâz ve taksim ve hıfza ve vakt-i rüşd ve sedârlarına değin bilcümle umurlarını rü'yet ve tesviye ve hukuklarını muhafazaya kibel-i şer'-i şerifden bir vasî nasb ve tayin olunacak lazım ve mühim olduğu ve müteveffâ-yı merkurun dahi vasî-i muhtârı olmadığı ecilden ma'rufe ve doğru olup her vech ile umur-u vesayet uhdesinden gelmeğe muktedir idüğü sığar-ı merkurun vâlideleri sâkine olduğu Medîne-i Erzincan'ın Sarıbaş mahallesi imâm ve muhtâr ve hey'et-i ihtiyariyyesi tarafından memhûr ve mumaddak mevrur 1 Teşrinisani 1331 tarihli bir kıta ilmühaber münderacâtı ile zeyl-i zabıtta muharrerü'l-esâmî kimesnelerin meclis-i şer'ide 'alâ tarîki's-şehâde ihbarlarıyla zahir ve mütehakkık olan sığar-ı merkurun vâlideleri Paris Hatun binti diğer Karabet sığar-ı merkurun vakt-i rüşd ve sedârlarına değin bilcümle umurlarını rü'yet ve tesviye ve hukuklarını muhafazaya ve babaları müteveffâ-yı merkurdan mevrûs ve müntakil bilcümle emvâl ve eşyaların ahz ve kabz ve hıfza mezbûre Paris Hatun kibel-i şer'den vasî nasb ve tayin olundukta ol dahi ber vech-i muharrer vesayet-i mezkûreyi kabul ve hıdmet-i lâzimesini kemâ yenbağî edâ ve ifaya teahhüd ve iltizam eylediğini zabt şüd.

6 Muharremül-Haram 1333 ve 2 Teşrinisani 1331

Vasi Merkume (imza), Şahid ve Muarriif Arzuhalci Binbaşızade İhsan Efendi ibni Abdullah (mühür) Şahid ve muarriif dava vekili ... (imza)

219 Numaralı Belge:

Zikr-i âti hususun mahallinde ketb ve tahrir ve istimâ' için ba istid'â vâkî olan taleb üzerine kibel-i şer'î üzerine kibel-i şer'-i şerifden bil iltimas me'zûnen irsâl olunduğuna binâen Medîne-i Erzincan'ın

Fethullah mahallesinde vâkî Nâzım Beyzâde İbrahim Bey'in konağına varılıb menzil-i mezkûrde hâzirûn-u müslimûn huzurlarında akd-i meclis-i şer'-i âlî edildikde an asıl Kayseri'nin Sultaniye mahallesinden ve teba'a-i Devlet-i 'Aliyye'nin Ermeni milletinden olub halen Medîne-i Erzincan'da mezkûr Fethullah mahallesi'ndeki menzil-i mezbûrda müsafireten mukîm zât-ı mûmâ ileyh İbrahim Beğ ve mir-mûmâ ileyh'in hizmetçilerinden Şükri ibni Muhammed tarifleriyle ma'rûfe Demirci oğlu Kerimesi Hürriyet Hatun binti Mıgırđıç bin Toros meclis-i ma'kûd-ü mezkûrde zevce-i sâbıka Asker-i Şâhâne'ye mensub Erzincan'da Aramaz merkez hastanesinde eczacılardan Yüzbaşı Rüşdi Efendi ibni Ahmed mahzarında bi taviha takrîr-i kelâm ve ta'bîr-i 'anilmeram edüb ben Kayseri Sancağı'nın mezkûr Sultaniye mahallesinde 'âkile ve bâliğa ve elyevm 20 yaşımı mütecâvize olarak düşdümde bülûğuma munzam olub nasraniyye olduğum halde 1331 senesi zarfında din-i nasraniyyeden teberri ve ihtidâ edüb din-i İslâmı kabul ve ismim de Harir tesmiye olunduktan sonra 2001 kuruluş mehr-i müeccel tesmiyesiyle mahzar-ı şuhûdda nefsimi işbu hâzır mûmâ ileyh Rüşdi Efendi'ye tezvîc ve tenkîh ve mûmâ ileyh Rüşdi Efendi dahi ber veçhi muharrer tezvîc ve kabul 4 sene kadar bir müddet dahi izdivâc muâmelesiyle zevce-i menkûha-i medhul bihâsı iken ben bu kerre tekrar kendi arzumu din-i aslıma rücû etmekliğim sebebiyle nesh-i acil ile filhâl nikahımız mensûh olmağla bu kerre yine din-i aslımla olarak hüsnü rıza ve tîb-i ihtiyarımla mahzar-ı şuhûdda bu defa 50 aded Osmanlı lirası mihir tesmiyesiyle zevce-i evvel mûmâ ileyh Rüşdi Efendi'ye nefsimi tezvîc ve tecdîd-i nikah etmiş olduğumdan deyü icâb ve zevce-i mûmâ ileyh Rüşdi Efendi dahi kezalik meblağ-ı mezkûr 50 aded lira-i Osmânî mihr-i müeccel müsemma ile meclis-i nikahda 'indeş-şuhûd tekrar tezvîc ve tenkîh ve kabul ettim demekle bu suretle nikah mütekâ'id ve lâzım olmağın mâ vaka'a bittaleb ketb olundu. Cemaziyelahir 337 ve 5 Mart 335 tahrir şud.

Zevce-i Mezbûre (imza)

Zevce mûmâ ileyh Rüşdi Efendi (imza)

Muarif Şahid mûmâ ileyh İbrahim Efendi (imza)

Muarif Şahid Mezbûr Şükri (imza)

551 Numaralı Belge:

Medîne-i Erzincan'ın Rûm mahallesinde sâkine teb'a-i Devlet-i 'Aliyye'nin Rûm milletinden zâtı mahalle-i mezkûre ahâlîsinden ve teb'a-i devlet-i müşârun ileyh hanım Rûm milletinden Mikâil oğlu Yorgi veled-i Mikâil ve Matyos veled-i Konstantin nam kimesneler ta'rifleriyle muârefe Sofya Hatun veledet Panika meclis-i şer'de takrîr-i kelamla bundan akdem gaybûbet eden li-ebeveyn er karındaşı

Yunoklus Efendi veled-i Panika'nın vakt-i zuhuruna değin buradaki arazi ve emlak ve sairesine kayyımlık etmek üzere benden başka akreb ve elyak kimsesi olmadığından gâib merkûmun hîn-i zuhuruna kadar mezkûr kayyımlığa beni tayin ve nasb eylemeleri matlubumdur deyü takrîr ve mukirre-i mezbûrenin takrîr-i meşrûhu vâkı'a mutâbık ve nefsul-emre muvâfık idüğü mahalle-i mezkûre papazı ve hey'et-i ihtiyariyyesi tarafından memhûren mevrûd bir kıt'a ilmühaber münderecâtıyla muarrişân-ı mezbûrânın huzûr-u şer'ide 'alâ tarikiş-şehâde vâkî olan ihbar ve imzalarıyla lede'ř-şer'i'n-nûr zahir ve numâyân olmağın mûcibince mezbûre Sofya Hatun kayyım nasb ve tayin olunduğı zabt şüd. Salh-ı Receb 338 ve 19 Nisan 336.

Mukirre-i Mezbûre Sofya (imza)

şahid Mezbûr Merkurum Minhas (imza)

Tahid ve Muarriş Merkurum Matyos (imza)

2. Hicri 1332-1341 (Miladi 1914-1925) Tarihli C53 Numaralı şer'iyye Sicili:

Toplam 107 varak ve 214 sahifeden oluşan ve talik yazı türü ile beyaz kâğıda mürekkep ile yazılan bu defter 22x35 ebadında, sırtı deri, mukavva üzerine siyah bez ile ciltlenmiştir.

İncelediğimiz defterde belgelerden ikisinin gayrimüslimlerle ilgili olduğı görölmektedir.

Rûm milletinden olan bu kimseler için mahkemede "*Medîne-i Erzincân'ın Rûm mahallesi mütemekkinlerinden tebeaa-yı Devlet-i 'Aliyye'den ve Rûm cema'atinden*" şeklinde tanıtma ifadesi kullanılmaktadır. Bu belgelerden ilki verâset, diğeri ise kayyım tayini ile ilgilidir.

9 Numaralı Belge:

Medîne-i Erzincân'ın Rûm mahallesinden ve teb'a-i Devlet-i 'Aliyye'nin Rûm milletinden Topçu Mütেকâ'id Eczacısı müteveffâ Bekolaki Efendi'nin ber-vech-i âtî zevcesi ve vârisesi olduğunu iddiâ eden sâhib-i arzuhâl zâtı zeyl-i zabtda muharrerü'l-esâmi kimesnelerin tarifleriyle muarrefe mahalle-i mezbûreden Eftice binti Avrâm veledi Mihâil medîne-i mezkûre mahkemesinde ma'kûd meclis-i şer-i şerifü'l-enverde medîne-i mezkûre muhâsebecisi İbrâhîm Hakkı Beğ'in tarafından mürsel vekîli olup, kıbel-i şer'de husûmeti re'y olunan muhâsebe-i mezkûre ketebesinden Hakkı Efendi ile müvâchesinde ber-vech-i âtî davâ eyledi: "Zevcim olup, bundan akdem binüçyüzotuz sene-i mâliyesi şehri Kânûn-ı Evvelin sekizinci günü vefât eden Topçu Eczacılığında mütেকâid Bekolaki Efendi veledi Fora veledi Nikola kimesne târîh-i vefâtına değin cihet-i tekâüdiyeden Erzincân mal

sandığında terâküm etmiş olan beş yüz bir guruş on pâreyi müddeî-i mezkûrdan kable'l-ahz ve'l-istîfâ ber-vech-i muharrer vefât edüp, verâseti zevce-i metrûkesi benimle zevce-i âharı müteveffâyê Amalya'dan mütevellidler sulbî kebîr oğulları gâibe-i 'ani'l-beled Yorgaki ve Rûmîyomi'ye münhasıra olup, bizden başka vârisi ve terekesine müstehakk-ı âharı olmadığından meblağ-ı mezkûr beş yüz bir guruş on pâreden benim hisse-i irsiyye-i şer'iyeye isâbet eden altmış iki guruş yirmi altı pâreyi bi-hesabî'l-me'mûriye vaz'-ı yed eden muhâsebecisi mûmâ ileyh İbrâhîm Hakkı Beğ'e izâfetle değil mûmâ ileyh Hüsnü Efendi'ye tenbîh olunmak matlûbumdur” dedi.

Vekil-i mûmâ ileyh Hüsnü Efendi dahi cevâbında müteveffâ-yı mezbûr Nikola Efendi'nin cihet-i tekâüdiyeden târîh-i vefâtına değin sene-i mâliye Kânûn-ı Evvelinden ma' tevkîfât beş yüz bir guruş on pâre müddeâ-i mezkûrda alacak hakkı olduğunu ve meblağ-ı mezkûre müvekkil mûmâ ileyh İbrâhîm Hakkı Beğ'e izâfetle bi'l-me'mûriye vaz'-ı'l-yed bulunduğunu ikrâr ve i'tirâf edüp, ancak müdde'î-i mezbûr Eftice Hatun'un ber-vech-i muharrer verâset müdde'asını külliyyen inkâr eyledi; fi 27 Rebî'ulevvel sene 333 ve fi 29 Kânûn-ı Sâni sene 330.

Müdde'iyeye-i mezbûre (Mühür)

Müdde'â 'aleyh (İmzâ)

Mu'arrif Mahalle-i mezkûreden ve Rûm milletinden Konduyan oğlu Banko veledi Katfin veledi Yani (İmzâ)

Mu'arrif Mahalle-i mezkûreden ve millet-i merkûmeden Kaloviroğlu Gorgor veledi Nepayod veledi Petro (İmzâ)

165 Numaralı Belge:

Medîne-i Erzincân'ın Rûm mahallesi mütemekkinlerinden tebaa-yı Devlet-i 'Aliyyeden ve Rûm cemaatından zâtı Rûm mahallesinde mütemekkin Penâyatoğullarından Nikola veledi Penâyât ve mahalle-i mezkûreden Yorgioğullarından Anastas veledi Teodor tarifleriyle muarrefe Sofya binti Panika meclis-i şer'de: “Yirmi seneden beri hayâtı ve memâtı mechûl mefkûd Hırîstaki'nin hâli ma'lum ve tebeyyün edinceye kadar emvâlini muhâfaza için ben kayyım nasb ve ta'yîne münâsip ve lâyıq görmeleriyle ben dahi kabûl etdiğimden icâb-ı şer'îsi matlûbumdur” dedikde, mezbûrenin tahrîri vâkı'a mutabık ve nefsül-emre muvafık ve mahalle-i mezkûre hey'et-i ihtiyâriyesinden mu'tâ on iki Teşrîn-i Sâni üçyüzotuzyedî târîhli bir kıt'a 'ilm u haber ibrâzıyla kayyımlik taleb etdikde, mezbûre emânetle ma'rufe ve istikâmetle mevsûfe ve her vechile kayyımlik 'uhdesinden gelmeğe muktedir ve idüğü mübriz 'ilm u haber münderecâtıyla muarri-fân-ı merkûmân ve Refâhiye Kasabası'ndan Anastas veledi Yanko nâm kimesnelerin huzûr-ı şer'de 'alâ tariki's-şehâde vâki' olan ihbâr ve imzâlarıyla lede's-

şer‘i‘l-enver zâhir ve nümâyân olmağın; mefkûd-ı merkûmun emvâlini muhâfaza için kıbel-i şer‘den mezbûre Sofya kayyım nasb ve ta‘yîn olundukda, ol dahi ber-vech-i muharrer mezkûr kayyımlığı kabûl ve hizmet-i lazimesini kemâ yenbağî edâ ve îfâya taahhüd ve iltizâm etmeğın mâ vaka‘a bi‘t-taleb zabt olundu; fi‘lyevmi‘l-hâmîs ve‘l-‘ışrın min şehri Rebî‘ulevvel li-sene erba‘în ve selâse-mi‘e ve elf.

Kâdiya vekâleten (İmzâ)

Başkâtib (İmzâ)

3. Rûmî 1339-1341 (Miladî 1923-1925) Tarihli C54 Numaralı Sicil:

Toplam 145 varak ve 290 sahifeden oluşan ve talik yazı türü ile beyaz kâğıda mürekkep ile yazılan bu defter 418x178 mm ebadında, sırtı deri, mukavva üzerine siyah bez ile ciltlenmiştir.

Bu defterde araştırma konumuzla ilgili 1 belge bulunmaktadır. Bu belge de kayyım tayiniyle ilgilidir. Bu sicil defteriyle ilgili herhangi bir akademik çalışma bulunmamaktadır.

63 Numaralı Belge:

Medîne-i Erzincan‘ın Rûm mahallesinde mütemekkin teb‘a-i Devlet-i ‘Aliyye‘nin Rûm cemâatinden iken bundan akdem fevt olan Layaki? Yorgi‘nin hasren varisi olup yirmi seneden berü gaybûbet eden Hıristaki veledi‘l-merkûm Yorgi‘nin hali tebeyyün edinceye değın babasından müntakil bilcümle emvâlini muhafazaya kıbel-i şer‘-i hafîri vâcibu‘t-tevkîrden ehemm ve elzem olup mefkûd-ı merkûmun li-ebeveyn amcası kızı mezkûr Rûm mahallesinde mütemekkin ve şahsı mu‘arrefe teb‘a-i devlet-i müşârun ileyhânın cemâ‘at-i merkûmesi nisvânından Sofiya veledi-i Panifa emanetle ma‘rûfe ve istikametle mevsûfe ve her vecihle umûr-ı vesâyet uhdesinden gelmeğe muktedir idüğü mezkûr Rûm mahallesi hey‘et-i ihtiyâriyesinden mu‘tâ Yirmi bir Teşrîn-i sâni Üç yüz otuz yedi tarihli bir kıta ilmühaber münderecâtı ve her biri mahalle-i mezkûrede mütemekkin cemâ‘at-i merkûmeden Nikola veledi-i Banabut ve Anastas veledi-i Totor ve diğeri Anastas veledi-i Yanni nam kimesnelerin huzûr-ı şer‘de ‘alâ tarîkı‘ş-şehâde vukû‘ bulan ihbar ve imzalarıyla lede‘ş-şer‘i‘l-enver zâhir ve nümâyân olmağın mefkûd-ı merkûm Hıristaki‘nin hali tebeyyün edinceye kadar pederinden müntakil bilcümle emvâlini ahz u kabza ve hıfza li-ebeveyn amcası kızı işbu bâ‘isetü‘l-vesîka Sofiya Hatun kıbel-i şer‘den kayyime nasb ve ta‘yîn olduğundan ol dahi ber-vech-i muharrer hizmet-i mezkûreyi kabul merâsim?-i lâzimesini ifaya ta‘ahhüd etmeğın mâ vaka‘a bi‘t-taleb ketb olundu. fi‘lyevmi‘l-hâmîs ve‘l-‘ışrın min şehri Rebî‘ü‘l-evvel li-seneti Erba‘în ve selâse mie ve elf.

Başkatib	Kâdiya vekaleten
mühür	mühür
Mehmed Emin	Mehmed Emin

4. Hicri 1334-1342 (Miladi 1916-1924) Tarihli C55 Numaralı

Sicil:

Bu defter 346 sahifeden oluşmaktadır. Rik'a yazı türü ile beyaz kâğıda mürekkep ile yazılan bu defter 22x52 cm ebadında, sırtı deri, mukavva üzerine siyah bez ile ciltlenmiştir. Bu sicille ilgili Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2017 yılında Nihat Fırat tarafından yüksek lisans tezi yapılmıştır. Fakat bu tezde, adı geçen sicilin sadece ilk 44 sayfası incelenmiş ve transkripsiyonu yapılmıştır. Biz bu sicilin kalan kısmını da inceleyip konumuzla alakalı kısımları tespit etmiş bulunuyoruz.

72 Numaralı Belge:

Medîne-i Erzincan'ın Yeni mahallesi ahâlîsinden ve Teb'a-i Devlet-i 'Aliyyenin Ermeni milletinden sahib-i arzuhâl Jamgoçyan Vahan Efendi veled-i Kifork medîne-i mezkûre mahkeme-i şer'iyesinde mün'akid meclis-i şer'-i hatîr vâcibü't-tevkîrde derûn-i arzuhâlde mezkûru'l-ism Eskişehir Mahallesi ahâlîsinden Niyâbet oğlu Dursun Ağa ibn Hasan muvâcehesinde ber vech-i âti da'va eyledi zikr olunan Yeni Mahallesi ahâlîsinden ve teb'a-i devlet-i müşârun ileyhanın millet-i merkûmesinde babam Kigork veled-i Karabet veled-i Atam ile vâlidem Makruhi bint-i Ohannes ve li-ebeveyn kız karındaşım Zaruhi ve Azut ve Arşanus ve Yerun ve li-ebeveyn er karındaşım Leon evlâdü'l-merkûm Kigork'dan her biri vefât edüp müteveffûn-u merkûmünun benden başka vârise ve terikesine müstehakk-ı âharı olmamağla verâsetleri bana münhasıra olup babam ve mûrisim müteveffâ-yı merkûm Kigork'un hayatında yedinde bâ-tapu müstekillen mal ve mülkü olup ba'de vefâtı bana hasren mevrûs olan Sürbahan arazisi dahilinde vâki' Işkın Yeri demekle ma'rûf ve etraf-ı erbe'ası babam merkûmun arazisiyle mahdûd ve otuz god tohum istî'âb eder on bin kuruş kıymetli bir kıt'a tarlaya müdde'â-i aleyh mezbûr Dursun vâzî'u'l-yed olmağla suâl olunup mahdûd mezkûr tarlalarla keff-i yedimle hala bana teslîme mezbûr Dursun Ağa'ya tenbîh olunmak matlubumdur müdde'â-i aleyh mezbûr Dursun Ağa dahi cevabında mahdûd mezkûr tarla müteveffâ-yı merkûm Kigork'un hayatında taht-ı tasarrufunda bâ-tapu müstekillen malı olup el-yevm mezkûr tarlaya vâzî'u'l-yed olduğunu ikrar ma'âda müdde'î-i merkûmun ber vech-i muharrer verâset müdde'âsını inkâr eyledi müdde'î-i merkûm Vahan'dan ber vech-i muharrer verâset

müdde'âsına mutâbık beyyine taleb olundukda li-ecli'ş-şehâde meclis-i şer'e hâzîrân olan Şaban Ağa Mahallesi ahâlîsinden Dellalbaşı Nuri Efendi ibn Ali bin Yusuf ve Hamdi Efendi ibn el-mezbûr Nuri Efendi nâm-ı kimesnelerden her biri münferiden istîşhâd olduğunda fi'l-hakîka Yeni Mahallesi ahâlîsinden ve Teb'a-i Devlet-i 'Aliyyenin Ermeni milletinden Jamgoçyan Kigork Efendi veled-i Karabet ve zevcesi Makruhi bint-i Ohannes ve firaşından hâsıllar ve merkûme Makruhi'den mütevellideler sulbiyye kızları Zaruhi ve Azut ve Yerun ve Arşanos ve sülbi kebir oğlu Leon'dan her biri vefât edüp ve verâsetleri hasran müdde'i hâzır bi'l-meclis Vahan Efendi'ye münhasıradır bundan başka müteveffûn-u merkûmûnun vârisi ve terikelerine müstehakk-ı âharı yoktur biz bu husûsa bu vech üzere şahidiz şehâdet dahi ederiz deyü her biri müttefakü'l-lafz ve'l-ma'na bi'l-müvâcehe 'alenen edâ-yı şehâdet eylediler usûl mevzu'âsına tevfikân şahidân-ı mezbûrân mensup oldukları Şaban Ağa Mahallesi imâmı Emin Efendi ibn İsmail ve muhtârı İsmail Efendi ibn Osman'dan evvelâ bâ-varaka-i mestûre sırren ve ba'dehu her biri mahalle-i mezkûre ahâlîsinden Debbâğ Osman Efendi ibn Hasan ve Ali Efendi ibn Osman nâm-ı kimesnelerden dahi bi'l-müvâcehe 'alenen lede't-tezkiye şahidân-ı mezbûrânın 'adil ve makbûlü'ş-şehâde idükleri iş'âr ve ihbâr olunmağla şehâdetleri makbûl olundu. Mücebince müdde'î-i merkûm Vahan Efendi'den sübut-ü verâsetine bade'l-hükm müdde'âya tarladan keff-i yedimle müdde'î-i merkûm Vahan Efendi'ye hâlâ red ve teslîme müdde'â-i 'aleyh merkûm Dursun Ağa 'alâ müceb-i ikrârîhi ilzâm olduğtu tescîl ve i'lâm olundu. Fi'l-yevmi's-sâdisi ve'l-işrîn min şehri Rebi'ü'l Âhir sene seb'un ve selâsîn ve selâse mi'e ve elf.

Kâdı (mühür)   Başkatib (mühür)

86 Numaralı Belge:

Medîne-i Erzincan'ın Gerek Gerek mahallesinde sâkine zât-ı tarif-i şer' ile mu'arrefe tebaa-ı Devlet-i 'Aliyyenin Ermeni Milleti'nden sahîbe-i arzuhâl Yugaper Hatun veledet-i Makos Erzincan Livâ Mahkemesinde meclis-i şer'i şerîf-i lâzîmü'l-tevkîrde derûn-i arzuhâlde mezkûrû'l-ism olup kîbel-i şer'den husûmeti re'y olunan medîne-i mezkûrenin Taşçı Mahallesi ahâlîsinden Kunduracı Mustafa Usta ibn Hurşid müvâcehesinde ber vech-i âti takrîr ve da'va eyledi li-ebeveyn er karındaşım olup bundan akdem fevt olan Antakyan Sugomun veled-i Makos'a farz tarîkiyle ve li-ebeveyn 'amucalerim olup kezâlik bundan akdem ma'an fevt olan Nazar ve Yiros ve Mardiros evlâd-ı Arot nâm-ı kimesnelere zi'l-erhâm tarîkiyle vârise olup müteveffevn-i merkûmûnun verâsetleri hasren bana münhasıra olup benden başka vârisleri ve terikelerine müstehakk-ı âharı ve arazilerinin

hakk-ı intikâle nâil kimesneleri olmadığından müteveffevn-i merkûmûndan li-ebeveyn 'amucem Mardiros Ağa'nın mezkûr Taşçı Mahallesi kâin bir tarafı tarik-i 'âm ve bir tarafı hâlî ve bir tarafı Eğimli Kunduracı Ohannes haneleriyle mahdûd bir bâb hanesine işbu müdde'a-i aleyh mezbûr Mustafa Usta fuzûli zabt ve vaz'ı-yed eder olmağla mezkûr haneyi bi'l-verâse hâlâ bana tahliye ve teslim müdde'a-i aleyh mezbûr Mustafa Usta'ya tenbîh olunması matlubumdur deyü da'va etdikde lede's-suâl müdde'î mezbûr Mustafa Usta dahi cevabında hâne-i mezkûre vaz'ı-yedini ikrâr edüp ma'âda verâset müdde'âsının inkâr etmekle müdde'îye-i merkûme ber vech-i muharrer verâset müdde'âsıyla beyâna suâl olundukda meclis-i şer'e hâzirân olan Teb'a-i Devlet-i 'Aliyyenin Rûm milletinden Nepayot oğlu Nikola veled-i Nebayot ve Fırıncı Anastas veled-i Durdur nâm-ı kimesnelerden her biri münferiden istişhâd olunduklarında fi'l-hakîka bundan akdem ma'an fevt olan Antik oğlu Nazar ve Yiros ve Mardiros evlâd-ı Arot'un verâsetleri li-ebeveyn er karındaşı müteveffâ Bagos'un kızı ve yine bundan akdem fevt olan Antik oğlu Soğomon veled-i Bağos'un li-ebeveyn kız karındaşı müdde'îye-i merkûme ve zâtı malumumuz olan Yugaper Hatun'a münhasıra olup müteveffevn-i merkûmûnun bundan başka vârisi ve terike ve arazilerine müstehakk-ı âharı olduğu bizim ma'lumumuz değildir böyle şahidiz şehâdet ederiz deyü her biri müttefakü'l-lafz ve'l-mâna bi'l-müvâcehe 'alenen edâ-yı şehâdet-i şer'iyeye ettiklerinde usûl mevzu'âsına tevfikân şahidân-ı merkûmân mensup oldukları mezkûr Rûm Mahallesi hey'et-i ihtiyâriyesinden Nebayot Ağa veled-i Nikola ve Giregor Ağa veled-i Nebayot nâm-ı kimesnelerden evvelâ bâ varaka-i mestûre sırren ve ba'dehu mahalle-i mezkûre ahâlîsinden ve teb'a-i müşârûn ileyhannın Rûm milletinden Nebayot diğher veled Nikola ve Yoriga veled-i Nikola'dan dahi bi'l-müvâcehe 'alenen lede't-tezkiye şahidân-ı merkûmânın makbûlü'ş-şehâde idükleri iş'âr ihbâr olunmağın mücebince müdde'îye-i merkûme Yugaper Hatun'un sübut-u verâsetine bade'l-hükm müdde'âya hane-i mahdûd-u mezkûrun müdde'îye-i merkûmeye bi'l-verâse hâlen mahallinde tahliye ve teslim müdde'î-i aleyh-i mezbûr Mustafa Ustaya tenbîh olduğu tescil ve i'lâm olundu. Fi'l yevmi's-sâlisî 'aşera min Cemaziye'l-Evvel sene seb'un ve selâsîn ve selâse mi'e ve elf.

Kâdı (mühür) Başkatib (mühür)

120 Numaralı Belge:

Erzincan Livası'nın Şeyh Çelebi Mahallesi sâkinelerinden ve Teb'a-i Devlet-i 'Aliyyenin Ermeni Milleti'nden olup zâtı bi'l-mu'arrefeti'ş-şer'iyeye mu'arrefe Pertekyân kerimesi Pars Hatun

veledet-i Mardirus Livâ-i mezkûr mahkeme-i şer‘iyesinde meclis-i şer‘i hatîr lâzîmü’t-tevkîrde zîkr-i âti emlak ve araziye bi’l-memuriye vaz‘ı-yed olup kibel-i şer‘den husûmeti re’y olunan Livâ-i mezkûr Emlak-ı Emîriye Kâtibi Mehmed Efendi ibnü’l-Hâc Rıza Bey müvâcehesinde ber vech-i âti da‘va eyledi mûrislerim olup bundan akdem ma‘an fevt olan Liyan Artil ve Uhannis Efendiler veledi Ağya benim anam müteveffıye Keyfisek ile li-ebeveyn karındaşlar olup babaları ismi merkûm Ağya olmağla ol vechile müteveffıyan-ı merkûmân Artil ve Uhannis’in ‘asabât cihetinden varisleri olmayup zevi’l-erhâm cihetinden varisleri hasran kız karındaşları kızı bana münhasıra olduğundan müteveffıyân-ı merkûmânın Erzincan Vergi Dairesi kuyûdu mücebince namlarına mukayyed Erzincan’ın mahall-i muhtelifesinde vâki‘ ma‘lum ve müte‘ârifü’l-hudûd kır üç kıt‘a hane ve tarlalarına hâzır mûmâ ileyh Mehmed Efendi hasebü’l-memuriye vaz‘ı-yed eder olmağla suâl olunup mezkûr mülk-ü hane ve arazilerini bi’l-verâse bana teslimine tenbîh olunmak matlubumdur deyü da‘va etdikde mûmâ ileyh Mehmed Efendi dahi cevabında müteveffıyân-ı merkûmânın sâlifü’z-zîkr Vergi Dairesinden mahreç-i resmıye mücebince ol mikdar emlak ve araziye bi’l-memuriye vaz‘ı-yedi ikrar edüp ma‘âda müdde‘âsını inkâr etmekle müdde‘ıye-i mezbûre Pars ber vech-i muharrer verâset müdde‘âsıyla beyâna havale olundukda Rûm Mahallesi ahâlîsinden ve tebe‘a-i müşârün ileyhın Rûm milletinden Fırıncı Anastas veled-i Durdur ve Ermeni milletinden Vahan Efendi veled-i Kifork nâm-ı kimesneler li-ecli’ş-şehâde meclis-i şer‘e hâzırân olup her biri münferiden istişhâd olunduklarında fi’l-hakıka bundan akdem ma‘an fevt olan Erzincan’ın Şeyh Çelebi Mahallesi ahâlîsinden Liyan Artil ve Uhannis Efendiler veledi Ağya’nın varisleri li-ebeveyn kız karındaşları kızı zâtı ma‘lumumuz olan iş bu müdde‘ıye Pars Hatun’a münhasıra olup bundan başka müteveffıyân-ı merkûmânın varisi ve terikelerine müstehakk-ı âharı olduğu bizim ma‘lumumuz değildir biz bu husûsa bu vech üzere şahidiz şehâdet dahi ederiz deyü her biri müttefakü’l-lafz ve’l-mana bi’l-müvâcehe ‘alenen edâ-yı şehâdet eylediler usûl mevzu‘âsına tevfikân şahidân-ı mezbûrân mensup oldukları mezkûr Rûm Mahallesi hey’et-i ihtiyâriye a‘zasından Nebayot oğlu Nikola ve Yorga veled-i Nikola nâm kimesnelerden evvelâ bâ varaka-i mestûre sırren ve ba‘dehu mahalle-i mezkûre ahâlîsinden ve Rûm milletinden fırcı Durdur Ağa veled-i Nikola ve Nikola veled-i Haraneti nâm kimesnelerden dahi bi’l-müvâcehe ‘alenen lede’t-tezkiye şahidân-ı merkûmânın makbûlü’ş-şehâde oldukları iş‘âr ve ihbâr olunup şehâdetleri makbûle olmağın mücebince müdde‘ıye-i mezbûre Pars Hatun’un ber vech-i muharrer subût-ı verâsetine bade’l-hükm müteveffıyân-ı merkûmân Artil ve Uhannis Efendilerin kuyûd-ı

resmi mantûkunca bi'l-cümle emlâk ve arazileri müdde'iyeye-i mezbûre Pars Hatun'a isâbeti ve intikali iktizâ eylediği tescil ve bi't-taleb i'lâm olundu. Fi'l-yevmi's-sâlisi min Cemaziye'l-Âhir sene seb'un ve selâsîn ve selâse mi'e ve elf.

Kâdı (mühür) Başkatib (mühür)

22 Numaralı Belge:

Derun-i i'lâmda mahkiyyül-isim Taşcı Mahallesinde sakine muarrefetüz-zat Payzar Hatun ibneti Serkis diğer mürisleri bulunan Krikor ve Hançatur ve saireden mevrus emvâl ve emlak bil-verase namına tapu ettirmek üzere ikame eylediği veraset davası esnasında bu kere murisim deyü iddiada bulunduğu dayısı Kolçaki? Oğlu müteveffâ Arut veled-i Araki? sehven hariç-i dava bırakmış olduğunu ve şimdi de murisi olduğunu bit-takrîr meclis-i şer'de dava ederek müteveffâ-yı merkum Arut'un veraseti hasran zevil-erham cihetinden kendisine münhasıran olduğunu beyt-i a'mâl-i memurin muhasebecisi Muhammed Nabi Bey tarafından mürsel vekili olub hakk-ı şer'de husumete rey? olunan emlakın ... Ahmed Efendi ibni Abdülbaki muvâcehesinde ... isbat etmenin mücebince müteveffâ-yı merkum Arut'un veraseti hasren müddei-yi mezbûra Payzar Hatuna isabeti iktiza eylediği tescil ve işbu ... tahşiye ve i'lam olundu fi'l-yevmi'l-hâdi 'aşera min Recebi'l-ferd? li-sene semânin ve selâsîn ve selâsemie ve elf.

Başkatib Ömer Lütfi (mühür)

Kâdı Ahmed bin Hasan (mühür)

253 Numaralı Belge

Medîne-i Erzincan'ın Şeyh Celil mahallesinde mütemekkin teb'a-i Devlet-i 'Aliyye'nin Ermeni milleti nisvânından tarif-i şer'î ile mu'arrefe Hertiban kızı Anus veledet-i Manuk medîne-i mezkûre mahkeme-i şer'iyesinde ma'kûd meclis-i şer'-i hatîr-i vâcibu't-tevkîrde livâ muhasebecisi ve beytü'l-mâl memuru Salih Zeki Bey tarafından mürsel vekili olup kibel-i şer'den ... olunarak Emlâk-ı Emîriye Katibi Ahmed Bey ibn-i Abdülbaki Bey muvâcehesinde ber vech-i âtî, da'vâ eyledi: "Erzincan'ın Şefik Paşa mahallesinde mütemekkin teba'-i devlet-i müşârun ileyhânın millet-i merkûmesinden iken bundan akdem fevt Simon oğlu Tanuk veled-i Simon Eşnam'ın? validesi Miryam ile benim validem Vekikas? li-ebeveyn kız karındaşları olup babaları ismi Kaluset ve valideleri ismi Anina? olup ol vechle merkûm Tatul'un veraseti validesi Marih'a münhasıra ba'dehu merkûm Maryam dahi fevt olup veraseti li-ebevyn kız karındaşı kızı Yak'e münhasıra olup başka veraseti ve terekesine müstahikk-ı âharı olmayıp merkûm Tatul'un bâ tapu müstakillen malı ve mülkü olan mezkûr Şefik Paşa mahallesinde

vâki' her biri mahallinde ma'lûmu'l- hudûd .....? bir bâb hane ile bir kıt'a tarlasına müvekkil-i mümâileyh hasbe'l-me'mûre vâzı'u'l-yed olmakla emlak-i mezkûre ... yedimle verâset-i ... mahallerinde Yak'e teslim ... esnafından vekil-i mümâileyh Ahmed Bey'e tenbih olunmak matlubumdur" Vekil-i mümâileyh dahi cevânibde müteveffâ-yı merkûm Simon'un malı olduğu bâ-derkenâr beyân olunan müdde'â bih hane ve tarlaya müvekkili mümâileyhde hasbe'l-me'mûrda vaz'u'l-yedini ikrâr mâ'adâ müdde'ye-i mezbûrenin veraset müdde'âsı matlûbum değildir" deyü inkar ile müdde'i-i merkûm Anus'un ber vech-i muharrer veraset müdde'âsıyla beyâna lede'l-havâle li-ecli's-şehâde meclis-i şer'a gelen Halilullah mahallesi ahâlîsinden Çalmlı oğlu Şükrü bin Arif ve Rûm mahallesinde mütemekkinde teb'a-i Devlet-i Aliye'nin Ermeni milleti nisvânından Rorayan kızı Maydaz veledet-i Serkis ve Dikorya veledet-i Mikal'den her biri münferiden istişhâd olunduklarında fi'l-hakîka Şefik Bey mahallesinde mütemekkinde teb'a-i Devlet-i müşârün ileyhânın millet-i merkûmesinden iken fevt olan Simon oğlu Tatul veled-i Simon veled-i Atam'ın veraseti her biri teb'a-i Devlet-i müşârün ileyhânın millet-i merkûmesinden validesi Maryam veledet-i Kaluste münhasıra ba'dehu mezkûr Maryam dahi fevt olup veraseti li-ebeveyn kız karındaşı Kikasda? Hatun'un kızı işbu zâtı bilmarifeti'ş-şer'iyye malumumuz olan müdde'ye-i merkûme Ânûs'un veledet-i Mamka münhasıradan başka varisi ve terekesine müstehikk-i âharı olduğu malumumuz değildir, biz bu hususa bu vech üzere şahidiz, şehadet dahi ederiz" deyü müttefiku'l-lafz ve'l-ma'na bi'l-muvâcehe alenen edâ-yı şehadet eylediler. Usûl-i mevzû'asına tevffikan şâhid-i mezbûr Şükrü mensub olduğu mezkûr Halilullah mahallesi imâmı Muhammed Mevlid ... ile Elhac Halilullah ve muhtârı Hasan Ağa ibni Mehmed'de ve mezbûr Nanbatırar? ve Dikturya mensub oldukları mezkûr Rûm mahallesi azalarından Nikola veled-i Yanayut ve Temurtemu veled-i Olukbus'dan evvela Yadrikamestur'a sırren ve ba'dehu oğlu Ahmet Efendi ile Hüseyin ve Bayram oğlu Salih Bey ibni Mustafa'dan dahi bi'l-muvâcehe alenen lede't-tezkiye makbûlü'ş-şehâde oldukları iş'âr? ve ihbar olundu. Mücebince müdde'ye-yi merkûme Anuş'un sübût-ı verâseti ba'de'l-hükûm bu surette müteveffâ-yı merkûm Tatul'un bâ-tapu müstakillen malı olduğu bâ-derkenâr beyân olunan cem'an yirmi bin guruş kıymetli hane ve tarlanın merkum Anuş uhdesine intikali iktizâ eylediği ve tescil ve i'lam olundu. fi-l-yevmi's-sâdis 'aşere min şehri Recebi'l-müreccebi li-seneti tis'a ve selâsin ve selâse mie ve elf.

kadı vekili

mühür

Mehmed Emin

Değerlendirme ve Sonuç

1. İncelediğimiz dört sicil defteri içinde konumuzla ilgili olmak üzere toplam 12 adet belge bulunmaktadır. Bu belgelerden 6'sı C52 numaralı defterde, 2'si C53 numaralı defterde, biri C54 numaralı defterde, 3'ü ise C55 numaralı defterde bulunmaktadır.

Yine bu belgelerden 4'ü veraset, 3'ü kayyım tayini, 3'ü alacak, biri vesayet, biri de nikah yenileme hakkındadır.

2. Erzincan örneğinde görüldüğü üzere, İslami bir yargı kurumu olan şer'iyeye mahkemelerindeki uygulamalar, genel olarak İslam hukukunun gayrimüslimlerle ilgili ortaya koyduğu yaklaşıma uygundur. Bu uygulamaların temelini İslamiyetin ilk dönemlerinde Hz. Peygamber ve hulefa-i raşidîn tarafından ortaya konan uygulamalar oluşturmaktadır. İslam hukukçuları tarafından bu uygulamalar doktrinleştirilmiş ve sonraki İslam devletleri bu minvalde hareket etmişlerdir. Buna göre, gayrimüslimler özel hukuku ilgilendiren problemlerini kendi hukuklarına göre (çok hukuklu sistem, hukuki özerklik) kendi mahkemelerinde çözmeye imkanına (adli özerklik) sahiptir. Bununla birlikte vatandaş olarak şer'iyeye mahkemelerine de müracaat edebilmekte ve İslam hukukunun kurallarına göre yargılanma imkânına da sahip bulunmaktadır. Burada kendi mahkemelerini değil de şer'iyeye mahkemelerini tercih ettikleri davalar söz konusudur.

Diğer taraftan Tanzimat'tan sonra başlayan yenileşme sürecinde yeni bir adli sistem tesis edilmiş ve Nizamiye mahkemeleri kurulmuştur. Bu mahkemelerin kuruluşuyla birlikte şer'iyeye mahkemelerinin yetki alanı daraltılmış, sadece aile hukukunu ilgilendiren konulara bakar hale gelmiştir. Bununla birlikte Anadolu'da halkın, Cumhuriyet dönemine değin Nizamiye mahkemelerinden ziyade şer'iyeye mahkemelerini tercih ettiğini söylemek mümkündür. Bu tercihte, yüzyılların alışkanlığı yanında dava usulünün daha basit olmasının ve daha hızlı sonuç alınmasının etkili olduğunu söylemek mümkündür.

3. 1915 Tarihli Ermeni tehcirinden bir sene önce 1914 yılında yapılan nüfus sayımına göre Osmanlı'da toplam nüfusun (18.520.016) yaklaşık olarak 3,5 milyonu yani %20'den fazlası gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Buna mukabil incelediğimiz defterlerde gayrimüslimlerin taraf olduğu davaların sayısı oldukça azdır. Bunun birkaç sebebi olabilir:

- Sicil defterlerinin ait olduğu dönemde Ermeni nüfusun hayli yoğun olduğu Erzincan'da tehcir sebebiyle gayrimüslim unsurların sayıca azalmış olması, bunda en önemli etken olarak düşünülmektedir.

- Gayrimüslimlerin problemlerini farklı şekilde çözümleyebilme imkânlarının varlığı da bir diğer sebep olabilir. Çünkü kendi aralarındaki hususlarda kendi cemaat içi mekanizmalara başvuru imkânı vardır.

- Gayrimüslimlerin Müslüman halkla pek bir husumetlerinin olmaması, ilişkilerinin oldukça sağlıklı olduğu şeklinde de yorumlanabilir.

4. Bir İslam Devleti olarak Osmanlı şer'iyeye mahkemeleri, gayrimüslim unsurları Müslüman tebaadan ayrı tutacak bir dil kullanmaya dikkat etmiştir. Bu sebeple, Müslümanlar için soyadı yerine kullanılan baba ve dede adlarıyla birlikte hitapta, erkekler için bin/ibn kelimeleri, kadınlar için de binti/ibneti kelimeleri tercih edilirken gayrimüslimlerde erkekler için veled, kadınlar içinse veledet kelimeleri kullanılmıştır.

5. Bu belgelerde dikkat çeken bir başka husus gayrimüslimlerin verasetle ilgili olarak şer'î mahkemelere başvurmaları ve Müslüman şahit ve onları tezkiye eden Müslüman kişilerin veraset davasında kabul görmeleridir. Mesela C52 numaralı defterde yer alan 59 numaralı belgede davacı Agop'un şahitleri olan Edhem oğlu Mehmed ve Şerif oğlu Halis'in, Agop lehine şahitlik yaptıkları görülmektedir. Bu davada Müslüman olan şahitlerin Ermeni olan davacı lehine şahitlik yaptıkları dikkat çekmektedir.

C55 numaralı defterde yer alan üç davadan ikisi, veraset yoluyla sahip olduğu gayrimenkul malların Müslüman kişiler tarafından kullanılıyor olması sebebiyle bu malların kendilerine teslimini talep eden gayrimüslimlere aittir. Davaların özeti şöyledir:

72 numaralı belgede, Vahan Efendi babası Jamgoçyan Kigork'tan kalan malların vâris olarak kendine düştüğünü, oysa babasından kalan tarlanın şu an Dursun Ağa'nın tasarrufunda olduğunu söyler. Veraset iddiasını iki Müslümanın şahitliği ile ispat eder. Mahallenin imamı ve muhtarı da şahitleri tezkiye eder. Kadı da tarlanın Vahan Efendi'ye teslim edilmesi yönünde karar verir.

86 numaralı belgede; Makos kızı Yugaper Hatun amcası Mardiros Ağa'nın vefât ettiğini, ondan bir ev kaldığını ve ona zevi'l-erham cihetinden vârise olduğunu söyler. Evin ise şu an Mustafa Usta'da olduğunu ve kendisine teslim edilmesini ister. İki şahit (gayrimüslim) getirir. Bu şahitler Rûm Mahallesi ihtiyar heyetinden Nebayot Ağa ve Gregor Ağa tarafından tezkiye edilir. Sonuçta evin Yugaper Hatun'a teslim edilmesine karar verilir.

Kadı, Müslüman kişilere karşı açılan bu davalarda, davacıyı haklı bulmuş ve gayrimüslim lehine karar vermiştir. Bu da

gayrimüslimlerin haklarını rahatça arayabildiğini ve kanun önünde eşit muamele gördüklerini göstermektedir.

7. C52 numaralı defterde yer alan ve nikâhla ilgili olan 219 numaralı dava dikkat çekicidir. Bu belgede Müslüman ve gayrimüslim iki kişinin evlilik hadisesi yer almaktadır. Belgede Erzincan'ın Fethullah mahallesinde bulunan Nazım Beyzade İbrahim Bey konağında akdolunan meclis-i şer'i şerifde aslen Kayseri'nin Sultaniye Mahallesi ahâlîsinden ve Ermeni milletinden olup şimdi Erzincan'ın Fethullah Mahallesinde misafir olarak oturan Demircioğlu kerimesi Hurdinik Hatun, akdedilen mecliste kocası Yüzbaşı Rüşdü Efendi'nin de hazır olduğu duruşmada Kayseri'nin Sultaniye Mahallesinde 20 yaşını doldurduğunu, Nasranî olduğu halde 1331'de kendi arzusuyla İslam dinine girdiğini ve ismini Harir olarak değiştirdiğini, sonra 2001 kuruş mehr-i müeccel ile Rüşdü Efendi'yle evlendiğini, 4 yıl beraber yaşadktan sonra tekrar eski dinine döndüğünü, bu nedenle nikâhlarının fesholunduğunu ve bu defa eski dininden olarak tekrar Rüşdü Efendi'yle 50 Osmanlı lirası mehirle nikâhlanmak istediğini, bunu Rüşdü Efendi'nin de kabul ettiğini ve bu taleplerinin kayda geçirilmesini istediklerini ifade etmesi üzerine durumun kayda geçirildiği görülmektedir.

Adı geçen davanın görüldüğü tarih, hicri takvime göre Cemaziyelâhir 1335, Rûmi takvime göre 5 Mart 1339 olarak yazılmış olup miladi takvime göre 5 Mart 1919 tarihine tekabül etmektedir. Bu tarih, Ermeni tehcirinden 4 yıl sonrasına işaret etmesi hasebiyle ayrıca dikkat çekicidir.

Söz konusu davada, Hurdinik Hatun irtidad suçunu işlediğini kendi ikrarıyla mahkeme nezdinde resmen kabul etmektedir. Bu durumda kendisine Hanefî mezhebinde benimsenen görüşe uygun olarak, İslam hukukunun irtidadla ilgili erkekler için öngördüğü hükümler uygulanmamıştır. Klasik dönem İslam hukukçularının çoğunluğuna göre bu suçu işleyen kadınların cezası ölümdür. Hanefilere göre ise bu ceza kadınlara uygulanmaz. Ancak Hanefilerin de içinde bulunduğu çoğunluğa göre, mürtedin yeni dini, yok hükmünde sayıldığı için, belli bir dine mensup kişilere uygulanan hükümler uygulanmaz. Bu bağlamda yaptığı evlilik de geçersizdir (İnce, 2008: 88-91). Söz konusu davada kâdının bu hükme göre hareket etmediği görülmektedir.

8. Belgelerden yine anlaşılıyor ki; Erzincan'da gayrimüslimler genel olarak Kavak mahallesi, Sultaniye mahallesi ve Yeni mahallede oturmaktadır. Ayrıca Rûm Mahallesi'nde Ermeniler yaşamaktadır. Ayrıca Şeyh Çelebi, Gerek Gerek Mahallesi ve Yeni Mahallede de Ermeni aileler bulunmaktadır. Buna göre gayrimüslimler belirli

bölgelerde yoğunlaşmakla birlikte Müslümanların çoğunlukta olduğu mahallelerde de yaşamaktadır.

Kaynakça

- Erkan, N. (2012). *18.YY'ın İlk Yarısında Üsküdar'da Müslim-Gayrimüslim İlişkileri-Şeriyeye Sicilleri ve Müdevvel Kaynaklar Işığında-*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Fayda, M. (2007). Ömer. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde. (Cilt. 34, ss. 44-51). İstanbul.
- İnce, İ. (2008). Ridde. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde. (Cilt. 35, ss. 88-91). İstanbul.
- Kaya, R. (1994). Ehl-i Kitap. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde. (Cilt. 10, ss. 516-519). İstanbul.
- Özel, A. (1996). Gayri Müslim. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde. (Cilt. 13, ss. 418-427). İstanbul.
- Öztürk, S. (1998). *1 numaralı Erzincan Şer'iyeye Sicil Defteri H.1332-M.1916 (transkripsiyon ve değerlendirme)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Şiblî Nu'mânî (1965). *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*. 2. Cilt. Alp, T.Y. (Trc.). İstanbul.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı (2005). *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918*. 1. Cilt. Ankara: Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 53
Sayfa/Page: 281-302
ISSN: 1302-6879

Üsküdar Hurufat Defterlerine Göre Gebze (Gekboze) Kasabasındaki (Nahiyesindeki) Vakıf Eserleri (1060-1061-1063-1065-1067-1068 Numaralı Hurufat Defterleri)
The Üsküdar Hurufat Registers and Foundation Works/Waqfs in the Gebze (Gekboze) District (The Hurufat Registers No: 1060-1061-1063-1065-1067-1068)

• Saliha TANIK*

* Arş. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Ankara/Türkiye.
Res. Assist. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Letters, Department of Art History, Ankara /Turkey.
saliha.tanik@hbv.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5406-2608

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
07/06/2021
Kabul Tarihi / Date Accepted:
24/08/2021
Yayın Tarihi / Date Published:
30/09/2021

Atf: Tanık, S. (2021). Üsküdar Hurufat Defterlerine Göre Gebze (Gekboze) Kasabasındaki (Nahiyesindeki) Vakıf Eserleri (1060-1061-1063-1065-1067-1068 Numaralı Hurufat Defterleri). *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53, 281-302.

Citation: Tanık, S. (2021). The Üsküdar Hurufat Registers and Foundation Works/Waqfs in the Gebze (Gekboze) District (The Hurufat Registers No: 1060-1061-1063-1065-1067-1068). *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi the Journal of Social Sciences Institute*, 53, 281-302.

Öz

Şehir tarihi ve şehrin imar faaliyetleri ile ilgili en önemli kaynaklardan biri Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan Hurufat Defterleri'dir. Çalışmamızda Gebze nahiyesi ile ilgili olarak Üsküdar Hurufat Defterleri'nin 1060-1068 nolu defter aralığındaki kayıtları okunmuş, Gebze nahiyesinin iktisadi, eğitim ve sosyal durumu ve merkez/köy yerleşimleri hakkında önemli bilgiler tarafımızca tespit edilmiştir. İncelememize konu olan defterler 1705-1789 tarihleri arasında kapsamaktadır. Şehirdeki bilinmeyen yapıları, mescitlerin camiye çevrilmesi ve yapıların bânilerini (yaptıranı) incelediğimiz defterler sayesinde öğrenmekteyiz. Bu bakımdan Hurufat Defterleri Sanat Tarihi disiplinine önemli bir kaynaklık etmektedir. Yaptığımız söz konusu çalışmada nahiye'deki yerleşimlerin 16.yy.'dan günümüze kadar mevcudiyetleri araştırılmış, bir kısmının ad değişikliğine gidildiği bazılarının ise zamanla başka bir bölgeye bağlandığı anlaşılmıştır. Kayıtlara göre, 18.yy.'da Gebze nahiyesinde 20 adet cami, 8 adet mescit, 3 adet zaviye, 3 adet mektep ve 1 adet muallimhâne yapıları bulunmaktadır. Yapılar kendi içinde alt başlıklara ayrılarak ayrı bir tabloda gösterilmiştir. Yapılardaki kurum atamaları ve görevlilerin sayısını belirten tablolar hazırlanmış ayrıca atama şekilleri, alınan ücretler, kadı veya naip isimleri hakkında bilgiler çalışmamızda belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gebze, hurufat defterleri, vakıf, dini ve sosyal kurumlar.

Abstract

The Hurufat Registers in the Archives of the General Directorate of Foundations are important information sources about the history and structures in a city. This study aimed to read the Üsküdar Hurufat Registers of the Gebze district (No: 1060-1061-1063-1065-1067-1068) to gather important information about the economic, educational and social status and village settlements of the region. The registers that are the subject of our study covered the years 1705-1789. Thanks to the registers, we learned about the structures and buildings, the conversion of masjids into mosques, and the funders of the structures. In this respect, Hurufat Registers are primary resources for Art History. It was seen that some locations were renamed, and some were connected to another region in time. According to the registers, there were 20 mosques, eight masjids, three zawiya, three schools, and one teacher training school (i.e., muallimhâne) in Gebze in the 18th century. The structures were categorized and shown in a table. The official appointments and the number of officers in the institutions were presented in tables, and additional information about the appointment types, wages, and the names of qadi (i.e., kadı) or regent (i.e., naib) was provided in the study.

Keywords: Gebze, hurufat registers, foundation, religious and social institutions.

Giriş

Osmanlı döneminde bir hayır sahibi ya da devlet eliyle oluşturulan vakıf müessesesi, devletin sosyal, kültürel ve dini ihtiyacını belirli gelir ile karşılayan önemli bir hizmet aracı olmuştur. Osmanlı devletinde kurulan vakıflara ilişkin bir kısım vakfiye kayıtlarının yanında vakıf müesseselerine günlük yapılan tayin ve terfi işlemleri Hurufat Defterleri'ne kayıt edilirdi (Çakar, 2018: 22). Anadolu ve Rumeli Kazaskerlik dairesi ruznamçe kalemlerinde tutulan Hurufat Defterleri atik ve cedit olmak üzere iki kısma ayrılmakta olup (Demirtaş, 2012: 51) Anadolu ve Rumeli serisi şeklinde 209 koleksiyondan oluşmaktadır (Alkan, 2010: 825). Kazaskerlik dairesinde tutulan hurufat defterlerindeki atama işlemleri padişah arzıyla hareket veya atama ruznâmçesi adı verilen defterlere geçirilirdi (Beyazıt, 2013:44). Anadolu kayıtlarının, 146 tane defterden, Rumeli kayıtlarının ise 63 defterden oluştuğu belirtilmektedir (Demirtaş, 2012: 51). 17.yy. başlarında tutulan hurufat defterlerinin son kayıtları 1839 yılında gerçekleşmiştir (Baykara, 1990: 3-4). Hurufat defterlerinin tutulan atik ve şahsiyet kayıtlarından daha eski olduğu ifade edilmektedir (Muşmal ve İnal 2015:119-120). İlk hurufat defterleri ile

ilgili yayında, Tuncer Baykara'nın 1142 numaralı defter kayıtlarının transkripsiyonu verilmiştir (Baykara,1990). İlerleyen yıllarda şehir tarihi araştırmalarına kaynaklık edecek birçok sayıda çalışma ortaya konulmuştur (Öntuğ, 1999:149-272; Çal, 2001: 125-166; Ertan, 2005; Yıldız, 2010; Muşmal ve İnal 2015: 119-129; Memiş Eroğlu, 2016:75-104; Çakar ve Uzun, 2017; Naldan, 2018: 85-95; Çakar, 2018: 21-41; Naldan, 2020: 115-131).

Hurufat Defterleri, bahsi geçen vakıf eserleri (cami, mescit, türbe, zaviye, tekke, hamam vs.) hakkında tamir bilgisi, yapının o dönemdeki durumu, mescitlerin camiye dönüştürülmesi, bâninin ad ve bilgileri, yapının yer aldığı bölge ve çevresi, bağlı olduğu vakıf ve vakıf işleyişi bakımından Türk Sanat Tarihi açısından da önemli bir kaynaktır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki Üsküdar Hurufat Defterleri'nde Gebze (Gekboze) nahiyesine ait Hicrî 1109 (1697-1698)- Hicrî Muharrem 1249 (Mayıs-Haziran 1833) tarihleri arasındaki toplam 23 defter bulunmaktadır. Defter kayıtları arasındaki tarihler 536 numaralı deftere kadar belli bir sırayı takip ederken, bu defterden sonra birden 1057 no'lu deftere geçilmiştir. İncelememizde Gebze nahiyesindeki çeşitli vakıf eserlerini konu edinen 1060-1068 numara aralığındaki defterlerinin incelenmesi makale hacmini aşmaması bakımından uygun görülmüştür. İncelediğimiz defterlerden en erken tarihlisi Hicri Zilhicce 1116 (Mart-Nisan 1705), en geç tarihlisi Hicri 9 Rebiu'l-ahir 1203 (7 Ocak 1789) kayıdır. Araştırmamızda belli numaradaki defterler ele alındığı için tüm vakıf eserleri bulunmamaktadır. Kocaeli'nin bir deprem kuşağında yer alması nedeniyle defterde yer alan yapıların, söz konusu doğal afet nedeniyle günümüze gelemediğini söylemek mümkündür.

İncelediğimiz defterlerde Gebze'deki cami, mescit, mektep, zaviye¹, muallimhâne² yapıları ele alınmış olup buradaki görevli kişiler hakkında da bilgi verilmiştir. Bu bakımdan Gebze'nin sosyo-kültürel, dini, idari ve ekonomik bakımından özelliklerini yansıtan Hurufat Defterleri tarihe temel bir kaynak oluşturması bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Çalışmamızda, 20 adet cami, 8 adet mescit, 3 adet zaviye, 2 adet mektep ve 1 adet muallimhâne yapısına yer verilmiştir.

1. Gebze'nin Genel Durumu

“Dakiviza” kelimesinden türeyen Gebze ismi zaman içinde aldığı çeşitli isimlendirmelerin yanında Gekbuze olarak da adlandırılmıştır

¹Tarikat mensubu dervişlerinin bir şeyh yönetiminde yol ağzı veya yerleşim yerlerinde kaldıkları, yiyecek-içecek ve barınma ihtiyaçlarının ücretsiz olarak karşılandığı yapı veya yapı topluluğudur (Ocak ve Faruki, 1986: 476).

² Öğretmen yetiştirmek için kurulan okul (Develioğlu, 2004: 658).

(Yücel, 2018:51). Nitekim şehir, Hurufat Defterleri'nde "Gekboze Nahiyesi/Kasabası" olarak geçmektedir. Gebze 17.yy.'da kadılık bakımından, 18.yy.'da ise kaza dahilinde Üsküdar'a bağlı olduğundan (Çelik, 2003:12) Gebze'deki vakıf eserleri Üsküdar Hurufat Defterleri'ne kayıt edilmiştir. Gebze'nin 16.yy.'da 1522 tarihli kanunnâmeye göre "Yalakabad (Yalova), Görele, İznik, İznikmid (İzmit), Şile, Kandıra, Yoros" (Kaya, 2007: 62) adlı kazaları ile Kocaeli Sancağı'nın kaza merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu yerleşimde 1530 tarihli tahrir göre 101 köy (Çelik, 2003: 14) 10 mahalle bulunmaktadır (Çelik, 2003: 122). 17.yy.'da yapılan tahrir göre Gebze (Gekboze)'nin köy sayısında 100'ü aşkın olarak artış gözleendiği ve mahalle sayısının aynı oranda kaldığı anlaşılmaktadır (Yurdakul, 2016: 1235). Şehir, 1923 yılında Üsküdar vilâyeti dahilindeyken sonrasında yeniden Kocaeli vilâyetine bağlı kalmıştır (Çelik, 2003:12-14). Günümüzde Gebze, Kocaeli ilinin bir ilçesi durumunda olup İzmit körfezinin kuzeyinde yer almaktadır. Son incelemeye göre Gebze ilçesinin 40 adet mahallesi ve 392 bin civarında nüfusu bulunmaktadır.

İncelediğimiz defterlerde 18.yy.'a ait Gebze (Gekboze) nahiyesine bağlı 23 adet köy, 5 adet mahalle yer almaktadır. Bütün defterler incelenirse bile buradan hareketle 18. yy.'da köy sayısında bariz bir azalma olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu defterlerde de 18.yy.'da Gebze nahiyesine bağlı köylerin zaman içinde Gebze sınırları dışında kaldığı ve başka ilçelere bağlandıkları görülmektedir. Köy adlarına bakıldığında yerleşimlerin Türkçe özellikli adlar taşıdıkları anlaşılmaktadır. Bunlara Çonkara, Depecik, Darıca, Pelidli, Timurcu (Demir), Donuzluca, Tavşanlı vs. köy adları örnek gösterilebilir. Buradan hareketle Gebze (Gekboze) nahiyesinin eski bir Türk yerleşimi olduğunu söylemek mümkündür. Hurufat defterinde 18.yy. tarihli bazı köy ve mahallelerin 16.yy.'dan beri mevcut olduğu ve sonraki dönemlerde de varlıklarını korudukları anlaşılmaktadır (Tablo 1-2). Çalışmamıza konu olan defterlerde sadece beş yerde vakıf ismi açıkça belirtilmiştir. Sözü edilen vakıflar Darıca Köyü Korucu Mehmed Mescid-i Vakfı, İlyas Bey Vakfı, Tuzla Köyü Hacı Ahmed bin Abdülmennan Nukud- Vakfı, Tavşanlı Köyü Camii Nukud-ı Vakfı ve Karaaliler Köyü Ali bin Hüseyin Camii Nukud-ı Vakfıdır.

2. Gebze Nahiyesindeki Vakıf Eserleri

2.1. Gebze Nahiyesindeki Camiler

1060-1068 yılları aralığındaki defter kayıtlarına göre 18.yy.'da Gebze'deki camileri tespit etmek mümkün olmuştur. Bu defterlerdeki kayıtlardan camilerin yer aldığı köy ve mahalle adları, kimlerin görevli

olarak camiye atandığı, kimlerin hangi sebeple görevden alındığı, kimlerin beratlarının yenilendiği veya yeni verildiği, camiye kimin yaptırdığı, hangi yapıların mescit iken camiye dönüştürüldüğü tespit edilebilmektedir. Tablo 3'te 18.yy.'da belirtilen Hurufat Defterleri'ndeki camilerin yer aldığı köy ve mahalle adları, hangi görevli kadrosuna kaç kez atama yapıldığı defter ve sayfa numarasına göre verilmiştir (Tablo 3). Köy ve mahallelerdeki cami sayısı toplam 20 adettir. Söz konusu camilerden 19 tanesi köy yerleşiminde yer alırken, 1 tanesi mahallede bulunmaktadır. Muallim Köyü Camii, Akviran Köyü Camii ve Tavşanlı Köyü Camii mescit iken daha sonra camiye çevrilmiş yapı örnekleridir. Cami listesine bakıldığında geniş bir görevli kadrosunun bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bazı camilerde tek bir görevli kadrosunun yer aldığı görülmektedir. İncelediğimiz hurufat defterlerine göre en çok görevli kadrosunun bulunduğu yapılar Tavşanlı Köyü Camii ve Pelitli Köyü Kethüda Mehmed Camii'dir. Diğerlerinden farklı olarak Tavşanlı Köyü Camii ve Karaaliler Köyü Ali bin Hüseyin Camii örneklerinde müteveli kadroları yer almaktadır. 2 adet caminin bânisi bellidir. Pelitli Köyü Kethüda Mehmed Camii'nin bânisi Kethüda Mehmed Bey iken, Tavşanlı Köyü Camii'nin banisi El-Hac Musa Halifedir.

2.2. Gebze Nahiyesindeki Mescitler

İncelediğimiz hurufat defterlerinde Gebze nahiyesinde 8 tane mescit bulunmaktadır. Mescitler genelde daha basit yapılar olup mahallelerde konumlanmıştır. Gebze'de 2 tanesi köy yerleşiminde, 4 tanesi mahallede ve 2 tanesi adı belirtilmemiş mahallede mescit bulunmaktadır. Mescitlerde camilere oranla görevli kadrosu daha azdır. Köy ve mahalle mescitlerinde genelde imam kadrosu yer aldığı anlaşılmaktadır. Farklı olarak Darıca Köyü Korucu Mehmed Paşa Mescidi'nde müteveli kadrosu ve İlyas Bey Mescidi'nde cüzhan ve müteveli kadrosu bulunmaktadır. İlyas Bey Mescidi'nin evkâf-ı mülhâkadan olduğu ve Haseki Sultanın evkafında yer aldığı anlaşılmaktadır. İki adet mescidin bânisi bellidir. Darıca Köyü Korucu Mehmed Mescidi'nin bânisi Korucu Mehmed, İlyas Bey Mescidi'nin bânisi ise İlyas Bey'dir (Tablo 4).

2.3. Gebze Nahiyesindeki Eğitim Yapıları

Gebze Nahiyesindeki eğitim yapıları Sıbyan Mektebi ve Muallimhâne yapı örneklerinden oluşmaktadır. Söz konusu örneklerden 1'i mahalle, 2'si köy yerleşiminde bulunmaktadır. Muallimhâne yapısının bağlı olduğu yer kesin olarak belirtilmemiştir. Eğitim birimlerinde Muallim-i Sıbyan namıyla mektep hocası görev

yapmaktadır. Karabakkal Mahallesi mektebinde cami imamının mektep hocası da yaptığı anlaşılmaktadır. Buradaki mektebin bânisinin Hoca Ayşe Hatun olduğu belirtilmiştir. Öksüzzâde muallimhânesinin kurucusunun ise Öksüzzâde sıfatlı bir zat olduğu ifade edilmiştir. Tuzla Köyü mektebinin El-Hac Abdülmennan Vakfı ve Öksüzzâde Muallimhânesi'nin ise İlyas Bey Mescidi Vakfı'nın mahsülü olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Tuzla Köyü mektebinin imam olanlar için vakfiyede şart koşularak kurulduğu anlaşılmaktadır (Tablo 5).

2.4. Gebze Nahiyesindeki Zaviyeler

İncelediğimiz defterlerde Gebze nahiyesindeki zaviyeler 3 tanedir. Söz konusu yapılardan 2 tanesi köy, 1 tanesi adı belirtilmemiş mahalle yerleşiminde bulunmaktadır. İbrahim Ağa Zaviyesinde bir kişinin birden fazla görevde yer aldığı anlaşılmaktadır. Kutbiddin Zaviyesinin Zaviyedarı Şeyh ve Postnişin, İbrahim Ağa Zaviyesinin Zaviyedarının ise Şeyh olduğu görülmektedir (Tablo 6).

3. Gebze Nahiyesindeki Vakıf Eserlerin Görev Ataması

Gebze Nahiyesindeki vakıf eserinin türü ve cami veya mescidin bağlı olduğu yerleşim bakımından görevli kadrosu farklılık göstermektedir. Gebze nahiyesinde yer alan vakıf eserlerindeki cihetlere bakıldığında, İmam, Hatip, Müezzin, Müteveli³, Cüzhan⁴, Muallim-i Sıbyan (Mektep Hocası), Zaviyedar⁵, görevli kadrosunun bulunduğu görülmektedir.

3.1. Görevlilerin Vazifeye Atanmaları

Padişah beratı⁶ ile ataması ile yapılan görevliler genelde kadı veya naip⁷ az da olsa müteveli arzı ile göreve getiriliyordu. Gebze vakıf eserlerinde, görevli cihetine çoğunlukla Gebze naibinin, 1710,1722 ve 1738 tarihli dört örnekte (V.G.M.A. HD. 1068/33- V.G.M.A. HD .1067/6- V.G.M.A. HD.1067/12) kadının, 1751 tarihli bir örnekte (V.G.M.A. HD. 1061/36) Üsküdar naibinin arzıyla atanmanın gerçekleştiği görülmektedir.

³ Bir vakfın idaresinde bulunan kişi (Develioğlu, 2007: 787).

⁴ Namazlardan önce Kur'andan bir cüz okumakla sorumlu tutulan cami görevlisi (Pakalın, 1983:318).

⁵ Zaviyelerde görevli küçük tekke şeyhi. (Pakalın, 1983: 648).

⁶ Berat, memuriyet tayini, gelir tahsisi ya da bir imtiyaz ve kullanım hakkı verilen Padişah tuğralı belgedir (Geniş bilgi için Kütükoğlu, 2018:124).

⁷ Naip, kadıların tayini ile kadı yardımcılığında bulunan, uzak yerleşimlerde yöneticilikte bulunan idari bir görevdir (Geniş bilgi için Tak, 2009: 39).

1707 ve 1734'de Mehmed (V.G.M.A. HD. 1067/5., V.G.M.A. HD. 1068/29) 1751 ve 1752'de Seyyid Yahya (V.G.M.A. HD. 1061/37., V.G.M.A. HD. 1061/38), 1734, 1747, 1748 ve 1785'te Mehmed Emin Efendi (V.G.M.A. HD. 1060/4., V.G.M.A. HD.1061/34, V.G.M.A. HD. 1068/29), 1785'te Mehmed Said (V.G.M.A. HD. 1060/5), 1788'de Mehmed Hilmi (V.G.M.A. HD. 1060/5),1712, 1754 ve 1755'te Ahmed (V.G.M.A. HD. 1061/40., V.G.M.A. HD. 1067/8., V.G.M.A. HD.1063/8), 1742'de İmamzâde Mehmet ve Osman (V.G.M.A. HD. 1061/29), 1743'te Sadık Mehmet (V.G.M.A. HD. 1061/29), 1758'de Çelebi Hasan V.G.M.A. HD. 1063/19), 1750'de Hüseyin Efendi (V.G.M.A. HD. 1061/36), 1750'de Feyzullah 1735'te Kıbrısı Mehmed (V.G.M.A. HD.1068/30), 1732'de Halil (V.G.M.A. HD. 1068/26), 1707 ve 1732'de Lütfullah (V.G.M.A. HD. V.G.M.A. HD. 1067/5., 1068/26.), 1733 ve 1736'da Süleyman (V.G.M.A. HD. 1068/27., V.G.M.A. HD.1068/28., V.G.M.A. HD. 1068/31), 1737 ve 1738'de Abdülkerim (V.G.M.A. HD. 1068/33) ve 1709'da Seyyid Abdullah (V.G.M.A. HD. 1067/6) olmak üzere Gebze nahiyesindeki görevli naipdir.

1722'de İshak (V.G.M.A. HD. 1067/12) ve 1738'de Feyzullah Efendi (V.G.M.A. HD. 1068/33) Gebze'deki görev yapan kadılardır.

3.2. Tevcihin Birden Fazla Kişi Üzerinde Olması

Gebze nahiyesindeki vakıf eserlerinde görevler çoğunlukla tek kişi üzerinde iken bazı durumlarda bir görevin müşterek olarak yapıldığı görülmektedir. 1746 tarihinde Küçük Mescid'de imam olan Abdülkadir'in kasr-ı yed (kendi isteği doğrultusunda bırakma) etmesiyle Yahya ve Zekeriya halifelere imamet görevinde iştiraken tevliyet buyurulmuştur (V.G.M.A. HD. 1061/32). 1751 yılında Zekeriya halifenin kardeşi Yahya'nın vefatıyla mahlulünden hissesi babası Hacı Hüseyin'e verilmiştir (V.G.M.A. HD. 1061/37).

757 tarihinde Hacı Hüseyin ve Yahya ortaklaşa imamlık görevinde iken, Hacı Hüseyin'in ölümüyle yarı hissesi oğlu Zekeriya'ya verilmiştir (V.G.M.A. HD.1063/14). 1750 tarihinde Tuzla Köyü Camii vakfının mütevellisi Hacı Ahmet olup, oğlu Hafız Mustafa vakfın şart olarak koştuğu mektepte beratsız bir şekilde muallimlik yaptığı sırada İbrahim adında bir kimse kendi üzerine beraatı geçirmiştir. Lakin Hafız Mustafa ve babası durumu meclis-i şer'e haber vermeleriyle görev yeniden Hafız Mustafa'ya verilmiştir (V.G.M.A. HD.1061/39). 1754 tarihinde Timurcu Köyü Camii'nde imamlık görevini Abdülkerim ve kardeşi Mehmet ortaklaşa olarak yönetmişlerdir. 1757 tarihinde Abdülkerim yarı hissesini kendi isteği

ile Seyyid Ali halifeye bırakarak feragat etmiştir (V.G.M.A. HD.1063/16).

3.3. Cihetlerin Oğula veya Kardeşe Geçmesi

Gebze nahiyesindeki görevlilerin vefatı, ref ya da ferağ durumunda görev hizmetinin genelde akraba yoluyla oğula ya da kardeşe geçtiği görülmektedir. Bila veled (çocuksuz) ya da liyâkata uyma durumlarında diğer kimselere de görev beratının verildiği anlaşılmaktadır.

1785 tarihinde Darıca Köyü Korucu Mehmed Mescidi'nde İmam olan Seyyid İbrahim'in ferağından oğlu Seyyid Mehmed'e berat verilmiştir (V.G.M.A. HD.1060/4). 1754 tarihinde Tavşancıl Köyü Camii'nde üç akçe ile müezzin olan Mehmed bin Mustafa'nın vefatı ile büyük oğlu Osman'a (V.G.M.A. HD.1061/40.) ve 1742 yılında Ferhad Sinan Ağa Mescidi'nde imam olan Abdurrahman'ın ölümü ile oğlu Hacı Hüseyin halifeye (V.G.M.A. HD.1061/29) arz buyurulmuştur. 1759 yılında Karabakkal Mescidi'nde imam olan Hafız Ahmed'in kendi rızasıyla fariğ olması nedeniyle oğlu İsmail halifeye tevcih buyurulmuştur (V.G.M.A. HD.1063/22). 1747 yılında Şeyhli Köyü Camii'nde imam ve hatip olan Ahmet'in ölümü ile oğlu Hasan halifeye tevcih buyurulmuştur (V.G.M.A. HD. 1061/34). 1734 yılında Pelitli Köyü Kethüda Mehmed Bey Camii'nde altı akçe ile imamlık görevinde bulunan Abbas'ın ölümüyle yerine oğlu Ali getirilmiştir (V.G.M.A. HD.1068/28). 1734 yılında Timurcular Köyü Camii'nde bir akçe ile imam olan İbrahim halifenin ölümüyle oğlu Mehmed halifeye (V.G.M.A. HD.1068/29), 1737 yılında Tavşanlı Köyü Camii'nde imam ve hatip İsmail'in vefatının ardından oğlu Mehmed halifeye (V.G.M.A. HD. 1068/33) arz buyurulmuş ve 1734 yılında Orhanlı Köyü Camii'nde imam ve hatip Mehmed bin Mustafa'nın beratı üzerinde olmakla feragat edip oğlu Seyyid Osman'a inayette bulunulmuştur (V.G.M.A. HD.1068/29).

Bila veled (çocuksuz) durumlarında görevlere başkalarının atandığı görülmektedir. 1788'de Tavşancıl Köyü Camii'nde imam olan Mehmed bin Hüseyin'in vefatı ile Seyyid Mustafa bin Seyyid Osman'a (V.G.M.A. HD.1060/8), 1746'da Ada Mescidi'nde imam olan Mehmed'in vefatı ile Ahmed halifeye (V.G.M.A. HD.1061/31), 1758'de imam olan Ahmed halifenin vefatı ile Hasan bin Ahmed halifeye (V.G.M.A. HD.1063/19), 1746'da Küçük Mescid'de imam olan Yusuf'un vefatıyla Abdülkadir halifeye (V.G.M.A. HD.1061/32), 1738'de Karabakkal Mescidi'nde imam olan Mehmed bin Abdullah vefatıyla Mehmed bin İbrahim'e (V.G.M.A. HD.1068/33), 1733'te Denizli Köyü Camii'nde imam ve hatip olan Osman ibni İbrahim

vefatıyla El-Hac Ahmed halife ibni Beşir'e (V.G.M.A. HD.1068/28), 1738'de İlyas Bey Mescidi'nde iki akçe ile cüzhan olan Abdullah bin Mahmut'un vefatıyla Ahmed halife ibni Ömer'e (V.G.M.A. HD.1068/33), 1738'de Öksüzzade Muallimhanesi'nde iki akçe ile muallim-i sıbyan olan Abdullah bin Mahmut'un vefatıyla Ahmed halife ibni Ömer'e (V.G.M.A. HD.1068/33) görev verildiği örneklerden anlaşılmaktadır.

3.4. Beratların Yenilenmesi veya Beratların Kaybedilmesi

Beratlar bir padişahın saltanat süresince geçerli olup, padişah değişikliğinde vazife ve imtiyazların sürekliliği için yeni padişahın tuğrasıyla verilen berata "berat-ı tecdid" denilmektedir (Kütükoğlu, 2018: 136). Gebze nahiyesinde hurufat defterlerine göre birçok kayıta tecdid örneği görülmektedir. 1755'te Korucu Mehmed Mescidi'nde Müteveli ve İmam (V.G.M.A. HD.1063/8), 1758'te İmam (V.G.M.A. HD. 1063/17), 1759'da müteveli olan Seyyid Mustafa'nın (V.G.M.A. HD. 1063/22), 1758'de Tavşancıl Köyü Camii'nde müezzin olan Mehmed bin Hüseyin halifenin berat-ı atik gereğince (V.G.M.A. HD.1063/18). 1755'te Tepecik Köyü Camii'nde imam ve hatip olan Seyyid Osman halifenin (V.G.M.A. HD.1063/12), 1757'de Tepecik köyü Camii'nde hasbi imam ve hatip olan Seyyid Osman halifenin (V.G.M.A. HD.1063/17), 1774'te hasbi imam ve hatip olan Mustafa bin Ahmed'in 1755'te Karabakkal Mahallesi Mescidi'nde Mehmed'in kasr-ı yedinden İmam Hafız Ahmed'in (V.G.M.A. HD. 1065/4), 1755'te Pelitli Köyü Mehmed Kethüda Camii'nde imam olan Seyyid Hamza'nın (V.G.M.A. HD.1063/8), 1774'te ba muayyene imam hatip olan Ahmed bin Halil'in (V.G.M.A. HD.1065/4), 1731'de on akçe ile hatip olan Ali'nin (V.G.M.A. HD.1068/25), 1732'de altı akçe ile müceddeden imam olan Abbas halifenin (V.G.M.A. HD. 1068/26), 1758'de Hereke Köyü Mektebi'nde muallim-i sıbyan olan Ahmed halifenin (V.G.M.A. HD.1063/19), 1703'te Hereke Köyü Camii'nde imam ve hatip olan Mustafa'nın (V.G.M.A. HD.1067/2), 1754'te Muallim Köyü Camii'nde hasbi imam ve hatip olan V.G.M.A. HD.1063/7), 1757'de hasbi imam ve hatip olan (V.G.M.A. HD.1063/16), 1774'te imam ve hatip olan Seyyid Hafız Mustafa'nın (V.G.M.A. HD.1065/5), 1754'te Timurcu Köyü Camii'nde imam ve hatip olan Abdülkerim ve karındaşı Mehmed'in (V.G.M.A. HD.1063/7), 1755'te yarı imam ve hatip olan Mehmed'in (V.G.M.A. HD.1063/9), 1755'te Tavşanlı Köyü Camii'nde ba muayyene imam ve hatip olan Hüseyin'in (V.G.M.A. HD.1063/8), 1732'de ba muayyene imam Ahmed bin Ali'nin (V.G.M.A. HD.1068/25), 1774'te Orhanlı Köyü Camii'nde ba muayyene imam ve hatip olan Ali bin Musa'nın

(V.G.M.A. HD.1065/4), 1731’de ba muayyene imam ve hatip olan Mahmud bin İbrahim ferağından mutasarrıf Mehmed bin Mustafa’nın (V.G.M.A. HD.1068/24) ve 1711’de Haraççı Bey Mescidi’nde imam İsmail’in (V.G.M.A. HD.1067/7) beratları teccid edilmiştir.

Beratların kaybedilmesi durumunda sahibinin arzı üzerine ilgili kalemlere yapılan müracaat ile araştırma neticesinde yenisi verilmekteydi (Kütükoğlu, 2018:137). Gebze nahiyesinde 1707 yılında Şeyhli/Şeyhlü Köyü Camii’nde bir akçe ile imam ve hatip olan Hüseyin’in (V.G.M.A. HD.1067/5), 1759 yılında Timurcular köyü Camii’nde imam ve hatip olan Seyyid Ali Ahmed’in (V.G.M.A. HD.1063/20) ve 1712 yılında Alanlar Zaviyesi’nde mütevellî olan imam Hüseyin’in (V.G.M.A. HD.1067/8) beratlarını kaybetmeleri nedeniyle yeni berat almışlardır.

3.5. Mahallelinin Tercihıyla Atama

Atamalardaki üç örnekte, mahallelinin tercihiyle göreve getirilmenin gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Muallim Köyü Camii’nde 1752 yılında Hafız Seyyid Mustafa (V.G.M.A. HD.1061/38), Pelitli Köyü Kethüda Mehmed Camii’nde 1748 yılında Ahmed halife (V.G.M.A. HD.1061/34) ve Orhanlı Köyü Camii’nde 1709 yılında Mahmut (V.G.M.A. HD.1067/6) “muhtar-ı cemaat” (mahallelinin isteği) ile imam ve hatiplik kadrosuna getirilmiştir.

3.6. Şeyhülislam İşareti ile Atama

Hurufat defterlerine göre atama türlerinden birisi de Şeyhülislam işareti ile yapılan atamalardır. Bu tarz yapılan atamalarda genelde müderris ve vaiz görevlendirmeleri olmaktadır (Muşmal ve İnal 2015:121). Gebze nahiyesinde Kutbiddin Zaviyesinde 1785 tarihinde postnişin olan Seyyid Şeyh Abdullah’ın icrayı ayn eylemek üzere Gekboze naibi Mehmed Said ve Şeyhülislam Ahmed Ataullah Efendi hazretlerinin işaretleri ile ataması yapıldığı görülmektedir (V.G.M.A. HD.1060/5).

3.7. Görevlinin İşinden Alınması

Sözlükte lağvetme kaldırma anlamında olan (Develioğlu, 2004: 882) ref kelimesi, hurufat defterlerine göre görevden alma, işinden uzaklaştırma anlamlarında kullanılmıştır. Azl kelimesi ise doğrudan sözlükte işinden çıkarma anlamındadır (Develioğlu, 2004: 59). Örneklerimizde 4 kayıta görevlinin görevinden uzaklaştırıldığı görülmektedir. Gebze nahiyesinde, 1755 yılında Tuzla Köyü Camii vakfının akaratından olan menzilhanenin tevliyeti üzerinde olan İbrahim’in külli gadr etmekle (V.G.M.A. HD.1063/10), 1752 yılında

Muallim Köyü Camii'nde hasbi imam ve hatip olan Yahya'nın ahlak-ı zemime (kötü ahlak), menfur-ı cemaat ve serika töhmetiyle ve ortaya çıkmasından sonra firarı V.G.M.A. HD.1061/38), 1732 yılında Tavşanlı Köyü Camii'nde evkat-ı hamsede (beş vakit) imam olan Ahmed bin Ali'nin terk-i hizmet (V.G.M.A. HD.1068/26) ve 1709 yılında Orhanlı Köyü Camii'nde imam ve hatip olan Osman'ın su-i hal (kötü durumu) (V.G.M.A. HD.1067/6) nedeniyle işlerinden alındığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Gebze Nahiyesi örnekleminde incelemeye tabi tutulmuş Hurufat Defterleri, 1060, 1061, 1063, 1065, 1067 ve 1068 nolu olmak üzere 6 adet defteri kapsamaktadır. Söz konusu defterler 1705-1789 tarihler arasındaki kayıtlardan oluştuğu gözlenmektedir. İncelediğimiz Hurufat Defterleri, Gebze nahiyesinin sosyo kültürel ve iktisadi yönünü belirttiği gibi şehirdeki vakıf eserleri ve vakıf eserlerindeki idari yönetimi hakkında bilgi almamızı sağlayan önemli arşiv belgeleridir. Gebze nahiyesinde zaman içinde mahalle ve köy sayısında değişikliğe gidilmiş bazı köylerin nahiyeden ayrıldıkları anlaşılmaktadır. Yaptığımız incelemede 18.yy.'da Gebze nahiyesinde 20 adet cami, 8 adet mescit, 3 adet zaviye, 3 adet mektep ve 1 adet muallimhâne yapısının yer aldığı görülmektedir. İncelediğimiz 6 adet deftere göre vakıf eserlerinin daha dar bir zamana yayıldığı söylenebilir. Gebze nahiyesindeki vakıf eserlerinin bazısını hayır sahiplerinin yaptırdığı ayrıca sosyal ve ekonomik yönden vakıfların kurulduğu yaptığımız çalışmaya göre tespit edilmiştir. Vakıf eserlerinin büyük çoğunluğu camilerden oluşmaktaydı. Vakıf eserlerinin mescitler hariç daha çok köylerde konumlandığı anlaşılmaktadır. Mescitler camilere oranla küçük çapta olup yoğun olarak mahallelerde inşa edilmiştir. Bazı mescitlerin zaman içinde artan talebe göre camiye dönüştürüldüğü görülmektedir. Vakıf eserlerinde görevli ataması ve çeşitliliğin en çok cami yapısında olduğu tespit edilmiştir. Görevler genelde babadan oğula geçmekle beraber, karındaş veya başka birisine de görev verilmekteydi. Bazı durumlarda mahallenin tercihi görevli tayininde etkiliydi. Zaviyelerde zaviyedar ve eğitim yapılarında ise muallim-i sıbyan görevli kadrosunun çoğunlukta olduğu görülmektedir. Kadı ve naipler tarafından atanan görevlilerin yanında, zaviyedeki cihet tayinlerinde Şeyhülislamın işareti de önemli bir etkendi. Görevlilerin nim akçe ile on akçe arasında ücretlendirildiği saptanmıştır. Görevlerde fevt, kasr-ı yed veya feragat neticesinde atamalar sağlanmıştır. Bazı durumlarda görevli işinden uzaklaştırılmıştır.

Yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde 18.yy.'da Gebze nahiyesindeki vakıf eserlerinde çeşitliliği görmekteyiz. Yaptığımız araştırmalar sonucunda 18.yy.'da Gebze'de bulunan vakıf eserlerindeki 32 adet yapının günümüze gelemediği saptanmıştır. 2 adet yapıyı ise (Tuzla Köyü Camii ve Mektebi) günümüz İstanbul ili sınırları içerisinde kaldığı için araştırma fırsatı bulamadık. Bu nedenle günümüze ulaşıp ulaşamadığı hususunda bilgimiz bulunmamaktadır. Günümüzde Hereke'de yer alan Taş mektep ve Rüştüye mektebinin daha geç tarihli olduğu için defterde kaydı bulunan Hereke Köyü mektebi olmadığı anlaşılmıştır. Yukarı Hereke'de zamanında bir sıbyan mektebi bulunduğu (Galitekin, 2014: 158) arşiv kayıtlarında ifade edilmektedir. Söz konusu mektebin yıkılan bu mektep olduğunu söylemek mümkündür. Aynı şekilde günümüzde Hereke'nin merkezinde yer alan Hereke Sümer Camii'nin 19.yy. ortasında yapıldığı ve Dilovası ilçesi Tavşancıl'da bulunan iki caminin 18.yüzyıldan daha geç tarihli olduğu için defterde yer alan Hereke Köyü Camii ve Tavşancıl Köyü Camii yapılarının bu eserler olmadığı tarafımızca saptanmıştır. Gebze'deki Akçakoca'nın oğlu İlyas Bey tarafından yaptırılan (Çelik, 2003 :73) İlyas Bey Mescidi de orijinali yıkılarak yeniden betonarme olarak yapıldığı için tescilden düşmüş bulunmaktadır. Günümüzde Kandıra'da yer alan Araman Köyü Camii ise defterde geçen tek tescilli yapıdır. Araman'daki caminin ilk yapımı Orhan Gazi dönemine kadar uzanmaktadır (Ayverdi, 1966:123). Fakat yapı birçok kez elden geçmiş ve bugünkü tescilli yapı 1950'li yıllarda yapılmıştır. İncelediğimiz defterlerde kaydı geçen Araman Köyü Camii'nin Orhan Gazi dönemindeki eser olduğunu söylemek mümkündür. Bunun dışında Gebze'de bulunan iki büyük yapı Üsküdar hurufat defterlerinin ele aldığımız kayıtlarında yer almamaktadır. Bunlardan biri Sultan Orhan Gazi Camii (14.yy.) diğeri ise Çoban Mustafa Paşa Külliyesidir (16.yy.). Günümüze kadar gelememiş olan yapıların depremler ve iklim koşulları neticesinde varlıklarını koruyamadıklarını söylemek mümkündür.

Kaynakça Yayınlar

Alkan, M. (2010). Türk Vakıf Tarihi Araştırmaları Açısından Hurufat Defterleri: Adana Örneği. *XV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri Tam Metni içinde* (s. 825-842), 4 (1). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Ayverdi, E. H. (1966). *İstanbul Mimari Çağın Menşesi Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630-805 (1230-1402)*. İstanbul: Baha Matbaası
- Baykara, T. (1990). *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Beyazıt, Y. (2013). Hurufat Defterlerinin Şehir Tarihi Araştırmalarındaki Yeri. *History Studies*, 5 (1), 39-69.
- Çakar, E., Uzun, C. (2017). *Hurufat Defterlerinde Harput (1690-1812)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Çakar, E. (2018). Hurufat Defterlerine Göre 18. Yüzyılda Palu. *Vakıflar Dergisi*, (49), 21-41.
- Çal, H. (2001). Hurufat Defterlerine Göre 19. Yüzyılda Küre Kazası. *Prof. Dr. Zafer Bayburthoğlu Armağanı Sanat Yazıları*, 125-166.
- Çelik, G. (2003). *16.-19.yy. Gebze (Sosyo-Ekonomik Bir İnceleme)*, Gebze: Gebze Belediyesi Kültür Yayınları.
- Demirtaş, H. (2012). Vakıf Araştırmalarında Kaynak Olarak Hurufat Defterleri: Kangırı Örneği. *Vakıflar Dergisi*, (37), 47-92.
- Develioğlu, F. (2004). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat. (ss.59,658,787,882) Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Erpolat, S.M. (2015). XVI. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Kocaeli'ndeki Yer Adlarında Meydana Gelen Değişmeler. *Uluslararası Gazi Akçakoca Sempozyum Bildirileri Tam Metni içinde* (s. 497-535), C.1. Kocaeli: Kocaeli Belediyesi Yayınları.
- Galitekin, A. N. (2014). *Tarihte Kocaeli Körfez İlçesi*. Kocaeli: Körfez Belediyesi Kültür Yayınları.
- Gökmen, E. (2005). Hurufat Defterlerine Göre Demirci Kazası ve Köylerinde Cami ve Mescitler (1690-1830). *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2), 21-56.
- Kaya, M. (2007). XIX. Yüzyılda İzmit (Kocaeli) Sancağı'nın Demografik Durumu ve İskân Siyaseti. *A.Ü. Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26(41), 59-80.
- Kütükoğlu, M. (2018). *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Memiş Eroğlu, Ş. (2016). Hurufat ya da Askeri Ruznamçe Defterlerinde Yer Alan Vakıf Kurumu Dışındaki Atamaların Kazâ-yı Kudüs-i Şerif Örneğinde İncelenmesi. *OTAM*, (39), 75-104.
- Muşmal, H. ve İnal, S. (2015). Hurufat Defterlerinin Şehir Tarihi Araştırmalarındaki Yeri. 3. *Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları*

- Kongresi Bildirileri Tam Metin içinde* (s. 119-129). Şanlıurfa: Türkiye Yazarlar Birliği.
- Naldan, F. (2018). Hurufat Defterlerine Göre 19. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Kemah Kazasında Türk Mimarisi. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, (4) 1, 85-95.
- Naldan, F. (2020). Hurufat Defterlerine Göre 17. ve 18. Yüzyıllarda Gercanis’de (Refahiye) Bulunan Vakıf Eserler. *Vakıflar Dergisi*, (53), 115-131.
- Ocak, A. Y. ve Faruki, S. (1986). *Zaviye. İslam Ansiklopedisi içinde* (Cilt.13, ss. 468-476) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Öntuğ, M. M. (1999). Hurufat Defterlerine Göre Uşak’taki Eğitim Müesseseleri (1702-1824). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 149-272.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Tak, E. (2009). *Diplomatik Bilimi Bakımından XVI.-XVII. Yüzyıl Kadı Sicilleri ve Bu Sicillerin İhtiva Ettiği Belge Türlerinin Form Özellikleri ve Tanımlanması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Turgut, V. (2015). XVI. Yüzyılın Sonlarında Kocaeli Sancağı’nda Demografik ve İktisadi Vaziyet. *Uluslararası Gazi Akçakoca Sempozyum Bildirileri Tam Metni içinde* (s.337-439), C.1. Kocaeli: Kocaeli Belediyesi Yayınları.
- Yıldız, P. (2010). *Hurufat Defterlerine Göre Maraş Kazası*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Yurdakul, İ. (2016). Gebze Nahiyesi’ne bağlı Vakıf Karyeler. *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II Bildirileri Tam Metni içinde* (s.1225-1254), C.2. Kocaeli: Kocaeli Belediyesi Yayınları.
- Yücel, E. (2018). Gebze (Dakibza). R. Orman (Ed.), *Kıtaları Buluşturan Tarihsel Geçiş Hattı Üzerinde Bir Kent: Gebze* (s. 49-58). İstanbul: Gebze Belediyesi Kültür Yayınları.

İnternet Kaynakları

<https://www.uskudar.bel.tr/tr/main/erehber/tekkeler/12/ibrahim-aga-camii-tekkesi>.

Arşivler Vakıflar Genel Müdürlüğü (Hurufat Defterleri)

V.G.M.A. HD. 1060/ H.1190 (M.1776)- H.1203 (M.1788).
 V.G.M.A. HD. 1061/ H.1155 (M.1742)- H.1168 (M.1754).
 V.G.M.A. HD. 1063/ H.1168 (M.1754)- H. 1173 (M.1759).
 V.G.M.A. HD. 1065/ H.1188 (M.1774)- H.1189 (M.1775).
 V.G.M.A. HD. 1067/ H.1116 (M.1705)- H.1135 (M.1722).
 V.G.M.A. HD. 1068/ H.1143 (M.1731)- H.1151 (M.1738).

EK Tablo 1:

Sıra No	Köy İsmi (Hurufat Defterlerinde -18.yy.)	16. yy. ⁸ (TADB.TT D.49 N'olu Kayıt-Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri)	17.yy. ⁹ (TADB. TTD.579 No'lu Kayıt)	19.yy. ¹⁰ (B.A. Temettuat Defterleri 3584-3615)	20.yy. Başı ¹¹ (Defter-i Hümayun-Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri vs.)	Günümüzdeki Durumu
1	Darıca	Darıca	Darıca	Darıca		Bu köy, günümüzde Kocaeli İli'nin bir ilçesi durumundadır.
2	Akviran	Akviran	Akviran		Akviran	Mollafenari
3	Nerdibanlı	Nerdibanlı	Merdibanlı			Bu köy, günümüzde Kadıköy ilçesine bağlı bir mahalledir. Günümüzde Merdivenköy olarak bilinmektedir.
4	Tavşancıl			Tavşancıl		Bu köy, günümüzde Dilovası İlçesi'ne bağlı bir mahalledir.

⁸ Turgut, 2015: 405-418; Çelik, 2003,15; Erpolat, 2015: 522-527.

⁹ Yurdakul, 2016: 1235-1236.

¹⁰ Çelik, 2003: 88.

¹¹ Çelik, 2003: 15.

5	Tepecik/Dep ecik	Sögüdcük Nam-ı Diğer Depecik	Sögütcük Nam-ı Diğer Tepecik	Tepeci k		Bu köy, günümüzde Dilovası ilçe sınırlarında kalmaktadır.
6	Meşeler?					
7	Şeyhler					Bu köy günümüzde Sakarya il sınırları içinde olup, 19.yy. sonunda Kandıra'ya bağlı bir nahiye idi?
8	Şeyhli/Şeyhl ü	Şeyhlü				Bu köy günümüzde, Pendik İlçesi sınırları içerisindedir
9	Pelitli	Pelidlü	Pelidlü	Pelitli	Pelidli	Pelitli
10	Tuzla	Tekye Nam-ı Diğer Tuzla Köyü	Nikide Nam-ı Diğer Tuzla	Tuzla		Bu köy, günümüzde İstanbul'a bağlı bir ilçedir.
11	Hereke	Hereke ma'a Gezerli Köyü	Hereke ma'a Gezerli	Hereke	Hereke	Bu köy, günümüzde Körfez İlçesi'ne bağlı bir belde statüsündedir.
12	Muallim				Muallim	Muallim
13	Timurcular/ Timurcu	Demürçiler /Demircülü	Demircül ü	Demirc iler		Demirciler
14	Tavşan/Tavş anlı/Tavşanlı u	Tavşanlı/T avşanlı	Tavşanlı	Tavşan lı	Tavşanlı	Tavşanlı
15	Orhan/Orhan lı Köyü	Orhanlı	Orhanlı	Orhane li?	Orhanlı	Orhanlı
16	Araman	Arman (Kandıra Nahiyesi dahilinde gösterilme ktedir)	-	-	-	Bu köy, günümüzde Kandıra ilçe sınırlarında kalmaktadır. Günümüzde Kaymaz olarak da bilinmektedir.
17	Cunkara Nam-ı Diğer Cuma	Çonkara	Conk?	Cumalı ?		Cumaköy?
18	Karaaliler	Ada Beylü Nam-ı Diğer Kara Ali Köyü	Ada Beylü Nam-ı Diğer Kara Ali Köyü		Karaca Ali?	Günümüzde böyle bir köy bulunmamaktadı r.
19	Cumalı			Cumalı		Cumaköy

20	Denizli	Donuzluca ?	Tonuzluca?	Denizli	Denizli	Denizli
21	Bollu Dede Köyü?	Bollu Köyü? (Karasu Nahiyesi sınırlarında gösterilmektedir)				Günümüzde böyle bir köy bulunmamaktadır.
22	Sinanlı/Sinanlar	Sinanlı (Kandıra Nahiyesi sınırlarında gösterilmektedir)				Günümüzde böyle bir köy bulunmamaktadır.
23	Çerkeşli/Çerkeşlü	Çerkeşlü	Çerkeşli	Çerkeşli		Bu köy, günümüzde Dilovası ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır.

EK Tablo 2:

Sıra No	Mahalle İsmi (Hurufat Defterlerinde-18.yy.)	16.yy/ (436-116-438 No'lu Tahrir Defterleri/ B.A. Temettuat Defterleri/ TADB.TTD.49 N'olu Kayıt ¹²)	17.yy. TADB.TTD. 49 N'olu Kayıt ¹³	19.yy. B.A. Temettuat Defterleri, 438 No'lu Tahrir Defterleri ¹⁴	Günümüz
1	Ferhad Sinan				Günümüzde böyle bir mahalle bulunmamaktadır.
2	Ada	Adalı	Adalı	Ada	Günümüzde böyle bir mahalle bulunmamaktadır.
3	Karabakkal	Karabakkal	Karabakkal	Karabakkal	Günümüzde böyle bir mahalle bulunmamaktadır.
4	Mehter Sinan Mahallesi				Günümüzde böyle bir mahalle bulunmamaktadır.

¹² Erpolat, 2015: 498-499; Çelik, 2003:122; Turgut, 2015: 347.¹³ Yurdakul, 2016:1235.¹⁴ Çelik, 2003:122.

5	Güzeller Mahallesi	Güzel nam-1 diğer Haraççı	Güzel nam-1 diğer Haraççı	Güzel	Güzeller
---	--------------------	---------------------------	---------------------------	-------	----------

Ek Tablo 3:

Yer Adı	Cami Adı	Caminin Defterdeki Tarih Aralığı	Cami Vakfi Cihetleri ¹⁵ ve Bu Cihetlere Yapılan Atama ve Tecdid Sayısı	Hurufat Defter ve Sayfa Numaraları
Akviran Köyü	Akviran Köyü Camii	1721-1785	1/İmam 1/Hatip	1060/4 1067/12
Tavşancıl Köyü	Tavşancıl Köyü Camii	1754-1788	1/Müezzin 1/İmam	1060/8, 1061/40.
Tepecik Köyü	Tepecik Köyü Camii	1742-1774	1/Hatip 2/İmam-Hatip	1061/29-39 1063/12-17 1065/4.
Şeyhler Köyü	Şeyhler Köyü Camii	1743-1758	2/İmam-Hatip	1061/30 1063/18
Şeyhli/Şeyhlu Köyü	Şeyhli Köyü Camii	1706-1751	4/İmam-Hatip	1061/34-36 1067/4-5.
Pelitli Köyü	Kethüda Mehmed Camii	1731-1774	1/Hatip 4/İmam 1/Müezzin 3/İmam Hatip	1061/34-36 1063/8-10 1065/4 1068/25-26-28
Tuzla Köyü	Tuzla Köyü Camii	1755	1/İmam	1063/10
Hereke Köyü	Hereke Köyü Camii	1703-1759	1/Hatip 1/İmam-Hatip	1063/23 1067/2.
Muallim Köyü	Muallim Köyü Camii	1735-1774	5/İmam-Hatip	1061/38 1063/7-16 1065/5 1068/30-32
Timurcular (Demirciler) Köyü	Timurcular Köyü Camii	1710-1775	7/İmam-Hatip 1/Hatip	1061/39 1063/7-9-16-20 1065/6 1067/6 1068/29
Tavşanlı Köyü	Tavşanlı Köyü Camii	1722-1775	3/İmam 6/İmam-Hatip 1/Mütevelli 1/Hatip	1061/40 1063/8-19 1065/6 1067/12 1068/25-26-27-29-33-34

¹⁵ Defterde bulunan cami için kaç atama olduğu ve sonrasında görevlileri belirtmektedir.

Araman Köyü	Araman Köyü Camii	1754	1/İmam-Hatip	1061/40
Orhanlı Köyü Camii	Orhanlı Köyü Camii	1705-1774	1/İmam-Hatip	1065/4 1067/3-6 1068/24-29-31-33
Çunkara Köyü	Fenari Ahmed Paşa Camii	1705-1708	3/İmam Hatip	1067/3-4-5.
Çerkeşli Köyü	Çerkeşli Köyü Camii	1707-1722	1/İmam-Hatip 2/Müezzin	1067/5-9-13
Karaaliler Köyü	Ali bin Hüseyin Camii	1708	1/Mütevelli	1067/5
Cumalı Köyü	Cumalı Köyü Camii	1709-1712	1/İmam-Hatip	1067/6-8
Denizli Köyü	Denizli Köyü Camii	1711-1733	2/İmam-Hatip	1067/8 1068/28
Kurşun Madeni Yakınında Bollu Dede Köyü	Bollu Dede Köyü Camii	1722	1/Müezzin- 1/İmam	1067/13
Mehter Sinan Mahallesi	Mehter Sinan Camii	1746	1/İmam	1061/33

Ek Tablo 4:

Yer Adı	Mescit Adı	Mescidin Defterdeki Tarih Aralığı	Mescit Vakfı Cihetleri ¹⁶ ve Bu Cihetlere Yapılan Atama ve Tecdid Sayısı	Hurufat Defter ve Sayfa Numaraları
Darıca Köyü	Korucu Mehmed Mescidi	1707-1785	5/İmam 3/Mütevelli	1060/4, 1061/37-39, 1063/8-17-22, 1067/2.
Tepecik Köyü	Tepecik Köyü Mescidi	1720-1742	2/İmam	1061/29 1067/11
Ferhad Sinan Mahallesi	Ferhad Sinan Ağa Mescidi	1742	2/İmam	1061/29
Ada Mahallesi	Ada Mescidi	1712-1758	3/İmam	1061/31 1063/19 1067/8
Karabakkal Mahallesi	Karabakkal Mescidi	1738-1759	5/İmam	1061/32 1063/8-22 1068/33
Güzeller Mahallesi	Haraççı Bey Mescidi	1711	1/İmam	1067/7
Gekboze Kasabası	Küçük Mescid	1746-1757	4/İmam	1061/32-37 1063/14

¹⁶ Defterde bulunan cami için kaç atama olduğu ve sonrasında görevlileri belirtmektedir.

Gekboze Kasabası	İlyas Bey Mescidi	1737-1738	1/Cüzhan 1/Müteveli	1068/33
------------------	-------------------	-----------	------------------------	---------

Ek Tablo 5:

Yer Adı	Yapı Adı	Yapının Defterdeki Tarih Aralığı	Yapı Vakfi Cihetleri ¹⁷ ve Bu Cihetlere Yapılan Atama ve Tecdid Sayısı	Hurufat Defter ve Sayfa Numaraları
Karabakkal Mahallesi	Karabakkal Mahallesi Mektebi	1755	1/Mektep Hocası-İmam	1063/8
Tuzla Köyü	Tuzla Köyü Mektebi	1750	1/Muallim-i Sıbyan	1061/36
Hereke Köyü	Hereke Köyü Mektebi	1752-1758	1/Muallim-i Sıbyan	1061/38 1061/19
Gekboze	Öksüzade Muallimhânesi	1738	1/Muallim-i Sıbyan	1068/33

Ek Tablo 6:

Yer Adı	Cami Adı	Caminin Defterdeki Tarih Aralığı	Cami Vakfi Cihetleri ¹⁸ ve Bu Cihetlere Yapılan Atama ve Tecdid Sayısı	Hurufat Defter ve Sayfa Numaraları
Sinanlar Köyü	Alanlar Zaviyesi	1712-1714	1/Müteveli	1067/8
Gekboze Kasabası	Kutbuddin Zaviyesi	1785	1/Zaviyedar	1060/5
Nerdıbanlı (Nerdübanlı) Köyü	İbrahim Ağa Zaviyesi	1788	1/Zaviyedar-Müteveli	1060/8

¹⁷ Defterde bulunan cami için kaç atama olduğu ve sonrasında görevlileri belirtmektedir.

¹⁸ Defterde bulunan cami için kaç atama olduğu ve sonrasında görevlileri belirtmektedir.

EK Harita 1:

Harita 1: Gebze Nahiyesi Haritası (18 ve 20.yy. Yüzyıllar) (Çelik, 2003.)

EK Resim 1:

Resim 1: Gebze Nahiyesi ile İlgili Üsküdar Hurufat Defteri Kayıt Örneği (V.G.M.A. HD. 1068/2)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 53
Sayfa/Page: 303-334
ISSN: 1302-6879

Şehir Lojistiği: Nicel Bir Araştırma* City Logistics: A Quantitative Research

• Bülent YILDIZ*
Dilber Nilay KÜTAHYALI**
Ertuğrul ÇAVDAR***

* Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Kastamonu/Türkiye. Asst. Prof., Kastamonu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Kastamonu/Turkey. dr.yildiz.bulent@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5368-2805

**Öğr. Gör., Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu Meslek Yüksekokulu, Özel Güvenlik ve Koruma Bölümü, Kastamonu/Türkiye. Lecturer., Kastamonu University, Kastamonu Vocational School, Department of Private Security and Protection, Kastamonu/Turkey. nilaykutahyali@kastamonu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4673-5179

*** Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Kastamonu/Türkiye. Asst. Prof., Kastamonu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Kastamonu/Turkey. ecavdar@kastamonu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1522-8775

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

05/07/2021

Kabul Tarihi / Date Accepted:

14/08/2021

Yayın Tarihi / Date Published:

30/09/2021

Atrf: Yıldız, B., Kutahyalı D.N. & Çavdar, E. (2021). Şehir Lojistiği: Nicel bir Araştırma. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53, 303-334.

Citation: Yıldız, B., Kutahyalı D.N. & Çavdar, E. (2021). City Logistics: A Quantitative Research. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 53, 303-334.

Öz

Şehir lojistiği için şehrin altyapısı ve planlaması, bisiklet yollarının varlığı ve kalitesi, toplu taşıma araçları ve yaya trafiği ile ilgili düzenlemeler önem arz etmektedir. Bu düzenlemeler kent sakinlerinin yaşamış oldukları şehirden memnun olma düzeylerini de etkilemektedir. Bu nedenle, bu çalışmada öncelikli olarak şehir lojistiği ile ilgili kent sakinlerinin mevcut durum algıları ile önem düzeylerinin karşılaştırılması yapılmıştır. Bu amaçla Türkiye'de 1708 kişiden anket ile veri toplanmıştır. Katılımcılardan yaşamış oldukları şehrin şehir lojistiği durumunu değerlendirmeleri ve bu durum ile ilgili kendileri için önem düzeylerini belirtmeleri istenmiştir. Yapılan analiz neticesinde mevcut durum ve önem düzeyi arasında en yüksek farkın altyapı boyutu için yol zemininin düzgün olması, şehir planlaması boyutu için trafik yoğunluğunun uygun olması, bisiklet yolu boyutu için bisikletle ulaşım için uygun yolların varlığı, toplu taşıma boyutu için toplu taşıma araçlarının bakımlı ve temiz olması ve yaya trafiği boyutu için ise trafikte yaya önceliğine dikkat edilmesi olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca şehir lojistiği boyutlarının kent yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisi yapısal eşitlik modeli ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde yaya trafiği, altyapı ve toplu taşıma boyutlarının kent yaşam memnuniyetini anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiştir. Şehir planlaması ve bisiklet yolu boyutları ise kent yaşam memnuniyetini anlamlı olarak etkilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Şehir lojistiği, kent yaşam memnuniyeti, yapısal eşitlik modeli.

* Çalışma için Kastamonu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulunun 25.03.2021 tarih ve 1/31 sayılı kararı ile Etik Kurul izni alınmıştır.

Abstract

For city logistics, the infrastructure and planning of the city, the existence and quality of bicycle paths, regulations regarding public transport and pedestrian traffic are important. These regulations also affect the level of satisfaction of city residents with the city they live in. For this reason, in this study, primarily, the current situation perceptions of the city residents regarding city logistics and their importance assessment levels were compared. For this purpose, data were collected from 1708 people in Turkey through questionnaires. The participants were asked to evaluate the city logistics situation of the city they lived in and to indicate their level of importance for this situation. As a result of the analysis, the highest difference between the current situation and the level of importance is that the road surface is smooth for the infrastructure dimension, the traffic density is suitable for the urban planning dimension, the presence of suitable roads for bicycle transportation for the bicycle path dimension, the well-maintained and clean public transport vehicles for the public transport dimension. It has been determined that there is a need for pedestrian priority in traffic for the pedestrian traffic dimension. In the study, the effect of city logistics dimensions on urban life satisfaction was analyzed with the structural equation model. As a result of the analysis, it was determined that the dimensions of pedestrian traffic, infrastructure, and public transportation significantly affect city life satisfaction. City planning and bike path dimensions did not significantly affect urban life satisfaction.

Keywords: City logistics, city life satisfaction, structural equation model.

Giriş

Lojistik kavramı, çok ortaklı bir değer ağı içinde entegre olmuş bilgi ve karar akışlarının analizini, planlamasını ve yönetimini hedefleyen koordine edilmiş bir süreç olarak açıklanabilir (Benjelloun ve Crainic, 2008: 46). Lojistik optimizasyonu, kaynakları en iyi şekilde kullanmak, trafiği ve emisyonları azaltmak, tıkanıklıkları ve verimsiz zamanları önlemek için planlama, konsolidasyon ve iş birliğine dayanmaktadır (Brusselaers, Mommens ve Macharis, 2021: 2). Günümüzde lojistik, bir ülkenin sürdürülebilir büyümesinin temellerinden biri olarak kabul edilmekte, üretim ve tüketimdeki küreselleşme ile birlikte önemi giderek artış göstermektedir. Bu nedenle, lojistik performansı ve yeni ulaşım sistemleri şehir yaşamında önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır (Ahmad ve Mehmood, 2016: 501).

Şehirleşme ve nüfus artışı, e-ticaretin hızlı gelişimi ve müşterilerin artan beklentileri, şehirlerin farklı mobilite türleri için artan bir taleple karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Hızla artan yolcu sayısı ve yük taşımacılığı, trafik sıkışıklığı, gürültü, kirlilik, ulaşım maliyetlerinde artış ve artan trafik kazası riski gibi

sürdürülebilirlikle ilgili birçok sorunu ortaya çıkarmaktadır (Szmelter-Jarosz ve Rześny-Cieplińska, 2020: 2).

Şehir lojistiği de bu görüş doğrultusunda şehirsiz alanlardaki bütüncül bir lojistik sürecin sorunlarına çözüm odaklı olarak ortaya atılmış bir kavramdır. Genel olarak şehir kavramı, fiziksel kaynaklar ile, beşeri süreçlerle ilgili faaliyetleri bütünlükten bir alan olarak düşünülürken, şehir lojistiği bu faaliyetleri en uygun koşullarda bir araya getirerek sistemsel bir şekilde bu süreci yönetmek olarak tanımlanabilir (Castrellón-Torres, Chaparro, Barrera, Acosta ve Jaimes, 2018: 221). Şehir lojistiği, bir kentsel bölgedeki farklı taşıma sistemlerinin iyileştirilmesi ile ilgili farklı organizasyonları, lojistik şemaları, paydaşları ve planlama eylemlerini anlamayı, incelemeyi ve analiz etmeyi amaçlayan çok disiplinli bir alan olarak açıklanabilir (Gonzalez-Feliu, Semet ve Routhier, 2014: 2). Tedarik zinciri yönetiminin son aşaması olarak görülen şehir lojistiği, kentsel alanlardaki lojistik ve ulaşım faaliyetleriyle ilgilenmektedir. Şehir lojistiğinin optimal şekilde tasarımı ve planlaması, sosyal refah ve toplumda barış üzerinde büyük bir etkiye sahip olacaktır (Dolati Neghabadi, Evrard Samuel ve Espinouse, 2019: 865).

1. Şehir Lojistiği

Başta büyük şehirler olmak üzere, şehir merkezlerinde yaşanan nüfus artışı, ekonomik gelişmeler ve giderek yoğun bir hale gelen yığılmalar şehir lojistiği kavramının önemini ortaya koymaktadır. Şehir lojistiğinin gelişmesi ile birlikte, ortaya çıkan sorunların çözümüne sistematik çözümler bulunmaya başlanmıştır. Şehir lojistiği kavramı, kentsel alanlarda malların dağıtımında yer alan belirli kavram ve uygulamaların yanı sıra trafik tıkanıklıkları ve park sorunları gibi sorunları da ifade etmektedir. Şehir lojistiği sistemi ile, şehir merkezlerindeki araçların kontrol edilerek tıkanıklığın azaltılması ve hareketliliğin artırılması, ayrıca hava ve ses kirliliğinin azaltılarak yaşam kalitesi seviyesinin artırılması mümkündür (De Carvalho, Kalid ve Rodríguez, 2019: 121082).

Şehir lojistiği kavramı, sürdürülebilir şekilde bir arada yaşama, yük taşımacılığı ve şehrin gelişimi üzerinde durmaktadır. Temel amacı sürdürülebilirlik için, yük taşımacılığı ve lojistiği değiştirerek ekonomik, çevresel ve toplumsal verimliliği artırmaktır. Şehrin sosyal ve ekonomik gelişimini desteklemenin yanı sıra kentsel yük taşımacılığının olumsuz etkilerini azaltmak için geliştirilmiştir (Jamshidi, Jamshidi, Ait-Kadi ve Ramudhin, 2019: 5177). Şehir lojistiği aynı zamanda kentsel alanlarda tedarikçiler ve tüketiciler arasında büyük ölçekli yük taşımacılığı faaliyetlerinin sürekli ve

istikrarlı çalışmasını sağlayan tedarik zinciri canlılığı, ekonomik kalkınma ve iş beklentilerinin kolaylaşması açısından önemli bir faktördür (Hu, Dong, Hwang, Ren ve Chen, 2019: 1). Şehir lojistiği, ekonomik büyüme için yük taşımacılığında kaynaklanan karmaşık sorunlar ve kentsel alanlarla ilgili çevresel hususlara, yeni ve akıllı teknolojilerle formüle edilmiş çözümler sunmayı amaçlamaktadır (Nathanail, Karakikes, Mitropoulos ve Adamos, 2021: 219). Ayrıca şehrsel yığılmada entegre ve organize edilmiş malzeme, insan ve bilgi toplama konularını kapsamaktadır. Bu kapsam doğrultusunda; şehir iletişimi, ticari ağlara ürünler tedarik etme, su ve enerji sağlama, atık su tüketimi, atıkların desteklenmesi ve kullanılması, telekomünikasyon ağlarının yapımı ve bakımı ve kentin doğal çevresine özen gösterme konularına da yönelmektedir (Perzyńska, 2020: 83).

Şehir içi yük taşımacılığı, ihtiyaç duyulduğunda mallara serbest erişim gibi faydaların yanı sıra çevresel, sosyal ve ulaşım etkileri açısından olumsuz dışsallıkları beraberinde getirmektedir. Şehir lojistiği kavramı çevrenin korunması amacıyla bu sorunlara çözüm olarak, kentsel alanlarda verimli yük dağıtımını sağlamak üzere fiziksel durumu ve bilgi akışlarını planlamak, organize etmek, koordine ve kontrol etmek konusunda gelişim göstermektedir (Paddeu, Fancello ve Fadda, 2017: 262). Şehir lojistiği, lojistik süreçlerin ve faaliyetlerin verimliliğini artırmayı ve olumsuz etkilerini azaltmayı, aynı zamanda kentsel alanların sürdürülebilir gelişimini desteklemeyi amaçlamaktadır. Temel sorun, planlama faaliyetlerinin kapsamlı ve uzun vadeli şehir lojistiği politikasının henüz sistematik bir hale gelmemiş olmasıdır (Tadić, Zečević ve Krstić, 2015: 319). Şehir lojistiği, şehirlerin ekonomik büyümesi ile sosyal ve çevresel sorunların uyumlaştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bir piyasa ekonomisi çerçevesinde trafik ortamı, trafik sıkışıklığı ve enerji tüketimini göz önünde bulundurarak kentsel alanlarda lojistik ve taşımacılık faaliyetlerini tamamen optimize etme sürecidir (Kaur ve Awasthi, 2018: 161). Şehir lojistiği, lojistik süreçlerin ve kentsel alanlardaki kaynak akışlarının koordinasyonu ve planlamanın yanı sıra kontrolünden de oluşmaktadır. Optimal bir şehrsel lojistik stratejisinin geliştirilmesinde başarının anahtarı, ulaşım sistemi alanında tanımlanan tüm ihtiyaçlar ve mevcut kaynaklar arasında fikir birliğine varmaktır (Rzeźny-Cieplińska ve Szmelter-Jarosz, 2020: 1).

Şehir lojistiği faaliyetlerine dâhil olan kişi ve kuruluşlar, son yıllarda paydaşlar terimi kapsamında ele alınmaktadır. Paydaşlar, şehir lojistiği faaliyetlerinin sonuçlarından menfaati olan veya ilgisi olan kişilerdir. Paydaşların süreçteki katkısı, şehir lojistik çözümlerinin uygulanması sırasında karar verme sürecini potansiyel olarak

etkileyebilecek amaçlarına dayanmaktadır (Katsela ve Browne, 2019: 1). Şehir lojistiği literatüründeki paydaş gruplar, nakliyeciler, yük taşıyıcıları veya nakliye sağlayıcıları, yöneticiler, sakinler ve diğerleri olarak gruplandırılabilir. Son kategoride genellikle sivil toplum kuruluşları ve mülk sahipleri yer almaktadır. Her bir paydaş grubu, şehir lojistik girişiminin vizyonunu, hedeflerini ve değer yaratımını şekillendirmede bilgi, anlayış ve desteğe katkıda bulunmaktadır (Katsela ve Pålsson, 2019: 2). Şehir sakinleri olarak tanımlanan paydaşlar, şehir içinde yaşayan, çalışan ve alışveriş yapan kişilerdir. Sakinler, ulaşımdan kaynaklı gürültü, koku veya titreşim gibi rahatsız edici dışsallıkları deneyimleyen kişilerdir. Ziyaretçiler ve turistler de ziyaretlerinde çekici şehirlerle ilgilendikleri için ulaşımın dışsallıklarından rahatsızlık duyabilmekte, dolayısı ile bu gruba dâhil edilebilmektedir (Rześny-Cieplińska, Szmelter-Jarosz ve Moslem, 2021: 2). Bu bağlamda şehir lojistiği, sakinlerinin yaşam kalitesini iyileştirmek için, şehirselleşen alanlardaki insanların, yüklerin ve ilgili bilgilerin akışının ekonomik verimliliğini planlamak, uygulamak ve izlemek olarak tanımlanabilir (Perzyńska, 2020: 83). Özellikle, yöneticiler ve bölge sakinleri, daha az gürültü ve kirlilik, daha az taşıt ve daha fazla güvenlik ile çevresel ve sosyal hususlara odaklanırken göndericiler, yük taşıyıcıları ve alıcılar daha çok maliyet etkinliği ve artan satışlara odaklanma eğilimindedir. Bu durum şehir lojistiği girişimlerine katılma nedenlerinin paydaşlar arasında farklılık gösterdiğini ve bu da etkileşim şekillerini etkilediğini göstermektedir (Katsela ve Browne, 2019: 1). Yetkililer tarafından en kapsamlı şekilde temsil edilen kamu paydaşları da, şehir sakinlerinin yaşam kalitesini iyileştirmekten ve ayrıca çeşitli şehir lojistiği konularını ve girişimlerini organize etmekten, planlamaktan ve kontrol etmekten sorumludur (Rześny-Cieplińska, vd., 2021: 2).

Ulaşım, şehirlerin kamusal yaşamında büyük bir sorun haline gelmiştir. Özellikle bu durum artan şehirleşmeden kaynaklanmaktadır. Şehir nüfusunun artması, ulaşım hizmetlerine olan talebin artmasıyla sonuçlanmış ve şehirselleşen ulaşımı bir şehrin yaşamının temel bir bileşeni haline getirmiştir (Castrellón-Torres, vd., 2018: 221). Şehirselleşen ulaşım sistemleriyle ilgili sorunları çözmek ve etkili, çevre dostu ve sürdürülebilir ulaşımın olmasını sağlamak için şehirselleşen lojistik alanında birçok yenilikçi çözüm ve girişim başlatılmıştır. Şehir lojistiğinin kapsam alanlarından biri de araç akışlarını azaltmak ve aynı zamanda dış maliyetleri azaltmak için şehirler ve banliyö bölgeleri içindeki hareketliliğin optimizasyonudur (Szmelter-Jarosz ve Rześny-Cieplińska, 2020: 2). Yol ağlarındaki seyahat süreleri büyük ölçüde ağ yüküne bağlı olduğundan, trafik ağının bağlantıları için gerçekçi

seyahat süresi tahminleri, güzergâhın kalitesi için en önemli faktörlerden biridir. Kentsel alanlardaki ağ yükleri, farklı ağ bağlantılarına ve günün saatlerine göre oldukça dalgalıdır ve bu da trafik sıkışıklığına neden olmaktadır (Ehmke, Meisel ve Mattfeld, 2012: 338). Kentsel alanlarda yaşanan bu seyahat sürelerinin belirsizliği ve değişimi, esas olarak trafik koşullarından ve sınırlı trafik altyapısından etkilenmektedir. Teslimat rotalarının planlanmasında seyahat süresi varyasyonunu dikkate almak için, geçmiş seyahat süresi verilerinin araç rotasına entegrasyonunun faydalı olacağı düşünülmektedir. Bilgi modelleri aracılığıyla araç rotası için seyahat süreleri erişilebilir hale getirilmelidir (Groß, Ehmke ve Mattfeld, 2020: 1). Böylelikle sürecin yönetimi daha başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilir. Şehirler kalkınmalarını, ekonomik büyümelerini ve konut sakinlerinin yaşam kalitesini iyileştirmelerini sağlamak için şehir lojistiği sistemlerinin unsurları olarak verimli ve iyi çalışan kentsel ulaşım sistemlerine ihtiyaç duymaktadır. Artan kentleşme, trafik sorunları ve artan çevre kirliliği, kentsel hareketliliğin gelişmesinin çağımızın en önemli zorluklarından biri olmasına neden olmaktadır (Rzeźny-Cieplińska, vd., 2021: 1). Günümüzde şehirler, trafik sıkışıklığı, bekleme süreleri, gürültü ve hava kirliliği, tıkanıklık artışları, olumsuz çevresel etkiler ve enerji tüketimi ve şehirlerdeki mal hareketliliğinden kaynaklanan kamusal alan eksikliği gibi çeşitli sorunlarla karşı karşıyadır. Belediye yönetimleri, şehirlerdeki mal taşımacılığının durumunu iyileştirmek, vatandaşların çevreleri üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için kentsel dağıtım merkezleri, teslimat zamanlaması ve erişim kısıtlamaları gibi sürdürülebilir şehir lojistiği girişimlerine yatırım yapmaktadır (Jamshidi vd., 2019: 5175).

Şehir lojistiği, yönetsel, sosyal ve mühendislik yönlerini içeren çok disiplinli bir sorun olduğu için ilgili farklı paydaşların hedeflerini ve gereksinimlerini değerlendirmek önemlidir. Bu doğrultuda, sadece nakliye şirketleri arasındaki etkileşim değil, aynı zamanda diğer tüm paydaşlar arasındaki etkileşimler de dikkate alınmalıdır. Bu yönüyle şehir lojistiği, bir şehir içinde hareketlilik, sürdürülebilirlik ve yaşanabilirliği sağlamak için organize edilmesi ve yürütülmesi gereken birçok konuyu içerir (Dolati Neghabadi vd., 2019: 865). Şehirsel yük taşımacılığı, şehir planlamasının önemli bir bileşenidir. Şehirsel yük taşımacılığının rasyonelleştirilmesi, sürdürülebilir ekonomik büyüme için çok önemlidir. Bu nedenle trafik sıkışıklığı, çevre ve enerji tasarrufu gibi üstesinden gelinmesi gereken sorunlar şehir lojistiği kapsamında çözüm bulmalıdır (Taniguchi ve Van Der Heijden, 2000: 65).

Şehir lojistiğinin amacı, planların hem kamu hem de özel sektöre olan maliyetlerini ve faydalarını göz önünde bulundurarak kentsel alandaki lojistik sistemlerini optimize etmektir. Kamu sektörü trafik sıkışıklığını ve çevre sorunlarını hafifletmeye çalışırken, özel nakliyeciler ve yük taşıyıcıları navlun maliyetlerini düşürmeyi amaçlamaktadır (Kaur ve Awasthi, 2018: 161). Şehir lojistiği kamu ve özel arasındaki bu dengeyi sağlamayı amaçlamakta olup zaman ve mekân paylaşımı, kamu ve özel sektör arasında iş birliğinin teşviki şeklinde önlemler almayı gerektirir (Rai, Verlinde ve Macharis, 2019: 311). Süreç, şehirselleşen alanlardaki tüm akışların bir koordinasyon süreci olarak ele alınmaktadır. Örneğin yolcu hareketliliği, şehirlerdeki toplu taşıma ile ilgili durumlar kamu yönetimi tarafından organize edilmektedir. Kargo akışlarını ve insanları kapsayan şehir lojistiği de hem özel hem de kamu paydaşlarının çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir (Rześny-Cieplińska ve Szmelter-Jarosz, 2020: 1). Şehir içi yük taşımacılığı, lojistik zincirinin çok önemli bir parçasıdır. Kullanılan araç ve gidilen mesafeye bakılmaksızın tamamlanan transferlerin çoğu, şehir içinde dağıtım olarak son bulmaktadır. Güvenli yük boşaltımı, trafik, en iyi ve en verimli rotalar hakkında eksik bilgi sorunlarına neden olmaktadır. Ayrıca şehir lojistiği açısından kamyonların kentsel alandaki sürekli geçişi, hava kirliliği, gürültü ve trafik sıkışıklığına neden olmaktadır (Michael, Papoutsidakis ve Priniotakis, 2020: 768).

Şehir lojistiği, şehrin yönetiminde merkezi bir role sahiptir. Lojistik altyapı, lojistik faaliyetler için bilgi sistemlerinin oluşturulduğu şehir lojistiğinde önemli bir konumdadır. Ayrıca şehir lojistiği felaketler, kazalar gibi kriz durumlarında acil durum alanını da kapsamaktadır (Nowakowska-Grunt, Chład ve Sośniak, 2017: 78).

Şehirselleşen alanlarda yaşayan nüfusun sürekli artan payı, şehirlerdeki kirlilik ve güvenlik endişeleri, trafik ve trafik sıkışıklığı sorunları ve yeni mevcut teknolojik fırsatlar, kentsel ulaşım araştırmacılarının ve politika yapıcılarının dikkatini çekmiştir ve bu doğrultuda şehir lojistiği çalışmaları önemini giderek artırmaktadır (Lagorio, Pinto ve Golini, 2016: 2). Bu alanlar için yenilikçi, çevre dostu ve kaynak tasarrufu sağlayan tedarik zinciri konseptleri giderek daha önemli hale gelmektedir. Bu noktada şehir lojistiği kentsel alanlarda bu tür yük zorluklarının üstesinden gelmek için yenilikçi araçların geliştirilmesini ve aynı zamanda sürdürülebilir şehir gelişimini desteklemektedir (Wolpert ve Reuter, 2012: 110).

Şehir lojistiği hizmet sağlayıcıları, daha kısa teslimat süreleri, daha yüksek program güvenilirliği ve teslimat esnekliği gibi lojistik süreçler dinamiklerini dikkate almak zorundadır. Dahası, hizmet sağlayıcılar şehirler içinde sınırlı trafik alanı için diğer yol kullanıcıları

ile rekabet etmektedir. Şehirlerde, trafik altyapısı kapasiteye göre düzenli olarak kullanılmaktadır (Ehmke vd., 2012: 338).

Şehirsel ulaşım sistemi, yük taşımacılığı ve yolcuların hareketliliğinden oluşmakla birlikte, şehir içi yük taşımacılığı, depolama, envanter yönetimi, atık ve iade sorunları gibi çok çeşitli ek süreçler içermekte, bu da onu daha sorunlu bir hale getirmektedir (Rześny-Cieplińska, vd., 2021: 1). Şehirleşmiş yaşam eğilimi, sürekli artan tıkanıklık ve kirlilik seviyelerine ve yüksek nüfus yoğunluğunun neden olduğu bir dizi zorluğa yol açmaktadır. Şehirleşme ve yoğunlaşmanın neden olduğu artan zorluklara rağmen, vatandaşlar yaşanabilir şehir merkezleri talep etmektedir. Şehirsel mobilite, bir şehrin sürdürülebilir gelişiminin desteklenmesinde kilit bir rol oynamaktadır. Özellikle, bir şehirsel alanın rekabet gücünde önemli bir rol oynadığı ve yarattığı istihdam ve gelir açısından yerel ekonomi için önemli bir unsur temsil ettiği için verimli bir yük taşıma sistemine ihtiyaç duyulmaktadır (Schliwa, Armitage, Aziz, Evans ve Rhoades, 2015: 50). Genel olarak baktığımızda şehirde ulaşım duyulan ihtiyaçlar aşağıdaki gibi listelenebilir (Nowakowska-Grunt vd., 2017: 79):

- İnsanları alışveriş merkezlerine taşıma süreci
- İnsanları işyerleri ve ikamet yerleri arasında taşıma süreci
- İnsanları okullara, eğitim kurumlarına taşıma süreci
- Yolların altyapısı, otoparklar, yaya yürüyüş yolları, bisiklet yolları, toplu taşıma sistemi, otobüs durakları
- Tesislere varışlar, otoparklar, hava meydanları, acil durum ve kurtarma sistemleri
- Tabela sistemi, tahliye yolları, kar temizleme, temizleme sistemleri, gürültüden korunma, güvenli kavşaklar, ulaşım eğitimi.

Lojistik tesisler için olan otopark yeri atama problemine benzer bir problem, şehir içi trafik sistemlerindeki park problemidir. Bu tür problemlerde, sürücüler önceden bir park yerinden yer ayırtarak soruna çözüm üretebilirler (Yang, Roca-Riu ve Menéndez, 2019: 194). Ek şeritlerin kullanılması veya özel ürün teslim yollarının tahsisi, trafik sıkışıklığını azaltabilir, mevcut yol ağlarını optimize edebilir ve taşıyıcı verimliliğini artırabilir. Aslında, mevcut yol ağları içinde ticari rotaların planlanması, ticari trafiği sıkışık yollardan daha uygun ve verimli rotalara yönlendirmek için yöntemler sağlamaktadır. Bu önlem, dinamik yol sinyalizasyonunu (örneğin değişken mesaj işaretleri) gerektirmekte ve sürücülere planlanan rotaları gösteren bir navigasyon ve iletişim aracı tarafından desteklenmektedir (De Marco, Mangano ve Zenezini, 2018: 5).

Karayolu ağının belirli bölümlerindeki trafik sıklığı, alternatif güzergâhların kullanılmasına neden olmaktadır ve bu durumda daha uzun bir yol güzergâhı dolayısıyla nakliye maliyetlerinin artması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ek maliyetler zamanla genel bir kayıp haline gelmektedir (Tadić vd., 2015: 336). Trafik yoğunluğu, kentsel alanlardaki yaşam ortamı üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Kamyonlar çevre üzerinde arabalardan daha büyük olumsuz etkiler yarattığından, bunlara ilişkin şehirselleştirme önlemleri geliştirmek önem arz etmektedir (Taniguchi ve Tamagawa, 2005: 3062). Önlem olarak karayolunu kullanan araçlardan kaynaklanan kirletici emisyonları sınırlayan çevre dostu araçlar gündeme gelmektedir. Bu sayede, sıfır emisyonlu araçların kullanımını güçlendirmeye veya çevresel konulara göre erişim kısıtlamaları sağlamaya yönelik eylemler gerçekleştirilebilir (Russo ve Comi, 2020: 3).

Karayolu taşımacılığına göre daha az kirletici yöntemlere geçiş için elektrikli araçlar, bisikletler ve alternatif yakıtlar gibi “temiz” ulaşım sistemleri geliştirilmeye çalışılmaktadır (Strale, 2019: 746). Bu bağlamda şehirselleştirme lojistikte alternatif temiz ulaşım aracı olarak kullanılan bir araçta bisiklettir. Kargo bisikletleri ve bisiklet römorkları, teslimat hizmetleri, atık toplama veya küçük ticaret hizmetleri gibi profesyonel lojistikte kullanılmaktadır. Bisiklet lojistikinde bir diğer alternatif olan elektrikli kargo bisikletlerinin kullanımı, şehir lojistik operasyonlarında, daha az sürücü yorgunluğu ve aracın hareket ettirilmesindeki elektrik yardımı nedeniyle daha yüksek taşıma kapasitesi gibi avantajlar sunmaktadır (Melo ve Baptista, 2017: 2).

2. Şehir Lojistiği Literatürü

Şehir nüfusu yoğunluğu ve refah düzeyinin artması ile birlikte şehir lojistiği konusu da farklı yönleriyle daha sık bir şekilde ele alınmaya başlamıştır. Konunun önemi akademik çalışmalara da yansımış çok yönlü olarak farklı çalışmalarda ele alınmıştır. Özellikle son yıllara ilişkin çalışmalar incelendiğinde şehir lojistiği sorunlarının çok yönlülüğü dikkat çekmektedir.

Neghabadi, Samuel ve Espinouse (2019) şehir lojistiği ile ilgili bildiri, makale ve kitapları kapsayan literatüre yönelik olarak yaptıkları bibliyometrik analizle konunun araştırma perspektifini tanımlamaya çalışmış, konu ile ilgili olarak tanım ve kapsam, politika, yöntemler, yenilikçi çözümler, sürdürülebilirlik ve paydaşlar olmak üzere altı araştırma kategorisi belirlemiştir. Her kategorideki çalışılan konuların verildiği makalede çalışmaya ihtiyaç duyulan alanlara da değinilmiştir.

Şehir lojistiği, verimliliği artırmayı, lojistik süreç ve faaliyetlerin olumsuz etkilerini azaltmayı ve aynı zamanda kentsel alanların sürdürülebilir kalkınmasını desteklemeyi amaçlamaktadır. Artan nüfus yoğunluğu ile birlikte büyüyen sorunları çözmek ve ekonomik kalkınmayı teşvik edecek ve şehirdeki yaşam koşullarını iyileştirecek sürdürülebilir çözümleri belirlemek için kapsamlı bir analiz ve yetkililerin ve şirketlerin aktif katılımı gerekmektedir. Çevresel etkilerin ve hizmet kalitesi beklentilerinin de dikkate alındığı şehir lojistiğinde çözüm önerileri uzun vadeli politikaları gerektirmektedir. Tadić, Zečević ve Krstić (2015), yaptıkları çalışmada karmaşık bir şehir lojistik sisteminin problemlerini çözmenin karmaşıklığını vurgulamak için kentsel alanlarda lojistik zincirlerin uygulanmasındaki mevcut durumu ve eğilimlerini dile getirmiştir.

Literatürde yer alan çalışmaların bazıları şehir lojistiğini sürdürülebilirlik açısından ele almıştır. Strale (2019) 1995-2018 yılları arasında Scopus ve Google Akademik'te atıfta bulunulan sürdürülebilir kentsel lojistikle ilgili İngilizce makaleleri incelemiş, çalışmaların daha çok teknik problemler, optimizasyon ve çözüm arayışları ve iyi uygulamalar ile ilgili olduğunu belirtmiştir. Çalışmada literatürün, sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir parçası olan çevresel ve sosyal konulara çok az ilgi gösterdiği belirtilmiştir.

Schliwa v.d. (2015) Birleşik Krallık'ta şehir lojistiğini daha sürdürülebilir kılmak için kargo döngülerinin potansiyelini ve bunların yayılmasını teşvik etmenin yollarını araştırmıştır. Çalışmada sürdürülebilir kentsel yük taşımacılığı için kargo bisikletlerinin kullanma potansiyeli üzerinde durulmuştur.

Kentsel yaşam kalitesinde sürdürülebilir şehir lojistik planlarının önemli bir rolü vardır. Kentsel dağıtım merkezleri, yoğunluk fiyatlandırması, teslimat zamanlaması ve erişim kısıtlamaları gibi sürdürülebilir şehir lojistiği girişimlerinin değerlendirilmesi, çeşitli öznel ve nesnel kriterler ve kısıtlamaların dikkate alınmasını gerektiren karmaşık bir sorundur. Öte yandan, şehir lojistiği planlaması bağlamında işbirliği ortağı seçimi, ulaşım, boyut ve zamanlama kısıtlamaları gibi belediye taşımacılık düzenlemelerinin verimliliği açısından önemli bir rol oynamaktadır. Jamshidi vd. (2019) yaptıkları çalışma ile sürdürülebilir şehir lojistiği inisiyatifleri seçimi için uygulanan kriterleri/alt kriterleri ve çok kriterli karar verme tekniklerini ve ayrıca işbirliği ortağı seçim problemlerini tanımlayarak, ortak kriterler/alt kriterler ve uygun çok kriterli karar verme hakkında görüş belirtmişlerdir.

Rześny-Cieplińska ve Szmelter-Jarosz (2020) farklı paydaşların bakış açısından, şehir lojistiği önlemlerinin çevresel

sürdürülebilirliğini incelemiş, paydaşların kentsel lojistiği nasıl algıladıklarını, unsurlarının koordinasyonuna ihtiyaç duyup duymadıklarını, bundan kimin sorumlu olması gerektiğini ve onlar için hangi alanların en önemli olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Makalede literatür taraması, metin analizi, metin madenciliği ve istatistiksel analizleri içeren çok yönlü bir yaklaşım kullanılmıştır. Şehir lojistiği, katılımcılar tarafından şehir içindeki operasyonları, özellikle insan ve mal taşımalarını yönetmek ve aynı zamanda bu operasyonları optimize etmek, iyileştirmek ve organize etmek olarak algılanmaktadır. Görüşülen kişiler şehir lojistik süreçlerinin koordinasyonuna ihtiyaç olduğunu görmekte ve çoğunlukla bu alandan yerel yönetimlerin sorumlu olduğunu belirtmekte, ulaşımın şehir alanları üzerindeki olumsuz etkisinin azaltılmasının mümkün olduğunu ve yasal kısıtlamaların oluşturulması, yatırımların ve sürdürülebilir çözümlerin uygulanması gerektiğini belirtmiştir. Şehir lojistiğini iyileştirmeye yönelik ana önlemler arasında altyapı yatırımları ve yasal araçlar yer almaktadır. Sürdürülebilir kentsel lojistiğin çevresel yönü, farklı yönleri ile tüm paydaşlar için esastır. Bununla ilgili önemli değişkenler, sera gazı emisyonlarının ve gürültünün azaltılması, sağlık üzerindeki etkileri hakkında bilgilendirme yapılması ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesidir. Genç katılımcıların çevresel konularda daha duyarlı olduğu ve kadınların erkeklerden, kamu paydaşlarının özel sektör paydaşlarından daha çevreci olduğu belirtilmiştir.

Rześny-Cieplińska vd. (2021) Polonya'nın Tricity şehrinde farklı paydaşların Şehir lojistiği ile ilgili önceliklerini araştırmıştır. Delphi yöntemi, metin analizi ve metin madenciliği tekniklerinin kullanıldığı çalışma sonuçlarına göre yerel yetkililer kirliliği, tıkanıklığı veya gürültüyü azaltmakla ilgilenirken, nakliye operatörleri ve perakendeciler, hizmet seviyelerini korurken maliyetleri kontrol altında tutmaya odaklanmaktadır. Bireysel paydaşlar ise sağlık ve çevre konularına odaklanmaktadır.

Duarte, Rolim ve Baptista (2016) şehir lojistiğinde mobilitenin çevresel etkilerini dikkate alarak Lizbon'daki kentsel lojistikte elektrikli araçların kullanılabilirliğini değerlendirmişlerdir. İçten yanmalı motorlu ve elektrikli araçlara ilişkin kullanım verileri toplanmış, kat edilen mesafe ve şarj olma süreleri de dikkate alınarak arak şehir içi ulaşımında elektrikli araçları kullanılabilirliği test edilmiştir. Sonuçlar elektrikli araçların belirli kentsel lojistik uygulamaları için uygun olduğunu göstermiştir. Çevresel etkileri enerji tüketimi ve kirletici emisyon açısından analiz edilmiş, %76 verimlilik artışı ve sıfır emisyon ile 267 g CO₂/km ve 0,364 g NO_x/km tasarruf sağlandığı belirtilmiştir.

Çalışma sonucunda günlük ortalama 60 km mesafeler için elektrikli araçların uygun olduğu belirtilmiştir.

Elektrikli araçları dikkate alan diğer bir çalışmada Melo ve Baptista (2017) kentsel lojistik operatörlerinin çıkarları kapsamında maliyetler ve verimliliği dikkate alarak, hareketlilik, çevresel etkiler ve yaşam kalitesini ön planda tutan kamu politikası perspektifinden elektrikli kargo bisikletlerinin etkilerini değerlendirmişlerdir. Araştırmada kargo bisikletlerinin, genel ağ verimliliğini değiştirmeden, maksimum doğrusal mesafeleri yaklaşık 2 km olan alanlarda geleneksel kamyonetlerin %10'una kadar yerini alabileceği, CO2 emisyonunda %73'e, maliyetlerde %25'e varan azalma sağlanabileceği belirtilmiştir.

Şehir lojistiğinde üzerinde durulan önemli bir konuda şehir içi taşımacılık faaliyetlerinin optimizasyonudur. Nowakowska-Grunt vd. (2017) şehir lojistiğinde her türlü akışla ilgili olarak dikkat edilmesi gereken hususlara ve lojistik yönetimine yönelik plan ve eylemlere ilişkin teorik bir çalışma yapmışlardır.

Cattaruzza, Absi, Feillet ve Gonza'lez-Feliu (2017) şehir içi dağıtımda karşılaşılan araç rotalama problemlerini incelemişlerdir. Şehir lojistiğinde araç rota optimizasyonu için en önemli zorluklar seyahat sürelerinin zamana bağımlılığı, dağıtımın çok düzeyli organizasyonu, şehirlerin dinamikleri ve birden fazla seferi olan rotalar olarak belirlenmiştir.

Taniguchi ve Tamagawa (2005), kentsel yük taşımacılığı ile ilgili çeşitli paydaşların davranışlarını göz önünde bulundurarak, şehir lojistiği önlemlerini değerlendirmişlerdir. Çalışmada paydaşlar olarak yöneticiler, şehir sakinleri, nakliyeciler, yük taşıyıcıları ve kentsel otoyol operatörleri dikkate alınmıştır. Tırlara yönelik sınırlandırmaların ve şehir içi otoyol geçiş ücretlerinin simule edildiği çalışmada önlemlerin tüm paydaşların koşullarını tam olarak iyileştirmemekle beraber olumlu sonuçları olduğu belirtilmiştir.

Kent içi yükleme/boşaltma tesislerinin doğru yönetimi, hem lojistik hizmetlerin verimliliği hem de kentsel trafik sistemleri için çok önemlidir. Yang vd. (2019) sistemin sosyal refahını en üst düzeye çıkarmak amacıyla önceden tahsis edilmiş yükleme ve boşaltma tesislerinin kullanımını optimize etmeye yönelik bir model önerisinde bulunmuşlardır.

Groß vd. (2020) sınırlı park alanların ve dar yollar ile birlikte yük taşımacılığına yönelik olarak, ara depolama olmadan uydularda büyük kamyonlardan küçük araçlara malların yeniden dağıtımını sunan iki kademeli bir model önermişlerdir.

Mareš ve Savy (2021) şehir lojistiğini geliştirmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler arasında karşılaştırarak dünya genelinde lojistik

gelişmenin eşitsizliğini değerlendirmeye çalışmışlardır. Gelişmekte olan ülkelerdeki kentsel lojistiğin entegre olmadığını, yönetim ve iş çevresi arasında bölünmüş olduğu belirtilmiştir. Çalışmada şehir lojistiği açısından iki gurup arasındaki araştırma dengesizliği çok büyük ve açık olduğu belirtilmiştir.

Şehir lojistiğinde şehir sakinlerini dikkate alan çalışmalar nispeten daha az sayıdadır. Russo ve Comi (2020) şehir lojistiği uzmanlarıyla görüşmeler yapmış, şehir lojistiği düzenlemelerinin uygulanmasından beklenen fayda veya maliyet seviyesini incelemiştir. Sonuçlar, şehir sakinlerinin çevre dostu araç kullanımı önlemlerinden daha fazla fayda sağlamasının beklediğini, ulaşım ve lojistik operatörlerinin ise talep yönetimi ve kamu-özel işbirliği çözümlerinden ortalama düzeyde fayda beklediğini göstermektedir. Şehir lojistiği uygulamaları ile daha sürdürülebilir ve yaşanabilir ortamların inşa edilmesi öngörüldüğü için en büyük faydaların şehir sakinleri için beklediği ortaya çıkmıştır.

Perzyńska (2020) şehir lojistiğinde ulaşım hizmetleri üzerine çalışmış, vagonların yeniliği, bilgilendirme, bilet fiyatları, yolculuk güvenliği gibi unsurları dikkate alarak belediye toplu taşıma hizmetlerinin kalitesini değerlendirmiştir.

Witkowska ve Kiba-Janiak (2012) Polonya'daki orta büyüklükteki şehir sakinleri arasında şehir lojistiği ve yaşam kalitesi arasındaki korelasyonu incelemiştir. Yapılan anket uygulaması sonuçlarına göre “şehirde dolaşmanın” şehirde yaşam kalitesini etkileyecek önemli bir faktör olmadığı, katılımcıların bireysel ulaşımın kalitesinden memnun olmaları da bunun en yaygın ulaşım aracı olduğu belirtilmiştir. Bilet fiyatlarının daha düşük olması ve bağlantıların daha sık olması durumunda katılımcıların araba kullanmaktan toplu taşımaya geçmek için istekli olabilecekleri görülmüştür. Yük taşımacılığı gürültüye katkıda bulunmakta ve şehirdeki trafiği yavaşlatmakta olup ağır vasıtalara yönelik kısıtlamaların veya kamyonların şehir merkezinden geçmesinin yasaklanmasının, kentsel alanda yaşayan sakinlerin yaşam kalitesini önemli ölçüde artırabileceğini belirtilmiştir.

Şehir lojistiğine yönelik çalışmalarda artış Türkiye’de de kendini göstermiş, konuya ilişkin farklı çalışmalar yapılmıştır. Gürel ve Arslan (2018) şehir lojistiği sorunlarının çözümünde Endüstri 4.0 kapsamına giren yeni teknolojilerden nasıl faydalanabileceğini incelemiştir. Bu kapsamda eklemeli üretim, zenginleştirilmiş gerçeklik, bulut bilişim, nesnelerin interneti, sürücüsüz araçlar ve insansız hava araçları şehir lojistiği problemlerinde kullanılabilecek araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özturkoğlu, Özbiltekin, Gozacan ve Surgec (2018) İzmir ilinde yaptıkları araştırmada farklı demografik özelliklere sahip şehir sakinlerinin sürdürülebilir şehir algısı değerlendirilmiştir. Çalışmada temel sorunlar olarak: dokunsal yollarda devamlılığın sağlanabilmesi ve yaygınlaştırılması, bisiklet için ayrılan yolların devamlılığının sağlanabilmesi ve otopark imkânlarının artırılması olarak belirtilmiştir. Bisiklet kullanımı için ayrıca sistemin toplu taşıma sistemine entegrasyonunun sağlanması konusunda iyileştirmeye gidilmesi, park alanı sayısının ve elektrikli bisikletler için ayrıca şarj istasyonlarının sayısının artırılması gerektiği belirtilmiştir.

Yeşilyurt (2019) şehir lojistiği, dağıtım lojistiği ve firma performansı arasındaki ilişkileri değerlendirmek üzere Kastamonu ilinde faaliyet gösteren firmalar üzerine yaptığı çalışmada firmaların dağıtım lojistiğine yönelik çalışmalarının firma performanslarını, kentsel lojistik faaliyetlerine yönelik değişikliklerinde firmaların dağıtım lojistiği performanslarını ve firma performanslarını etkileyeceğini belirtmiştir. Şehir lojistiği ile lojistik departman arasında, dağıtım lojistiği ve firma faaliyet yerleri ve lojistik departmanı arasında ve firma performansı ile firma personel sayısı ve faaliyet yerleri arasında anlamlı farklılıklar olduğu belirtilmiştir.

Ertugut ve Gürler (2019) Web of Science veritabanının yer alan 1970-2019 yılları arasında şehir lojistiği alanında yapılan araştırmaları bibliyometrik analiz yöntemi ile incelemişlerdir. Yapılan değerlendirmede en yaygın iki anahtar kelimenin “şehir lojistiği” ve “kentsel yük taşımacılığı” olduğu belirtilmiştir. Yazarlar açısından en çok ortak yazarlığı bulunan, şehir lojistiği ile ilgili en çok yapan ve en çok atfı olan araştırmacının E. Taniguchi olduğu belirtilmiştir. Yayın ve atıf sayısı açısından en önde olan ülkenin İtalya olduğu ve en çok 2016 yılında yayın yapıldığı belirlenmiştir.

Savrun ve Mutlu (2019) ISI, Web of Science ve Scopus veri tabanlarında “city logistics” anahtar kelimesi ile yapılan tarama sonucunda çıkan kitap, makale ve konferans bildirilerinin bibliyometrik analizini yapmıştır. Araştırmada şehir lojistiği alanında şehir sakinlerinin beklentileri, bu beklentilerin karşılanıp karşılanmadığı, idarecinin aldığı kararların diğer paydaşlar açısından etkisine yönelik daha fazla çalışmalara ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.

Bakırcı, Takım ve Tüzemen (2017) mevcut hizmet seviyesi korunurken lojistik faaliyetlerinin çevreye daha duyarlı bir şekilde yürütülebileceğini ortaya koymak üzere yolcu ve mamul taşımacılığında karbon yakıtlı araçlar yerine insan gücü ile elektrikle ya da yenilenebilir enerji ile çalışan araçların Erzurum ilinde uygulanabilirliğini araştırmışlardır.

Yardımcı, Vayvay ve Tanyaş (2016) yaptıkları çalışma ile şehirlerde artan yük taşıma trafiğini azaltmak üzere optimum rotalamayı sağlayacak bir model oluşturmaya çalışmışlardır. Çalışmada trafik sıkışıklığını, karbondioksit salınımını ve çevresel olumsuz etkilerini azaltmak üzere araçların minimum yol kat ederek hedeflerine ulaşmasını sağlayacak iki aşamalı bir matematiksel model oluşturulmuştur. Sonuçlar değerlendirildiğinde artan müşteri sayısına bağlı olarak optimal çözüm sayısının azaldığı, yaklaşık sonuç ve çözümsüzlük durumunun arttığını göstermiştir.

Aydın ve Öztürk (2019) yaptıkları çalışmada, şehirlerin sürdürülebilir gelişimini desteklemek üzere şehir içi alanlardaki yük, filo ve bilgi hareketlerinde bilişim teknolojilerinden yararlanan akıllı şehir uygulamalarının arazi konumu seçimine ve kullanımına etkilerini, mekânsal ilişkilenmesini, şehre ve şehrin yük mobilitesine getirdiği kolaylıkları açıklamayı amaçlamaktadır. Araştırmada akıllı şehir lojistiğinin, şehir planlama, karar destek sistemleri, lojistik ağ, tesis planlama ve tasarımı ile yer seçimi, modelleme, trafik, gerçek zamanlı veriye erişim ve bulut teknolojisi, veri analizi, akıllı çevre dostu araçlar, çoklu yük taşıma (intermodal-multimodal taşıma) otomasyon sistemleri, operasyon yönetim yazılım ve donanımları gibi şehir lojistiği uygulamalarının akıllandırılarak farklı kullanım alanları ve faydaları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Singapur Dünya Bankası tarafından 2010, 2012, 2014, 2016 ve 2018 yıllarında düzenlenen Lojistik Performans İndeksi (LPI) değerlendirmesinin her seferinde ilk 10 sıralamasında kendine yer bulmuştur. Ertugut, Ustalı ve Bolat (2018) Singapur'un başarısında kentsel lojistik faaliyetlerin etkisini incelemek üzere yaptıkları çalışmada, uzun vadeli entegre planlama, pragmatizm ve maliyet verimliliği üzerine yoğunlaşma ve esneklik ve yeni teknolojilerin ve çevresel değişikliklerin uyarlanması ihtiyacı olmak üzere üç ana ilke üzerine yoğunlaştığını belirtmişlerdir.

Özceylan, Çetinkaya ve Korkmaz (2018), Gaziantep ilinin şehir lojistiği faaliyetlerini şehir trafiği bakımından incelenmişlerdir. Yaşanan problemler sebepleriyle birlikte detaylı şekilde incelenerek kısa, orta ve uzun vadeli çözüm önerileri getirilmiştir.

Şehir lojistiğinde ulaşım hizmetleri üzerine yönelik diğer bir çalışmalarında Akben ve Avşar (2019) Gaziantep kent içinde sunulan tramvay taşımacılığı hizmetlerinden memnuniyet düzeyini ölçmüşler, farklı demografik özelliklere sahip kullanıcıların memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar olduğunu belirtmişlerdir.

Serin (2020) şehir lojistiği ile lojistik köy performanslarının önem seviyelerinin belirlemek ve birbirleri ile ilişkileri olup

olmadığının incelemek üzere. Bolu Organize Sanayi Bölgesinde faaliyet gösteren işletmeler üzerini bir araştırma yapmıştır. Yapılan çalışmada şehir merkezine erişimin ve karayolu alt yapısının yeterli olduğu belirlenmiştir. Demiryolu alt yapısı ise yetersizdir. Şehir lojistiği performansı ile lojistik köy performansı arasında pozitif yönlü ilişki olduğu bulunmuştur.

Akben ve Pekmez (2018) şehirlerin gelişiminde şehir lojistiği alanının önemini vurgulamak üzere Gaziantep ilinin durumunu incelemişlerdir. Bu kapsamda ulaşım sıkıntılarına yönelik olarak “Gaziray” projesinin önemi vurgulanmış, şehir merkezindeki lojistik faaliyetlerine yönelik olarak trafiğin belirli bir düzen içerisinde akması için belirli noktalarda sola dönüş yasaklarının çözüm olabileceği ifade edilmiştir. Ayrıca şehir lojistiği kapsamında bisiklet yolları da değerlendirilmiştir.

İnan (2019) yaptığı çalışmada kentsel lojistik ile lojistik köy performansı arasındaki ilişkiyi incelemek üzere 2018 Kasım ve Aralık aylarında Elazığ ilinde TOBB veri tabanında yer alan toplam 276 işletme üzerinde bir araştırma yapmıştır. Analiz sonucunda şehir lojistiği ile lojistik köy performansı arasında pozitif yönlü çok güçlü bir ilişki olduğu belirtilmiştir.

Korucuk (2021) lojistik performans unsurlarının önem dereceleri tespit etmek ve Ordu ve Giresun illerinin kentsel lojistik performans unsurlarına göre kıyaslamak üzere yaptığı çalışmada literatür taramasından elde edilen unsurları, CRITIC yöntemi ile değerlendirmiştir. Çalışmada Giresun için şehir lojistiği performansı unsurlarından en yüksek ağırlığa sahip olanın “Trafik Tıkanıklığı ve Trafik Kazaları”, en az ağırlığa sahip olanın ise “Perakende Satın Alma İmkânları” olduğu belirlenmiştir. Ordu ilinde ise en yüksek ağırlıklı unsurun “Limana ve Havaalanına Mesafe”, en az ağırlıklı olanın ise “Engel Etkisi” olduğu ifade edilmiştir.

İnaç ve Tanyaş (2012) tarafından yapılan çalışmada farklı kurumlar tarafından İstanbul’un kentsel lojistik problemleri için sunulan çözüm önerileri incelenerek AHP yöntemi ile sürdürülebilir, yaşanabilirlik ve ulaşılabilirlik faktörleri yönünden bunların öncelikleri değerlendirilmiştir.

Büyüközkan ve Mukul (2019) çalışmalarında şehir lojistiği ile ilgili problemlerin çözümüne bilgi teknolojilerini dikkate alarak, tam adaptif trafik yönetim sistemi, güvenlik ve acil durum yönetim sistemi, elektronik denetleme sistemi gibi “akıllı şehir lojistik çözümleri” önerilmektedir. Literatür araştırması ve uzman görüşleri ile modellenen akıllı kentsel lojistik çözüm önerileri Kalite Evi matrisi ve Çok Kriterli Karar Verme tekniği ile değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirmede

güvenlik ve acil durum sistemleri önem sıralamasında ilk sırayı almıştır. Bu sistemler ile her türlü acil müdahale gerektiren olaylar tespit edilmekte, ilgili merkez bilgilendirilmekte, olaya müdahale edilmekte ve olayın neden olduğu sorunlar yönetilmektedir.

3. Yöntem

Parasuraman, Zeithaml ve Berry (1988) hizmet kalitesinin ölçümüne yönelik olarak geliştirdikleri ServQual modelinde algılanan kalitenin beklentileri ne ölçüde karşıladığının önemine vurgu yapmıştır. Modele göre hizmet kalite düzeyi algılanan ve beklenen kalite düzeyi arasındaki fark üstünden tanımlanmaktadır. Bu yaklaşımda algılanan hizmetin beklentileri karşılaması durumunda hizmet kalitesi tatmin edici olarak değerlendirilir. Yüksek bir hizmet kalitesi düzeyi için algılanan kalitenin beklentileri aşılması gerekmektedir. Algılanan kalite düzeyinin beklentilerin altında kalması durumunda ise kalite düzeyi yetersiz olarak değerlendirilir. Bu kapsamda şehir lojistiğine yönelik olarak insanların beklentilerinin ve algılarının belirlenerek hangi alanlarda iyileştirme ihtiyacının olduğunu belirlemek önemlidir. Bu çalışmada şehir lojistiği faaliyetleri kapsamındaki unsurlara ilişkin şehir sakinlerinin önem düzeyi değerlendirmeleri ile yaşanan şehirdeki mevcut durum karşılaştırılmıştır. Ayrıca şehir lojistiği uygulamaları alt boyutlarından altyapı, şehir planlaması, bisiklet yolu, toplu taşıma ve yaya trafiği uygulamalarının kent yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisi yapısal eşitlik modeli ile analiz edilmiştir.

Çalışmada şehir lojistiği uygulamaları ve yaşam memnuniyetini ölçmek üzere beşli likert ölçeği ile hazırlanmış anketlerden faydalanılmıştır. Araştırmada kullanılan şehir lojistiği uygulamaları ölçeğinde Öztürkoğlu vd. (2018), Witkowski ve Kiba-Janiak (2012), Erdir (2013), Serin (2020), Akben ve Avşar (2019), Küçük (2020) ve Yeşilyurt (2019) çalışmalarından yaşam memnuniyeti ölçeğinde ise Witkowski ve Kiba-Janiak (2012) çalışmalarından faydalanılmıştır. Katılımcılara 5’li liker ölçeğinde hazırlanan sorular sorulmuştur. Cevaplamalarını 1: Kesinlikle katılmıyorum 5: Kesinlikle katılıyorum şeklinde yapmaları istenmiştir.

Çalışmanın verileri online hazırlanan anket formu ile toplanmıştır. Çalışma Nisan 2021-Haziran 2021 tarihleri arasında yürütülmüştür. Çalışma için Kastamonu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulunun 25.03.2021 tarih ve 1/31 sayılı kararı ile Etik Kurul izni alınmıştır.

Çalışmanın amacı şehir lojistiğine ilişkin Türkiye’deki genel durumu değerlendirmektir. Bu kapsamda anket Türkiye genelinde online olarak uygulanmıştır.

Kuramsal çalışma ve literatür taraması neticesinde araştırmannın hipotezleri aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

H1: Yaya trafiği uygulamaları kent yaşam memnuniyetini anlamlı olarak etkiler.

H2: Altyapı düzenlemeleri kent yaşam memnuniyetini anlamlı olarak etkiler.

H3: Şehir planlaması uygulamaları kent yaşam memnuniyetini anlamlı olarak etkiler.

H4: Bisiklet yolu uygulamaları kent yaşam memnuniyetini anlamlı olarak etkiler.

H5: Toplu taşıma uygulamaları kent yaşam memnuniyetini anlamlı olarak etkiler.

4. Bulgular

Ankete Türkiye genelinden 70 farklı ilden 1708 kişi katılmıştır. Katılımcıların bazı demografik özellikleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo1: Demografik veriler

		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	961	56,3
	Kadın	747	43,7
Yaş gurupları	18-25	151	8,8
	26-35	557	32,6
	36-45	741	43,4
	46 ve üzeri	259	15,2
Medeni durum	Evli	1262	73,9
	Bekar	446	26,1
Eğitim durumu	İlköğretim	141	8,3
	Orta öğretim	335	19,6
	Ön lisans	324	19,0
	Lisans	782	45,8
	Lisans üstü	126	7,4
Gelir düzeyi	2500 altı	166	9,7
	2501-4500	417	24,4
	4501-6500	243	14,2
	6501-8500	504	29,5
	8501 ve üzeri	378	22,1
Meslek	Özel sektör işçi memur	395	23,1

Kamu sektörü işçi memur	333	19,5
Özel sektör yönetici	268	15,7
Kamu sektörü yönetici	60	3,5
Öğretmen / akademisyen	128	7,5
Esnaf tacir firma sahibi	199	11,7
Serbest meslek	56	3,3
Emekli	48	2,8
Ev hanımı	72	4,2
Öğrenci	149	8,7
Toplam	1708	100,0

Tablo 1 incelendiğinde çalışma örnekleminin cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, gelir düzeyi ve meslek açısından farklı grupları içerdiği ve genel yapıyı temsil edecek nitelikte olduğu görülmektedir.

Araştırma kapsamında öncelikle araştırmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerliği ve güvenilirliği test edilmiştir. Bu amaçla keşfedici faktör analizi (KFA), doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır.

Ölçeklerin KFA analizi sonuçları Tablo 2’te verilmiştir.

Tablo 2: KFA analizi ve normallik testi değerleri

	Maddeler	Faktör Yüğü	Çarpıklık	Basıklık	Ort.	Std. Sapma
		Şehir Lojistiği				
	ALT1 Yaşadığım şehirde şehre girmesi zorunlu olmayan araçlar için alternatif güzergahlar bulunmaktadır.	,600	-,595	-,453	3,655	1,1663
	ALT2 Yaşadığım şehirde yol genişlikleri trafik yoğunluğuna uygundur.	,636	-,476	-,669	3,458	1,2261
	ALT3 Yaşadığım şehirde uygun şehir aydınlatma sistemi bulunmaktadır.	,765	-,803	,318	3,909	,9789
Altyapı	ALT4 Yaşadığım şehirde gerekli trafik işaretleri bulunmaktadır ve yeterlidir.	,742	-,711	,036	3,880	1,0039
	ALT5 Yaşadığım şehirde araç trafiği için uygun kavşak noktaları bulunmaktadır.	,719	-,715	,096	3,825	1,0139
	ALT6 Yaşadığım şehirde yolların zemini düzgündür (yol kalitesi iyidir).	,558	-,454	-,698	3,470	1,2226
	ALT7 Yaşadığım şehirde araç park etmek için yeterli park yeri vardır.					

Şehir Lojistiği: Nicel Bir Araştırma

Şehir Planlaması	PLN1	Yaşadığım şehirde yeterli park ve çocuk oyun alanları vardır.					
	PLN2	Yaşadığım şehirde yeterli dinlenme alanları vardır.					
	PLN3	Yaşadığım şehirde şehir içi seyahat süresi kısadır	,650	-,520	-,701	3,511	1,2560
	PLN4	Yaşadığım şehrin trafik yoğunluğu uygundur.	,660	-,446	-,850	3,396	1,2940
	PLN5	Yaşadığım şehirde ana ulaşım arterleri yerleşim yerlerinden uzaktır.	,726	-,319	-,664	3,445	1,1486
	PLN6	Yaşadığım şehirde ana ulaşım arterleri eğitim kurumlarından uzaktır.	,717	-,276	-,701	3,402	1,1503
	PLN7	Yaşadığım şehirde kamu kurumlarının konumları uygundur.					
Bisiklet Yolu	BSK1	Yaşadığım şehirde yeterli sayıda kiralık bisiklet alanları vardır.	,804	-,063	-1,220	3,016	1,3797
	BSK2	Yaşadığım şehirde bisikletle ulaşım için uygun yollar vardır ve yeterlidir.	,795	-,060	-1,259	3,018	1,4106
	BSK3	Yaşadığım şehirde yeterli bisiklet park alanları vardır.	,806	-,034	-1,195	2,991	1,3789
Toplu Taşıma	TT1	Yaşadığım şehirde toplu ulaşım araçları için ayrılmış yollar vardır.					
	TT2	Yaşadığım şehirde toplu taşıma için farklı ulaşım araçları vardır.					
	TT3	Yaşadığım şehirde toplu taşıma araçları bakımlı ve temizdir.	,669	-,447	-,678	3,459	1,2136
	TT4	Yaşadığım şehirde toplu taşıma araçlarının durak aralıkları yeterlidir.	,779	-,670	-,168	3,731	1,1000
	TT5	Yaşadığım şehirde toplu taşıma araçlarının çalışma saatleri uygundur.	,773	-,674	-,194	3,687	1,1205
	TT6	Yaşadığım şehirde toplu taşıma araçları ile ulaşım süreleri hızlıdır.	,635	-,493	-,469	3,547	1,1484
	TT7	Yaşadığım şehirde toplu taşıma araçları ulaşım ücretleri uygundur.					
	TT8	Yaşadığım şehirde toplu taşıma araçları için gerçek zamanlı yolcu bilgi sistemi bulunmaktadır					
Yaya Trafikği	YT1	Yaşadığım şehirde yaya trafiği için uygun yürüyüş yolları vardır.	,696	-,488	-,568	3,476	1,1852
	YT2	Yaşadığım şehirde yaya trafiği için uygun geçitler vardır.	,694	-,523	-,417	3,546	1,1361

Maddeler	Faktör Yüğü	Çarpıklık	Basıklık	Ort.	Std. Sapma
YT3 Yaşadığım şehirde trafikte yaya önceliğine dikkat edilmektedir.	,660	-,339	-,982	3,305	1,3021
KMO: ,941 Approx. Chi-Square: 19022,632 df:190 sig.:.000 Total Variance Explained: % 68,266					
Kent Yaşam Memnuniyeti					
KYM1 : Bu şehirde yaşamaktan memnunum.	,870	-,783	-,094	3,809	1,1398
KYM2 : Bu şehirde yaşamayı seviyorum.	,876	-,871	-,013	3,880	1,1390
KYM3 : Bu şehirdeki yaşamımda her şeyin yolunda gittiğini düşünüyorum	,854	-,408	-,673	3,453	1,2066
KYM4 : Bu şehirdeki yaşamımda hedeflerime ulaştığımı düşünüyorum.	,817	-,349	-,901	3,316	1,2929
KMO: ,761 Approx. Chi-Square: 3924,084 df:6 sig.:.000 Total Variance Explained: % 73,071					

KFA neticesinde şehir lojistiği ölçeğinin 5 boyutlu yapısına ulaşılmıştır. Faktör yükleri 0,50'nin üzerinde elde edilmiştir. Şehir lojistiği ölçeği için KMO değeri 0,941 >0,60 olarak elde edilmiş ve Barlett Küresellik testi sonucu da anlamlı olarak bulunmuştur (sig <0,05). Bu bulgu örneklem büyüklüğünün faktör analizi için uygun olduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca ölçeğin toplam varyansın %68,266'sını açıkladığı tespit edilmiştir. Kent yaşam memnuniyeti ölçeğinin ise tek boyutlu yapısına ulaşılmıştır. Kent yaşam memnuniyeti ölçeği için KMO değeri 0,761 >0,60 olarak elde edilmiş ve Barlett Küresellik testi sonucu da anlamlı olarak bulunmuştur (sig <0,05). Bu bulgu örneklem büyüklüğünün faktör analizi için uygun olduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca ölçeğin toplam varyansın %73,071'ini açıkladığı tespit edilmiştir. Ölçek maddelerinin çarpıklık ve basıklık değerleri ise -2 ile + 2 aralığında elde edilmiştir. Bu bulgu ise verilerin normal dağıldığını göstermektedir (Lin, Luo, Cai, Ma ve Rong, 2016).

KFA neticesinde ölçekler için DFA yapılmıştır. DFA uyum iyiliği değerleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: DFA analiz değerleri

Değişken	χ^2	df	χ^2/df	GFI	CFI	NFI	TLI	RMSEA
Kriter			≤ 5	≥ 90	≥ 90	≥ 90	≥ 90	≤ 08
Şehir Lojistiği	766,45	156	4,913	0,956	0,968	0,96	0,961	0,048
Kent Yaşam Memnuniyeti	0,484	1	0,484	1	1	1	1	0

DFA sonucunda ölçeklerin kabul edilebilir uyum iyiliği kriterlerini karşılamakta olduğu tespit edilmiştir (Yang, Jun ve Peteraon, 2004).

DFA neticesinde güvenilirlik analizi yapılmıştır. Güvenilirlik analizi sonucu elde edilen alfa katsayısı değeri ile ortalama açıklanan varyans (AVE) ve bileşen güvenilirliği (CR) değerleri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Güvenilirlik analizi sonuçları

Değişken	AVE	CR	Cronbach' Alpha
Altyapı	0,47	0,84	,846
Şehir Planlaması	0,41	0,73	,783
Bisiklet Yolu	0,79	0,92	,919
Toplu Taşıma	0,68	0,84	,840
Yaya Trafığı	0,65	0,84	,841
Kent Yaşam Memnuniyeti	0,61	0,86	,875

Güvenilirlik analizi sonucu elde edilen alfa katsayısı değerleri bütün boyutlar için 0,70'in üzerinde elde edilmiştir. Bu bulgu ölçeklerin güvenilir olduğunu göstermektedir. AVE değerleri altyapı ve şehir planlama boyutları hariç 0,50'nin üzerinde elde edilmiştir. Altyapı boyutu için 0,47 ve şehir planlaması boyutu için ise 0,41 olarak bulunmuştur. AVE değerinin 0,40'ın üzerinde olmasının da kabul edilebilir olduğu (Aydın, Arıca ve Arslantürk, 2021) belirtildiğinden ve 0,50'ye çok yakın değerler olduğundan dolayı boyutlar AVE kriterini de sağlamaktadır. CR değeri ise bütün boyutlar için 0,70'in üzerinde elde edilmiştir. Bu bulgular da ölçeklerin bileşen geçerliğini sağladığını göstermektedir (Kautish ve Sharma, 2019).

Ölçeklerin yapı geçerliği ve güvenilirliği test edildikten sonra şehir lojistiği ile ilgili durum ve önem karşılaştırması yapılmıştır. Durum ve önem karşılaştırması Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 5: Beklenti ve algı düzeyi karşılaştırmaları

ServQual Değişkeni	Durum Ortalama	Önem Ortalama	Fark Skoru	Hizmet Kalitesi Boyutu	Hizmet Kalitesi Boyut Skoru
DALT1/ÖALT1	3,655	4,209	-0,554	Altyapı	- 0,7035
DALT2/ÖALT2	3,458	4,422	-0,964		
DALT3/ÖALT3	3,909	4,401	-0,492		
DALT4/ÖALT4	3,880	4,487	-0,607		
DALT5/ÖALT5	3,825	4,432	-0,607		
DALT6/ÖALT6	3,470	4,467	-0,996		
DPLN3/ÖPLN3	3,511	4,200	-0,689	Şehir Planlaması	- 0,6705
DPLN4/ÖPLN4	3,396	4,318	-0,922		
DPLN5/ÖPLN5	3,445	3,953	-0,508		
DPLN6/ÖPLN6	3,402	3,965	-0,563		
DBSK1/ÖBSK1	3,016	3,638	-0,622		
DBSK2/ÖBSK2	3,018	3,892	-0,874		
DBSK3/ÖBSK3	2,991	3,827	-0,836	Bisiklet Yolu	- 0,7773
DTT3/ÖTT3	3,459	4,456	-0,996	Toplu Taşıma	- 0,7845
DTT4/ÖTT4	3,731	4,361	-0,629		
DTT5/ÖTT5	3,687	4,397	-0,710		
DTT6/ÖTT6	3,547	4,350	-0,803		
DYT1/ÖYT1	3,476	4,410	-0,934		
DYT2/ÖYT2	3,546	4,435	-0,889		
DYT3/ÖYT3	3,305	4,451	-1,146	Yaya Trafiği	- 0,0906

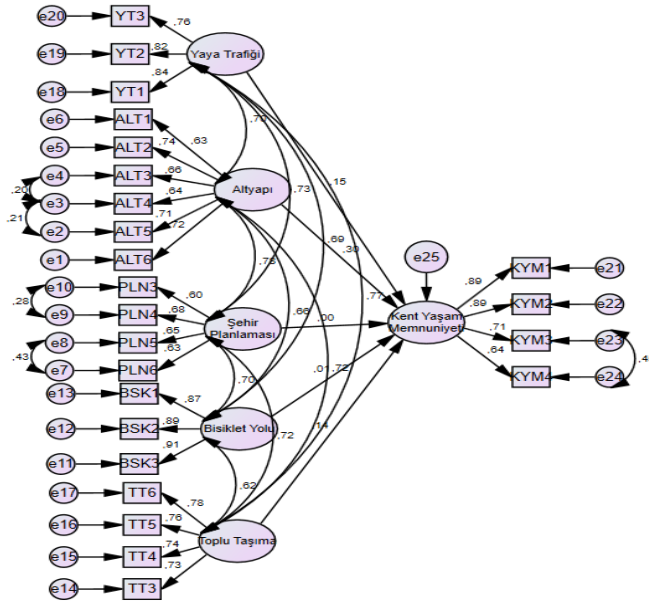
ServQual yöntemine uygun olarak yapılan önem ve durum karşılaştırması neticesinde hizmet kalitesi skorunda en yüksek farklılık altyapı boyutunda “Yolun zemininin düzgün olması (yol kalitesinin iyi olması) / Yaşadığım şehirde yolların zemini düzgündür (yol kalitesi iyidir)” maddesinde olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu altyapı boyutunda yolun zemini ile ilgili beklentinin karşılanmadığını göstermektedir. Şehir planlaması boyutunda en yüksek fark “Trafik yoğunluğunun uygun olması / Yaşadığım şehrin trafik yoğunluğu uygundur.” Maddesinde olduğu tespit edilmiştir. Bisiklet yolu boyutunda en yüksek fark “Bisikletle ulaşım için uygun yolların varlığı / Yaşadığım şehirde bisikletle ulaşım için uygun yollar vardır ve yeterlidir.” Maddesinde tespit edilmiştir. Toplu taşıma boyutu için en yüksek fark “Toplu taşıma araçları bakımlı ve temiz olması / Yaşadığım şehirde toplu taşıma araçları bakımlı ve temizdir.” Maddesinde tespit edilmiştir. Yaya trafiği boyutu için en yüksek fark ise “Trafikte yaya önceliğine dikkat edilmesi. / Yaşadığım şehirde trafikte yaya önceliğine dikkat edilmektedir” maddesinde tespit edilmiştir.

Mevcut durum ile ilgili verilen cevaplara bakıldığında ise altyapı için en yüksek ortalamanın “Yaşadığım şehirde uygun şehir aydınlatma sistemi bulunmaktadır.” maddesi olduğu tespit edilmiştir. Şehir planlaması boyutu için en yüksek ortalamaya sahip olan maddenin “Yaşadığım şehirde şehir içi seyahat süresi kısadır” olduğu

tespit edilmiştir. Bisiklet yolu için ise “Yaşadığım şehirde bisikletle ulaşım için uygun yollar vardır ve yeterlidir.” maddesinin en yüksek ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir. Toplu taşıma için en yüksek ortalamaya sahip olan maddenin “Yaşadığım şehirde toplu taşıma araçlarının durak aralıkları yeterlidir.” olduğu tespit edilmiştir. Yaya trafiği için ise en yüksek ortalamanın “Yaşadığım şehirde yaya trafiği için uygun geçitler vardır.” maddesinde olduğu tespit edilmiştir.

Şehir lojistiği alt boyutlarının kent yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisini analiz edebilmek için yapısal eşitlik modeli kurulmuştur. Model Şekil 1’de verilmiştir.

Yapısal eşitlik modelinin uyum iyiliği değerleri Tablo 6’de verilmiştir.

Tablo 6: Yapısal eşitlik modeli değerleri

Değişken	χ^2	df	χ^2/df	GFI	CFI	NFI	TLI	RMSEA
Kriter			≤ 5	≥ 90	≥ 90	≥ 90	≥ 90	≤ 08
Model	1124,407	232	4,847	0,946	0,962	0,953	0,955	0,047

Yapısal eşitlik modelinin de kabul edilebilir uyum iyiliği kriterlerini karşılamakta olduğu tespit edilmiştir.

Yapısal eşitlik modelinin analiz sonuçları ise Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7: Yapısal eşitlik modeli sonuçları

	Analiz Yolu		β	S.E.	C.R.	P
Kent Yaşam Memnuniyeti	<---	Yaya Trafığı	0,145	0,054	2,74	0,006
Kent Yaşam Memnuniyeti	<---	Altyapı	0,3	0,063	5,483	***
Kent Yaşam Memnuniyeti	<---	Şehir Planlaması	0,003	0,096	0,042	0,967
Kent Yaşam Memnuniyeti	<---	Bisiklet Yolu	0,008	0,032	0,196	0,845
Kent Yaşam Memnuniyeti	<---	Toplu Taşıma	0,141	0,058	2,735	0,006

Analiz neticesinde yaya trafiği, altyapı ve toplu taşıma boyutlarının kent yaşam memnuniyetini anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiştir. Şehir planlaması ve bisiklet yolu boyutları ise kent yaşam memnuniyetini anlamlı olarak etkilememiştir. Yapısal eşitlik modelinin analizi neticesinde H1, H2 ve H5 hipotezleri desteklenmiş, H3 ve H4 hipotezleri ise desteklenememiştir.

Sonuç

Nüfus artışı ve göç ile birlikte şehirlerin nüfusları giderek artmaktadır. Şehirlerin mevcut ulaşım alt yapıları nüfusla birlikte artan ihtiyaçlara cevap verememektedir. Artan trafik bir yandan ulaşım sürelerini artırmakta, bir yandan ses ve hava kirliliğine neden olmaktadır. Şehir planının değiştirilmesi zamansal ve ekonomik açıdan çok zordur. Tüm bu zorlukların yanı sıra şehir lojistiğinin paydaşlarının beklentileri birbirinden farklı olup bazı durumlarda çakışabilmektedir. Giderek artan ve birçok paydaşı ilgilendiren bu sorunlar şehir lojistiği alanına yönelik çalışmalarında artmasına neden olmuştur. Literatürde şehir lojistiğini farklı yönleri ile ele alan birçok çalışmaya rastlanmaktadır. Dünyadaki gelişmelere paralel olarak ülkemizde de bu alana yönelik çalışmaların sayısı giderek artmaktadır. Yapılan çalışmalarda şehir lojistiğinin şehir sakinlerinin yaşam kalitesine yönelik etkileri diğer alanlara nispeten daha az araştırılmıştır. Türkiye’de de bu konuya yönelik çalışmalara ihtiyaç vardır.

Bu çalışma şehir lojistiği faaliyetlerini şehir sakinleri açısından incelemektedir. Bu kapsamda şehir lojistiği uygulamalarını değerlendirmek ve yaşam memnuniyetini değerlendirmek üzere hazırlanan anket online olarak Türkiye Genelinde uygulanmış, 70 farklı ilden 1708 katılımcıya ulaşılmıştır. Çalışmada şehir lojistiğine ilişkin unsurlar için şehir sakinlerinin önem düzeyi değerlendirmeleri ile yaşanan şehirdeki mevcut durum karşılaştırılmıştır. Ayrıca şehir lojistiği uygulamaları alt boyutlarından altyapı, şehir planlaması, bisiklet yolu, toplu taşıma ve yaya trafiği uygulamalarının kent yaşam

memnuniyeti üzerindeki etkisi yapısal eşitlik modeli ile analiz edilmiştir.

Örnekleme ilişkin demografik faktörlerin frekans değerleri dikkate alındığında cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, gelir düzeyi ve meslek açısından farklı gurupları içerdiği ve genel yapıyı temsil edecek nitelikte olduğu görülmektedir.

Çalışmada öncelikle araştırmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerliği ve güvenilirliği test edilmiştir. Bu amaçla keşfedici faktör analizi (KFA), doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Analiz sonuçları ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik değerlerini sağladığı görülmektedir.

Şehir lojistiğine ilişkin geliştirmeye ihtiyaç duyulan alanları belirlemek üzere önem ve durum değerleri karşılaştırılmıştır. İlgili unsurların önem ve durum karşılaştırması neticesinde hizmet kalitesi skorunda en yüksek farklılık altyapı boyutunda “Yolun zemininin düzgün olması (yol kalitesinin iyi olması) / Yaşadığım şehirde yolların zemini düzgündür (yol kalitesi iyidir)” maddesinde olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu altyapı boyutunda yolun zemini ile ilgili beklentinin karşılanamadığını göstermektedir. Şehir planlaması boyutunda en yüksek fark “Trafik yoğunluğunun uygun olması / Yaşadığım şehrin trafik yoğunluğu uygundur.” Maddesinde olduğu tespit edilmiştir. Bisiklet yolu boyutunda en yüksek fark “Bisikletle ulaşım için uygun yolların varlığı / Yaşadığım şehirde bisikletle ulaşım için uygun yollar vardır ve yeterlidir.” Maddesinde tespit edilmiştir. Toplu taşıma boyutu için en yüksek fark “Toplu taşıma araçları bakımlı ve temiz olması / Yaşadığım şehirde toplu taşıma araçları bakımlı ve temizdir.” Maddesinde tespit edilmiştir. Yaya trafiği boyutu için en yüksek fark ise “Trafikte yaya önceliğine dikkat edilmesi. / Yaşadığım şehirde trafikte yaya önceliğine dikkat edilmektedir” maddesinde tespit edilmiştir.

Mevcut durum ile ilgili verilen cevaplara bakıldığında ise altyapı için en yüksek ortalamanın “Yaşadığım şehirde uygun şehir aydınlatma sistemi bulunmaktadır.” maddesi olduğu tespit edilmiştir. Şehir planlaması boyutu için en yüksek ortalamaya sahip olan maddenin “Yaşadığım şehirde şehir içi seyahat süresi kısadır” olduğu tespit edilmiştir. Bisiklet yolu için ise “Yaşadığım şehirde bisikletle ulaşım için uygun yollar vardır ve yeterlidir.” maddesinin en yüksek ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir. Toplu taşıma için en yüksek ortalamaya sahip olan maddenin “Yaşadığım şehirde toplu taşıma araçlarının durak aralıkları yeterlidir.” olduğu tespit edilmiştir. Yaya trafiği için ise en yüksek ortalamanın “Yaşadığım şehirde yaya trafiği için uygun geçitler vardır.” maddesinde olduğu tespit edilmiştir.

Yapısal eşitlik modeline ilişkin sonuçlar incelendiğinde yaya trafiği, altyapı ve toplu taşıma boyutlarının kent yaşam memnuniyetini anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiştir. Şehir planlaması ve bisiklet yolu boyutları ise kent yaşam memnuniyetini anlamlı olarak etkilememiştir. Bu bulgular kent sakinlerinin memnuniyetlerini sağlayabilmek için yaya trafiği, altyapı ve toplu taşıma araçları ile ilgili düzenlemelere önem verilmesi gerektiğini göstermektedir. Bisiklet yolu ise Türkiye’de kullanımı çok kısıtlı olan bir uygulamadır. Bisiklet yolunun kent yaşam memnuniyetini anlamlı olarak etkilememesi hem uygulamanın sınırlı olmasından hem de özellikle büyük şehirlerde kiralama ile kullanılan ve trafikte de kullanımı görülen elektrikli scooter uygulamasının yaygınlaşmış olmasından kaynaklanabildiği düşünülmektedir.

Şehir lojistiği faaliyetlerinin temel paydaşlarını idareciler, işletmeler, lojistik süreç aktörleri ve şehir sakinleri oluşturmaktadır. Şehir paydaşları şehrin var oluş sebebini oluşturmakta ve diğer paydaşları da kapsamaktadır. Şehir lojistiği ile ilgili faaliyetlerin tamamı sonuç itibarı ile şehir sakinlerinin istek ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere yürütülmektedir. Bu yönüyle şehir lojistiği faaliyetlerinin şehir sakinlerinin istek ve ihtiyaçları ile uyumlu olması gerekmektedir. Şehir lojistiği ile ilgili yapılacak çalışmalarda araştırma konusu ne olursa olsun şehir sakinlerine ilişkin sonuçlarında dikkate alınması gerekmektedir.

Bu çalışmada şehir lojistiği boyutları ile kent yaşam memnuniyetinin yaş, eğitim, cinsiyet gibi faktörle göre farklılığı incelenmemiştir. Bu nedenle gelecek araştırmalarda bu farklılığa bakılması da önem arz etmektedir. Ayrıca şehirlerde yeni gelişen uygulamalar arasında yer alan elektrikli scooter ile ilgili görüşlerin de alınması gerekmektedir. Çalışma bütün Türkiye’yi kapsadığından dolayı tramvay, metro ve feribot taşımacılığı konularına bu çalışmada değinilmemiştir. Sadece büyük şehirlerde yapılacak olan çalışmalarda bu hususların da incelenmesi yerinde olacaktır.

Kaynakça

- Ahmad, N. ve Mehmood, R. (2016). Enterprise Systems and Performance of Future City Logistics. *Production Planning ve Control*, 27(6), 500-513.
- Akben, İ. ve Pekmez Bahçeci, A. (2018). Kentsel Lojistik: Gaziantep Örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(6), 211-229.
- Akben, İ. ve Avşar, İ. İ. (2019). Kentsel Lojistik ve Tramvay Yolcu Memnuniyetinin Demografik Özelliklere Göre Analizi:

- Gaziantep'te Bir Alan Çalışması. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18 (4), 1399-1411.
- Aydın, G. ve Öztürk, Z. (2019). Akıllı Kent Lojistiğinin Mekânsal İlişkilendirilmesi. *İşletme Bilimi Dergisi*, 7 (1), 237-261.
- Aydın, B., Arıca, R. ve Arslantürk, Y. (2021). Yeni Koronavirüs'ün (COVID-19) Seyahat Risk Algısı Üzerindeki Etkisi. *Journal of Yasar University*, 16(61), 378-392.
- Bakırcı, F., Takım, A. ve Tüzemen, A. (2017). Geleceğin Erzurum'unda Yeşil Şehir Taşımacılığı ve Yeşil Araçlar. *The International New Issues in Social Sciences*, 5(5), 57-80.
- Benjelloun, A. ve Crainic, T. G. (2008). Trends, Challenges, and Perspectives in City Logistics. *Transportation and Land use Interaction Proceedings TRANSLU*, 8, 269-284.
- Brusselaers, N., Mommens, K. ve Macharis, C. (2021). Building Bridges: A Participatory Stakeholder Framework for Sustainable Urban Construction Logistics. *Sustainability*, 13(5), 2678.
- Büyüközkan, G. ve Mukul, E. (2019). Evaluation of Smart City Logistics Solutions with Fuzzy MCDM Methods. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 25(9), 1033-1040.
- Castrellón-Torres, J. P., Chaparro, J. S. T., Barrera, N. E. M., Acosta, J. H. T. ve Jaimes, W. A. (2018). Information Technology in City Logistics: A Decision Support System for Off-Hour Delivery Programs. Valencia-García R., Paredes-Valverde M., Salas-Zárate M., Alor-Hernández G. (Ed), *Exploring Intelligent Decision Support Systems. Studies in Computational Intelligence*, Springer, Cham, 221-238.
- Cattaruzza, D., Absi, N., Feillet, D. ve Gonza'lez-Feliu, J. (2017). Vehicle Routing Problems for City Logistics. *EURO Journal on Transportation and Logistics*, 6, 51-79.
- De Carvalho, P. P. S., Kalid, R. D. A. ve Rodríguez, J. L. M. (2019). Evaluation of the City Logistics Performance Through Structural Equations Model. *IEEE Access*, 7, 121081-121094.
- De Marco, A., Mangano, G. ve Zenezini, G. (2018). Classification and Benchmark of City Logistics Measures: An Empirical Analysis. *International Journal of Logistics Research and Applications*, 21(1), 1-19.
- Dolati Neghabadi, P., Evrard Samuel, K. ve Espinouse, M. L. (2019). Systematic Literature Review on City Logistics: Overview, Classification And Analysis. *International Journal of Production Research*, 57(3), 865-887.

- Duarte, G., Rolim, C. ve Baptista, P. (2016). How Battery Electric Vehicles can Contribute to Sustainable Urban Logistics: A Real-World Application in Lisbon, Portugal. *Sustainable Energy Technologies and Assessments*, 15, 71-78.
- Ehmke, J. F., Meisel, S. ve Mattfeld, D. C. (2012). Floating Car Based Travel Times for City Logistics. *Transportation Research Part C: Emerging Technologies*, 21(1), 338-352.
- Erdir A. (2013). *Kentsel Lojistik: İzmir İli İçin bir Uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erturgut, R., Usta, N.K. ve Bolat, S. (2018). Kentsel Lojistik ve Singapur Örneği. *International Academic Research Congress INES*, Antalya, Turkey, 538-545.
- Erturgut, R. ve Gürler, H. (2019). Kent Lojistiği Alanındaki Yayınların Bibliyometrik Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22 (2) , 540-551.
- Gonzalez-Feliu, J., Semet, F. ve Routhier, J. L. (Eds.) (2014). *Sustainable Urban Logistics: Concepts, Methods and Information Systems*. Springer Berlin Heidelberg. HAL Id: halshs-01056156, 1-7.
- Groß, P. O., Ehmke, J. F. ve Mattfeld, D. C. (2020). Interval Travel Times for Robust Synchronization in City Logistics Vehicle Routing. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 143, 1-21.
- Gürel, Ö. ve Asan, Ş.S. (2018). Şehir Lojistiği ve Endüstri 4.0 Entegrasyonu, *Irditech 2018 Kongresi Bildiriler Kitabı*, İstanbul, Okan Üniversitesi Yayınları, 225-238.
- Hu, W., Dong, J., Hwang, B. G., Ren, R. ve Chen, Z. (2019). A Scientometrics Review on City Logistics Literature: Research Trends, Advanced Theory and Practice. *Sustainability*, 11(10), 2724.
- İnan, İ. (2019). Kentsel Lojistik ve Lojistik Köy Performansları Arasındaki İlişkinin Araştırılması: Elazığ İli Örneği. *The International New Issues in Social Sciences*, 7 (2), 33-56.
- İnaç, H. ve Tanyaş, M. (2012). İstanbul'un Kentsel Lojistik Analizi ve Çözüm Önerilerinin AHP ile Değerlendirilmesi, *Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi* 10-12 Mayıs, Konya.
- Jamshidi, A., Jamshidi, F., Ait-Kadi, D. ve Ramudhin, A. (2019). A Review of Priority Criteria and Decision-Making Methods Applied in Selection of Sustainable City Logistics Initiatives and Collaboration Partners. *International Journal of Production Research*, 57 (15-16), 5175-5193.

- Katsela, K. ve Browne, M. (2019). Importance of the Stakeholders' Interaction: Comparative, Longitudinal Study of Two City Logistics Initiatives. *Sustainability*, 11 (20), 5844.
- Katsela, K. ve Pålsson, H. (2019). A Multi-Criteria Decision Model for Stakeholder Management in City Logistics. *Research in Transportation Business and Management*, 33, 100439.
- Kaur, R. ve Awasthi, A. (2018). City Logistics: A Review and Bibliometric Analysis. *International Journal of Bibliometrics in Business and Management*, 1 (2), 160-188.
- Kautish, P. ve Sharma, R. (2019). Value Orientation, Green Attitude and Green Behavioral Intentions: An Empirical Investigation Among Young Consumers, *Young Consumers*, 20 (4) 338-358.
- Korucuk, S. (2021). Ordu ve Giresun İllerinde Kentsel Lojistik Performans Unsurlarına Yönelik Karşılaştırmalı bir Analiz. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26), 141-155.
- Küçük, O. (2020). *İşletmecilik, Lojistik ve Toplam Kalite Yönetimi Alanında Teoriler ve Bilimsel Araştırma Ölçekleri*. Ankara: Sonçağ Yayıncılık.
- Lagorio, A., Pinto, R. ve Golini, R. (2016). Research in Urban Logistics: A Systematic Literature Review. *International Journal of Physical Distribution ve Logistics Management*, 46 (10), 908-931.
- Lin, Y., Luo, J., Cai, S., Ma, S. ve Rong, K. (2016). Exploring the Service Quality in the e-Commerce Context: A Triadic View. *Industrial Management and Data Systems*, 116 (3) 388-415.
- Mareş, N. ve Savy, M. (2021). Global South Countries: The Dark Side of City Logistics. Dualisation vs Bipolarisation, *Transport Policy*, 100, 150-160.
- Melo, S. ve Baptista, P. (2017). Evaluating the Impacts of Using Cargo Cycles on Urban Logistics: Integrating Traffic, Environmental and Operational Boundaries. *European Transport Research Review*, 9 (2), 30, 1-10.
- Michael, S., Papoutsidakis, M. ve Priniotakis, G. (2020). Improvements of City Logistics Methods in Thriasio Area, Greece. *Open Journal of Applied Sciences*, 10 (12), 767-778.
- Nathanail, E., Karakikes, I., Mitropoulos, L. ve Adamos, G. (2021). A Sustainability Cross-Case Assessment of City Logistics Solutions. *Case Studies on Transport Policy*, 9 (1), 219-240.
- Neghabadi, P.D., Samuel, K.E. ve Espinouse M.L. (2019). Systematic Literature Review on City Logistics: Overview, Classification

- and Analysis. *International Journal of Production Research*, 57 (3), 865-887.
- Nowakowska-Grunt, J., Chład, M. ve Sośniak, S. (2017). Logistics in the City Management System. *Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej. Zarządzanie*, (27), 78-86.
- Ozturkoglu Y., Ozbiltekin M., Gozacan N. ve Surgec I. (2018). City logistics: Sample Implementation of Izmir City. *Journal of Management, Marketing and Logistics (JMML)*, 5 (3), 206-213.
- Özceylan, E., Çetinkaya, C. ve Korkmaz, İ.H. (2018). Gaziantep Kent Lojistiğine Genel bir Bakış: Problemler ve Çözüm Önerileri, *IV. INES International Academic Research Congress*, 30 Ekim-3 Kasım, Antalya.
- Paddeu, D., Fancello, G. ve Fadda, P. (2017). An Experimental Customer Satisfaction Index to Evaluate the Performance of City Logistics Services. *Transport*, 32 (3), 262-271.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A. ve Berry, L. L. (1988). Servqual: A Multiple-Item Scale For Measuring Consumer Perceptions of Service Quality. *Journal of Retailing*, 64 (1), 12-40.
- Perzyńska, A. (2020). Quality of Public Transport Services in the Aspect of City Logistics Requirements. *Vedecké Práce Materiálovotechnologickej Fakulty Slovenskej Technickej Univerzity v Bratislave so Sídлом v Trnave*, 28 (46), 82-89.
- Rai, H. B., Verlinde, S. ve Macharis, C. (2019). City Logistics in an Omnichannel Environment. The case of Brussels. *Case Studies on Transport Policy*, 7(2), 310-317.
- Russo, F. ve Comi, A. (2020). Investigating the Effects of City Logistics Measures on the Economy of the City. *Sustainability*, 12 (4), 1439.
- Rześny-Cieplińska, J. ve Szmelter-Jarosz, A. (2020). Environmental Sustainability in City Logistics Measures. *Energies*, 13(6), 1303, 1-29
- Rześny-Cieplińska, J., Szmelter-Jarosz, A. ve Moslem, S. (2021). Priority-Based Stakeholders Analysis in the View of Sustainable City Logistics: Evidence for Tricity, Poland. *Sustainable Cities and Society*, 67, 1-14.
- Savrun, B ve Mutlu, H. (2019). Kent Lojistiği Üzerine Bibliyometrik Analiz. *Kent Akademisi*, 12 (2), 364-386.
- Schliwa, G., Armitage, R., Aziz, S., Evans, J. ve Rhoades, J. (2015). Sustainable City Logistics—Making Cargo Cycles Viable for Urban Freight Transport. *Research in Transportation Business and Management*, 15, 50-57.

- Serin, T. (2020). Kentsel Lojistik ve Lojistik Köy Performanslarının Önem Düzeylerinin Belirlenmesi: Bolu İli Örneği. *The International New Issues in Social Sciences*, 8 (2), 329-346.
- Strale, M. (2019). Sustainable Urban Logistics: What are we talking about?. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 130, 745-751.
- Szmelter-Jarosz, A. ve Rześny-Cieplińska, J. (2020). Priorities of Urban Transport System Stakeholders According to Crowd Logistics Solutions in City Areas. A Sustainability Perspective. *Sustainability*, 12 (1), 317, 1-20.
- Tadić, S., Zečević, S., ve Krstić, M. (2015). City Logistics-Status and Trends. *International Journal for Traffic ve Transport Engineering*, 5 (3), 319-143
- Taniguchi, E. ve Van Der Heijden, R. E. (2000). An Evaluation Methodology for City Logistics. *Transport Reviews*, 20 (1), 65-90.
- Taniguchi, E. ve Tamagawa, D. (2005). Evaluating City Logistics Measures Considering the Behavior of Several Stakeholders. *Journal of the Eastern Asia Society for Transportation Studies*, 6, 3062-3076.
- Witkowski J. ve Kiba-Janiak M. (2012). Correlation Between City Logistics and Quality of Life as an Assumption for Referential Model. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 39, 568 – 581.
- Wolpert, S. ve Reuter, C. (2012). Status Quo of City Logistics in Scientific Literature: Systematic Review. *Transportation Research Record*, 2269 (1), 110-116.
- Yeşilyurt, E. (2019). Kentsel Lojistik, Dağıtım Lojistiği ve Firma Performansı İlişkisi: Kastamonu İlinde bir Çalışma. *The International New Issues in Social Sciences*, 7 (1), 31-58.
- Yang, Z., Jun, M. ve Peterson, R.T. (2004). Measuring Customer Perceived Online Service Quality: Scale Development and Managerial Implications. *International Journal of Operations and Production Management*, 24 (11) 1149-1174.
- Yang, K., Roca-Riu, M. ve Menéndez, M. (2019). An Auction-Based Approach for Prebooked Urban Logistics Facilities. *Omega*, 89, 193–211.
- Yardımcı, İ., Vayvay, Ö. ve Tanyaş, M. (2016). Kentsel Lojistikte Araç Rotalama. *V. Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi*, Mersin.

Ek Beyan

1.yazar % 40, 2. yazar % 30, 3. yazar %30 oranında katkı sağlamıştır.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 53
Sayfa/Page: 335-354
ISSN: 1302-6879

Bölgesel Kalkınma Açısından Yatırımlarda Devlet Yardımları Kararına Eleştiriler ve Çözüm Önerileri Critical and Solution Suggestions to the Decision on Government Aid in Investments in Regional Development

• Burak ÖKDE*

* Dr. Öğr. Üyesi., Hakkari Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Maliye Bölümü, Hakkari/Türkiye.
Assist. Prof., Hakkari University, Faculty
of Economics and Administrative
Sciences, Department of Public Finance,
Hakkari /Turkey.
burakokde@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0314-1293

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

07/06/2021

Kabul Tarihi / Date Accepted:

11/09/2021

Yayın Tarihi / Date Published:

30/09/2021

Atrf: Ökde, B. (2021). Bölgesel Kalkınma Açısından Yatırımlarda Devlet Yardımları Kararına Eleştiriler ve Çözüm Önerileri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53, 335-354.

Citation: Okde, B. (2021). Critical and Solution Suggestions to The Decision on Government Aid in Investments in Regional Development. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 53, 335-354.

Öz

Bölgesel kalkınma ve bölgeler arasındaki kalkınmışlık farkları bir ülkenin ekonomik büyümesi ve toplumsal kalkınması açısından önem taşımaktadır. Bölgesel eşitsizliklerin ortaya çıkması toplumsal ve ekonomik sorunları beraberinde getirmektedir. Gelişmiş bölgelerdeki iş imkanları, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanma isteği gibi nedenlerle, bölgeler arasında yoğun göç hareketleri görülebilmektedir. Bölgeler arası düzensiz göçler, göç edilen bölgelerde de sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Altyapı yetersizlikleri, gecekondulaşma, kentte yaşayan bireyler arasında oluşan kültürel uyumsuzluk ve beklenti farklılıkları göç edilen kentin kentsel yaşam kalitesini de olumsuz etkilemektedir. Böylece çözülmesi uzun yıllar ve yüksek maliyetler isteyen sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu durum siyasal karar alıcılara farkında olduğu bir problemdir. Söz konusu sorunların önüne geçebilmek için çeşitli ekonomik teşvik paketleri geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Bununla birlikte kırsal kesimlerden büyük kentlere olan göç hareketlerinin devam ettiği ve bölgeler arasında kalkınmışlık farklılığının sürdüğü görülebilmektedir. Bu durumun nedenini sadece bölgesel kalkınma amaçlı teşvik politikalarına bağlamak doğru olmayacaktır. Ancak bölgesel niteliklere, farklılıklara ve taleplere cevap veremeyen teşvik politikalarından istenen sonuçların alınması mümkün görünmemektedir. Soruna sadece finansal açıdan yaklaşmak, uygulamada yaşanan sorunların önüne geçmek için gayret göstermemek ve merkezden alınan, bölgelerin kendine has özelliklerini dikkate almayan tek tip teşvik politikaları neticesinde bölgeler arası kalkınmışlık farkının azaltılması zorlaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel kalkınma, devlet teşvikleri, kırsal kalkınma.

Abstract

Regional development and development differences between regions are important for a country's economic growth and social development. The emergence of regional inequalities reveals social and economic problems. The desire to benefit from job opportunities, education and health services in developed regions causes intense migration movements between regions. Irregular migration between regions causes problems to arise in the regions of immigration. Inadequacy of infrastructure, slums, cultural incompatibility between individuals living in the city and differences in expectations negatively affect the urban life quality of the migrated city. Thus, problems that require long years to be solved and high costs arise. This is a problem that political decision makers are aware of. Various economic incentive packages are developed and implemented in order to avoid these problems. However, it can be seen that migration movements from rural areas to big cities continue and that the development difference between regions continues. The reason for this situation is not only due to incentive policies for regional development. However, it does not seem possible to get the desired results from incentive policies that cannot respond to regional characteristics, differences and demands. Approaching the problem only financially, not making an effort to eliminate the problems experienced in practice, and uniform incentive policies make it difficult to reduce the development gap between the regions.

Keywords: Regional development, government incentives, rural development.

Giriş

Bölgeler arası ekonomik gelişmişlik farklarının bulunması, birçok açıdan olumsuz etkileri bulunan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum ekonomik, sosyal, çevresel ve kültürel alanlarda çok sayıda olumsuzlukların yaşanmasına neden olmaktadır. Söz konusu olumsuzlukların önüne geçilmeden, toplumsal kalkınmadan söz edilmesi de kolay olmamaktadır. Ülkemizde çeşitli amaçlarla olduğu gibi, bölgesel kalkınmayı sağlamak amacıyla da ekonomik destek ve teşvik programları açıklanmaktadır. Bu programlar arasında 2012 yılında bölgesel kalkınmayı da kapsayan teşvik ve destek programı, 2012/3305 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” adlı Bakanlar Kurulu Kararı önemli bir yer tutmaktadır.

2012 yılında alınan bu kararla oluşturulan destek sistemi geniş çerçeveli olması ve kapsama alanı bakımından farklı yatırım türlerini içermesi bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle illerin gelişmişlik seviyelerinin dikkate alınarak, altı farklı bölgenin oluşturulmuş olması önemli görülmektedir. Bununla birlikte stratejik alanlarda yapılacak olan yatırımların desteklenmesi, ülkenin dış ticaret dengesini olumlu yönde etkileyecek yatırımların teşvik kapsamına

alınması da destek sisteminin detaylı düşünülerek hazırlanan bir yapıda olduğunu göstermektedir (Akdeve, 2013: 330).

Konuya bölgesel kalkınma ve bölgeler arası eşitsizlik sorunun ortadan kaldırılması açısından baktığımız zaman, az gelişmiş bölgelere verilen desteği önemsiz saymak doğru olmayacaktır. Nitekim bölgelerin gelişmişlik düzeyleri yatırım kararları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu tür desteklerin ve teşviklerin bölgeye yatırım çekmesi açısından olumlu bir faktör olduğu da göz önünde bulundurulmaktadır. Ancak bu bölgelerde yatırımı teşvik etmek için bu tür desteklemelerin yeterli olmayacağı düşünülmektedir. Konuya sadece maddi destek veya vergisel muafiyet veya istisnalar kapsamında bakmak yanıltıcı olacaktır. Bu tür desteklerin kalıcı bir yatırım ortamı sağlayabilmesi için, geri kalmış bölgelerin rekabet gücünün artırılması gerekmektedir (Çelik, 2017: 10).

Ülkemizde uzun yıllar boyunca sanayinin geliştiği illere doğru büyük göç hareketleri yaşanmıştır. İş imkanlarının fazla olduğu bu illerde yaşanan hızlı göç artışları, bu illerde çeşitli sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Göç alan illerde ortaya çıkan altyapı yetersizliği, kaçak yapılaşma ve plansız büyüme hızlı nüfus artışı ile birleşince çözülmesi gereken sorunlar artış göstermiştir. Nüfusun arttığı bu illerde, sorunların çözülmesi öncelik haline gelmiş ve göç veren bölgeler nüfuslarının azalmasıyla da ikinci planda kalmışlardır. Çeşitli sebeplerle zaten ekonomik olarak geride kalmış olan bu bölgeler, kamu yatırımlarından da uzun yıllar daha az pay aldığı için bölgeler arasındaki ekonomik ve sosyal gelişmişlik farkı iyice büyümüştür. Bu bölgeler arasında en dikkat çeken ve farkın kapatılması için yoğun teşviklerin sağlandığı bölge, 6. Bölge olarak sınıflandırılan illerden meydana gelmektedir.

6. Bölge olarak sınıflandırılan bu illerde, sanayi sektörünün diğer illere kıyasla daha az geliştiği, bazı illerde ise sanayi üretiminin neredeyse olmadığı görülmektedir. Bu durumun böyle olmasının çeşitli sebepleri olmakla birlikte bölgenin sanayi sektöründe üretim merkezi olmayacağı da açıktır. Bu nedenle tarımsal üretimin, tarımcılığın, turizmin ve hizmet sektörünün bölgede geliştirilmesi, yaygınlaştırılması, teşvik edilmesi gerekmektedir.

Nitekim tarımsal üretim, ekonomik üretimin içinde düşük bir pay almasına rağmen stratejik konumu gereği devletler tarafından korunmaktadır. Devletler, tarımsal üretime yönelik destek ve teşvikler sağlamaktadırlar. Özellikle tarımsal üretimin doğa şartlarına bağlı olması, üretimin net olarak önceden tespit edilememesi, fiyatların dönemsel olarak farklılık göstermesi ve yüksek istihdam oranı bu sektörü teşvik ve desteklere muhtaç bırakmaktadır (Sağdıç, 2019: 176).

Bu nedenle bölgesel kalkınmanın sağlanması için, az gelişmiş bölgelerin rekabet gücünü artıracak ve söz konusu bölgelerin potansiyel gücünü harekete geçirecek tedbirlerin alınması gerekmektedir. Çalışmamızın amacı, bölgeler arası gelişmişlik farkının azaltılması amacıyla yapılacak olan çalışmaların başarılı sonuçlar vermesi için sorunların doğru tespit edilmesine katkıda bulunmak ve uygulanan teşvik ve destek politikalarında yer alan eksiklik ve aksaklıkların ortaya koyulması ile sonraki dönemlerde gerçekleştirilecek olan destek ve teşviklerin daha verimli ve sonuç alıcı nitelikte olmaları için destek sağlamaktır. Bu nedenle durum değerlendirmesinin net olarak ortaya koyulması, çalışmaya konu olan teşvik sisteminde yer alan uygulama eksikliklerinin belirlenmesi ve bu eksikliklerin giderilmesi için gerekli görülen çözüm önerileri çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

1. Türkiye’de Bölgeler Arası Eşitsizlik Sorunu

Kalkınma iktisadının başladığı günden itibaren bölgesel kalkınma bir inceleme alanı olmuştur. Bu konuya yaklaşımlar serbest piyasa ekonomisi işleyişi ile incelendiği gibi çeşitli kamu müdahaleleri ile de araştırma konusu olmuştur. Devlet müdahalesinin ne şekilde olması ve ne tür teşvik ve desteklerin sağlanması bölgesel eşitlik sorunu ve ülkenin kalkınması için uzun zamandır tartışılmaktadır (Chakravorty, 2000: 368).

Bölgesel eşitsizlik sorunu sadece ülkemizde değil, dünya genelinde bir sorun olarak görülmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu sorun daha fazla görülmektedir. 1980’de Hindistan’ın en yoksul eyaletinde kişi başına düşen GSYH, en zengin eyaletindeki kişi başına düşen GSYH’nın %24 oranındayken, bu oran 2016 yılında %11 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Benzer bir gelişme bir diğer gelişmekte olan ülke Ukrayna’da da gözlemlenmektedir. 1990 yılında en yoksul kentin en zengin kentin gelirene oranı %40 düzeyinde iken 2013 yılında bu oran %14’e düşmüş durumdadır. Ancak, bu iki ülke de bahsedilen süreç boyunca ulusal ve uluslararası düzeyde üretimini ve ticaretini geliştirmiş durumdadır. Bu durum dünyadaki diğer pek çok ülke gibi ekonomik büyümenin ve artan ticaret hacminin, bölgeler arası gelir farklılıklarının önlenmesinde bir etkisinin olmadığını göstermektedir (Hirte vd., 2020: 1).

Kamu sektörü tarafından yürütülen bölgesel ve bölgeler arası politikalar farklı şekillerde gerçekleşebilir ve bunun sonuçları da farklı olmaktadır. Bununla birlikte kamusal politikaların ortak amacı olarak gelirin toplumda yeniden dağıtılması gösterilmektedir. Ancak, uzun zamandır yürütülen politikalar ve geliştirilen teorilerin uygulanması sonucunda görülmektedir ki, bölgeler arasında kalkınmışlık farklarının

giderilmemesi durumunda toplumdaki gelir dağılımının düzeltilmesi veya yaşam standartlarının birbirine yaklaşması mümkün değildir. Bu nedenle bölgeler arası kalkınmışlık sorununun çözümü son derece önem taşımaktadır. Bu sorunun çözülebilmesi için bilimsel ve gerçekçi hedeflerin oluşturulması, bölgesel düzeyde bir kalkınma vizyonu ve stratejik düzeyde sorunlu alanların geliştirilmesi için özel yöntem ve araçların geliştirilmesi gereklidir (Sieriebriak ve Melnykova, 2018: 312).

Bu noktada bir bölgenin gelişmişliğinin veya ekonomik canlılığının sağlanması için iki önemli faktör vardır. İlk önce bölgedeki ekonomik hayatın ve üretimin artan getiri sağlaması gerekmektedir. Bu bölgelerdeki firmalar karlılıklarını sürdürebilmeleri için belirli bir Pazar payını korumaları gerekmektedir. Bir diğer faktör ise ulaşım imkanlarının gelişmişliği ve ulaşım maliyetlerinin sektörler açısından önemi olarak gösterilmektedir (Vickerman, 1996: 226). Ulaşım maliyetlerinin farklı sektörler açısından farklı önem göstermesi, ulaşım konusunda dezavantajlı firmaların buna göre yatırım veya sektör belirlemesi açısından önem taşımaktadır.

Küreselleşen bir dünyada ise ulaşım maliyetlerini sadece ülke içi değerlendirmek doğru olmayacaktır. Bölgesel kalkınmanın sağlanması için yurt dışı ulaşım maliyetlerinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu nedenle ülkelerin altyapı kalitesi ile birlikte uluslararası ticaret maliyeti ve ülkeler arası serbest ticaret özellikleri bölgesel kalkınma açısından önemli noktalar (Zeng ve Zhou, 2010: 360).

Bölgelerarası gelişmişliğin farklı düzeylerde gerçekleşmesi sebepleri sadece ulaşım maliyetlerine dayanmamaktadır. Bölgelerin fiziksel ve doğa şartları, yetişmiş iş gücü kapasitesi, sosyal yapısı ve ekonomik altyapısı bu sebeplerden bazılarıdır. Bu alanlarda avantajlı olan bölgeler ekonomik büyüme ve gelişme yönünden de daha şanslı olabilmektedir. Ancak, kapsamlı bir büyüme ve kalkınmanın sağlanması için gelişmişlik farklarının en aza indirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle ülkeler sık sık yatırımları destekleme yoluna gitmektedirler (Ekinci Hamamcı, 2020: 181).

Bir ülkenin kalkınabilmesi için tüm sorunları çözecek bir formül arayışı iktisatçıları uzun bir süre meşgul etmiştir. Örneğin liberal ekonomiye geçiş ile beraber kalkınmanın sağlanabileceği düşünülmüştür. Ancak, kalkınmanın sağlanması farklı yaklaşımları, kurumsal iş birliklerini ve eşzamanlı bir çalışmayı gerekli kılmaktadır (Sen, 1999: 126). Ülkemizde de toptancı bir yaklaşımla üretim, bölgesel avantajlara dayalı olarak bazı bölgelerde yoğunlaşmıştır. Bu bölgelerde artan iş gücü talebi yoğun bir iç göç yaşanmasına neden

olmuştur. Üretim hızı artışı, iş imkanlarının artması bazı sorunların göz ardı edilmesine neden olmuştur. Günümüzde ise bu durumun olumsuz sonuçları gözlemlenmektedir. Dengeli bir kalkınma planlamasının yapılmamış olması nedeniyle bölgeler arası eşitsizlikler ve nüfus farklılıkları ortaya çıkmış durumdadır. Tablo 1’de bölgesel nüfus dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 1: Türkiye’de Bölgesel Nüfus Yoğunluğu (2019- Kişi)

Marmara Bölgesi	24 milyon 465 bin 689
İç Anadolu Bölgesi	12 milyon 705 bin 812
Akdeniz Bölgesi	10 milyon 552 bin 942
Ege Bölgesi	10 milyon 318 bin 157
Güneydoğu Bölgesi	8 milyon 876 bin 531
Karadeniz Bölgesi	7 milyon 674 bin 496
Doğu Anadolu Bölgesi	5 milyon 966 bin 101

Kaynak: <https://www.icisleri.gov.tr/turkiyenin-nufus-haritasi>
(Erişim Tarihi: 12.04.2021)

Tablo 1’de görüleceği üzere nüfusun çok büyük bir bölümü, sanayi üretiminin yoğunlaştığı Marmara Bölgesinde yoğunlaşmıştır. Yüzölçümü olarak en büyük bölge olan Doğu Anadolu Bölgesi ise en düşük nüfusa sahip bölge olarak görülmektedir. Bu durum dengesiz ve plansız büyümenin göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir. Tablo 2’de ise illere göre kişi başına düşen milli gelir dağılımı il bazında gösterilmiştir.

Tablo 2: İllere Göre Kişi Başı GSYH (\$)

İstanbul	15	Balıkesi	7	Zonguldak	6	Osmaniye	5 277
Kocaeli	14	Kayseri	7	Afyonkarahi	6	Kilis	5 125
Ankara	12	Edime	7	Niğde	6	Gümüşh	5 122
Tekirda	12	Uşak	7	Amasya	6	Mardin	5 083
Antalya	10	Düzce	7	Sivas	6	Yozgat	5 056
İzmir	10	Mersin	7	Samsun	6	Bingöl	4 811
Bursa	10	Burdur	7	Ardahan	6	Şırnak	4 804
Bilecik	10	Kütahya	7	Kahramanm	6	Tokat	4 737
Kırklare	10	Isparta	7	Bayburt	5	Siirt	4 683

Muğla	9	Konya	7	Kırşehir	5	Kars	4 626
Eskişehir	9	Rize	7	Elazığ	5	Diyarbak	4 164
Yalova	9	Kırıkkal	6	Bartın	5	Batman	4 120
Bolu	9	Kastamo	6	Hatay	5	Muş	4 108
Çanakk	9	Karabük	6	Çorum	5	Adıyama	3 954
Artvin	8	Aydın	6	Sinop	5	Bitlis	3 906
Sakarya	8	Gaziante	6	Giresun	5	Van	3 295
Manisa	8	Çankırı	6	Iğdır	5	Şanlıurfa	3 075
Tunceli	8	Trabzon	6	Malatya	5	Ağrı	2 946
Erzinca	8	Aksaray	6	Ordu	5	Türkiye	9 213
Karama	8	Adana	6	Erzurum	5		
Denizli	8	Nevşehir	6	Hakkari	5		

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Il-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2019-33663> (Erişim Tarihi: 18.04.2021)

Tablo 2'deki veriler incelendiği zaman Türkiye milli gelir ortalaması 9.213 dolar olarak görülmektedir. Ortalamanın üzerinde yer alan il sayısı 14 iken, 67 il ortalamanın altında kalmaktadır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu illeri ortalamanın yarısı düzeylerinde milli gelire sahip durumdadır. Bu durum bölgeler arası eşitsizliğin bir diğer göstergesi olmaktadır.

2019 yılında yayınlanan Sosyal ve Ekonomik Gelişmişlik Araştırması (SEGE) 2017 çalışması ise demografi, istihdam, eğitim, sağlık, rekabetçi ve yenilikçi kapasite, mali durum, erişilebilirlik ve yaşam kalitesi başlıklarında 52 değişken ile illerin göreceli sıralamalarını ve kademelerini belirlemiştir (SEGE, 2019: 11). Bu çalışma ile ilgili veriler Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3: İllerin Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Sırası

1.Kademe	2.Kademe	3.Kademe	4. Kademe	5. Kademe	6.Kademe
İstanbul	Denizli	Mersin	Amasya	Sinop	Adıyaman
Ankara	Sakarya	Trabzon	Hatay	Giresun	Ardahan
İzmir	Yalova	Adana	Nevşehir	Osmaniye	Diyarbakır
Kocaeli	Bolu	Zonguldak	Afyonkarahisar	Çankırı	Kars

Antalya	Konya	Uşak	Elazığ	Tokat	Iğdır
Bursa	Aydın	Gaziantep	Kırşehir	Niğde	Bingöl
Eskişehir	Isparta	Samsun	Malatya	Kahramanmaraş	Batman
Muğla	Kayseri	Burdur	Sivas	Tunceli	Şanlıurfa
Tekirdağ	Kırklareli	Kırıkkale	Bartın	Ordu	Mardin
	Bilecik	Düzce	Erzincan	Erzurum	Siirt
	Çanakkale	Karaman	Kastamonu	Kilis	Bitlis
	Edirne	Rize	Artvin	Yozgat	Van
	Karabük	Kütahya	Çorum	Gümüşhane	Hakkari
	Manisa		Aksaray	Bayburt	Muş
	Balıkesir				Ağrı
					Şırnak

Kaynak: (SEGE, 2019: 38-62).

SEGE araştırması ile sadece ekonomik göstergeler değil, eğitim, sağlık, yaşam kalitesi göstergeleri gibi sosyal göstergelerden de yararlanılarak bir gelişmişlik endeksi oluşturulmuştur. Bu endeksin son sıralarında yine Doğu ve Güneydoğu illeri yer almaktadır. Bu durum bölgesel eşitsizliklerin giderilmesinde önemli bir detayı göstermektedir. Sadece ekonomik nedenler değil, eğitim, sağlık imkanları ve yaşam kalitesi gibi unsurlar da bölgeler arası eşitsizliklerin büyümesinde ve iç göç yaşanmasında etkili olabilmektedir. Nitekim Doğu ve Güneydoğu illeri sanayi üretiminde geride olsa da tarımsal üretim açısından avantajlı özelliklere sahip konumdadır. Bölgenin geniş coğrafyası göz önüne alındığında doğru politikalar ile tarımsal gelirin artırılması mümkündür.

Çünkü tarımsal üretim, diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de önemini korumaktadır. Gerek ekonomik gelir olarak gerek istihdam olanakları olarak, tarım sektörü vazgeçilmez bir kaynak olmaktadır. Her türlü imkana rağmen ülkemizin bu alanda yeterli üretime, gelire ve verimliliğe ulaşmadığı düşünülmektedir. Bu nedenle de son yıllarda ülkemizin maalesef tarımsal ithalata yöneldiği de görülmektedir. Avrupa'nın gıda ihtiyacını karşılayabilecek durumdan ve tahıl ambarı olarak değerlendirilen bir ülke pozisyonundan, kendi ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaklaşarak ithalata mecbur kalan bir ülke haline

gelmek, bazı alanlarda yanlış politikaların uygulandığının göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Kaya, 2019: 153).

Bu nedenle bölgenin ekonomik olarak iyileştirilmesine yönelik tedbirlerle birlikte, eğitim olanaklarının artırılması, sağlık imkanlarının geliştirilmesi, kentsel yaşam kalitesinin artırılması gibi çalışmalarla yerel iş gücünün büyük şehirlere göç etmesinin önüne geçilmesi gerekmektedir.

2. Yatırımlarda Devlet Yardımları

Türkiye’de bölgesel gelişmişlik farklılıklarının en aza indirilebilmesi için uygulanan güncel teşvik politikaları 2012/3305 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” adlı Bakanlar Kurulu kararı temel alınarak uygulanmaktadır. Alınan karar doğrultusunda iller altı bölgeye ayrılmıştır. Her bölge için farklı ekonomik teşvikler sağlanmaktadır. Bu karar doğrultusunda “Entegre damızlık hayvancılık yatırımları dahil olmak üzere entegre hayvancılık yatırımları ve gıda ürünleri ve içecek imalatı” yatırımları özellikle 6. Bölge için cazip hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu yatırımlar bölgenin mevcut şartlarında gerçekleştirilme potansiyeli yüksek olan yatırımlar olarak değerlendirilmektedir. Teşvik uygulamalarında bölgelerin sınıflandırılması tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4: Yatırım Teşvik Uygulamalarında Bölgeler

1. Bölge	2. Bölge	3. Bölge	4. Bölge	5. Bölge	6. Bölge
Ankara	Adana	Balıkesir	Afyonkarahisar	Adıyaman	Ağrı
Antalya	Aydın	Bilecik	Amasya	Aksaray	Ardahan
Bursa	Bolu	Burdur	Artvin	Bayburt	Batman
Eskişehir	Çanakkale	Gaziantep	Bartın	Çankırı	Bingöl
İstanbul	Denizli	Karabük	Çorum	Erzurum	Bitlis
İzmir	Edirne	Karaman	Düzce	Giresun	Diyarbakır
Kocaeli	Isparta	Manisa	Elazığ	Gümüşhane	Hakkari
Muğla	Kayseri	Mersin	Erzincan	Kahramanmaraş	Iğdır
	Kırklareli	Samsun	Hatay	Kilis	Kars
	Konya	Trabzon	Kastamonu	Niğde	Mardin
	Sakarya	Uşak	Kırkkale	Ordu	Muş

	Tekirdağ	Zonguldak	Kırşehir	Osmaniye	Siirt
	Yalova		Kütahya	Sinop	Şanlıurfa
			Malatya	Tokat	Şırnak
			Nevşehir	Tunceli	Van
			Rize	Yozgat	Bozcaada ve Gökçeada
			Sivas		

Kaynak:

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120619-1.htm>
(Erişim Tarihi: 05.05.2021)

Bu tablo 2020 tarihli 2846 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile güncellenmiştir. Yapılan güncelleme ile bazı iller farklı bölgelerde sınıflandırılmaya alınmıştır. Güncel duruma göre 6 farklı bölgede sınıflandırılmış illerin listesi Tablo 5’de gösterilmektedir.

Tablo 5: Yatırım Teşvik Uygulamalarında Bölgelerin Güncel Hali

1. Bölge	2. Bölge	3. Bölge	4. Bölge	5. Bölge	6. Bölge
Ankara	Aydın	Adana	Afyonkarahisar	Bayburt	Adıyaman
Antalya	Balıkesir	Burdur	Aksaray	Çankırı	Ağrı
Bursa	Bilecik	Düzce	Amasya	Erzurum	Ardahan
Eskişehir	Bolu	Gaziantep	Artvin	Giresun	Batman
İstanbul	Çanakkale	Karaman	Bartın	Gümüşhane	Bingöl
İzmir	Denizli	Kırkkale	Çorum	Kahramanmaraş	Bitlis
Kocaeli	Edirne	Kütahya	Elâzığ	Kilis	Diyarbakır
Muğla	Isparta	Mersin	Erzincan	Niğde	Hakkari
Tekirdağ	Karabük	Samsun	Hatay	Ordu	Iğdır
	Kayseri	Trabzon	Kastamonu	Osmaniye	Kars

	Kırklareli	Rize	Kırşehir	Sinop	Mardin
	Konya	Uşak	Malatya	Tokat	Muş
	Manisa	Zonguldak	Nevşehir	Tunceli	Siirt
	Sakarya		Sivas	Yozgat	Şanlıurfa
	Yalova				Şırnak
					Van
					Bozcaada, Gökçeada

Yatırım teşvik uygulamalarında altı bölgede sınıflandırılmış olan illerin gösterildiği Tablo 5, incelendiği zaman görülmektedir ki, 6. Bölgede yer alan iller, aynı zamanda tablo 2’de gösterilmiş olan milli gelir sıralamasının son sıralarında yer alan illerden oluşmaktadır. Aynı zamanda tablo 3’de gösterilen illerin sosyo ekonomik gelişmişlik sıralamasının son sıralarında yine 6. Bölgede yer alan iller karşımıza çıkmaktadır. Görülmektedir ki, 6. Bölgede yer alan iller milli gelir sıralamalarında ve sosyo ekonomik sıralamalarda son sıralarda yer almaktadırlar. Bu durumda, teşvik programının bölgeler düzeyinde oluşturulmasının başarılı bir karar olduğu söylenebilir. Verilere göre 6. Bölgede yer alan illere daha kapsamlı programlar, destek ve teşvikler uygulanması olumlu değerlendirilmektedir. Tablo 6’da ise bölgesel olarak uygulanan teşvikler gösterilmektedir.

Tablo 6: Teşvik ve Desteklerin Bölgelere Göre Dağılımı

Destekler			1	2	3	4	5	6
KDV İstisnası			+	+	+	+	+	+
Gümrük Vergisi Muafiyeti			+	+	+	+	+	+
Vergi İndirimi	Yatırıma Katkı	OSB ve EB Dışı	15	20	25	30	40	50
	Oranı (%)	OSB ve EB İçi	20	25	30	40	50	55
		OSB ve EB Dışı	2 yıl	3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl

Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği	OSB ve EB İçti	3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl	12 yıl
Yatırım Yeri Tahsisi		+	+	+	+	+	+
Faiz veya Kar Payı Desteği	İç Kredi	-	-	3 puan	4 puan	5 puan	7 puan
	Döviz / Dövizle Endeksli Kredi			1 puan	1 puan	2 puan	2 puan
Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği		-	-	-	-	-	10 yıl
Gelir Vergisi Stopajı Desteği		-	-	-	-	-	10 yıl

Kaynak: <https://www.sanayi.gov.tr/destek-ve-tesvikler/yatirim-tesvik-sistemleri/md0103011615> (Erişim Tarihi: 16.05.2021)

Tablo 6 incelendiği zaman, 6. Bölge için diğer bölgelere göre daha fazla destek sağlandığı görülmektedir. Bölgenin coğrafi, ekonomik ve sosyal şartları göz önüne alındığında bu durum olumlu karşılanmaktadır. Bununla birlikte 6. Bölge yatırım istatistiklerinin istenilen düzeye ulaşamadığı da bilinmektedir. Bu durum Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7: Bölgelere Göre Yatırım Verileri

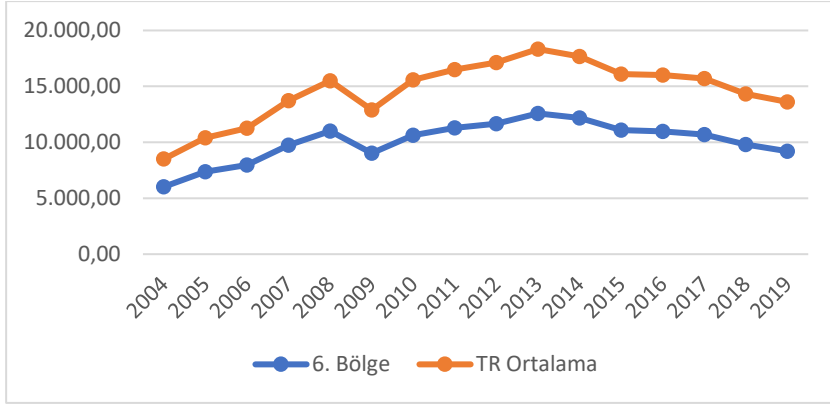
2019	Belge Adedi	Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam
1. Bölge	2.381	52.273	52.981
2. Bölge	947	35.588	31.115
3. Bölge	740	25.213	22.918
4. Bölge	557	8.782	24.828
5. Bölge	354	5.988	16.600
6. Bölge	701	5.972	52.726

Kaynak: Destek ve Teşvikler | T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

Tablo 7 incelendiği zaman görülmektedir ki, 6. Bölge için düzenlenen yatırım teşvik belgesi sayısı, 1, 2 ve 3. Bölgelerden düşük

kalmıştır. Yapılan yatırım tutarlarında ise 6.bölge en az yatırım yapılan bölge olmuştur. Bu sonuç 6. Bölge İllerinin diğer bölgelerden geri kalmışlığının mevcut teşvik sistemiyle ortadan kaldırılamayacağına bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Grafik 1’de görüldüğü üzere 2004-2019 yılları arasında 6. Bölge İllerinin dolar bazlı kişi başı GSYH tutarları sürekli olarak Ülke ortalamasının altında kalmış, Ülke ortalaması ile arayı kapatacak bir sıçrama gerçekleştirilememiştir.

Grafik 1: Kişi Başı GSYH- 6. Bölge İlleri ile Türkiye Ortalaması (\$)

Tablo 7’deki veriler incelendiği zaman görülmektedir ki; destek kapsamında gerçekleştirilen yatırım tutarı açısından 6. Bölge son sırada yer almaktadır. 6. Bölge için bu kadar avantajlı teşvik politikaları sunulmasına rağmen, bölgeye beklenen veya yeterli yatırımın gerçekleşmediği ortadadır. Hatta toplam yatırım tutarının yaklaşık olarak sadece %4’ü gibi bir yatırım alabilmiştir. Bu durum “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” ile sağlanan desteklerin bölgesel gelişmişlik farkının azaltılması konusunda yeterli ve doğru bir uygulama olduğu iddiasını zayıflatmaktadır. Yaklaşık 10 yıldır uygulanan bir programın bölgesel gelişmişliğin azaltılması konusunda yetersiz olması ayrı bir sorun, bu sorundan haberdar olunmaması veya sorunun çözülmesi için bir adım atılmaması ayrı bir sorundur. Bu durumun ortadan kaldırılabilmesi ve 6. Bölgenin ekonomik büyümesi ve toplumsal kalkınması için gerekli bazı durumların dikkate alınması gerekmektedir.

3. Uygulamada Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

2012 yılı Devlet Yardımları Kararı, bölgesel sınıflandırma ile farklı teşvik ve yardım olanakları sağlaması açısından önem taşımakta

ve değerli bir çalışma olarak görülmektedir. Bununla birlikte sonuçlar göstermektedir ki, belge adedi ve yatırım tutarı olarak 6. Bölge yine son sıralarda yer almaktadır. Bölgenin destekleme kapsamında yeterli yatırımı alamamasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır.

3.1. Başka Desteklerden Yararlanılamaması

Gerek 3305 Sayılı Bakanlar Kurulu kararı gerek 2846 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı yatırımlarda devlet yardımlarından faydalanılabilmesi için diğer kamu kurum ve kuruluşlarından destek sağlanmaması şartını getirmiştir. Bu durum diğer yatırımlar için anlaşılabilir ve makul bir şart olarak değerlendirilebilir. Ancak, bölgesel yatırımlarda özellikle 6. Bölge yatırımlarında bu şart engelleyici bir hüküm olmaktadır. Çünkü, yatırım yapma potansiyeli olan bölge insanı bir şekilde kamusal destek veya teşviklerden faydalanabilmektedir. Kalkınma ajansları, kamu bankaları, çiftçi ofisleri, bakanlıklar aracılığı ile yapılan desteklemeler, Devlet Yardımları Kararından faydalanılmasını engellemektedir. Bu durumda bölgeye sadece dışarıdan büyük yatırımcının gelmesi beklenmektedir ki, böyle bir durum son derece istisnai bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Bu nedenle 6. Bölge için Devlet Yardımları Kararı ile diğer destek ve teşviklerin tamamlayıcı nitelikte olması ve birbirinin önünü kesmemesi gerekmektedir.

3.2. Asgari Yatırım Tutarı Şartı

Devlet Yardımları Kararı ile ilgili bir diğer eleştiri konusu, asgari yatırım tutarı şartı aranmasıdır. Bu durumda yine bölgesel yatırımların bu şartlardan muaf tutulması gerekli görülmektedir. 3305 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereği bu tutar 6. Bölge için 500.000 TL olarak belirlenmiştir. Sermaye birikiminin az olduğu, dışarıya sürekli göç verip, kamu personeli dışında neredeyse dışarıdan hiç göç almayan ve yatırım çekmek için uğraşılan 6. Bölge için böyle bir şartın aranması, söz konusu amaç ile çelişmektedir. Bu nedenle asgari yatırım şartının 6. Bölge yatırımları için ortadan kaldırılması gerekmektedir.

3.3. Bürokratik Zorluklar ve Karmaşık Başvuru Süreçleri

Devlet Yardımları Kararı bölgesel yatırımlarla beraber stratejik ve büyük ölçekli yatırımları da kapsamaktadır. Stratejik ve büyük ölçekli nitelikli yatırımlar, büyük yatırımcılar ve büyük ölçekli şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu kişilerin veya şirketlerin yetişmiş elemanları, hukuk departmanları ve avukatları bulunmaktadır. Bu nedenle bürokratik işlemleri takip edebilecek kaynaklara sahip

durumdadırlar. Gelişmemiş bölgelerde yatırım yapmak isteyen yatırımcılar için ise bu süreç göz korkutucu ve caydırıcı nitelikte olabilmektedir. Bu nedenle başvuruların yatırımcı ofisleri veya ilgili kamu kuruluşları çatısı altında oluşturulacak bölümler ile yatırımcıyı yönlendirecek ve işleri kolaylaştıracak şekilde tek bir elden yürütülmesi gerekmektedir.

3.4. Merkezden Planlanan Destek ve Teşvik Stratejileri

Yerel aktörlerin ve halkın görüş ve önerileri alınmadan, merkezi yönetim tarafından alınan destek kararlarının amaca ulaşması zorlaşmaktadır. Çeşitli nedenlerle dışarıdan yatırımcı çekemeyen 6. Bölge illeri için de bu durum geçerlidir. Bu nedenle içsel dinamikleri harekete geçiremeyen teşvik uygulamalarının başarı şansı düşük olmaktadır.

Özellikle Bölge İllerinin sosyal ve ekonomik olarak geride olması, nakliye unsurunun sorunlu ve maliyetli olması, terör olayları nedeniyle güvenlik istikrarsızlığı oluşması gibi nedenler bölgeye yatırımcı gelmesini güçleştirmektedir. Aynı zamanda ihracat imkanlarının da bölgede düşük olması nedeniyle dar kapsamlı ekonomik desteklerle bölgeye yatırımcı çekmek güçleşmektedir (Öz, 2015: 56). Bu nedenle bölge ihtiyaçlarının ve eksikliklerinin tam olarak belirlenebilmesi için ve içsel dinamiklerin harekete geçirilebilmesi için yerel unsurların dikkate alınması yoluyla yeni bir teşvik sistemine ihtiyaç duyulmaktadır.

Gerçekten de geleneksel yukarıdan aşağıya müdahalelerin bölgesel ekonomiler üzerinde zararlı etkileri olabildiği gibi hiçbir etkisi de olmayabilir. Çünkü bu tür merkezi yaklaşımlar çoğunlukla sorunlarla ilgili unsurları gözden kaçırmaktadırlar. Tersine, aşağıdan yukarıya kalkınma stratejileri, sorunların coğrafi özelliklerinin talep ettiği, yerel özelliklere ve geçmiş çizgilere göre seçilmesi gerektiği iddiasına dayanmaktadır (Ascani, 2012: 12).

3.5. Sosyal İhtiyaçların ve Yaşam Kalitesinin Göz Ardı Edilmesi

Devlet Yardımları Kararı ekonomik olarak çeşitli vergi istisna ve muafiyetleri, sigorta primleri gibi çeşitli destekleri temel alarak Bölge'nin kalkınacağını planlamışsa, bu planın şu ana kadar başarıyla devam ettiğini savunmak güçleşmektedir. Bölge ekonomik olarak geri kaldığı gibi, yatırımın önemli bir unsuru olan beşerî sermayeyi elinde tutacak herhangi bir cazibe unsurundan da mahrum durumdadır. Batı illerinin sahip olduğu sosyalleşme imkanları, modern cafe ve restoranlar, sinema ve tiyatro salonları, park ve bahçeler özellikle genç

nüfusu etkilemektedir. Orta ve yaşlı nüfus içinse sağlık hizmetlerine erişim, çocuklarının eğitim ihtiyacının karşılanması gibi nedenler önemli bir etken olmaktadır.

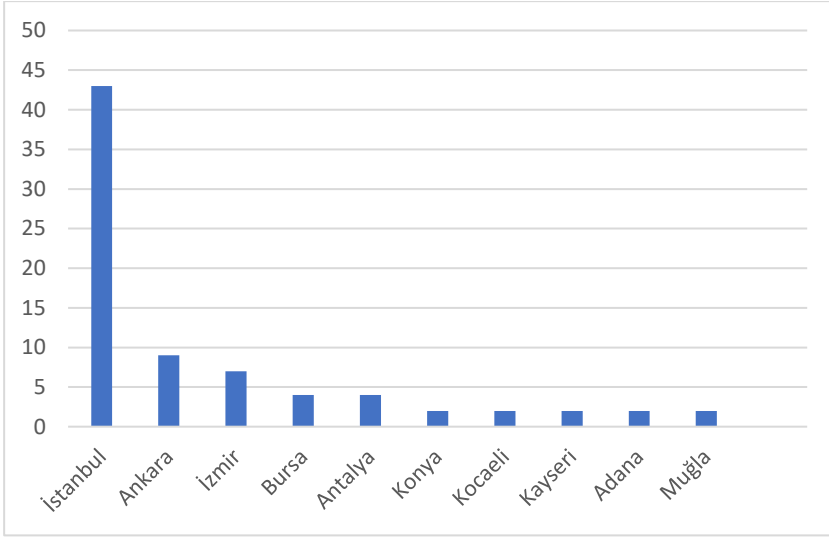
Bu eksiklikler bölge halkının kararlarını etkilediği gibi, bölgede yapılacak olan hizmet sektörü yatırımlarını da olumsuz etkilemektedir. Kısır bir döngü olarak devam eden bu süreci sonlandırmak pek çok açıdan olumlu bir etki bırakacağı gibi, gelişen hizmet sektörü ile beraber bölge turizmi de olumlu etkilenebilecektir.

Geri kalmış bölgelerin kalkınabilmesi için turizm sektörünün ana gelir kaynağı olması beklenmemektedir. Bununla birlikte kapsamlı bir yatırım ve değişim gerektirmeyen iç turizmle birlikte, Türkiye sosyal ve ekonomik açıdan bölgesel olarak sürdürülebilir kalkınma sağlayabilir (Seckelmann, 2002: 91). Özellikle kırsal turizm ile beraber bölgede refah artışı, yaşam şartlarının iyileştirilmesi, yaşam kalitesinin artması gibi sonuçlar beklenmektedir (Gül ve Yıldız, 2020: 282).

3.6. Modern Pazarlama Yöntemlerine Destek Sağlanmaması

Küreselleşme ve uluslararası ekonomik bütünleşme ilerledikçe, dünya ekonomik coğrafyasının geniş yapısının, her biri kendi gelişim dinamiğine sahip ayrı bloklardan (Birinci, İkinci ve Üçüncü Dünyalar) oluştuğu şeklindeki eski kavramlar, başka bir bakış açısına doğru evrilmektedir (Scott ve Storper, 2003: 582). Gelişen teknoloji ve ekonomik sistemlerle beraber özellikle internet, çevre bölgelerdeki ve kırsal alanlardaki işletmelerin, çekirdek bölgelerdeki ve metropol alanlardaki pazarlara erişimini kolaylaştırmaktadır (Gillespie, 2001: 119).

Ülkemizde modern pazarlama yöntemleri her yıl gelişmektedir. Ancak bu gelişme ve değişimden Bölge İlleri yararlanamamaktadır. Grafik 2'de Ticaret Bakanlığı verilerine göre e-ticaret firmalarının yaklaşık %75 kadarı 10 ilde yer aldığı görülmektedir. Bu 10 il arasında 6. Bölge İllerinden biri yer almamaktadır.

Grafik 2: E-ticaret İşletmelerinin İllere Göre Yüzdesel Dağılımı

Pazarlama maliyeti ve sıkıntısı yüzünden ürünlerinin satamayan ve üretimden vazgeçen üreticilerin, ürünlerini ülke pazarına sunma şansını yakalamaları gerekmektedir. Bu nedenle bu alanda kurs ve seminerler düzenlemeli, teknik bilgi ve beceri kazandırılmalıdır. Aynı zamanda e-ticaret yapabilmek için kurulum, danışmanlık ve reklam alanlarında destek, teşvik ve uygun maliyetli kredi gibi unsurlardan oluşan programlar uygulanmalıdır.

Sonuç

Bölgesel kalkınma ve bölgeler arası kalkınma farklılıkları sorunu uzun zamandır bir problem olarak görülmektedir. Bu durum sadece ülkemize özgü bir durum da değildir. Özellikle küreselleşmenin artması ile birlikte özellikle gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla bu sorunla karşılaşılmaktadır. Hızlı sanayileşme ile birlikte üretimin artması ve üretim tesislerinin bir bölgede toplanması ile beraber, bu bölgeler beşeri sermaye akımını artırmıştır. Bu bölgelerde yaşanan hızlı büyüme, zincirleme bir etki yaratarak kamu ve özel sektör yatırımlarının da artmasına neden olmuştur. Ülkemizde de bu durumun benzer şekillerde gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum sonucunda ise dünyada olduğu gibi, bizde de bölgeler arası gelişmişlik farklılığı hızla artmaya başlamıştır. Ancak, toplumsal refahın sağlanması ve ülkenin bir bütün olarak kalkınması için bölgeler arası eşitsizlik sorunlarının en aza indirilmesi gerekmektedir. Bu farkın kapatılabilmesi ve az gelişmiş

bölgelere yatırımın artırılması için kamu sektörü çeşitli destek ve teşvikler sağlamaktadır.

Ülkemizde 2012 yılında alınan 3305 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” adlı Bakanlar Kurulu Kararı, stratejik ve büyük ölçekli yatırımlarla beraber bölgesel kalkınmayı hedefleyen yatırımları da desteklemeyi hedeflemiştir. Ülkenin dışa bağımlılığının azaltılabilmesi, stratejik ürünlerin üretiminin artırılması, dış ticaret dengesine katkı sağlaması açısından stratejik ve büyük ölçekli yatırımlar önemli bir yer tutmaktadır. Aynı zamanda bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılması amacıyla illerin sınıflandırılması ve bu sınıflandırmaya uygun olarak geri kalmış bölgelere daha fazla destek sağlanması da olumlu değerlendirilmektedir.

Bununla birlikte yaklaşık 10 yıldır yürürlükte olan destek sisteminin bölgesel kalkınma için yeterli ve doğru işleyen bir sistem olup olmadığı konusu tartışmalıdır. 2019 verilerine göre büyük ölçekli ve stratejik yatırımların yoğunlaştığı 1. Bölgeyi saymazsak bile, 2. ve 3. Bölgelerde düzenlenen teşvik belgesi sayısının 6. Bölgede düzenlenen teşvik belgesi sayısından fazla olduğu görülmektedir. Aynı şekilde toplam yatırım tutarları arasında en az yatırımın 6. Bölgede gerçekleştiği de ortadır. Bölgeler arası gelişmişlik farkının azaltılmasını hedefleyen bir teşvik ve destek uygulanmasında en az gelişmiş bölge olan 6. Bölgenin gerek düzenlenen teşvik belgesi adedi olarak gerek yatırım tutarı olarak üst sıralarda olması beklenmektedir. Yaklaşık 10 yıldır uygulanan 6.Bölge illerinin milli gelir sıralamalarında veya gelişmişlik endekslerinde son sıralardaki yerlerinin değişmemiş olması mevcut destek ve teşvik sistemlerinin sorgulanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Çalışmamız tarafından destek sisteminin etkinliğinin düşük kaldığı savunulmakta ve bu durum çeşitli nedenlere bağlanmaktadır. Bu nedenler, “Başka Desteklerden Yararlanılamaması”, “Asgari Yatırım Tutarı Şartı”, “Bürokratik Zorluklar ve Karmaşık Başvuru Süreçleri”, “Merkezden Planlanan Destek ve Teşvik Stratejileri”, “Sosyal İhtiyaçların ve Yaşam Kalitesinin Göz Ardı Edilmesi”, “Modern Pazarlama Yöntemlerine Destek Sağlanmaması” olarak belirlenmiştir.

Yüzölçümü olarak çok büyük bir coğrafik alanı kaplayan 6.Bölge illerinin ekonomik olarak büyümesi, toplumsal olarak kalkınması ve atıl bir alan olarak değerlendirilmemesi ülkemizin büyümesi ve kalkınması için büyük bir öneme sahiptir. Dolayısıyla bölgesel kalkınmayı, özellikle de 6. Bölgenin kalkınmasını hedef alan bir yapının oluşturulması, teşvik ve destek sisteminin bölgenin iç dinamiklerini harekete geçirecek nitelikte olması ve yaşam kalitesi

düzeyinin artırılması çalışmalarının da kurulacak yapının esas meselelerinden olmasının sağlanması gerekmektedir.

Kaynakça

- Akdeve, E. ve Karagöl, E.T. (2013). Geçmişten Günümüze Türkiye’de Teşvikler ve Ülke Uygulamaları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 329-350.
- Ascani, A., Crescenzi, R. ve Iammarino, S. (2012). Regional Economic Development: A Review. *Search Working Paper*, 01/03, <http://www.ub.edu/searchproject/wp-content/uploads/2012/02/WP-1.3.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.05.2021).
- Chakravorty, S. (2000). How Does Structural Reform Affect Regional Development? Resolving Contradictory Theory with Evidence from India. *Economic Geography*, 76(4), 367-394.
- Çelik, N. (2017). Teşvik Politikalarının Etkinliğinin Mekansal Perspektiften Değerlendirilmesi. *Ege Akademik Bakış*, 17(1), 1-12.
- Ekinci Hamamcı, E. D. ve Kahreman, Y. (2020). 2012 Yatırım Teşvik Sistemi’nin Bölgesel Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Erzurum’da Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(1), 179-205.
- Gillespie, A., Richardson, R. ve Cornford, J. (2001). Regional Development and The New Economy. *EIB Papers*, European Investment Bank (EIB), 6(1), 109-131.
- Gül, K. ve Yıldız, Y. (2020). Kırsal Turizm Faaliyetlerinin Yaşam Kalitesine Etkisi: Kavramsal Bir Değerlendirme. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, Special Issue (4), 275-286.
- Hirte, G., Lessmann, C. ve Seidel, A. (2020). International trade, geographic heterogeneity and interregional inequality. *European Economic Review*, 127, 1-23.
- İçişleri Bakanlığı. (2019). Türkiye’nin Nüfus Haritası. <https://www.icisleri.gov.tr/turkiyenin-nufus-haritasi>, (Erişim Tarihi: 12.04.2021).
- Kaya, M. (2019). Ağrı’nın Kalkınması İçin Akıllı Tarım (Tarım 4.0) Önerisi. *Akademik Bakış Dergisi*, 75, 130-156.
- Öz, E. ve Buyrukoğlu, S. (2015). Osmanlı Döneminden Günümüze Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları ve Etkinliği. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, 6, 35-59.
- Resmi Gazete (2012). 2012/3305 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120619-1.htm>, (Erişim Tarihi: 05.05.2021).

- Resmi Gazete (2020). 2846 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/08/20200821-27.pdf>. (Erişim Tarihi: 04.05.2021).
- Sağdıç, E.N. ve Yıldız, F. (2019). Türkiye’de Tarım Sektörüne Yönelik Uygulanan Mali Teşviklere Genel Bir Bakış. Taytak, M. ve Şaşmaz, M. Ü. (Ed.). *Türkiye’de Mali Teşvik Sistemi ve Uygulamaları* içinde (153-180). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Sanayi Bakanlığı (2021). Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Yatırım Teşvik Uygulamaları. <https://www.sanayi.gov.tr/destek-ve-tesvikler/yatirim-tesvik-sistemleri/md0103011615> (Erişim Tarihi: 16.05.2021).
- Scott, A. ve Storper M. (2003) Regions, Globalization, Development. *Regional Studies*, 37, 579–593.
- Seckelmann, A. (2002). Domestic tourism a Chance for Regional Development in Turkey. *Tourism Management*, 23, 85–92.
- SEGE. (2019) Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü Yayını Sayı: 3 Araştırma Raporu Sayı: 3 Aralık 2019, Ankara. https://www.bebka.org.tr/admin/datas/sayfas/89/sege-2017_1581687211.pdf. (Erişim Tarihi: 16.04.2021).
- Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Sieriebriak, K.ve Melnykova, O. (2018). Economic Development of Eastern European Countries (on The Example of Ukraine): Regional Aspect. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4(4), 306-314.
- TÜİK. (2021). İl Bazında Gayrisafi Yurt İçi Hasıla. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Il-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2019-33663> (Erişim Tarihi: 18.04.2021).
- Vickerman, R. (1996). Location, Accessibility and Regional Development: The Appraisal of Trans-European Network. *Transport Policy*, 2(4), 225-234.
- Zeng, D. Ve Zhao, L. (2010). Globalization, Interregional and International Inequalities. *Journal of Urban Economics*, 67, 352–361.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 53
Sayfa/Page: 355-380
ISSN: 1302-6879

Yönetim Kurulu Yapısı Çeşitliliği ve Entelektüel Sermaye Performansı: Borsa İstanbul Firmaları Üzerine Dinamik Panel Veri Analizi

Board Structure Diversity and Intellectual Capital Performance: Dynamic Panel Data Analysis on Borsa İstanbul Firms

• Aysel ÖZTÜRKÇÜ AKÇAY*

*Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Van/Türkiye. Asst. Prof., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business, Van /Turkey. ayselakcay@yyu.edu.tr ORCID: 0000-0001-9655-5673

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

24/01/2021

Kabul Tarihi / Date Accepted:

21/08/2021

Yayın Tarihi / Date Published:

30/09/2021

Atrf: Öztürkçü Akçay, A. (2021). Yönetim Kurulu Yapısı Çeşitliliği ve Entelektüel Sermaye Performansı: Borsa İstanbul Firmaları Üzerine Dinamik Panel Veri Analizi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53, 355-380.

Citation:

Öztürkçü Akçay, A. (2021). Board Structure Diversity and Intellectual Capital Performance: Dynamic Panel Data Analysis on Borsa İstanbul Firms. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 53, 355-380.

Öz

Bilgiye dayalı rekabetin yaşandığı günümüz dünyasında işletmelerin sahip olduğu entelektüel sermaye değerleri kurumsal başarının sağlanması ve firma performansının artırılması açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı yönetim kurulu yapısının entelektüel sermaye performansı üzerinde etkisinin olup olmadığını araştırmaktır. Çalışmada, yönetim kurulu yapısı ve entelektüel sermaye performansı arasındaki ilişki, Borsa İstanbul'da farklı sektörlerde işlem gören 122 firmanın 2015-2018 yılı verileri kullanılarak Sistem-GMM yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmanın bağımlı değişkenini oluşturan entelektüel sermaye performansı, Entelektüel Sermaye Katma Değer Katsayısı yöntemi ile hesaplanmıştır. Bağımsız değişken olan yönetim kurulu yapısının göstergeleri olarak ise; yönetim kurulu büyüklüğü, bağımsız üye oranı, kadın üye oranı ve yabancı üye oranı kullanılmıştır. Ayrıca karlılık ve büyüklük olmak üzere iki adet kontrol değişkeninden yararlanılmıştır. Model 1 için elde edilen bulgular neticesinde, yönetim kurulu büyüklüğü, yabancı üye oranı ve kadın üye oranlarının entelektüel sermaye performansı üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiş; ancak bağımsız üye oranının entelektüel sermaye performansı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Model 2 için elde edilen analiz sonuçlarına göre ise, yönetim kurulu büyüklüğü ile bağımsız üye oranının entelektüel sermaye performansını artırdığı bu karşın yabancı üye ve kadın üye oranlarının entelektüel sermaye performansı üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Entelektüel sermaye, yönetim kurulu yapısı, dinamik panel veri analizi.

Abstract

In our today's world where knowledge-based competition is experienced, intellectual capital values owned by a firm are important in terms of ensuring corporate success and increasing the firm performance. The aim of this study is to investigate the impact of board structure on intellectual capital performance. The relationship between the structure of the board of directors and intellectual capital performance has been analyzed by the System-GMM method, using 2015-2018 data of 122 companies traded in different sectors in Borsa Istanbul. Intellectual capital, which is the dependent variable of the study, has been calculated by the Intellectual Capital Added Value Coefficient method. As the indicators of the board structure, which is an independent variable; board size, the ratio of independent members, the ratio of female members, and the ratio of foreign members have been used. In addition, two control variables (profitability and size) have been used in the study. As a result of the findings obtained for Model 1, a positive and statistically significant correlation has been observed between the size of the board of directors, the ratio of foreign, and female members and the intellectual capital performance; however, a significant relationship has not been obtained between intellectual capital and the ratio of independent members. According to the analysis results obtained for Model 2, it has been observed that the size of the board of directors and the ratio of independent members increase the intellectual capital performance, in spite that the ratio of foreign members and female members has no effect on intellectual capital performance.

Keywords: Intellectual capital, board structure, dynamic panel data analysis.

Giriş

Bilgi ekonomisine geçiş ile birlikte maddi varlıklara dayalı rekabet anlayışı yerini maddi olmayan ve özünde bilgi olan değerlerin önem kazandığı bir rekabet anlayışına bırakmıştır (Toraman vd., 2009). İşletmelerin varlık ve sermaye yapılarına da yansıyan bu durum, maddi olmayan varlıklar ile değer kazanabilen firmaların piyasa değerlerinde önemli ölçüde artış sağlamış ve defter değeri ile arasındaki farkın açılmasına neden olmuştur. Bu nedenle rekabet ve büyüme avantajını sürdürmek isteyen firmalar için fiziksel ve finansal sermaye kadar entelektüel sermaye kaynakları (bilgi işçileri, kurum kültürü ve iş stratejileri gibi) da büyük önem arz etmeye başlamıştır (Abdul Rashid, 2012). Entelektüel sermayenin artan bu önemi ile birlikte işletmeler mevcut durumlarını ve geleceklerini görebilme konusunda daha öngörülü davranmaya başlamışlardır. Çünkü geçmiş ve geleceğin yaratacağı değerleri ortaya koyabilmek entelektüel sermayenin ölçülmesi ve değerlendirilmesi ile mümkün olacaktır (Haykır Hobikoğlu, 2011).

Kurumsal yönetim, bir firmanın yapısı, çalışanları ve işlemlerinde var olan entelektüel sermayenin harekete geçirilmesi, geliştirilmesi ve kullanılmasından sorumlu olan önemli bir mekanizmadır (Keenan ve Aggestam, 2001). Bu nedenle kurumsal yönetim, entelektüel sermaye performansının önemli bir belirleyicisi olarak kabul edilmektedir. Kurumsal yönetimin bir iç mekanizması olan yönetim kurulları ise, entelektüel sermayenin etkin bir şekilde yönetilmesinde önemli bir araç olarak görülmektedir. Bu anlamda etkin çalışan yönetim kurulları entelektüel sermayenin etkinlik ve verimliliğini artırarak hissedar çıkarlarının daha iyi bir şekilde korunmasını sağlamaktadır (Yahaya ve Tijani, 2020). Yönetim kurulu çeşitliliğinin entelektüel sermaye performansı üzerindeki etkisi genellikle üst kademe teorisi ve kaynak bağımlılığı teorisi olmak üzere iki farklı teori çerçevesinde değerlendirilmektedir. Üst kademe teorisi, yenilikçilik, yaratıcılık, stratejik kararlar ve firma performansı gibi kurumsal sonuçların yönetim kurulu çeşitliliğinden etkilendiğini savunmaktadır (Hambrick, 2007; Miller ve Triana, 2009). Bu teoriye göre, yönetim kurullarındaki çeşitlilik sayesinde karar verme süreci daha etkin bir şekilde yürütülecek ve sorunlar karşısında işletmenin verimliliğini artıracak çözüm önerileri daha net bir şekilde ortaya konabilecektir. Kaynak bağımlılığı teorisi ise, yönetim kurulu üyeleri arasındaki çeşitliliğin entelektüel sermaye de dahil olmak üzere bir firma için önem arz eden kaynakların çevreden temin edilmesini kolaylaştırarak firma performansı üzerinde olumlu bir etkiye yol açacağını ileri sürmektedir (Pfeffer ve Salanick, 1978; Zahra ve Pearce, 1989; Al- Musalli ve Ismail, 2015).

Literatürde yer alan ampirik çalışmalara bakıldığında yönetim kurulu yapısının genellikle yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi, etnik köken, soy gibi demografik özellikler ile yönetim kurulundaki üye sayısı, bağımsız üye olma durumu, CEO ikiliği ve kurul toplanma sayısı gibi yapısal özelliklere göre değerlendirildiği görülmektedir. Konuya ilişkin yapılan çalışmalar ve Türkiye’de faaliyet gösteren firmaların yönetim kurulu özellikleri dikkate alınarak gerçekleştirilen bu çalışmada yönetim kurulu çeşitliliği; yönetim kurulu büyüklüğü, bağımsız üye oranı, kadın üye oranı ve yabancı üye oranı ile ölçülmüştür. Bunun yanı sıra çalışmanın bağımlı değişkeni olarak kullanılan entelektüel sermaye performansı ise Ante Pulic (1998) tarafından geliştirilen ve bir firmanın sahip olduğu entelektüel sermaye katma değerinin dolaylı bir ölçüsünü temsil eden “entelektüel katma değer katsayısı (VAIC)” yöntemi ile ölçülmüştür.

Tüm bu bilgilerden hareketle, bu çalışmanın amacı yönetim kurulu çeşitliliğinin entelektüel sermaye performansı üzerindeki

etkisini dinamik panel veri analizi yöntemlerinden biri olan Sistem-GMM tahmin versiyonu ile analiz etmektedir. Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren farklı sektörlerden 122 firmanın 2015-2018 yılı verilerinin kullanıldığı çalışmada herhangi bir sektör/endeks ayırımına gidilmemesi ve yöntem olarak gecikmeli değeri dikkate alan dinamik panel veri analizinin kullanılması araştırmayı ulusal literatürde yer alan çalışmalardan farklı kılmaktadır. Yapılan ampirik analizlerde, Model 1 için yönetim kurulu büyüklüğü, yabancı üye oranı ve kadın üye oranının entelektüel katma değer katsayısını artırdığına yönelik sonuçlar elde edilirken; bağımsız üye oranı ile entelektüel katma değer katsayısı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Model 2 sonuçlarına göre ise, yönetim kurulu büyüklüğü ile bağımsız üye oranının entelektüel katma değer katsayısı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Altı bölümden oluşan çalışmada giriş bölümünden sonra ikinci bölümde entelektüel sermaye kavramına ilişkin genel bir bilgi sunulmuştur. Üçüncü bölümde konuya ilişkin yapılan çalışmalar özetlenmiştir. Dördüncü bölümde araştırma yöntemi açıklanırken; beşinci bölümde ise analiz sonuçları hakkında bilgi verilmiştir. Sonuç kısmında ise çalışmaya ilişkin genel bir değerlendirmede bulunulmuştur.

Entelektüel Sermaye Kavramı ve Bileşenleri

Entelektüel sermaye değer yaratmada kullanılabilen her türlü bilgi, deneyim, yazılım, fikri mülkiyet hakları, ar-ge, müşteri ve tedarikçi ağları gibi bir dizi bileşenden oluşmaktadır. Bu anlamda, entelektüel sermaye, inovasyon, verimlilik, kurumsal rekabet gücü ve ekonomik performans açısından firmalar için büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca entelektüel sermayenin etkin bir şekilde yönetilmesi ve firma stratejileri ile uyum sağlaması firma değerinin en üst düzeye çıkarılmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle başarılı ve rekabetçi firmalar sürekli olarak örgüt yapısı ve personelinin becerilerine dayanan yenilikler ortaya koymaktadırlar. İşletmeler için bu denli öneme sahip olan entelektüel sermayenin dinamik ve duyumsanamayan bir yapıya sahip olması genel kabul görmüş bir tanım altında ifade edilmesini oldukça zorlaştırmış ve bu kavram farklı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır.

İlk defa 1969 senesinde J. Kenneth Galbraith tarafından kullanılan entelektüel sermaye kavramı, yalnızca insan zekasına bağlı olan bir unsur değil, aynı zamanda entelektüel faaliyetlerin bir bütünü olarak tanımlanmıştır. Entelektüel sermaye kavramının benimsenmesinde önemli bir rolü olduğu düşünülen Stewart'a (1991)

göre ise entelektüel sermaye, rekabet avantajı oluşturmak adına kullanıma hazır hale getirilen bilgi, entelektüel mülkiyet ve deneyim gibi entelektüel malzemelerden oluşmaktadır. Brooking (1997) entelektüel sermaye kavramını işletmelerin faaliyetlerini yürütebilmesi için ihtiyaç duyulan maddi olmayan varlıklar olarak ifade etmiştir. Entelektüel sermayenin ilk yöneticisi olarak kabul edilen Edvisson (1997) ise entelektüel sermayenin değere dönüştürülebilen her türlü data, haberleşme ve entelektüel varlıkların toplamı olduğunu belirtmiştir. Lev (2001) entelektüel sermaye kavramını; inovasyonlar, özgün örgütsel projeler ve insan kaynakları yönetimi uygulamaları tarafından sağlanan maddi olmayan bir değer kaynağı olarak açıklamıştır. Entelektüel sermayenin sadece bilgi ile sınırlı olmaması gerektiğini ifade eden Lönnqvist ve Mettänen (2002) tarafından yapılan bir çalışmada entelektüel sermaye; çalışanların bilgi ve becerilerine, örgütsel kaynaklara, iş süreçlerine ve hissedar ilişkilerine dayanan ve firmanın değerini artıran bir kaynak olarak tanımlanmıştır. Tüm bu tanımlardan hareketle özetlemek gerekirse; entelektüel sermaye rekabet avantajı sağlayan, bilgi temelli olan, çalışanların deneyimine, örgüt yapısı ile müşteri ilişkilerine dayanan ve firmanın değerini artıran soyut bir kavram olarak ifade edilebilir (Karacaer ve Aygün, 2009; Berezinets, 2016).

Firma değeri üzerinde önemli bir etkisinin olduğu düşünülen entelektüel sermayenin firmaya katma değer sağlayacak birçok unsuru bulunsa da literatürde genellikle insan sermayesi, yapısal sermaye ve müşteri sermayesi olmak üzere üç unsurun önem kazandığı görülmektedir (Abeysekera, 2010; Ousama vd., 2012; Anifowose, 2017):

İnsan sermayesi, işletme çalışanlarının kişisel, sosyal ve ekonomik refahının oluşumunu kolaylaştıran bilgi, beceri, yetenek ve nitelikler olarak tanımlanabilir (OECD, 2001). İşletmelerin en önemli varlığı olan insan sermayesi, durağan bir varlık olmaktan ziyade, işletmeler açısından katma değer yaratan ve firma performansını artıran dinamik bir unsurdur (Aktan vd., 2017).

Yapısal sermaye, patentler, haklar, markalar, örgüt kültürü, veri tabanı gibi organizasyon yapısı tarafından desteklenen varlıklardan oluşmaktadır. Yapısal sermaye, tüm çalışanlar eve gittikten sonra firmada kalan bilgilerden oluşmaktadır. Başka bir deyişle, insan sermayesinin aksine çalışanların değil firmanın sahip olduğu sermaye anlamına gelmektedir (Faisal vd., 2016).

Müşteri sermayesi, müşteri memnuniyeti ve sadakati, firma itibarı, marka değeri gibi işletmenin sahip olduğu maddi olmayan varlıklarından oluşmaktadır. Entelektüel sermayenin bu unsuru,

işletmeye katma değer yaratan ve işletmenin ortakları, yatırımcıları, tedarikçileri ile olan ilişkilerini içermektedir. Müşteri sermayesinin temel konusunu işletmelerin müşteri ilişkileri ve pazarlama kanalları yoluyla edinmiş olduğu bilgiler oluşturmaktadır (Görmüş, 2009). Müşteri sermayesi, işletme dışı taraflar ile ilişkilerden oluştuğu için entelektüel sermayenin farklı unsurlarına (insan sermayesi ve yapısal sermaye) göre değeri en belirgin olan unsurdur (Yörük ve Erdem, 2008).

Entelektüel sermayeyi oluşturan bu unsurların bütünüyle bir işletmede olması işletme değerini, itibarını ve performansını olumlu yönde etkileyecektir. Bu nedenle günümüzde beşeri sermaye (bilgi düzeyleri, uzmanlıkları, yenilikçi kapasiteleri ve paydaş ilişkileri) örgüt kültürü-yapısı ve müşteri ilişkileri modern şirketlerin gelişimi için önem arz eden kaynaklar arasında yer almaktadır.

Literatür Taraması ve Hipotez Geliştirme

Bilgi yoğun ve hizmet işletmelerinin önem kazandığı günümüz dünyasında entelektüel sermaye performansı ve kurumsal yönetime ilişkin konular hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerden birçok akademisyen, yatırımcı ve düzenleyici kurumun temel ilgi alanı olmaya başlamıştır. Yönetim kurullarının, kurumsal yönetimin önemli bir mekanizması olduğu düşünüldüğünde, kurulun yapısı ve üyelerinin sahip olduğu bazı özelliklerin şirkete rekabet avantajı sağlayabileceği, değer yaratabileceği ve entelektüel sermayesinin kaynağı olabileceği varsayılmaktadır. Bu nedenle yönetim kurullarının yapısı, düzeni ve özellikleri tıpkı üyelerinin sahip olduğu özellikler gibi firmanın performansını ve değerini etkilemektedir.

Uluslararası literatürde entelektüel sermaye performansı ile yönetim kurulu yapısı arasındaki ilişkiyi araştıran birçok çalışma bulunurken; Türkiye açısından konuyu ele alan sınırlı sayıda çalışma (Aktaş ve Atalay, 2020) olduğu görülmektedir. Konuya ilişkin yapılan çalışmaların önemli bir kısmında olduğu gibi bu çalışmada da yönetim kurulu göstergeleri olarak yönetim kurulu büyüklüğü, bağımsız üye oranı, yabancı üye oranı ve kadın üye oranı kullanılmıştır.

Yönetim Kurulu Büyüklüğü ve Entelektüel Sermaye Performansı

Yönetim kurulu büyüklüğü, kurulda bulunan üye sayısını belirtmektedir. SPK tarafından 03.01.2014 tarihli ve 28871 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Kurumsal Yönetim Tebliği (II-17.1)”nin 2’nci maddesi uyarınca payları borsada işlem gören halka açık firmaların yönetim kurulu üye sayısı, her durumda beş üyeden az

olmamak koşulu ile yönetim kurullarında kararların etkin bir şekilde alınmasına, verimli ve rasyonel kararlar almalarına imkan sağlayacak şekilde belirlenmesi gerekmektedir (Resmi Gazete, 2014)¹.

Kurul büyüklüğünün, yönetimin etkinliği ve verimliliği üzerinde önemli bir etkisi bulunmakta ve bu etki farklı teoriler çerçevesinde değerlendirilmektedir (Hidalgo vd., 2011). Kaynak bağımlılığı teorisinde, yönetim kurulundaki kişi sayısı arttıkça üyelerin uzmanlık, bilimsel ve teknik bilgi gibi kazanımları daha fazla olacağı için firma dışındaki kişi ve kuruluşlara bilgi akışının daha kolay olacağı ifade edilmektedir. (Al-Musalli ve Ismail, 2012). Bu teoriye göre, büyük kurullarda, üyeler ortak karar alma yoluyla tek bir üyenin iş becerilerindeki eksikliklerini gidererek firmanın stratejik karar ve eylemlerinin kalitesini artırmış olacaktır. Ayrıca üye sayısının fazla olduğu kurullar, entelektüel sermaye kaynakları gibi stratejik varlıkların elde edilmesi ve korunmasında önemli bir etken olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra, büyük yönetim kurulları üst yönetim ile hissedarların daha çok kenetlenmesini sağlayarak entelektüel sermayenin bir unsuru olan müşteri sermayesinin artmasına da yardımcı olmaktadır (Meressa, 2016). Buna karşın yönetim kurulu büyüklüğü üzerine yapılan bazı çalışmalarda ise kaynak bağımlılığı teorisinin aksine, üye sayısı arttıkça üyeler arasında koordinasyon, karar verme ve iletişim problemlerinin ortaya çıkabileceği ve bu durumun entelektüel sermaye üzerinde olumsuz bir etki yaratacağı ileri sürülmüştür (Ho ve Williams, 2003; Lim vd.,2007).

Literatürde yer alan ve aşağıda özetlenen çalışmalarda yönetim kurulu büyüklüğünün entelektüel sermaye üzerindeki etkisi konusunda farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir.

Ho ve Williams (2003) yapmış oldukları çalışmalarında yönetim kurulu büyüklüğünün entelektüel sermaye üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Benzer sonuçlar (Lim vd.,2007; Donnelly ve Mulcahy, 2008; Al-Musalli ve İsmail, 2012; Alizadeh vd., 2014; Meressa, 2016; Hatane vd., 2017; Adebayo vd., 2021) tarafından da elde edilmiştir. Buna karşın literatürde yer alan bazı çalışmalarda ise yönetim kurulu büyüklüğü ve entelektüel sermaye arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir (Abeysekera, 2010; Tseng ve Ling, 2011; Faisal vd., 2016; Tejedo-Romero vd., 2017; Alfraih, 2018; Saruchi vd., 2019; Aslam ve Haron, 2020; Sadiq vd., 2020).

¹ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/01/20140103-3.htm> (Erişim Tarihi: 03/07/2021).

Yukarıda özetlenen çalışmalardan görüldüğü üzere yönetim kurulu büyüklüğü ve entelektüel sermaye arasındaki ilişkinin yönü açısından fikir birliği olmadığından söz konusu hipotez aşağıdaki gibi geliştirilmiştir:

H1a: Yönetim kurulu büyüklüğü ile entelektüel sermaye performansı arasında pozitif bir ilişki vardır.

H1b: Yönetim kurulu büyüklüğü ile entelektüel sermaye performansı arasında negatif bir ilişki vardır.

Bağımsız Üye ve Entelektüel Sermaye Performansı

Yönetim kurulları etkin bir kontrol ve izleme mekanizmasının oluşması ve hissedar çıkarlarının korunması amacıyla oluşturulmuş bir iç kontrol mekanizması olarak kabul edilmektedir (Fama,1980). Vekalet teorisinde, sahiplik ve kontrol ayırımından kaynaklanan vekalet maliyetlerinin azaltılması ve firma performansının artırılması için yönetim kurulunun ağırlıklı olarak bağımsız üyelerden oluşması önerilmektedir (Yaşbay Koyal ve Ataman, 2018). Bu nedenle bağımsız üyelerin uzun vadeli firma performansını arttıracak yönetsel kararların kalitesi üzerinde de önemli bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Kaynak bağımlılığı teorisi perspektifinden bakıldığında ise, bağımsız üyeler bir firma için daha fazla kaynak, bilgi ve meşruiyet sağlamakla birlikte, entelektüel sermaye yönetimine ilişkin strateji ve politika geliştirilmesine de önemli ölçüde yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla bağımsız üyelerin insan kaynaklarına yatırım, ar-ge faaliyetleri ve bilgi teknolojileri gibi entelektüel sermaye ile alakalı stratejileri destekleme olasılıkları daha yüksektir (Al-Musalli ve İsmail, 2012). Konuya ilişkin yapılmış ampirik çalışmalar aşağıda özetlenmiştir:

Li ve diğerleri (2008) Londra Borsası'nda işlem gören firma verilerinden yararlandıkları çalışmalarında yönetim kurulundaki bağımsız üye oranının entelektüel sermaye üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu belirlemişlerdir. Benzer neticeler (Li vd., 2008; Tseng ve Ling, 2011; Haji ve Ghazali, 2012; Makki ve Lodhi, 2014; Baldini ve Liberatore, 2016; Ooi vd., 2017; Kamath, 2019; Buallay vd.,2019; Dashtbayaz vd, 2020) tarafından da elde edilmiştir. Bunun yanında literatürde yer alan bazı çalışmalarda ise (Abdul Rashid vd., 2012; Mahmudi ve Nurhayati; 2015; Tulung vd., 2018; Alfraih, 2018; Aktaş ve Atalay, 2020; Vitolla vd, 2020; Anik vd., 2021) bağımsız üye oranı ve entelektüel sermaye arasında negatif ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Yukarıdaki teorik tartışmalardan hareketle bu çalışmada bağımsız üye ve entelektüel sermaye performansı arasındaki ilişki

kaynak bağımlılığı teorisi perspektifinde değerlendirilmiş ve aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

H2: Yönetim kurulundaki bağımsız üye oranı ile entelektüel sermaye performansı arasında pozitif bir ilişki vardır.

Yabancı Üye ve Entelektüel Sermaye Performansı

Üyelerin sahip olduğu etnik köken ve uyrukları yönetim kurulunda çeşitliliği sağlayan demografik özelliklerden biridir. Kurulda yer alan yabancı üyeler farklı dil, inanç, uzmanlık ve deneyim gibi özellikleri ile yönetim kurullarında farklı bakış açılarının oluşmasını sağlamaktadırlar (Kılıç, 2014). Üst kademe teorisi, kurul üyeleri arasında etnik çeşitliliğin kurumsal stratejik kararların verilmesinde önemli bir rol oynadığını ve böylece firmanın etkinlik ve verimliliğini artıran çözümler sunduğunu ileri sürmektedir (Anifowose vd., 2017). Bu nedenle yönetim kurulunda bulunan yabancı üyeler, bir firmanın kültürel çeşitlilik gösteren çalışanlarını ve müşteri tabanını anlamasına yardımcı olan önemli bir mekanizma olarak görülmektedir (Al-Musalli ve İsmail, 2015). Ayrıca kurulda bulunan yabancı üyeler daha yaratıcı ve yenilikçi kararların alınmasında önemli bir etkiye sahiptir. Yabancı üyeler bu yönleri ile, kurul içinde farklı bakış açıları yaratarak entelektüel sermaye unsurlarının maksimum düzeyde kullanılmasına yardımcı olmaktadır. (Kamath, 2007). Literatürde yönetim kurulunda bulunan yabancı üye oranı ile entelektüel sermaye arasındaki ilişkiyi inceleyen sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda özetlenmiştir:

Williams (2000) yapmış olduğu çalışmasında Güney Afrika'daki halka açık şirketlerin yönetim kurullarında bulunan yabancı üyelerin entelektüel sermaye performansı üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Benzer sonuçlar (Swartz ve Firer, 2005; Oba vd. 2013; Rasmini vd. 2014; Anifowose vd. 2017; Mubarak vd., 2019) tarafından da elde edilmiştir. Buna karşın Al-Musalli ve İsmail (2015), Körfez İş birliği Ülkeleri'ndeki bankalar üzerine yapmış oldukları çalışmalarda yabancı üye ile entelektüel sermaye performansı arasında negatif bir ilişki elde ederken; Komala ve Fuad, 2017; Yahaya ve Tijani, 2020) anlamlı sonuçlar elde edememişlerdir.

Bu çalışmada yönetim kurulunda yer alan yabancı üyelerin stratejik kararların alınmasında yenilikçi ve yaratıcı bakış açıları yaratarak entelektüel sermaye performansını artırması beklenmektedir. Bu beklenti doğrultusunda aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

H3: Yönetim kurulunda yabancı üye varlığı ile entelektüel sermaye performansı arasında pozitif bir ilişki vardır.

Kadın Üye ve Entelektüel Sermaye Performansı

Son yıllarda yapılan çalışmalar, kadın yöneticilerin yönetim kurullarında yer almasının şirket kurulları üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermektedir. Ayrıca, cinsiyet çeşitliliği bulunan yönetim kurullarında yenilikçilik ve yaratıcılık gibi konuların daha detaylı ve eleştirel bir şekilde ele alındığı öne sürülmektedir. (Carter vd.,2010). Swartz ve Firer (2005) kadın yöneticilerin, erkek üyelere kıyasla şirketin topluma karşı olan sorumluluğu ile daha fazla ilgilendikleri ve bu sorumluluğu şirketin büyümesi ve gelişmesi için bir kriter olarak gördüklerini ifade etmektedirler. Çünkü entelektüel sermayenin bir yönü, bir şirketin itibarını toplum da dahil olmak üzere dış paydaşlarıyla olan ilişkilerine bağlamaktadır. Bu nedenle kadınların daha yüksek bir yüzdeye sahip olduğu yönetim kurullarının toplumun beklentilerine karşı daha duyarlı oldukları ve böylece entelektüel sermaye performansı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir (Komala ve Fuad, 2017).

Konuyla ilgili yapılan çalışmaların büyük bir bölümünde yönetim kurulunda yer alan kadın üyeler entelektüel sermaye performansını artıran önemli bir unsur olarak görülmektedir. Johannesburg Borsası'na kayıtlı firmalar üzerine gerçekleştirdikleri çalışmalarında Swartz ve Fin (2005) yönetim kurullarındaki cinsiyet çeşitliliğinin entelektüel sermaye performansı üzerinde pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer sonuçlar (Zahn, 2006; Tseng ve Lin, 2011; Rodrigues vd., 2015; Khan ve Ali, 2017; Komala ve Fuad, 2017; Cardi vd., 2018; Nadeem vd., 2019; Vitolla vd., 2020; Nicolò vd., 2021; Ali ve Oudat, 2021) tarafından da elde edilmiştir.

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda bu çalışmada yönetim kurulunda bulunan kadın üyelerin entelektüel sermaye performansı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu düşünülerek aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

H4: Yönetim kurulundaki kadın üye oranı ile entelektüel sermaye performansı arasında pozitif bir ilişki vardır.

Yönetim Kurulu Yapısı ve Entelektüel Sermaye Performansı: Borsa İstanbul Üzerine Bir Araştırma **Araştırmanın Amacı**

Bu çalışmanın amacı, Borsa İstanbul'da faaliyet sürdüren farklı sektörlerden 122 firmanın yönetim kurulu yapısının entelektüel sermaye performansı üzerindeki etkisini dinamik panel veri analizi yöntemlerinden biri olan Sistem-GMM tahmin versiyonu ile analiz etmektir.

Veri Seti ve Örneklem

Çalışmada Borsa İstanbul'a kayıtlı ve ilgili dönemlerde süreklilik gösteren 122 firmanın 2015-2018 yılı verilerinden faydalanılmıştır. Farklı varlık yapıları nedeniyle mali sektörde yer alan firmalar kapsam dışı tutulmuştur. Ayrıca inceleme yapılan dönemde çalışmada kullanılan model için gerekli verilere sahip olmayan firmalar da analiz kapsamına dahil edilmemiştir. Çalışmada entelektüel sermayenin hesaplanması için gerekli olan verilere Kamuyu Aydınlatma Platformu'nun resmi web sayfasından², yönetim kurulu yapısı ile ilgili verilere ise firmaların yıllık faaliyet raporlarından ulaşılmıştır.

Araştırma Yöntemi

Çalışmada dinamik panel veri yöntemleri arasında yer alan ve en iyi tahmin sonucunu veren Sistem-GMM versiyonu kullanılmıştır. Statik panel veri modellerinde kullanılan değişkenlerin gecikmeli değerleri yer almaz iken; dinamik panel veri modellerinde bağımlı veya bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerleri kullanılmaktadır (Baum, 2013). Böylece bağımlı ve bağımsız değişkenlerin geçmiş yıl verilerinin bağımlı değişkenin cari yıl verileri üzerindeki etkisi ortaya konabilmektedir. Genel olarak dinamik panel modelleri aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Hsiao, 2003):

$$Y_{it} = \delta Y_{i,t-1} + \beta X'_{it} + u_{it} \quad i=1, \dots, N; t=1, \dots, T \quad \text{uit} = vit + \mu i$$

Modelde görüldüğü üzere Y_{it} , cari dönemdeki bağımlı değişkeni gösterirken; Y_{it-1} ise bağımlı değişkenin önceki dönemini göstermektedir. Birim etki μ_i , i.birim için tüm zamanlar boyunca sabit olduğu için Y_{it} ve Y_{it} bu birim etkinin bir fonksiyonudur (Baltagi, 2005). Bu nedenle bağımlı değişkenin gecikmeli değeri ile hata terimi korelasyonlu olduğu için EKK (en küçük kareler) yöntemi tutarsız ve sapmalı sonuçlar vermektedir (Zeren ve Ergun, 2010). Bu tür sorunların giderilmesi amacıyla dinamik modellerde en çok kullanılan Arellano ve Bond (1991) tarafından geliştirilen "Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi" (GMM)dir. Tüm geçerli değişkenlerin gecikmeli değerlerinin araç değişken olarak kullanıldığı ve Fark GMM olarak adlandırılan bu model sabit ve değişen varyansın olduğu durumlarda uygun olan bir yöntemdir (Roodman,2006). Ancak daha sonra Arrelona ve Bover (1995) ve Blundell- Bover (1998) hem Y_{it} 'nin gecikmeli değerlerini fark denkleminde hem de birinci farklarını düzey denkleminde araç değişken olarak kullanılmasına izin veren Sistem-

² <http://www.kap.gov.tr> (Erişim Tarihi: 05.01.2020)

GMM tahmin yöntemini geliştirmişlerdir. Arrelona ve Bover (1995) ve Blundell- Bover (1998) tarafından geliştirilen Sistem-GMM yaklaşımının Fark GMM yöntemine göre daha iyi tahmin sonuçları verdiği ifade edilmektedir. Bu nedenle çalışmamızda daha iyi tahmin sonuçları veren Sistem-GMM yöntemi kullanılmıştır. Ampirik analizlerin yapılmasında STATA 15 programından yararlanılmış olup; Roodman (2006) tarafından geliştirilen modül kullanılmıştır.

Araştırma Modeli

İşletmelerin yönetim kurulu yapısının entelektüel sermaye performansı üzerine etkisini inceleyen bu çalışmada geliştirilen hipotezleri test etmek amacıyla Sistem-GMM yönteminden yararlanılmış ve aşağıdaki modeller oluşturulmuştur:

$$VAIC_{it} = \beta_0 + \beta_1 VAIC_{i,t-1} + \beta_2 YKB_{it} + \beta_3 BAGIMSIZ_{it} + \beta_4 YABANCI_{it} + \beta_5 KADINÜYE_{it} + \beta_6 KARLILIK_{it} + \beta_7 BÜYÜKLÜK_{it} + \epsilon_{it} \quad (1)$$

$$VAIC_{it} = \beta_0 + \beta_1 VAIC_{i,t-1} + \beta_2 YKB_{it} + \beta_3 BAGIMSIZ_{it} + \beta_4 YABANCI_{it} + \beta_5 KADINÜYE_{it} + \epsilon_{it} \quad (2)$$

Eşitlik (1) ve (2) sırasıyla model 1 ve model 2'ye karşılık gelmektedir. Eşitlik 1'de bağımsız değişkenlerle birlikte kontrol değişkenleri de modele dahil edilirken; eşitlik 2'de ise yönetim kurulu yapısının entelektüel katma değer katsayısı (VAIC) üzerindeki yalın etkisini ortaya koyabilmek adına yalnızca bağımlı ve bağımsız değişkenlerin yer aldığı bir model oluşturulmuştur.

Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Değişkenlerin Ölçülmesi

Bağımlı Değişken

Çalışmada bağımlı değişken olarak entelektüel katma değer katsayısı kullanılmıştır. Literatürde konuyla ilgili yapılan önceki çalışmalar ile uyumlu bir biçimde Ante Pulic (1998) tarafından geliştirilen ve işletmenin sahip olduğu entelektüel sermayenin katma değerinin dolaylı bir ölçüsü temsil eden “entelektüel katma değer katsayısı (VAIC)” yöntemi kullanılmıştır. Entelektüel katma değer katsayısı (VAIC) yöntemi, entelektüel sermayenin ölçümünde hem muhasebe kayıtlarında yer alan maddi unsurların (fiziksel ve finansal) hem de entelektüel sermaye unsurlarının (insani ve yapısal) kullanılması sebebiyle diğer yöntemlere göre daha sabit ve tutarlı bir ölçüt sağlamaktadır (Akkaya ve Balı, 2018).

Entelektüel katma değer katsayılarının hesaplanabilmesi için ilk önce katma değer (VA) hesaplanması gerekmektedir. Katma değer (Value Added) hesaplaması aşağıda yer alan denklemlerle ifade edilebilir (Al-Musalli & Ismail, 2012; Komnenic ve Pokrajcic, 2012; Isa ve Ismail, 2015; Hatane vd., 2017).

$VA = OP + EC + D + A$ şeklinde hesaplanır.

Burada;

VA; katma değeri, OP; faaliyet karını, EC; toplam personel giderini, D; itfa payı ve A; amortisman payını ifade etmektedir.

Katma değer hesaplandıktan sonra entelektüel sermaye üzerine yapılan çalışmalarda sıklıkla kullanılan (Williams, 2000; Alizadeh vd., 2014; Al-Sartawi, 2018; Kamath, 2019; Aktaş ve Atalay, 2020) entelektüel katma değer katsayısı (VAIC) yöntemi aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$VAIC = CEE + HCE + SCE$

VAIC: Entelektüel katma değer katsayısını,

CEE: VA/CE ; kullanılan sermayenin etkinlik katsayısı

HCE: VA/HC ; insan sermayesi etkinlik katsayısı

SCE: SC/VA ; yapısal sermaye etkinlik katsayısıdır.

CE: net varlıkların defter değeri

HC: toplam personel gideri

SC: yapısal sermayedir.

Bağımsız Değişkenler

Çalışmada yönetim kurulu çeşitliliği dört farklı bağımsız değişken ile temsil edilmiş ve bu değişkenler şu şekilde hesaplanmıştır:

YKB: Yönetim Kurulundaki üye sayısı

BAGIMSIZ: Yönetim kurulunda bulunan bağımsız üye sayısı/yönetim kurulundaki toplam üye sayısı

YABANCI: Yönetim kurulunda bulunan yabancı üye sayısı/yönetim kurulundaki toplam üye sayısı

KADIN: Yönetim kurulunda bulunan kadın üye sayısı/yönetim kurulundaki toplam üye sayısı

Kontrol Değişkenleri

Çalışmada ayrıca entelektüel sermaye üzerinde etkisi olduğu düşünülen iki kontrol değişkeni kullanılmış olup bu değişkenler aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır:

KARLILIK: Net Kar / Toplam Varlıklar

BÜYÜKLÜK: Firma toplam varlıklarının doğal logaritması

Çalışmada yer alan değişkenlere ilişkin sembol ve ölçüm yöntemleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Değişkenlerin sembol ve ölçümleri

Değişkenler	Sembol	Değişkenlerin Ölçümü	Kaynak
Bağımlı Değişken Entelektüel Katma Değer Katsayısı	VAIC	Kullanılan sermaye, insan sermayesi ve yapısal sermaye katsayıları toplamı	Swartz ve Firer, 2005; Zahn, 2006; Al- Musalli ve Ismail, 2015.
Bağımsız Değişkenler Yönetim Kurulu Büyüklüğü	YKB	Yönetim kurulundaki üye sayısı	Lim vd.,2007; Abeysekera, 2010; Tejedo-Romero vd., 2017
Bağımsız üye oranı	BAGIMSIZ	Yönetim kurulundaki bağımsız üye sayısı/ yönetim kurulundaki toplam üye sayısı	Tseng ve Ling, 2011; Abdul Rashid vd., 2012
Yabancı üye oranı	YABANCI	Yönetim kurulundaki yabancı üye sayısı/ yönetim kurulundaki toplam üye sayısı	Swartz ve Firer, 2005; Oba vd. 2013.
Kadın üye oranı	KADIN	Yönetim kurulundaki kadın üye sayısı/ yönetim kurulundaki toplam üye sayısı	Rodrigues vd., 2015; Khan ve Ali, 2017; Nadeem vd., 2019.
Kontrol Değişkenleri Karlılık	KARLILIK	Net Kar / Toplam Varlıklar	Alizadeh vd. 2014; Anifowose vd., 2017
Firma Büyüklüğü	BÜYÜKLÜK	Firma toplam varlıklarının doğal logaritması	Haji ve Ghazali, 2012; Buallay vd., 2019.

Ampirik Analiz ve Bulgular

Tablo 2’de çalışmada kullanılan değişkenlere ait özet istatistik bilgileri sunulmuştur. Tablo incelendiği zaman araştırma kapsamında kullanılan şirketlerin entelektüel katma değer katsayısının (VAIC) ortalama değerinin 4,447 olduğu görülmektedir. Analiz kapsamında kullanılan diğer değişkenlerin ortalama değerlerine bakıldığında; yönetim kurulu üye sayısının (YKB) 7,373, bağımsız üye oranının (BAGIMSIZ) 0,286, yabancı üye oranının (YABANCI) 0,101, kadın üye oranının (KADIN) 0,129 olduğu tespit edilmiştir. Firmaların karlılık oranları ortalamalarının değeri ise 0,077’dir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

	Gözlem	Ortalama	Std. Sapma	Minimum	Maksimum
VAIC	488	4,447	2,488	0,66	11,51
YKB	488	7,373	2,274	3,00	15,00
BAGIMSIZ	488	0,286	0,116	0,00	0,60
YABANCI	488	0,101	0,186	0,00	0,71
KADIN	488	0,129	0,148	0,00	0,66
KARLILIK	488	0,077	0,117	-0,15	0,90
BÜYÜKLÜK	488	8,259	0,925	4,67	10,13

Analizde yer alan değişkenler arasında yüksek korelasyonun bir sonucu olan çoklu doğrusal bağlantı probleminin olup olmadığını belirlemek amacıyla Varyans Şişirme Faktörü (VIF) yöntemi kullanılmış ve VIF değerleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Değişkenlere ilişkin VIF değerleri

Değişkenler	VIF Değeri
YKB	1,09
BAGIMSIZ	1,07
YABANCI	1,03
KADIN	1,01
KARLILIK	1,01
BÜYÜKLÜK	1,02

VIF değerinin 10'un üzerinde olması modelde çoklu doğrusal bağlantı sorununun olduğuna işaret etmektedir (Tatoğlu, 2020: 261). Tablo 3 incelendiğinde modelde kullanılan tüm değişkenlerin VIF değerlerinin 10'un altında olduğu yani çoklu doğrusal bağlantıya sebep olmadıkları görülmektedir.

Tablo 4: Model 1 Tahmin Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Tahmin Katsayıları
Bağımlı Değişken: VAIC	
VAIC (-1)	0,104** (0,094)
YKB	0,185* (0,070)
BAGIMSIZ	0,507 (0,940)
YABANCI	2,385** (1,001)
KADIN	3,911** (1,542)
KARLILIK	1,205 (2,287)
BÜYÜKLÜK	0,3791* (0,072)
Wald Testi	3644,92 [0,000]
Sargan Testi	0,401
AR(1)	0,005
AR(2)	0,117

Not: *, **, ***; %1, %5 ve %10 düzeyindeki istatistiksel anlamlılığı temsil etmektedir. Parantez içinde yer alan değerler standart sapmaları göstermektedir.

Tablo 4'te yer alan analiz sonuçlarının yorumlanmasından önce Sistem-GMM tahmin sonuçlarının geçerliliğini test etmek amacıyla üç

temel test uygulanmıştır. Bu testler; modelin anlamlılığını ifade eden Wald testi, modelde kullanılan araç değişkenlerin geçerliliğini test eden Sargan testi ve otokorelasyon sorununun varlığını test eden Arellono-Bond (AB) testidir. Modelin anlamlı olup olmadığını test eden Wald testi sonucuna göre modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Sargan testi sonucuna göre araç değişkenlerin geçerli olduğu bir diğer ifade ile aşırı tanımlama kısıtlarının geçerli olmadığı söylenebilir. AR(1) testi sonucuna göre birinci dereceden otokorelasyon sorunu varken; AR(2) sonucuna göre ikinci dereceden otokorelasyon sorunu yoktur.

Panel regresyon analiz sonuçları incelendiği zaman beklentiler ile tutarlı bir biçimde geçmiş dönemdeki entelektüel katma değer katsayısının (VAIC) cari dönem entelektüel katma değer katsayısını artırdığı görülmektedir. Yönetim kurulu yapısına ilişkin sonuçlara bakıldığında; yönetim kurulu üye sayısı ile VAIC arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki söz konusudur. Bu sonuç, yönetim kurulundaki üye sayısı arttıkça entelektüel sermaye performansının artacağı şeklinde yorumlanabilir. Büyük yönetim kurullarında yer alan üyelerin tecrübe, bilimsel ve teknik bilgi vb. kazanımlarının daha fazla olması nedeniyle entelektüel sermaye kaynakları gibi stratejik varlıkların elde edilmesinde daha etkin oldukları söylenebilir. H1a hipotezimizi destekler nitelikte olan bu sonuç literatür ile tutarlılık göstermektedir (Abeysekera, 2010; Tseng ve Ling, 2011; Faisal vd., 2016; Tejedo-Romero vd., 2017).

Bağımsız üye ile entelektüel katma değer katsayısı (VAIC) arasındaki ilişkiye bakıldığı zaman pozitif fakat istatistiksel olmayan bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bu sonuç H2 hipotezimizin reddedildiği ve yönetim kurulunda bulunan bağımsız üye sayısının entelektüel sermaye performansı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı anlamına gelmektedir.

Yönetim kurulundaki yabancı üye ve kadın üye oranı ile entelektüel katma değer katsayısı (VAIC) arasında ise pozitif ve istatistiksel olarak %5 seviyesinde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. H3 ve H4 hipotezlerimizi destekler nitelikte olan bu sonuçlar daha yenilikçi ve yaratıcı kararların alınmasına katkıda bulunan ve farklı bakış açıları yaratan yabancı ve kadın üyelerin yönetim kurullarındaki oranı arttıkça entelektüel sermaye performansının artacağı şeklinde yorumlanabilir. Bir diğer ifadeyle, yabancı ve kadın üyelerin firmalara kazandırmış olduğu düşünce zenginliğinin entelektüel sermaye performansı üzerinde olumlu bir etki yaratması beklenmektedir. Elde edilen bu sonuçlar, Oba vd. (2013),

Anifowose vd. (2017), Khan ve Ali (2017), Vitolla vd. (2020) tarafından yapılan çalışma sonuçları ile tutarlılık göstermektedir.

Modele dahil edilen kontrol değişkenlerinden firma büyüklüğü ve VAIC arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığı söz konusudur. Bu sonuç, firma büyüklüğünün entelektüel katma değer katsayısının belirlenmesinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Diğer bir kontrol değişkeni olan firma karlılık oranı ile VAIC arasında istatistiki olarak anlamlı bir sonuç elde edilememiştir.

Tablo 5: Model 2 Tahmin Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Tahmin Katsayıları
Bağımlı Değişken: VAIC	
VAIC (-1)	0,119** (0,158)
YKB	0,313* (0,062)
BAGIMSIZ	5,545* (1,370)
YABANCI	0,026 (0,619)
KADIN	0,726 (0,503)
Wald Testi	804,78 [0,000]
Sargan Testi	0,330
AR(1)	0,003
AR(2)	0,341

Not: *, **, ***; %1, %5 ve %10 düzeyindeki istatistiki anlamlılığı temsil etmektedir. Parantez içinde yer alan değerler standart sapmaları göstermektedir.

Tablo 5'te yer alan Model 2 sonuçları incelendiğinde geçmiş dönem entelektüel katma değer katsayısının cari dönem entelektüel katma değer katsayısı üzerindeki etkisi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Tahmin sonuçlarında yönetim kurulu çeşitliliği göstergelerinden biri olan yönetim kurulu üye sayısının analiz kapsamında yer alan firmaların entelektüel katma değer katsayısını (VAIC) artırdığı görülmektedir. Bu sonuç Model 1 sonuçlarına paralel olarak, yönetim kurullarında yer alan üye sayısı arttıkça firmada uzmanlık, tecrübe, bilimsel ve teknik bilgi gibi kazanımların arttığı ve firmalara rekabet avantajı sağlayan entelektüel varlıkların kullanım ihtimalinin yükseldiği şeklinde yorumlanabilir. Elde edilen bu bulgu literatürde konuya ilişkin yapılmış diğer çalışma sonuçları ile (Saruchi

vd., 2019; Aslam ve Haron, 2020) örtüşmekte ve H1a hipotezimizi desteklemektedir.

Yönetim kurulunda yer alan bağımsız üye oranı ile entelektüel katma değer katsayısı (VAIC) arasındaki ilişkiye dikkat edildiğinde, ilişkinin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. H2 hipotezimizi destekler nitelikte olan ve kaynak bağımlılığı perspektifinden değerlendirilen bu sonuç, firmaya daha fazla kaynak, bilgi ve meşruiyet sağlayan bağımsız üyelerin entelektüel sermaye ile alakalı stratejileri (insan kaynakları, ar-ge faaliyetleri ve bilgi teknolojilerine yatırım vb.) destekleme olasılıklarının bağımsız olmayan üyelere kıyasla daha fazla olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Bu sonuç literatürde yer alan çalışmalar ile (Haji ve Ghazali, 2012; Makki ve Lodhi, 2014; Baldini ve Liberatore, 2016; Vitolla vd., 2020) paralellik göstermektedir.

Yönetim kurulu göstergelerinden olan yabancı ve kadın üye oranı ile entelektüel katma değer katsayısı (VAIC) arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç elde edilmemiştir. Elde edilen bu sonuç, yabancı ve kadın üye oranının entelektüel katma değer katsayısı (VAIC) üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir.

Tablo 5'te analiz sonuçlarının yanı sıra modelin anlamlı olup olmadığını test etmek için Wald testi, modelde kullanılan araç değişkenlerin geçerliliğini belirlemek amacıyla Sargan testi ve otokorelasyon sorununun varlığını test etmek amacıyla Arellono-Bond (AB) test istatistiğine yer verilmiştir. Wald testi sonuçlarına göre model genel olarak anlamlıdır. Sargan testi sonuçlarına göre ise modelde kullanılan araç değişkenler geçerlidir. Son olarak Arellono-Bond (AB) test sonuçlarına göre ise bu modelde de 1. Mertebeden otokorelasyon sorunu vardır.

Sonuç ve Değerlendirme

Küreselleşmenin ve bilgiye dayalı ekonominin yaratmış olduğu etkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkan entelektüel sermaye; firmaların büyümesinde, yeniliklerin yapılmasında ve rekabet avantajı elde etmesinde stratejik bir öneme sahiptir. Kurumsal yönetimin en önemli unsurlarından biri olan ve işletmelerin sürekliliği açısından önem arz eden yönetim kurulları ise entelektüel sermayenin oluşumunda önemli bir mekanizma olarak görülmektedir.

Yapılan bu çalışma ile Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren ve 2015-2018 yılı verilerinden yararlanılan 122 firmanın yönetim kurulu yapısı ile entelektüel sermaye performansı arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada yönetim kurulu göstergeleri olarak; yönetim kurulu büyüklüğü, bağımsız üye, yabancı üye oranı ve kadın üye oranı

kullanılmıştır. Entelektüel sermaye ise; literatür ile tutarlı bir biçimde Ante Pulic (1998) tarafından geliştirilen ve entelektüel sermayenin katma değerinin dolaylı bir ölçüsü olan “entelektüel katma değer katsayısı (VAIC)” yöntemi ile ölçülmüştür.

Ampirik analizlerde dinamik panel veri modelinden yararlanılmış ve model tahmininde Sistem-GMM yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonuçları incelendiğinde, modele bağımsız değişken olarak katılan geçmiş dönem entelektüel katma değer katsayısının VAIC (-1) cari dönem entelektüel katma değer katsayısı (VAIC) üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Çünkü kısa dönem öncesi durumlar, sonraki dönem tutumlarını ve beklentilerini etkilemektedir. Yönetim kurulu yapısı göstergelerinden yönetim kurulu büyüklüğü ile entelektüel katma değer katsayısı (VAIC) arasında çalışmada kullanılan her iki model için pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç elde edilmiştir. Kaynak bağımlılığı teorisi perspektifinde değerlendirilen bu sonuç, büyük yönetim kurullarındaki üyelerin teknik bilgi, tecrübe, uzmanlık gibi kazanımlarının daha fazla olması nedeniyle entelektüel sermaye performansını olumlu yönde etkileyeceği şeklinde değerlendirilmiştir. Model 1 tahmin sonuçlarına göre kadın üye oranı ve yabancı üye oranı ile entelektüel katma değer katsayısı (VAIC) arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Üst kademe teorisinde, kurul üyelerinin demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, etnik köken vb.) ve bilişsel değerlerinin entelektüel sermaye gibi firma değerini artıracak kararların alınmasında önemli bir etken olduğu ileri sürülmekte ve elde edilen bu bulgular literatür ile (Rasmini vd. 2014; Anifowose vd. 2017; Cardi vd. 2018; Nadeem vd., 2019) tutarlılık göstermektedir. Ancak Model 2 tahmin sonuçlarına bakıldığı zaman ise, kadın üye oranı ve yabancı üye oranının entelektüel katma değer katsayısı (VAIC) üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Yönetim kurulu çeşitliliğinin bir diğer göstergesi olan bağımsız üye ve entelektüel katma değer katsayısı (VAIC) arasında Model 1'e göre anlamlı bir ilişki elde edilememişken; Model 2 tahmin sonuçlarına göre ise pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, Model 1'e dahil edilen kontrol değişkenlerinden (BÜYÜKLÜK; KARLILIK) firma büyüklüğü ile entelektüel katma değer katsayısı (VAIC) arasında pozitif ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç tespit edilmiştir.

Yabancı literatürde konuya ilişkin birçok çalışma yapılmış olsa da Türkiye özelinde sınırlı sayıda çalışmanın olduğu görülmektedir. Örneklem hacmi geniş tutulan, kullanılan tahmin yöntemi açısından

önceki çalışmalara göre farklılık gösteren ve bu anlamda önemli olduğu düşünülen bu çalışma birtakım sınırlılıkları da içermektedir. Çalışmada Borsa İstanbul'da işlem gören 122 firmanın 2015-2018 yılı verilerinden yararlanılmıştır. Bu veriler, sonuçların genelleştirilmesi açısından yeterli olmasına rağmen daha fazla sayıda verinin kullanılması daha sağlıklı sonuçların elde edilmesini sağlayabilir. Ayrıca çalışmada yönetim kurulu göstergesi olarak çalışmanın dördüncü bölümünde gösterilen değişkenler kullanılmıştır. Ancak konuya ilişkin yapılan çalışmalar incelendiğinde farklı yönetim kurulu yapısı göstergelerinin (yönetmelik sahipliği, eğitim düzeyi, CEO ikililiği, kurul toplantı sayısı, denetim komitesi üye sayısı) kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamda farklı ölçütlerin kullanılmasının literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Konu ile ilgili yapılacak sonraki çalışmalarda bu hususlar göz önünde bulundurulabilir.

Kaynakça

- Abdul Rashid, A., Ibrahim, M.K., Othman, R. ve See, K.F. (2012). IC disclosures in IPO prospectuses: evidence from Malaysia. *Journal of Intellectual Capital*, 131, 57-80.
- Abeyssekera, I. 2010. The Influence of Board Size on Intellectual Capital Disclosure By Kenyan Listed Firms. *Journal of Intellectual Capital* 11(4), 504-518.
- Akkaya, B. ve Balı, S. (2018). Entelektüel Sermaye ve Ölçümüne Yönelik Bazı Yaklaşımlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(55), 1145-1161.
- Aktan, C.C., Tunç, M. ve Yay, S. (2017). İnsan Sermayesi ve Sosyal Sermaye Arasındaki İlişki Ve Tamamlayıcılık Rolü Üzerine. *Ekonomi Bilimler Dergisi*, 9(1), 81-103.
- Aktaş, Z. ve Atalay, M.Ö. (2020). Yönetim Kurulu Yapısı Çeşitliliğinin Entelektüel Sermaye Üzerindeki Etkisi: Bist Sürdürülebilirlik Endeksi Firmaları Üzerine Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 823-854.
- Alfraih, M. M. (2018). The Role of Corporate Governance in Intellectual Capital Disclosure. *International Journal of Ethics and Systems*, 34(1), 101-121.
- Ali, Basel J.A. ve Oudat, M.S. (2021). Board Characteristics and Intellectual Capital Performance: Empirical Evidence of Bahrain Commercial Banks. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, 25(4), 1-13.
- Alizadeh, R., Chashmi, S.N. ve Bahnamiri, J. (2014). Corporate Governance and Intellectual Capital. *Management Science Letters*, 4(1), 181-186.

- Al-Musalli, M.A. ve Ismail, K.N.I. (2012). Intellectual Capital and Board Characteristics of GCC Banks. *Procedia Economics and Finance*, 2, 219-226.
- Al-Musali, M. A. ve Ismail, K.N.I. (2015). Board Diversity and Intellectual Capital Performance: The Moderating Role of The Effectiveness of Board Meetings. *Accounting Research Journal*, 28(3), 268-283.
- Anifowose, M., Rashid, H.M.A. ve Annuar, H.A. (2017). Intellectual Capital Disclosure and Corporate Market Value: Does Board Diversity Matter?. *Journal of Accounting in Emerging Economies*, 7(3), 369-398.
- Anik, S., Chariri, A. ve Isgiyarta, J. (2021). The Effect of Intellectual Capital and Good Corporate Governance on Financial Performance and Corporate Value: A Case Study in Indonesia. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(4), 391-402.
- Arelano, M. ve Bover, O. (1995). Another Look at the Instrumental Variable Estimation of Error- Components Models. *Journal of Econometrics*, 68(1), 29-51.
- Arellano, M. and Bond, S. (1991). Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations. *The Review of Economic Studies*, 58(2), 277-297.
- Aslam, E. ve Haron, R. (2020). The Influence of Corporate Governance on Intellectual Capital Efficiency: Evidence From Islamic Banks of OIC Countries. *Asian Journal of Accounting Research*, 5(2), 195-208.
- Baldini, M.A. ve Liberatore, G., (2016). Corporate Governance and Intellectual Capital Disclosure. an Empirical Analysis of The Italian Listed Companies. *Corporate Ownership & Control*, 13(2), 187-201.
- Baltagi, H. B. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. Third Edition, England: John Wiley & Sons Ltd.
- Baum, C.F. (2013). *Dynamic Panel Data Estimators*. EC 823: Applied Econometrics, Boston College, Spring.
- Berezinets, I., Garanina, T. ve Illina, Y. (2016). Intellectual Capital of a Board of Directors And its Elements: Introduction to the Concepts. *Journal of Intellectual Capital*, 17(4), 632-653.
- Brooking, A. (1997). The Management of Intellectual Capital. *Long Range Planning*, 30(3), 364-365.
- Buallay, A., Hamdan, A., Zureigat, Q. ve Al-Hayale, T. (2019). The Contribution of Independent Board of Directors to the Firm's

- Intellectual Capital. *European Conference on Intangibles and Intellectual Capital*, Kidmore End, 49-56.
- Cardi, C., Mazzoli, C. ve Severini, S. (2018). Friend Or Foe? The Effect of Corporate Governance on Intellectual Capital Disclosure in Ipos. *International Journal of Disclosure and Governance*, (15), 1-12.
- Carter, D.A., D’Souza, F., Simkins, B.J.ve Simpson, W.G. (2010). The Gender and Ethnic Diversity of US Boards and Board Committees and Firm Financial Performance. *Corporate Governance An International Review*,18(5), 396–414.
- Donnelly, R. ve Mulcahy, M. (2008). Board Structure, Ownership, and Voluntary Disclosure İn Ireland. *Corporate Governance an International Review*, 6(5), 416–429.
- Edvisson, L. (1997). Developing Intellectual Capital at Skandia. *Long Range Planning*, 30(2), 366-373.
- Faisal, M., Hassan, M., Shahid, M.S., Rizwan, M. ve Qureshi, Z.A. (2016). Impact of Corporate Governance on Intellectual Capital Efficiency: Evidence From Kse Listed Commercial Banks. *Scientific International*, 28(4), 353-361.
- Fama, E.F. (1980). Agency Problems and The Theory of The Firm. *Journal of Political Economy*, 88(2), 288-307.
- Görmüş, A. Ş. (2009). Entelektüel Sermaye ve İnsan Kaynakları Yönetiminin Artan Önemi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 6(1), 57-75.
- Haji, A.A. ve Ghazali, N.A.M. (2012). Intellectual Capital Disclosure Trends: Some Malaysian Evidence. *Journal of Intellectual Capital*, 13(3),377-97.
- Hambrick, D. C. (2007). Upper Echelons Theory: An Update, *Academy of Management Review*, 32(2): 334-343.
- Hatane, S.E., Tertiadjajadi, A. ve Tarigan, J. (2017). The Impact of Corporate Governance on Intellectual Capital and Firm Value: Evidence from Indonesia and Malaysia Consumer Goods. *International Journal of Management and Applied Science*, 3(9), 78-83.
- Haykır Hobikoğlu, E. (2011). Entelektüel Sermayenin Önemi, Sınıflandırılması ve Ölçme Yöntemleri: Kuramsal Bir Çerçeve”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 86-99.
- Hidalgo, R.L., García-Meca, E. ve Martinez, I. (2011). Corporate Governance and Intellectual Capital Disclosure. *Journal of Business Ethics*, 100(3), 483–495.
- Ho, C.A., ve Williams S.M. (2003). International Comparative Analysis of The Association Between Board Structure and The

- Efficiency of Value Added By A Firm From its Physical Capital and Intellectual Capital Resources. *The International Journal of Accounting*, 38(4), 465-491.
- Isa, M. A. ve Ismail, L. A. (2015). The Effects of Boards Composition, Rewards and Ownerships on Intellectual Capital Efficiency of Banks in Nigeria. *Issues in Social and Environmental Accounting*, 9(2), 103-116.
- Kamath, G.B. (2007). The İntellectual Capital Performance of Indian Banking Sector. *Journal of Intellectual Capital*, 8(1), 96-123.
- Kamath, B. (2019). Impact of Corporate Governance Characteristics on İntellectual Capital Performance of Firms in India. *International Journal of Disclosure and Governance*, 16, 20–36.
- Karacaer, S. ve Aygün, M. (2009). Entelektüel Sermayenin Firma Performansı Üzerindeki Etkisi. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(2), 127-140.
- Keenan, J. ve Aggestam, M. (2001). Corporate Governance and İntellectual Capital: Some Conceptualizations. *Corporate Governance Journal*, 9(4), 259-275.
- Khan, S.N. ve Ali, E.I.E. (2017). How Intellectual Capital Moderates the Relationship between Corporate Governance and Firm Performance in the Capital Market of Pakistan: A Conceptual Review and Proposal. *International Journal of Economic Perspectives*, 11(2), 359-371.
- Kılıç, M. (2014). Yönetim Kurulu Yapısının İşletme Performansına Etkisi: Türkiye’de Bir Uygulama. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 16(3), 33-56.
- Komala, I. ve Fuad, F. (2017). The Effects of Board Diversity on Intellectual Capital Performance: An Empirical Study from Knowledge-Intensive Companies in Indonesia. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 3(4), 137-154.
- Komnenc, B. ve Pokrajcic, D. (2012). Intellectual Capital and Corporate Performance of Mncs in Serbia. *Journal of Intellectual Capital*, 13(1), 106-119.
- Lev, B. (2001). *Intangibles: Management, Measurement, and Reporting*, Washington, Brookings Institution Press.
- Li, J., Pike, R. and Haniffa, R. (2008). Intellectual Capital Disclosure and Corporate Governance Structure in UK Firms. *Accounting and Business Research*, 38(2), 137-159.
- Lim, S., Matolcsy, Z. ve Chow, D. (2007). The Association Between Board Composition and Different Types of Voluntary Disclosure. *European Accounting Review*, 16(3), 555-583.

- Lönnqvist A. ve Mettänen P. (2002). Criteria of Sound Intellectual Capital Measures. *Proceedings of the 2nd International Workshop on Performance Measurement*, Hanover, June 6-7.
- Mahmudi, B. ve Nurhayati, E. (2015). The Influence of Board Governance Characteristics on Intellectual Capital Performance (Empirical Study on Listed Banks in BEI 2008–2012). *Review of Integrative Business and Economics Research*, 4(1): 417–430.
- Makki, M.A.M. ve Lodhi, S.A. (2014). Impact of Corporate Governance on Intellectual Capital Efficiency and Financial Performance. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences*, 8(2), 305-330.
- Meressa, H. A. (2016). The Effect of Corporate Governance on Intellectual Capital Performance of Commercial Banks in Ethiopia: an Analysis of Random Effects. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 7(15), 110-118.
- Miller, T. ve Triana, M. (2009). Demographic Diversity in The Boardroom: Mediators of The Board Diversity–Firm Performance Relationship, *Journal of Management Studies*, 46(5), 755-786.
- Mubarik, M. S., Naghavi, N. ve Mubarik, M. F. (2019). Governance-Led Intellectual Capital Disclosure: Empirical Evidence from Pakistan. *Humanities and Social Sciences Letters*, 7(3), 141–155.
- Nadeem, M., Farooq, M. ve Ahmed, A. (2019). Does Female Representation on Corporate Boards Improve Intellectual Capital Efficiency??. *Journal of Intellectual Capital*, 20(5), 680-700.
- Nicolò, G., Sannino, G. ve Iorio, S. (2021). Gender Diversity and Online Intellectual Capital Disclosure: Evidence from Italian-Listed Firms, *Journal of Public Affairs*, 1-13.
- Oba, V. C., Ibikunle, J., ve Damagum, Y. M. (2013). The Impact of Board Mechanisms on Intellectual Capital Disclosures in Nigeria. *Journal of Accounting and Management*, 3(1), 65-80.
- OECD. (2001). OECD Principles of Corporate Governance. Organization For Economic Development.
- Ooi, C.A., Hooy, C.W. ve Mat Som, A.P. (2017). The Influence of Board Diversity on Human Capital and Social Capital in Crisis. *Managerial Finance*, 43(6), 700-719.
- Ousama, A.A., Fatima, A.-H. ve Hafiz-Majdi, A.R. (2012). Determinants of Intellectual Capital Reporting: Evidence From

- Annual Reports of Malaysian Listed Companies. *Journal of Accounting in Emerging Economies*, 2(2), 119-139.
- Pfeffer, J. ve Salanick, G. R. (1978). *The External Control of Organizations: a Resource Dependence Perspective*. New York, NY: Harper & Row, Publishers, Inc.
- Pulic, A. (2004). Intellectual Capital-Does it Create Or Destroy Value?. *Measuring Business Excellence*, 8(1), 62-68.
- Rasmini, N. K., Wirakusuma, M. G. ve Yuniasih, N. W. (2014). The Effect of Board Diversity on The Extent of Intellectual Capital Disclosure (Empirical Study In Indonesian Stocks Exchange). *Asia Pacific Journal of Accounting and Finance*, 3(1), 46-58.
- Rodrigues, L. L., Tejedro-Romero, F. ve Craig, R. (2017). Corporate Governance and Intellectual Capital Reporting in a Period of Financial Crisis: Evidence From Portugal. *International Journal of Disclosure and Governance*, 14(1), 1-29.
- Sadiq, R., Nosheen, S. ve Akhtar, W. (2020). The Influence of Governance on Intellectual Capital in Textile Industry. *International Journal of Business and Society*, 21(1), 1-24.
- Stewart, T. (1991). Brainpower: How Intellectual Capital is Becoming America's Most Valuable Asset. *Fortune*, 123(11), 44-60.
- Swartz, N. ve Firer, S. (2005). Board Structure and Intellectual Capital Performance in South Africa. *Meditari Accountancy Research*, 13(2), 145-166.
- Tatoğlu, F. (2020). *Panel Veri Ekonometrisi*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Tejedro-Romero, F., Araujo, J. ve Emmendoerfer, M. (2017). Corporate Governance Mechanisms and Intellectual Capital. *Review of Business Management*, 19(65), 394-414.
- Toraman, C., Abdioğlu, H. ve İşgüden, B. (2009). İşletmelerde İnovasyon Sürecinde Entelektüel Sermaye ve Yönetim Muhasebesi Bağlamında Değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 11(1), 91-120.
- Tseng, C.-Y. ve Lin, C.-Y. (2011). The Relationship between Corporate Governance and Intellectual Capital: Empirical Study of Taiwanese Electronics Manufactures. *Tunghai Management Review*, 13(1), 255-284.
- Van der Zahn, J. W. M. (2006). Impact of Gender and Ethnic Composition of South African Boards of Directors on Intellectual Capital Performance. *Corporate Board: Role, Duties & Composition*, 2(1), 7-22.
- Vitolla, F., Raimo, N., Marrone ve Rubino, M. (2020). The Role of Board of Directors in Intellectual Capital Disclosure After The Advent of Integrated Reporting. *Corporate Social*

- Responsibility and Environmental Management*, 27(5), 2188-2200.
- Williams, M. S. (2001). Relationship Between Board Structure and A Firm's Intellectual Capital Performance in An Emerging Economy. *Working Paper*, University of Calgary, Canada.
- Yahaya, O. A. ve Tijjani, B. (2020). Internal Corporate Governance and Intellectual Capital of Listed Oil and Gas Firms in Nigeria. *European Journal of Accounting, Auditing and Finance Research*, 8(9), 98-112.
- Yaşbay Kobal, H. ve Ataman, G. (2018). *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 13(50), 187-210.
- Yörük, N. ve Erdem, M. S. (2008). Entelektüel Sermaye ve Unsurlarının İMKB'de İşlem Gören Otomotiv Sektörü Firmalarının Finansal Performansı Üzerine Etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), 397-413.
- Zahra, S. A. ve Pearce, J. A. (1989). Boards of Directors And Corporate Financial Performance: A Review and Integrative Model. *Journal of Management*, 15(2), 291-334.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 53
Sayfa/Page: 381-400
ISSN: 1302-6879

Organize Sanayi Bölgesi İşletmelerinin Kapasite Kullanım Oranları ve Rekabet Faktörleri Açısından Analizi: Van Organize Sanayi Bölgesi Örneği*

Analysis of Organized Industrial Zone Enterprises in Terms of Capacity Utilization Rates and Competitive Factors: The Case of Van Organized Industrial Zone

• Kürşad Seçkin KARAHAN* Abdurrahman ÇALIK**

* Öğr. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Van/Türkiye. Lec., Kürşad Seçkin KARAHAN, Van Yüzüncü Yıl University, Van Vocational High School, Department of Management and Organization, Van/Turkey. seckinkarahan@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6066-7689

**Dr. Öğr. Üyesi., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Van/Türkiye Asst. Prof., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Economics and Administrative Science, Business Department, Van/Turkey. acalik@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2829-0073

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

10/07/2021

Kabul Tarihi / Date Accepted:

11/09/2021

Yayın Tarihi / Date Published:

30/09/2021

Atf: Karahan, K. S. & Çalık, A. (2021). Organize Sanayi Bölgesi İşletmelerinin Kapasite Kullanım Oranları ve Rekabet Faktörleri Açısından Analizi: Van Organize Sanayi Bölgesi Örneği. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53, 381-400.

Citation: Karahan, K. S. & Çalık, A. (2021). Analysis of Organized Industrial Zone Enterprises in Terms of Capacity Utilization Rates and Competitive Factors: The Case of Van Organized Industrial Zone. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 53, 381-400.

Öz

Organize Sanayi Bölgelerinde (OSB) faaliyet gösteren işletmeler, üretimlerini tamamlayıcı faaliyetlerle birbirlerini destekleyerek gelişme ve büyüme konularında çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Aynı sektörde faaliyet gösteren işletmeler birbirlerinin rakipleri olmakta ve bu durum işletmelere rekabet üstünlüğü elde edebilmeleri için gerekli olan dinamizmi de kazandırmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Van OSB'nin genel bir durum analizini yapmaktır. Bu amaç kapsamında; OSB'nin temel fonksiyonları belirlenmeye ve gelişimini engelleyen faktörler tespit edilmeye çalışılmış, OSB'deki işletmelerin kapasite ve rekabet durumları hakkında bilgiler toplanıp analiz edilmiştir. Van OSB'de kayıtlı olan 126 işletme içerisinde görüşme talebimizi kabul eden ve aktif olan 41 işletme ile yüz yüze görüşmeler yapılmış ve anketler uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre; Van OSB'de faaliyet gösteren en köklü işletmelerin; “gıda”, “inşaat”, “kimya petrol lastik ve plastik” sektörlerinden olduğu tespit edilmiştir. İşletmelerin kapasite kullanım oranı (KKO) ortalama %54.4 olarak tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda; OSB'nin temel fonksiyonları, OSB'nin gelişimini engelleyen faktörler, işletmelerin kapasite düşüklük nedenleri ve rekabet avantajını etkileyen faktörler tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Organize sanayi bölgesi, durum analizi, kapasite, rekabet

* Bu çalışmada veriler 2020 yılından önce derlendiği için etik kurul raporu gerekmemektedir.

Abstract

Enterprises operating in Organized Industrial Zones (OIZ) provide various advantages in terms of development and growth by supporting each other with activities that complement their production. Businesses operating in the same sector become competitors of each other and this situation provides the necessary dynamism for businesses to gain a competitive advantage. The aim of this study is to make a general situation analysis of Van OIZ. Within the scope of this purpose; the basic functions of the OIZ were tried to be determined and the factors hindering its development were tried to be determined, information about the capacity and competitiveness of the enterprises in the OIZ was collected and analyzed. Face-to-face interviews were conducted with 41 active enterprises among 126 enterprises registered in Van OIZ which accepted our request for interview and surveys were conducted. According to the research findings; the most rooted enterprises operating in Van OSB; it has been determined that they are from the "food", "construction", "chemistry, oil, rubber, and plastic" sectors. The average capacity utilization rate (CUR) of enterprises was determined as 54.4%. In the results of the study; the basic functions of the OIZ, the factors that hinder the development of the OIZ, the reasons for the low capacity of the enterprises, and the factors affecting the competitive advantage have been determined.

Keywords: Organized industrial zone, situation analysis, capacity, competition

Giriş

Sanayi bölgeleri ilk defa ABD’de ortaya çıkmıştır. Daha sonraları planlı sanayi bölgeleri adı altında 1896 yılında İngiltere’de, 1899 yılında ABD’de ve 1904 yılında İtalya’da gelişerek devam etmiştir. Sanayileşmenin organize bir şekilde yaygınlaşması ise İkinci Dünya Savaşı sonralarında tüm dünyada görülmüştür (Şahin vd., 2016: 72).

Sanayi bölgelerinin standart ve kalitesini artırmak amacıyla planlanmaya başlanması sonucu organize sanayi bölgeleri (OSB) ortaya çıkmıştır. OSB’ler, içerisinde faaliyet gösteren firmalara altyapı, sosyal tesis ve teknopark hizmetleri sunmakta, çalışanlara daha iyi şartlarda çalışma imkânları sağlamakta, sosyal ve ekonomik düzen içinde önemli fonksiyonlar üstlenmektedir. OSB’ler, sanayinin uygun görülen alanlarda yapılanmasını gerçekleştirmeyi, çarpık sanayileşme ve çevre sorunlarını önlemeyi, şehirleşmeye katkı sağlamayı, kaynakları rasyonel kullanmayı, bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanmayı, sanayi türlerinin belirli bir plan dâhilinde yerleştirilmelerini ve geliştirilmelerini amaç edinmişlerdir (Dağlar, 2015: 616).

Dünyada ilk OSB 1896 yılında İngiltere’nin Manchester şehrinde Trafford Park adı altında kurulmuştur. Türkiye’de OSB’lerin

kuruluş çalışmaları 1960'lı yıllarda başlamıştır. OSB'ler hakkındaki kanun 2000 yılında çıkarılmıştır. 1960'da planlı ekonomiye geçişle birlikte OSB'lerin ülke ekonomik yapısı içerisindeki etkinlikleri artmıştır. OSB'ler daha düzenli bir ekonomik yapının oluşturulması, sanayileşmenin ve üretim süreçlerinin gerçekleştirilmesi için uygun alanlardır. (Koç ve Bulmuş, 2014: 179). Türkiye'nin ilk OSB'si 1962 yılında Bursa'da kurulmuştur.¹ Bugün gelinen noktada Organize Sanayi Bölgeleri Üst Kuruluşu (OSBÜK) verilerine göre 2021 yılı itibariyle Türkiye'de Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı onaylı 325 OSB bulunmaktadır.²

Van OSB, Bakanlar Kurulu Kararı ile T.C. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bağlı olarak Vilayet, Belediye, İl Özel İdaresi, Ticaret ve Sanayi Odası iştirakleri ile 1998 yılında kurulmuştur. İlk kuruluşunda 1. ve 2. etapta 127 hektarlık bir alanda 87 sanayi parseli kapasitesine sahip iken, 3. ve 4. etap çalışmaları sonucunda Van OSB'de toplam 158 sanayi parseline ulaşılmış ve 134 arsa tahsisi yapılmıştır. 2021 yılı itibariyle Van OSB'de aktif 102 firma bulunmaktadır. Bu firmalar ağırlıklı olarak; inşaat, gıda, plastik, paketleme ve kimya iş kollarında faaliyet göstermektedir.³

Bu çalışmanın amacı, Van OSB'de faaliyet gösteren firmaların kapasite ve rekabet durumlarını inceleyerek genel bir durum tespiti yapmak, OSB'nin bölgede faaliyet gösteren firmaların beklentilerini karşılayıp karşılamadığını belirlemek ve OSB'nin gelişimini engelleyen faktörleri tespit ederek çözüm önerileri sunmaktır.

Çalışmada OSB'lere verilen teşvikler ve OSB'lerin fonksiyonlarına yer verilmiştir. Literatür incelemesinden sonra çalışmanın amacı, kapsamı ve kullanılan yöntemden bahsedilmiş, verilerden elde edilen bulgulara yer verildikten sonra çalışmaya sonuç ve öneriler kısmı ile son verilmiştir.

1. OSB Tanımı ve OSB'lere Tanınan Teşvikler

Türkiye'nin batı illerine kıyasla doğu illeri aleyhinde iş fırsatları ve gelir düzeyinde önemli bir farklılık söz konusudur. Bu durum doğudan batıya doğru göçe sebep olarak, gelişmiş bölgelerde oluşan nüfus artışı ile birlikte plansız kentleşmeyi, yaşam kalitesinde düşüşü ve çevre sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Sayılan olumsuzlukların önüne geçmek amacıyla 1960'lı yıllarından beri bölgelerarası gelir farklılıklarını dengelemek için çeşitli politikalar

¹ bosb.org.tr (Erişim Tarihi: 12.03.2021)

² osbuk.org (Erişim Tarihi: 12.03.2021).

³ vanosb.org.tr (Erişim Tarihi: 12.03.2021)

uygulanmaktadır (Özden, 2016:107). Bu politikalardan en bilinen ve etkili olanı OSB'lerdir. 14.04.2000 tarih ve 24021 sayı ile çıkarılan kanuna göre OSB tanımı şöyledir; “sanayinin uygun görülen alanlarda yapılanmasını sağlamak, çarpık sanayileşme ve çevre sorunlarını önlemek, kentleşmeyi yönlendirmek, kaynakları rasyonel kullanmak, bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanmak, sanayi türlerinin belirli bir plan dâhilinde yerleştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla, sınırları tasdik edilmiş arazi parçalarının imar planlarındaki oranlar dâhilinde gerekli ortak kullanım alanları, hizmet ve destek alanları ve teknoloji geliştirme bölgeleri ile donatılıp planlı bir şekilde ve belirli sistemler dâhilinde sanayi için tahsis edilmesiyle oluşturulan ve bu Kanun hükümlerine göre kurulan, planlanan ve işletilen, kaynak kullanımında verimliliği hedefleyen mal ve hizmet üretim bölgeleridir” (mevzuat.gov.tr, erişim tarihi:12.03.2021).

Türkiye’de her geçen gün daha da artan üretim talebine cevap vermek için şehirlerin çeşitli bölgelerinde kurulan OSB’ler içerisinde yer belirleyen işletmeler hem kuruluş giderlerini hem de işletme giderlerini düşürerek daha verimli çalışabilmişlerdir (Yıldırım Özcan, 2020, 145).

Türkiye’deki OSB uygulamaları Batılı ülkelerin uygulamalarından bazı farklılıklar göstermektedir. Batı ülkelerinde OSB’lerin kurulduğu yerler çoğunlukla yarı kentsel alanlardır. Türkiye’de kuruluş yeri için daha çok kentsel alanlar tercih edilmektedir. Batılı ülkelerde OSB yönetimleri çoğunlukla kâr amacı güderken, Türkiye’deki OSB yönetimleri kâr amacı gütmazler. Batı ülkelerinde sanayi parselleri kiralanabilirken, Türkiye’de satın alınır veya bedelsiz olarak arsa tahsisi yapılarak teşvikler uygulanmaktadır (Eyüboğlu, 2005: 53-55; Çevik ve Yiğit, 2009: 222-223). Teşvik sistemlerinin etkin çalışması için yatırım yapılacak bölgenin ihtiyaçlarının doğru belirlenmesi ve belirlenen ihtiyaçlar yönünde teşvik sisteminin uygulanması gerekmektedir (Örnek Özden, 2016: 123).

Teşvik sistemi kapsamında 6. bölgede yer alan Van ilinde belirli sektörlerde en az 500 bin TL tutarında yatırım yapan girişimcilere aşağıda belirtilen teşvikler verilmektedir.⁴

- Gümrük vergisi muafiyeti,
- KDV istisnası,
- Vergi indirimi,
- Yatırım yeri tahsisi,

⁴ vanosb.org.tr, (Erişim Tarihi: 12.03.2021)

- Faiz desteği,
- Gelir vergisi stopajı desteği,
- Sigorta prim desteği.

2. OSB'lerin Temel Fonksiyonları

OSB'ler ülkelerin çoğunda, bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeylerini dengelemek, istikrarlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirmek ve kalkınmada geri kalmış bölgelerin sanayilerini geliştirmek maksadı ile fiziki teşvik tedbirlerini uygulayarak hizmet etmekte ve fonksiyonlarını yerine getirmektedir. (Öcal, 2009: 236). OSB'ler üretimde kalitenin iyileştirilmesine yardımcı olmakta, kullanılan malzemelerle daha etkin bir üretim gerçekleştirilmesini hedeflemektedir (Saikku, 2006: 4). OSB sınırları içerisinde faaliyet gösteren işletmeler üretimlerini tamamlayıcı faaliyetlerle birbirlerini destekleyerek gelişme ve büyüme konularında avantajlı olmakta, aynı sektörde faaliyet gösteren işletmeler birbirlerinin rakipleri olsa dahi rekabetin getirdiği bir dinamizmi de kazanmaktadırlar.

OSB'lerde faaliyet gösteren işletmeler, OSB'lerin sağlamış olduğu çeşitli hizmetlerden yararlanmakta, OSB dışında bulunan işletmelere kıyasla rekabet avantajı sağlayacak önemli imkanlar ve fırsatlara da sahip olmaktadır. OSB'lerin fonksiyonlarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Dağlar, 2015: 2-3; Saikku, 2006: 5);

- Sanayi türlerinin belirli bir plan dahilinde yerleşmesini ve geliştirilmesini sağlamak,
- Sanayicilere elektrik, su, yol, atık sistemi gibi altyapısı hazırlanmış arsa sağlamak,
- Sanayinin elverişli yerlerde yapılanmasını sağlayarak çarpık kentleşmeyi ve oluşabilecek çevre sorunlarını önlemek,
- Sanayi yatırımlarının az gelişmiş bölgelere yapılmasını teşvik ederek bölgesel kalkınmaya katkı sağlamak,
- İnşaat ruhsat ve izinlerini, iş yeri açma ve çalışma ruhsatını vererek birçok işlemin tek elden yapılmasını sağlamak,
- Teknoparklar ve sosyal tesisler sunmak,
- Kaynakların rasyonel kullanılmasını sağlamak,
- Bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanılmasını sağlamak,
- Çalışanlar için daha güvenli ve daha iyi çalışma şartlarını sağlamak,
- Firmaların ortak projeler gerçekleştirmesine katkı sağlamak,
- Ölçek ekonomilerinin oluşturulması ve avantajlarından yararlanmayı sağlamak,

- Firmaların rekabet güçlerini artırmak gibi pek çok önemli fonksiyonları vardır.

3. Literatür İncelemesi

Farklı bölgelerde pek çok OSB işletmeleri üzerine, değişik zamanlarda ve farklı değişkenlerle çalışmalar yürütülmüştür. Çalışmalarda asıl üzerinde durulan konu; işletmelerin birarada bulunmalarının sağlamış olduğu avantajlar ve bu işletmelere verilen çeşitli imkanlar ve teşvikler sayesinde OSB'lerin kuruluş amaçlarına ulaşıp ulaşılmadığının belirlenmesidir. Çalışmanın bu kısmında literatür araştırması yapılmıştır. Bu çalışmada Van OSB'nin mevcut durumu analiz edilmiş, OSB'nin fonksiyonları, OSB'de faaliyet gösteren işletmelerin rekabet ve kapasite durumları incelenmiştir.

İşletmelerin birarada bulunmaları ile hem ekonomiye hem de işletmelere faydalar sağlamak amacı ile kurulan OSB'ler zamanla; yığılma ekonomileri, kümelenme, eko-endüstriyel park, bilim ve teknoloji parkı, silikon vadileri gibi pek çok çağdaş organizasyonlara dönüşmüş ve özellikle gelişmiş ülkelerde hızla yayılmıştır. Organizasyon isimleri değişiklik gösterse de temelleri OSB'lere dayanmakta ve benzer fonksiyonları yerine getirdikleri anlaşılmaktadır. Bu yeni organizasyonlar bilimsel çalışmalarda araştırma konusu edilmiş ve genellikle fonksiyonlarını yerine getirip getirmediği, firmalara avantaj sağlayıp sağlamadıkları konuları araştırılmıştır. Liu ve vd. (2015: 1079) Çin'deki eko-endüstriyel parkların çevresel performansını değerlendirdikleri çalışmalarında, çevre kirliliğinde azalma, kaynak tüketim artışında azalma ve dolayısıyla verimlilik artışı gerçekleştiğini tespit etmişler. Hu ve vd. (2010: 151)'nin yapmış oldukları çalışmada, bilim ve teknoloji endüstri parklarının coğrafi ve çevresel şartların uygun olması ile daha verimli çalıştıkları tespit edilmiştir. Rosenthal ve Strange (2003: 378) yapmış oldukları çalışmada, firmaların coğrafi yakınlığı ve birbirleriyle ilişkileri sonucunda işgücü havuzu oluşumu, girdilerin paylaşımı ve teknolojik dışsallıklar gibi faydaların mesafeyi azaltıcı etkisi olduğunu ve işletmelere avantajlar sağladığını belirtmişler.

Doğan ve Doğan (2020: 238) çalışmalarında, Sivas OSB'nin şehrin katma değerine, istihdamına, ihracatına istenilen kadar olmasa da olumlu bir etkisinin olduğunu, Çelik ve Dinçsoy (2019: 28) çalışmalarında, OSB'lerin pek çok avantajları olmasına rağmen Edirne OSB'nin çok aktif olmadığını, sağladığı avantajların beklentileri karşılamadığını, Dursun (2019: 823) Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresinde yer alan OSB'lerin ve OSB'lerde faaliyet gösteren işletmelerin doluluk ve üretime geçiş oranlarının yeterli olmadığını,

çalışma kapsamındaki 9 OSB arasından sırasıyla Erzurum-Merkez I, Malatya II ve Van OSB'lerinin etkin çalıştığını, Can vd. (2019: 116) Van OSB'de ihracata yönelik üretim yapan firma sayısının az olduğunu, Pekkaya ve Aslan (2018: 293) OSB'lerin kuruluş yeri belirlenirken dikkate alınan kriterlerin; hükümetin tutumu/teşvikleri, pazar, iş gücü, hammadde tedariki kriterleri olduğunu, Şahin vd. (2016: 80) OSB'nin çevresindeki mahalleler üzerinde herhangi bir çevresel kirlilik oluşturmadığını, insan sağlığını tehdit etmediğini ve çevre sakinlerinin bu konularda OSB'den şikâyetçi olmadığını, iş imkanlarını arttırarak ekonomik gelişmeye önemli katkılar sağladığını, Dağlar (2015: 616) OSB'lerde kurumsallaşmanın varlığından söz edilebileceğini ve OSB'lerin önemli sorunlarının; yönetim yapısı, nitelikli eleman tedariki problemleri, mevzuat, enerji, ulaşım ve imar olduğunu, Koç ve Bulmuş (2014: 212) Kayseri ve Sivas OSB'lerinin etkin olduğunu, katılımcıların (işletme sahiplerinin/yöneticilerinin) OSB'ler ve teşvikler hakkında olumlu görüşlerinin olduğunu, işletmelerin OSB'de faaliyet göstermesine rağmen OSB'lerin kendilerine sağladığı avantajları tam olarak bilmediğini ve bu avantajların etkili olarak kullanılmadığını, Tutar ve Eryüzü (2014: 87) işletmelerin düşük kapasite oranları ile çalışmalarının en önemli sebeplerinin; hammadde kalitesi, tedarik sorunu, profesyonel yönetim eksikliği olduğunu, Akyüz vd. (2010: 77) Arsin OSB'de faaliyet gösteren işletmelerin rekabet güçlerini etkileyen en önemli faktörlerin; maliyetler, ürün fiyatı, kalite ve satış odaklı faaliyetler olduğunu ayrıca yenilik ve yeni ürün gelişimine önem verilmediğini, Çetin ve Kara (2008: 51) Isparta OSB'nin bölgesel kalkınma görevini etkin bir şekilde yapamadığını ve işletmelerin düşük kapasite ile çalışmasında en çok üretim maliyetlerinin artması, iç talep yetersizliği ve ithal mallar ile rekabetin artması olduğunu belirtmişlerdir.

4. Amaç ve Kapsam

Bu çalışmanın temel amacı, Van OSB'nin genel bir durum analizini yapmaktır. Bu amaç kapsamında; OSB'lerin temel fonksiyonları belirlenmeye ve gelişimlerini engelleyen faktörler tespit edilmeye çalışılmış, OSB'deki işletmelerin kapasite ve rekabet durumları hakkında bilgiler toplanıp analiz edilmiştir.

Van OSB'de faaliyet gösteren işletmeler araştırma kapsamına alınmış ve ana kütle olarak belirlenmiştir. Anket uygulamasının yapıldığı 2019 yılının son iki ayı itibari ile Van OSB yönetiminden alınan bilgilere göre, bölgede kayıtlı 126 işletme bulunmaktadır. Fakat uygulamanın yapıldığı zamanda, bazı işletmelerin kapalı olduğu belirlenmiştir. Kapalı olan, görüşme talebimizi kabul etmeyen ve

yetkililerine ulaşamadığımız işletmeler ile görüşme yapılamamıştır. Araştırma kapsamındaki işletmelerin çoğunluğu “inşaat”, “gıda”, “kimya petrol lastik ve plastik” sektöründe faaliyet göstermektedir.

5. Yöntem

Araştırma verileri anket yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Anketin birinci bölümü işletmeler ile ilgili tanımlayıcı bilgiler içermektedir. İkinci bölümde; kapasite düşüklük nedenleri ve rekabet avantajını etkileyen faktörler yer almakta ve katılımcılardan bu faktörleri önem derecelerine göre değerlemeleri istenmektedir. Üçüncü bölümde; OSB’lerin temel fonksiyonları ve OSB’lerin gelişimini engelleyen faktörler yer almaktadır. Bu bölümdeki ifadeler 5’li Likert ölçek kullanılarak hazırlanmış ve katılımcılardan ölçekte yöneltilen ifadeleri (1) Tamamen Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum, (5) Tamamen Katılıyorum seçeneklerinden birini seçerek değerlemeleri istenmiştir. Veri toplarken anketleri işletmelere bırakıp doldurulduktan sonra toplama, posta ve e-posta ile gönderme yöntemleri tercih edilmemiştir. Toplam 41 anket özellikle randevu alınarak, yüz yüze görüşülerek özenle doldurulmuş, eksiksiz ve sağlıklı bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır.

Veriler SPSS 20 kullanılarak analiz edilmiş, bir ve ikinci bölümdeki soruların frekans ve yüzdelik dilimlerine, üçüncü bölümdeki Likert ölçekli ifadelerin ortalama ve standart sapmalarına bakılarak yorumlar yapılmıştır.

6. Bulgular

6.1. İşletmelerin Sektörel Dağılımı

Tablo 1: İşletmelerin Sektörel Dağılımı

Sektörler	Frekans	Yüzde
Ağaç İşleri, Kağıt ve Kağıt ürünleri	2	4,9
Elektrik ve Elektronik	2	4,9
Gıda	9	22,0
İnşaat	10	24,4
Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik	6	14,6
Metal	5	12,2
Otomotiv	1	2,4
Sağlık ve Sosyal Hizmetler	2	4,9
Tarım, Avcılık ve Balıkçılık	2	4,9
Tekstil, Hazır Giyim ve Deri	2	4,9
Toplam	41	100,0

Tablo 1’de işletmelerin sektörel dağılımı verilmiştir. İşletmelerin en çok sırasıyla %24,4’ü İnşaat, %22’si Gıda, %14,6’sı

Kimya Petrol Lastik ve Plastik, %12.2'si Metal sektörlerinde faaliyet göstermekte olduğu dikkat çekmektedir.

6.2. İşletmelerin Faaliyet Süreleri

Tablo 2: İşletmelerin Faaliyet Sürelerine Göre Dağılımı

Sektörler	Firma Yaşı				Toplam
	1-3 yıl	4-6 yıl	7-9 yıl	10 yıl ve üzeri	
Ağaç İşleri, Kağıt ve Kağıt ürünleri	0	0	1	1	2
Elektrik ve Elektronik	0	0	2	0	2
Gıda	1	0	0	8	9
İnşaat	1	2	1	6	10
Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik	0	0	0	6	6
Metal	0	1	2	2	5
Otomotiv	0	0	0	1	1
Sağlık ve Sosyal Hizmetler	1	0	1	0	2
Tarım, Avcılık ve Balıkçılık	0	0	0	2	2
Tekstil, Hazır Giyim ve Deri	2	0	0	0	2
Toplam	5	3	7	26	41

Tablo 2'de işletmelerin faaliyet sürelerine göre sektörel dağılımları verilmiştir. İşletmelerin %63,4'ü 10 yıl ve üzerinde, %17,1'i 7-9 yıl arasında, %12,2'si 1-3 yıl arasında, %7,3'ü 4-6 yıl arasında firma ömürlerine sahiptir. Firmaların yarısından fazlasının (%63,4) 10 yıl ve üzeri ömre sahip olduğu bulgusu dikkat çekmektedir. Faaliyet süresi 10 yıl ve üzeri olan işletmelere sektörler dikkate alınarak bakıldığında; gıda, inşaat, kimya petrol lastik ve plastik işletmeleri olduğu görülmektedir.

6.3. İşletmelerin Çalışan Sayısı

Tablo 3: İşletmelerin Çalışan Sayılarına Göre Dağılımı

Sektörler	Çalışan Sayısı				Toplam
	2-9	10-49	50-249	250 ve üzeri	
Ağaç İşleri, Kağıt ve Kağıt ürünleri	0	2	0	0	2
Elektrik ve Elektronik	0	2	0	0	2
Gıda	0	9	0	0	9
İnşaat	2	7	1	0	10
Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik	0	6	0	0	6
Metal	0	5	0	0	5
Otomotiv	0	1	0	0	1
Sağlık ve Sosyal Hizmetler	1	1	0	0	2

Tarım, Avcılık ve Balıkçılık	0	2	0	0	2
Tekstil, Hazır Giyim ve Deri	0	0	1	1	2
Toplam	3	35	2	1	41

Tablo 3’de işletmelerin çalışan sayılarına göre sektörel dağılımları verilmiştir. İşletmelerin %85.4’ü 10-49, %7.3’ü 2-9, %4.9’u 50-249, %2.4’ 250 ve üzeri kişi istihdam etmektedir. Gıda, inşaat, kimya petrol lastik ve plastik, metal sektörlerinde faaliyet gösteren işletmelerin tamamının 10-49 kişi istihdam ettikleri görülmektedir. 250 ve üzeri kişi istihdam eden işletme sadece tekstil, hazır giyim ve deri sektöründedir.

6.4. İşletmelerin Hukuki Yapıları

Tablo 4: İşletmelerin Hukuki Yapılarına Göre Dağılımı

Sektörler	Çalışan Sayısı			Toplam
	Şahıs İşletmesi	Anonim Şti.	Limited Şti.	
Ağaç İşleri, Kağıt ve Kağıt ürünleri	0	1	1	2
Elektrik ve Elektronik	1	0	1	2
Gıda	1	3	5	9
İnşaat	0	1	9	10
Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik	1	3	2	6
Metal	1	1	3	5
Otomotiv	0	1	0	1
Sağlık ve Sosyal Hizmetler	0	1	1	2
Tarım, Avcılık ve Balıkçılık	0	1	1	2
Tekstil, Hazır Giyim ve Deri	0	0	2	2
Toplam	4	12	25	41

Tablo 4’de işletmelerin hukuki yapılarına göre sektörel dağılımları verilmiştir. İşletmelerin %61’i limited şirket, %29.3’ü anonim şirket %9.7’si şahıs işletmesi türündedir. İşletmeler en çok limited şirket türünde kurulmuşlardır.

6.5. İşletmelerin Faaliyet Çevreleri

Tablo 5: İşletmelerin Faaliyet Çevrelerine Göre Dağılımı

Sektörler	Faaliyet Çevresi				Toplam
	İl Bazında	Bölge Bazında	Ülke Bazında	Uluslararası Bazda	
Ağaç İşleri, Kağıt ve Kağıt ürünleri	0	1	1	0	2
Elektrik ve Elektronik	0	0	0	2	2

Gıda	3	2	3	1	9
İnşaat	2	6	1	1	10
Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik	0	5	1	0	6
Metal	0	3	1	1	5
Otomotiv	0	0	0	1	1
Sağlık ve Sosyal Hizmetler	0	1	0	1	2
Tarım, Avcılık ve Balıkçılık	0	2	0	0	2
Tekstil, Hazır Giyim ve Deri	0	0	1	1	2
Toplam	5	20	8	8	41

Tablo 5’de işletmelerin faaliyet çevrelerine göre sektörel dağılımları verilmiştir. İşletmelerin %48.8’i bölgesel, %19.5’i ulusal, %19.5’i uluslararası bazda ve %12.2’si il bazında faaliyet göstermektedir. Bölgedeki işletmeler en çok bölgesel bazda faaliyet göstermektedir.

6.6. İşletmelerin Kapasite Kullanım Oranları

Tablo 6: İşletmelerin Yıllık Ortalama Kapasite Kullanım Oranlarına Göre Dağılımı

Sektörler	Kapasite Kullanım Oranı				Toplam
	%0-%25	%26-%50	%51-%75	%76-%100	
Ağaç İşleri, Kağıt ve Kağıt ürünleri	1	0	0	1	2
Elektrik ve Elektronik	0	0	0	2	2
Gıda	0	4	4	1	9
İnşaat	1	5	4	0	10
Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik	3	2	1	0	6
Metal	0	2	2	1	5
Otomotiv	0	0	0	1	1
Sağlık ve Sosyal Hizmetler	0	0	1	1	2
Tarım, Avcılık ve Balıkçılık	0	0	2	0	2
Tekstil, Hazır Giyim ve Deri	0	0	0	2	2
Toplam	5	13	14	9	41

Tablo 6’da işletmelerin yıllık ortalama kapasite kullanım oranlarına göre sektörel dağılımları verilmiştir. İşletmeler en çok sırasıyla %34.1’i %51-%75 oranları arasında, %31.7’si %26-%50 oranları arasında, %22’si %76-%100 oranları arasında, %12.2’si %0-%25 oranları arasında kapasitelerini kullanabilmektedirler. Tekstil Hazır Giyim ve Deri, Elektrik ve Elektronik, Otomotiv sektörlerin faaliyet gösteren işletmelerin tamamının %76-%100 kapasite ile

çalışıyor olmaları dikkat çekici bir bulgudur. Bu işletmelerin sipariş üzerine çalıştıkları ve kapasite sorunlarının olmadığı söylenebilir.

6.7. İşletmelerin Kapasite Düşüklük Nedenleri

Tablo7: İşletme Yöneticilerinin Kapasite Düşüklüğü Nedenlerini Değerlendirmelerinin Sektörel Dağılımı

Firma Sayısı	Sektörler										Toplam
	2	2	9	10	6	5	1	2	2	2	
Faktörler/ Sektörler	Ağaç işleri, kağıt ve kağıt ürünleri	Elektrik ve elektronik	Gıda	İnşaat	Kimya, petrol, lastik ve plastik	Metal	Otomotiv	Sağlık ve sosyal hizmetler	Tarım, avcılık ve balıkçılık	Tekstil, hazır giyim ve deri	
İç talep yetersizliği	11	3	38	40	28	17	1	3	9	4	154
Dış talep yetersizliği	2	7	15	15	9	7	1	2	2	8	68
Hammadde-yard. madde teminindeki güçlük	12	5	21	39	27	12	1	5	6	9	137
Üretim maliyetlerinin artması	12	12	51	52	33	28	3	8	9	10	218
Banka kredi maliyetlerinin yüksekliliği	12	12	41	44	34	27	1	8	6	6	191
İthal mallar ile rekabetin artması	5	12	23	20	26	8	2	10	7	7	120
Toplam	54	51	189	210	157	99	9	36	39	44	888
$\bar{x}$	27	25,5	21	21	21,2	19,8	9	18	19,5	22	21,7

Tablo 7’de işletmelerin kapasite düşüklük nedenlerinin sektörel dağılımları verilmiştir. Katılımcılara işletmelerindeki kapasite düşüklüğünün nedenleri ile ilgili ifadeler yöneltilmiştir. Katılımcılardan bu ifadelere 1 ile 6 arasında bir değer vermeleri istenmiştir. Verilen değerın büyüklüğü ile ifadenin işletme için önemi doğru orantılıdır. Kapasite düşüklüğünün en önemli nedeni 218 puan ile “üretim maliyetlerinin artması” çıkmıştır. Daha sonra sırasıyla; 191 puan ile “banka kredi maliyetlerinin artması”, 154 puan ile “iç talep yetersizliği”, 137 puan ile “hammadde ve yardımcı madde teminindeki güçlük”, 120 puan ile “ithal mallar ile rekabetin artması” ve 68 puan ile “dış talep yetersizliği” nedenleri gelmektedir.

Tablo sektörel bazda incelenmiş ve her sektörden eşit sayıda işletme olmamasından dolayı ortalamalar üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. En yüksek değerleri $\bar{x}=27$ puan ile “Ağaç İşleri Kağıt ve Kağıt Ürünleri” sektörü, $\bar{x}=25,5$ puan ile “Elektrik ve Elektronik Sektörü”, en düşük değeri ise $\bar{x}=9$ puan ile “Otomotiv” sektörü

vermektedir. Tablo 6'daki otomotiv sektörü işletmesinin ortalama kapasite kullanımı %75-%100 arasındadır. Otomotiv sektörü işletmesinin kapasite problemi olmadığından, kapasiteyi olumsuz etkileyen faktörlerle ilgili değeri ortalamadan ($\bar{x}=21,7$ puan) çok altında $\bar{x}=9$ puan çıkmıştır.

6.8. İşletmelerin Rekabet Avantajını Etkileyen Faktörler

Tablo 8: İşletme Yöneticilerinin Rekabet Avantajını Etkileyen Faktörleri Değerlendirmelerinin Sektörel Dağılımı

	Sektörler/N										Toplam
Firma Sayısı	2	2	9	10	6	5	1	2	2	2	41
Faktörler/ Sektörler	Ağaç işleri, kağıt ve kağıt ürünleri	Elektronik ve elektronik	Gıda	İnşaat	Kimya, petrol, lastik ve plastik	Metalsel	Otomotiv	Sağlık ve sosyal hizmetler	Tarım, avcılık ve balıkçılık	Tekstil, hazır giyim ve deri	
Kaliteyi Geliştirme	14	7	53	53	36	25	4	10	12	14	228
Maliyetleri Düşürme	14	11	58	58	34	31	7	8	11	6	238
Ürün Yeniliği	13	10	34	40	26	22	3	12	8	14	182
Süreç Yeniliği	9	6	43	43	28	28	3	8	11	10	189
Pazarlama Yeniliği	13	8	48	53	31	27	7	12	11	10	220
Org. Yenilik	12	12	39	39	28	32	5	13	9	8	197
Teknik Bilgi	12	8	41	53	32	30	6	13	12	14	221
Toplam	87	62	316	339	215	195	35	76	74	76	1475
$\bar{x}$	43,5	31	35,1	33,9	35,8	39	35	38	37	38	35,98

Tablo 8’de işletmelerin rekabet avantajı elde etmelerinde etkili olan faktörlere verilen değerlere göre sektörel dağılımlar verilmiştir. Katılımcılara, rekabet avantajını etkileyen faktörlere yönelik ifadeler yöneltilmiştir. Katılımcılardan bu ifadelere 1 ile 7 arasında bir değer vermeleri istenmiştir. Verilen değerlerin büyüklüğü ile ifadenin işletme için önemi doğru orantılıdır.

Rekabet avantajını etkileyen en önemli faktör 238 puan ile “malîyetleri düşürme” dir. Daha sonra sırasıyla, 228 puan ile “kaliteyi geliştirme”, 221 puan ile “teknik bilgi”, 220 puan ile “pazarlama yeniliği”, 197 puan ile “organizasyonel yenilik”, 189 puan ile “süreç yeniliği”, 182 puan ile “ürün yeniliği” faktörleri gelmektedir.

Tabloyu sektörlere göre incelediğimizde; her sektörden eşit sayıda işletme olmamasından dolayı ortalamalar üzerinden değerlendirme yapılmıştır. $\bar{x}=43,5$ puan ile en yüksek değeri “ağaç işleri kağıt ve kağıt ürünleri” sektörü verirken, $\bar{x}=31$ puan ile en düşük değeri “elektrik ve elektronik” sektörü vermektedir.

6.9. OSB’nin Temel Fonksiyonları

Tablo9: Katılımcıların OSB’nin Temel Fonksiyonları Hakkında Değerlendirmeleri

OSB’lerin Temel Fonksiyonları	N	$\bar{x}$	Sd
Sanayinin az gelişen bölgelerde yaygınlaşmasını sağlar, bölgeler arası dengeli kalkınmaya hizmet eder	41	3,68	,933
Özel sektör yatırımcılarını bölgeye çeker	41	3,58	1,139
Sağlıklı, ucuz ve güvenilir bir altyapı ve ortak sosyal tesislerin kurulmasına katkı sağlar	41	3,56	1,073
Sanayinin disiplini edilmesini ve yapılanmasını sağlar	41	3,51	1,051
Şehrin planlı gelişmesine katkı sağlar	41	3,46	1,142
Birbirini tamamlayan ürünleri üreten sanayicilerin bir program dahilinde üretim yapmaları sonucu üretimde verimliliği artırır	41	3,43	1,225
Müşterek artıma tesisleri ile çevre kirliliğini önler	41	3,24	1,240
İşletmelerin gelişimini ve çalışanlara daha iyi ücret verilebilmesini sağlar	41	3,19	1,249
Bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanmayı kolaylaştırır	41	3,17	1,181
Tarım alanlarının sanayide kullanılmasına yardım eder	41	3,12	1,187

Tablo 9’da katılımcıların OSB’nin temel fonksiyonlarını değerlendirmeleri verilmiştir. Katılımcılara yöneltilen ifadeler 5’li likert ölçekte “Tamamen katılmıyorum” ile “Tamamen katılıyorum” arasında değerlendirilmiştir. Verilerin ortalama ve standart sapmalarına bakılmış ve ifadeler yorumlanmıştır.

Katılımcılar OSB’lerin temel fonksiyonlarını yerine getirip getirmediğine dair verilen ifadelerden, sanayinin az gelişen bölgelerde yaygınlaşmasını sağlar ve bölgeler arası dengeli kalkınmaya hizmet eder ($\bar{x}=3,68$) ifadesini en önemli fonksiyon olarak görmekte-dirler. Daha sonra sırasıyla, özel sektör yatırımcılarını bölgeye çeker ($\bar{x}=3,58$),

sağlıklı ucuz ve güvenilir bir altyapı ve ortak sosyal tesislerin kurulmasına katkı sağlar ($\bar{x}=3,56$), sanayinin disipline edilmesini ve yapılanmasını sağlar ($\bar{x}=3,51$), şehrin planlı gelişmesine katkı sağlar ($\bar{x}=3,46$), birbirini tamamlayan ürünleri üreten sanayicilerin bir program dahilinde üretim yapmaları sonucu üretimde verimliliği artırır ($\bar{x}=3,43$) ifadelerine katılmaktadırlar.

Müşterek arıtma tesisleri ile çevre kirliliğini önler ($\bar{x}=3,24$), işletmelerin gelişimini ve çalışanlara daha iyi ücret verilebilmesini sağlar ($\bar{x}=3,19$), bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanmayı kolaylaştırır ($\bar{x}=3,17$), tarım arazilerinin sanayide kullanılmasına yardım eder ($\bar{x}=3,12$) ifadelerine katılmadıkları belirlenmiştir. Bu bulgular, çalışmamızın temel amacı olan OSB'lerin temel fonksiyonlarını yerine getirip getirmediğini cevaplamaktadır.

6.10. OSB'nin Gelişimini Engelleyen Faktörler

Tablo 10: Katılımcıların OSB'nin Gelişimini Engelleyen Faktörleri Değerlendirmeleri

OSB'lerin Gelişimini Engelleyen Faktörler	N	$\bar{x}$	Sd
Teşvik uygulamalarının yetersizliği ve bu uygulamaların yol açtığı olumsuzluklar	41	3,75	1,280
Enerji maliyetleri ve altyapı konusunda yaşanan sorunlar	41	3,65	1,276
Birlikte hareket etme duygusunun gelişmemiş olması	41	3,58	1,139
Sanayi bilincinin gelişmemiş olması	41	3,58	1,203
Kamu politikalarındaki yetersizlikler ve olumsuzluklar	41	3,58	1,224
Finansal kaynakların ve insan kaynaklarının kaynak yersizliği	41	3,56	1,162
Sosyal yardımların (eğitim, sağlık, sportif faaliyetler) yetersizliği	41	3,43	1,184
Teknolojik yetersizlikler ve bilişim teknolojilerinin yeterince takip edilememesi	41	3,34	1,174
Bürokratik engeller	41	3,14	1,236
İnsan kaynakları yönünden işlerin yeterince hızlı yürütülemediği	41	2,97	1,234
Kuruluş yeri seçiminde yapılan yanlışlıklar	41	2,68	1,273

Tablo 10'da katılımcıların OSB'lerin gelişimini engelleyen faktörleri değerlendirmeleri verilmiştir. Katılımcılara yöneltilen ifadeler 5'li likert ölçeğinde "Tamamen katılmıyorum" ile "Tamamen katılıyorum" arasında değerlendirilmiştir. Verilerin ortalama ve standart sapmalarına bakılmış ve ifadeler yorumlanmıştır.

Katılımcılar, teşvik uygulamalarının yetersizliği ve bu uygulamaların yol açtığı olumsuzlukları ($\bar{x}=3,75$) OSB'lerin gelişimini engelleyen en önemli faktör olarak görmekteyiz. Daha sonra sırasıyla, enerji maliyetleri ve altyapı konusunda yaşanan sorunlar ($\bar{x}=3,65$), birlikte hareket etme duygusunun gelişmemiş olması

($\bar{x}=3,58$), sanayici bilincinin gelişmemiş olması ($\bar{x}=3,58$), kamu politikalarındaki yetersizlikler ve olumsuzluklar ($\bar{x}=3,58$), kaynak yetersizliği ($\bar{x}=3,56$), sosyal yardımların yetersizliği ($\bar{x}=3,43$) ifadelerine katılmaktadırlar.

Teknolojik yetersizlikler ve bilişim teknolojilerinin yeterince takip edilememesi ($\bar{x}= 3,34$), bürokratik engeller ($\bar{x}= 3,14$), işlerin yeterince hızlı yürütülememesi ($\bar{x}=2,97$) ve kuruluş yerinde yapılan yanlışlıklar ($\bar{x}=2,68$) ifadelerine katılmadıkları belirlenmiştir.

Sonuç

Bu çalışma kapsamında, Van OSB’de faaliyet gösteren firma sahipleri/yöneticileri ile yüzyüze görüşmeler yapılarak, anket formları doldurulmuş, firmaların kapasite ve rekabet durumları incelenerek genel bir durum tespiti yapılmış, OSB yönetiminin firma beklentilerini karşılayıp karşılamadığı belirlenmeye çalışılmış ve OSB’nin gelişimini engelleyen faktörler tespit edilerek çözüm önerileri sunulmuştur.

Araştırma bulgularına göre; Van OSB’de faaliyet gösteren en köklü işletmeler; gıda, inşaat ve kimya petrol lastik ve plastik sektörlerindedir. Bu işletmelerin çoğunluğu 10-49 kişi istihdam eden küçük işletmelerdir. Bölgede faaliyet gösteren işletmelerin %85.4’ü küçük işletmedir. Küçük işletmeler piyasadaki değişimlere büyük işletmelere kıyasla daha kısa sürede ve daha az maliyetlerle uyum sağlarlar. Bu durum Van OSB işletmeleri adına bir avantaj sağlamaktadır.

Van OSB’deki işletmelerin %61’i limited şirket, %29.3’ü anonim şirket olmak üzere toplamda %90.3 oranla sermaye şirketleridir. Anonim şirket ve limited şirket Türkiye’de en yaygın görülen şirket türleridir. Türkiye’deki şirketlerin %82’si limited şirket, %13’ü anonim şirkettir (ticaret.gov.tr, erişim tarihi: 04.06.2021). Van OSB’de faaliyet gösteren işletmeler şirket türünde değerlendirildiğinde %90.3’ünün sermaye şirketi olması Türkiye ortalaması olan %95’e yakın bir orandır. Bu oranlar sermayenin tabana yayılması ve riskin dağıtılması açısından olumlu bir göstergedir.

Bölgedeki işletmelerin daha çok yurt içi talebe cevap verdikleri (%12.2’si yerel, %48.8’i bölgesel, %19.5’i ulusal), sınır bölgesinde olmasına rağmen uluslararası alanda faaliyet gösteren işletmelerin oranlarının düşük olması (%19.5’i uluslararası) olumsuz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Can vd. (2019: 116)’nin çalışmalarında ulaştığı sonuçlar araştırmamızın sonuçlarını desteklemektedir. Uluslararası ticaretin geliştirilmesi için işletmelerin bilgilendirilmesi, danışmanlık hizmetlerinin artırılması, kanun ve teşviklerin gözden geçirilip işletmelerin ihracata yönlendirilmesi gerekmektedir.

Van OSB’de faaliyet gösteren işletmelerin kapasite kullanım oranları (KKO) ortalama %54.4’tür. Bu oran çalışmanın yapıldığı 2019 yıl sonu itibariyle Türkiye ortalaması olan %77 (tcmb.gov.tr, erişim tarihi: 03.06.2021)’nin altındadır. İşletmelerin yaklaşık olarak %22’si ancak Türkiye ortalamasına ulaşmakta, geri kalan işletmeler daha düşük kapasitelerde çalışmaktadır. Kapasite düşüklüğünün en önemli nedenleri sırasıyla; “üretim maliyetlerinin artması”, “banka kredi maliyetlerinin artması”, “iç talep yetersizliği”, “hammadde ve yardımcı madde teminindeki güçlükler”, “ithal mallar ile rekabetin artması” ve “dış talep yetersizliği” olarak tespit edilmiştir. KKO’nu olumsuz etkileyen ve en az öneme sahip olan “dış talep yetersizliği” aslında kapasite sorununu ortadan kaldıracabilecek en önemli faktörlerden biridir. İşletmeler ihracat kapasitelerini artırarak pazarlarını genişletebilir, riski dağıtabilir ve kapasitelerini artırabilirler.

Araştırmanın önemli sonuçlarından birisi de rekabet avantajını etkileyen faktörlerin belirlenmesidir. Bu faktörler sırasıyla; maliyetler, kalite, teknik bilgi, pazarlama yeniliği, organizasyonel yenilik, süreç yeniliği ve ürün yeniliğidir. Akyüz vd. (2010: 77) ile Çetin ve Kara (2008: 51)’nin araştırmalarının sonuçları araştırmamızın sonuçlarını destekler niteliktedir. Yapılan çalışmalarda en önemli faktör maliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sonuç bize yönetim kademelerinin maliyetler üzerinde yoğunlaştığını ve ortada bir stratejik yönetim bilgisi eksikliği olduğunu göstermektedir. Yöneticiler rekabet üstünlüğünü elde etmede kullanılan farklılaştırma veya odaklanma stratejileri hakkında bilgilendirilmeli ve yöneticilerin bu yönde stratejiler geliştirerek rekabet üstünlüğünü sağlayabilecekleri farkındalığı oluşturulmalıdır.

Rekabet avantajını etkileyen faktörler sektörel bazda incelendiğinde, ağaç işleri, kağıt ve kağıt ürünleri sektörünün en yüksek ortalamaya, elektrik ve elektronik sektörünün en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Sektörlerin rekabet faktörlerinden etkilenme derecelerinin birbirinden farklı olması üretilen ürünün özelliğine bağlı olarak değişmektedir. Mobilya ürünleri gibi ürünlerin modasının hızlı değişmesi, beğenmeli mallardan olması ve teknik bilgiler içermesi ortalamanın yüksek çıkmasının başlıca sebeplerindedir. Elektrik ve elektronik sektöründe standardizasyon ve ürün kalitesi önemli etkenlerdir. Elektrik ve elektronik sektöründeki işletmelerin kapasite düşüklüğü sorunu bulunmadığı Tablo 6’daki verilerden anlaşılmaktadır (KKO %76-%100 arası). Yapılan yüzyüze görüşmelerden de sektördeki işletmelerin sipariş yöntemi ile çalıştıkları ve iş bağlantılarının sağlam olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmanın temel amaçlarından biri olan Van OSB'nin temel fonksiyonlarının ve OSB'nin gelişimini engelleyen faktörlerin belirlenmesi için elde edilen bulgular ışığında şu tespitler yapılmıştır:

Van OSB; müşterek arıtma tesislerinin kurulması ile çevre kirliliğinin önlenmesi, işletmelerin gelişimini sağlama ve çalışanlara daha iyi ücret verilebilmesi, bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanma imkanlarının sunulması, tarım arazilerinin sanayide kullanılmasının sağlanması fonksiyonlarını tam olarak yerine getirememektedir. Bu olumsuz yönlerine rağmen, sanayinin az gelişen bölgelerde yaygınlaşmasını sağlayan ve bölgeler arası dengeli kalkınmaya hizmet eden, özel sektör yatırımcılarını bölgeye çeken, sağlıklı ucuz ve güvenilir bir altyapı ve ortak sosyal tesislerin kurulmasına katkı sağlayan, sanayinin disipline edilmesini ve yapılanmasını sağlayan, şehrin planlı gelişmesine katkı sağlayan, birbirini tamamlayan ürünleri üreten sanayicilerin bir program dahilinde üretim yapmaları sonucu üretimde verimliliği artıran etkin bir OSB'dir. Dursun (2019: 823)'un çalışmasının sonuçları araştırmamızın sonuçlarını destekler niteliktedir.

Van OSB'nin gelişimini engelleyen faktörler sırasıyla, teşvik uygulamalarının yetersizliği ve bu uygulamaların yol açtığı olumsuzluklar, enerji maliyetleri ve altyapı konusunda yaşanan sorunlar, birlikte hareket etme duygusunun gelişmemiş olması, sanayici bilincinin gelişmemiş olması, kamu politikalarındaki yetersizlikler ve olumsuzluklar, kaynak yetersizliği, sosyal yardımların yetersizliği olarak belirlenmiştir. İşletmelerin kullandığı teknoloji, bürokrasi, OSB yönetiminin görevlerini zamanında yerine getirmesi ve kuruluş yeri seçiminin OSB gelişiminde olumsuz bir etkisi olmadığı belirlenmiştir.

Araştırmamızın bazı kısıtları bulunmaktadır. Araştırmanın yürütüldüğü alanda endüstrinin fazla gelişmemiş olması, firma sayısının azlığı ve ekonomik koşullarının değişkenliği birer kısıt olarak görülmeli ve araştırma sonuçları genellenmemelidir. Gelecek çalışmalar için; açık uçlu sorular kullanılmasının, mülakat yöntemi ile daha özgün bilgilere ulaşılmasının daha faydalı olacağı öngörülmektedir.

Kaynakça

Akyüz, K.C., Gedik, T. Ve Akyüz İ. (2010). Trabzon Arsin OSB'de Yer Alan İşletmelerin Rekabet Stratejileri ve Kalite Anlayışları. *International Journal of Economic and Administrative Studies* 2 (4), 65-82.

- Can, A., Karakoç, F. ve Çelik, M. (2019). Van Sanayisinin Durumu. *Verimlilik Dergisi* 2019/2, 95-117.
- Çelik, N. ve Okur Dinçsoy, M. (2019). Kalkınma ve Organize Sanayi Bölgeleri: Edirne OSB Üzerine Bir Araştırma. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(3), 28-45.
- Çetin, M. ve Kara, M. (2008). Bir Kalkınma Aracı Olarak “Organize Sanayi Bölgeleri”. Isparta Süleyman Demirel Organize Sanayi Bölgesi Üzerine Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 31, 49-68.
- Çevik, O. ve Yiğit, A. M., (2009), İşçilerin Sosyal ve Çalışma Hayatlarına Dair Bir Araştırma: Amasya Organize Sanayi Bölgesi Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 25, 222-223.
- Dağlar, H. (2015). Türkiye’de Organize Sanayi Bölgelerinin Kurumsallaşması ve Karşılaştıkları Sorunlara Çözüm Önerileri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi* 5(2), 615-628.
- Doğan, H. ve Doğan, A. (2020). Organize Sanayi Bölgelerinin Sivas İli Ekonomisine Etkisi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (19), 217-241.
- Dursun, M. (2019). Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresinde Yer Alan Organize Sanayi Bölgelerinin Etkinlik Değerlendirmesi. *GUFBED* 9(4) 816-824.
- Eyuboğlu, D., (2005), 2000’li Yıllarda Organize Sanayi Bölgelerimiz. *Verimlilik Dergisi*, 2005/ 3, Milli Prodüktivite Merkezi, 53-55.
- Hu, J.L., Han, T.F., Yeh, F.Y. ve Lu, C.L., (2010). Efficiency of Science and Technology Industrial Parks in China. *Journal of Management Research*, 10(3), 151-166.
- Koç, S. ve Bulmuş, C. (2014). Organize Sanayi Bölgelerinin Bölge Ekonomilerindeki Etkinliklerinin Karşılaştırılması: Kayseri ve Sivas Örneği. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 177-215.
- Liu, W., Tian, J., Chen, L., Lu, W. ve Gao Y., (2015). Environmental Performance Analysis of Co-Industrial Parks in China: A Data Envelopment Analysis Approach. *Journal of Industrial Ecology*, 19(6), 1070-1081.
- Öcal, Fatih Mehmet, (2009). Konya Organize Sanayi Bölgeleri’nde Faaliyet Gösteren Firmaların Sahiplerinin Sosyo-Kültürel Açından İncelenmesi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi*, 12 (1-2), 231-248.
- Örnek Özden, E., (2016). Kalkınma Aracı Olarak Organize Sanayi Bölgelerini Yeniden Kurgulamak. *MEGARON* 11(1), 106-124.

- Pekkaya, M. ve Aslan, B., (2018). OSB Yer Seçiminde Dikkate Alınan Kriter Önem Derecelerinin Ve Kriterler Arası Etkileşimin Belirlenmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi (UIİİD-IJEAS)*, (18. EYİ Özel Sayısı), 293-308.
- Rosenthal, S.S. ve Strange, W. C. (2003). Geography, Industrial Organization and Agglomeration. *The Review of Economics and Statistics*, 85/2, 377-393.
- Saikku, L. (2006). Eco - Industrial Parks a Background Report for the Eco-Industrial Park Project at Rantasalmi. *Research Institute for Social Sciences University of Tampere*, Finland. Publications of Regional Council Of Etela-Savo.
- Şahin, A., Şahin, M. ve Gürbüz, M. (2016). Kahramanmaraş Organize Sanayi Bölgesi'nin Çevresindeki Yerleşmelere Olan Etkileri. *Türk Coğrafya Dergisi* 66, 71-81.
- Yıldırım Özcan, K. (2020). Büyüme Kutupları Teorisi Bağlamında Türkiye'deki OSB'lerin Tarihsel Gelişimi İle Fiziksel ve Ekonomik Özellikleri. *Verimlilik Dergisi*, 2020 (1), T. C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Yayını.
- https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/#collapse_21
(Erişim Tarihi: 12.03.2021)
- <https://osbuk.org/wp-content/uploads/2021/03/osblist8mart.pdf>
(Erişim Tarihi: 12.03.2021)
- http://www.bosb.org.tr/bosb-sayfa-10-bosbnin_kurulusu.html (Erişim Tarihi: 12.03.2021)
- <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4562.pdf> (Erişim Tarihi: 12.03.2021)
- <http://tcmb.gov.tr> (Erişim Tarihi: 03.06.2021)
- https://ticaret.gov.tr/data/5d3e935313b87607d8feeffc/rehber_Tr.pdf
(Erişim Tarihi: 04.06.2021)
- <http://vanosb.org.tr/shf/10/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 12.03.2021)

Ek Beyan

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 53
Sayfa/Page: 401-418
ISSN: 1302-6879

Van Gölü Havzasının Glamping Turizmi Potansiyeli* Glamping Tourism Potential of The Van Lake Basin

• Sağbetullah MERİÇ*
Asef SUBAŞI**
Sedat ŞAHİN***

* Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Turizm Fakültesi, Rekreasyon Yönetimi
Bölümü, Van/Türkiye.
Assoc. Prof. Van Yüzüncü Yıl University,
Faculty of Tourism, Department of
Recreation Management, Van /Turkey.
smeric@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1949-623X

**Arş. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği
Bölümü, Van/Türkiye.
Res. Assist., Van Yüzüncü Yıl University,
Faculty of Tourism, Department of
Tourism Management, Van / Turkey.
asefsubasi@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1380-2021

***Dr. Öğr. Ü., Van Yüzüncü Yıl
Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm
İşletmeciliği Bölümü, Van/Türkiye.
Assist.Prof., Van Yüzüncü Yıl University,
Faculty of Tourism, Department of
Tourism Management, Van / Turkey.
sedatsahin@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0167-101X

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

08/07/2021

Kabul Tarihi / Date Accepted:

01/09/2021

Yayın Tarihi / Date Published:

30/09/2021

Atf: Meriç, S., Subaşı, A & Şahin, S.
(2021). Van Gölü Havzasının Glamping
Turizmi Potansiyeli. *Van Yüzüncü Yıl
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi*, 53, 401-418.

Citation: Meriç, S., Subaşı, A & Şahin, S.
(2021). Glamping Tourism Potential Of
The Van Lake Basin, *Van Yüzüncü Yıl
University the Journal of Social Sciences
Institute*, 53, 401-418.

Öz

Kitle turizminin hegemonyasının kırıldığı bu yeni yüzyılda hızlı yaşanan bir takım gelişmeler tüketici davranışlarında da radikal değişimler yaşanmasına neden olmuştur. Turistler ve doğaseverler, doğayı merkeze alan turistik aktiviteleri tercih etmekte ve bu doğrultuda alternatif turizm çeşitlerine yönelik talep artışları yaşanmaktadır. Alternatif turizm türleri arasında trend olmaya başlamış olan glamping turizmi, destinasyonların turizm potansiyelini arttıran bir etki yaratmaktadır. Glamping, etimolojik olarak *glamorous* (gösterişli) ve *kamp* (kamp) sözcüklerinin birleşiminden oluşan lüks kampçılık olarak bilinmektedir. Kampçılıkla birlikte konforu ve lüksü ihmal etmeden doğayla iç içe olmayı sağlayan, konaklanacak ortamda ev rahatlığı sunan bir konsepte sahiptir. Avrupa'da yaygın olarak tercih edilen bir turizm aktivitesiyken Türkiye'de yeni bir anlayış olarak yer edinmektedir. Van Gölünü havzasında bulunan ilçelerin bir destinasyon olarak bu turizm türüne elverişli olup olmadığı sorusundan yola çıkılarak araştırmaya başlanmıştır. Karar verici konumundaki belediye başkanları ile görüşülerek Van Gölü havzasının glamping turizmi potansiyeli belirlenmeye çalışılmıştır. Görüşmeler yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda, Van Gölü havzasının glamping turizmine genel olarak uygun olduğu ve yerel yönetimlerin bu tarz girişimleri desteklemeye istekli olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Glamping turizmi, Van Gölü, kampçılık, alternatif turizm.

* Bu çalışmada kullanılan ölçekler ve veriler, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Yayın Etik Kurul Başkanlığı tarafından etik kurallara ve ilkelere uygun bulunmuştur. (Evrak Tarih ve Sayısı: 01.04.2021-37629). Bu araştırma, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından SBA-2019-7238 nolu proje kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Abstract

In this new century, where the hegemony of mass tourism has been broken, some rapid developments have led to radical changes in consumer behavior. Tourists and nature lovers prefer touristic activities that center the nature, and accordingly, there is an increase in demand for alternative tourism types. Glamping tourism, which has started to become a trend among alternative tourism types, creates an effect that increases the tourism potential of destinations. Glamping is etymologically known as luxury camping, which is a combination of the words glamorous and camping. It has a concept that allows being intertwined with nature without neglecting comfort and luxury with camping and offers the comfort of home in the accommodation environment. While it is a widely preferred tourism activity in Europe, it is gaining ground in Turkey as a new understanding. Starting from the question of whether the districts in the Van Lake basin are suitable for this type of tourism as a destination, the research has started. The glamping tourism potential of the Van Lake basin was tried to be determined by interviewing the mayors who are in the position of decision-makers. The interviews were conducted face-to-face using the semi-structured interview technique. As a result of the research, it has been determined that the Van Lake basin is generally suitable for glamping tourism and local governments are willing to support such initiatives.

Keywords: Glamping tourism, Van Lake, camping, alternative tourism.

Giriş

Yaşam tarzlarının karmaşık bir hal aldığı günümüzde, yoğun kentleşmenin de etkisi ile doğada harcanan zaman giderek bir trend haline gelmiştir. Bu trendlerin başında gelen yeni bir kampçılık türü olan glamping, basit yaşam tarzına hitap eden, doğayla ve başka kampçılarla buluşma imkanı sağlayan, kamp nostaljisi yaratan ve en önemlisi bunu yaparken kampçılığın konforlu ve daha sofistike olmasını sağlayan bir girişimdir (Liberato vd., 2020: 629).

Glamping turizmi, kurulması zor çadırlar, kokulu uyku tulumları, konserve yiyecekler gibi kampın negatif ölçekli özelliklerini ortadan kaldırarak, insanlara doğa ile iç içe daha iyi standartlarda kamp yapma fırsatı sunmaktadır (Boscoboinik ve Bourquard, 2012:157). Glamping turizmi aynı zamanda çevresel ve ekolojik düzeni koruma hassasiyetinin yüksek düzeyde olduğu bir turizm çeşididir. Bu nedenle glamping işletmelerinde genellikle alternatif ve sürdürülebilir enerji kaynakları kullanılmakta ve çevre biyoçeşitliliğinin korunması konularında daha fazla titizlik gösterilmektedir. Çünkü glamping turizminin icra edildiği alanlarda doğadaki bitkiler ve hayvanlar turizm potansiyeli oluşturan önemli unsurlardır (Ferreira ve Carvalho, 2015:85; Groe, 2018:123).

Bir destinasyonun turizm potansiyelini belirleyen en önemli merci yerel yönetimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir yerel yönetim merkezi olan belediyeler, turizm yatırımlarının büyük bir kısmının yapılma yetkisini elinde bulundurmaktadır. Turizm yatırımların büyük bir çoğunluğu ve yatırımlar için gerekli altyapı çalışmaları belediyeler tarafından karşılanmaktadır. Bu nedenle, glamping turizmi gibi yeni bir turizm akımının destinasyonun bir parçası olması büyük oranda belediye kararlarına bağlıdır.

Bu araştırmada, Van Gölü'ne kıyısı olan ilçelerin belediye başkanları ile görüşülmüştür. Belediye başkanlarının glamping yatırımları ile ilgili görüş ve düşünceleri değerlendirilerek glamping turizminin bölgede uygulanabilirliği araştırılmıştır. Belediye başkanlarının görüşleri dört genel boyutta analiz edilerek bulgular kısmında sunulmuştur. Sonuç kısmında genel değerlendirmeler yapılarak bilim insanları, sektör profesyonelleri ve yetkili otoritelere öneriler sunulmuştur.

Glamping Kavramı ve Glamping Turizmi

Glamping kavramı “Glamorous” ve “Camping” sözcüklerinin bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Glamorous göz alıcı, büyüleyici; Camping ise kamp yapmak anlamına gelmektedir (Brochado ve Pereira, 2017:77). Kelime anlamlarından yola çıkılarak “Glamping” kavramını yüksek konforda-lüks şekilde kamp yapmak olarak yorumlamak mümkündür.

Kamp alanlarında konaklamak ve bunu ev konforuyla birleştirmek gibi bir talep glampingin etkisini arttırmıştır. Glamping, klasik kampçılığın olumsuz özelliklerini ortadan kaldırırken, açık havada konaklamak ile ağırlama endüstrisini ortak paydada buluşmasını sağlamış kampçılığı yeni bir tasarıma dönüştürmüştür. Yani yüksek düzeyde konfor sağlayarak kampçılığın dezavantajlarını etkisiz hale getirip, turistlerin doğaya daha yakın ve rahat koşullarda otantik deneyimler yaşamalarını sağlamaktadır (Rogerson ve Rogerson, 2020:355).

Glamping turizmi, ziyaretçilere bireysel ve doğa merkezli turizm imkânı sağlayan alternatif bir turizm çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır. Glamping turizmi sayesinde seyahat severler, belirli konfor tercihlerinden fedakârlık etmek zorunda kalmadan vahşi doğayla buluşmaktadır (Göktaş vd., 2017:45). Kısaca lüks kampçılık ya da butik kampçılık olarak da adlandırılan Glamping'in alternatif bir turizm hareketi olduğu belirtilebilir. Konsept olarak glamping, özgün bir etkinlik programı sunan ve sıra dışı yerlere yerleştirilmiş çok konforlu bir konaklama biçimidir. Glamping konsepti genel olarak,

doğa gezileri, safariler, yürüyüş ve nehir raftingi gibi geleneksel macera sever gruplar tarafından talep edilen aynı tür gezileri kapsamaktadır. Fakat klasik kamping anlayışından farklı olarak genellikle misafirlerin rahatlığı ön planda tutulmaktadır. Konforlu ulaşım genellikle kamp alanından gezi ve geri dönüşlere kadar sağlanır ve kılavuzlar kampa dönüşte misafirlere tam gün yemek ve çamaşır yıkama gibi konularda tam bir kolaylık sağlanmasından sorumludur (Pollick, 2021). Bu durum kampçıların daha verimli ve keyifli zaman geçirmelerini sağladıkları düşünülebilir.

Rekreasyon ve turizm açısından kamp yapmak, tatildeyken düşük maliyetli bir konaklama biçimi olarak doğayla bütünleşik bir şekilde çadırda kalmak olarak tanımlanabilir. Fakat glamping, geleneksel kamptan ayrılarak birçok farklı konfor seçeneği sunmaktadır. Ziyaretçilerin yanlarında temel kamp malzemeleri yerine yalnızca kişisel eşyalarını taşımaları yeterli olabilmektedir. Aynı zamanda kamp alanına yerleşme ve temizleme gibi faaliyetler ziyaretçiler tarafından yapılmayacağı için çevreyi keşfetmek için daha fazla zamana sahip olunabilir. Hali hazırda glamping işletmesinin belirli bir alana konuşlanmış olması, kamp yapmak isteyenlerin yer arama sorununu da ortadan kaldıracaktır. A. Brochado ve F. Brochado (2019:21) tarafından yapılan bir araştırmaya katılan ziyaretçiler doğayı konfor içinde yaşamının geleneksel kamp ile kıyaslanamayacak bir deneyim olduğunu ifade etmişlerdir. Farklı bir araştırmada ise glampingin geleneksel kampçılıktan farklı olduğu ve daha karmaşık fikirlere yol açtığı belirtilmektedir. Buna göre glamping, doğa ve lüksün mükemmel birleşimi olmasına karşın geleneksel kampın otantik değerlerini azaltmaktadır. Buradan hareketle geleneksel kampçılar ve glamping katılımcıları üzerine yapılan araştırmada, her iki grubunda temel motivasyonlarının doğa ve kaçış olduğu sonucuna varmışlardır. Fakat grupların beklentiler konusunda farklılaştıkları görülmüştür. Kampçıların aktivite sürecinde daha etkin ve macera odaklı olduklarını, glamping katılımcılarının ise pasif ve seyirci olarak daha fazla keyif aldıkları vurgulanmıştır (Vrtodušić ve Hrgović, 2018:624-625). Aksöz, Önem ve Aydın (2020:194) geleneksel kampçılar üzerinde yaptıkları araştırmada, katılımcılara glamping hakkında detaylı bilgiler verilerek bu kamp türünün görsel örnekleri sunulmuştur. Katılımcılar konu hakkında olumsuz tepkiler vererek onlara uygun olmadığını dile getirmişlerdir. Ayrıca katılımcıların çoğu gerçek kamp deneyiminin belirli bir mekâna bağlı olmadan, daha bağışık ve kısıtlı olmaksızın yapılması gerektiği fikrini öne sürmüşlerdir. Kamp yapmak isteyen bireylerin tercihlerinin değişmesinde niyetlerinin belirleyici olduğu ve

geleneksel kamp yapmayı tercih edenlerin, daha gerçekçi bir deneyim yaşayabileceklerini savunmuşlardır.

Glamping turizmi, ziyaretçilere doğa ile doğrudan temas kurabileceği, temel ihtiyaçların giderilmesi için yoğun bir fiziksel performans gerektirmeyen yeni bir boş zaman değerlendirme faaliyeti olarak açıklanabilir. Özellikle son dönemde ortaya çıkan virüs salgını bireylerin turizm anlayışını büyük oranda değiştirmiştir. Bu salgının insanlardan insanlara bulaşması durumu tatil için insanları kalabalıktan uzak ortamlara yönlendirmektedir (Özer ve Okat, 2021). Bu sebeple glamping turizminin, kitlesel bir talepten çok grup ya da münferit taleplere karşılık verebileceğinden bahsedilebilir. Dolayısıyla glamping turizminin destinasyonlarda alternatif bir turizm çeşidi olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Alternatif Turizmi Ürünü Olarak Glamping Turizmi

Büyük bir dinamizmle değişen dünya, turizm sektöründe de yeni arayışları ve farklı turizm türlerinin doğmasını sağlamıştır. Bu durum dünya turizm pazarından pay almak isteyen işletmelerin sayılarını arttırmış ve farklı anlayışlara sahip turistlerin alternatif turizm çeşitlerine yönelmelerini sağlamıştır (Orhun ve Meriç, 2020). Kamp turizmi de bu alternatif turizm türleri içinde yerini aldığı görülmektedir. Şehirlerdeki hızlı betonlaşmadan kaynaklı yeşil alan kısıtlılığı ve yoğun tempolu kent hayatı, bireyleri doğal yaşam alanlarında daha sakin ve durağan vakit geçirmeye itmiştir. Bunun sonucunda kamp yapmak bu bireylerin öncelikli tercihleri olmaya başlamıştır. Kamp turizmini tercih edenlerin gençlerle sınırlı kalmayıp, yaşlı grupların da odak noktası haline gelmesi kamp turizm talebini de arttırmıştır. Bu kapsamda ilerlemiş yaştan kaynaklı konforlu hayatından vazgeçmeme isteği, kamp ekipmanları ile uğraşmanın getirdiği birtakım zorluklar ve en önemlisi kendini güvende hissetme dürtüsü; kampçuların tercih edebileceği glamping turizmi gibi alternatif bir kamp türünün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Glamping işletmeleri ihtiyaçlar doğrultusunda güvenliğin ve her türlü konforun sağlanabildiği, doğayla içi içe olma şansına sahip bir hizmet anlayışıyla ağırlama endüstrisinin bir parçası olabilmektedirler (Göktaş, vd., 2017:118).

Yeni bir kamp anlayışı olarak ele alınan glamping turizmi, tüketim odaklı kitle turizmine alternatif olabilecek ve sürdürülebilir turizm kapsamında değerlendirilebilecek bir ürün olarak düşünülebilir. Bu ürünü talep eden turistler de genel olarak çevreyi koruma hassasiyetine sahip, gelir ve eğitim düzeyi yüksek bireylerden oluştuğu görülmektedir (Ergüven, Yılmaz ve Kutlu, 2015:256).

Kırsal bölgelerde farklı eğlence alternatiflerinin varlığı glamping turizmi için arz kaynağını oluşturmaktadır. Balık tutma, doğa yürüyüşü, kuş gözlemciliği gibi birçok aktiviteyi turizm potansiyeli olarak kullanan glamping turizmi; deniz, kum ve güneşe dayalı turizmden daha az maliyet gerektiren alternatif turizm çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır. Alternatif turizm faaliyeti olarak yeni bir turizm çeşidi olan glamping turizmin yaygınlaştırılması, üst gelir grubundaki turistlerin kırsal alanlara çekilmesine katkı sağlayabilir. Doğal kaynakları tahrip etmeden, mümkün olduğunca sürdürülebilir turizm anlayışını benimseyen glamping turizm kaliteden ödün vermeden, doğa ile iç içe, gürültüden uzak, sakin ve farklı turizm faaliyetinde bulmak isteyen ziyaretçilere yönelik bir turizm çeşidi olarak tanımlanmaktadır (Çelik, vd., 2017:1282-1286). Alternatif turizm hareketlerine olan ilginin artış gösterdiği son yıllarda bireylerin doğanın gerçek anlamda bir parçası gibi hissedebilecekleri bir ortamı yüksek seviyede konfor ile gerçekleştiren glamping kavramının özellikle ulusal alan yazında nadiren çalışıldığı görülmektedir. 2017 itibarıyla yerli yazında glamping çalışmalarının sayısının arttığı görülmektedir.

Çelik ve arkadaşları (2017) glamping turizmini kırsal kalkınma açısından ele aldıkları çalışmalarında, üst gelir grubunda yer alan bireylerin kırsal alanlara çekilmesi açısından birçok fırsatlar ortaya koyduğundan bahsetmektedirler. Olcay ve Turhan'ın (2017:994) çalışmasına göre, glamping turizmine katılım sağlayan ziyaretçi profilleri; eğitim seviyesi yüksek ve donanımlı bireyler, orta ve üst gelir grubuna dahil, yeni nesil ve orta-orta üstü yaş grubunda bulunanlar, yıldızlı otel konsept hizmetinden kaçınanlar, doğayla içi içe olmayı ve kamp yapmayı sevenler, stresli işlerde çalışanlar olarak sıralanmıştır. Ayrıca katılımcılardan yaşadıkları deneyimlerden kaynaklı olumlu geri dönüşler olmuş ve bu glampingin iyi bir seçenek olabileceğini ifade etmişlerdir. Brochado ve Pereira (2017) glamping turizmine katılan bireyler üzerinde yaptıkları çalışmada bu deneyimden yararlanan turistlerin büyük bir haz aldığı ve ilk fırsatta tekrar deneyimlemek istediklerini sonucuna varmışlardır. Birdir ve arkadaşları (2015) yeni bir turistik ürün olarak glamping kavramını ele aldıkları çalışmalarında, glamping kavramının Türkiye'de yeni bir kavram olması sebebiyle tanıtım ve uygulama açısından sorunlar olduğunu ortaya koymaktadır.

Glamping turizmi, 2020'lerin popüler trendlerinden biri ve geleneksel kampçılık ile lüksü birleştiren bir turizm türüdür. Bu tür turizmi tercih eden turistlerin özellikleri göz önüne alındığında, bu turistlerin üst düzey bir gelire sahip olmaları ve aile ya da çift olarak

seyahat etmeleri dikkat çekmektedir. Orta Doğu turizm pazarının özelliklerine göre bu turistlerin en belirgin özellikleri şu şekildedir: Orta Doğu turistleri lükse düşkündür, gelirleri yüksektir (özellikle Körfez ülkelerinde) ve aileleriyle birlikte seyahat ederler (Yıldırım ve Erkılıç, 2019:485). Dolayısıyla araştırma alanını oluşturan Van ilinin hem bulunduğu coğrafi konum hem de turist profili göz önünde bulundurulduğunda glamping turizmi için uygun bir araştırma alanı olduğundan bahsedilebilir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Van Gölü havzasındaki glamping turizmi potansiyelini yerel yöneticilerin algıları açısından ortaya koymaktır. Bu potansiyelin belirlenmesi ve yerel yöneticilerin bu alternatif turizm uygulamasına yaklaşımının nasıl olacağı araştırma kapsamında cevap aranan sorulardır. Uygulanma maliyeti açısından diğer turizm çeşitlerine göre daha avantajlı olan ve son yıllarda turizm hareketine katılan katılımcılar tarafından yoğun şekilde tercih edilen bu turizm uygulamasının yerel yöneticilerin bakış açısıyla ortaya konulması oldukça önemlidir. Araştırma vesilesi ile glamping turizm hakkında belediye başkanlarına bilgi verilmiş ve alternatif turizm ile ilgili yönlendirme yapılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada veri elde etmek için Van Gölü çevresinde yer alan ilçelerin belediye başkanları ile görüşme yapılmıştır. Görüşme öncesinde glamping turizminin ne olduğu, ortaya çıkışı ve mevcut uygulamaları hakkında ön bilgiler sunulmuştur. Katılımcıların derinlemesine görüş ve düşüncülerine ulaşabilmek için görüşme tercih edilmiştir. Turizm yatırımları ve izin belgeleri verme konusunda yetkili olan yerel yöneticilerden yarı yapılandırılmış görüşme yardımı ile veri elde edilmiştir. Bu veriler analiz edilerek Van Gölü havzasındaki potansiyel belirlenmeye çalışılmıştır.

Turizm kapsamında yapılan en önemli yanırlardan biri, destinasyon potansiyelinin ortaya konulmasında yerel yönetimlerin göz ardı edilmesidir. Turizm faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde önemli bir etkiye sahip olan belediye başkanlarının görüş ve düşünceleri yatırımları önemli düzeyde etkileyebilmektedir. Bu nedenle araştırmanın evreni belediye başkanları olarak belirlenmiştir.

Van Gölü'ne kıyısı olan 9 ilçe bulunmaktadır. Araştırma kapsamında Van Gölü kıyısında yer alan ve Van iline bağlı 6, Bitlis iline bağlı 2 belediye başkanı ile görüşülmüştür. Yalnızca Bitlis iline bağlı bir ilçenin belediye başkanı ile tüm girişimlere rağmen görüşme

gerçekleştirilememiştir. Bu sebeple araştırma verileri, Van Gölü etrafında bulunan 8 ilçenin belediye başkanından elde edilmiştir.

Araştırmada veri toplamak için yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Konu ile ilgili literatürden faydalanılarak oluşturulan bu formda 15 soru yer almaktadır. Görüşme formunun anlaşılabilirliği, amaca ne derece hizmet ettiği ve uygulanabilirliğini tespit etmek için 3 farklı akademisyenden görüş alınmıştır. Akademisyenlerin görüşleri doğrultusunda forma son hali verilmiştir. Ayrıca araştırma ve kullanılan formun etik ilkelere uygunluğu Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu tarafından onaylanmıştır. Bu sorular ile genel olarak, Van Gölü havzasının glamping turizmi potansiyeli, glamping turizminin oluşturacağı avantajlar, glamping turizminin oluşturacağı dezavantajlar ve bir yatırım olarak glamping turizmine yönelik düşünsel veriler elde edilmiştir.

Bulgular

Van Gölü havzasının glamping turizmi potansiyelini belirlemek için yarı yapılandırılmış görüşme sorularının olduğu bir formla yerel yöneticiler ile görüşme yapılmıştır. Görüşmelerde ses kaydı ile elde edilen bilgiler daha sonra yazıya aktarılarak gruplandırılmıştır. Glamping turizmi potansiyeli ile ilgili elde edilen bilgiler araştırma amacı doğrultusunda dört genel grupta sunulmuştur. Yöneticilerin tekrara düşmesini engellemek için, grubu temsil eden bilgilerin soruları görüşme formunda art arda gelmeyecek şekilde yer almıştır. Ayrıca daha derinlemesine bilgi sunabilmek için bazı katılımcıların görüşleri doğrudan aktarılmıştır. Katılımcılara K1, K2, K3 şeklinde isimler verilerek katılımcıların bilgileri etik konular gereği gizli tutulmaya çalışılmıştır. Hangi düşüncenin hangi soruya verilen cevap olduğu, parantez içinde cümle sonunda belirtilmiştir.

Van Gölü Havzasının Glamping Turizmi Potansiyeli

Van Gölü havzasındaki glamping turizmi potansiyelini belirlemek için yerel yöneticilere bölgede uygun alan olup olmadığı, ilçelerinin Van Gölü havzasındaki diğer ilçelere göre daha avantajlı olup olmadığı ve ilçelerinde yeterli nitelikli personelin olup olmadığı gibi konularda düşünceleri alınmaya çalışılmıştır.

Katılımcıların tamamı yöneticisi oldukları ilçe kapsamında glamping turizmine uygun alanlar olduğunu belirtmiştir. Katılımcılar bu bilgiyi destekleyecek şekilde ilçedeki potansiyeli belirterek bazı özel alanların isimlerini sıralamışlardır. Bir katılımcı, glamping

turizmi alanlarının oluşturulabilmesi için kullanılabilir alanların araştırılması gerektiğini belirtmiştir.

Katılımcıların biri dışında hepsi yöneticisi oldukları yerel yönetim bölgesinin, çevredeki diğer bölgelerden daha avantajlı olduğunu ifade etmiştir. Avantajlı olmadığını belirten katılımcı bunun nedenini havaalanının ilçeye uzaklığı şeklinde belirtmiştir. Avantajın kaynağı farklı katılımcılar tarafından farklı şekillerde belirtilmiştir. Keşfedilmemiş potansiyel, yerel halkın misafirperverliği ve havaalanının yakınlığı avantajlar olarak ifade edilmiştir. Ancak belirtilen en önemli avantaj, ilçenin göle sahilinin olması ve kıyı şeridinin uzunluğu olmuştur.

Katılımcıların yarısı, glamping turizmi için yeterli nitelikli personelin olduğunu ifade ederken; diğer yarısı, eğitimle bu eksikliğin üstesinden kolaylıkla gelinebileceğini ifade etmiştir. Genel olarak, tüm katılımcılar nitelikli personel açısından bir sorun yaşanacağını düşünmediklerini belirtmiştir. Bazı katılımcılar bölgedeki turizm okullarının varlığı bu kapsamda sorun yaşanma ihtimalini minimal düzeye çekeceğini ifade etmiştir.

Van Gölü havzasının glamping turizmi potansiyeli ile ilgili olarak katılımcılardan bazılarının aktardıkları aşağıda sunulmuştur.

K1: Çok güzel bir sahil şeridimiz var. Güzel düzenlemeler yaptık. Gezdiniz mi bilmiyorum. Çalışmalarımız devam ediyor. Yeşille denizin kucaklaştığı çok güzel bir alanımız var. Bununla ilgili proje hazırladık. Alan 50 dönümlük bir alan. (Soru 1)

K2: Daha avantajlı olduğunu düşünüyorum. Çünkü burada gezilmemiş görülmemiş çok yer var. Keşfedilecek yer fazla. (Soru 9)

K5: Avantajlı olduğunu düşünüyorum. Çünkü benim 70 km yakın bir kıyı şeridim var. Ayrıca yatırıma elverişli bir alan. (Soru 9)

K7: Zamanla uzmanlaşacak personel var. Böyle bir durumun sıkıntı yaratacağını düşünmüyorum. (Soru 10)

K8: Açıkçası bu konuda hâlihazırda uygun nitelikte personeller var mı bir fikrim yok. Ancak Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde turizm eğitimi veren fakültenin olması bu konudaki eksikliği kapatabilir. (Soru 10)

Glamping Turizminin Oluşturacağı Avantajlar

Glamping turizminin göl çevresinde ve yerel yöneticinin görev yapacağı ilçede oluşturacağı avantajlar ile ilgili bilgiler beş farklı soru ile yöneticilerden toplanmıştır. Bu kapsamda, yerel halkın glamping turizmine yönelik algısı, glamping turizminin bölge ekonomisine sağlayacağı katkı, ziyaretçi sayısındaki artışa yapabileceği katkı, bölgedeki güvenliğe ilişkin olumsuz imajın

ortadan kaldırılmasına yapabileceği katkı ve konaklama kapasitesine yapacağı katkı yöneticilerin bakış açısı ile elde edilmiştir.

Yerel halkın glamping turizmine yönelik algısı konusunda katılımcıların tamamı algının olumlu yönde olacağını ifade etmiştir. Bu düşünce, yerel halkın misafirperverliği, ilgisi ve sıcaklığı örnek verilerek açıklanmıştır.

Katılımcıların tamamı, glamping turizminin bölge ekonomisine katkı sağlayacağını ifade etmiştir. Bu katkının istihdam kaynaklı olacağı ve yerel halka iş imkanı sunacağı vurgulanmıştır. Ayrıca turizm işletmesi dışındaki işletmelerin de bu avantajdan faydalanabileceği ifade edilmiştir.

Bir katılımcı dışındaki tüm katılımcılar, glamping turizminin bölgede bir hareketlik yaratabileceğine inandıklarını belirtmiştir. Bu hareketliliğin ziyaretçi sayısını arttıracığı düşünülmektedir. Hareketlilik konusunda olumsuz görüş belirten katılımcı, bunun nedenini glamping turistlerinin daha elit turistler olmasına bağlamıştır. Bu turistleri çekmek zor olacağından önemli bir hareketlilik oluşacağını düşünmediğini ifade etmiştir.

Glamping turizminin bölgedeki güvenliğe ilişkin olumsuz imajı ortadan kaldıracığı düşüncesi katılımcıların büyük çoğunluğu tarafından doğru bulunmuştur. Katılımcılardan biri, bu girişimin tek başına bu imajı değiştiremeyeceğini ve yalnızca bir etken olabileceğini belirtmiştir. Katılımcılardan bir diğeri, bu girişimin bölgede kamp açısından güvenlik sorununu ortadan kaldıracabileceğini ifade etmiştir. Kamp yapma konusundaki en önemli sorunlardan biri olan güvenlik sorununun çözülmesi ile bölgeye daha fazla turist geleceğini belirtmiştir.

Katılımcıların bir kısmı glamping turizminin bölgedeki konaklama sorununu çözebileceğini ifade ederken, bir kısmı bu sorunu çözemeyeceğini ifade etmiştir. Genel olarak geceleme arttırabileceği ama konaklama sorununu çözemeyeceği ifade edilmiştir. Sorunu çözemeyeceğini ifade edenler genellikle glamping turistlerinin farklı bir sınıfta yer almasını bir neden olarak göstermiştir. Bu sınıfın konaklama sorunu yaşayan insanlardan farklı olduğu bu nedenle konaklama sorunu için yeni tesislerin yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Katılımcılardan biri konaklama sorununu çözmek için yaptıkları yatırımları belirtmiştir.

Glamping turizminin havza için oluşturacağı avantajlar konusunda, katılımcılardan bazılarının aktardıkları aşağıda sunulmuştur.

K7: Toplumumuz biraz içine kapanık bir toplum. Geleneksel kültür ile geçmişten günümüze hayatını idame etmiş. Dolayısı ile

toplum tepkisi kısa vadede olumsuz olur. Ama uzun vadede istihdamın da katkısı ile olumsuz algı pozitif yönlü eğilim gösterecektir. (Soru 2)

K3: Tabi ki bölge ekonomisine katkısı olur. Turizm bölgesiyiz ama turizm ile ilgili çok bir şeyimiz yok. Yerel halk açısından gayet iyi bir getirisi olur. (Soru 3)

K4: Bu tarz küçük ilçelerde etkinlik anlamında çok fazla seçenek yok. Yöre halkı ve dışarıdan ilçemize gelen memurlarımız ve çalışanlarımız ve çevre il ilçelerden gelecek misafirlerimiz için önemli bir etkinlik yaratacağı kanısındayım. Bu durum haliyle yöre halkı için bir istihdam yaratacaktır. (Soru 3)

K2: İyi bir reklam yapılırsa, burası iyi tanıtılırsa bence hareketlilik yaratır. (Soru 5)

K5: Yaradır. Çünkü bizim gölümüzün suyu bazı hastalıklara iyi geliyor. Bu nedenle hem yerli hem yabancı turisti şimdiden çekmeye başladık. (Soru 5)

K4: Bölgemizde bu tarz etkinliklerin artması ya da arttırılması diğer bölgedeki insanlar üzerinde tabi ki güvenli bir bölge olduğu imajı çizeceğine inanıyorum. (Soru 13)

K3: Yani konaklamayı çok çözmez. Sadece doğada dinlenmek için gelebilecek insanlara hitap eder. İnsanlar gelip alıştıktan sonra olabilir. (Soru 14)

K6: Bu bölgedeki konaklama sorununu çözmez. Bence glamping turizmi mevcut konaklamadan ayrı kişilere hitap edeceği için çok da birbirine etki edeceğini düşünmüyorum. (Soru 14)

K7: İnsanlar burada yazın konaklayacak yer bulamıyor. Glamping turizmi denilen olay insanların daha fazla hoşuna gidecek bir olay. Geceleme sayısında tabi ki artış olur. (Soru 14)

Glamping Turizminin Oluşturacağı Dezavantajlar

Glamping turizminin ilçede ve Van Gölü çevresinde ortaya çıkarabileceği dezavantajları belirlemek için dört farklı konuda yöneticilerin görüşleri alınmıştır. Bu doğrultuda, glamping turizminin doğal çevreye verebileceği zarar, bu turizm türünün yerel kültüre uygun olup olmadığı veya kültürel yozlaşmaya neden olup olamayacağı, bölgedeki güvenliği olumsuz bir şekilde etkileyip etkilemeyeceği ve bu turizm türüne katılacak insanların sergileyebileceği olumsuz davranışların neler alabileceği gibi konularda bilgiler elde edilmiştir.

Katılımcılardan biri glamping turizminin doğal çevreye zarar verebileceğini düşünürken, yedi kişi doğal çevreye herhangi bir zarar vereceğini düşünmemektedir. Doğal çevreye zarar verebileceğini

belirten katılımcı, bu zararın olağan bir zarar olacağını belirterek, önlemlerle bunun azaltılabileceğini ifade etmiştir.

Katılımcıların yalnızca biri, bu turizm türünün yerel kültürü olumsuz etkileyeceğini belirtmiştir. Bunun nedenini de bu turizm türüne yönelenlerin daha özgürlükçü ve sınırları zorlayabilen bir kesim olmasına bağlamıştır. İki katılımcı bu turizm türünün yerel kültürü olumsuz etkileyeceğini düşünmemesine rağmen, bazı hususlara dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu hususlar toplumsal hassasiyetler olarak ifade edilmiş ve alanın kamp etkinliği dışında farklı amaçlarla kullanılması şeklinde belirtilmiştir.

Katılımcıların tamamı glamping turizmi uygulaması kapsamında bir güvenlik sorunu yaşanabileceğini düşünmediklerini ifade etmiştir. Bazı katılımcılar bunu belirtirken mevcut durumu vurgulayarak yıllar öncesindeki durumla karşılaştırılmaması gerektiğini ifade etmiştir.

Glamping turizminin dezavantajlarını belirleyebilmek için yöneltilen sorulardan biri de bu turizm türünün kime hitap ettiği sorusudur. Hitap edilen kesimin özellikleri dikkate alınarak dezavantajlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Yalnızca bir katılımcı "hippi" kesime hitap ettiğini belirterek bunların biraz daha sorumsuz olduğunu ifade etmiştir. Diğer katılımcılar genellikle paralı, doğayı ve tarihi seven insanlara hitap ettiğini belirterek bu kişilerin olumlu yönlerini ön plana çıkarmıştır.

K7: Bir fabrikadan daha az zarar vereceğini düşünüyorum. (Soru 4)

K5: Belediye zaten gereken hizmetleri sahilde yapıyor. Herhangi bir zarar verebileceğini ben tahmin etmiyorum. (Soru 4)

K1: Yerel halkın bu tarz bir turizme destek vereceğini düşünmüyorum. Bu turizm türüne merak duyan kişiler bağımsız ve özgür bir yaşam tarzı isterler. Bunu insanların çok fazla iç içe olduğu bir bölgede yaparsanız toplumsal olaylarla karşılaşabilirsiniz. Bunu daha izole yerlerde yapmak gerekiyor. (Soru 11)

K2: Yani gelen bütün insanların aynı kalıptan çıkması zor. Olumlu ve olumsuz etkileri olacaktır. Ama daha çok olumlu yönden etkileyeceğini düşünüyorum. (Soru 11)

K4: Bölgemiz bu tarz etkinlikler için güvenli bir alandır. (Soru 12)

K2: Ben çok bir güvenlik sorunu yaşanacağına inanmıyorum bu saatten sonra. Bölgede huzur ortamı var. Halk nezdinden bakarsak bizim halkımız misafirperverdir. Bir sıkıntı çıkmaz. (Soru 12)

K7: Bu turizm, şehirlerin keşmekeşinden, araç seslerinden ve negatif enerjiden kurtulmak isteyen herkese hitap eder. Rahatlamak

isteyen, doğa ile tabiatla iç içe olmak isteyen ve nefes almak isteyen herkese hitap eder. (Soru 15)

K8: Doğayla iç içe, sakin bir tatil geçirmeyi seven ancak konforundan vazgeçmek istemeyen kişilere daha çok hitap edecektir. Ancak mevcut turizm faaliyetlerinden sıkılmış olan ve farklı deneyimler arayan kişiler için de tercih sebebi olacaktır. (Soru 15)

Bir Yatırım Olarak Glamping Turizmi

Bir yatırım olarak glamping turizminin nasıl görüldüğünü belirleyebilmek için üç farklı soru yöneticilere yöneltilmiştir. Bu kapsamda belediyenin bu tarz bir girişime destek verip vermeyeceği ve desteklerin ne şekilde olabileceği, yatırım yapma açısından glamping turizminden daha öncelikli olduğu düşünülen bir turizm yatırımının olup olmadığı ve glamping turizmi yatırımının istikrarlı bir yatırım olup olamayacağı ile ilgili bilgiler elde edilmiştir.

Katılımcıların tamamı, bu tarz bir yatırım olması durumunda belediye olarak gereken katkıyı sağlayacağını ifade etmiştir. Katılımcılardan biri bu tarz bir girişimi destekleyebileceğini ve hatta bu tarz bir girişimin belediye aracılığı ile gerçekleşmeye başlayacağını ifade etmiştir. Belirlenen bir alanda bu tarz bir girişim için proje hazırlandığı ifade edilmiştir.

Katılımcılara yatırım yapma açısından glamping turizminden daha öncelikli olduğunu düşündükleri turizm konulu yatırımlar olup olmadığı sorulduğunda, büyük çoğunluk altyapı cevabını vermiştir. Altyapı eksiklikleri ve sorunları ifade edilerek bunların giderilmesi için belediye olarak yapılanlar anlatılmıştır. Hiçbir katılımcı glamping turizmine benzer bir yatırım planlayıp gerçekleştirme aşamasında olduğunu belirtmemiştir. Yani glamping turizmi yatırımını aksatabilecek herhangi bir yatırım girişimi bulunmamaktadır.

Araştırma kapsamında veri toplanan altı katılımcı glamping turizminin istikrarlı bir yatırım olabileceğini ifade etmiştir. Bu düşüncenin nedenini, Van Gölü havzasının yazın diğer alanlara göre daha serin olmasına bağlayan katılımcılar olduğu gibi, ilçenin güzelliklerine bağlayan katılımcılar da olmuştur. Katılımcıların ikisi glamping turizminin istikrarlı bir yatırım olmasının zor olduğunu ifade etmiştir. Bunlardan biri gerekçe olarak yaz sezonunun kısa olmasını gösterirken, diğer katılımcı bölgede yeterli bitki örtüsü olmamasını gerekçe göstermiştir.

K2: Tabi ki böyle bir iş olduğunda bizde yerel yönetim olarak elimizden geleni yaparız. (Soru 6)

K4: Biz belediye olarak bölgenin tanınması ve gelişmesi adına bu tarz turistik aktiviteleri destekler ve üzerimize düşeni elbette yapmak isteriz. (Soru 6)

K6: Bizim bir halk plajına ihtiyacımız var acil olarak. Bir marina ve tekne barınağına ihtiyacımız var. Çünkü gölden faydalanmamız lazım. (Soru 7)

K2: İlçenin önemli bir tarihi var. Turisti buraya çekebilmemiz için önce altyapı oluşturmak lazım. Turistin geleceği yeri onarmamız lazım. (Soru 7)

K1: Bu turizm çeşidinde insanlar bitki örtüsü istemezler mi? Bizim bitki örtümüz yok. Bizim öncelikle orman açısından çalışmalar yapmamız gerek. Kent ormanımızı gördünüz mü? (Soru 8)

K8: Mevcut turizm trendlerini dikkate alırsak glamping turizmini tercih eden bireylerin sayısının gittikçe artacağını düşünüyorum. Dolayısıyla istikrarlı bir yatırım olabilir. (Soru 8)

K3: Bizim batı gibi çok uzun bir yazımız yok. Yazımız 4-5 ayı bile bulmuyor. Kısıtlı bir zamanımız olduğu için belki yazın iyi olabilir. (Soru 8)

Sonuç

Araştırma sonucunda yerel yöneticilerin Van Gölü havzasını önemli bir potansiyel olarak gördüğü tespit edilmiştir. Gölün neredeyse bütün çevresinde önemli bir potansiyelin varlığı ortaya konulmuştur. Bu bilgi Meriç ve Bozkurt (2017) tarafından yapılan araştırma sonuçları ile örtüşmektedir. Bu potansiyele ek olarak önemli bir işgücü potansiyelinin varlığından söz edilebilir. Yerel yönetimler, genel olarak turizm kapsamında hizmet sunabilecek personele sahiptir.

Araştırmada, yerel yöneticilerin glamping yatırımının önemli avantajlar yaratacağını düşündükleri tespit edilmiştir. Kültürel kaynaşmanın sağlanması, ziyaretçi sayısının artması ve ekonomik getiri önemli avantajlar olarak ifade edilmiştir. Dolayısı ile yerel yöneticilerin glamping turizmine karşı olumlu bir algıya sahip oldukları tespit edilmiştir.

Araştırmada, glamping turizminin ortaya çıkarabileceği dezavantajların oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu turizm türünün çevreye zarar vermeyeceği ve yerel halka olumlu yansımalar yapacağı sonucuna ulaşılmıştır. Glamping turistlerinin kimler olabileceğine katılımcılar; orta ve üst gelire sahip, yoğunluktan ve kalabalıktan uzaklaşmak isteyen insanlar, şeklinde cevap vermiştir. Bu bilgiler Olcay ve Turhan (2017) tarafından yapılan araştırma sonuçları ile örtüşmektedir.

Glamping turizmi yatırım olarak değerlendirildiğinde, yöneticilerin algısının turist sayısını arttırabilecek istikrarlı bir yatırım olduğu yönünde şekillendiği tespit edilmiştir. Bu yatırımın önündeki en önemli engel altyapı yetersizliğidir. Bu yetersizlik ortadan kaldırıldığı takdirde glamping avantajlı bir yatırım olarak karşımıza çıkacaktır. Ancak bu düşüncelere rağmen yalnızca bir katılımcı bu tarz bir yatırımın belediye tarafından yapılabileceğini belirtmiştir.

Hizmet sağlayıcılar tarafından sunulan işlevsel öğeler, glamping deneyimini konuklar açısından değerli yapan önemli bir konudur (Brochado ve Brochado, 2019). Yerel yöneticiler, glamping turizmi kapsamında belediye olarak katkı sağlamaya hazır olduklarını ifade etmiştir. Bu durum, Van Gölü havzasındaki glamping işletmelerinin ve glamping yatırımı yapabilecek yatırımcıların memnuniyetini olumlu yönde etkileyecektir.

Van Gölü havzasının turizm potansiyeli glamping turizmi ile desteklenerek önemli bir arz kaynağı oluşturabilir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli konulardan biri bu girişimlerin sürdürülebilirlik projeleri olduğunun unutulmamasıdır. Bu vesile ile yatırımcılara gerçekleştirilecek yatırımların doğa dostu yatırımlar olması gerektiği önerilebilir. Bu girişimlerin doğal çevre üzerindeki sonuçlarının düzenli takip edilmesi ve bu turizm çeşidinin yerel halka doğru tanıtılması için belediyelere önemli görev düşmektedir. Genel olarak glamping turizmi hakkında olumlu düşüncelere sahip olan belediye başkanlarının bu görüşlerini uygulamaya geçirerek altyapı konusunda somut adımlar atması önemli bir gerekliliktir. Son olarak bu kapsamda araştırma yapacak araştırmacılara glamping turizmi ile ilgili yerel halkın algısını belirleyecek araştırmalar yapması ve bu araştırma sonuçları ile kıyaslaması önerilebilir. Önemli paydaşlardan biri olan yerel halk, yatırımların gerçekleşmesi konusunda belediye başkanları gibi etkili olabilmektedir.

Kaynakça

- Aksöz, E. O., Önem, B. ve Aydın, B. (2020). Kamp Deneyimi Yaşayan Bireylerin Glamping'e İlişkin Algılarının Belirlenmesi. *Gastroia: Journal of Gastronomy And Travel Research*, 4(2), 185-196.
- Birdir, K., Unur, K. ve Dalgıç A. (2015). Türkiye ve Dünya'da Kamping ve Yeni Bir Turistik Ürün Olarak 'Glamping'. *I. Eurisia International Tourism Congress: Current Issues, Trends and Indicators (EITOC-2015)*, 28-30 Mayıs 2015, Konya/Türkiye, Vol. 2, ss:168-177

- Boscoboinik, A. ve Bourquard, E. (2012). Glamping and Rural Imaginary. Hanna Horakova ve Andrea Boscoboinik (Ed.), *From Production to Consumption. Transformation of Rural Communities*. Münster: Lit Verlag, 149-164.
- Brochado, A. ve Brochado, F. (2019). What Makes A Glamping Experience Great?. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*. 10(1), 15-27.
- Brochado, A. ve Pereira, C. (2017). Comfortable Experiences in Nature Accommodation: Perceived Service Quality in Glamping. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 17, 77-83.
- Çelik N., O. Bahar ve Tatar, S. (2017). Kırsal Kalkınmada Glamping Turizminin Rolü: Club Amazon Bördübet Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(51), 1282-1287.
- Ergüven, M. H., Yılmaz, A. ve Kutlu, D. (2015). Turistik Ürün Çeşitlendirme Bağlamında Hibrit Turizm: Glamping Örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 41(2), 255-265.
- Ferreira, D. ve Carvalho, P. (2015), "Eco-Lodge Wild Kalandula": Proposta De Uma Unidade De Glampingem Angola, Paulo Carvalho (Ed.), *Lazeres Ativos I*, Edition: EUMED (Universidade de Malaga), , pp.85-105
- Göktaş, L. S. ve Kızıllırmak, İ. (2017). Bolu Yedigöller Milli Parkı'nın Glamping Turizmi Potansiyeli Açısından Değerlendirilmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 43-51.
- Göktaş, L. S., Çetin, G. ve Kızıllırmak, İ. (2017). Özel İlgi Turizmi Olarak Glamping Turizminin Mevcut Durumu: Bir Örnek Olay Analizi Araştırması. *4. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı*, 107-120.
- Groe, L. (2018) Glamping: The New Sustainable Tourism Development Model, ICTEA Conference 2018 at: *University of Calabria, Conference Proceedings*, 119-126.
- Liberato, P., Coelho, J. ve Liberato, D. (2020). Price versus service assessment in glamping. In *Cultural and Tourism Innovation in the Digital Era* (pp. 629-638). Springer, Cham.
- Meriç, S. ve Bozkurt, Ö. (2017). Van Gölü'nün Rekreatif Turizm Potansiyelinin Swot Analizi ile Değerlendirilmesi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 3(1), 154-167.
- Olca, A. ve Turhan, U. (2017). Türkiye'de Glamping Hizmeti Veren İşletmelerin Sahip ve Yöneticilerinin "Yeni Turizm Trendi Glamping" ile İlgili Görüşleri (Muğla ve Antalya Örneği).

- Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(4), 980-996.
- Orhun, B. N. ve Meriç, S. (2020). Son Şans Turizminin Medyadaki Yansıması: Hasankeyf Örneği. *Journal of Academic Tourism Studies*, 1(1), 6-18.
- Özer, S. ve Okat, Ç. (2021). Yeni Koronavirüs (Covid-19) Günlerinde Bireylerin Yeme Tutumlarının İncelenmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 84-102.
- Pollick, M. (2021) What is Glamping? <https://www.infobloom.com/what-is-glamping.htm> adresinden ulaşılmıştır.
- Vrtodušić Hrgović, A. M., Cvelić Bonifačić, J. ve Licul, I. (2018). Glamping–New Outdoor Accommodation. *Ekonomska Misao i Praksa*, (2), 621-639.
- Yıldırım, G. ve Erkılıç, E. (2019). An Overview of Glamping Tourism within the Context of the Middle East Tourism: The Case of Turkey. *Journal of Recreation and Tourism Research/JRTR*, 6(4), 475-489.

Ek Beyan

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 53
Sayfa/Page: 419-438
ISSN: 1302-6879

Ahlat Halkının Ahlat ve Turizm Kavramına Yönelik Metaforik Algıları* The Metaphoric Perceptions of the People of Ahlat Towards the Concept of Ahlat and Tourism

• Hasan KÖŞKER*

*Dr. Öğretim Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Kdz. Ereğli Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Kdz. Ereğli, Zonguldak/Türkiye.
Assist. Prof. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit University, Kdz. Ereğli Faculty of Tourism, Department of Tourism Management, Kdz. Ereğli, Zonguldak /Turkey.
hasankosker@yahoo.com
ORCID: 0000-0003-0662-8301

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

27/01/2021

Kabul Tarihi / Date Accepted:

04/09/2021

Yayın Tarihi / Date Published:

30/09/2021

Atrf: Köşker, H. (2021). Ahlat Halkının Ahlat ve Turizm Kavramına Yönelik Metaforik Algıları. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53, 419-438.

Citation: Köşker, H. (2021). The Metaphoric Perceptions of the People of Ahlat Towards the Concept of Ahlat and Tourism. *Van Yüzüncü Yıl University The Journal of Social Sciences Institute*, 53, 419-438.

Öz

Bu araştırmanın amacı; Ahlat'ta yaşayan yerel halkın “Ahlat” ve “turizm” kavramına yönelik algılarını metaforlar aracılığıyla tespit etmek ve bu metaforları kategorik olarak sınıflandırmaktır. Söz konusu amaç doğrultusunda nitel araştırma yöntemi desenlerinden olgubilim deseni kullanılmış. Araştırma verileri yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak elde edilmiştir. Katılımcılara “Bana göre Ahlat... gibidir. Çünkü...”, “Bana göre turizm... gibidir. Çünkü...” şeklindeki iki ifadeyi bir metafor kullanarak tamamlamaları ve o metaforu niçin tercih ettiklerini yazmaları istenmiştir. Araştırma kapsamında 28 Ekim 2020 - 7 Kasım 2020 tarihleri arasında 185 kişiye ulaşılmış; ancak 137 kişiyle görüşme gerçekleştirilmiştir. Veri değerlendirme sürecinde eksik doldurulan, metafor yazılmayan veya üretilen metaforu niçin yazdıklarını açıklamayan 37 görüşme formu değerlendirilmemiştir. Geriye kalan 100 kişiye ait görüşme formu değerlendirmeye alınmıştır. Bu formlardaki veriler içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Bulgular; katılımcıların “Ahlat” kavramına yönelik 57, “turizm” kavramına yönelik 59 farklı metafor ürettiklerini ortaya koymaktadır. Katılımcıların %38'i Ahlat'ın tarihi ve kültürel algısına yönelik metaforlar üretmişlerdir. “Ahlat” kavramına yönelik en çok tekrarlanan metaforlar; “tarih”, “tarih ve kültür” ile “açık hava müzesi” olmuştur. Diğer taraftan katılımcıların %33'ü turizmin ekonomik algısına yönelik metaforlar üretmişlerdir. “Turizm” kavramına yönelik en çok tekrarlanan metaforlar; “para”, “seyahat”, “ekonomik kaynak”, “kalkınma” ve “keşif” olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Turizm, metaforik algı, yerel halk, Ahlat.

* Araştırma için 28.09.2020 tarih ve 869 protokol numarası ile Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu izni alınmıştır.

Abstract

The purpose of this research; To determine the perceptions of the local people living in Ahlat towards the concept of "Ahlat" and "Tourism" through metaphors and to categorize these metaphors. Phenomenological design, one of the qualitative research method designs, has been used in line with this purpose. Research data were obtained using a structured interview form. Participants were asked to complete the two statements "For me Ahlat is.... like this. Because..." "For me tourism is.... like this. Because..." by using a metaphor and write why they preferred that metaphor. Within the scope of the research, 185 people were reached between 28 October 2020 - 7 November 2020, but 137 people were interviewed. During the data evaluation process, 37 interview forms that were filled incompletely, did not write metaphors or did not explain why they wrote the produced metaphor have not been evaluated. Interview forms of the remaining 100 people were evaluated. The data in these forms were analyzed by content analysis technique. The findings reveal that the participants produced 57 different metaphors for the concept of "Ahlat" and 59 different metaphors for the concept of "tourism". 38% of the participants have produced metaphors for Ahlat's historical and cultural perception. The most repeated metaphors for the concept of "Ahlat" have been "history", "history and culture" and "the open air museum". On the other hand, 33% of the participants produced metaphors for the economic perception of tourism. The most recurring metaphors for the concept of "tourism" have been "money", "travel", "economic resource", "development" and "exploration".

Keywords: Tourism, metaphorical perception, local people, Ahlat.

Giriş

Türk kültür ve sanatını günümüze taşıyan Ahlat (Köşker, 2018: 202), Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van Bölümü'nde, Kuzeybatı Van Gölü Havzası'nda yer almaktadır (Elmastaş, 2001). Bitlis iline bağlı olan ilçe Bitlis'in Adilcevaz, Güroymak ve Tatvan, Muş'un Bulanık ve Malazgirt ilçeleri ve Van Gölü ile komşudur. Ahlat, karasal iklim ile ılıman iklim arasında bir geçiş göstermektedir. Bu iklimin oluşmasında Ahlat'ın üç tarafının dağlarla çevrili olması ve Van Gölü ile iç içe bir konumda olması etkilidir (Tekin vd., 2019: 3).

Anadolu'nun fethinde önemli bir rol üstlenen Ahlat'ın tarihi geçmişi M.Ö. 1500 yılına kadar gitmektedir (Meriç ve Bozkurt, 2016: 121). Ahlat, doğal çekicilikleri ve verimli ovası nedeniyle Urartulardan Osmanlılara kadar birçok devlet ve hanedanın idaresine girmiştir. Özellikle Ortaçağ'da büyük çekişmelere sahne olan Ahlat; Bizans, Mervaniler, Anadolu Selçukluları, Ahlatşahlar, Eyyübiler, Moğollar, İlhanlılar, Dilmaçoğulları, Celayirliler, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safaviler ve Osmanlıların iradesine girmiştir (Tekin vd., 2019 :1). Urartular bu destinasyona Halads, Ermeniler Şaleat (Şaliat), Süryaniler Kelath, Araplar Hılat, İranlılar ve Türkler de Ahlat ismini vermişlerdir

(İslam Ansiklopedisi, 1989: 19-20). Bu topraklar geçmişte sinesinde barındırdığı her medeniyetten bazı izler taşımakla birlikte özellikle Anadolu Selçuklulardan kalma sanat eserleri, tarihi ve kültürel yapısı ile daha çok Türk tarihi ve kültürel kimliğini yansıtmaktadır. Bu kimlikten dolayı Ahlat'ı Selçuklular “İslam'ın Kubbesi”, Osmanlılar “Ata Şehri”, Evliya Çelebi ise “Oğuz Taifesi Şehri” olarak nitelendirmektedir (Apaydın, 2020). Ahlat tarihi ve kültürel zenginliğinin yanında doğal güzellikleri ile de önemli bir turistik potansiyele sahiptir. Türkiye'nin en yüksek üçüncü dağı olan Süphan Dağı ve Türkiye'nin en büyük krater gölüne sahip olan Nemrut Dağı arasındaki konumu, Van Gölü kıyısındaki sahilleri, Sütey Yaylası, Nazik Gölü ve diğer doğal güzellikler ilçeyi göl, dağ, kayak, yayla turizmi gibi yaz ve kış turizm çeşitleri ile de cazibe merkezi haline getirmektedir. Bu yönüyle Ahlat'ın, kültür ve doğa temelli turizm çeşitlerinin birlikte gelişebileceği ender destinasyonlardan biri olduğu söylenebilir.

Son yıllarda Ahlat Kaymakamlığı ve belediyesinin öncülüğünde, üst düzey devlet kurumlarının da katkısıyla ilçenin sürdürülebilir turizm anlayışı çerçevesinde turizme kazandırılması için yoğun çaba sarf edilmektedir. Bir taraftan alt ve üstyapı yatırımlarına hız verilirken diğer taraftan ilçenin tanıtım ve pazarlanması için çalışmalar sürdürülmektedirler. Bu bağlamda tanıtım amaçlı kısa film, kitap, broşür ve kataloglar yayınlanmakta, toplantı, festival, seminer, şenlik vb. etkinlikler düzenlenmektedirler (Köşker, 2018). Etkinliklerin önemli bir kısmı Ahlat'ta, bir kısmı da Ankara ve İstanbul gibi metropol şehirlerde düzenlenmektedir. Bu tarz çalışmalar gelecek adına ümit vermekle birlikte ilçedeki diğer paydaşların ve özellikle yerel halkın yetkili kurumlarla işbirliği içinde olmaları gerekmektedir. Yörede yaşayan yerel halkın yaşadıkları destinasyonun önemini farkında olmaları, turizm olayının bilincinde olmaları ve turizm olayına dâhil olmaları yetkili kurumların işini kolaylaştıracaktır. Nicholas, Thapa ve Ko (2009), bir destinasyonda sürdürülebilir turizmin geliştirilebilmesi için orada yaşayan yerel halkın kilit rol oynadığını ve onların turizm olayına dâhil edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda yaşanan destinasyonun ve turizm olayının yerel halk tarafından nasıl algılandığının bilinmesi kamu kurumlarına, yerel yönetimlere ve özel sektör temsilcilerine yol gösterecektir. Yerel halkın bir konu hakkındaki duygu ve düşüncelerini öğrenmenin bir şekli de metaforlardır. Bu araştırmada Ahlat'ta yaşayan yerel halkın “Ahlat” ve “turizm” kavramına yönelik metaforik algılarının tespit edilmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma literatür taraması, yöntem, bulgular, sonuç ve önerilerle son bulmaktadır.

1. Literatür

Metafor; kavramları, fenomenleri veya nesnelere tanımlarken kullanılan alternatif bir yaklaşımlardır. Bireyin hayalini ve hayali düşüncelerini farklı kelimelerle ifade etmelerini temsil ederler (Erol ve Düşmezkalender, 2019: 399). Batı kaynaklı terminolojiden alınan metafor kelimesi genel yapısı bakımından birçok anlamı karşılamaktadır. Metafor, Grekçe taşımak, aktarım, transfer gibi anlamlarda kullanılmakta iken (Güneş ve Tezcan, 2017: 1), İngilizce bir kelimenin anlamının bir başka kelimeye transferi anlamında kullanılmaktadır (Şahan, 2017: 168). Diğer bir ifade ile metafor, bir şeyden diğer bir şeye olan anlam aktarımı demektir (Nikitina ve Furuoka, 2008: 194). Metafor, Türkçe benzetme, eğretileme anlamında, eski Türkçede mecaz anlamında kullanılmaktadır. Metafor; bir kavramı, terimi, kelimeyi veya olguyu daha güzel ve daha iyi anlatabilmek için başka bir anlamda olan bir sözcükle ilişki kurarak benzetme yoluyla ifade etmektir (Aydın, 2006: 10).

Metafor genellikle kesin olarak bir tanımla tanımlanamayan veya tam anlamıyla ifade edilemeyen benzerlikleri açıklamak amacıyla kullanılan sözler veya söz söyleme biçimleri şeklinde adlandırılabilir (Akbaş, 2020: 95). Metafor, bir konuyu daha anlaşılır kılabilmek için bireyin konu hakkındaki duygu ve düşüncelerini ifade etme şeklidir (Adu-Ampong, 2016: 248). Metaforla bir şeyin diğer bir şey olmadığı ancak diğer bir şeye benzerliği açıklanmaya çalışılır. Böylece açıklanmak istenen kavramla diğer kavram arasında ilişki kurularak (Allan, 2007: 351-352) iki kavram arasında karşılaştırma yapmak, iki şey arasındaki benzerliklere dikkat çekmek ya da bir şeyi başka bir şeyin yerine koyarak onu daha iyi açıklamak mümkün olabilmektedir (Saban, 2004: 132).

Metafor kişinin birikim ve deneyimlerinin sonucu bir olguyu, olayı veya kavramı düşünme veya görme biçimi olduğundan (Levitt, Korman ve Angus, 2004) herkes kendi algısına göre bir olguyu, olayı veya kavramı farklı metaforlarla ifade edebilmektedir (Morgan, 1998). Benzer şekilde metaforik algılar kültürel farklılıklara göre değişebilmektedir. Her kültür kendi algılarına göre bir kavramı farklı metaforlarla ifade edebilmektedir (Pamungkas, Sujatna ve Heriyanto, 2016). Bu bağlamda kişiden kişiye, kültürden kültüre göre bir olgu, olay veya kavramın farklı metaforlarla ifade edilmesi olasıdır.

Metaforlar bir olguya ilişkin zihinsel imgeleri kavramada, açığa çıkarmada ve açıklamada kuvvetli bir araştırma aracı olarak kullanılabilir (Saban, 2009: 319). Bu yönüyle felsefe, psikoloji, reklam, halkla ilişkiler, edebiyat, eğitim bilimleri, turizm gibi birçok

disiplinde farklı konularda metaforik çalışmalar görülmektedir. Son yıllarda ulusal literatürde turizm ve şehir imajı konusunda yapılmış metaforik araştırmaların artmaya başladığı söylenebilir. Konu ile ilgili araştırmalardan bazıları şunlardır:

Özder, Kaya ve Ünlü (2012) Karabük'teki ortaöğretim öğrencilerinin turizm kavramına yönelik algılarını incelemiştir. Araştırmada öğrenciler tarafından 44 farklı metafor üretilmiştir. Bu metaforlar “klasik”, “tarihi ve kültürel değerler”, “yabancı ülke unsurları”, “finansal”, “mekân ve maddi unsurlar” olmak üzere beş farklı kategoride sınıflandırılmıştır. En çok tekrarlanan metaforlar; turist, Safranbolu, gezi ve cami olmuştur. Sağdıç (2014) üniversite öğrencilerinin İstanbul'a ilişkin algılarını incelemiştir. Araştırmada katılımcılar İstanbul'un coğrafi konumu ve çok kültürlü yapısının şehrin imajını güçlendirdiğini, Kanal İstanbul, Marmaray ve kentsel dönüşüm gibi şehrin geleceğini doğrudan etkileyen projelerin İstanbul'un imajını daha da güçlendireceğine inandıklarını ortaya koymaktadır.

Dilek, Dilek ve Gümüş (2016) Batman, Diyarbakır, Mardin ve Gaziantep illerinde otel çalışanlarının turizm ve barış ilişkisine yönelik metaforik algılarını incelemiştir. Otel çalışanları turizm kavramına yönelik 64, barış kavramına yönelik 61, turizm ve barış kavramına yönelik 64 metafor üretmişlerdir. Turizm kavramına yönelik en sık tekrarlanan metaforlar; kültür, barış ve gelişim olmuştur. Barış kavramına yönelik en sık tekrarlanan metaforlar; kardeşlik, özgürlük, huzur ve sevgi olmuştur. Turizm ve barış ilişkisine yönelik en sık tekrarlanan metaforlar; bütünlük, aile, huzur, huzurlu tatil ve ayrılmaz ikili olmuştur. Saçılık, Çevik ve Özkan (2016) Turizm ve Otel İşletmeciliği önlisans öğrencilerinin turizm kavramına ilişkin algılarını incelemiştir. Araştırmaya dâhil olan katılımcılar 97 metafor üretmişlerdir. Söz konusu metaforlar; “klasik”, “psikolojik”, “finansal”, “gelişim aracı”, “sosyolojik”, “canlı ve somut varlık”, “tarihi ve kültürel algı”, “eylem ve edebi algı” olmak üzere 9 kategoride sınıflandırılmıştır. En çok tekrarlanan metaforlar; eğlence, para, deniz-kum-güneş, dinlenme, sosyalleşme, tatil ve özgürlük olarak tespit edilmiştir.

Köröğlü, Yıldırım ve Avcıkurt (2018) turizm rehberliği öğrencilerinin kültürel miras kavramına yönelik algılarını incelemiştir. Araştırmada katılımcılar tarafından 106 farklı metafor üretilmiştir. En fazla üretilen metaforlar; hazine, çocuk ve ayna şeklindedir. Şahin, Tezcan ve Bekçi (2018) yerli turistlerin Türkiye, İstanbul, turizm ve turist rehberliğine ilişkin algılarını incelemiştir. Yapılan araştırmada İstanbul'u turist rehberi eşliğinde ziyaret etmiş olan 30 yerli turist

tarafından; “Türkiye” kavramına ilişkin 22, “İstanbul” kavramına ilişkin 19, “turizm” kavramına ilişkin 22 ve “turist rehberi” kavramına ilişkin 22 metafor geliştirildiği ve bu kavramlara yönelik olan algıların genellikle olumlu algılardan oluştuğu tespit edilmiştir.

Erol ve Düşmezkalender (2019) Ürgüp’te yaşayan yerel halkın turizm ve turist kavramlarına yönelik algılarını incelemişlerdir. Her iki kavram hakkında genellikle olumlu metaforlar üretildiği görülmektedir. Turizm kavramına yönelik metaforların daha çok klasik, turist kavramına yönelik metaforların ise daha çok ekonomik anlamda algılandığı tespit edilmiştir. Turizm kavramına yönelik en fazla tekrarlanan metaforlar; eğlence, yatırım ve para olmuştur. Turist kavramı yönelik en fazla tekrarlanan metaforlar; misafir ve ekmek olmuştur. Ertaş (2019) Şırnak’ta yaşayan yerel halkın turizm kavramına ilişkin algılarını incelemiştir. Araştırmada yerel halk tarafından 268 farklı metafor üretildiği görülmektedir. Bu metaforlar; “ekonomik”, “sosyo-kültürel”, “duygusal”, “geleneksel”, “ilişkisel”, “çevresel” ve “alternatif” algı olmak üzere 7 kategoride sınıflandırılmıştır. En fazla üretilen metaforlar; ekonomik gelişme, kalkınma, iş imkânı, kaynaşma, tarih ve kültür şeklindedir. Düşmezkalender ve Erol (2020) yaptıkları metaforik bir araştırmada destinasyonda yaşayan yerel halk ile destinasyon dışında yaşayan yerel halkın metaforik algılarının farklı olduğunu, destinasyona yönelik olumsuz metaforik algıların daha çok yörede yaşayan katılımcılar tarafından geliştirildiğini tespit etmişlerdir.

Oğuzbalaban (2019) Karadeniz Ereğli’de yaşayan yerel halkın turizm kavramına yönelik algılarını incelemiştir. Araştırmada yerel halk tarafından 45 farklı metafor üretilmiştir. Bu metaforlar; “klasik algı”, “ekonomik algı”, “tarihi ve kültürel değer algısı”, “mekân ve doğa algısı”, “yenilik algısı”, “canlı ve cansız varlık algısı” olmak üzere 6 kategoride sınıflandırılmıştır. En fazla tekrarlanan metaforlar; tatil, gezmek, turist, tarihi yerler, seyahat ve kültürel yerler olmuştur. Akbaş (2020) coğrafya bölümünden mezun olan bireylerin kültürel miras kavramına yönelik algılarını incelemiştir. Araştırmada katılımcılar tarafından 48 farklı metafor üretilmiştir. Bu metaforlardan 14’ü kültürel mirasın değerini, 12’si kültürel mirasa yönelik toplumsal algıları, 12’si fiziki ve beşeri çekicilik açısından kültürel mirasın önemini, 10’u da hayati değer bakımından kültürel önemini açıklamaktadır. En sık üretilen metaforlar; tarihi miras ve antik eserler olmuştur.

Ayaz, Ön Esen ve Kılıç (2020) turist rehberlerinin Marmaris’in destinasyon algısını incelemişler. Katılımcılar Marmaris’e yönelik hem olumlu hem de olumsuz metaforlar geliştirmişlerdir. Doğal güzellikler, gezilip görülecek yerlerin çok olması, sosyal yaşam ve göz alıcılık destinasyona yönelik olumlu bir algının oluşması sağlamakta iken;

pahalılık, turistik hareketlerin yaz aylarında yoğunlaşması ve kışın sessizliğin hâkim olması destinasyona yönelik olumsuz bir algıya neden olduğu ortaya konulmuştur. Gürsoy ve Sonuç (2020) Foça'daki lise ve üniversite öğrencilerinin turizm ve kültür kavramına ilişkin metaforik algılarını incelemişlerdir. Araştırmada katılımcıların turizm, kültür, kültür ve turizm ilişkisine yönelik algılama düzeyleri arasında bazı farklılıklar olmakla birlikte kültür ve turizmin birbirini tamamlayan ve bir bütünün ayrılmaz parçaları olduğuna dair görüşler daha fazla olmuştur. Özoğul (2020) önlisans öğrencilerinin Selçuk'a yönelik metaforik algılarını incelemişlerdir. Araştırmada katılımcılar Selçuk'a yönelik "duygusal", "kentin görünümü", "kentin sosyal ve teknik altyapısı" ile "kentin tarihi dokusu ve çevresiyle" ilgili olmak üzere dört farklı kategoride metafor geliştirildiği görülmektedir. Öte yandan katılımcılar Selçuk çekim yerini huzur metaforu ile ilişkilendirmişlerdir. Huzur metaforundan sonra tarih dersi gelmektedir.

2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu araştırmanın amacı; Ahlat'ta yaşayan yerel halkın "Ahlat" ve "turizm" kavramına yönelik algılarını metaforlar aracılığıyla tespit etmek ve bu metaforları kategorik olarak sınıflandırmaktır. Ahlat'ta yaşayan yerel halkın Ahlat ve turizm kavramına yönelik algılarının tespit edilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Zira araştırma sonuçları Ahlat'taki ilgili kamu kurumlarına, yerel yönetime, özel sektör temsilcilerine ve turizm planlamacılarına uygulamada yol gösterebilir. Öte yandan bu araştırma, gelecekte yapılacak araştırmalar için kaynak oluşturabileceği gibi literatüre de katkıda bulunabilir.

Yöntem; bu araştırmada nitel araştırma yöntemi desenlerinden olgubilim deseni kullanılmıştır. Olgu bilim, bilinen ancak derinlemesine ayrıntılı bir anlayış sahibi olmadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalardır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014: 27). Olgubilim çalışmaları, bize tamamıyla uzak olmayan aynı zamanda tam olarak kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 72). Olgubilim araştırmaları nitel araştırmanın doğası gereği kesin ve genel sonuçlar ortaya koymasa da bir olguyu daha iyi tanımaya ve anlamaya yarayacak sonuçlar sağlayarak örnekler, açıklamalar ve yaşantılar ortaya koyabilmektedir. Bu yönüyle literatüre ve uygulamaya önemli katkılar sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 75).

Olgubilim araştırmalarda verilerin görüşme yöntemiyle toplanması uygun olduğu için (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014: 27) bu araştırmada veri toplamak amacıyla yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yapılandırılmış görüşmede önceden hazırlanmış bir dizi

sorunun ne şekilde sorulup, hangi verilerin toplanacağını en detaylı biçimde belirleyen görüşme planının aynen uygulandığı, görüşme sorularının dışına çıkılmadığı, katılımcılara bırakılan hareket özgürlüğünün görüşme sınırları çerçevesinde olduğu bir görüşme türüdür (Karasar, 2010: 167). Yapılandırılmış görüşmeden amaç katılımcıların verdiği bilgiler arasındaki ilişkiyi ve farklılığı tespit ederek karşılaştırmalar yapabilmektir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 120). Katılımcılara dağıtılan “Bana göre Ahlat.... gibidir. Çünkü...”, “Bana göre turizm.... gibidir. Çünkü...” şeklindeki 2 ifadeyi 1 metafor kullanarak tamamlamaları ve o metaforu niçin tercih ettiklerini yazmaları istenmiştir. “Gibi” sözcüğü metaforun konusunu, “çünkü” sözcüğü de metafora yüklenen anlamı ve bunun nedenini tespit etmeye yönelik ifadeler olarak kullanılmaktadır (Schmitt, 2005; Pitcher, 2013). Görüşme formundaki ifadelerin oluşturulmasında Schmitt (2005), Pitcher (2013), Önder vd. (2012), Dilek vd. (2016), Köroğlu vd., (2018), Şahin vd. (2018), Ertaş (2019), Erol ve Düşmezkalender (2019), Gürsoy ve Sonuç (2020) tarafından yapılan çalışmalardan faydalanılmıştır.

Araştırmanın evrenini Ahlat ilçe merkezinde yaşayan yerel halk oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Ahlat'ta ikamet etmekte olan 18 yaş ve üzerindeki okur-yazar olanlar oluşturmaktadır. Belirtilen örneklemin tercih edilmesinin nedeni; olgubilim araştırmalarında veri kaynaklarının araştırma konusuna ilişkin olguyu yaşayan ve o olguyu yansıtabilecek, ifade edebilecek bireyler olması gerekmektedir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014: 27). Bu kapsamda seçilen örneklemin araştırmanın amacına uygun olduğu söylenebilir.

Araştırmaya başlamadan önce 28.09.2020 tarih ve 869 protokol nolu Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu izni alınmıştır. Araştırma verileri 28 Ekim- 7 Kasım 2020 tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırma kapsamında 185 görüşme formu dağıtılmış, ancak 137 tanesi geri dönmüştür. Toplanan formlardan 34 tanesi katılımcıların eksik doldurmaları, metafor yazmamaları veya yazılan metaforu niçin yazdıklarını açıklamamaları nedeni ile 3 tanesi de farklı nedenlerden dolayı değerlendirme dışı bırakılmıştır. 100 katılımcıya ait görüşme formu değerlendirilmiştir. Verilerin değerlendirilmesi için içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Zira olgubilim araştırmalarında veri analizi, yaşantıları ve anlamları ortaya çıkarmayı amaçladığından, bu amaçla yapılan içerik analizinde verinin kavramsallaştırılması ve olguyu tanımlayabilecek temaların ortaya çıkarılması çabası bulunmaktadır. Bununla birlikte sonuçlar betimsel bir anlatımla sunulmakta ve sık sık doğrudan alıntılara da yer verilmektedir. Ayrıca ortaya çıkan tema ve örüntüler çerçevesinde elde

edilen bulgular açıklanmakta ve yorumlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 75).

Veri analizi aşamasında ilk önce “Ahlat” ve “turizm” kavramına yönelik metaforlar tespit edilmiş ve bu metaforlar kendi aralarında kategorilere ayrılarak tablolaştırılmıştır. Ahlat’a yönelik metaforlar 6, turizme yönelik metaforlar 7 farklı kategoriye ayrılarak sınıflandırılmıştır. Sonra turizm alanında uzman 3 akademisyene ulaşılarak kategorik sınıflandırmaları değerlendirmeleri istenmiştir. Uzman değerlendirmeleri sonucunda Ahlat’a yönelik 57 metafordan 54’ünde, turizme yönelik 59 metafordan 57’sinde mutabakat sağlanmıştır. En son aşamada araştırmanın güvenilirliğini ölçmek için Miles ve Huberman’ın (1994: 64) tarafından geliştirilen “Güvenilirlik = Görüş Birliği / Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı” (Aktaran: Saban, 2009: 288) formülü kullanılarak güvenilirlik ölçümü yapılmıştır. Bu ölçüme göre Ahlat’a yönelik metaforların güvenilirliği %94, turizme yönelik metaforların güvenilirliği %96 olarak ölçülmüştür. Saban (2009: 288) göre, nitel araştırmalarda uzman ve araştırmacı görüşleri arasındaki uyumun %90 ve üzerinde olması durumunda güvenilirlik sağlanmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın güvenilir olduğu söylenebilir.

3. Bulgular

Tablo 1’de katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bulgular yer almaktadır. Tablo 1 incelendiğinde, kadın (%46) ve erkek (%54) katılımcı sayısının birbirine yakın olduğu, tüm yaş gruplarının araştırmada yer aldığı ancak en fazla katılımcının 31-40 (%31) yaş aralığında olduğu görülmektedir. Eğitim durumu incelendiğinde her eğitim seviyesinden katılımcının olduğu söylenebilir. Ancak lise (%21) ve önlisans (%18) seviyesinde katılımcıların daha fazla oldukları anlaşılmaktadır. Demografik bulgulara dayanarak katılımcıların cinsiyet, yaş ve eğitim düzeyi açısından dağılımlarının birbirine yakın olduğu ve Ahlat halkının genel profilinin araştırmaya yansıtıldığı söylenebilir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Cinsiyet	f	%	Eğitim	f	%
Kadın	46	46	İlkokul	11	11
Erkek	54	54	Ortaokul	16	16
Toplam	100	100	Lise	21	21
Yaş	f	%	Önlisans	f	%
21-30	21	21	Lisans	12	12
31-40	31	31	Lisansüstü	10	10
41-50	22	22	Toplam	100	100
51-60	12	12			
61 ve üstü	14	14			
Toplam	100	100			

Tablo 2’de katılımcıların “Ahlat” kavramına ilişkin ürettikleri metaforlar yer almaktadır. Katılımcılar 57 farklı metafor ortaya koymuşlardır. En fazla geliştirilen metaforların tarih (9), tarih ve kültür (6), açık hava müzesi (5), huzur (4), kültür (4) ve tarihi belge (4) olduğu tespit edilmiştir. Tablo 2 ayrıntılı olarak incelendiğinde katılımcıların en fazla Ahlat’ın tarihi ve kültürel dokusu konusunda metafor ürettikleri, bunları Ahlat’ın doğal güzelliğine dair metaforların izlediği görülmektedir. Ahlat’ın geçmişi ve tarihi dokusu göz önüne alındığında katılımcıların “Ahlat” kelimesini daha çok tarihi ve kültürel geçmişi ile ilişkilendirdikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 2: Katılımcıların “Ahlat” Kavramına İlişkin Ürettikleri Metaforlar

Sıra No	Metafor Adı	f	%	Sıra No	Metafor Adı	f	%
1	Tarih	9	15,2	30	Gizli hazine	1	1,7
2	Tarih ve kültür	6	10,5	31	Görüleli bir yer	1	1,7
3	Açık hava müzesi	5	8,7	32	Hayat	1	1,7
4	Huzur	4	7,0	33	Huzurlu bir yer	1	1,7
5	Kültür	4	7,0	34	Huzur evi	1	1,7
6	Tarihi bir belge	4	7,0	35	İlim şehri	1	1,7
7	Anayurt	3	5,2	36	İran halısı	1	1,7
8	Cennet	3	5,2	37	Kahve	1	1,7
9	Doğunun incisi	3	5,2	38	Kale	1	1,7
10	Sakin şehir	3	5,2	39	Keşfedilmemiş vaha	1	1,7
11	Selçuklu hatırası	3	5,2	40	Kültürel farkındalık	1	1,7
12	Aşk	2	3,5	41	Kültür ve medeniyet	1	1,7
13	İnci	2	3,5	42	Kültürel miras	1	1,7
14	Huzur bahçesi	2	3,5	43	Kümbet	1	1,7
15	Memleket	2	3,5	44	Mutluluk	1	1,7
16	Sevda	2	3,5	45	Sanat	1	1,7
17	Tarihi bir şehir	2	3,5	46	Serap	1	1,7
18	Yaşanacak yer	2	3,4	47	Su	1	1,7
19	Akdeniz’in Alanya’sı	1	1,7	48	Sulh	1	1,7
20	Anadolu	1	1,7	49	Şiir	1	1,7
21	Anadolu’nun kapısı	1	1,7	50	Tarihi bir simge	1	1,7
22	Antik bir kent	1	1,7	51	Tarihin kökü	1	1,7
23	Define	1	1,7	52	Tarihi müze	1	1,7
24	Deniz	1	1,7	53	Turizm	1	1,7
25	Devlet	1	1,7	54	Turizm cenneti	1	1,7
26	Devlet ana	1	1,7	55	Türk İslam birliğinin kalesi	1	1,7
27	Ecdat	1	1,7	56	Türklüğün tapusu	1	1,7
28	Elma şekeri	1	1,7	57	Vatan	1	1,7
29	Evlat	1	1,7	Toplam		100	100

Tablo 3'te katılımcıların "Ahlat" kavramına yönelik ürettikleri metaforlara ilişkin kategoriler görülmektedir. Buna göre 57 farklı metafor, farklı kategoriye ayrılmış ve birbiriyle ilişkili olan metaforlar aynı kategoride toplanmıştır. Söz konusu metaforlar; "tarihi ve kültürel algı", "sanatsal algı", "duygusal algı", "mekânsal algı", "ilişkisel algı" ve "alternatif algı" olmak üzere 6 kategoriye ayrılmıştır. Tablo 3 incelendiğinde katılımcıların çoğunun tarihi ve kültürel algıya (%38) yönelik metaforlar geliştirdikleri görülmektedir. Daha sonra sırasıyla duygusal algı (%20), mekânsal algı (%15), ilişkisel algı (%14), sanatsal algı (%7) ve alternatif algıya (%6) yönelik metaforlar sıralanmaktadır.

Katılımcıların "Ahlat" kavramına ilişkin üretmiş oldukları metaforlara yönelik bazı ifadelerine yer verilmiştir. Katılımcıların beyan ettikleri ifadeler hiç değiştirilmemiş sadece imla açısından gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Bu ifadelerden bazıları:

"Bana göre Ahlat tarih gibidir. Çünkü Ahlat'ın binlerce yıllık mazisi bulunmaktadır. Ahlat, Büyük Selçuklulara başkentlik yapmış ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmış kutsal bir beldedir. Anadolu kapılarının Türklere açılmasında Ahlat, önemli bir rol üstlenmiştir. Ahlat demek tarih demektir."

"Bana göre Ahlat açık hava müzesi gibidir. Çünkü Selçuklu Mezarlığı'nda, kümbetlerde, camilerde ve diğer sanat eserlerinde geçmişe ait izleri görmek mümkündür. Tarihi bilgisi olmayan biri dahi Ahlat'ı gezerek geçmişe dair çok şey öğrenebilir."

"Bana göre Ahlat ecdat gibidir. Çünkü Ahlat'ta birçok Türk boyunun geleneklerini, izlerini ve sanat eserlerini görmek mümkündür. Günümüzde konuşma dili dâhil olmak üzere örf adet ve geleneklerimizde geçmişimize ait izler bulunmaktadır."

"Bana göre Ahlat turizm cenneti gibidir. Çünkü bünyesinde tarih, kültür, göl, yayla, doğallık, yerellik gibi birçok unsur bulunmaktadır."

"Bana göre Ahlat huzur gibidir. Çünkü sessizliği, sakinliği, doğallığı ve kültürel yapısı ile insana huzur vermektedir. Ne trafik ne de kargaşa var. İstedığınız yere yürüyerek gidebiliyorsunuz. Daha ne olsun. Ahlat'ta huzur ve mutluluğu bulmak çok kolay"

"Bana göre Ahlat defne gibidir. Çünkü Ahlat medeniyetlerin kavşak noktasında bulunan tarihi ve kültürel açıdan çok çeşitli medeniyetlerin izini taşıyan dünyadaki nadir yerlerden birisidir. Buna rağmen gün güzüne çıkmayı ve hak ettiği değeri bulmayı bekleyen kırgın bir beldedir."

Tablo 3: Katılımcıların Ahlat'a Yönelik Ürettikleri Metaforların Kategorileri

Kategoriler	Metaforlar	Metafor Adedi	f	%	
Tarihi ve Kültürel Algı	Define (1) Gizli hazine (1) Kale (1) Kültür (4) Kültürel farkındalık (1) Kültür ve medeniyet (1) Kültürel miras (1) Kümbet (1)	Selçuklu hatırası (3) Tarihi bir şehir (2) Tarihin kökü (1) Tarih (9) Tarih ve kültür (6) Tarihi bir belge (4) Tarihi bir simge (1) Tarihi müze (1)	16	38	38
Sanatsal Algı	Açık hava müzesi (5) Antik bir kent (1)	Sanat (1)	3	7	7
Duygusal Algı	Aşk (2) Doğunun incisi (3) Görüleli yer (1) Ecdat (1) Evlat (1) Hayat (1)	Huzur (4) Mutluluk (1) Sevda (2) Sulh (1) Şiir (1) Yaşanacak yer (2)	12	20	20
Mekânsal Algısı	Anadolu (1) Anayurt (3) Cennet (3) Huzur bahçesi (2) Huzurlu bir yer (1)	Huzur evi (1) Keşfedilmemiş vaha (1) Memleket (2) Vatan (1)	9	15	15
İlişkisel Algı	Akdeniz'in Alanya'sı (1) Deniz (1) Devlet (1) Devlet ana (1) Elma şekeri (1) İran halısı (1)	İnci (2) Kahve (1) Sakin şehir (3) Serap (1) Su (1)	11	14	14
Alternatif Algı	Anadolu'nun kapısı (1) İlim şehri (1) Turizm (1)	Turizm cenneti (1) Türklüğün tapusu (1) Türk İslam birliğinin kalesi (1)	6	6	6

Tablo 4'te katılımcıların "turizm" kavramına ilişkin ürettikleri metaforlar yer almaktadır. Katılımcılar 59 farklı metafor ortaya koymuşlardır. En fazla geliştirilen metaforların para (5), seyahat (5), ekonomik kaynak (4), kalkınma (4) ve keşif (4) olduğu tespit edilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde katılımcıların en fazla turizmin ekonomik fonksiyonu konusunda metafor ürettikleri görülmektedir. Ahlat halkının ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılıkla geçindiği göz önüne alındığında katılımcıların turizmi ilçenin ekonomik kalkınmasında alternatif bir gelir kaynağı olarak gördükleri söylenebilir.

Tablo 4: Ahlat'taki Yerel Halkın "Turizm" Kavramına Yönelik İlişkin Ürettikleri Metaforlar

Sıra No	Metafor Adı	f	%	Sıra No	Metafor Adı	f	%
1	Para	5	8,4	31	Baston	1	1,7
2	Seyahat	5	8,4	32	Başlangıç	1	1,7
3	Kalkınma	4	6,8	33	Bir durak	1	1,7
4	Keşif	4	6,8	34	Boş vakit	1	1,7
5	Ekonomik kaynak	4	6,8	35	Can suyu	1	1,7
6	Ahlat	3	5,0	36	Çocuk	1	1,7
7	Gezmek	3	5,0	37	Diyar/Destinasyon	1	1,7
8	Gelir kaynağı	3	5,0	38	Diyalog	1	1,7
9	Kültür	3	5,0	39	Doğru amaç	1	1,7
10	Alış veriş	2	3,4	40	Eğitim	1	1,7
11	Atardamar	2	3,4	41	Eğlence	1	1,7
12	Bacasız fabrika	2	3,4	42	Ekonomik gelişme	1	1,7
13	Bahar	2	3,4	43	Gezilecek yer	1	1,7
14	Dinlenme	2	3,4	44	Görülecek yer	1	1,7
15	Döviz	2	3,4	45	Heves	1	1,7
16	Eğlenmek	2	3,4	46	İhtiyaç	1	1,7
17	Ekonomi	2	3,4	47	İhracat	1	1,7
18	Etkileşim	2	3,4	48	İnce ayar	1	1,7
19	Fabrika	2	3,4	49	İnsanın önüne çıkan bir fırsat	1	1,7
20	Gezme görme	2	3,4	50	Kapı anahtarı	1	1,7
21	Hatıra	2	3,4	51	Köprü	1	1,7
22	Tatil	2	3,4	52	Kültür köprüsü	1	1,7
23	Ticaret	2	3,4	53	Kültür turizmi	1	1,7
24	Türkiye	2	3,4	54	Mihenk taşı	1	1,7
25	Yaşam	2	3,4	55	Paranın kaynağı	1	1,7
26	Ahlat'ın geleceği	1	1,7	56	Özgürlük	1	1,7
27	Açık kapı	1	1,7	57	Sentez	1	1,7
28	Altın yumurtlayan tavuk	1	1,7	58	Temel gelir kaynağı	1	1,7
29	Arı	1	1,7	59	Turist olmak	1	1,7
30	Ayna	1	1,7		Toplam	100	100

Tablo 5'te katılımcıların "turizm" kavramına yönelik ürettikleri metaforlara ilişkin kategoriler görülmektedir. Buna göre 59 farklı metafor, farklı kategoriye ayrılmış ve birbiriyle ilişkili olan metaforlar aynı kategoride toplanmıştır. Söz konusu metaforlar; "ekonomik algı", "sosyo-kültürel algı", "duygusal algı", "klasik algı", "mekânsal algı", "ilişkisel algı" ve "alternatif algı" olmak üzere 7 kategoriye ayrılmıştır.

Tablo 5 incelendiğinde katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (%33) turizmin ekonomik algısına yönelik metafor geliştirdikleri görülmektedir. Bu metaforu, klasik algıya (%23) yönelik metaforlar takip etmektedir. Daha sonra sosyo-kültürel algı (%11), duygusal algı (%10), ilişkişel algı (%10), mekânsal algı (%9) ve alternatif algıya (3) yönelik metaforlar sıralanmaktadır.

Katılımcıların “turizm” kelimesine ilişkin üretmiş oldukları metaforların kategorilerine ilişkin bazı ifadelerine yer verilmiştir. Katılımcıların beyan ettikleri ifadeler hiç değiştirilmemiş sadece imla açısından gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Bu ifadelerden bazıları:

“Bana göre turizm para gibidir. Çünkü 21. yüzyılda turizm kültür, eğitim ve bilgi kaynağı olarak görülmekle birlikte daha çok daha çok para kaynağı olarak görülmektedir.”

“Bana göre turizm seyahat gibidir. Çünkü seyahat ederek yeni yerleri görebilme, farklı kültürleri yerinde keşfedebilme fırsatı doğmaktadır. Gezerek bilinçlenir ve kültür dünyamızı zenginleştiririz. Atalarımız boşuna çok yaşayan değil çok gezen bilir dememişler.”

“Bana göre turizm kültür köprüsü gibidir. Çünkü yerli ve yabancı insanlar turizm sayesinde bir araya gelmekte, birbirinin gelenek görenek ve yaşam tarzlarını öğrenmektedir. Diğer taraftan gezdiği yerin kültürünü kendi memleketlerine taşımaktadırlar.”

“Bana göre turizm ayna gibidir. Geçmişin izlerini, doğal güzellikleri size ayna gibi doğru yansıtır. Başkalarının sizi bulduğumuz yerden doğru görmesini sağlar.”

“Bana göre turizm özgürlük gibidir. Çünkü turizm rutin hayattan ve monotonluktan sıyrılıp, istediğin gibi takılma fırsatı sağlamaktadır.”

“Bana göre turizm Ahlat gibidir. Çünkü tarihi geçmişi, kültürü ve doğal kaynaklarıyla Ahlat, bulunmaz bir turistik beldedir. Selçuklu döneminden kalma eserleri, Van Gölü, Süphan Dağı, Sütey Yaylası gibi değerleriyle Ahlat her mevsim ziyaret edilecek doğru bir hedeftir.”

Tablo 5: Katılımcıların Turizm Kavramına Yönelik Ürettikleri Metaforların Kategorileri

Kategoriler	Metaforlar	Metafor Adedi	f	%
Ekonomik Algı	Alışveriş (2) Altın yumurtlayan tavuk (1) Bacasız fabrika (2) Döviz (2) Ekonomi (2) Ekonomik gelişme (1) Ekonomik kaynak (4) Fabrika (2) Gelir kaynağı (3) İhracat (1) Kalkınma (4) Para (5) Paranın kaynağı (1) Temel gelir kaynağı (1) Ticaret (2)	15	33	33

Sosyo-kültürel Algı	Diyalog (1) Etkileşim (2) Hatıra (2) Kültür (3)	Köprü (1) Kültür köprüsü (1) Sentez (1)	7	11	11
Duygusal Algı	Bahar (2) Başlangıç (1) Çocuk (1) Heves (1)	İhtiyaç (1) İnsanın önüne çıkan fırsat (1) Özgürlük (1) Yaşam (2)	8	10	10
Klasik Algı	Boş vakit (1) Dinlenme (2) Eğlenmek (2) Eğlence (1) Gezmek (3)	Gezme görme (2) Keşif (4) Seyahat (5) Tatil (2) Turist olmak (1)	10	23	23
Mekânsal Algı	Ahlat (3) Bir durak (1) Diyar/Destinasyon (1)	Gezilecek yer (1) Görülecek yer (1) Türkiye (2)	6	9	9
İlişkisel Algı	Açık kapı (1) Arı (1) Atardamar (2) Ayna (1) Baston (1)	Can suyu (1) İnce ayar (1) Kapı anahtarı (1) Mihenk taşı (1)	9	10	10
Alternatif Algı	Ahlat'ın geleceği (1) Doğru amaç (1)	Eğitim (1) Kültür turizmi (1)	4	4	4

Sonuç

Turizmin ülkesel, bölgesel ve yöresel kalkınmadaki önemi gün geçtikçe artmaktadır. Bu bağlamda birçok destinasyondaki kamu kurumları ve yerel yönetimler turizmin ekonomik, sosyal ve kültürel faydalarından yararlanabilmek için yoğun bir çaba sarf etmektedirler. Ancak bir destinasyonda turizmin gelişebilmesi ve sürdürülebilirliği sadece kamu kurumları ve yerel yönetimlerin çabaları ile mümkün olamamaktadır. Diğer paydaşların, özellikle de yerel halkın turizmle ilgili alınacak kararlara katılımının sağlanması gerekmektedir. Yerel halkın turizm olayına bakış açısı, turizmden beklentileri ve turizme yönelik algıları onların turizm olayına dâhil olup olmamasında önemli rol oynamaktadır. Bu araştırma, Ahlat'ta yaşayan yerel halkın Ahlat ve turizm kavramına yönelik algılarını metaforlar yardımı ile tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Yerel halka Ahlat ve turizmin onlara göre hangi metaforu ifade ettiği ve bu metaforu açıklamaları istenmiştir. Ahlat'ın ve turizm olayının Ahlat'ta yaşayan yerel halk tarafından nasıl algılandığının bilinmesi kamu kurumlarına, yerel yönetimlere, özel sektör temsilcilerine ve diğer paydaşlara planlı bir turizmin gelişiminde yol gösterecektir.

Araştırmada katılımcıların “Ahlat” kavramına yönelik 57 farklı metafor ürettikleri ve üretilen metaforların tamamının olumlu olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların genellikle Ahlat'ın tarihi ve kültürel

algısına yönelik metaforlar geliştirmişlerdir. “Ahlat” kavramına yönelik en çok tekrarlanan metaforlar; tarih, tarih ve kültür ile açık hava müzesi olmuştur. Ahlat’ın Büyük Selçukluların merkezi olduğu, geçmişi ve tarihi dokusu göz önüne alındığında katılımcıların Ahlat’ın tarihi ve kültürel algısını ön plana çıkarmaları doğal bir sonuç olarak görülebilir. Bu bulgu aynı zamanda yerel halkın Ahlat’ın tarihi ve kültürel mirasının farkında olduklarının önemli bir kanıtıdır. Köşker (2018) tarafından yapılan bir araştırmada da katılımcıların %95’inin Ahlat’ın en önemli kültürel değerlerinin tarihi Selçuklu mezarlıkları ve kümbetler olduğu yönünde ortak fikir beyan ettikleri görülmektedir. Elde edilen bulgular ışığında Ahlat’ın en önemli kültürel varlığının Selçuklu kültürel mirası olduğu ve bu mirasın bir çekim unsuru olarak kullanılabileceği söylenebilir. Diğer taraftan katılımcıların Ahlat’ta yönelik duygusal algılarının yüksek olması da dikkat çekmektedir. Nitekim bu konuda katılımcıların Ahlat için aşk, seveda, huzur, hayat, yaşanacak yer, doğunun incisi gibi metaforlar ürettikleri görülmektedir. Bu metaforlardan yola çıkarak Ahlat halkının yaşadığı yere duygusal yönden bağlı oldukları, Ahlat’ı özümstedikleri ve yaşadıkları mekana olan gönül bağlarının kuvvetli olduğu anlaşılmaktadır. Yerel halkın aidiyet duyguları göz önüne alındığında ilçe turizmüne yönelik proje ve yatırımlarda başarıya ulaşılabilmesi için yerel halkın desteğinin alınması gerektiği anlaşılmaktadır.

Bu araştırmada katılımcılar “turizm” kavramına yönelik 59 farklı metafor üretmiş olup, katılımcıların ağırlıklı olarak turizmin ekonomik algısına yönelik metafor geliştirdikleri görülmektedir. Turizmin ekonomik algısına yönelik olarak para, ekonomik kaynak, kalkınma, gelir kaynağı gibi metaforların daha çok üretildiği tespit edilmiştir. Ahlat halkının tarım ve hayvancılıkla geçimini sağladığı, sanayisinin yeterince gelişmediği ve işsizlik oranının yüksek olduğu göz önüne alındığında yerel halkın turizmi ekonomik bir gelişme aracı olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Araştırmada elde edilen bu sonuç daha önce yapılan bazı araştırmalarla benzerlik göstermektedir. Nitekim yerel halkın ekonomik durumunun yetersiz olduğu Mardin, Yozgat, Şırnak gibi destinasyonlar üzerine yapılan araştırmalarda da yerel halkın turizmin ekonomik algısına yönelik algılarının ön planda olduğu görülmektedir (Toprak, 2015; Ünlüönen ve Özkesici, 2017; Ertaş, 2019). Bu araştırmada turizmin klasik algısına yönelik metaforların ikinci sırada yer aldığı tespit edilmiştir. Katılımcılar turizmin klasik algısına yönelik düşüncelerini seyahat, gezmek, dinlenme, eğlenmek gibi metaforlarla ifade etmişlerdir. Elde edilen bu sonuç literatürde yapılan bazı araştırmalarla kısmen benzerlik göstermektedir. Özer vd., (2012), Saçılık vd., (2016), Oğuzbalaban (2019) ve Erol ve

Düşmezkalender (2019) tarafından yapılan araştırmalarda ise turizmin klasik algısına yönelik kategorilerin birinci sırada olduğu görölmektedir. Öte yandan araştırmanın diğer önemli bir sonucu da turizme yönelik sosyo-kültürel algının üçüncü sırada yer almasıdır. Katılımcılar sosyo-kültürel algıya yönelik düşüncelerini kültür, diyalog, etkileşim, köprü gibi metaforlarla ifade etmişlerdir. Burada katılımcıların turizmi aynı zamanda bir sosyal ve kültürel etkileşim ve diyalog aracı olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Dilek vd., 2016'da Mardin, Batman, Diyarbakır ve Gaziantep yaptıkları araştırmada da katılımcıların turizme yönelik algılarının daha çok sosyo-kültürel yönde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buradan yola çıkarak turizmin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşıyan yerel halk için aynı zamanda bir sosyal etkileşim ve sosyo-kültürel gelişim aracı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak katılımcıların Ahlat ve turizm kavramına yönelik ürettikleri metaforlara dayanarak, Ahlat'ta yaşıyan yerel halkın Ahlat ve turizm kavramı hakkında olumlu bir algıya sahip olduğu söylenebilir. Ahlat'ta kültür, tarih, doğa, gastronomi ve turizm iç içedir. Nitekim Ahlat, 2019 yılında doğal, tarihi ve kültürel zenginliği, otantik yapısı ile sakin şehirler ağına dahil edilmiştir. Bu doğrultuda Ahlat'taki tarihi, kültürel, doğal ve otantik yapının korunarak bilinçli ve planlı bir şekilde yerel halkın desteği alınarak sürdürülebilir turizme kazandırılması önerilebilir. Sanatkarların başta Ahlat Bastonu olmak üzere diğer yöresel el sanatlarını, yöre halkının yöresel ürünlerini, ev hanımlarının yöresel yemekleri katma değere dönüştürebilecekleri projeler üretilebilir. Bu projeler aracılığı ile yerel halk turizm olayı içine dâhil edilebilir ve turizm kırsal bir kalkınma aracı olarak kullanılabilir. Yerel halkın desteği alınmadan turistik değerlerin plansız ve bilinçsiz kullanılması turizmin gelişimini ve sürdürülebilirliğini tehlikeye atabileceği unutulmamalıdır.

Bu araştırmanın evreni Ahlat'ta yaşıyan yerel halk olarak sınırlandırılmıştır. Bundan sonra yapılacak araştırmalara toplumun farklı kesimleri, Bitlis halkı, Ahlat'ı ziyaret eden yerli ve yabancı turistler, kentin önemli aktörlerinden olan üniversite öğrencileri, bölgeye tur düzenleyen seyahat acenteleri ve sivil toplum örgütleri gibi paydaşlar da dâhil edilebilir. Bu gruplar üzerinde ayrı ayrı çalışılabileceği gibi birden fazla grup çalışma evrenine dâhil edilerek onların görüşlerinden faydalanılarak kıyaslamalar yapılabilir. Zira bir destinasyonda yaşıyan ve yaşamayan kişilerin algıları farklı olabileceği gibi katılımcıların demografik özelliklerine göre de algıları farklı olabilmektedir. Böylece geniş bir açıdan Ahlat ve turizme yönelik algıyı çok boyutlu olarak görebilme imkânı oluşacaktır.

Kaynakça

- Adu-Ampong, E. (2016). A Metaphor Analysis Research Agenda for Tourism Studies. *Annals of Tourism Research*, 57, 248-250.
- Akbaş, F. (2020). Coğrafya Lisans Mezunlarının Kültürel Miras Kavramına Yönelik Algılarının Metafor Analizi Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Anasay*, 4 (12), 89-112. Doi: 10.33404/anasay.725994
- Allan, C. (2007). Exploring Naturel Resource Management with Metaphor Analysis. *Society and Naturel Resources*, 20 (4), 351-362.
- Apaydın, A. (2020). Anadolu'daki İlk Büyük Türk Şehri: Ahlat, <http://trdergisi.com/anadoludaki-ilk-buyuk-turk-sehri-ahlat/> Erişim Tarihi: 11.12.2020.
- Ayaz, N., Ön Esen, F. ve Kılıç, B. (2020). Turist Rehberi Adaylarının Marmaris Destinasyonu İmajı Algılarının Metafor Yoluyla İncelenmesi. *Gaziantep Universty Journal of Social Sciences*, 19 (4), 1511-1526.
- Aydın, İ. H. (2006). Bir Felsefi Metafor “Yolda Olmak”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4 (1), 9-22.
- Dilek, N. K., Dilek, S. E. ve Gümüş, M. (2016). Otel Çalışanlarının Turizm ve Barış İlkesine Yönelik Metaforik Algıları. *Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6 (2), 1-15.
- Düşmezkalender, E. ve Erol, G. (2020). Kapadokya'ya Yönelik Algılar: Bir Metafor Analizi. *Turkish Studies- Social Sciences*, 15 (1), 261-276.
- Elmastaş, N. (2001). Ahlat Yöresinin Turizm Potansiyeli, *Marmara Coğrafya Dergisi*. 3 (1), 153-182.
- Erol, G. ve Düşmezkalender, E. (2019). Analysis of the Concepts of Tourism and Tourist by Metaphors, *4th International Tourism Congress Tam Metni* içinde (s. 399-406).
- Ertaş, Ç. (2019). Şırnak'ta Yaşayan Yerel Halkın Turizme Dönük Metaforik Algısı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (70), 720-733.
- Güneş, C. ve Tezcan, R. (2019). Metafor Nedir, Ne Değildir?. Kılcan, B. (Ed.), *Metafor ve Eğitiminde Metaforik Çalışmalar İçin Bir Uygulama Rehberi* içinde (s. 1-16). 2. Baskı, Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Gürsoy, İ. T. ve Sonuç, N. (2020). Turizm ve Kültür: Lise ve Üniversite Öğrencilerinin Algılarına İlişkin Metafor Analizi. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10 (15), 1809-1828. Doi: 10.26466/Opus.633139.

- İslam Ansiklopedisi (1989). Ahlat, 2. Cilt, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. 23. Baskı, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Köroğlu, Ö., Ulusoy Yıldırım, H. ve Avcıkurt, C. (2018). Kültürel Miras Kavramına İlişkin Algıların Metafor Analizi Yoluyla İncelenmesi. *TURAJ Turizm Akademik Dergisi*, 5 (1), 98-113.
- Köşker, H. (2018). Ahlat'ın Kültürel Turizm Potansiyeli Üzerine Bir Araştırma. *Mukaddime*, 9 (1), 189-207. Doi: 10.19059/Mukaddime.356645.
- Levitt, H., Korman, Y. ve Angus, L. (2000). A Metaphor Analysis in Treatments of Depression: Metaphor as A Marker of Change. *Counselling Psychology Quarterly*, 13 (1), 23-35. Doi:10.1080/09515070050011042.
- Meriç, S. ve Bozkurt, Ö. (2016). İslam Dünyasının En Büyük Tarihi-Anıt Mezarlığının (Selçuklu Mezarlığı) Kültür ve İnanç Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (1), 117-134.
- Morgen, G. (1998). *Yönetim ve Örgüt Teorilerinde Metafor*. Bulut, G. (Çev.). İstanbul: Bzd. Yayıncılık.
- Nicholas, L. N., Thapa, B. ve Ko, Y. J. (2009). Residents' Perspectives of A World Heritage Site the Pitons Management Area, St. Lucia. *Annals of Tourism Research*, 36 (3), 390-412, Doi:10.1016/J.Annals.2009.03.005.
- Nikitina, L. ve Furuoka, F. (2008). A Language Teacher is Like...": Examining Malaysian Students' Perceptions of Language Teachers Through Metaphor Analysis. *Electronic Journal of Foreign Language Teaching*, 5 (2), 192-205.
- Oğuzbalaban, G. (2019). Karadeniz Ereğli'de Yaşayan Yerel Halkın "Turizm" Kavramına İlişkin Algılarının Metaforlar Yardımıyla Analizi. *Jotags Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7 (4), 2566-2581.
- Özder, A., Kaya, H. ve Ünlü, M. (2012). Ortaöğretim Öğrencilerinin "Turizm" Kavramı ile İlgili Geliştirdikleri Metaforların Analizi Örneği. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 25, 18-31.
- Özoğul, G. (2020). Metaforlarla Şehri Anlamak: Önlisans Öğrencilerinin Selçuk'a (İzmir) Yönelik Metaforik Algılarının İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23 (1), 1-11.
- Pamungkas, K., Sujatna, E. T. ve Heriyanto (2016). Tropes and Pictorial Metaphors: Figures of Speech and Visualmetaphor Analysis of

- West Jawa-Indonesia. *International A Journal of Advances in Social Sciences*, 2 (4), 60-69.
- Pitcher, R. (2013). Using Metaphor Analysis: MIP and Beyond. *The Qualitative Report*, 18, 1-8.
- Saban, A. (2004). Giriş Düzeyindeki Sınıf Öğretmeni Adaylarının “Öğretmen” Kavramına İlişkin İleri Sürdükleri Metaforlar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2 (2), 131-155.
- Saban, A. (2009). Öğretmen Adaylarının Öğrenci Kavramına İlişkin Sahip Oldukları Zihinsel İmgeler. *Türk Eğitim Dergisi*, 7 (2), 281-326.
- Sağdıç, M. (2014). Üniversite Öğrencilerinin İstanbul’a İlişkin Algılarının Şehir İmajı Açısından Analizi, *Turkish Studies*, 9 (2), 1267-1283.
- Schmitt, R. (2005). Systematic Metaphor Analysis as A Method of Qualitative Research. *The Qualitative Report*, 10 (2), 358-394.
- Şahan, K. (2017). Metafor Ne Değildir?. *Kesit Akademi Dergisi*, 3 (8), 166-176.
- Şahin, S., Tezcan, A. E. ve Bekci, M. (2018). Yerli Turistlerin Türkiye, İstanbul ve Turist Rehberliği İle İlgili Metaforları. *Turizm Akademik Dergisi*, 5 (1), 251-264.
- Tekin, R., Kulaz, M., Reisoğlu, S., İgit, İ., Oral, M. ve Alp, A. (2019). *Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı ve Mezar Taşları*, Karahan, R. (Ed.). Ankara: Uzun Dijital Baskı Merkezi.
- Toprak, L. (2015). Mardin’de Halkın Turizm Algısı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (54), 201-218.
- Ünlüönen, K. ve Özekici, Y. K. (2017). Yeni Gelişen Destinasyonlarda Turizm Algısı: Yozgat İli Üzerine Bir Alan Araştırması. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5 (4), 466-488.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2014). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 8. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 53
Sayfa/Page: 439-466
ISSN: 1302-6879

Yunanistan'daki Darbe Teşebbüsünün (1935) Türk Siyasetine ve Basınına Yansıması Reflection of the Coup Attempt in Greece on 1935 Turkish Politics and Press

• Mehmet PINAR*

*Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Van/Türkiye
Assoc. Prof., Van Yüzüncü Yıl University,
Faculty of Letters, Department of History,
Van/Turkey
mmetpinar@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5416-5220

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
06/07/2021
Kabul Tarihi / Date Accepted:
10/09/2021
Yayın Tarihi / Date Published:
30/09/2021

Atf: Pınar, M. (2021). Yunanistan'daki Darbe Teşebbüsünün (1935) Türk Siyasetine ve Basınına Yansıması. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53, 439-466.

Citation: Pınar, M. (2021). Reflection of the Coup Attempt in Greece on 1935 Turkish Politics and Press. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 53, 439-466.

Öz

1909 Gudi Darbesi ile Yunanistan'da sivil ve asker ilişkileri yeni bir sürece girdi. Bu tarihten itibaren ülkede darbe anlayışı gelenekselleşmeye başladı. Bu çatışma geleneği belli bir dönem sonra Venizelist-Kralcı rekabetine yerini bıraktı. Bu anlayış, 1935'te Yunan meşru Hükümeti'ne yönelik darbe teşebbüsüne dönüştü. Türk basını ve siyaseti darbenin başlangıcından itibaren olayları yakından takip ederek meşru iktidarın yanında yer aldı. Türk basını yaşanan bu olaylardan hareketle Yunan Hükümeti'nden farklı bir argüman ortaya koyarak basit bir kalkışmadan ziyade bir iç savaşın habercisi olarak yorumladı. Basın, Venizelos'un Girit ve Makedonya'da karşılık bulduğu tezinden hareketle bakışını temellendirmeye çalıştı. Türkiye Bulgaristan'ın izlediği revizyonist politikaları merkeze alarak darbe teşebbüsünü istikrarı bozmaya yönelik bir tehdit olarak algıladı. Türk basını ve siyaseti, Balkan Paketi ile oluşturulan ittifak cephesinin devamını öncelikleri arasında gördüğünden statükonun korunmasına yönelik bir paradigma geliştirdi. Türkiye'deki iktidar, bu düşüncüyü pratiğe dökerek Türk sularında tespit ettiği darbecilere ve gemilere yönelik sert önlemler aldı.

Anahtar Kelimeler: Balkan Paketi, darbe, Türk basını, Venizelos, Yunanistan.

Abstract

With the Goudi Coup of 1909, civil and military relations in Greece entered a new era. As of this date, the understanding of the coup in the country has become a tradition. This tradition of conflict gave way to the Venizelist-Royalist rivalry after a certain period. This understanding turned into a coup attempt against the Greek legitimate government in 1935. The Turkish press and politics have been on the side of the legitimate government by closely following the events since the beginning of the coup. Based on these events, the Turkish press put forward a different argument from the Greek Government and interpreted it as a harbinger of a civil war rather than a simple attempt. The press tried to base the view of Venizelos on the basis of the thesis that he found a response in Crete and Macedonia. Turkey perceived Bulgarian revisionist policies pursued by the center was perceived as a threat to destabilize the region's coup attempt. Since the Turkish press and politics considered the continuation of the alliance front formed with the Balkan Pact as one of its priorities, it has developed a paradigm for the preservation of the status quo. Power in Turkey, the idea is practical pouring The Turkish government took drastic measures against the coup plotters for ships as identified in Turkish waters.

Keywords: Balkan Pact, coup, Turkish press, Venizelos, Greece.

Giriş

1829 Edirne Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparak bağımsızlığına kavuşan Yunanistan, bağımsızlığına karşın sürekli siyasi istikrarsızlıkla karşı karşıya kaldı. Bu istikrarsızlıkta tam olarak devletleşme sürecini tamamlamayan Rum toplumu/siyasetini, emperyalist devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda kullanması etkili oldu.

1909 Gudi Darbesi ile siyasi revizyon geçiren Yunan siyaseti, bu tarihin öncesinde politik, ekonomik ve askeri buhranları içinde barındıran bir sistemin halkasıydı (Özsüer, 2018: 243). Bu darbeye askeri güç aktif bir unsur olarak sivil iradeye hükmetmeye başladı (Hatipoğlu, 1997: 37; Kolippoulos-Veremis, 2010:67). Kral I. Georgios, 6 Ekim 1910'da Gudi Darbesi'ni gerçekleştiren askeri birlik ile ters düşmeyen Venizelos'u Yunanistan'da başbakanlık görevine getirdi (Casan, 2019: 5; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA].030.10/255.715.1). Venizelos güçlü iktidarı ve Gudi darbesinin sonucunda oluşan büyük destekle askeri alanda/ dış politikada Megali İdea'nın gerçekleşmesi için olanca gücüyle çalışmaya başladı.

I. Dünya Savaşı süreciyle birlikte, Venizelos ile Kral Konstantinos arasında ciddi fikir ayrılıkları baş gösterdi (BOA,HR.SYS, 2384-19: Demirözü, 2005: 291-312). Venizelos, Bulgaristan harekete geçmediği sürece kendilerinin de girişimde bulunmayacağı yönünde bir tavır ortaya koydu (Söylemezoğlu, 1946: 226). Bunun yanında Venize-

los, Megali İdea'nın en büyük taraftarlarından ve Osmanlı'nın paylaşılacağı bir savaşta bu ülkünün gerçekleştirilmesi adına savaşta yer almaya çalışıyordu. Ancak Kral Konstantinos'un Alman yanlısı bir tutum sergilemesi sebebiyle, Yunanistan halkı bu dönemde düşünce olarak ikiye ayrıldı. Konstantin, Balkan Savaşlarında kazanılan toprakların savaşa girmeyerek korunması gerektiğini savunurken, Venizelos ise, bu harple birlikte Yunanistan'ın hakkı olduğunu düşündüğü Anadolu topraklarını Yunanistan'a katabileceğini savundu (Bilge, 2000: 14-15). Kral, savaşa girmenin özellikle de İtilaf Devletlerinin safında yer almanın Yunanistan için kayıp olacağı kanaatindeydi (Abbott, 1922: 9). Yunanistan, Venizelos'un etkisi sonucunda I. Dünya Savaşı'nın bitmesine yakın bir zamanda savaşa intikal etti (BOA,HR.SYS, 2390-41). 1920'de Venizelos iktidardan düştü (BOA,HR.SYS, 2390-56). 1920'lerde iktidar değişikliğine karşın Konstantinos, İtilaf Devletleri blokunun istekleri doğrultusunda bir politika geliştirdi. Milli Mücadele döneminde Megali İdea hedefleri çerçevesinde Yunanistan'ın Anadolu'yu işgal teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlandı.

Küçük Asya bozgunu olarak tabir edilen yenilgiden sonra ordunun kontrolü Venizelistlerden Cumhuriyetçilerin kontrolüne geçti (BCA.030.10/255.715.1). Venizelos, 1928 seçimlerinde zorda olsa seçimleri kazanmayı başararak Liberal Parti'yi iktidara getirmeyi başardı (BCA.030.10/255.715.3; Clogg, 1992:109;Beaton, 2019:242). Lozan barış süreci sonrasında Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler normalleşmeye başladı. Venizelos ve İsmet İnönü'nün karşılıklı ziyaretleri normalleşme sürecine katkı sunduğu gibi, geleneksel Yunan politikalarında da değişim sürecini beraberinde getirdi.

Yunanistan'da iktidar değişimiyle ilişkiler farklı bir düzleme taşındı. Venizelos'un Ankara ziyaretinde Türk Ocağı ve Hilal-i Ahmer'e yardımlarda bulunması normalleşme sürecini destekleyen girişimlerdi (BCA.030.10/254.712.39). Gazi Mustafa Kemal'in Venizelos tarafından Nobel Barış Ödülüne aday gösterilmesi normalleşme dönemine katkı sundu (Clogg, 1992:109). Halkçı Parti Başkanı Çaldaris, 4 yıl iktidarda kalan Venizelos'un başında bulunduğu Liberal Parti'nin ekonomik anlamda Yunanistan'ı geriye götürdüğünü düşündüğünden sıkı bir tenkit politikası başlattı (BCA.030.10/255.716.10). 1932 seçimlerinde Venizelos liderliğindeki Liberal Parti, Çaldaris'in önderliğini yaptığı Halkçı Parti'yi küçük bir farkla geçmeyi başarmasına karşın mecliste çoğunluğu sağlayamadığından hükümet kuramadı. Hükümet kurulamaması ve sürekli istifalar, bir krizi de beraberinde getirdi (BCA.030.10/255.715.1).

Halkçı Parti, Venizelos karşıtlığıyla tanınan ve Kralcılardan oluşan bir yapıya sahipti. Çaldaris, bir azınlık hükümeti kurarak iktidarı

devralmasına karşın istikrar sağlanamadı. 1933'te erken seçim kararı alınmasına karşın seçimden Çaldaris yenilgiyle ayrıldı. Bu sonuçlardan sonra orduda hareketlilik başladı. Kralcılarla -Cumhuriyetçiler arasındaki rekabet tekrardan su yüzüne çıktı. Çatışma ortamının arttığı bu yılda kaos sonucunda Venizelos'a bir suikast düzenlendi. Suikastta, Venizelos'a 2 kurşun isabet etmesine karşın hayatta kalmayı başardı. Siyaset yaşamı boyunca 11 suikast girişimine uğrayan Venizelos, bu suikastın sorumlusu olarak hükümeti gördü (Gürel, 1993: 45; Clogg, 1997: 138).

1829 bağımsızlığına kavuştuğundan beridir çalkantılı bir süreç yaşayan Yunanistan, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkla karşı karşıya kaldı. 1909'da başlayan ve 1934'te doruk noktasına ulaşan Yunan siyasetinde iç çekişmeler, darbe teşebbüsü sürecini tetikledi. Bu teşebbüsün Yunan iç siyasetine yansıması olduğu gibi dış siyasette de önemli etkileri oldu. Bu çalışmada siyasi istikrarsızlık ve çalkantılı bir süreç yaşayan Yunanistan'da meydana gelen 1935 askeri darbe teşebbüsünün Türk basınına yansımalarını ve basının soruna nasıl yaklaştığının yanında Türk Hükümeti'nin de olayın neresinde durduğunu ele almaktır. Aynı zamanda Cumhuriyetçilerle-Kralcılar arasındaki bu çatışma ortamında Balkan Paketi üyesi olan Türkiye'nin aldığı tavrı irdelemektir.

Yunanistan'da 1935 Darbe Teşebbüsü ve Yansımaları

Yunanistan'da bu yaşanan siyasi istikrarsızlık ve partiler arasındaki çekişmeler 1935 darbe sürecini tetikledi. Darbe sürecinin başlamasıyla birlikte Türk basını gidişatı yakından takip ederek okuyucusuyla paylaştı.

Yunanistan'da 1935'te yapılan seçimleri, Çaldaris'in liderliğini yaptığı Halkçı Parti meclisteki 300 sandalyeden 287'sini alarak ezici bir şekilde kazanmayı başardı (Kolippoulos-Veremis, 2010:102). Venizelos taraftarları seçimi boykot ederek karşı duruşlarını ortaya koydular. Seçimlerden sonra iktidara yönelik tepkiler devam etti (Tağmat, 2016: 158).

1 Mart 1935 tarihinde gece yarısı Atina'nın Salamin tersanesinde bir isyanın başladığını Türk gazeteleri haber veriyordu. Alınan haberlere göre isyan deniz kuvvetlerine bağlı Plastiras taraftarı subaylar tarafından çıkarıldığı yönündeydi. Plastiras, eski Başkan Venizelos taraftarı biriydi. Olayların olduğu gün Başbakan Çaldaris, "Bazı çılgınlar memleketin meşru hükümetine karşı isyana teşebbüs ederek tersane ve harbiye mektebinde harekete geçmişlerdir. Hükümet gayri milli olan bu hareketi bastırarak vaziyete hâkim bulunmaktadır. Yunan ahalisi müsterih olsunlar. Şimdi hükümet bu mütecavizlere karşı yumruğunu gösterme ihtiyacı duymuştur. Bu savaşın ölümlerini, yaralılarını ve silahlı

kuvvetlerini takdir etmek borcumuzdur. Kendileri milli şükranla tamamilen layıktır.” (Milliyet, 3 Mart 1935: 1). Yunan meşru hükümeti, kalkışmanın kontrol altına alındığını, isyancılara karşı müsamaha gösterilmeyeceğinin altını çizmekteydi.

Türk basını isyanın başlangıcından itibaren isyanla ilgili ayrıntıları okuyucusuyla paylaşmaya önem verdi. İsyân, subayların 4 tane savaş gemisini kaçırmaları ile başladı. Bu gemilerden 2’si yakalanmışsa da diğer 2’si kaçmayı başardı (Cumhuriyet, 3 Mart 1935: 1). Bu gemiler Milo Adası civarında bombalanarak hasara uğratıldı. Hükümet Salamin Tersanesi’ndeki olaya hâkim olsa da 2 geminin akıbetiyle ilgili belirsizlik devam etmişti (Akşam 3 Mart 1935: 4). Hükümetin tersaneye müdahalesi sırasında çıkan çatışmada 3 kişi ölümlenirken 10 kişi de yaralandı (Son Posta, 4 Mart 1935: 11). Tersanede çıkan isyanda liderliği Kaptan Demestikas yürütmesine karşın hükümet sürekli olayın ciddi bir kalkışma olmadığı konusunda beyanatlar vermeye devam etti (Akşam 3 Mart 1935: 4). İsyân, Yunan hükümeti tarafından başlangıçta önemsiz ve basit bir kalkışma gibi gösterilmek istense de ilerleyen günlerde Yunan basını epey meşgul edecek hadiseler yaşanacaktı. Hükümet, sert tedbirle isyana kalkışan kişilerin cezalandırılacağı yönünde kararlı bir dil kullanacaktı.

Nitekim deniz kuvvetlerinin başkaldırısı duyulduktan sonra kara kuvvetlerinden subayların isyana kalkıştığı söylenece de hükümet buna fırsat vermeyeceğini her fırsatta dile getirerek kararlı bir duruş gösterdi (Cumhuriyet, 3 Mart 1935: 1). Yunan hükümetinin açıklamalarına karşın Türk basını ciddi sokak çatışmalarının meydana geldiğine yönelik haberlere yer verdi. En önemli çatışma Efzon Kışlası civarında oldu. Hükümet bu kışlada mevzi alan asilerden oluşan taburu püskürtmek için ciddi tedbirler alma yoluna gitti. Asiler hükümetin kuvvetlerine yaylım ateşi ile karşılık verince çatışmada 2 askeri yaralandı. Dört saat süren çatışmalar sonunda hükümet kuvvetleri kışlayı basarak asileri teslim olmaya zorladı (Akşam, 3 Mart 1935: 1). Atina’da duruma hâkim olan hükümet, sıkıyönetim ilân ederek sokaklarda devriyeleri arttırırken aynı zamanda gazetelere de sansür uyguladı (Milliyet, 3 Mart 1935:7). Bu süreçte Atina ile İstanbul arası telefon ve telgraf trafiği kısa süreli de olsa kesintiye uğradı (Akşam, 3 Mart 1935: 4). Sıkıyönetimin ilânına rağmen Atina’da gündelik yaşam akışında devam etti (Son Posta, 4 Mart 1935: 11). İsyancılar diğer şehirlerden destek almalarına karşın ilk etapta Selanik, Trakya ve Makedonya’da tam bir sessizlik hâkimdi (Zaman, 4 Mart 1935: 2).

Kışla ve tersanedeki isyanların bastırılması sonucunda yakalanan asiler, mahkemeye çıkarılmak üzere tutuklandığı gibi, kısa zaman

diliminde mahkeme heyetleri de oluşturuldu. İsyanla ilgisi olduğu düşünülen ve Ayan Meclisi'nde çoğunluğu elinde bulunduran Venizelos taraftarı vekiller de tutuklanarak mahkemeye çıkarıldı. Bu kişilerin ölüm cezasıyla yargılanmalarına karar verildi. Bu arada hükümet teslim olmayan asilere yönelik ellerindeki gemileri teslim etmedikleri takdirde havadan bombardıman yapacağı uyarısında bulundu (Son Posta, 4 Mart 1935: 11). Mahkeme isyanın tertipleycisi olarak Venizelos'u gösterdiği gibi, isyanın merkezi olarak da Girit'i işaret etti (The Times, 24 April 1935). İsyancıların doğrudan Venizelos ile beraber olduğu teyit edilememişse de kaçırılan gemilerin Venizelos'un bulunduğu Girit'e doğru gittiği bilinmekteydi. Girit Valisi, Venizelos'a yakın gazetelerin hükümeti eleştirmesi sonucu, Venizelos'tan isyana karşı tavrını açıklamasını istedi (Zaman, 3 Mart 1935: 7).¹ Bu baskılar neticesinde Venizelos isyanı desteklediğini duyurdu. Bu açıklamadan sonra Venizelos'un Atina'daki evi aranarak çok sayıda silah ve bomba bulunduğu yazıldı. Girit'in isyancıların eline geçme ihtimali Yunan hükümetinde büyük bir endişe oluşturdu (Zaman, 4 Mart 1935: 2,7). Basının da yaklaşımdan Girit'in isyanda kilit noktayı teşkil ettiği anlaşılmaktaydı.

Bu olaylarla ilgili Atina'daki gazetelerin birbirlerinden bağımsız haberler yapması da Türk basınında farklı bilgilerin ve görüşlerin dolaşmasına sebep olmaktadır. Hükümet taraftarı Ellinikon Mellon gazetesinin yaptığı haberde Yunan hükümetinin Venizelos ve Plastiras taraftarlarının hükümet aleyhine hazırlamakta oldukları ayaklanmaya öncülük etmek üzere Plastiras'ın ülkeye getirilmesi için bir heyetin oluşturulduğu konusunda şüpheleri vardı (Zaman, 1 Mart 1935: 2). Bu iddiaya paralel olarak bir ay önce ordudan ihraç edilen General Skandalis, Vlahos, Kaymakam Diamesis, Spayis, Binbaşı Hacı Stavris gibi isimlerin isyanda rol oynadığı kuvvetle muhtemeldi. Hükümete göre isyanın birinci amacı tersaneyi ele geçirmektir. Yunan basınında Venizelist bir çizgisi olduğu bilinen Patris gazetesi de deniz kuvvetlerinde uzun zamandan beridir ihtilâl hazırlıkları yapıldığını iddia etmekteydi. Gazeteye göre son zamanlarda subaylar arasındaki hükümete karşı bir hoşnutsuzluk hâkimdi. Muhalif tavır sergileyenler ordudan ihraç edilirken yerlerine getirilenler liyakatsiz kişilerdi.

Subayların Deniz Kuvvetleri Bakanı olan Hacı Kiryakos'un istifa etmesi için Başbakan Çaldaris'e başvurdukları da iddialar arasındaydı. Gazetenin bu haberine karşın Çaldaris ve Hacı Kiryakos'un bu iddiaları reddederek deniz kuvvetlerinde önemli bir sorunun olmadığı açıklamasında bulundular (Cumhuriyet, 3 Mart 1935: 6). Venizelos ile

¹ Yunanistan'da Venizelos (Liberal Parti'ye) yakın gazeteler Kirikis, Kosmos, Patris, Nea Atainaika, Ethnos, Foni, Elefteron Vima'ydı (BCA.030.10/227.526.12).

Başbakan arasında yaşanan sorun, Yunan basında da kamplaşmalara yol açtı. İktidarın sorunu basite indirgeme teşebbüslerine karşın Venizelos taraftarlarının meseleyi derinleştirme hedefleri dikkat çekmekteydi.

İsyanın öncüsü olduğu düşünülen ve son günlerde Fransa'da bulunan Plastiras, Fransız basınına verdiği bir röportajda Yunanistan'da çıkan olaylardan pek haberdar olmadığını, ancak isyanın çıkmasına şaşırmadığı beyanatında bulundu. Başbakan Çaldaris'i samimi bir cumhuriyetçi bulmayıp kraliyetçi olmakla suçlayan Plastiras, hükümetin milleti ikiye böldüğünü ifade ederek hükümetin nüfuzunu kaybetmek üzere olduğunu ve millet isterse ülkeye dönüp hizmet edebileceğini de sözlerine ekledi. Venizelos hakkındaki düşüncelerinde "Venizelos çok sevdiğim bir arkadaşımıdır. Bununla beraber siyasi mevzular üzerinde kendisiyle anlaşabileceğimi zannetmiyorum. O parlamento adamıdır ben ise Cumhuriyetçi fakat otoriter bir askerim." Ortak noktalarından ziyade farklılıklarının daha fazla olduğunu savundu. Bu açıklamalar karşında İtalya'da bulunan Plastiras'ın Yunanistan'a geçme niyeti içinde olduğü görüldü (Zaman, 7 Mart 1935: 7). Her ne kadar olaylarla ilgisi olmadığını ve çıkan isyanın hükümetinin beceriksizliği ile alakalı olduğunu söylese de yaptığı hamlelerle Plastiras'ın beklenti içinde olduğunu anlaşılmaktaydı. Açıklamalarından isyanda aktif bir rol olmadığı gibi, Venizelos ile çok yakın olmadığı izlenimi çıkmaktaydı. Hükümetin isyanı yalnızca asayiş sorunu olarak göstermek istemesi, isyanın tabanını genişletmeyi engellemeye yönelik adımlar olarak okunabilirdi.

Hükümet, Atina ve Girit başta olmak üzere isyana karşı önlemler almaya devam ederken isyanın Makedonya'ya sıçraması üzerine olaylara müdahale ederek asilerin elinde bulunan Serez şehri isyancılarla yapılan mücadeleden sonra hükümet tarafından geri alınabildi. Hükümetin olayı ciddiye alarak Makedonya'ya asker sevk ettiği gibi, General Kondylis'in Makedonya'ya gönderileceği gelen haberler arasındaydı. Bu atmosferde Venizelos'un Girit'ten asker toplayarak topladığı askerleri Yunanistan'a göndereceği, Yunan basınından Jurnal gazetesinin haberleri arasındaydı. Gazete, Venizelos'un Girit'te "Üçler Meclisi" kurarak adayı idare etmek istediğini okuyucusuyla paylaştı. Girit'te bulunan askeri kuvvetler asilerin elinde bulunan gemilere karşı herhangi bir mukavemet göstermezken Girit halkı isyana destek vermeye devam etti (Zaman, 5 Mart 1935: 7). Bununla birlikte isyancılara engel olmak isteyen Girit Valisi öldürüldü. Asilerin elinde bulunan 225 kişi isyanın durdurulması yönünde tavır ortaya koyması üzerine kurşuna dizilerek denize atıldı (Son Posta, 5 Mart 1935: 3).

Asilerin kontrolündeki gemilerin Girit'e gelmesi üzerine, Venizelos bir beyanname yayınlarak muhalefet partilerine mensup aday

ve vekilleri toplantıya davet etti (Cumhuriyet, 5 Mart 1935: 1). Gelen bu haberler çerçevesinde Türk basını, Yunanistan'da genel bir savaş olduğu kanaatindeydi. Asilerin kontrolündeki gemilerin Girit'e yanaşır yanaşmaz Venizelos isyanının idaresini ele alınca Zaman gazetesi, Yunanistan'ın dışarıya karşı itibarı ve gücü düşürülerek bir dünya savaşının bile çıkabileceği inancındaydı.

Yunan hükümeti de artık ciddi tedbirler alması gerektiğini düşünerek asilerle mücadele etmek için yeni bir ordu oluşturdu. Bu ordu Doğu Makedonya'daki asilerin üzerine gönderilmesiyle Doğu Makedonya'da şiddetli çatışmalar meydana geldi (Son Posta, 5 Mart 1935: 1). 5 Mart'ta hükümet kuvvetleri tarafından çembere alınan Makedonya'daki asiler geri çekilmeye başladı. Asilerin Bulgaristan'a kaçtığı haberleri üzerine Bulgar sınırı ağır bombardıman altına alındı (Zaman, 6 Mart 1935: 1,7). Bulgar Hükümeti, sınırda önlemler alarak bölgeye asker takviyesinde bulunduğu gibi, Bulgaristan'a geçen mültecilerin silahlarına da el koydu (Zaman, 7 Mart 1935: 7). Doğu Makedonya'daki asilerin mevcudu 2.510 civarındaydı (Zaman, 6 Mart 1935: 7). Hükümetin donanma gücü ise 2 kruvazör, 8 muhrip, 13 torpidobot ve altı denizaltı gemisi ve Mürettebatı 6.716 mürettebattan oluşmaktaydı (Cumhuriyet, 5 Mart 1935: 3). Oluşturulan ordu ve donanmalar artık gerçek anlamda bir iç savaşın habercisiydi.

Doğu Makedonya'da sükûnet sağlanınca Girit'e giden General Kondylis çatışma olmaksızın isyana son vermek için bir beyanname yayınlarak asileri uyardı. Kondylis beyannamesinde "Size düşünmek için 24 saat mühlet veriyorum. Bu mühlet geçince bütün hava ve kara kuvvetlerini merhamet etmeksizin asilerin ordusuna karşı çıkaracağım. Bunu size hiçbir zaman yalan söylememiş olan namuslu bir asker söylüyor." (Zaman, 6 Mart 1935: 7). Olayın ciddiyetinin boyutu anlaşılmaktaydı.

Asilere tanınan sürenin dolması ve yoğun bombardıman başlatılmasına karşın hava şartlarından ötürü zaman zaman aksaklıklar yaşandı. Bunun yanında isyanın bastırılmaya çalışıldığı günlerde Yunanistan hava sahası başka uçaklara kapatıldı. Venizelos'un Girit'te hâkimiyetini sağlamlaştırması üzerine Avrupalı devletler, Yunanistan'a donanma gönderecekleri açıklamasında bulundu (Zaman, 7 Mart 1935: 7). Avrupalı devletlerin bu çıkışı, Yunanistan'ın basit bir kalkışma olarak gösterdiği olayların üstesinden gelemediğinin işaretiydi.

Venizelos'un topladığı askerleri Selanik üzerine göndereceği haberleri üzerine Yunan Hükümet yetkilileri riske girmeyerek Selanik limanını kapatarak gemi girişlerini yasakladı (Akşam, 5 Mart 1935:1). Bakanlar Kurulu'nda yeni göreve getirilen General Metaksas, isyanın

bastırılma süreciyle ilgili yaptığı açıklamada gidişattan memnun olduğunu, gerekenin yapıldığını bunun dışında yapılacak bir şey olmadığı açıklamasında bulundu (Cumhuriyet, 6 Mart 1935: 5). Hükümet kanadı her açıklamasında örgütlü bir kalkışma olmadığını, kontrolün kendilerinde olduğu mesajını vermektedir.

Hükümet yetkililerinin bu açıklamalarına karşın kalkışma Yunan ekonomisini de ciddi ölçüde etkilemeye devam etti. Yunan para birimi Drahmi borsada değer kaybetmeye başladı (Cumhuriyet, 5 Mart 1935: 1). Ekonominin yanında eğitim camiası da teşebbüsten etkilendi. Venizelist ve komünist öğrenciler ile hükümet taraftarı öğrenciler arasında silahlı çatışmalar yaşandı (Milliyet, 6 Mart 1935: 6). Bakanlık kararıyla kapatılan okulların bir süre daha açılmaması gündemdeydi (Akşam, 7 Mart 1935: 1). Hükümet isyanın kendi beyanatları dışında haber yapılmasına ve halk arasında konuşulmasından rahatsızlık duymaktaydı. Buna karşın bu süreçte basına sansür uygulanmaması hükümetin elindeki en büyük silahtı.

Hükümetin sansür politikasına karşı kamuoyunun kafasında soru işaretleri oluşturacak haberler çıkmaya devam etti. Averof Zırhlısı'nın Midilli Adası'nı işgal ettiği haberi bunlardan birisiydi. Yazılan haberlerde isyancıların Midilli'den hareketle Akdeniz'i işgal edeceği bilgisinin yanında Venizelos'un Mısır'a kaçacağı söylentilerinin yazılması sorunu karmaşık bir yapıya büründürdü. Benzer şekilde asilerin Akdeniz'de İtalya ile iletişime geçtiğiyle ilgili haberler İtalyan Elçiliği tarafından yalanlandı (Zaman, 8 Mart 1935: 1). Çıkan bu haberler üzerine Mısır Hükümeti, asilerin İskenderiye'ye gelmeleri durumunda silahlarına el konulmasını emretmişti (Milliyet, 8 Mart 1935: 5). İsyanın hızlı bir şekilde yayılmasıyla bu haberler arasında ciddi çelişkiler vardı.

Akdeniz'deki hareketlilik ve asilerin adaları isyana teşvik etme girişimleri karşısında meşru hükümeti daha sıkı önlemler almaya sevk etti. Hükümet, Sakız, Midilli ve Sisam adalarında kendilerine sadık askeri memurlarla iletişime geçerek onlarla işbirliği yoluna gitti. Akdeniz'deki bu tehlikeden ötürü gemilerin gözetilme işine daha fazla ağırlık verilmeye başlandı (Zaman, 8 Mart 1935: 1).

Balkan ve Akdeniz sınırındaki hareketlilik sadece Türkiye'yi değil, Yunanistan'ın diğer komşularında da tedirginliğe neden oldu. İtalya, isyana karşı tedbirleri arttıracığı yönünde kararlılık koyarken Bulgaristan da sınırını takviye etmeye devam etti. Romanya'nın da Yunan Meşru Hükümeti'ne yakın durduğu görülmektedir. Yunanistan'ın yarı resmi gazetesi Proiya, Balkan devletlerinin hükümet ile asiler arasında aracılık ettiği ile ilgili haberlerin aslı olmadığını yazmaktaydı (Zaman, 9 Mart 1935: 1). Bulgaristan'ın sınırlarına asker yığması, Yuna-

nistan açısından endişe veren bir durumdu. Yunanistan, Milletler Cemiyeti'ne başvurarak bu asker yığılma olayının tehlikeli olduğunu bildirdi. Buradan hareketle Yunan basını Bulgaristan'ın isyana destek verdiğini düşünmekteydi (Zaman, 10 Mart 1935: 1). Bu haberin aksine karışıklığı çıkarmanın İtalya olduğuna dair sorular, Yunan kamuoyunda tartışılan konular arasındaydı (Zaman, 10 Mart 1935: 1). İngiliz basınında ve Yugoslavya'da Venizelos'un İtalya tarafından kullanıldığıyla ilgili genel bir görüş hakimdi (Cumhuriyet, 10 Mart 1935: 1). Bulgar basını da isyanı yakından takip etti. Mir gazetesinin yaptığı haberde karamsar bir tablo ortaya konuldu: "Üç dört günden beri devam etmekte olan Yunan isyanı, esasen karışık olan bu memleketi dâhilen zayıflığa ve büsbütün inhilale doğru sürüklemektedir. Yunan ihtilali Türk- Yunan dostluğu ve Balkan misakına büyük bir darbe vurmıştır. Dâhilen bu kadar hasta olan bir memlekette fayda değil hatta zarar gelir. Bu hastalık ise hiçbir şey ile tedavi edilemez. Ancak bir halaskarını bulduktan sonradır ki Yunanlılar bundan sonra Balkan uzlaşmasına faydalı olabilirler"(Son Posta, 7 Mart 1935: 15). Bulgaristan, Yunanistan'ın bu olaylardan zarar gördüğünü, Balkan Pakti'nin dağılması yönünde bir eğilim içinde olduğundan soruna bu noktadan yaklaştı.

Venizelos'a yakın basın ise, Balkan Pakti'nin mimarı olarak Venizelos'u gördüğünden Bulgaristan'ın dışarıda kalmasının kendilerine büyük bir savaş sorumluluğu yüklediği yönünde bir kanaate sahipti (BCA.030.10/227.526.3)². Venizelos'a göre, Bulgaristan tarafından oluşturulacak hiçbir tehlike Yunanistan'ı tehdit edemezdi (BCA.030.10/255.717.17).

Akdeniz'de belli noktalarda hâkimiyet kuran darbeciler, Sakız ve Sisam Adaları ile Drama Bölgesini işgal edip Yanya'ya girmelerine karşın Yunan basını, bu işgalleri önemsiz göstermeye çalıştı (Zaman, 9 Mart 1935: 7; The Times, 9 March 1935). Hükümetin olaya müdahale ettiği, savaş uçaklarının bombardımanı sonrasında asilerin bölgeden uzaklaştıkları da gelen haberler arasındaydı (Son Posta, 8 Mart 1935: 3). Bu çatışmalar sırasında Venizelos'un da yaralandığı söylenmekteydi (Son Posta, 9 Mart 1935: 3). Ayrıca isyanın Yenişehir ve Yanya civarına ulaştığı haberleri de gelen bilgiler arasındaydı. Gelen bu haberlere karşın Zaman gazetesi böyle bir haberin doğruluğundan şüpheyle yaklaştı. Yunanistan'ın ilk önce Makedonya'daki isyanı bastırmaya önem

² Balkan Pakti'na yaklaşımları ve Türkiye ile ilişkileri konularında Venizelos ile Çaldaris'i karşılaştıran yabancı arşiv kaynakları, Çaldaris'in ekiple ve sorumluluk ekseninde görev algısıyla hareket ettiğini, Venizelos'un ise inançları ve hedefleri doğrultusunda aşkla bu işe sarıldığı tespitinde bulundu (National Archives (United States, 867/9111-396).

verdiği bilinmekteydi. Dolayısıyla önce Doğu Makedonya ve Girit isyanının bastırılmasına öncelik verilerek adalar sonraya bırakıldı. Adalara sadece dört tabur asker gönderilmesi bunun ispatıydı. Darbecilerin başında bulunan Kumandan General Kametas, Doğu Makedonya’da seferberlik ilan ederek askerleri silahaltına çağırmasına karşılık bu çağrı pek karşılık bulmadı (Zaman, 9 Mart 1935: 7). İsyan bazı bölgelerde halktan pek destek görmedi. Kavala’da asilere karşı tepkiler gün geçtikçe artmaya başladı. Kavala halkı, asilerle yaptığı beş saatlik çatışmadan sonra asilerin lideri General Kamenos, Psara Gemisi’ni yardıma çağırdı (Cumhuriyet, 8 Mart 1935: 8). Bir yandan da Venizelist filo kumandanının hükümete verdiği ültimatonda Çaldaris Hükümeti’nin istifa etmemesi durumunda Atina’nın bombalanacağı söyleniyordu. Başbakan Çaldaris, bu tür tepkilere karşın isyanı bastırma konusunda kararlı bir dil kullanmaya devam etti (Akşam, 9 Mart 1935: 1). Makedonya’da bir süre sükûnet sağlanmışsa da asilerin Akdeniz’e açılması ve adaları hedef olarak görmesi isyanda dengeleri sık sık değiştirmektedir.

Hükümet, sürekli isyanı bastırmada başarılı olduğunu gündeme taşırken asilerin Selanik’i bombaladığı ve Dedeağaç’ı işgal ettiği haberleri, kamuoyunda tedirginliğe neden olmaktadır. Aynı zamanda Çaldaris Hükümeti’nin istifa ettiği yönündeki haberler gelse de Yunan resmi makamları bu haberleri yalanlamayı sürdürdü (Zaman, 10 Mart 1935: 2). Pire ve Larissa’da bir kısım askerinin isyana katılmasına karşın hükümetin hava şartlarından ötürü olaya müdahale edemediği gelen haberler arasındaydı (Cumhuriyet, 9 Mart 1935: 1). Çaldaris Hükümeti, hava şartlarının düzelmesiyle harekete geçtiklerini, bu hareket sonrasında isyancıların ağır kayıplar vererek isyancıların köşeye sıkıştırdıkları açıklamasında bulundu. Asilere yönelik taarruz için General Kondylis, Strumica cephesine intikal etmesi dikkat çekiciydi (Zaman, 10 Mart 1935: 2).

General Kondylis ve Başbakan Çaldaris ayrı ayrı yaptıkları açıklamalarda isyanı bastırma sürecinin iyi gittiğini, son bir taarruzla isyana tamamen son verecekleri inancını diri tutmaya devam ettiler. Büyük taarruz için hazırlanan hükümet, Makedonya’ya asker takviyesi yanında 6 denizaltı gemisini bölgeye gönderdi. Yoğun şekilde isyan bölgelerini bombalayan hükümetin kısa sürede isyanı bastıracağını söylemesine karşın Venizelos’un Girit’te bağımsızlığını ilan ettiği haberleri endişeli hava oluşturmaya devam etti. Venizelos’un bölgede isyana destek amaçlı adam topladığı bilinmekteydi.

Hazırlıklar sürerken Orliakos civarında karargâh kuran Birinci Süvari Alayı asiler tarafına geçtiği gibi, Kui Yunan karakolu da asilere katıldı. Asilere saldırmak üzere hazır bulunan 6 denizaltı mürettebatıyla isyancıların tarafına geçti (Akşam, 10 Mart 1935: 1). General Kondylis,

uçaklarla teslim olanların affedileceği ve memleketlerine gönderileceği yönünde beyannameler dağıttırdı (Akşam, 10 Mart 1935: 5). Bu beyannamelere karşın asilere 27 bin gönüllü katıldığı gelen haberler arasındaydı (Cumhuriyet, 10 Mart 1935:5). Asilerin Averof zırhlısına karşı hükümet Kilkis adındaki donanma gemisini harekete geçirdi. Bunun yanında asilere karşı kullanılmak üzere Fransa'dan da gemiler getirtirildi. Bütün bu hazırlıklara karşın isyanın neden olduğu zarar 2 milyon İngiliz Sterlinin üzerindeydi. Devletin bu zararı karşılamak için asi liderlerin mallarına el koyacağı tartışılan konular arasındaydı (Zaman, 11 Mart 1935: 2).

Hazırlıklarını tamamlayan hükümet taarruza geçerek Serez'e doğru ilerlemeye başladı. Hiçbir mukavemetle karşılaşmayan hükümet kuvvetleri karşısında asilerin geri çekilmeye başladığı haberleri gelmekteydi. Provatas Köyü de hükümet tarafından ele geçirilen yerler arasındaydı (Zaman, 11 Mart 1935:7). Hükümet asilerin bulunduğu Serez ve Kavala'daki kışlalara ve mevzilerine birçok bomba yağdırdı. Uçakların bir kısmı da Hava Kumandanı Pepas'ın idaresinde Doğu Makedonya'ya gönderildi. Asi kuvvetlerin başında Venizelos'un bir oğlu bulunmaktaydı. İskeçe, Gümülcine, Dedeağaç, Serez ve Kavala asilerin kontrolünde kalmaya devam etti (Akşam, 10 Mart 1935:2). Struma nehrini geçmeyi başaran hükümet kuvvetleri ile asiler arasında çıkan çatışmada asiler büyük kayıplar verdi. Bu sırada Atina'nın bombalandığıyla ilgili asılsız haberler dolaşmaktaydı (Milliyet, 10 Mart 1935: 1,6). Asilerin Kumandanı Komenos gönderdiği bir haberde, kurşuna dizilecek her bir asiye karşı iki hükümet askerinin kurşuna dizileceği tehdidinde bulundu (Milliyet, 11 Mart 1935:1).

Taarruz süresince asiler ardında bıraktıkları her şeyi yakıp yıktı. Yunanistan'ı adeta harabeye çevirdikleri ve Strumica barajını hükümet kuvvetlerini engellemek için tahrip ettikleri gelen haberler arasındaydı (Cumhuriyet, 11 Mart 1935: 5). Bununla beraber hükümet uçaklarının Doğu Makedonya'yı yoğun bombardımana tabi tutması karşında isyancılar karşılık veremediler (The Times, 9 Mart 1935). Hükümetin aynı anda havadan, karadan ve denizden yaptığı saldırılar asilerin cesaretini önemli derecede kırdı. Hükümet kuvvetleri Serez'e doğru ilerlerken asiler kayıp vermeye devam etti (Son Posta, 11 Mart 1935: 1,5). Venizelos'un başına para ödülü verileceği gündeme gelmesine karşın Başbakan Çaldaris bu fikre sıcak bakmadı (Akşam, 11 Mart 1935: 5).

Son taarruzun olumlu sonuç verdiğini duyuran Yunan basını, asilerin teslim olmaya başladığını yazdı. Asilerden 150 kişi ile birkaç subay hükümete teslim oldu (Son Posta, 11 Mart 1935: 3). Asilerin bulunduğu Averof ile bir denizaltı gemisi hariç diğerleri teslim oldular.

Asilerin liderleri de Serez'deki Yunan bankasında bulunan 60 milyon Drahmi'yi alarak Kavala yoluyla kaçtılar. İsyancı subayların çoğu Bulgaristan'a sığındı. Hükümet kuvvetleri de aynı günün akşamı Kavala üzerinden harekete geçti (Zaman, 13 Mart 1935: 1). Kavala, Serez, Drama ve Demirhisar hükümet tarafından geri alınarak asilerden 3.000 kişi esir alındı (Akşam, 12 Mart 1935:1).

Asilerin Kumandanı General Komenos'un Bulgar Hükümeti'ne teslim olduğu tahmin edildi (Milliyet, 12 Mart 1935: 6). Venizelos, donanmanın önemli bir kısmını kontrolü altına almasına karşın kömür sıkıntısı ve hava kuvvetlerinin hükümetin elinde olması eylemlerini işlevsizleştirmektedir (Us,1935:1). İsyanın kısa sürede bastırılması, Girit hariç Yunan halkının isyana destek olmamasından kaynaklanmaktaydı. Asilerin elinde uçak olmaması onlar için bir dezavantajdı.

Venizelos'un isyanı meşru göstermek için Hanya telsizine yaptığı konuşmayı hiçbir radyo yayınlamaması, Venizelos'un sonunun yaklaştığının işaretleriydi (Cumhuriyet, 12 Mart 1935: 6). Venizelos ise, karısı ve bazı amirallerle Averof zırhlısına binerek Girit'i terk etti. Venizelos ve yanındakileri Kasos Adası'na çıkararak Averof, hükümete teslim olacağını bildirdi. Kasos Adası, İtalya'ya bağlı bir ada olduğundan burada gözetim altında tutulan Venizelos'un teslim edilip edilmeyeceği belirsizliğini korudu. Bulgaristan'a kaçan asilerin Yunan Hükümeti tarafından iadesi istenmesine karşın Bulgar Hükümeti asileri bir kampta toplayacağını, Yunan yetkililerine bildirdi (Akşam, 13 Mart 1935:1). Cumhuriyet gazetesi yazarı Yunus Nadi, Venizelos'un Girit'ten ayrılmasının onu diri diri yakılmaktan kurtarmasına karşın Balkan Antantı ve kendi ülkesine karşı işlediği ihanet damgasından kurtulamayacağı görüşündeydi (Nadi, 1935:1). Balkan Paketi'nin bu darbe teşebbüsünden çok fazla etkilenmemesi ittifakın gücü ve sağlamlığıyla izah edildi (Meto, 1935:2).

İsyanın sona ermesi, Yunanistan'da özellikle de Atina'da sevinçle karşılandı (Zaman, 13 Mart 1935: 7). İngiltere'de de isyanın bastırılması memnuniyetle karşılandı (Akşam, 13 Mart 1935: 1). İngiltere, Yunanistan'daki yönetim değişikliğini ve istikrarsızlığı kendi politikaları açısından uygun görmediğinden isyan süresince meşru hükümetin yanında olduğu mesajını sürekli yineledi.

Asilerden bir kısmı ise, dağlara çıkarak hükümetten kaçmayı başararak eşkıyalık faaliyetlerinde bulundular. Yüzbaşı Merkuri'nin idaresindeki çetenin kalabalık olduğu ve Serez civarındaki dağlarda do-laştıkları bilinmekteydi (Son Posta, 29 Mart 1935:1). Bu sırada Venizelos On İki Ada'da ikamet etmek için İtalyan hükümetine başvurdu. Basın, İtalya'nın Yunanistan'a yakın olmasını dikkate alarak Venizelos'un

burada çok uzun zaman ikamet edemeyeceği kanaatindeydi (Cumhuriyet, 31 Mart 1935: 3). Venizelos ile birlikte hareket eden General Plastiras, en son Fransa'da bir otelde izini kaybettirerek kayıplara karıştı (Milliyet, 13 Mart 1935: 6). İsyanın başarısızlığında Venizelos ve General Plastiras'ın aralarındaki fikir ayrılıkları da etkili oldu. 25 Mart'ta yapılması planlanan hareketin Venizelos'un kararıyla 1 Mart'ta başlatılması ayrılığın bir göstergesiydi. İsyanın planlandığı gibi Selanik'e yayılamaması da isyancılar da motivasyonu düşürdü.

Başbakan Çaldaris, Venizelos'un isyanı ocak ayından beri planladığı bilgisinden hareketle isyana sonradan dâhil olduğunu söyleyen Venizelos'un yalanının ortaya çıktığını söyledi (Zaman, 25 Mart 1935:2).

Yunan Hükümeti maddi olarak çok zarara uğradığından isyanın faturasını beklenildiği gibi asilere çıkarma yöntemini uyguladı. Özellikle asilerin kaçarken bankalardan çaldığı paraları geri almaya çalışırken asilerin bankalardaki 80 milyon Drahmi'sine el konuldu (Cumhuriyet, 15 Mart 1935: 1). Venizelos ve karısının 500 milyon Drahmi'yi bulan serveti müsadere altına alınmasına kara verildi (Milliyet, 15 Mart 1935: 1).

İsyanın bastırılmasından sonra Başbakan Çaldaris, durumun tamamıyla kontrol altına alındığını "Yunanistan için yeni bir güneş doğacağını ve bütün dünyanın hürriyetperverlerin hakiki reisinin kim olduğunu anlayacağı" açıklamasında bulundu (Milliyet, 13 Mart 1935:6). Çaldaris'in Atina'ya döndüğü gün soğuğa rağmen 300 bin kişi sokaklara dökülerek tezahüratlar eşliğinde kendisini karşıladı (Zaman, 14 Mart 1935: 1). Yunanistan'da hayatın normale dönmesiyle olağanüstü bir şekilde kabineye giren ve Başbakan Çaldaris ile sorun yaşayan Metaksas görevinin bittiğini belirterek istifasını açıkladı (Akşam, 14 Mart 1935: 2). Kabineden istifa eden Metaksas'ın muhalefete geçeceği gelen haberler arasındaydı (Zaman, 22 Mart 1935: 7).

Darbe teşebbüsünün başarısızlığından sonra Yunan Hükümeti, yönetimde radikal yapılanmalara yeşil ışık yaktı (Akşam, 14 Mart 1935:1). İlk olarak Ayan Meclisi'nin kaldırılmasına karar verildiği gibi, anayasada da değişiklik yapılması planlandı (Zaman, 19 Mart 1935: 2). Ayan Meclisi yerine birlik korporasyonlarını temsil eden meclis kuruldu (Cumhuriyet, 23 Mart 1935:1). Başbakan Çaldaris'in kabinede yaptığı değişiklik şu şekildeydi: İçişleri Bakanlığı'na Bay Rallis, Adalet Bakanlığı'na Bay Kloros, Ziraat Bakanlığı'na Bay Teotikos, Sağlık Bakanlığı'na Bay Nikolitas, Makedonya Valiliği'ne Bay Mantas ve Trakya Valiliği'ne Lontas atandı (Son Posta, 21 Mart 1935: 3). Çaldaris Başbakanlığın yanında Dışişleri Bakanlığı görevini de üstlendi (Cumhuriyet, 22 Mart 1935: 1).

Darbe teşebbüsü sonuçsuz kalmasına karşın Yunanistan'da hayatın normale dönmesi zaman aldı. Olayların bastırılmasından sonra tutuklamalar başladı. Tutuklanan 2.348 kişinin yargılanmasına başlandı (Cumhuriyet, 19 Mart 1935: 6). Yargılamaların tamamlanmasına kadar sıkıyönetimin uzatılmasına karar verildi (Milliyet, 14 Mart 1935: 5). Sinema ve tiyatro gibi alanların dışında halkın açık ve kapalı alanlarda toplanması yasaklandı (Zaman, 21 Mart 1935: 2). Başka ülkelere sığınan asilerin mahkemeleri gıyabında görüleceği kararı alındığından Venizelos'un mahkemesinin de bu usul çerçevesinde yapılması planlandı (Son Posta, 14 Mart 1935:1). Venizelos, İtalya'da bir gazeteye verdiği röportajda: "Bundan sonra siyasetle hiç uğraşmayacağım. Artık Yunanistan'a da ayak basmayacağım. İsyanı ben çıkarmadım. Fakat Yunanistan'ın istikbâlini korumak için bugünkü hükümeti devirmekten başka çare olmadığına kanaat getirdiğim için isyan hareketinin başına geçtim" (Son Posta, 18 Mart 1935: 3). İsyanın planlayıcısı değil, yürütücüsü konumunda olduğu anlamı çıkmaktaydı.

Venizelos bu açıklamalarına karşın Napoli'de bir muhabire verdiği röportajda isyan etmekteki kastının iktidara geçmek olmadığını ve yazdığı makalelerle Yunan halkını harekete geçirme niyetinde olduğunu ifade etti (Akşam, 23 Mart 1935: 1). General Kamenos ise mağlubiyetleri için: "Cumhuriyet için mücadeleden, Makedonya ve Trakya halkını müdafaa için elimizde topçu ve tayyare olmadığı için vazgeçmeye mecbur olduk. Boş yere kan dökülmesinin önüne geçmek istedik. Mücadeleye başka cumhuriyetçiler tarafından devam edilecektir. Çünkü cumhuriyet fikri, ulusun ruhunda derin bir surette kökleşmiş bulunmaktadır" (Milliyet, 14 Mart 1935: 5). Darbe teşebbüsünün kişilere endekslenmemesini, bunun bir fikir hareketi olduğunu belirtti. Asi liderler isyanı meşrulaştıracak açıklamalarda bulunuyordu. Ayrıca isyana sonradan dâhil olduklarını söyleyerek hükümet ile aralarında açık bir kapı bırakmaya çalıştıkları da görülmektedir.

Başbakan Çaldaris, yayınladığı beyannamede istikrar için asilerin ve onlara yardım edenlerin cezalandırılmasının çok hızlı bir şekilde yapılmasını istedi (Hilaliahmer, 17 Mart 1935:1). 19 Mart'ta başlayan yargılama sürecinde ilk olarak Efsun Numune Taburu subaylarının mahkemesi yapıldı (Akşam, 19 Mart 1935:2). Bu tabur miralaydan itibaren büyük, küçük rütbeli 28 askerden oluşuyordu. Liderleri Miralay Sarafis'in yanında Kaymakam Çigantes, Stefanakos ve Yüzbaşı Trandafilidis'ten oluşmaktaydı (Akşam, 24 Mart 1935:1). Yargılanların arasında üç eski başbakan Venizelos, Kaphantaris, Papanastassiou dikkat çekmekteydi (The Times, 18 March 1935).

Mahkeme sonucunda Miralay Sarafis, Kaymakam Çigantes ve Stafanakos müebbet kürek cezasına çarptırıldı (Akşam, 1 Nisan

1935:1). Mahkemede tanık olarak dinlenen Emniyet memurları Zezas ve Katrabasas, isyanın Noel'den beri planladığını iddia ederek mahkeme heyetine bunu ispatlayacak dokümanlar sundular (Cumhuriyet, 21 Mart 1935: 3). Harp okulu öğrencileri darbecilere karşı sessiz kalmalarına karşın suçsuz bulundular (Milliyet, 22 Mart 1935:2). Midilli, İskeçe ve Paramityas şehirlerinin din adamlarının da isyan ile alakası olduğu tespit edilmesine karşın yargılamalarının Kilise Meclisi tarafından yapılması planlandı (Son Posta, 24 Mart 1935: 1).

Ankara Yunan Elçiliği eski Deniz Ataşesi Halkiopulos'un da isyanda parmağı olduğu tespit edildi (Son Posta, 26 Mart 1935: 1). Yunan bankası umumi müdürlüğünün isyan için 200 bin Drahmi verdiği de iddialar arasındaydı (Zaman, 24 Mart 1935: 2).

İsyancı subaylardan Burdara'nın evinde yapılan aramalarda muhalefet parti liderlerinin isyanda parmağı olduğuyla ilgili belgelere ulaşıldığı mahkemeye sunulan konular arasındaydı (Zaman, 24 Mart 1935: 2). Bunun dışında Hanya Milletvekili Pistolakis'in evinde bulunan belgelerde isyan planının temmuz ayından beri hazırlandığı anlaşıldı (Milliyet, 28 Mart, 1935:1). Yunan ordusunda da birçok amiral ve general açığa alınarak tasfiye edildi. Tasfiye edilenler arasında donanmada görevli Amirallerden Russenle Dimulis, Kumandan Vulgaris, Fokas, Lundras gibi isimler de vardı (Cumhuriyet, 26 Mart 1935: 3). Savcılık, asilerden 13 subayın idamını, 7'sinin ise müebbet hapis cezasına çarptırılmasını talep etti (Son Posta, 29 Mart 1935:3). Venizelos'un görünür bir şekilde darbeyi gerçekleştirenlere destek verdiği hukuken de ispat edildi. Darbecilerden 13 subay idama mahkûm edilirken yüzlerce darbeci olduğu düşünülen asker ordudan uzaklaştırıldı. Venizelos destekçisi olduğu belirlenen kişiler bu dönemde, üniversitelerden, devlet memurluklarından atıldı. Gıyaplarında yapılan yargılamada Venizelos ve General Plastiras hakkında idam cezası verildi (Tağmat, 2016: 153). Öte yandan verilen kararlarla ilgili ülke basınında tartışmalar yükselmekteydi. Kimi gazete suçlulara en ağır cezanın yani ölüm cezasının verilmesi gerektiğini savunurken kimisi de isyana öncü edenler dışındakilerin hapis cezası alması gerektiğini savundu (Son Posta, 30 Mart 1935: 1). Yunan kadınları da yargılanan suçluların idam cezası alması için mahkemeye dilekçeler gönderdi (Zaman, 1 Nisan 1935: 2). Mahkemeden idam kararları çıkmaması üzerine bir kısım halk miting düzenleyerek mahkeme kararlarını protesto etmeye başladı (Milliyet, 2 Nisan 1935:1). Bunun üzerine Başbakan Çaldaris, halkı sakinleştirmek için bir beyanname yayınladı. Beyannamede mahkemeye müdahale etme yetkisinin olmadığını, ancak yeni bir isyanın baş göstermemesi adına gerekli bütün tedbirlerin alındığını belirtti (Cumhuriyet, 2 Nisan

1935:5). Tepkilerden sonra harp divanı başkanı görevinden alındı (Zaman, 3 Nisan 1935:2).

Mahkeme kararları sadece halk üzerinde değil orduda da olumsuz etkiler oluşturdu. Mahkemenin asilere merhamet ettiğini düşünen bazı kumandanlar ordudan istifa ettiler. Tayyare Umum Kumandanı: “Ben şimdiye kadar millet ve memleketime sadakat ve fedakârlıkla çalıştım. Fakat namuslu vatan evlatlarını öldürenleri affeden hükümetin emrinde çalışmam” diyerek istifasını verdi. Umum Donanma Kumandanı da aynı sebepten görevine devam edemeyeceğini bildirdi (Cumhuriyet, 3 Nisan 1935: 1-2). Ahali Partisi üyelerinin meclisi basarak yargılamaları protesto etmesi, olayları daha ciddi bir boyuta taşıdı. Yeni bir isyanın eşiğine gelinmesi ve hükümet aleyhindeki söylemlerin artması üzerine Birinci Ordu Kumandanı Panayotakos olaylara müdahale ederek çatışma çıkmadan grubu dağıtmayı başardı (Cumhuriyet, 4 Nisan 1935:6).

Midilli Valisi, Midilli’deki hapisanelerin isyancılardan ötürü dolması üzerine boş olan yerlere nakilleri için hükümetten yetki istedi (Milliyet, 21 Mart 1935: 2). Mahkemede yargılamaları süren asilerin ortaya koydukları en önemli gerekçe cumhuriyetin tehlikede olduğu ve aksaklıkları gidermek için bu işe kalkıştıklarıydı.

İsyan sonrası zengin iş adamları ve sendikalar ülkelerine maddi yardım yapmak için adeta yarışa girdiler (Milliyet, 25 Mart 1935: 7). Fabrikatör Papastratos kardeşler Yunan milli uçak filosuna bir milyon Drahmi bağışladı (Cumhuriyet, 24 Mart 1935: 3). Ayrıca Başbakan’ın eşi Bayan Çaldaris de isyanda zarar görenlerin ailelerine yardımda bulundu (Zaman, 25 Mart 1935: 2).

Venezelos’un önderliğindeki cumhuriyetçi askerlerin darbe girişimi bastırıldı ve Venezelos ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Krallık yanlıları, karşı önlemler olarak cumhuriyeti lağvetti. Kral II. Georgios Atina’ya çağrıldı ve yeniden krallık rejimine geçildi (Hacısalıoğlu, 590). 1936’da kralın desteğiyle yönetimi elinde tutan Metaksas, bir dikta rejimi kurdu (Clogg, 1997: 142; Beaton, 2019:253).

Darbe Teşebbüsünün Türkiye’ye Yansıması

Darbe teşebbüsünün başlangıcından itibaren Türk Hükümeti’nin olayları yakından takip ettiği görülmekteydi. Bu süreçte Yunanistan’ın Ankara Elçisi Sakellaropulos, Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile bir toplantı yaptı. Bu toplantıda isyan ile ilgili Başbakan İnönü: “Yunanistan’da hadis olan meseleler münasebetiyle Türk hükümeti derin teessür duymaktadır. Bununla beraber Yunan milletinin vatanperverliği sayesinde bu çetin imtihandan muzaffer ile çıkılacağına da emindir. Türkiye, Yunanistan ile arasındaki

dostluğa çok bağlıdır ve Yunanistan'ı idare eden simaların bu müşkülâtın üstesinden gelecekleri muhakkaktır.” (Zaman, 11 Mart 1935: 2). Diyerek meşru hükümete desteğini sundu. Türk basınının isyan ve özelde Venizelos ile ilgili eleştirileri de son derece ağır oldu. Türk basını, Venizelos'un isyanı çıkarmadaki asıl amacının Balkan Antlaşması'nı yürürlükten kaldırmak olduğunu iddia etmekteydi. Venizelos'un Bulgarlarla birleşerek Balkanlardaki barış ortamını bozmak istediği düşünülmekteydi (Zaman, 12 Mart 1935: 1).

Türkiye'nin Balkanlar ile ilgili endişesi Bulgaristan'a yönelik güvensizlikten kaynaklanmaktaydı. Balkan Pakti'nin dışında kalan Bulgaristan ile arasında soğuk rüzgârlar estiği bu dönemde Bulgaristan'ın Türkiye ile olan sınırına asker yığılması ortamı iyice gergin bir duruma getirdi.

Türk Hükümeti, Yunan Hükümeti'nin Türk karasularından geçen Yunan gemilerinin durdurulması yönündeki talebine olumlu cevap vererek asilere malzeme götüren 3 gemiyi durdurarak İstanbul Limanı'na demirledi. Bu gemilerden birinin Venizelos'un gelinine ait olduğu bildirildi (Cumhuriyet, 8 Mart 1935). Türkiye'nin kara sularında fark ettiği 5 gemi, Yunan Hükümeti'ne bildirildiği gibi, isyan hareketlerine katılacakları öngörüldüğünden gemilerden 3'ü Haliç'e çekildi (Zaman, 8 Mart 1935: 1). Haliç'e çekilen gemilerin kalacakları süre için serbest giriş-çıkış izni verildi. Bu gemilerin kaptanları İstanbul'da Yunan Konsoloslugu ile temasa geçmişlerdi. Bunun dışında Çanakkale'de çevrilen Atlas isimli Yunan gemisi de benzer şekilde İstanbul'daki limana çekildi (Zaman, 9 Mart 1935: 7). Yunanistan'a dönemeyerek limanda kalan Navika adlı vapur, Venizelos'un oğlu Bay Kyriakos'a ait olduğu bilinmekteydi (Son Posta, 7 Mart 1935: 1).

Yunan hükümeti asilere yardım yapılmasını önlemek amacıyla daha önce de gemilerin tutulması için Türkiye'ye ricada bulunmuştu. 10 Mart'ta Türk sularında kömür yüklü gemi Beşiktaş önüne getirilip gerekli resmi işlemlerden geçirildi. Yakalanan gemi kaptanı sorgusunda kömürü Rusya'dan aldığını ve Fransa'ya götürmek üzere olduğunu beyan etti. Geminin Pire'ye götürüleceği tahmin edilmekteydi (Kurun, 11 Mart 1935: 9). Ayrıca Türkiye'deki Yunan konsoloslugu Yunanistan'a gitmek isteyen yolcuların pasaportlarına vize verirken Yunan gemilerine vize vermemekteydi. Bu yüzden Romanya bandıralı Prenses Maria'nın Selanik seferi de yarım kalmıştı (Kurun, 12 Mart 1935: 9). Birkaç gün sonra Yunan Hükümeti'nin müracaatı ile Türk Hükümeti'nin Haliç'te tuttuğu ticaret gemileri, Venizelos'un oğlunun gemisi hariç, serbest bırakıldı (Akşam, 14 Mart 1935: 2). Venizelos'un oğlu Kyriakos'a ait “Nausicaa” adlı gemi Yunan Hükümeti tarafından İstan-

bul'dan alındı (Son Posta, 20 Mart 1935: 11). Türk Hükümeti'nin meseleye bir iç sorun olarak yaklaşmasına karşın hukuk çerçevesinde meşru hükümetin yanında yer aldığı görülmektedir.

Yunus Nadi, Yunanistan'daki iç isyanı üzüntü ile karşıladığını, ancak Yunan hükümetinin bunun üstesinden gelecek kuvvete sahip olduğunu belirtti. Bu olayın Yunanistan'ın bir iç sorunu olmasına karşın dost ve komşu ülke olarak zor günde yanlarında olmanın önemine vurgu yaptı (Nadi:1935: 2). Yunus Nadi, bu isyanın bastırılmasında Türkiye'nin rolünü şu şekilde izah etmekteydi: “Yunan isyanında dışarıdan müdahale olmaması ve diğer üç Balkan devletinin barışı koruma konusundaki tutum ve davranışları ortalığı yatıştırmaya yetmişti. Bu sayede hem asiler, hem de Yunan Hükümeti Balkan Misakından yararlanarak rahat hareket etmişlerdi. Yunanistan, içine düşürdüğü buhrandan daha az zararlı çıkmışsa, o bunu Balkan Misakının bekçiliğine borçlu idi.” (Nadi, 1935:1).

Türk basını, Yunanistan'daki darbe teşebbüsünü herhangi bir yorum yapmaksızın çıplak bir gözle okuyucusuyla buluştururken sorunun Türkiye'ye yansısıyla birlikte yaklaşımını değiştirmeye başladı. Türk basınında isyanın Balkanlardaki barış ortamına zarar vereceği ihtimali göz önünde bulundurularak Venizelos ağır bir şekilde eleştirilerin hedefi oldu. Basın, Türkiye'yi Balkanlarda barış ortamının öncüsü olarak değerlendirdiğinden bu tür örnek/model yaklaşımları yerinde buldu. İsyanın Balkan barışına zarar verememesi, Türkiye'nin isyan sırasındaki soğukkanlı ve kararlı duruşunun bir tezahürüydü. Yunan ve Türk hükümetlerinde Bulgaristan'ın isyan bahanesiyle Balkanlardaki barış ortamını bozacağı düşüncesi hâkimdi.

İsyan bastırıldıktan sonra Türkiye'ye iltica edenler de oldu. Midilli'ye Venizelos tarafından gönderilen Kıdemli Yüzbaşı rütbesinde bir Deniz Subayı ve Milli Mevki Kumandanı Kıdemli Yüzbaşı motorla Ayvalık'a iltica ettiler. Bu şahıslar Atina'ya müracaat ederek sadakatlerini bildirip af dilediler (Akşam, 13 Mart 1935: 2). Aynı şekilde asi Yunan kuvvetlerinden 1 kumandan, 1 miralay ve 26 er Çanakkale Ayvacık'ın Babakale limanına gelerek sığınma talebinde bulundular (Cumhuriyet,13 Mart 1935: 1). Asilerden 13 subay Ayvacık yolu ile Türkiye'ye sığındı (Son Posta, 23 Mart 1935:3). Mersin Vapuru ile Çanakkale'den İstanbul'a gelen subaylar Beyoğlu İmperyal Oteli'ne yerleşti. Başlarında Serez'deki 6. Topçu Tümeni Komutanı General Dimitri Anagnastopulos'un bulunduğu grupta, 1 Albay, 3 Binbaşı, 3 Yüzbaşı, 1 Üsteğmen ve 4 Teğmen bulunuyordu. General, Türkiye'ye gelişlerinin ayrıntılarını şu şekilde açıkladı:

Serez'den Midilli'ye geçtik. Oradan motorla Babakale'ye çıktık. Nahiye Müdürü Rıza hüviyetlerimizi tespit etti ve bize iyi

muamele yaptı. Oradan beygirle Gürpınar'a gittik ve yolumuza devam ederek Ayvacık nahiyesine vardık. Bayram nedeniyle 8 gün orada kaldıktan sonra Çanakkale'ye gittik. Vatanımıza dönme imkânı buluncaya kadar, yani bir af çıkıncaya kadar burada kalacağız. Şayet burada kalmamız uzun sürecek olursa, müsaade edilirse Yunanistan'daki ailelerimizi de buraya getirmek niyetindeyiz. Bugün ailelerimize mektup yazarak sağ salim İstanbul'a geldiğimizi bildirdik. Türk –Yunan dostluğunun Türk milletinin kalbine kadar işlemiş olduğunu gözlerimizle gördük. Temin edebiliriz ki Yunan milletinin duyguları Türk'lere ve Türkiye'ye karşı aynıdır. (Cumhuriyet, 23 Mart 1935:1)³.

İstanbul'a geçen bu subaylar gazetelere verdikleri röportajda burada yaşamak ve ailelerini de yanlarına almak istediklerini belirttiler (Zaman, 23 Mart 1935: 7). Türkiye, isyana karışanların kendi topraklarına sığınması konusunda insani hassasiyetler çerçevesinde hareket etse de meşru Yunan Hükümeti'nin ilkeleri doğrultusunda bir tavır ortaya koydu.

Türkiye'ye sığınan subayların bir kısmının hala sivil kıyafet bulamadıkları için kaldıkları pansiyondan çıkmamaya özen gösterdiler. General Anagnostopulos, Beyoğlu'nda Madam Anastasya'nın evinde kalmaktaydı. Generalin rahatsızlandığı için dışarı çıkamadığı da yazılanlar arasındaydı. Öte yanan Türk vatandaşı olan Rumların Yunanistan'a girmesine müsaade edilmedi. Vize sadece tacirlere ve sağlık sorunları olanlara verildi. Orada yaşamak için Yunan İçişleri Bakanlığına başvuru yapılması gerekmekteydi (Kurun, 28 Mart 1935: 3).

İsyan sonrası yargılamalar yapılırken bazı Türkler de tutuklandı. İsyan sırasındaki bazı hareketleri sebebiyle tutuklanan Doğu Trakya Türkleri şunlardı: Atmacalıdan Bay Cemali Ahmet, İskeçeden Süleyman Adil, Ferit Raif, Hafız Demir ve Rodop Türk Mebuslarından İbrahim Demir. Bunlardan başka Türkiye'den Yunanistan'a iltica etmiş firarilerden olan Rıfki ile Zeynel adlarında 2 kişi de tutuklananlar arasındaydı (Kurun, 26 Mart 1935: 2).

Sonuç

Yunanistan, her ne kadar toplum/yapı olarak derin bir devlet tecrübesine sahip olsa da 19. yüzyılın ortalarında sömürgeci devletlerin tasarrufları doğrultusunda kurulan bir oluşumdu. Kendi milli sistemin-

³ General Valachos ile birlikte Seres ve Siderokastron'a kadar genişletmek istediler (The Times, 23 April 1935).

den/çizgisinden ziyade bu devletlerin müdahaleleriyle bir perspektif ortaya koyduğundan uzun bir tarihsel aralıkta iç çalkantılardan ve istikrarsızlıktan kurtulamadı. Gudi Darbesi ile militer yapı, sivil iradeye kendi otoritesini kabul ettirmeye yönelik bir tavır geliştirdi. Ordu ve sivil irade arasındaki ilişkilerin ve pratiklerin değişimiyle başlayan bu evre, belli bir zaman sonra yerini Kralcılarla-Cumhuriyetçiler arasındaki çekişmeye bıraktı. I. Dünya Savaşı sırasında yaşanan Kralcı-Cumhuriyetçi çatışması ve Anadolu'yu işgal etme teşebbüslerinde yaşadıkları siyasi kavgalar bunun en tipik örnekleriydi. Yunanistan, Lozan sonrası Megali İdea çizgisinden uzaklaşıp istikrarı bir nebze olsun yakalamış gözükse de 1930'dan sonra Venizelistler ile Cumhuriyetçiler arasında çekişmeler artmaya başladı. Çaldaris Hükümeti'nin kurulmasıyla çatışma darbe teşebbüsüne dönüştü.

Çaldaris Hükümeti, donanmada darbe teşebbüsünün başlangıcından itibaren kontrolün kendilerinde olduğunu ve darbecilere karşı taviz verilmeyeceği konusunda kararlı duruş sergileyeceklerini ortaya koydu. Türk basını, Yunanistan'da meydana gelen olayları okuyucusuna ayrıntılı bir şekilde aktardı. İsyanın tabanının genişlemesiyle birlikte hükümet, isyanı basit bir kalkışma olarak değerlendirmeye devam etse de ciddi önlemler almaya başladı. Yunan Hükümeti tedbirli bir dil kullanmasına karşın Türk basını ciddi çatışmaların yaşandığını sürekli vurgulamaya devam etti. İsyan, Atina'da başlamasına karşın odak noktasını Girit oluşturdu. İsyanın ana aktörü Venizelos, Girit'te bulunduğu isyan sahası buraya doğru genişletilmek istendi. Türk basınından elde edilen argümanlarda Yunan meşru Hükümeti'nin Girit-Makedonya ve Atina üçgeninin birleşmesi durumunda kontrolü kaybedeceğini gördüğünden bütün enerjisini, bu birleşmenin önüne geçmeye yöneltti. Girit Valisi'nin öldürülmesi ve Girit'te isyan karşıtların kurşuna dizilmesi, olayın ciddiyetinin boyutunu göstermekteydi. Türk basını yaşanan bu olaylardan hareketle Yunan Hükümeti'nden farklı olarak isyanın ciddi boyutlara ulaştığını, bir iç savaşa doğru gidildiğini okuyucusuyla paylaştı. Olayların Yunan ekonomisini etkilemesi ve olayların öğrenciler arasında silahlı çatışmaya dönüşmesi basit bir kalkışmanın ötesinde gözükmekteydi. Bütün bu verilere karşın inceleyebildiğimiz Yunan kaynakları (telif eserler) darbe teşebbüsüyle ilgili çok sınırlı bilgiler paylaştılar. Akdeniz'de istikrar isteyen komşu devletler meşru hükümetin yanında yer aldıklarına yönelik bir tavır sergilediler. Türkiye dahil Balkan Paktı üye devletleri olayı bir iç sorun olarak görerek tarafsız bir politika izlemelerine karşın istikrar ve statükonun devamı için aldıkları tavır, meşru hükümetin yanında yer aldıkları görüntüsü verilmekteydi. Türk Hükümeti, Balkan ittifakıyla oluşturulan güvenlik zincirinin sürdürülebilirliği açısından meseleye yaklaştı. Türk basını da

Türkiye'deki iktidarla paralel bir şekilde ortak endişeler taşımaktaydı. İsyana kendi cephesinden bakarak olayı Balkan Paktı ile oluşturulan güvenlik koridorunu ortadan kaldırmaya yönelik bir eylem olarak okumaktaydı. Buna karşın Türk basını, Türk Hükümeti'ne paralel olarak meşru Yunan Hükümeti'nin yanında yer alan bir tavır ortaya koyarken isyanın olgunlaştığı dönemde hükümetten farklı olarak sürecin Balkan Antantı'na zarar vereceği endişesiyle isyancılara yönelik sert eleştiriler getirdi.

Türk basını, iktidara yakın olup olmamasına bakmaksızın darbe teşebbüsünde bulunanlara karşı duruş sergiledi. Basın, teşebbüse kalkışanları ciddi ölçüde eleştirerek bir sorumluluk yüklenirken Türkiye'deki iktidar da bu bağlamda somut adımlar atarak darbecilere ait olduğu düşündüğü gemilere yönelik sıkı kontroller başlattı. Türkiye kendi karasuları sınırına geçen isyancılara ait gemileri Haliç'e çekerek meşru hükümetin yanında olduğunu gösterdi. Türkiye'deki basın ve iktidar darbe teşebbüsünü paralel bir şekilde bölgede kurulan ittifaklar zincirini ortadan kaldırmaya yönelik Venizelist bir hareket olarak değerlendirdi. İtalya ve Bulgaristan'ın isyanın neresinde olduklarıyla ilgili veri tartışmalı bir konu olarak kaldı. Venizelos taraftarı basının olaylara farklı açıdan bakması ülkede isyanın seyriyle ilgili sağlıklı bilgilerin akışını da etkiledi. Darbeye kalkışan üst düzey subaylar, başlangıçta darbenin gidişatını okuyamadıklarından darbeye karşı mesafeli durduklarını gösteren bir dil kullandılar. Mesafeli duruşun diğer bir sebebi kalkışmayı gerçekleştiren lider kadronun olayı kişiselleştirmeden halk tabanında bir karşılık bulma amacı içinde olmasından kaynaklanmaktaydı. Hükümet hava kuvvetleri üstünlüğüyle sadece deniz kuvvetleri gücüne sahip darbecilerin alanını daraltarak isyanı bastırmayı başardı. İsyancıların militarist aygıtların tamamına hakim olamaması dar bir alanda mücadele etmelerine yol açtı. İsyan bastırılmasına karşın yargılamaların ağırdan alınması ve sıkıyönetim devam ettiğinden Yunanistan'da normalleşme sürecinin gecikmesine yol açtı. Günümüzde 15 Temmuz darbe teşebbüsünde Yunanistan'ın aldığı tavırla, Türkiye'nin Yunanistan'daki darbe teşebbüsüne yaklaşımları karşılaştırıldığında derin bir fark dikkatlerden kaçmamaktaydı. Türkiye'nin bu yaklaşımı, Akdeniz ve Balkanlar'da istikrarın/statükonun sürdürülmesinin yanında tarihsel derinlikte oluşan gelenekle meşru hükümetlere yüklediği anlamlar/kutsiyetle ilintili bir durumdur.

Kaynakça

Arşivler

- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)
BCA.030.10/255.715.1.
BCA.030.10/254.712.39.
BCA.030.10/227.526.12.
BCA.030.10/255.716.10.
BCA.030.10/255.717.17.
Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
BOA,HR.SYS, 2384-19
BOA,HR.SYS, 2390-41.
National Archives (United States) 867/9111-396.

Gazeteler

- Akşam*
Cumhuriyet
Hilaliahmer
Kurun
Milliyet
Son Posta
The Times
Zaman

Araştırma Eserler

- Abbott G.F (1922). *Greece and The Allies 1914-1922*. London.
Bilge, S. (2000). *Büyük Düş Türk-Yunan Siyasi İlişkileri*. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.
Chasan, T. A.(2019). *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Yunanistan*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
Clogg, R. (1997). *Modern Yunanistan Tarihi*. Şendil, D. (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
Clogg, R. (1997). *A Concise History of Greece*. New York: Cambridge University Press.
Demirözü, D. (2005). Megali İdea'dan Ankara Antlaşmasına (1930) Eleftherios Venizelos. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 35-36, 291-312.
Gürel, Ş. S. (1993). *Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
Hatipoğlu, M. (1997). *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

- John S. K. and Thanos M. V. (2010). *Modern Greece A History Since 1821*. Wiley Blackwel, United Kingdom
- Meto, R. N. (1935). Yunan İsyânının Bilançosu. *Hilaliahmer*, 16 Mart.
- Nadi, Y. (1935). Yunan İsyânı ve Balkan Misakı. *Cumhuriyet*, 13 Mart.
- Nadi, Y. (1935). Yunanistan'daki Asilik Hareketleri. *Cumhuriyet*, 7 Mart.
- Nadi, Y. (1935). Su Yolunda Kırılan Su Testisi. *Cumhuriyet*, 15 Mart.
- Özsüer, E. (2018). I. Dünya Savaşı'nda Yunanistan'ın Tarafsızlığına Karşı Venizelos-Entente Cordiale İşbirliği ve Propaganda Çalışmaları. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 63, 241-274.
- Roderick B. (2019). *Greece Biography of a Modern Nation*. Amerika.
- Söylemezoğlu G. K. (1946). *Canlı Tarihler, Hatıraları (Atina Sefareti 1913-1916)*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Tağmat, Ç. D. (2016). Sevr Barış Antlaşmaları Sürecinde Eleftherios Venizelos: Görüşmeler, Konferanslar ve İmza. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2, 307-339.
- Us, A. (1935). Savaşta Tayyarenin Önemiği. *Kurun*, 15 Mart.

Ekler

Ek-1: Kurun, 16 Mart 1935

Ek-2: Kurun, 16 Mart 1935

Ek-3: Kurun, 1 Mart 1935

Ek-4: Kurun, 16 Mart 1935

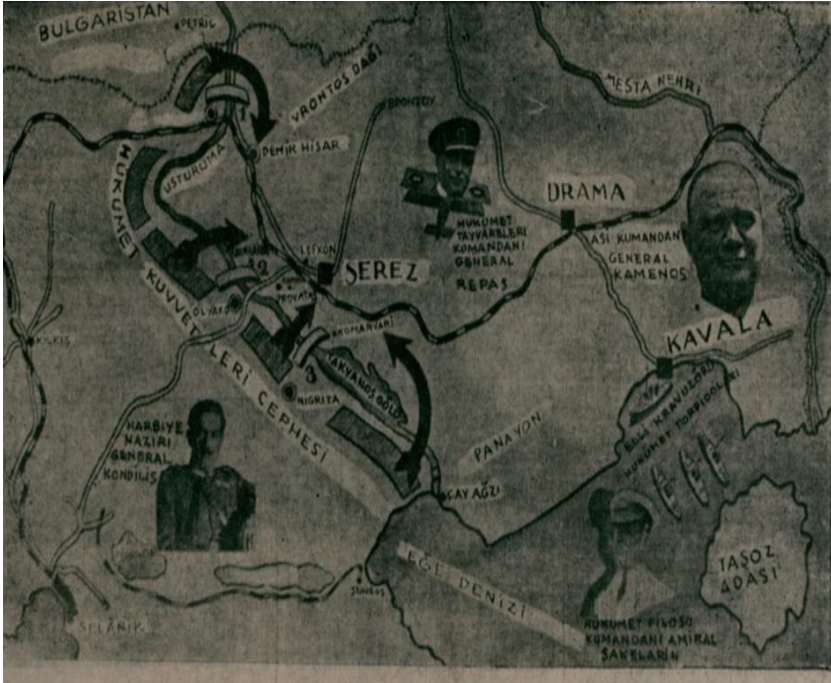
Sirozda asilerin tayyare tarafından topa tutulan telefon merkezi..

Ek-5: Kurun, 16 Mart 1935

Asiler tarafından tersanede öldürülen kaptanın cenaze merasimi..

Ek-6: Kurun, 16 Mart 1935

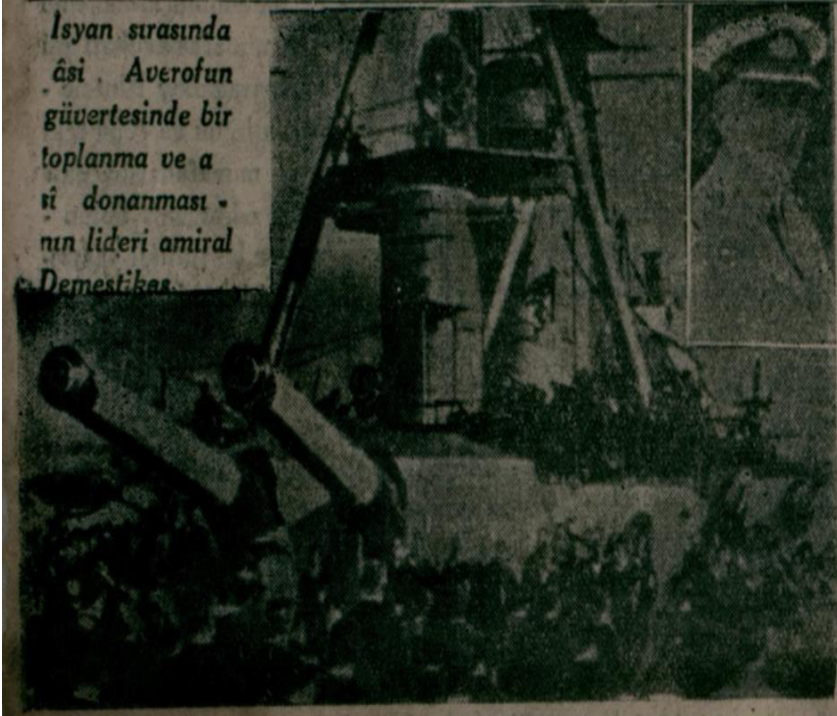
Ek-7: Kurun, 15 Mart 1935

Atinada idamları istenenler

Soldan itibaren: Sarafis (sivil elbiseli), kaymakam Çıgandes, Miralay Stefanakes, Yüzbaşı Tiryanafilidos, Yüzbaşı Çıgandes, Mülâzım Malagaris (yanda ayakta yumruğunu sıkarak iddianamesini okuyan askerî müddeiumumdür.)

Ek-8: Kurun, 31 Mart 1935

İsyan sırasında
âsi Averofun
güvertesinde bir
toplanma ve a
si donanması -
nın lideri amiral
Demestikas.

Ek-9: Kurun, 15 Mart 1935

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 53
Sayfa/Page: 467-500
ISSN: 1302-6879

Tek Parti Döneminde Samsun'da Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1934-1950)* Republic Day Celebrations in Samsun in the One-Party Period (1934-1950)

• Handan HAYKIR*

* Dr. Öğr. Gör., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Elazığ/Türkiye.
Dr. Lecturer, Fırat University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History, Elazığ/ Turkey.
handanhaykir@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-7302-8141

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

06/08/2021

Kabul Tarihi / Date Accepted:

14/09/2021

Yayın Tarihi / Date Published:

30/09/2021

Atf: Haykir, H (2021). Tek Parti Döneminde Samsun'da Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1934-1950). *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53, 467-500.

Citation: Haykir, H. (2021). Republic Day Celebrations in Samsun in the One-Party Period (1934-1950). *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 53, 467-500.

Öz

Güçlü ve kahramanlıklarla dolu bir tarihe sahip olan Türk Milleti için, milli duyguları hep diri tutmada ve gelecek nesillere aktarmada milli bayramların önemli bir yeri ve etkisi olmuştur. Bu milli bayramların en önemlisi ise Cumhuriyet Bayramı'dır. 29 Ekim 1923 tarihinde ilan edilen Cumhuriyet rejimi, bütün yurttaki ekseriyetle büyük bir memnuniyet ve sevinçle karşılanmıştır. Cumhuriyetin birinci yıldönümü kutlamaları, 1924 yılında devlet tarafından bir kararname yayınlanarak organize edilmiştir. Halk, yeni rejimi benimsediğini, kutlamalara yoğun bir katılım sağlayarak göstermiştir. Cumhuriyetin ilan edildiği gün, Meclis'in 19 Nisan 1925 tarihli oturumunda, bu gün milli bayram olarak kabul edilmiş ve bu tarihten itibaren, 29 Ekim ülke içinde ve dış temsilciliklerde bayram olarak kutlanmaya başlanmıştır. Çağdaş ve güçlü bir devlet olma yolunda kurulan rejimin halka anlatılması, benimsetilmesi, milli bilincin kuvvetlendirilmesi ve devlet millet kaynaşmasının sağlanması amacıyla, bu kutlamalara ayrı bir önem verilmiştir. Kutlamalar, özellikle 1933-1950 yılları arasında merkezden gönderilen talimatnameler ile yurdun dört bir yanında belli bir plan ve program çerçevesinde yürütülmüştür. Çalışmamızda, Samsun'da 1934-1950 yılları arasında gerçekleştirilen Cumhuriyet Bayramı kutlamalarının hazırlık aşaması, içeriği, bayramın nasıl kutlandığı, halk tarafından gösterilen ilgi ve alaka, arşiv belgeleri, resmi yayınlar, süreli yayınlar ve tetkik eserlerden yararlanılarak incelenmiş ve değerlendirilmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Samsun, cumhuriyet, Cumhuriyet Bayramı, kutlama törenleri, Cumhuriyet Halk Partisi, Halkevleri.

* Bu çalışma 2-4 Mayıs 2019 tarihinde Samsun'da düzenlenen "100. Yılında 19 Mayıs ve Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu"nda sözlü olarak sunulan ve yayınlanmayan bildirinin yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

Abstract

For the Turkish Nation, which has a strong and heroic history, national days have an important place and effect in keeping national feelings alive and handing down them to the next generations. The most important of these national days is Republic Day. The republican regime proclaimed on October 29, 1923, was met with great satisfaction and joy in most of the country. The first anniversary celebrations of the Republic were organized by publishing a decree by the state, in 1924. The people showed that they adopted the new regime by participating in the celebrations intensively. The day, when the Republic was proclaimed, was accepted as a national holiday in the session of the Assembly dated April 19, 1925, and from this date, October 29 began to be celebrated as a holiday in the country and in the representations in the foreign countries. Special importance was attached to these celebrations in order to explain and make the people adopted this regime, which was established on the way to become a modern and strong state, to strengthen national consciousness, and ensure the cohesion of the state and nation. Celebrations were carried out within the framework of a certain plan and program all over the country, especially between 1933 and 1950, with the instructions sent from the central government. In this study, the preparation phase of the Republic Day celebrations held in Samsun between 1934 and 1950, and its content, how this special day was celebrated, the interest and relevance shown by the public will be examined and evaluated in the light of archival documents, official publications, periodicals, and research works.

Keywords: Samsun, republic, Republic Day, celebration ceremonies, Republican People's Party, Community Centers.

Giriş

Milli bayramlar, tarihsel geçmişin yeniden biçimlendirilmesine aracılık eden siyasi karakterli törenlerdir. Halk, sınıf ve görüş farklılıklarının yok sayıldığı bayramlara, milli değerler etrafında şekillenen duygularını en yoğun şekilde paylaşmaları için davet edilir. Bu çerçevede milli bayramlar, toplumsal mutabakatın somutlaştığı, halkın mevcut siyasi düzeni onayladığı, siyasi iktidarın meşruluğunun pekiştirildiği bir toplanma anı olarak yorumlanabilir (Çaymaz, 2007: 116).

TBMM'nin açılmasıyla birlikte, milli bayram geleneğimiz de şekillenmeye başlamıştır. Bu hususta atılan ilk adım, Refik Şefket Bey ve arkadaşlarının Meclisin açıldığı 23 Nisan gününün milli bayram olarak kutlanması yönündeki, 21 Nisan 1921 tarihli kanun teklifinin kabul edilmesiyle gerçekleşmiştir. Bu bayramı, Cumhuriyet'in ilan edildiği 29 Ekim gününün milli bayram olarak ilan edilmesi takip etmiştir (Çanak, 2013: 3).

Türk Milleti, Milli Mücadeleden başarıyla çıkmış, milletin iradesinin etkin kılınması amacıyla, Cumhuriyet ilan edilmiş ve 101

pare top atışıyla tüm yurda duyurulmuştur. Cumhuriyet rejiminin, halk tarafından benimsenip sahiplenilmesi, Hükümetin öncelikli politikalarından olmuştur. Bu amaç doğrultusunda resmi olarak bayram kabul edilmemiş olsa da, 29 Ekim 1924 yılında yapılacak kutlamalara dair bir kararname yayınlanmış ve Cumhuriyetin ilanının birinci yılı bu kararnameye göre kutlanmıştır. Devlet tarafından organize edilen kutlamalara halk yoğun ilgi göstermiş, geniş bir katılımı gerçekleşen törenler, daha sonra yapılacak Cumhuriyet Bayramı kutlamalarının başlangıcı olmuştur (Çevik ve Haykır, 2014: 197).

Millî egemenliğe dayalı yeni rejimin yıl dönümlerinin, yurtda ve yurtdışındaki temsilciliklerde büyük coşku yaratacak biçimde kutlanması, yapılan inkıâpların kökleşmesi açısından önemli bir görev sayılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Cumhuriyet'in ilanının resmi bayram olarak kabul edilmesi amacıyla, Başvekil Ali Fethi (Okyar) Bey tarafından, 8 Şubat 1925 yılında meclise bir kanun teklifi sunulmuştur (Öztürk, 2015: 586). Teklif metninde “*Medeni ülkelerden her biri kendisi için milli bayram olmak üzere tek bir gün kabul etmiştir. Her millet, bu şekilde belirlediği günü resmi özel gün sayarak, yalnız o günü gerek ülke içinde gerekse dış temsilciliklerde milli törenle icra ederler. Örneğin Fransa'nın özel günü 14 Temmuz, Amerika'nın ise 24 Temmuz rastlar. Türkiye Cumhuriyeti için de özel bir gün tayin etmek gerekmektedir. O gün ise Cumhuriyetin ilan edildiği 29 Ekim'den başka bir gün olmamalıdır.*” denilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1924: 164-167).

Kanun teklifi 19 Nisan 1925’de Mecliste görüşülerek kabul edilmiş ve 23 Nisan 1925’de Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. 29 Ekim gününün, milli bayram olarak kutlanmasına dair çıkarılan kanun şu dört maddeden oluşmaktadır:

“Madde 1: Türkiye dahil ve haricinde devlet namına yapılacak milli bayram merasimi Cumhuriyetin ilan edildiği 29 Teşrinievvel günü icra edilir.

Madde 2. İş bu milli bayram merasiminin tarz-ı icrasıyla sair bayramlarda icra olunacak merasimin tarzı İcra Vekilleri Heyetince tayin olunur.

Madde 3: Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 4: Bu kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur” (Düstur, 1341: 96).

29 Ekim’in resmi bayram olarak kabul edilmesiyle birlikte, Cumhuriyet Bayramı 29 Ekim 1925’den itibaren, memleketin her köşesinde ve yurtdışındaki temsilciliklerimizde törenlerle kutlanmaya başlanmıştır (Haykır ve Çevik: 2014: 333). Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında, yıkılan bir devletin enkazından kurulan Türkiye

Cumhuriyeti rejiminin anlaşılmasını sağlamak ve meşruiyetini kabul ettirmek temel amaç olmuştur (Bolat, 2010: 598).

Cumhuriyetin onuncu yılına gelindiğinde, bayram kutlamalarına ayrı bir önem verilmiştir. Bu doğrultuda, Cumhuriyet Bayramı kutlamalarının düzenli bir şekilde yürütülmesi amaçlanmış ve Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından, TBMM Başkanlığı'na bir kanun teklifi verilmiştir. Verilen kanun teklifinde, bayramın üç gün olacağı, hafta tatili kanununun uygulanacağı, resmi ve özel kurumların süslenmesi, levha ve afişlerin asılması, sinema ve tiyatro salonlarının yapılacak konferans, nutuk ve temsili gösteriler için ücretsiz olarak halka açık olması, bayram organizasyonlarının merkezde yüksek komisyon, şehir, kasaba ve köylerde ise komitelerce düzenlenmesi, bu işler için tahsis edilecek paraların komitelerin emrine verilmesi, komite üyelerinin fırka ve meclisten seçileceği belirtilmiştir (Doğaner, 2007: 121).

Kabul edilen teklif, 11 Haziran 1933 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanuna göre, Cumhuriyet Bayramı üç gün sürmüştür ve bu üç gün boyunca resmi kurumlar tatil edilmiştir. Bayram kutlamaları çok önceden başlamış, şehirler süslenmiş, gazeteler özel sayılar çıkarmış, halkın eğlenmesi için şöenler düzenlenmiş, Cumhuriyet'in getirdiği kazanımları halka daha iyi anlatmak için kurulan halk kürsülerinde konferanslar verilmiştir. Onuncu yıl kutlamaları, daha sonraki yıllarda yapılan kutlamalara da örnek olmuştur (Alpaslan, 2017: 98).

Milli Mücadele tarihinde önemli bir yere sahip olan Samsun'da, Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına tüm yurttaki olduğu gibi, büyük önem verilmiş ve coşkuyla kutlanmıştır. Tek parti döneminde yapılan kutlamalar, CHP Genel Sekreterliği tarafından gönderilen talimata uygun olarak, Valinin başkanlığında oluşturulan komite tarafından hazırlanan program dâhilinde gerçekleştirilmiştir. 1924 yılından itibaren belli bir talimat çerçevesinde aralıksız kutlanarak bir ritüel haline alan Cumhuriyet Bayramı kutlamaları, özellikle 1933 yılından itibaren hemen hemen hiç değişmeden aynı çerçevede kutlanmaya devam etmiştir. Yine, il, ilçe ve köylerdeki idari amirler tarafından Cumhuriyet Bayramı kutlamalarının nasıl geçtiğine dair raporlar hazırlanarak, bayramda çekilen resimlerle birlikte CHP Genel Sekreterliği'ne bildirilmiştir (BCA, 490.01.1147.26.1).

1. Samsun'da 1934 Yılı Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları

Samsun'da 1934 yılı bayram kutlamaları hazırlıkları bir gün önceden başlamış ve şehrin dört bir yanı bayram dolayısıyla süslenmiş, caddelerine taklar kurulmuş ve bayraklar asılmıştır (Samsun, S.566, 1

İkinci Teşrin 1934, s.1.). Resmi kurumların duvarlarına afişler ve özlü sözler yapıştirilmiştir (BCA, 490.01.1147.26.1).

Saat 10.30'da Vali Vekili Hüseyin Avni Paşa, Hükümet Caddesi ve Cumhuriyet Alanı'nı dolduran halkın önünden geçerek halkın bayramını kutlamıştır. Daha sonra askeri bando tarafında İstiklal Marşı, Halkevi bandosu tarafından da Onuncu Yıl Marşı çalınmış ve orada bulunan birçok öğrenci ve resmi görevli marşların okunmasına eşlik etmişlerdir. Marşların ardından, Vali ve diğer memurlar kendileri için hazırlanan bölüme geçmiş ve böylece geçit resmi başlamıştır (BCA, 490.01.1147.26.1).

Geçit resmine sırasıyla askeri birlikler, polisler, öğrenciler, esnaf cemiyetleri, süvari ve piyade köylüler katılmışlardır. Geçit resmi tamamlandıktan sonra resmi heyet ve beraberindekiler Atatürk Anıtı'nı ziyaret ederek çelenkler koymuşlardır ve böylece sabah merasimi sona ermiştir (BCA, 490.01.1147.26.1).

Öğleden sonra, şehrin muhtelif yerlerinde verilen konferanslara halkın yoğun bir katılımı olmuş; özellikle Halkevi üyelerinin yapmış olduğu konuşmalar, halk tarafından coşkuyla dinlenmiştir. Saat 14.00'de, On dokuz Mayıs Mektebi'nin temel atma, Cumhuriyet Mektebi ile Gasil ve Tephirhane'nin açılış törenleri yapılmıştır. Okullarda, Cumhuriyet ve inkılâp temalı müsamereler verilmiştir. Fener Sahası'nda futbol maçları düzenlenmiş ve Belediye önünde milli türküler söylenmiş, oyunlar oynanmıştır (Samsun, S.566, 1 İkinci Teşrin 1934, s.1.). Halkın yoğun katılım sağladığı Halkevi Salonu'nda, Maarif Müdürü tarafından bir nutuk verilmiş ve hoparlörlerle, nutkun şehrin birçok yerinde dinlenmesi sağlanmıştır (BCA, 490.01.1147.26.1).

Kutlamalar gece de devam etmiş ve Halkevi Temsili Şubesi tarafından "Mavi Yıldırım" adlı piyes oynanmıştır. Ardından Halkevi Güzel Sanatlar tarafından bir konser verilmiş, konsere şehrin birçok tanınmış siması ve halk katılmıştır. Ayrıca askerler, öğrenciler ve diğer teşekküller tarafından Fener alayı tertip edilerek tüm şehir gezilmiştir (BCA, 490.01.1147.26.1).

Bayramın birinci günü akşamı, Cumhuriyet Bayramı'nın yıldönümü şerefine Gazi Kütüphanesi salonunda Halk Fırkası tarafından balo verilmiş, ikinci günü akşamı da Muallimler Birliği tarafından bir eğlenti yapılmış ve her ikisi de sabaha kadar devam etmiştir (Samsun, S.565, 29 Birinci Teşrin 1934, s.4). Yine bayramın ikinci ve üçüncü günleri, lise, ticaret, ortaokul ve ilkokul öğrencileri Zafer Sineması'nda müsamereler tertip etmişlerdir (Samsun, S.566, 1 İkinci Teşrin 1934, s.1.).

2. Samsun'da 1935 Yılı Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları

Samsun'da Cumhuriyetin on ikinci yıldönümü kutlama hazırlıkları günler öncesinden başlamış ve şehrin her yanı bayraklar, taklar ve lambalarla süslenmiştir. Kutlamalar 28 Ekim öğleden sonra başlamış, 13.30'da Belediye önünde konuşmalar yapılmış, ardından saat 14.30'da stadyum açılış töreni gerçekleştirilmiştir. İlerleyen vakitlerde halk, Samsun Halkevi ve Samsun Belediyesi'nin hazırlamış olduğu bayram programlarıyla geç vakte kadar eğlenmiştir (Samsun, S.619, 8 İkinci Teşrin 1935, s.1.).

29 Ekim sabahı halk, kendileri için ayrılan yerleri ve bayram alanına giden yolları doldurmuşlardır. Kutlamalar sabah saat 09.00'da Valilikte yapılan kabul töreniyle başlamış ve buradaki resmi heyet daha sonra Cumhuriyet Meydanı'na geçmişlerdir. Vali ve Tüm Komutan halkın arasından geçerek bayramlarını kutlamışlardır. Daha sonra Askeri Mızıkacı tarafından İstiklal Marşı çalınmış, hemen ardından Kültür Direktörü Cemal Gültekin Bey tarafından kısa bir konuşma yapılmıştır. Saat 10.00'da başlayan geçit resminden sonra, Atatürk Anıtı'na gidilerek çelenkler konulmuştur. Öğlen de devam eden kutlamalarda, Belediye ve Halkevi tarafından kurulan kürsülerde, konuşmacılar Cumhuriyetin anlam ve önemine dair konuşmalar yapmışlar, kalabalık guruplar tarafından bu konuşmalar coşku ve ilgiyle takip edilmiştir. Saat 19.30'da askeri birlikler, sporcular, ulusal kurumların üyeleri ve halk Cumhuriyet alanında düzenlenen Fener alayına katılmışlar, gece ise Belediye tarafından Cumhuriyet şerefine balo düzenlenmiştir (Samsun, S.619, 8 İkinci Teşrin 1935, s.1.). Aynı gece Halkevi tarafından da bir gösteri düzenlenmiştir (Samsun, S618, 28 Birinci Teşrin 1935, s.5.).

Bayramın ikinci günü, temeli bir yıl önce atılan On Dokuz Mayıs İlkokulu'nun açılışı ile Sakarya Okulu'nun temel atma töreni yapılmıştır. Bu tür törenler özellikle Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına denk getiriliyor ve rejim yönetiminin yapmış olduğu hizmetler, bu milli günlerde daha da anlam kazanıyordu (Samsun, S.619, 8 İkinci Teşrin 1935, s.1.).

Yine ikinci günü, okullarda müsamereler düzenlenmiş, park iskelesi ile yolcu iskelesi arası bayraklarla süslenmiş, motorlarda türlü şenlikler yapılmıştır. Cumhuriyet Meydanı, Belediye önü ve Halkevi'ne kurulan kürsülerde Cumhuriyet ve inkılâplarla ilgili konuşmalar yapılmış, konferanslar ve aytalar verilmiştir. Belediye önünde, gece-gündüz davul zurna ile ulusal çalgılar çalınmış, Askeri Mızıkacı ve Halkevi Bandosu, şehrin her tarafını dolaşarak konserler vermişlerdir. Halk, bayraklar ve ışıklarla süslenmiş bayram

alanlarındaki kutlamalara coşkuyla eşlik etmişlerdir (Samsun, S.619, 8 İkinci Teşrin 1935, s.1).

3. Samsun'da 1936 Yılı Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları

Cumhuriyetin on üçüncü yıl dönümü kutlamaları amacıyla, Vali ve CHP İl yönetim Kurulu Başkanı Fuat Tuksal'ın başkanlığında oluşturulan kutlama komitesi tarafından, CHP Genel Merkezi'nden gelen talimatlar çerçevesinde bir kutlama programı hazırlanmış ve bütün ilgili kurumlara iletilmiştir (Samsun, S.666, 29 Birinci Teşrin 1936, s.3).

Bayram hazırlıkları birkaç gün önceden başlamış, bütün şehrin evleri, mağazaları, milli ve resmi daireler bayraklar, kurdeleler, defne dalları ve ampullerle donatılmış, 28 Ekim öğleden sonra başlayan kutlamalarda, vatandaşlar bayram alanlarında davul zurna eşliğinde eğlenmişlerdir. O gece kara ve denizde fener alayları yapılmıştır (Samsun, S.669, 6 İkinci Teşrin 1936, s.1).

29 Ekim sabahı saat 09.00'da Hükümet Konağı'nda yapılan kabul resminin ardından, Vali ve beraberlerindeki törenin yapılacağı Cumhuriyet meydanına geçmişlerdir (Samsun, S.666, 29 Birinci Teşrin 1936, s.1.). Saat 10.00'da Askeri Mızıkacılar tarafından İstiklal Marşı çalınmış, Belediye Başkanı Naşit Fırat ve Kültür Direktörü Cemal Gültekin'in konuşmalarının ardından geçit resmi yapılmıştır. Geçit resminde sırasıyla piyade, topçu, süvari, makineli tüfek kitaları, jandarma, polis, izciler, öğrenciler, sporcular, köylü süvariler, amele ve esnaf birlikleri yer almıştır. Özellikle avcılar, avladıkları yabani hayvanlarla geçit merasimine katılmaları halk tarafından ilgiyle izlenmiştir. Sabahki kutlamalar geçit resminden sonra Vali ve resmi kurum temsilcilerinin, Atatürk Anıtı'na giderek çelenk koymalarıyla son bulmuştur (Samsun, S.669, 6 İkinci Teşrin 1936, s.1).

Öğleden sonraki kutlamalarda, Belediye önünde ve Cumhuriyet alanında kurulan kürsülerde günün önemini ve tarihteki yerini anlatan konuşmalar yapılmış, davul zurna eşliğinde halk tarafından halaylar çekilmiştir (Samsun, S.669, 6 İkinci Teşrin 1936, s.1).

Akşam fener alayları düzenlenmiş, ışıklarla aydınlatılan sokaklarda halk geç vakte kadar eğlenmiştir. Saat 21.00'de Halkevi'nde bir konferans verilmiş, gece de Belediye ve Cumhuriyet alanında halk eğlenceleri yapılmıştır (Samsun, S. 666, 9 Birinci Teşrin 1936, s.6).

Bayramın ikinci günü Halkevi tarafından Kazım Paşa Sineması'nda "*Canavar*" isimli bir piyes sahnelenmiş, Belediye salonunda verilen baloda, davetliler sabaha kadar eğlenmişlerdir. Bayramın üçüncü günü de oyunlar ve eğlenceler devam etmiştir (Samsun, S.669, 6 İkinci Teşrin 1936, s.1.). Yine şehirde yapılacak

birçok açılış ve temel atma törenleri, bayram gününe denk getirilmiştir. Bayramın ikinci günü, Samsun'da yapımı tamamlanmış 23 Nisan Okulu, Vilayet Müzesi ve İstiklal Caddesi'nin açılış törenleri ile Havza ve Ladik de inşa edilecek okulların temel atma törenleri yapılmıştır. Bafra'da İsmet İnönü Okulu, Alaçam'da Merkez Okulu ve Vezirköprü'de Belediye tarafından yapılan mezbahanın açılış törenleri gerçekleştirilmiştir (Samsun, S. 668, 29 Birinci Teşrin 1936, s.4.). Törenlerde Vali Fuad Tuksal, Tüm Komutan General Lütfi Akpınar, Vali Muavini Orhan Sami Güvena, bütün daire müdürleri ile belediye başkanı ve gazeteciler hazır bulunmuşlardır (Samsun, S.669, 6 İkinci Teşrin 1936, s.1).

4. Samsun'da 1937 Yılı Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları

1937 yılında yapılacak Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları için bir program hazırlanmıştır. Bayramda yapılacak olan kutlama organizesi bu hazırlanan program çerçevesinde uygulamaya konulmuştur. 1937 yılında hazırlanan ve Samsun Valisi Fuat Toksal imzasıyla ilgili birimlere gönderilen program “*Cumhuriyetin On Dördüncü Yıl Dönümünü Kutlama Programı*” başlığıyla yayınlanmıştır:

“Bayram:

1- Bayram 28 -10 -1937 Perşembe günü saat on ikide başlar. Bu saate kadar resmi ve özel bütün daire ve kurumlar, ulusal cemiyetler, okullar, evler, alanlar, Sokaklar ve her taraf Bayrak, yazı, resim, tablo ve taklarla süslenmiş olacak, geceleri de bol elektrik ışıklarıyla donatılacaktır.

2- 28- 10- 1937 Perşembe günü:

A) Saat 12'den sonra şehrin her tarafında Bayram şenlikleri başlamış olacaktır.

B) Saat 18'de halkevinde bir konferans verilecek, gece de Cumhuriyet ve uray alanlarında halk eğlenceleri yapılacaktır.

3- 29-10-1937 Cuma günü:

A) Saat 9'da hükümette kabul resmi

B) 10'da Cumhuriyet alanında kutlama töreni yapılacaktır.

C) Cumhuriyet alanında tören duruşu krokide gösterilmiştir.

Saat 9.30'da herkes krokide gösterilen yerini almış bulunacaktır.

4- Kutlama töreni:

A) Vali, yanında Tüm komutanı olduğu halde krokideki sıra üzerine hazır olan grupların önünden ve arasından geçerek herkesin büyük bayramını kutladıktan sonra tribüne geçerek yerlerini almış bulunacaklardır.

B) İstiklal okulundan verilecek bir (Ti) işareti üzerine süel mızıka istiklal marşını çalacak

C) *İstiklal Marşı'ndan sonra Belediye reisi, Kültür Direktörü, Lise Edebiyat Öğretmeni Melahat Mesta tarafından verilecek aytalar dinlenecektir.*

D) *Aytalardan sonra verilecek (Ti) işareti üzerine geçid resmi başlayacaktır.*

5- *Geçid resmi şu sıra üzerine yapılacaktır:*

A) *Ordu Tüm komutanlığının tertibi üzerine.*

B) *İstiklal ve devrim savaşında canlarını, uzuvlarını vermiş olan kahramanlarımızı imgelemek üzere Subay ve Erat içcil, (Malül gaziler), savaşçılar, ihtiyar gaziler, Şehid anaları.*

C) *Üniformalı yedek subaylar.*

D) *Polis ve jandarma.*

E) *İzciler*

F) *Okullar (kültür dayrasının göstericiyi sıra üzerine)*

G) *Sporcular (spor kurumunun göstereceği sıra üzerine)*

H) *Ulusal Cemiyetler: Kızılay, Çocuk Esirgeme, Türk Hava, Türk Kültür, Ulusal Ekonomi ve Artırma Cemiyetleri v.s.*

İ) *Köylüler, yaya ve atlı, yayalar önde olacaktır. halk kütleleri.*

6- *Tören bittikten sonra Atatürk Anıtına çelenkler konacak ve orada Dumlupınar Okulu öğretmenlerinden Suphiye Varol ve icra reisi Ragıp Kul tarafından verilecek aytalar dinlenecektir.*

7-*Fener alayı:*

A) *20- 10- 1937 gece saat 19.30'da Cumhuriyet alanında askerler, okullar, sporcular, ulusal cemiyetler toplanacak ve Tüm komutanlığının göstereceği subayın başkanlığı altında Uray, Komutanlık, Halk Partisi, Halkevi, lise, hükümet önlerinden geçilecek Cumhuriyet alanına gelinecek oradan dağılacaktır.*

B) *29-10-1937 saat 21'de Belediye tarafından Halkevinde davetlilere bir balo verilecektir.*

C) *Aynı gece Halkevi tarafından Kazım Paşa Sineması'nda bir gösterit verilecektir.*

Ç) *Uray ve Cumhuriyet alanlarında halk eğlencelerine devam edilecektir.*

8) *30-10-1937 Cumartesi günü:*

A) *Temel atma ve açılma törenleri: bu işler için ayrıca gereken tebliğ yapılacaktır.*

B) *Okullar tarafından müsamere ve gösteriler verilecektir.*

C) *Saat 16'da Gazi İskelesile yolcu iskelesi arasında motörlerle şenlikler yapılacaktır.*

D) *Stadyomda saat 15'de maç yapılacaktır.*

9) *Konferans ve Aytalar*

A) Bayram günlerinde C.H.P. İlyönkurulunun tertibi üzerine halkevinde, Cumhuriyet ve Uray Subaşı alanlarında Cumhuriyet ve devrimimiz üzerinde halka konferanslar ve aytalar verilecektir.

B) Halkevi bandosu Halkevi Başkanlığının tertibi üzerine bayram günlerindeki gösterilere iştirak edecektir.

C) Tören, Geçit resmi, Fener alayının yönetimi, kutlama komisyonunca ayrılan kurullar tarafından yapılacaktır.

Cumhuriyet Bayramı Vilayet Kutlama Komisyonu

Cumhuriyetin On Dördüncü Yıl Dönemi Kabul resmi Programı

I. Kabul resmi 29/10/1937 Cuma günü saat 9'da Hükümet Konağı'nda merasime tahsis edilen salonda başlayacaktır.

II. Kabul sırası aşağıda yazılmıştır.

A:

1- Vilayet merkezinde bulunan meb'uslar.

2- Tüm Komutan ve maiyeti, Jandarma Heyeti.

3- Vekâletler müfettişler.

4- Hâkimler, Adliye memurları.

5- Defterdar, Maliye müdürleri, Tapu grup müdürü, Sicil muhafızı.

6- Vali muavini, Emniyet, Muhasebe-i Hususiye, Nüfus müdürleri, Encümen başkâtibi.

7- Maarif Müdürü, Lise, Tecim, Ortaokul müdürleri, öğretmenleri.

8- Nafia müdürü, Su işleri müdürü, Devlet Demir Yolları Başmüfettiş ve Müfettişleri ve Fen heyetleri, Posta Telgraf ve Telefon müdürü.

9- Ziraat, Orman, Veteriner müdürleri ve fen heyetleri.

10- İktisat Vekaleti, Türkoğis müdürü ve raportörleri, İş Dairesi Bölge Amiri ve müfettişleri, Ölçüler ve Ayar Başmüfettiş ve müfettişleri, Liman reisi.

11- Sıhhat ve İçtimai Muavenet Müdürü, Sıtma mücadele reisi, Hastaneler Baştabibleri ve mütehassısları, Sahil Sıhhiye Merkez Tabibi, Resmi tabibler, İskan müdürü.

12- İnhisarlar Başmüdürü, Gümrük, Tütün Fabrikası, Gümrük muhafaza müdürleri.

13- Vakıflar müdürü.

14- Müftü.

B:

1- Vilayet Umumi Meclisi ve Encümeni Üyeleri.

2- Belediye Reisi, Belediye Meclisi ve Encümeni Üyeleri.

3- Cumhuriyet Halk Partisi İlyönkurulu, İlçeyönkurulu, Halkevi Başkanı, ve yönetim kurulu.

- 4- Ticaret, Ziraat Odaları ve Borsa İdare Heyeti.
  - 5- Kızılay, Çocuk Esirgeme, Türk Hava kurumu, Türk Maarif Cemiyeti idare Heyetleri.
  - 6- Baro Heyeti, Noterler.
  7. Bankalar müdürleri.
  - 8- Matbuat mümessilleri.
  - 9- Türk Spor Kurumu Bölge Yönetim kurulu.
  - 10- Ulusal ve Ekonomik diğer kurulların başkanı ve idare heyetleri.
  - 11- Esnaf Cemiyetleri İdare Heyetleri.
- C:
- 1- Kabul resminden çıkanlar Cumhuriyet alanında krokide gösterilen yerlerini alacaklardır.
  2. Cumhuriyet alanında saat 10'da başlayacak tören ayrıca kutlama programında gösterilmiştir.
  - 3- İşbu Kabul resmi programı davetiye yerindedir.” (BCA, 490.01.1147.26.1).

Bayram kutlamaları geçen yıllarda olduğu gibi 28 Ekim öğleden sonra bayram şenlikleriyle başlamış, saat 18.00'de Samsun Halkevi'nde bir konferans verilmiş, gece de Cumhuriyet Alanı'nda ve belediye önünde halk yönelik eğlence programları düzenlenmiştir (BCA, 490.01.1147.26.1).

29 Ekim sabahı saat 09.00da Hükümet Konağı'nda kabul resmi yapılmıştır (Samsun, S.717, 29 Birinci Teşrin 1937, s. 1.). Daha sonra Vali ve beraberindekiler tören alanına geçerek halkın bayramını kutlamışlardır. İstiklal Marşı'nın ardından, Belediye Başkanı, Kültür Direktörü ve edebiyat öğretmeni tarafından konuşmalar yapılmıştır. Yapılan geçit resmi töreninden sonra, Atatürk Anıtı'na geçilerek çelenkler konulmuş ve yapılan konuşmaların ardından tören sona ermiştir (BCA, 490.01.1147.26.1).

Öğlenden sonra Cumhuriyet Alanı, Belediye önü ve Halkevi önünde radyodan konuşmalar dinlenmiş ve kurulan halk kürsülerinde konferanslar verilmiştir. Davul zurna eşliğinde milli oyunlar oynanmış ve eğlenceler düzenlenmiştir. Akşam saatlerinde asker, öğrenci, sporcu ve Samsun'da faaliyet gösteren cemiyetlerin temsilcilerinin katıldığı fener alayı düzenlenmiş ve fener alayına katılanlar tüm şehri gezmiştir. Saat 21.00'de Belediye tarafından Halkevi'nde bir balo verilmiş, aynı gece Samsun Halkevi tarafından bir gösteri sergilenmiştir. Cumhuriyet Alanı ve Samsun Belediye binası önünde halk eğlenceleri de geç saatlere kadar devam etmiştir (BCA, 490.01.1147.26.1).

Kutlamalar bayramın son günü de devam etmiş, okullar tarafından müsamere ve gösteriler düzenlenmiş, Gazi İskelesi ile Yolcu İskelesi arasında motorlarla şenlikler yapılmış, saat 15.00'de stadyumda futbol maçı oynanmıştır. Yine aynı gün Çarşamba ve Terme ilçe merkezlerinde Samsun İl Özel idaresi tarafından yaptırılan iki ilkokul ve Bayındırlık Bakanlığı tarafından yaptırılan Çetinkaya Köprüsü'nün açılış törenleri gerçekleştirilmiştir (BCA, 490.01.1147.26.1).

Ayrıca Samsun yerel basınının, Cumhuriyetin on dördüncü yıldönümü münasebetiyle çıkardıkları özel sayılarında, Cumhuriyet'in öneminden bahseden yazılar ve şiirler yer almış, on dört yıllık süreçte Cumhuriyet yönetiminin ülkeye kazandırdıkları hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur (Ahali, S. 797, 29 Birinci Teşrin 1937, s.1.).

Şehrin birçok yerinde kurulan halk kürsülerinde, Cumhuriyetin önemine ve Türk Milleti için ne ifade ettiğine dair konuşmalar yapılmıştır. Bu kürsülerden birinde, İsmail Durgun adlı vatandaş tarafından, Cumhuriyet rejimi ve inkılâpların önemi hakkında şu konuşmayı yapmıştır (BCA, 490.01.1147.26.1).

“Yüce Türk Cumhuriyetini kutlamak üzere toplanan saygılı yurttaşlar: Bayramınız kutlu olsun. Şenliğiniz mutlu olsun.

Bugün yüce Türk Cumhuriyetinin on dördüncü yıl dönümünü kutluyoruz. Türk milleti bundan on dört sene evvel istibdat idaresinden kurtularak onun yerine daha kuvvetli ve daha iyi bir idare olan Cumhuriyet idaresini kurmuştur.

Cihan harbinde müttefiklerimizle yenildik. Düşmanlar yurdumuzu dört taraftan sardılar. İşte o sıralarda ulu önderimiz Atatürk 19 Mayıs 919 da Samsun üzerinden görerek Anadolu'da bir güneş gibi doğdu. Her tarafı aydınlattı. Vatani düşman ayakları altında çiğnenmesinden acı duymayarak ancak kendi ve Türk ulusunu o zulümden kurtardı. Yaşasın Atatürk.

Saygılı Yurttaşlar:

Hükümetimiz dış düşmanları ile bütün hesaplarını alın akı ile gördükten sonra ulusun iyiliği, yurdun güzelleşmesi için yapılacak işleri başarmağa başladı. 29 İlk teşrin 1323 senesinde dünyada en iyi idare şekli olan Cumhuriyeti kurdu. Ve az bir zaman içinde devlete milli şekil verdi. 29 ilk teşrin Türklerin en büyük bayramıdır. Bu büyük bayramı partimiz namına candan kutlarım.

Cumhuriyet demek bir halk hükümeti demektir. Ulusun yaşaması, yurdumuzun düşman saldırılarından korunması için hepimizin istiklal ve Cumhuriyetimize dört el ile sarılmamız, onu canımızla başımızla muhafaza etmemiz lazımdır. Ey Türk genci: Atatürk Cumhuriyeti sana

emanet etti. Senin en büyük vazifen Türk Cumhuriyetini, Türk istiklalini korumaktır. Yaşasın Türk Cumhuriyeti.

Yurttaşlar:

Sizler bu büyük güne kolaylıkla erişmedik. Cumhuriyete ermek için ulusumuz tarihin eşini yazmadığı yığıtlıklar gösterdi. Başka ulusların yenemediği kuvvetleri yendi. Engelleri devirdi, hepimizin bildiği ve çoğumuzun bu zaferi öğünmeye değer nişanlar aldığı İstiklal harbinde memleketimizin dört tarafından hücumla kalkan düşmanlara hadlerin bildirdi. Ve ayrıca ana vatanımızda teşkilat yapmak isteyen pontuscuları vatanımızdan çıkardı. Türklük nedir bilmeyen, kalbinde vatan hissi, milliyet duygusu taşımayan insanlara bu kadar geniş Türk vatanında bir karış bile yer yoktur. Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti. Yaşasın Atatürk.

Saygılı yurttaşlar

Bütün bizler Cumhuriyete inanmış ve ona gönülden bağlanmış olan Atatürk çocuğuyuz. İnsanları en temiz iç kuvveti olan inançla benliğini dolduran bu günün çocukları sabahleyin gözünü açarken kendisi dünden daha dinç bulmamasına imkan yoktur. Bu günkü durumumuzun gözümüzün önünde canlandıralım. Türkiye Cumhuriyeti göz kamaştıran tanrısal bir bahar yaşayışı içindedir...

Yurttaş:

Türk Ulusu Kurtuluş Savaşı etrafında bir Müdafai Hukuk Cemiyeti kurdu. Müdafai Hukuk cemiyetinin hedefi düşmanları yurttan atarak ulusun hakiki istiklal ve hakimiyetini kazandırmaktı. İşte bu gün devletin siyasi idaresini elinde tutan C.H.P. o şerefli Müdafai Hukukun mayasından yoğrulmuş bir partidir. Bizlerde C.H.P fedakar birer uzvuyuz. Yaşasın C.H.P.

Türk gençliği Cumhuriyeti ve yaratan Atatürk'ü esaret zincirleriyle bağlamak isteyen kirli ellerin vatanımıza uzandığı zaman kükremiş bir arslan gibi haddini bildirinceye kadar çarpıştı. Bundan sonra da Cumhuriyet uğrunda canımızı feda etmekten asla çekinmeyelim.

Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti. Yaşasın Türk ordusu. Yaşasın Atatürk..." (BCA, 490.01.1147.26.1).

1937 yılında Samsun'da yapılan Cumhuriyet Bayramı kutlama törenlerinin nasıl kutlandığına dair Samsun Valisi tarafından Dahiliye Vekâleti ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'ne bir rapor gönderilmiştir. Aşağıda yer verdiğimiz raporda, kutlama törenlerinin en ince ayrıntısına kadar anlatılmıştır:

"Samsun'da Cumhuriyetin On Dördüncü Yıl Dönümü Kutlamalarının Nasıl Kutlandığına Dair Rapor

"Dahiliye Vekili ve CHP Genel Sekreterliğine Ankara

26. 9. 1937 tarih ve 7/1062 sayılı genelgenin karşılığıdır:

1937 Cumhuriyet yıl dönümünde kutlama öğreneğinin 30'uncu maddesi gereğince yapılan işleri aşağıda arz ediyorum:

1- Yapılan tertiblerle halkın yüzde yetmişinin iştiraki temin olunarak bayram sesli ve hareketli ve içten gelen sevinç ve coşkunluklarla kutlanmıştır.

2- Kutlama komisyonu: öğreneğin 2'inci maddesinde gösterilen zevattan teşekkül etmiştir.

3- Esas komisyona bağlı olmak üzere kutlama işlerini kolaylaştırmak ve işleri birbirine uydurmak ve düzenlemek için söylev ve konferans, inzibat, Milli teşekküller ve esnaf kurulları, yayın işleri, gösterit, köylüler, dekorasyon, fener alayı, halk eğlenceleri, Cumhuriyet alanındaki tören tertibatı tatbik ve balo komiteleri kurulmuştur.

4- Bayramın şehirde nasıl kutlanacağı hakkında birer program hazırlanarak vaktinde bastırılmış ve dağıtılmış ve günlere ayrılan kısımlar düzenli olarak tatbik olunmuş ve ayrıca köylerde kutlamanın şekline dair bir program tanzim ve tab ettirilerek köylere gönderilmiş ve tatbikatı temin kılınmıştır.

5- Bayram dolayısıyla şehrin her tarafı Bayraklar, yeşilliklerle süslenmiş münasip yerlere müteaddit taklar kurulmuş, süslenmiş ve bayraklanmış ve geceleri de elektrikle ışıklandırılmıştır.

6- Şehrin muhtelif yerlerine münasip vecizeler asılmıştır.

7- Çocuk esirgeme kurumu ve ilkokullardaki himaye heyetleri tarafından fakir çocuklara ve talebelere elbise ve ayakkabı dağıtılmıştır.

8- Merkezde belediye tarafından tesis olunan doğum ve çocuk bakım evi açılmış ve hava kurumu binalarının da temel atma törenleri yapılmıştır.

9- Cumhuriyet alanının süslenme ve ışıklandırılmasının geçen yıllardan daha üstün bir şekilde olmasına dikkat edilmiş ve yeni tertibat ilavesi ve bol elektrik ışığı temini suretiyle alan mükemmel bir hale konulmuştur.

10- Cumhuriyet alanında törene iştirak edeceklerin duruş yerlerini gösterir hazırlanmış olan kroki kutlama programı ile beraber tab ettirilmiş ve bayramdan önce her teşekkülün duracakları yerler tespit edilmek suretile intizam ve halkın rahatı temin edilmiştir.

11- Geçen yıllarda yaptırılmış olan tribün bu bayram münasebetile büyütmüş en büyük sivil memur ile askeri Komutanı bir tribün ve bunların yanında da geçide iştirak edemeyecek üniformalı subaylara, yüksek memurlara, malul gazilere ve şehit analarına tribünde yerler ayrılmıştır.

12- Şehirde Hükümet konağı, bütün resmi binalar, belediye, CH Partisi kurağı, Halkevi, Lise, Ticaret ve Orta ve İlkokullar, bütün resmi ve milli müesseseler, Spor bölgesi ve kulüpleri ve bankalar, Deniz ve kara taşıtları istasyon ve liman, evler dükkânlar gündüzleri bayraklarla süslenmiş ve geceleri de elektrikle ışıklandırılmıştır.

13- Çocukların eğlenceleri için çocuk esirgeme ve Kızılay kurulları tarafından münasip meydanlara eğlence tertibatı kurularak alakalarını çekecek gösteriler tertip olunmuştur.

14- Süslemeler bu maddenin tarifatına uygun vesaitle yapılmıştır.

15- Bu yıl Cumhuriyet'in 14'üncü yılı olduğunu belirtmek üzere 14 rakamı kurulan taklara ve göze çarpan yere konulmuştur.

16- Tanviratta bol elektrikten istifade edilmiştir.

17- Geceleri hava fişenkleri ve diğer çeşit maytablar yakılmak suretile şenliğin güzelliği ve parlaklığı artırılmıştır.

18. Şehirde bu bayram törene geçen yıllardan çok fazla vatandaş katılmıştır. Köylerden atlı ve yaya olarak gelmiş olan kadın, erkek binlerce köylünün törene iştiraki de sağlanmıştı.

20- Vilayetçe tertib olunan bir program mucibince Hükümet konağında Kabul resmi yapılmış ve ona müteakib Cumhuriyet alanında hazırlanan program gereğince yanımda askeri komutan olduğu halde tarafımdan bütün grupların ve halk kütlelerinin bayramları kutlanmıştır.

21- Geçid resmi öğreneğinde gösterildiği veçhile mükemmel surette ve çok canlı tezahürlerle yapılmıştır.

22- Geçid resminden sonra Atatürk Anıtına gidilmiş Vilayet, Komutanlık, Belediye, Parti gereken devair ve teşekküller namlarına çelenkler konulmuştur.

23- Halk kürsüleri öğreneyi mucibince Parti tarafından Cumhuriyet alanında, uray meydanında, Subaşı mevkiinde olmak üzere 3 kürsü açılmıştır. Kürsülerde söylev verecekleri yönetmek üzere Partili üç arkadaştan birer komite kurulmuştur. Bayramın devam ettiği 3 gün söylev verilmezden önce halkı kürsüler başına toplamak ve ilgiyi arttırmak üzere Halkevi bandosu tarafından münasip havalar çalınmıştır.

24- 29. 10. 1937 Cuma günü akşamı Halkevi salonunda belediye tarafından davetilere 350 kişilik bir balo verilmiştir.

25- Eğlence Komitesi'nin tertibatı veçhile bayram günleri ve geceleri Cumhuriyet ve belediye meydanları ile Parti önünde bando ve çalgılar çaldırılmış ve halk eğlenceleri devam etmiş ve milli oyunlar oynanmıştır.

26- Programa göre 29. 10. 1937 akşamı büyük bir Fener alayı tertib edilmiştir.

27- 30. 10. 1937'de Halkevi namına halka bir temsil gösterilmiş ve bunu müteakib okullar tarafından müsamereleri verilmiştir.

28- 30. 1937 günü akşamı denizde motörler süslenerek ve ışıklatılarak bir Fener alayı daha yapılmıştır.

29- Hükümet konağında yapılan Kabul resmine, Cumhuriyet alanında ve üç bayram gününde tatbik edilen tezahürata ve köylerdeki kutlamaya ve söylev ve konferanslara aid programlar ile halka dağıtılan el ilanlarının tab ve tevzi edilen nüshalarında birer tanesi bilgi için bağlı olarak sunulmuştur.

30- Cumhuriyet bayramı münasebetile çıkarılan Vilayet Gazetesile Ahali Gazetesinden birer nüsha ilişik olarak takdim kılınmış.

31- İlçeyönkurul başkanlıklarından alınan yazılarda Vilayetimizin her tarafında Cumhuriyet Bayramının içten gelen sevinçler ve heyecanlı tezahürlerle kutlandığı bildirilmiştir.

Bu vesile ile de derin saygılarımı arzeylerim.

Vali ve CHP İlyönkurul Başkanı” (BCA, 490.01.1147.26.1).

5. Samsun'da 1938 Yılı Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları

1938 yılında kutlanan Cumhuriyet Bayramı, Cumhuriyetin on beşinci yılı olması münasebetiyle önceki yıllara göre daha da canlı kutlanması hedeflenmiş, CHP Genel Kurulu tarafından kutlama programı buna göre hazırlanmıştır. Geçen on beş sene içinde, memleketin İstiklal ve istikbalini kurmak ve korumak maksadıyla her sahada sarf edilen büyük muvaffakiyetleri, bütün Türk Milletine ve bütün dünyaya duyurabilmek ve anlaşılmasını sağlamak önemli bir vazife olarak görülmüş ve bu bakımdan, Cumhuriyetin on beşinci yıldönümü kutlama programı bu çerçevede hazırlanmıştır. Hazırlanan bu program örneği, CHP Genel Sekreterliği tarafından yurdun dört bir yanındaki, ilgili kurumlara gönderilmiştir (Samsun, S.767, 21 Birinci Teşrin 1938, s.1.).

Samsun'da Cumhuriyetin on beşinci yıldönümü kutlama programı, günler öncesinde Kutlama Komisyonu tarafından CHP Genel Merkezi'nden gönderilen talimatlar çerçevesinde hazırlanmış ve bu program bastırılarak tüm halka dağıtılmıştır (BCA, 490.01.1147.26.1). Hazırlanan broşürlerde bayram kutlamaları için halktan yapılması istenenler şu şekilde sıralanmıştır (BCA, 490.01.1147.26.1):

“Sayın Yurddaş

Cumhuriyet Bayramının on beşinci yıl dönümü kutlama günü yaklaşmış olduğundan bu büyük Bayramımızın geçen yıllardan daha

renkli, ışıklı ve hareketli olmasını sağlamak için şimdiden gereken hazırlıklarda bulunmalıyız.

Birinci teşrinin 28, 29, 30- 1938 günlerinde bu bayramı kutlayacağız. Yurdun ve inkılabın koruyucusu olan Atatürk'ün nurlu önderliği altında ulusumuzun yeniden kalkındığı bu büyük Bayram günümüzde en temiz ve en yeni elbiselerimizi giyelim.

Bayram Birinci teşrinin 28 inci günü öğleden sonra başlar. 30 uncu günü akşamı biter.

Evlerimize, dükkânlarımıza yapılacak süslerde Cumhuriyetimizin on beşinci yıl dönümünü canlandırmak için 15 rakamını kullanalım.

Bayram günlerinde halk kürsülerinde inkılâbımız, devrimimiz üzerinde verilecek konferansları dinleyelim.

Bayram 28/10/1938 Cuma günü öğleden sonra başlayacağına göre o saate kadar bütün bayram hazırlıklarımız bitmiş olmalıdır.

Sözün kısası Sayın Yurddaş;

Üç gün devam edecek olan Cumhuriyet Bayramımızı geçen bayramlardan daha canlı daha neş'e ve coşkun geçirmek hepimiz için ulusal bir borçtur."

Cumhuriyetin on beşinci yıldönümü kutlamaları 28 Ekim öğleden sonra başlamış, halk sevinç ve heyecan içinde bayraklar ve taklarla süslenmiş caddeleri doldurmuş, parklar ve meydanlarda sabaha kadar eğlenmişlerdir. Özellikle Büyük Cami'nin iki minaresi arasına kurulan mahyaya, ışıklı olarak yazılmış Cumhuriyetin on beşinci yılına istinaden 15 rakamı, şehrin birçok yerinde görülecek bir şekilde yazılmıştır (Samsun, S. 769, 4 İkinci Teşrin 1938, s. 1.). Halkevi tarafından organize edilen ve Cumhuriyet'in kazanımları hakkında yapılan konuşmalar, şehrin muhtelif yerlerine konulan hoparlörlerden halka dinletirilmiştir (BCA, 490.01.1147.26.1).

29 Ekim sabahı erkenden, binlerce kişi, büyük törenin yapılacağı Cumhuriyet Alanı'nda toplanmış, Askeri kıtalar, okullar, sporcular, ulusal cemiyetler tören alanındaki yerlerini almışlardır. 29 Ekim sabahı saat 09.00'da gerçekleştirilen kabul resminden sonra, Vali ve Tümen Komutanı bayram alanına gelerek halkın bayramını kutlamış, ardından kendilerine ayrılan tribüne geçmişlerdir. Askeri Bando'nun İstiklal Marşı'nı çalmasından sonra, Vali Tuksal kürsüye gelerek bir konuşma yapmıştır. Vali konuşmasında, Atatürk'ün 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasıyla başlayan ve çok zor şartlarda yürütülen Millî Mücadele'nin nasıl başarıya ulaştığından, 15 yıl içinde başarılan işlerin büyüklüğünden ve Atatürk inkılâplarının mana ve öneminden bahsetmiştir. Validen sonra, yine Cumhuriyet ve İnkılâp temalı konuşmalar yapılmış ve ardından da geçit resmi başlamıştır. Geçit

resminde sırasıyla askerler, polisler, öğrenciler, sporcular, ulusal cemiyetler, köylüler, yaya ve atlı halk ile esnaf birlikleri protokolün önünden geçmişlerdir. Geçit resmi sonrası, Atatürk Anıtı'na gidilerek başta Valilik olmak üzere, resmi kurumlar tarafından anıta çelenkler konulmuş, İstiklal Marşı ve kısa bir konuşmanın ardından sabahki tören sona ermiştir (Samsun, S. 769, 4 İkinci Teşrin 1938, s. 1.).

Öğleden sonra, Samsun CHP İl Yönetimi tarafından Cumhuriyet Alanı'na, Belediye Meydanı'na ve Subaşı mevkiine Halk kürsüleri kurulmuş, bu kürsülerde konuşma yapacakları yönetmek üzere bir komisyon oluşturulmuştur. Halkevi bandosu tarafından verilen konserler ve kürsülerde yapılan konuşmalar, halk tarafından ilgiyle dinlenmiştir (BCA, 490.01.1147.26.1).

Akşam saatlerinde de devam eden kutlamalarda, askerlerin de katılımıyla düzenlenen Fener alayı bütün şehri dolaşmıştır. Bayramın üçüncü günü de denizde motorla bir Fener alayı tertip edilmiş, o sıra şehirde bulunan yabancı gemilerin mürettebatları da bu kutlamalara eşlik etmişlerdir (Samsun, S. 769, 4 İkinci Teşrin 1938, s. 1.).

Cumhuriyetin on beşinci yıldönümü kutlamaları, Samsun yerel basını tarafından da ilgiyle takip edilmiş ve özel sayılar çıkarılmıştır. Samsun Ahali Gazetesi, bayram münasebetiyle resimli çıkardığı özel sayısında, inkılâp ve istiklalın değer ve önemini anlatan yazılar ve şiirlere yer vermiştir. E. V. Aksan isimli bir şairin, Cumhuriyetin on beşinci yıldönümü münasebetiyle yazmış olduğu bir şiir, Ahali Gazetesinin bayram özel sayısının baş sayfasında yer almıştır:

*“Ey Türkoğlu, elini göksüne koyda düşün
Düşün ki, dün nasıldın ve nasıl oldun bugün
Yurtda İstiklal, sende, özgürlük varmadı dün
Hangi tarihte böyle dünyaya salmıştın ün*

*İçte birlik, dışta sulh Cumhuriyette amaç
Ne ezen, ne ezilen kaldı ne çıplak ne aç
Hani, yabancı nüfuz kaldı mı ülkede bak,
Şimdi Türk'ün başı dik, eli güçlü, alını ak
O engeller az çağda yıkıldı birer birer
Şimdi bir cennet gibi asude oldu bu yer
Nasıl hayal olduysa o gerçekler gözünden
Hayal olanlar gerçek oldu şimdi özünde
Öz yurd, öz dil, öz tarih, hayal iken hakikat
Oldu işte, diyoruz adına Cumhuriyet
Cumhuriyet; ulusal bir gerçeğin adı o
Fakat bir ad değişmek ile hiç olmadı o
Anan, baban, kardeşin, can verdi, kan döktü, bol*

*Cumhuriyet, İstiklal böyle kuruldu oğul
On beşinci yıldır Cumhuriyetin şimdi
Sorsak tarihe onu ilk önce kuran kimdi
Mutlak cevap alırsız büyük Atatürk diye
Kurdu ve yaptı sana ebedi bir hediye*

*Ey Türk genci şimdi bu gerçek önünde düşün
Düşün! Hangi ödevin karşısına düşmüşün
Layık olmak istersen milli hakimiyete
Kemiyetten ziyade önem ver keyfiyete
Ona liyakat için sanma gösteriş yeter
Şekil değil o senden yüksek karakter ister
Sözle taklidi bırak, özenle güd Atanı
Sözle değil, öz ile kurtardı o Vatani”* (Ahali, S. 814, 26 Birinci

Teşrin 1938, s.1.).

Yine Samsun Gazetesi’nde, son on beş yıl içinde vilayette gerçekleştirilen başarılı hizmetlerle ilgili bir değerlendirmede bulunulmuş, Cumhuriyet’in önemi ve ülkeye kazandırdıkları hakkında yazılar yazılmıştır (Samsun, S.768, 29 Birinci Teşrin 1938, s.1.).

6. Samsun’da 1939 Yılı Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları

Vilayet Kutlama Komisyonu tarafından hazırlanan bayram programı bastırılmış ve dağıtılmıştır. Yine köylerde gerçekleştirilecek kutlamanın nasıl olacağına dair bir program hazırlanarak vilayet çevresindeki köylere gönderilmiştir. Bayram dolayısıyla şehrin her tarafı Bayraklar, ışıklar ve yeşilliklerle süslenmiştir. Diğer yıllarda olduğu gibi, bayram kutlamaları 28 Ekim öğleden sonra başlamış ve üç gün devam etmiştir. Bayramın ilk günü halk bayramı sabaha kadar sokaklarda kutlanmış, şehrin belirli yerlerine konulan hoparlörlerden Cumhuriyetin faydaları anlatılmıştır. İkinci günü sabahı Kabul resmiyle başlayan resmi tören, bayram alanında okunan İstiklal Marşı ve geçit resminin gerçekleşmesinin ardından Atatürk Anıtı’na çelenk konmasıyla son bulmuştur (BCA, 490.01.1147.26.1).

Öğlen şehrin muhtelif yerlerinde halk kürsüleri kurulmuş ve bu kürsülerde İnkılapların azametinden, büyük bayramın taşıdığı kıymetten, son on altı yıl içinde yurdun kazandığı eserlerin büyüklüğünden bahseden söylevler yapılmıştır. Aynı saatlerde Halkevi önünde Faruk Nafiz Çamlıbel’in “Ateş” adlı 2 perdelik eseri radyofonik temsil olarak oynanmış ve bütün şehirde hoparlörlerle dinlenmiştir. Yine Samsun-Bafra-Çarşamba’da spor kulüpleri arasında maçlar düzenlenmiştir (Samsun, S.818, 29 Birinci Teşrin 1939, s.1).

Akşam tertip edilen Fener alayı bütün şehri dolaşmış, halk ışıklarla aydınlatılmış sokaklarda davul zurna ile halaylar çekmiştir. Halkevi tarafından verilen Cumhuriyet Balosu'nda, davetliler geç vakte kadar eğlenmişlerdir. Bayramın ikinci ve üçüncü günleri de bayram aynı coşkuyla kutlanmıştır. Öğlen saatlerinde, kurulan halk kürsülerinde söylev ve hitaplar devam etmiş, akşam Halkevi Gösterit Şubesi tarafından bir temsil verilerek “*Vatan ve Vazife*” piyesi oynanmıştır (Samsun, S.818, 29 Birinci Teşrin 1939, s.1).

Yine şehirde yapılacak açılış ve temel atma törenleri Cumhuriyet Bayramına denk getirilmiştir. Şehirde Nafia Makine Garajı ile yeni Halkevi Binası ve Vezirköprü Kazası köylerinde dokuz ilkokulun temel atma törenleri yapılmıştır. Türk Hava Kurumu tarafından inşa ettirilen Türk Kuşu Binası'nın, Terme Kazası'nda Terme ve Akçay köprülerinin, Kavak kazasında Belediye binasının, Ladik Hükümet Konağı'nın ve Havza'da Umumi Kitap Sarayı'nın açılış törenleri yapılmıştır (BCA, 490.01.1147.26.1).

Samsun Gazetesi çıkardığı özel sayısında halkın bayramını: “*Bugün Cumhuriyetin 16 ıncı Yıl Dönümüdür Yurddaş! Büyük Bayramın Kutlu Olsun*” şeklinde büyük puntolarla attığı manşetle kutlamıştır. Atatürk ve İnönü'nün resimlerinin konulduğu ilk sayfasında, Cumhuriyet temalı makaleler ve şiirler yazılmıştır (Samsun, 1939b: 1). Vedad Ürfi Bengü adlı bir vatandaş, Cumhuriyetin ilan tarihi olan 29 Ekimin millet için ne ifade ettiğini şu sözlerle anlatmıştır:

“Tarihler dile gelseydi, Türk inkılabının azameti karşısında ufaldıklarını hisseder ve muhakkaktır ki, asırlarca dillerde destan ve milletlere alem olmalarına rağmen Onun fevkaladeliliğini taşımaktan çok uzak olduklarını itiraf ederlerdi. Türk inkılabı böyle muhteşem bir eser, bu derece şerefli mucizelerle dolu bir abidedir. Bu eserin her sayfası bir tarih, bu abidenin her köşesi milletlere en büyük mektep vazifesini görecek bir alemdir. Onu yaratanlar kadar yaşatanlar, yaşayanlar kadar okuyanlarda aynı hararet, aynı heyecan ve aynı taktirle duymuşlar ve duyacaklardır.

Millet tarihleri büyük kalkınmalar kaydetmişler, vakıa yokken varlık yaratan bazı rehberler veya kumandanlar tanımışlardır. Fakat bunların hemen hepsi de gelip geçici bir kasırga veya ihtiras kıvılcımlarıyla tutuşmuş birer ateş mahiyetinden uzak kalmamıştır. Türk inkılabının hususiyeti işte böyle gelip geçici bir hava taşımasından değil, zafer ve hürriyetin ebedi ve yıkılmaz abidesini kurabilmesindedir.

29 Teşrin büyük bir tarihin en büyük bir adıdır.

29 Teşrin, arananın beklenilenin ufuklarda parlak varlığını gösterişidir. 29 Teşrin Hürriyet zevkinin ve yaşamak kudretinin ilahi

bir yağmur gibi Türk Yurduna doğru serpilişidir. Cumhuriyet bugün doğmuştur.

29 Teşrin bir alemdir. Tarihlerin imrendiği mucizeleri nefsinde toplayarak doğmuştur.

29 Teşrin bir edebiyattır. Azmin ve iradenin kudretleri ve neler yaratabileceği hiçbir devirde hiçbir Edebiyat tarafından bu kadar sesli ve güzel bir üslupla tasvir edilmemiştir.

Bu Edebiyat bir şaheserdir. Onu kalemler değil, Türklüğün mucizevi azmi yaratmıştır. Onu yaratan edip, çünkü “deha”larında fevkinde bir Türk çocuğudur.

29 Teşrin bir sanatkardır. Yaratılan esere en güzel rengi, ebedi abideye en kıymetli nakşi işlemiştir Cumhuriyet.

29 Teşrin bir hatiptir. Sesinde bir fevkaladelik yaşar. Bu ses çünkü ferdin değil, bir camianındır. Bu ses 18 milyon insanın bir ses olarak tecelli etmiş ahengidir.

29 Teşrin bir bestekardır. Hangi musiki, İstiklal sevgisini Hürriyet zevkini ve çalışma şevkini terennüm eden mesud bir Cumhuriyetin şaheser bestelerini bu gün işitilenler kadar yaratabilmiştir.

29 Teşrin bir milletin öz tarihini icmal eder.

O her şeydir, O ümrandır. O bir şaheserdir. Cumhuriyet onun şafaklarından doğmuştur.

29 Ekim Ata'nın özü, İnönü'nün günü ve Milletin düğünüdür.”
(Samsun, S.818, 29 Birinci Teşrin 1939, s.1).

7. Samsun'da 1940 Yılı Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları

28 Ekim Pazartesi öğleden sonra başlayan Bayram kutlamaları akşamda halkın yoğun katılımıyla devam etmiştir. Halkevi bandosu ve davul zurna eşliğinde milli türküler çalınmış, halaylar çekilmiş, havai fişekler atılarak şenliğin güzelliği ve parlaklığı arttırılmıştır. Bayram şenliklerinde çocuklar için de Halkevince kuklalar oynatılmış, eğlenceler düzenlenmiştir. Akşam saatlerinde Fener alayları tüm şehri gezmiş, Halkevi hoparlörlerinden konuşmalar yapılmıştır. Halkevi temsil şubesi tarafından Celal Esat Arseven'in “*Bay Turgan*” adlı eseri temsil edilmiştir (BCA, 490.01.1147.26.1).

29 Ekim sabahı halk bütün bayram alanını doldurmuş ve merasimi izlemek için yerlerini almışlardır. Kabul resminin ardından Vali ve beraberindekiler halkın arasından geçerek herkesin bayramını kutlamış ve tribüne geçmişlerdir. İstiklal Marşı'nın ardından gerçekleşen geçit resmi sonrası Atatürk Anıtı'na gidilerek çelenkler konulmuş, yapılan konuşmaların ardından resmi tören son bulmuştur (Samsun, S. 871, 10 İkinci Teşrin 1940, s.3.).

Öğleden sonra, müsabakalar düzenlenmiş, kulüpler arasında maçlar yapılmıştır. Halkevi Temsil Şubesi tarafından “Yarım Osman” piyesi temsil edilmiş, bu temsil şehrin muhtelif yerlerine kurulan hoparlörlerle halka dinletilmiştir. Halkevi seyyar sineması ile Cumhuriyet alanında “Trakya Manevraları” adlı film gösterilmiş, Fener alayı caddelerde gezerek bayramın neşesini daha da arttırmıştır (Samsun, S. 871, 10 İkinci Teşrin 1940, s.3). Gece Samsun Halkevi'nde bir balo verilmiş ve geç saatlere kadar sürmüştür (BCA, 490.01.1147.26.1).

Bayramın üçüncü günü de Halkevi tarafından radyofonik temsil verilerek, halkın istifade etmesi sağlanmıştır. Konferanslar, söylevler verilerek Cumhuriyetin on yedinci yıl dönümü tüm yurttaki olduğu gibi Samsun'da da en içten şekilde kutlanmıştır (Samsun, S. 871, 10 İkinci Teşrin 1940, s.3).

Bayram Kutlama Komisyonu tarafından, Cumhuriyetin ve inkılapların nasıl başarıldığını anlatmak üzere halk kürsülerinde verilecek olan konferansların, halk tarafından dinlenmesi amaçlanmış, konferans ve söylevlerin nerede ve kimler tarafından verileceğini gösteren broşürler hazırlanarak tüm şehre dağıtılmıştır. Hazırlanan broşürde ki program şu şekildedir (BCA, 490.01.1147.26.1):

“Sayın Yurddaşlar;

Cumhuriyet Bayramında sana bu Bayramın büyüklüğünü, Devrimimizin nasıl başarıldığını göstermek üzere Halk kürsülerinde verilecek olan Konferansı dinle.

Konferans ve Söylev Nerede ve Kimler Tarafından Verileceği

28 Birinciteşrin 1940 Pazartesi günü

Halkevi hoparlörü önünde saat 12 de Halkevi idare heyetinden Saffet İrtenk

Halkevi hoparlörü önünde saat 16 da Halkevi Reisi Osman Gürsoy

29 Birinciteşrin 1940 Salı günü

Cumhuriyet Meydanında Saat 14 de Ortaokul Türkçe öğretmeni Kadir Çağıl

Belediye önünde Saat 14 de Lise Türkçe öğretmeni Kadri Sungu

Halkevi hoparlörü önünde Saat 16 da Vakfı Ertür

30 Birinciteşrin 1940 Çarşamba günü

Cumhuriyet meydanında Saat 10 da Lise tarih öğretmeni Emin Hekimgil

Belediye meydanında Saat 10 da Gazi okulu Baş öğretmeni Faruk Kugay

Cumhuriyet meydanında Saat 14 de Orta okul tarih öğretmeni Ömer Orhun

Belediye önünde Saat 14 de Lise tarih öğretmeni Kazım Dilmen Halkevi hoparlörü önünde Saat 16 da Vilayet gazetesi muharriri Vedad Ürfi Bengü” (BCA, 490.01.1147.26.1).

8. Samsun’da 1941 Yılı Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları

Samsunda Cumhuriyetin on sekizinci yıl dönümü kutlamalarını düzenlemek üzere her yıl olduğu gibi bir komisyon oluşturulmuştur. Bu komiteye bağlı olarak, söylev ve konferans, inzibat, milli teşekküller ve esnaf kurumları, dekorasyon, halk eğlenceleri, yayın işleri, gösteri, Cumhuriyet alanındaki tören tertibatını uygulama, köylüler (atlı ve yaya) fener alayı ve balo komiteleri oluşturulmuştur. 1941 yılında da üç gün süren kutlamalara halk yoğun bir katılım sağlanmıştır (BCA, 490.01.1147.26.1).

29 Ekim sabahı, resmi tören Hükümet konağında gerçekleşen kabul resmiyle başlamış, daha sonra Vali başta olmak üzere Samsun mülki ve idari amirleri bayram alanına gelerek halkı selamlamışlardır. Ardından Samsun’da kurulan 19 Mayıs ve Fener Gençlik kulüplerine bayraklarını takdim edilmiştir. Ankara’da 25 bölge arasında yapılan atış müsabakalarında birincilik kazanan Samsun bölgesi mükelleflerinden Yunus Öztürk adlı sporcuya, Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü’nden gönderilen takdirnameyi verilmiştir. İstiklal Marşı’nın ardından geçit resmi başlamış daha sonra Atatürk Anıtı’na gidilerek çelenkler konmuş, konuşmalar yapılmıştır (Samsun, S. 921, 7 Teşrin-i Sani 1941, s.3).

Öğlen devam eden kutlamalarda, şehrin farklı yerlerine kurulan halk kürsülerinde konferanslar verilmiş, piyesler oynanmıştır. Radyofonik temsil şeklinde oynanan bu piyesler hoparlörlerle şehrin her tarafında dinletilmiştir. Akşam fener alayı tüm şehri gezmiş, davul zurna ve kemençe ile milli oyunlar oynanmış, şenlikler yapılmıştır. Vilayet Kutlama Komisyonu’nca tertip edilen baloya yoğun bir katılım gerçekleşmiş, davetliler geç saate kadar eğlenmişlerdir (BCA, 490.01.1147.26.1).

9. Samsun’da 1942 Yılı Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları

Cumhuriyetin on dokuzuncu yıl dönümü kutlamaları Samsun vilayet merkeziyle kasaba ve köylerinde bayramın üç günü coşkun sevinç ve tezahüratlarla kutlanmıştır. Kutlama programı diğer yıllarda yapılan programların benzeri şekilde hazırlanmıştır. İlk gün halk eğlenceleri, bayram alanlarında geç saatlere kadar sürmüştür. Çocuklar için oyunlar tertip edilmiştir. 29 Ekim sabahı gerçekleşen resmi törenin ardından, öğlen kurulan halk kürsülerinde konuşmalar yapılmış şiirler okunmuştur. Halkevlerinde ve Belediyede, konusu Cumhuriyet ve

inkılâplar olan konferanslar ve söylevler verilmiştir (BCA, 490.01.1147.26.1).

Akşam saatlerinde Hükümet konağında bir Balo tertip edilmiştir (Ahali, S.974, 28 I. Teşrin 1942, s.1.). Yine aynı saatlerde Cumhuriyet Alanı'nda askerler, sporcular, ulusal cemiyetler tarafından oluşturulan fener alayı düzenlenmiştir. Bir subayın başkanlığında yapılan fener alayı tüm şehri dolaşmıştır (BCA, 490.01.1147.26.1).

Bayramın son günü Beden Terbiyesi Bölgesi tarafından spor kulüpleri arasında maçlar oynanmış, galip gelen kulübe bir kupa verilmesi planlanmışsa da kötü hava şartları nedeniyle iptal edilmiştir. Bayram eğlenceleri akşam da devam etmiştir (BCA, 490.01.1147.26.1).

10. Samsun'da 1943 Yılı Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları

Cumhuriyetin yirminci yıl dönümü hazırlıkları günler öncesinden başlamış, bütün şehir bayraklar, ışıklar ve taklarla süslenmiştir. Bayramın ilk günü Belediye ve Halkevi tarafından halk kürsülerinde konferanslar ve söyleşiler verilmiş, ayrıca yapılan konuşmalar kurulan hoparlörlerle bütün şehre dinlettirilmiştir. Akşam sokaklarda halk davul zurna eşliğinde halaylar çekmiş, fener alayını ilgiyle izlemişlerdir. 29 Ekim sabahı gerçekleşen Kabul resmi ve geçit resminin ardından, Atatürk Anıtı'na gidilerek çelenkler konulmuştur. Öğlen spor kulüpleri arasında müsabakalar düzenlenmiş, galip gelen kulübe kupa verilmiştir. Öğlen ve akşam Cumhuriyet alanında ki kutlamalar devam etmiş, sokaklarda geç saatlere kadar müzikler çalınmış, şarkılar söylenmiş, halaylar çekilmiştir. Ayrıca saat 22.00'de Cumhuriyet Balosu düzenlenmiştir (BCA, 490.01.1147.26.1).

11. Samsun'da 1944 Yılı Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları

Samsun'da 1944 yılındaki cumhuriyet bayramı kutlamaları geçmiş yıllardaki gibi talimatlar üzerinden organize edilmiştir. Bayram hazırlıkları yine kurulan bir komite tarafından yürütülmüştür (BCA, 490.01.1147.26.1).

12. Samsun'da 1945 Yılı Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları

Cumhuriyetin yirmi ikinci yıl dönümünde Bayramın nasıl kutlanacağına dair program bastırılarak tüm ilgili kurumlara gönderilmiştir. Şehir bayraklarla süslenmiş, kent münasip caddelerine, Cumhuriyet ve Belediye alanlarına vecizeler asılmıştır. Bu bayramda geçit resminin, Samsun Hükümet Konağı'nın deniz cephesinde, yeni yaptırılmış olan beton yolda yapılması komisyonca kabul edilmiştir. Tribün, Cumhuriyet alanı yerine Hükümet Konağı arka bahçesine kurulmuştur (BCA, 490.01.1147.26.1).

29 Ekim sabahı, resmi tören diğer yıllardaki gibi gerçekleştirilmiştir. Öğleden sonra spor müsabakaları yapılmış, akşamüzeri ise Halkevi hoparlörleriyle konferanslar verilmiştir (Samsun, S.951, 2 Kasım 1945, s.2.). Parti binasındaki Atatürk dairesi, halkın ziyaretine açılmış ve gencinden yaşlısına birçok kişi tarafından ziyaret edilmiştir. Akşam ise şehir kulübünde bir balo verilmiştir (BCA, 490.01.1147.26.1).

Gece ise ışıklandırılmış sokaklarda fener alayları tertip edilmiş ve meşale ve fenerlerle caddelerde milli marşlar söylenerek tezahürler yapılmış, deniz taşıtları liman dâhilinde gösteriler yapmışlardır (BCA, 490.01.1147.26.1).

13. Samsun'da 1946 Yılı Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları

1946 yılındaki cumhuriyet bayramı kutlamaları geçmiş yıllarda olduğu gibi organize edilmiştir. Bayram hazırlıkları valilik tarafından kurulan bir komite tarafından yürütülmüştür (BCA, 490.01.1147.26.1).

14. Samsun'da 1947 Yılı Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları

Cumhuriyetin yirmi dördüncü yıl dönümü, diğer yıllarda olduğu gibi sevinç ve heyecanla kutlanmıştır. Bayramın birinci günü saat 13.00'de top atışlarıyla başlayan kutlamalara halk yoğun bir ilgi göstermiştir. Kurban Bayramı ile aynı güne denk gelmesi, halkın bu iki bayramı bir arada daha coşkulu bir şekilde kutlamasını sağlamıştır. Bayraklar ve defne dallarıyla süslenen sokaklarda zafer takları yapılmış, halkevi hoparlörlerinden verilecek konferanslar duyurulmuş, Cumhuriyet alanında milli oyunlarla, şenliklerle milli günün hatıraları canlandırılmaya çalışılmıştır (Samsun, S. 80-18, 29 Ekim 1947, s.1).

29 Ekim sabahı, Valilik makamında gerçekleşen kabul resminden sonra, Atatürk Anıtı'na çelenkler konulmuş ve ardından Cumhuriyet alanına geçilmesiyle kutlama töreni başlamıştır. İstiklal Marşı'nın okunması ve geçit resminin tamamlanmasından sonra yapılan ve Cumhuriyet Bayramı'nın taşıdığı manayı belirten konuşmaların ardından, sabahki tören son bulmuştur (Samsun, S.80-19, 3 Kasım 1947, s.1.).

Öğleden sonra devam eden kutlamalarla birlikte, 14.00'de spor alanında spor hareketleri izlenmiş, 10.00'da Halkevi hoparlörleriyle bir konferans verilmiştir. Akşam ise komutanlıkça hazırlatılan Fener alayı tüm şehri gezmiş, denizde şenlikler ve Cumhuriyet Alanı'nda halk eğlenceleri yapılmıştır. Yine bu gece bir Cumhuriyet Balosu tertip edilmiştir (Samsun, S.80-19, 3 Kasım 1947, s.1).

15. Samsun'da 1948 Yılı Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları

Cumhuriyetin yirmi beşinci yıldönümü kutlamaları 28 Ekim saat 13.00'de top atışlarıyla başlamıştır. Halk bayramı kutlama için, hazırlıkların çok önceden başladığı bayram alanlarını doldurmuş, halaylar çekilmiş, konferanslar verilmiş, şöenler tertip edilmiştir (Samsun, S.80-99, 29 Ekim 1948, s.1.).

Bayramın ikinci günü 29 Ekim sabahı gerçekleşen kabul resminden sonra, Vali ve beraberindekiler tören alanına gelerek halkın bayramını kutlamışlardır. İstiklal Marşı'nın okunmasından ve Valinin konuşmasından sonra geçit resmi başlamıştır. Piyade, topçu, motorlu birliklerin geçidinden sonra, ellerinde Türk bayrağı ve parti bayrağı olan binlerce CHP'li atlı ve yaya olarak, DP'liler de develerle geçit resmine katılmışlardır. Törene on sekiz adet uçak iştirak etmiş ve gösteri uçuşu yapmışlardır. Bu geçiş sırasında halk büyük bir coşku yaşamıştır. Öğleden sonra resmi bir heyet tarafından, Şehitlik ziyaret edilerek çelenkler bırakılmıştır. Kutlamalar akşam da devam etmiş ve halk geç vakitlere kadar sokaklarda davul zurna eşliğinde eğlenmişlerdir. Yine aynı akşam Cumhuriyet Bayramı şerefine, Valilik tarafından Samsun Şehir Kulübü'nde bir balo ve Samsun Halkevi'nde bir süvare tertip edilmiştir (Samsun, S. 80-100, 30 Ekim 1948, s. 3).

16. Samsun'da 1949 Yılı Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları

Samsun'daki 1949 yılı bayram kutlamaları diğer yıllardaki kutlamaların aynı şekliyle kutlanmıştır.

Cumhuriyet Bayramı, Samsun yerel basınında ilgiyle takip edilmiş, Samsun Halkevi tarafından çıkarılan 19 Mayıs Dergisi, 29 Ekim günü özel sayı çıkarmıştır. Derginin içeriğinde Atatürk, Cumhuriyet ve inkılaplarla ilgili birçok makale ve şiir yer almıştır. Dergide yer alan bir şiirde halkın bayramı şu dizelerle kutlanmıştır:

*“Bir yaşa daha girdik gözaydın, mutlu olsun,
Ey milletim, hürriyet bayramın kutlu olsun!
Güzel günler dileriz sevgi yurdumuza
Sağlık ve zafer versin bu günler ordumuza.
Dev gibi varlığımız Lozan'da imzalandı,
Serv'de ölüm!.. diyen mühürler hep yalandı.
Asırlar yetmez Bize, dar geliyor seneler;
Neler yaptı bu Millet dinleyin bakın neler!..
Karnı aç başı açık bırakıp evladını, mermi çekti cepheye
kahraman Türk kadını
Dünya tarihlerine şan veren Türk askeri,
Canını verdi fakat yurdunu aldı geri
Atatürk ve İnönü; Fevzi Çakmak'la ordu*

*Bir saltanat yıkarak bize bin ocak kurdu.
Yıllarca pas bağlamış inanışları kıran,
Sakarya boylarında, Türküm!.. diye haykıran
Şehit Mehmedin kanı damarlarda vuracak,
BÜTÜN DÜNYA YIKILSA TÜRK AYAKTA DURACAK
Ey bayrağım dalgalan, gurur sana yaraşır!
On sekiz milyon yürek yoluna bir can taşır.
Ey tunç benizli asker, yıldırım yüklü kaynak!
Tarihin son güvenci, yurdun demir hıncısın
Ünlü Türk'ün kınından sıyrılmış kılıncısın.
Çıktın kara günlerden alnı açık, yüzü ak,
Hakkındır bayram yapmak!..
Ey Atatürk kızları, İnönü çocukları!
Bekliyor hepimizi bu vatan ufukları,
Bugün okulda savaş, savaş cephe de yarın,
TÜRKTEN BAŞKA HAKİMİ OLAMAZ BU DİYARIN" (19
Mayıs, C.9, S.108, Ekim 1949, s.3.).*

17. Samsun'da 1950 Yılı Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları

1950 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nin Demokrat Parti karşısındaki seçim yenilgisi ile tek parti iktidarının sonu olmuştur. Türkiye her alanda değişimin yaşanacağı bir döneme girmiştir. Demokrat Parti iktidarının ilk yılında yapılan cumhuriyet bayramı kutlamaları yeni iktidarında büyük önem vermiş ve Demokrat Parti iktidarında da kutlamalar büyük bir önem ve özen içerisinde ele alınarak törenler düzenlenmiştir.

Samsun'da Cumhuriyetin yirmi yedinci yıldönümü de şehirde büyük bir törenle kutlanmıştır. 29 Ekim sabahı, Valilikte kabul resmiyle başlayan tören, Cumhuriyet alanında devam etmiştir. İstiklal Marşı'nın ardından yapılan konuşmalardan sonra geçit resmi yapılmış ve Atatürk Anıtı'na gidilerek çelenkler konulmuştur. Öğlen ve akşam da kutlamalar devam etmiş, konferanslar verilmiş ve bir balo düzenlenmiştir. Halk, fener alayları ve davul zurna eşliğinde geç saatlere kadar eğlenmiştir (Samsun, S.336, 1 Kasım 1950, s.1).

Sonuç

Cumhuriyet Bayramı, Milli Mücadelenin en önemli simgelerinden olan Samsun'da, tüm yurttaki olduğu gibi heyecan ve coşkuyla kutlanmıştır.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün, Milli Mücadeleyi başlatmak için çıktığı yolda, liderini sahiplenen ve misafir eden Samsun, Türk'ün tarihinde de günlünde de önemli bir yere sahiptir. Milli hassasiyeti

yüksek olan Samsun halkının, elbette ki bayram coşkusu da yüksek olmuştur. Devlet ve milletin kaynaştığı Cumhuriyet Bayramları, tüm yurttaki olduğu gibi Samsun'da da dönemin şartları içinde en iyi şekilde kutlanmış, milli birlik ve beraberlik ruhunun bu vesileyle hep diri tutulması amaçlanmıştır.

Bayram programları merkezden gönderilen talimatlar çerçevesinde hazırlanmış, programların içeriği, özellikle inkılâpların ve cumhuriyet kazanımlarının halka daha iyi tanıtılması ve benimsetilmesi yönünde olmuştur.

Hemen her yıl aynı şekilde kutlanan Bayram hazırlıklarına, aylar öncesinden başlanmış, hazırlanan program, Samsun Valiliği'nin himayelerinde Samsun Halkevi ve Belediye tarafından organize edilmiştir. Bunun yanında şehirde bulunan sivil toplum kuruluşları da kutlamalarda etkin görev almaları sağlanmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında bir günde kutlanan Cumhuriyet Bayramı, 1933 yılındaki Onuncu Yıl Kutlamaları ile birlikte üç güne çıkarılmış ve daha sonraki yıllarda yapılacak kutlamalara örnek teşkil etmiştir. 28 Ekim öğleden sonra başlayan ve 30 Ekim akşamı son bulan Bayramda, halk resmi törenlere, şenliklere, halk kürsülerinden verilen konferanslara, yoğun bir katılım sağlamıştır. Kürsülerde yapılan konuşmaların içeriği, Cumhuriyet rejimi, inkılâplar cumhuriyetin kazanımları, Atatürk, vatan, millet ve modernleşme gibi kavramlar olmuş, şehrin muhtelif yerlerine kurulan hoparlörlerle, bu konuşmaların daha geniş bir kitle tarafından dinlenmesi sağlanmıştır.

Resmikabul, geçit resmi, Atatürk Anıtı'nı ziyaret etme ve çelenk koyma, devlet erkânının yapmış oldukları konuşmalar, Fener alayı, bando gösterileri ve Cumhuriyet baloları, Cumhuriyet bayramlarının önemli etkinliklerinden olmuştur. Yine Cumhuriyet alanında ve Belediye önünde hazırlanan programlar dâhilinde konuşmalar yapılmış, şiirler okunmuş, şarkılar söylenmiş, davul zurna eşliğinde halaylar çekilmiştir. Işıklarla aydınlatılan sokaklarda gencinden yaşlısına herkes geç vakitlere kadar eğlenmiştir. Ayrıca Halkevi tarafından, halka tiyatro oyunları sergilenmiş ve sinemalarda filmler izlettirilmiştir. Bayramı en güzel şekilde geçirmeleri amacıyla çocuklar için de birçok aktivite hazırlanmıştır.

Yine merkez ile kaza ve köylerinde yapılacak resmi açılış ve temel atma törenleri, özellikle Cumhuriyetin yıl dönümlerine denk getirilmiştir.

Samsun yerel basını, Samsun ve Ahali Gazeteleri ile 19 Mayıs Dergisi'nde, Cumhuriyet'in yıl dönümü için özel sayılar çıkarılmış, sayfalarında bayram hazırlıklarına ve kutlamalarına geniş yer verilmiştir. Valiliğin hazırladığı Cumhuriyet kutlamaları ve kabul resmi

programları gazetelerde ilan edilmiştir. Gazetelerin ilk sayfalarında, Atatürk, İsmet İnönü, Fevzi Çakmak gibi devlet adamlarının resimleri ve vermiş oldukları nutuklar yer almıştır. Bayram dolayısıyla Vali tarafından çekilen kutlama telgrafları ve gelen cevaplar yayınlanmıştır. Cumhuriyet'in, geçen sürede gerek ülkeye, gerekse şehre sağladığı kazanımlar hakkında değerlendirmelerde bulunulmuş ve bunlar ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Gazetelerde, Cumhuriyet ve Atatürk temalı makaleler ve şiirler yazılmıştır. Yine gazetelerde, Samsun Vilayeti'nde yıl içerisinde yapılan yatırımlar, hizmetler, projeler hakkında geniş bilgiler verilmiştir. Ayrıca gazetelerde, tören alanında çekilen fotoğraflar da yer almıştır.

Kaynakça

Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Resmi Yayınlar

Düstur

Resmi Gazete

TBMM Zabıt Ceridesi

Sürelî Yayınlar

Ahali Gazetesi

Samsun Gazetesi

19 Mayıs Dergisi

Tetkik Eserler

Bolat, B. (2010). Cumhuriyetin İlan Edildiği 29 Ekim Kutlamalarına Toplu Bir Bakış. *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi, 12 - 16 Kasım 2007 Ankara, Bildiriler Tam Metni İçinde*, (1), 595-612.

Caymaz, B. (2007). Cumhuriyetin Onuncu Yıl Kutlamaları: 29 Ekim 1933. *Bilgi ve Bellek: Türk Devrim Tarihi Çalışmaları Dergisi*, 4 (7), 115-139.

Çanak, E. (2013). Adana'da Cumhuriyet'in Onuncu Yılı Kutlamaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 29(86), 1-25.

Alpaslan, E. (2017). Tek Parti Döneminde Adana'da Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1933-1943). *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 93-119.

Öztürk, G. (2015). Niğde'de Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1926-1948). *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 14 (3), 585-599.

- Çevik, M. ve Haykır, Y. (2014). Elazığ Basınına Göre Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Elazığ'da Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1925-1932). *Türk Dünyası Araştırmaları*, 107 (211), 195-226.
- Doğaner, Y. (2007). Cumhuriyetin Onuncu Yıl Kutlamaları. *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5 (9), 119-143.
- Haykır, Y. Ve Çevik, M. (2014). Tek Parti Döneminde Elazığ'da Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1934-1945). *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9 (7), 331-377.

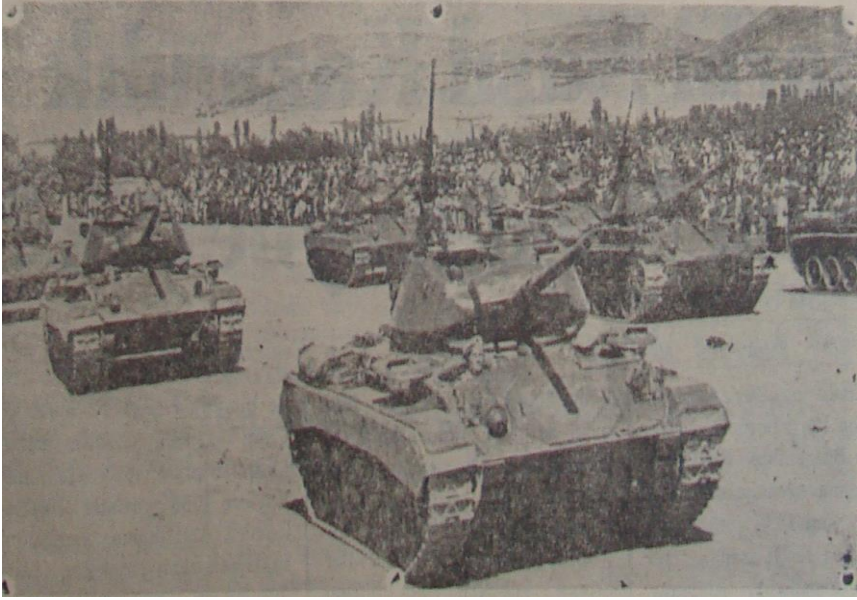
Ekler

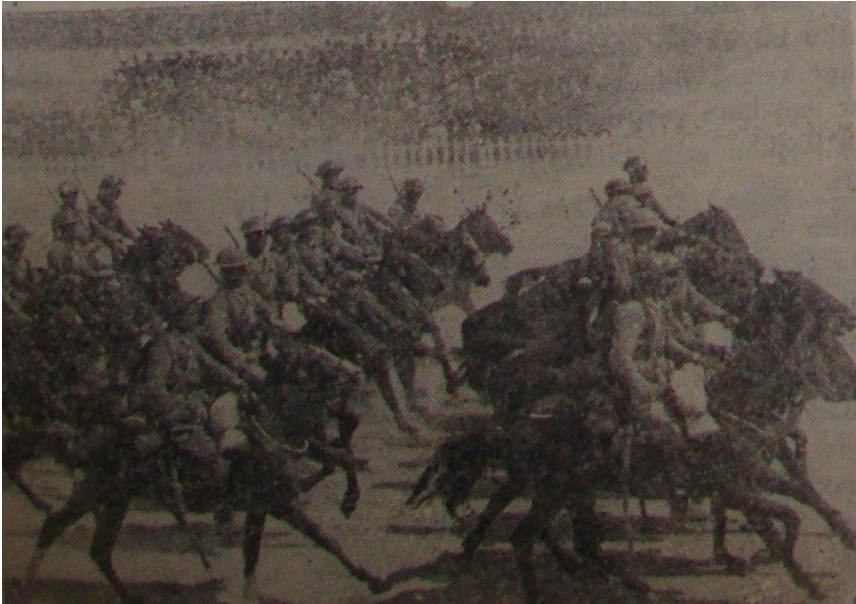
Resim 1: 29 Ekim 1938 yılı Cumhuriyet Bayramı Resmi Tören Alanı

Resim 2: Cumhuriyetin eserlerinden Yeşilirmak Köprüsü

Resim 3: 29 Ekim 1938 yılı Cumhuriyet Bayramı Kutlamalarında Motorlu Kıtaların Geçit Resmi

Resim 4: 1948 yılı Cumhuriyet Bayramı Geçit Resmi

**Öz tarihimizi, öz dilimizi
Cümhuriyet öğretti.**

Samsun

**Gazi özümüzü dile
Dilimizi öze getirdi.**

29 Birinci teşrin

RESMÎ VİLÂYET GAZETESİ

Numara 565

Saygılı ve Erdemli Yurttaşlar

**Bu gün Cümhuriyet Bayramlarımızın On birinci yılını bitirerek
On ikinci Yılına Büyük önmeler, Sonsuz güveneler içiude
kavuştuk. Kamunuzun Bayramalrını Yürekten Kutlularız .**

Öz Tük Bayramı

Avrupa ile Asya kıtası arasında Avrupalıların Türk diye andığı bir devlet vardı ki, Osmanlılık denilen ye hiç kimse tarafından bilinmeyen karma karış bir kâhka yaşadılıp gidiyordu .

Evet yaşadılıp gidiyordu yaşadıyordu . Kendisinde yaşamak kuvvet ve kabiliyeti çoktan sömüştü . Oyle bir bütün idi ki, onu yapan kâhıklar bir birine düşmüş ve su halde bir birini tutmaz olmuştu . Osmanlı, fakat, Ermeni . . . Osmanlı fakat, rum . . . Osmanlı fakat Bulgar ve itâlır . . . .

Eğer böyle bir karışık-ğa millet veya Devlet demek doğru olmak lâzım gelse, bütün dünya Devlet ve milletlerinin topma birden Osmanlı demek de doğru olması gerekti . Halbuki, böyle bir söze her adamın gölgesi gelir . . . İşte Osmanlı milleti böyle asırsız, güllünc bir hayal idi .

Bu perişan yığın için de, birlik, dirlik gibi şeyler arayan ve bulıncacığını söyleyen çok oldu . Bu sözlere yitindendir ki, kutlu yordumuz bir zamanlar kanlı kavgalara sahne oldu .

Yurdun, budunun zararına olarak yüksel geçinmek hevesi taşıyan yabancı kanlı adamlar, ellerine düşürdükleri öz Türk milletini çok aldattılar . Yanlış, onlara bilerek doğru, doğruyu da yanlış gösterdiler . . .

Öz Türk milleti asırlarca yandı, yanlış yola gitti, tarihini attılar, dilini buda-

Büyük Türk almanca yer yâhinde eşi belıncıyan Bektaş ve büyük Türk ordusunun en büyük Türk ordusunun en büyük baş komutanı
Gazi Mustafa Kemal Hz.

Cümhuriyetin On birinci Yılını Bitirirken

Yüz yılların içinde, yıllar yılların içinde aylar, günler uzarlar eridi . Göklere karahıklar sardı . Toprağı dükkün kanlar çatladı . Aynlık çeşmelerinin oluklarını yosunlar tkadı . Yolları dikenler kapadı . Kapılara ö rümcekler ağ kurdu . Soluyan göğüsleri açık susturdu ağıyan gözlere, kanyan yaralara ağular sunuldu . İşte Cümhuriyetten önce böyle yaşanıyordu .

Sarayın dört duvarı arasında sözsüzlaşan Sultanlar bu budunun durgun ,

uyukup sağır olmasını istiyor, bilgi sırlıkten söylemesini unutan şaşırın bu türün Türk olusunun başına yat dilleride kötülüğün en ağırığını .

ölümün kara yüzünü, önen diye uzatıyorlardı . Kendileri sarayda köşünün kıvrak dal gâlarında gaygusuzlukla, kavança uzularını geçiriyorlardı . Soyu her kaynağın başında olan gün görünüş Türk ulusu çarkıuz, gömlek siz, aç, yoksul, sogukta, saccakta padişah adına, hilafet adına uğursuz, düşüncesiz, işler gerisinden koşturuluyor? Yavuklaşınan, yitü duvaklımsın, beşikte laraktığını görmeden kuma gömülüyor, buza tirmandırılıyor, yaşınca savasıyor, adına şehit deniyordu . İşte cumhuriyetten önce böyle yaşanıyordu .

Bir sürü köle, bir sürü tutsak gibi bu budunun kani emiliyordu . Yaşamak yok, ışık yok, özünü, süren için de eziliyor, güyten düşüyor . İşte Cümhuriyetten önce böyle yaşanıyordu .

Bunlar yetmiyormuş gibi de Sevrim değersiz paçavramı bu budunun başına kendi elleriyle takmaktan çekimiyen alçak padişahlar Cümhuriyetten önce böyle yapıyorlardı .

Yurdu dört yarımdan kullurmuş canavarlar sarımsı . Her gün bağı parçalanıyordu . Bir kırılmanın buradan doğuya geçtiğini soymanın kanında çaktığını gördük . Batıya dönersek şu Sana 3 üncü sahife

Büyük Gazi

*İşte bir Türk ulusu
Geldi Türkân kanından
Yarattı bir ulusu
Korkmadı hiç canından
Türkliğine inandı
Düşmanlara dayandı
Büyük zafer kazandı*

*O zaferden anası
Yüce Cumhuriyetin
İçen bundan kanısı
Çelikten oldu metin
Yok artık, kolay, çetin*

*Demirlerle tererek
Yurdun her bucağını
Yaktılar ocağını*

*En fakir köyün bile
Ve bu iş, bile, bile
Anlayarak, görerek*

*Bayceğli İsmet paşa
Baş vurdu dağa dayı
Boz kurları koraritt .
Yoktan neler yarattı
Binbir fabrika kurdu
Şenlendirdi bu yurdu
İşsizlere iş buldu
Aç olamı doyurdu*

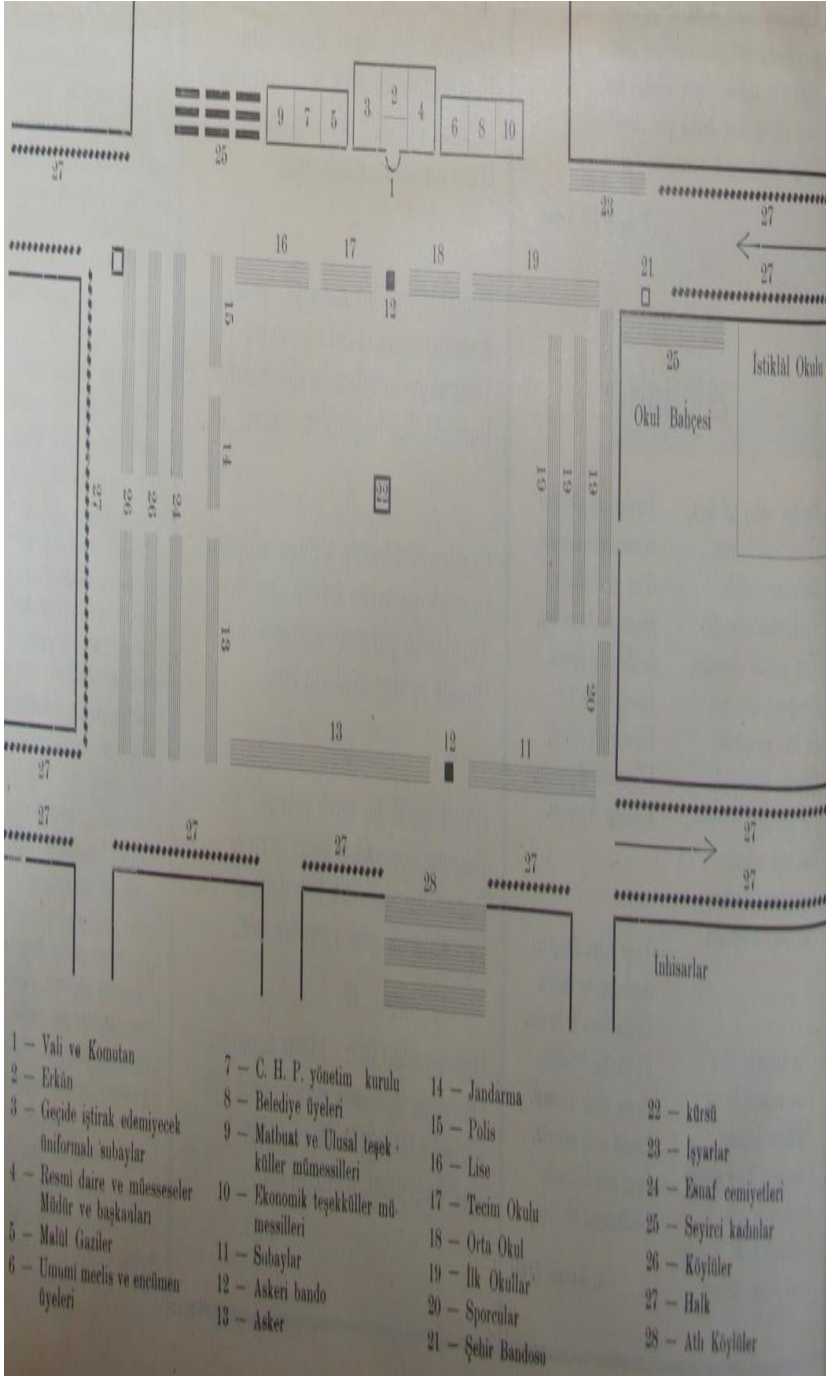
*Akdeniz, Karadeniz
Bu iki su birleşti
Kaldı soluk bentiz
Yurdu sağlık yerleşti*

*Adanınan gemisi
Bir günde gelir bize
İstanbul demisi
Her akşam cemine
Gedir sudan, karadan
Her öğüt Ankaradan*

*İşitilir her elden
her yerden onun sesi
Armağandır ezelden
Bize Cumhuriyet*

*Açıldı sana yollar
Ey ulusun raisi
Bayramını kutlular
Samsundan
Etem Veyi*

Resim 5: Samsun Gazetesi Cumhuriyetin On Birinci Yıldönümü Özel Sayısı

Resim 6: Cumhuriyet Bayramı Tören Alanı Krokisi

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları

Amaç ve Kapsam

- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, uluslararası hakemli bir dergi. Yılda 4 sayı (Mart, Haziran, Eylül, Aralık) yayımlanır.

- Derginin yayın dili Türkçe olmakla birlikte İngilizce, Arapça, Almanca, Fransızca, Rusça ve Farsça gibi dillerde yazılan makaleler de kabul edilmektedir. Bu dillerin dışında yazılmış makalelerin kabulü Yayın Kurulunun kararına bağlıdır.

- Dergide, sosyal bilimlerin tüm alanlarıyla ilgili özgün bilimsel çalışmalar yayımlanmaktadır. Dergiye gönderilen makalelerin daha önce başka bir yayın organında yayımlanmamış, yayımlanmak üzere kabul edilmemiş veya eş zamanlı olarak başka bir dergiye gönderilmemiş olması gerekmektedir.

- Bilimsel toplantılarda sunulan bildirimler, daha önce bildiri kitapçığında veya başka bir dergide yayımlanmamışsa yayın kurulu tarafından değerlendirmeye alınabilir. Her ne sebeple olursa bildiri kitapçığında ya da başka bir yayın organında yayımlanan yazılar yayımlanmaz. Yayın kurulu üyeleri ve editöryal ekip, gönderilen yazıların daha önce başka bir yayın organında yayımlanıp yayımlanmadığını araştırmak mecburiyetinde değildir. Söz konusu durumun etik sorumluluğu makale yazar veya yazarlarına aittir.

Araştırma Bütünlüğü ve Yazar Sorumlulukları

-Farklı disiplinlerin ve yayın biçimlerinin farklı normlara sahip olduğunu kabul etmekle birlikte dergimize gönderilen makalelerde bir takım şartlar aramaktayız. Bunlar:

- * Araştırma uygulamasında titizlik, dürüstlük ve mükemmellik,
- * Araştırmadaki tüm katılımcılara ve konulara özen ve saygı,
- * Şeffaflık ve açık iletişim,
- * Araştırma yöntemi,
- * Konu bütünlüğü,
- * Bilimsel özgünlük,
- * Bilim alanı ile ilgili terim bilgisi kullanımındaki hakimiyet,
- * Konuyla ilgili eski ve yeni çalışmaları görebilmek,
- * Yararlanılan kaynaklarda uygunluk ve yeterlilik,
- * Değerlendirme yapabilme ve sonuca ulaşabilme,
- * Alanına katkı sağlama,
- * Dil hâkimiyeti/anlaşılabilirlik ve akıcılık,

-Ayrıca yazarlar aşağıda yer alan hususları kabul etmiş olurlar:

- * Yazarlar derginin yayın politikasına, etik ve yazım kurallarına uymakla yükümlüdürler.
- * Yazarlar yayın sürecinde editör ve hakemlerin önerileri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapmayı kabul etmelidirler. Bu bağlamda yazar veya yazarlar, kendisine yapılan önerileri kabul etmezse söz konusu makale reddedilecektir.
- * Ortak yazarlı makalelerde, diğer yazarlara ulaşılamaması durumunda sorumlu yazar bütün sorumluluğu kabul etmiş sayılır.
- * Dergimizde yayımlanmış makalelerin diğer çalışmalarda kullanılması, sadece atıf verilmesi halinde mümkündür.
- * Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak hakkına sahiptir.
- * Yayımlanması için Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne gönderilen yazıların telif hakları dergiye devredilmiş olur. Dergi yönetiminden izin alınmaksızın başka bir yayın organında bu yazılar yayımlanamaz, çoğaltılamaz ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz.
- * Yayımlanan makaleler için yazara/yazarlara telif ücreti ödenmez. Ayrıca yazardan/yazarlardan makale başvuru ücreti ve yayın ücreti alınmaz.
- * Dergide yayımlanan yazıların hukuksal, bilimsel ve etik sorumluluğu yazara/yazarlara aittir. Yayın Kurulu ve editöryal ekip doğabilecek herhangi bir yasal yükümlülük kabul etmez.
- * ULAKBİM TR Dizin kuralları gereği makalelerde yer alan tüm yazarların ORCID numaralarının makalenin son şekline eklenerek gönderilmesi gerekmektedir.

Makale Gönderme

- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne makale göndermek isteyen yazarların <http://www.yyusbedergisi.com/> veya <http://dergipark.gov.tr/yyusbed> adresine üye olarak makalelerini sisteme yüklemeleri gerekmektedir. Sistemde yazara/yazarlara ve makaleye ait bilgilere eksiksiz yer verilmelidir. Ancak makale sistem üzerinden hakemlere gönderildiği için sisteme yüklenen makale dosyasında yazarın/yazarların kimliğini belli eden bilgiler bulunmamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazarla/yazarlarla ilgili bilgiler sistemden alınarak makaleye eklenecektir.

- Makalenin, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin web sitesine gönderilmesi, yayımı için başvuru

olarak kabul edilir ve yazının değerlendirme süreci başlatılır. Birden fazla yazarlı makalelerde, yazarların telif haklarını makaleyi sisteme yükleyen yazara devrettikleri kabul edildiğinden, Yayın Kurulu yazarların her birinden telif hakkı talebinde bulunmaz. Bu konuda sorumluluk, makaleyi sisteme yükleyen yazara aittir.

- Dergiye gönderilen makale, daha önce sempozyum/kongrede sunulan bir bildiri ise veya tezden üretilmişse bu durum çalışmada mutlaka belirtilmelidir.

Editöryal Süreç

- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi olarak objektif, bağımsız yayın politikasına önem vermekteyiz. Dergiye gönderilen makaleler ilk olarak dergi editörleri tarafından ön incelemeden geçirilir. Bu aşamadan sonra editörler ve Yayın Kurulu tarafından makalenin, derginin yayın ilkelerine uygunluğu incelenir ve uygun görülenler alan editörlerine atanır. Bunun yanında dergi yayın ilkelerine uymayan makaleler kesinlikle reddedilir. Alan editörleri makaleleri alana katkısı yönünden inceler ve uygun görürlerse makaleleri hakeme gönderirler.

- Editör(ler) makalelerin uygunluğuna ve yayınına karar verirken yazarın/yazarların ırkı, cinsiyeti, inancı, uyruğu gibi etkenleri değil, derginin yayın politikasını ve bilimsel hassasiyeti göz önünde bulundurur. Ayrıca editör(ler) aşağıdaki hususlardan sorumludur:

* Okuyucu ve yazarların ihtiyaçlarını karşılamaya gayret edilmelidir.

* Dergiyi sürekli geliştirmeye çalışılmalıdır.

* Akademik ilkelerin bütünlüğünü korumaya özen gösterilmelidir.

* Gerekliğinde düzeltmeler, açıklamalar, geri çekme konularında inisiyatif alınmalıdır.

* Yazarlara her konuda rehberlik edilmelidir.

* Dergideki hakem değerlendirmelerinin adil, tarafsız ve zamanında yapılması sağlanmaya çalışılmalıdır.

Hakem Süreci

- Hakem süreci, yayınlarımızın standartlarını korumak için kritik öneme sahiptir. Dergi olarak çift taraflı kör hakemlik prensibine bağlı olmakla beraber;

* Tüm yayınlarımıza titiz, adil ve etkili hakem değerlendirmesini kolaylaştırmak için destek sağlamayı hedefliyoruz,

* Editörlerimizi ve hakemlerimizi hakemlik ile ilgili en iyi uygulama yönergelerine aşına olmaları ve bunlara uygun davranmaları için teşvik etmeyi amaçlıyoruz.

- Gizliliğin değerlendirme sürecinin bir parçası olması ilkesi ile hakem değerlendirme sürecinde yazarların ve hakemlerin gizliliğini korumak için uzlaşmaz bir ilke ile hareket ediyoruz. Bu bağlamda, hakemler ve yazar (lar) birbirlerini asla tanımazlar.- Ayrıca hakem sürecinde aşağıdaki hususlara dikkat edilmektedir:

* Hakemler gizlilik politikasına göre çalışırlar. Ulaştıkları bilgi ve değerlendirme sonuçlarını yazar dâhil üçüncü kişilerle paylaşamazlar.

* Hakemler dergi yayın politikası ve yazım kurallarına göre tarafsız, adil ve yapıcı olmak üzere çalışırlar.

* Hakemler, yazarlara önerilerde bulunarak hataların giderilmesine yardımcı olurlar.

* Hakemlerin kendilerine gönderilen makaleleri belirtilen sürede değerlendirememeleri durumları varsa/ veya kendilerine iletilen yazılarda kendilerini yetersiz hissetmelerini gerektiren bir durum söz konusu ise bu hususta editörleri bilgilendirmelidirler.

- Hakem değerlendirmesi sonucu iki olumlu rapor alan makaleler yayımlanmaya hak kazanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde makalenin üçüncü bir hakeme gönderilmesi dergi editörlüğünün tasarrufundadır.

- Makaleyi değerlendirmeleri için hakemlere verilen süre 20 gündür. Ancak bu süre zarfında değerlendirmeyi tamamlamayan hakemlere 10 gün ek süre verilir. Ön incelemesi yapıp editör, yayın kurulu, alan editörü ve hakem süreci aşamalarından geçen bir makalenin değerlendirme süreci yaklaşık 6-8 hafta sürebilir.

- Hakemlerden olumsuz rapor alan makaleler yayımlanmaz ve yazarına/yazarlarına iade edilmez.

- Yazarlar, hakemlerin ve Yayın Kurulunun eleştirisi, önerisi ve düzeltme taleplerini dikkate almak zorundadır. Kabul etmedikleri herhangi bir sorun varsa, gerekçelerine itiraz etme hakları vardır.

İntihal Politikası

İntihal, yazarların çalışmalarında birisinin ifadelerini, keşiflerini veya düşüncelerini izinsiz veya referans vermeden, etik ve akademik bütünlüğü ihlal ederek kullanma şeklidir.

- Dergimiz, intihal olduğunu kabul etme konusunda aşağıda sıralanan temel ilkelere uyar:

* Başka bir kişinin çalışmasını kaynak gösterilmeksizin kelimesi kelimesine alıntılanmak,

* Kelimelerin bazılarını veya sırasını değiştirerek başka bir kişinin çalışmasını yeniden yorumlamak,

* Birinin fikirlerini referans vermeden kullanma. (Referanssız yeniden yazma)

* Çevrimiçi kaynaklardan kaynak gösterilmeksizin kesme ve yapıştırma,

* Birisinin yazılarını kendi çalışmalarının bir parçası olarak kullanmak.

- Yayınlarımızın hiçbirinde intihallere müsamaha gösterilmez ve kontrol etme hakkımızı da saklı tutarız. Bu bağlamda dergimize gönderilen makaleler intihal tespit programı olan *iThenticate* ile taranmaktadır. Benzerlik oranının yüksek çıkması durumunda makale reddedilir. Kabul edilen makaleler raporuyla birlikte hakemlere sunulmaktadır. Makaleler için %20 ve üzeri benzerlik oranları kabul edilmemektedir.

- Okuyucularımızdan, hakemlerden ve editörlerden, ilgili editöre başvurarak veya sbedergisi@yyu.edu.tr / yyu.sbe@yyu.edu.tr adreslerine e-posta göndererek intihal şüphelerini dile getirmelerini bekliyoruz.

Mükerrer Yayın

- Bir eser veya bir eserin önemli bölümleri, eserin yazar veya yazarları tarafından birden çok kez yayınlandığında, gereksiz yayın veya "kendiliğinden intihal" meydana gelir. Bu durum aynı veya farklı bir dilde olabilir. Tekrar Yayın / Duplication / Çoklu Yayın / Bilimsel Yanıltma, suçtur. TÜBİTAK Yayın Etik Kurulu'na göre duplikasyon, aynı araştırma sonuçlarını birden fazla dergiye yayım için göndermek veya yayınlamaktır. Bir makale önceden değerlendirilmiş ve yayınlanmışsa bunun dışındaki yayınlar duplikasyon sayılır. Bu bağlamda editöryal ekip ve yayın kurulu olarak duplikasyona karşı olduğumuzu açıkça belirtiriz.

- Okuyucularımızdan, hakemlerden ve editörlerden, ilgili editörle iletişime geçerek veya sbedergisi@yyu.edu.tr / yyu.sbe@yyu.edu.tr adreslerine e-posta göndererek yinelenen veya gereksiz yayın şüphelerini dile getirmelerini bekliyoruz.

İnsan veya Hayvanlar Üzerinde Araştırma

- İnsanları veya hayvanları kapsayan araştırmalar ilgili etik kurul(lar) tarafından onaylanmalıdır. Makaleler uluslararası etik ve yasal standartlara uygun olmalıdır. Ayrıca yazarların, insan katılımcılarının gizlilik haklarına saygı duymasını ve dergimize makale

göndermeden önce yayınlamak için gerekli her türlü izni almaları gerekmektedir.

Açık Erişim Politikası

- Dergimiz açık erişimi desteklemektedir. Açık erişim politikası gereğince, dergi sayıları ve makaleler derginin web sayfasında yer alır ve makalelerin tam metinlerine pdf dosyası olarak erişilebilir. Yayımlanmış makalelerin kişisel web sayfası ya da kurumsal arşivlerde saklanmalarına engel herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır.

Çeşitli Hususlar

- Derginin her sayısı için belirlenen makale sayısı en fazla 20'dir (özel sayılarda bu rakam farklılık gösterebilir). Genel prensip olarak, yayınlanmasına karar verilen makaleler geliş tarihine göre derginin ilgili sayısına kabul edilir. Söz konusu sayı için makale sayısının 20'yi aşması durumunda, sayıyı aşan makaleler bir sonraki sayıya devredilir. Ancak yayına kabul edilen tüm makaleler içinden, konusu itibarıyla özgün olması dikkate alınarak ilgili sayıya dâhil edilecek makaleleri seçme hakkı editörlere aittir. Ayrıca makalelerin dergideki sıralaması da editörlerin tasarrufundadır.

- Bir sayıda, aynı yazara ait en fazla bir tane makale yayımlanabilir.

- Bir takvim yılı içerisinde, aynı yazara ait en fazla iki tane makale yayımlanabilir.

- Burada belirtilmeyen hususlar için karar yetkisi, dergi Yayın Kuruluna aittir.

Yazım Kuralları

-Yayımlanmak üzere Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne gönderilen makalelerin başında Türkçe "Öz" ve İngilizce "Abstract" mutlaka bulunmalıdır. Türkçe Öz, en az 150, en fazla 200 kelime ve tek paragraf olmalıdır. Öz içinde kaynak, şekil, çizelge vb. unsurlara yer verilmemelidir. Özetin altında en az 3, en çok 6 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir.

-Dergiye gönderilen makale öz, abstract, atıflar, kaynaklar ve ekler dâhil en az 4 bin, en fazla 10 bin kelime olmalıdır.

-Makalede atıf sistemi olarak APA 6 kullanılmalıdır. Kaynak gösteriminde dipnot kesinlikle kullanılmamalıdır. Sadece gerekli durumlarda açıklamalar için dipnota başvurulmalı ve dipnotlar numaralandırılmalıdır.

-İmla ve noktalama açısından, metnin gerektirdiği zorunlu haller dışında, Türk Dil Kurumunun güncel İmla Kılavuzu esas alınmalıdır.

-Dergi sistemine yüklenen makaleler Microsoft Word programında hazırlanmalı, aşağıdaki değerlere uygun bir biçimde düzenlenmelidir:

Kağıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Boşluk	2,5 cm
Alt Boşluk	2,5 cm
Sol Boşluk	2,5 cm
Sağ Boşluk	2,5 cm
Yazı Tipi	Times New Roman
Yazı Tipi Stili	Normal
Yazı Boyutu (Başlık ve Metin)	11
Yazı Boyutu (Özetler)	10
Yazı Boyutu (Dipnot)	9
Tablo-Grafik	10
Paragraf Aralığı	Önce 6 nk, sonra 0 nk
Satır Aralığı	Tek (1)

- Microsoft Word programında bulunmayan bir yazı tipinin (font) kullanıldığı çalışmalarda, makale ile birlikte font dosyası da sisteme yüklenmelidir.

- Makalelerde sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.

- Makale başlığı dâhil olmak üzere tüm alt başlıklar koyu ve başlıklardaki her bir kelimenin sadece ilk harfi büyük olmalıdır.

- Makalenin sonunda kaynakça bulunmak zorundadır. Yararlanılan kaynaklar, yazar soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır.

- Arapça, Farsça veya Rusça dillerinde yazılan makaleler için Latince kaynakça verilmesi zorunludur.

Kaynakça Oluşturma

Tek Yazarlı Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. Yayın Yeri: Yayın Evi.

İpekten, H. (1990). *Nâ'ili Dîvânı*. Ankara: Akçağ.

Çok Yazarlı Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi., Soyad, Adın Baş Harfi. ve Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. Yayın Yeri: Yayın Evi.

Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2012). *Ekonomi Politikası*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çetişli İ., Çetin, N., Doğan, A., Gür, A., Karataş, C. ve Demir, Ş. (2007). *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ.

Çeviri Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. Çevirmenin Soyadı, Çevirmenin Adının Baş Harfi. (Çev.). Yayın Yeri: Yayın Evi.

Ferguson, N. (2009). *Paranın Yükselişi-Dünyanın Finansal Tarihi*. Pala, B. (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Editörlü Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi. (Ed.). (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. Yayın Yeri: Yayın Evi.

Özbek, M. (Ed.). (2005). *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil.

Editörlü Kitapta Bölüm

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). Bölüm Başlığı. Editör Adı (Ed.), *Kitap Adı* içinde (sayfa aralığı). Yayın Yeri: Yayın Evi.

Kejanlıoğlu, B. (2005). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Meral Özbek (Ed.), *Kamusal Alan* içinde (s. 689-713). İstanbul: Hil.

Dergiden Tek Yazarlı Makale

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, Cilt (Sayı), Sayfa Aralığı.

Özerhan, Y. (2016). Yerel Finansal Raporlama Çerçevesi Taslağındaki Ölçümleme Esasları Üzerine Bir Değerlendirme. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18 (2), 307-336.

Dergiden Çok Yazarlı Makale

Soyad, Adın Baş Harfi., Soyad, Adın Baş Harfi. ve Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, Cilt (Sayı), Sayfa Aralığı.

Ayrıçay, Y., Özçalıcı, M. ve Bolat, İ. (2017). Katılım Bankalarının Performanslarının AHP ve GIA Tekniklerinden Oluşan Bütünleşik Bir Sistem ile Değerlendirilmesi: Türkiye

Örneği. *Pamukkale Avrasya Sosyoekonomik Çalışmalar Dergisi*, 4(2), 54-69.

Elektronik Dergiden Makale

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, Cilt (Sayı). Erişim Adresi.

Kardaş, F. ve Tanhan F. (2018). Van Depremini Yaşayan Üniversite Öğrencilerinin Travma Sonrası Stres, Travma Sonrası Büyüme ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, XV (I). Erişim: <http://efdergi.yyu.edu.tr/makaleler/Cilt15/rpdabdyuefd01112017y.pdf>

Sempozyum/Kongre/Konferans/Bildiri

Soyad, Adın Baş Harfi. (Tarih). Bildiri Başlığı. *Sempozyum/Kongre/Konferans Adı* Tam Metni içinde (sayfa aralığı).

Bülbül, S. E. ve Baykal, K. B. (2017). Gri İlişkisel Analiz Yöntemi İle Hayat Dışı Branşlarda Türk Sigorta Sektörünün Değerlendirmesi. 3. *Ulusal Sigorta ve Aktüerya Kongresi* Tam Metni içinde (s. 1-9).

Yayımlanmamış Tez

Soyad, Adın Baş Harfi. (Tarih). Tezin Başlığı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans/Doktora Tezi). Kurum adı, Yer.

Ertuş, A. (2016). *Toplumcu Gerçekçi Türk Şiirinde Kadın İmgesi (1960-1980)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Ansiklopediler

Soyad, Adın Baş Harfi. (Tarih). Madde Başlığı. Ansiklopedi Adı içinde. (Cilt, sayfa aralığı). Yer.

Bergmann, P. G. (1993). Relativity. *The New Encyclopedia Britannica* içinde. (Cilt. 26, ss. 501-508). Chicago, IL: Encyclopedia Britannica.

Sözlükler

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). *Sözlük Adı*. Yayın Yeri: Yayın Evi.

Gerrymander. (2003). *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary* (11. Baskı). Springfield, MA: Merriam-Webster's.

**Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences
Institute**

Publishing Principles and Writing Rules

Purpose and Scope

- Van Yüzüncü Yıl University Journal of Social Sciences Institute is an international refereed journal. It is published 4 times a year (March, June, September, December).

- The journal's publication language is Turkish, but articles written in languages such as English, Arabic, German, French, Russian and Persian are also accepted. Acceptance of articles written outside these languages is subject to the decision of the Editorial Board.

- The journal publishes the original scientific studies related to all fields of social sciences. The articles submitted to the journal must not have been previously published in another publication, have not been accepted for publication or have not been sent to another journal simultaneously.

-The papers presented in scientific meetings can be evaluated by the editorial board if they have not been previously published in the proceedings booklet or in another journal. For whatever reason, articles published in the leaflet or any other publications are not published. Editorial board members and the editorial team are not obliged to investigate whether the submitted articles have been previously published in other media. The ethical responsibility of the situation in question belongs to the author or authors of the article.

Research Integrity and Author Responsibilities

- Although we accept that different disciplines and publication formats have different norms with each other, we demand some conditions in the articles sent to our journal. These are:

* Meticulousness, honesty, and perfection in research practice,
* Paying attention and respect to all participants and subjects in the research,

* Transparency and open communication,

* Research method,

* Subject integrity,

* Scientific originality,

*Dominance in the use of term information related to the field of science,

* To see old and new investigations on the subject,

* Eligibility and adequacy in the resources used,

- * To make an evaluation and reach to a result,
- * Contribution of the article to the field,
- * Language domination/understandability and fluency,
- In addition, the authors accept the following rules:
  - * The authors are obliged to comply with the journal's publication policy, ethics and writing rules.
  - * The authors should agree to make the necessary corrections during the publishing process in line with the recommendations of the editors and reviewers. In this context, if the author or authors do not accept the suggestions made to him, the article in question will be rejected.
  - * In articles with co-authors, if the other authors cannot be reached, the responsible author is deemed to have accepted all the responsibility.
  - * It is possible to be used the articles published in our journal in other studies only when cited.
  - * Journal of Social Sciences Institute of Van Yüzüncü Yıl University has the right to make corrections, to publish or not to publish the articles.
  - * The copyright of the articles sent to Van Yüzüncü Yıl University Institute of Social Sciences for publication is transferred to the journal. These articles may not be published, reproduced and used without reference, without permission from the journal management.
  - * No fee is paid to the author / authors for published articles. In addition, article application fees and publication fees are not collected from the author/ authors.
  - * The legal, scientific and ethical responsibility of the articles published in the journal belongs to the author/authors. Editorial Board and the editorial team do not accept any legal obligations that may arise.
  - * As per ULAKBİM rules; all authors in the articles must send the articles by adding their ORCID numbers to the final form of the article.

Submitting an Article

- The authors who want to submit an article to Van Yüzüncü Yıl University Social Sciences Institute Journal should upload their articles to the system by subscribing to <http://www.yyusbedergisi.com/> or <http://dergipark.gov.tr/yyusbed>. In the system, the author/authors and the information about the article should be fully included. However, since the article was sent to the referees through the system, the information that indicates the identity of the author/authors should not be included in the article file uploaded to the system. After the referee

process of the article is completed, information about the author/authors will be taken from the system and added to the article.

- Submitting the article to the website of Van Yüzüncü Yıl University Journal of Social Sciences is accepted as an application for its publication and the evaluation process of the article is started. In articles with multiple authors, the Editorial Board does not request copyright from each of the authors, since it is accepted that the authors transfer their copyrights to the author who uploaded the article to the system. The responsibility for this matter belongs to the author who uploaded the article to the system.

- If the article sent to the journal is an announcement previously presented at any symposium/congress or if it was produced from the thesis, this must be stated in the study

Editorial Process

- As Van Yüzüncü Yıl University Journal of Social Sciences, we attach importance to objective, independent publication policy. Articles submitted to the journal are first reviewed by journal editors. After this stage, the editors and the Editorial Board in accordance with the journal's editorial principles, then they appoint the articles to the appropriate editors of the field. In addition, articles that do not comply with journal publishing principles are strictly rejected. The editor of the field examines the articles in terms of their contribution to the field and if they deem appropriate, they sent the articles to the referee.

- when deciding on the compatibility and printability of the articles, the editor (s) consider the journal's publication policy and scientific sensitivity, not the factors such as the author's / author's race, gender, belief, and nationality.

In addition, the editor (s) is responsible for:

* Efforts should be made to meet the needs of readers and writers.

* It should be tried to improve the magazine continuously.

* Care should be taken to protect the integrity of academic principles.

* If necessary, initiative should be taken for corrections, explanations, and withdrawal.

* Authors should be guided in all matters.

* The referee reviews in the journal should be tried to be made fair, impartial and timely.

Referee Process

- The referee process is critical to maintaining the standards of our broadcasts. Although we adhere to the principle of double-sided blind review as a journal;

* We aim to provide supports for all our publications to facilitate rigorous, fair and effective referee evaluation,

* We aim to encourage our editors and referees to become familiar with and act in accordance with the best practice guidelines regarding refereeing.

- With the principle that confidentiality is the part of evaluation process, we act with an uncompromising principle to protect the confidentiality of the authors and referees during the referee evaluation process. In this context, referees and author (s) never know each other.

- In addition, the following points are taken into consideration during the referee process:

* Referees work according to the privacy policy. They cannot share the information and evaluation results they have reached with third parties, including the author.

* Referees work to be impartial, fair and constructive according to journal publication policy and writing rules.

* Referees help to correct mistakes by making suggestions to the authors.

* If the referees are unable to evaluate the articles sent to them within the specified period, or if there is a situation requiring them to feel inadequate in the articles sent to them, they should inform the editors.

- Articles that receive two positive reports as a result of the referee evaluation are entitled to be published. If one of the referee reports is positive and the other is negative, sending the article to a third referee is at the disposal of the journal editor.

- The time given to the referees to evaluate the article is 20 days. However, referees who do not complete the evaluation during this period are given an additional 10 days. The evaluation process of an article that has been pre-examined and passed through the editor, editorial board, field editor and referee process stages can take approximately 6-8 weeks.

- Articles that receive negative reports from the referees are not published and returned to their author (s).

- The authors have to take into consideration the criticisms, suggestions and requests of correction of the referees and Editorial Board. If there are any issues they disagree with, they have the right to appeal with their justifications.

Plagiarism Policy

- Plagiarism is the way that the writers use in their works someone's expressions, discoveries or thoughts without permission or giving the reference, violating ethical and academic integrity.

- Our journal complies with the following basic principles about accepting plagiarism:

* To quote the work of another person as word-by-word, without reference.

* Reinterpreting another person's work by changing some words or word order,

* Using someone's ideas without giving reference
(Paraphrasing without reference)

* Cutting and pasting without showing sources from online sources,

* To use someone's writing as a part of his or her own work.

- Plagiarism is not tolerated in any of our publications and we reserve the right to control it. In this context, the articles sent to our journal are scanned with iThenticate, a plagiarism detection program. If the similarity rate is high, the article is rejected. Accepted articles are presented to the referees together with their report. For articles, similarity rates of 20% and above are not accepted.

- We expect our readers, referees, and editors to raise their suspicion of plagiarism by contacting the relevant editor or sending an e-mail to sbedergisi@yyu.edu.tr / yyu.sbe@yyu.edu.tr

Repeat Release

- When a work or important part of work is published more than once by the author or authors of the work, unnecessary publication or "spontaneous plagiarism" occurs. This may occur in the same or a different language. Republishing / Duplication / Multicasting / Scientific Deception is a crime. According to TÜBİTAK Editorial Ethics Committee, duplication is to send or publish the same research results in more than one journal for publication. If an article has been previously evaluated and published, other publications are considered duplication. In this context, as the editorial team and editorial board, we clearly state that we are against duplication.

- We expect our readers, referees, and editors to raise suspicions of duplicate or unnecessary publications by contacting the relevant editor or sending an e-mail to sbedergisi@yyu.edu.tr / yyu.sbe@yyu.edu.tr.

Research on People or Animals

- Researches involving human beings or animals should be approved by the relevant ethics committee (s). Articles must comply with international ethical and legal standards. In addition, the authors must respect the privacy rights of human participants and obtain all necessary permissions to publish them before submitting articles to our journal.

Open Access Policy

- Our journal supports open access. In accordance with the open access policy, journal issues and articles are published on the website of the journal, and the full text of the articles can be accessed as a PDF file. There are no restrictions on the publication of published articles on personal web pages or corporate archives.

Miscellaneous

- The number of articles determined for each issue of the journal is a maximum of 20 (in special issue, this figure may differ). As a general principle, the articles that are decided to be published are accepted according to the relevant issue of the journal according to the date of arrival. If the number of articles exceeds 20 for the relevant issue, exceeding the number of articles is transferred to the next issue. However, among all the articles accepted for publication, considering the originality of the subject, the editors have the right to choose the articles to be included in the relevant issue. In addition, the ranking of the articles in the journal is at the disposal of the editors.

- A maximum of one article by the same author can be published.

- A maximum of two articles from the same author can be published in a calendar year.

-The decision authority for the matters not mentioned here belongs to the Editorial Board.

Writing rules

- "Öz" in Turkish and "Abstract" in English should be at the beginning of the articles sent to Van Yüzüncü Yıl University Journal of Social Sciences for publication. Turkish Abstract should be a minimum of 150 and a maximum of 200 words and a single paragraph. In essence, source, figure, chart, etc. elements should not be included. Keywords consisting of at least 3 and at most 6 words should be given under the abstract.

-The article sent to the journal should be a minimum of 4,000 words and a maximum of 10,000 words, including ÖZ, abstract, citations, references and supplements.

- APA 6 should be used as a citation system in the article. Footnotes should never be used in the source representation. Only in necessary cases, footnotes should be used for explanations and footnotes should be numbered.

- In terms of spelling and punctuation, the current Spelling Guide of the Turkish Language Institute should be taken aside, except for the mandatory situations required by the text.

- Articles uploaded to the journal system should be prepared in Microsoft Word program and edited in accordance with the following values:

Paper Size	A4 Vertical
Top Margin	2,5 cm
Bottom Margin	2,5 cm
Left Margin	2,5 cm
Right Margin	2,5 cm
Font	Times New Roman
Font Style	Normal
Font Size (Title and Text)	11
Font Size (Abstracts)	10
Font Size (Footnote)	9
Table-Graphic	10
Paragraph Space	First 6 nk, Then 0 nk
Line Space	Single (1)

- In the case of using a font that is not available in the Microsoft Word program, the font file along with the article should be uploaded to the system.

- Articles should not include details such as page number, header, and footer.

- All subtitles, including the article title, should be bold and only the first letter of each word in the titles should be capitalized.

- The bibliography must be available at the end of the article. The sources used should be listed alphabetically by author surnames.

- For articles written in Arabic, Persian or Russian languages, the Latin bibliography is mandatory.

Creating Bibliography

Single-Author Book

Surname, Initial of Name. (Publication Year). *Title of Book*. Publication Place: Publisher.

İpekten, H. (1990). *Nâ'îlî Dîvânı*. Ankara: Akçağ.

Multiple Author Books

Surname, Initial of Name., Surname, Initial of Name. and Surname, Initial of Name. (Publication Year). *Title of Book*. Publication Place: Publisher.

Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2012). *Economic Policy*. İstanbul: Remzi Publishing.

Çetişli İ., Çetin, N., Doğan, A., Gür, A., Karataş, C. ve Demir, Ş. (2007). *Turkish Literature in the Second Constitutional Monarchy Period*. Ankara: Akçağ.

Translated Books

Surname, Initial of Name. (Publication Year). *Title of Book*. Translator's Surname, Initial of Translator's Name. (Transl.) Publication Place: Publisher.

Ferguson, N. (2009). *The Ascent of Money: The Financial History of the World*. Pala, B. (Transl.). İstanbul: Yapı Kredi Publishing.

Edited Books

Surname, Initial of Name. (Publication Year). Title of the Chapter. Editor's Name (Ed.), *Title of Book* within (page range). Publication Place: Publisher.

Kejanlıoğlu, B. (2005). The Concept of Public Place in Media Studies. Meral Özbek (Ed.), *Public Place* within (p. 689-713). İstanbul: Hil.

Single Author Article from a Journal

Surname, Initial of Name. (Publication Year). Title of Article. *Journal Name*, Volume (Issue), Page Range.

Özerhan, Y. (2016). A Review on the Measurement Basis in the Local Financial Reporting Framework Draft. *The World of Accounting Science*, 18 (2), 307-336.

Journal Articles by Multiple Authors

Surname, Initial of Name., Surname, Initial of Name. and Surname, Initial of Name. (Publication Year). Title of Article. *Title of Journal*, Volume (Issue), Page Range.

Ayrıçay, Y., Özçalıcı, M. and Bolat, İ. (2017). Evaluation of Participation Banks' Performance with an Integrated System Resulting From AHP and GIA Technique: Turkey Sample. *Pamukkale Eurasia Journal of Socio-Economic Studies*, 4(2), 54-69.

Article from Electronic Magazine

Surname, Initial of Name. (Publication Year). Title of Article. *Title of Journal*, Volume (Issue), Accessed Address.

Kardas, F. and Tanhan F. (2018). An Investigation of Post-Traumatic Stress, Post-Traumatic Growth and Hopelessness Levels of University Students Experienced Van Earthquake. *YYÜ Education Faculty Journal*, XV (I). Accessed: <http://efdergi.yyu.edu.tr/makaleler/Cilt15/rpdabdyuefd01112017y.pdf>

Symposium / Congress / Conference / Presentation

Surname, Initial of Name. (Date). Title of Presentation. *Symposium / Conference / Conference Name* Full Text (page range).

Bülbül, S.E. and Baykal, K.B. (2017). Evaluation of Turkish Insurance Sector in Non-life Branches by Using Gray Relational Analysis Method. *3rd National Insurance and Actuarial Congress* Full Text (pp. 1-9).

Unpublished Thesis

Surname, Initial of Name. (Date). Title of Thesis. (Unpublished Master/ Doctoral Thesis). Institution name, Location.

Ertuş, A. (2016). *Woman Image in Socialist Realistic Turkish Poetry (1960-1980)*. (Unpublished Doctoral Thesis). Van Yüzüncü Yıl University / Institute of Social Sciences, Van.

Encyclopedias

Surname, Initial of Name. (Date). Title of Article. Name of Encyclopedia Within (Volume, page range). Location.

Bergmann, P. G. (1993). Relativity. *The New Encyclopedia Britannica* Within. (Vol. 26, pp. 501-508). Chicago, IL: Encyclopaedia Britannica.

Dictionaries

Surname, Initial of Name. (Publication Year). *Dictionary Name*. Place of Publication: Publisher.

Gerrymander. (2003). *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary* (11th Edition). Springfield, MA: Merriam-Webster's.